

Gromon András
JÉZUS ÉS AZ EVANGÉLISTÁK

G r o m o n A n d r á s

JÉZUS ÉS AZ EVANGÉLISTÁK

Félreértések, félremagyarázások

ELPÍDIA KIADÓ
DUNAKESZI, 2020

A borítón
a szegedi dóm homlokzatán lévő dombormű látható.
(Fotó: Dusha Béla)

Tördelés: Szitár Zsolt
Nyomás: IMI Print Kft., Nyíregyháza
Felelős vezető: Nagy Imréné

ISBN 978-963-89881-2-6

A vallásoskodó ember és a világ kezében
mindig a kereszt volt az utolsó fegyver az igazság ellen,
ha már nem tudták elviselni az igazság
leleplező világosságát...
A szenteket mindig úgy ítélték el,
hogy közben arról győzködték a közvéleményt,
most egy csalót tesznek ártalmatlanná,
nehogy az egész népet megrontsa.
Az igazságot mindig szektásnak és eretneknek bélyegezve
feszítik keresztre.

Jakob Kroeker

Boldog, aki nem fojtotta el látomását.

Pierre Teilhard de Chardin

A világ Isten szötte szőnyeg,
Mi csak a *visszáját* látjuk itt,
És néha – legszebb perceinkben –
A *színéből* is – valamit.

Reményik Sándor

*Emlékezésül Dr. Németh Jánosra,
az esztergomi bazilika volt plébánosára,
aki behalt egy lelkiismereti döntését követő
megtorlás következményeibe.*

Bevezetés

Három kivétellel (2012, 2015, 2018) 2019 februárja és 2020 júniusa között született írásokat tartalmaz ez a kötet. Márk-, Lukács- és Máté-kommentáromhoz képest (<http://www.bokorportal.hu/gromon/index.html>) nem sok újdonság van benne: az esetek jelentős részében az ottani tartalmakat foglaltam össze azzal a szándékkal, hogy könnyebben áttekinthető-befogadható formában kerüljenek az olvasó elé.

Nem volt egyszerű fejezetekre osztanom az anyagot, mert voltaképpen minden tanulmány egezetikai, hétköznapi szólva nyelvészeti kutatásokon alapul, de aztán úgy láttam, hogy mégiscsak érdemes négy csoportra bontani ezeket az írásokat. Az elsőben maga Jézus áll a középpontban, az ő alakja és tanítása; a második fejezet arra világít rá, hogy a szinoptikus evangélisták hogyan viszonyultak Jézus személyéhez, tanításához és viselkedéséhez; a harmadik azt vizsgálja, hogyan használta föl/változtatta meg Máté és Lukács a Márk-evangéliumból átvett szövegeket; a negyedik fejezetet pedig kifejezetten „elvonat nyelvészkedésnek” lehet minősíteni, de a nyelvészkedés természetesen itt is arra irányul, hogy minél hitelesebben ismerhessük meg Jézust és az ő üzenetét.

Teljesen tudatában vagyok a sok – olykor több bekezdésnyi – szó szerinti ismétlésnek, de a következőkkel tudom indokolni: 1) A szóban forgó jézusi mondás vagy történet mindig más szempontból kerül elő, azt mindig más oldalról világítom meg (ld. pl. az *Akik „az agyára mentek” Jézusnak* 1. bekezdését). 2) Nagy valószínűséggel nem mindenki fog elolvasni mindent a könyvből, így az adott szakasznak legalább az egyik vagy másik megközelítésével találkozhat. 3) Ismétlés a tudás anyja...

Kritikát vagy bármilyen észrevételt szívesen fogadok elektronikus postacímemen: gromonandras@gmail.com.

Pilisvörösvár, 2020 júliusában

G. A.

–

Maga Jézus

Antitézisek

Jézus erkölcsi üzenetének legfontosabb *elvi* megfogalmazását az a két mondása tartalmazza, amely a Hegyi beszéd ún. antitéziseit foglalja keretbe a Máté-evangélium 5. fejezetében: „Mondom nektek, hogy ha a ti igazságosságotok bőven fölül nem múlja az írástudókét és a farizeusokét, semmiképp nem mentek be a Mennyek [Isten] országába” (Mt 5,20). – „Ti legyetek olyan teljesek [tökéletesek], amilyen teljes mennyei Atyátok” (Mt 5,48).

A törvény őreinek igazságosságát bőven felülmúlni Jézus szerint azt jelenti: a szeretet gyakorlásával nem megállni azon a ponton, ahol a hétköznapi értelemben vett igazságosság – azaz a teljesítmény és fizetség vagy a bűn és büntetés közötti korrekt kiegyenlítés, avagy az előírások pontos betartása – már semmit sem követelhet. Másfelől: Jézus felfogása szerint ahogyan Isten, az Atya „teljes/egész” (hagyományos fordításban „tökéletes”), az ember erkölcsének is „teljesnek/egésznek” kell lennie, azaz a szív titkos gondolataitól-érzéseitől kezdve a beszéden át egészen a külső cselekvésig egyöntetűnek, töretlennek.

Ennek az erkölcsi alapelvnek a *gyakorlati* példáit, „kifejtését” tartalmazza a hat ún. antitézis („ellentétel”). A hat közül hármat a hagyomány közvetített Máté számára (21-22., 27-28., 33-34. v.), egyet egy közös szinoptikus anyag alapján ő formált meg (31-32. v.), az utolsó kettőben pedig a Beszédforrásból (Q) vett anyagot ugyancsak ő öntötte antitetikus formába (38-39., 43-44. v.).

Mielőtt külön-külön megvizsgálánk ezeket, álljon itt két *formai* megjegyzés az egyes antitézisek bevezetéseire vonatkozóan: Szokásos fordításban így kezdődnek: „*Hallottátok, hogy...*” A rabbinikus megfogalmazásokból tudjuk, hogy ennek jelentése: „hagyományként kaptátok, hagyományként vettétek

át”. Ezért egészítettem ki „úgy”-gal az eredeti „hallottátok”-at: „*Úgy hallottátok, hogy...*” – A mondat folytatása az eredetiben mindig az, hogy „megmondattott”, ezt azonban az 1., 2. és 4. esetben így fordítottam: „*Isten azt mondta*”, vagyis kifejezetten „Isten szavaként”, azaz Istennek tulajdonított üzenatként szerepel az Ószövetségben, tehát a szenvedő szerkezet a görögben Isten körülírása akar lenni, a 3., 5. és 6. esetben pedig így: „*megmondattott*”, mert ilyenkor csupán valamilyen „emberi – mózesi vagy kumráni – hagyományról” van szó.

Úgy gondolom, hogy a részletes magyarázat előtt érdemes még kitérnünk egy **dogmatikai** jellegű kérdésre: Az „*én viszont azt mondom nektek*” formulát úgy szokás értelmezni mint Jézus isteni öntudatának egyik legvilágosabb megnyilatkozását, mondván: Jézus ezzel felülbírálja az *Isten* által adott ószövetségi kinyilatkoztatást. Csakhogy: 1) Amint a szövegösszefüggésből kiderül, Jézus itt nem ténylegesen *Isten* szavával állítja szembe a maga felfogását, hanem az „úgy hallottátok” által jelzett *hagyománnyal* (ha úgy tetszik: Isten szavának hagyományos értelmezésével); ezt megerősíti, hogy noha a „Hegyi beszéd” összefüggésében Jézus a tömeghez, illetve tanítványaihoz intézi szavait (vö. Mt 5,1-2), ezekben az „antitézisekben” valójában a hagyományokat átvevő és továbbértelmező írástudókkal vitázik. 2) Jézus itt egy olyan formulát használ, amelyet egymás közti vitáikban a rabbik gyakran használtak az *általános* felfogásnak ellentmondó véleményük bevezetéseként. 3) Bár kétségtelen, hogy nagy igényt kifejező formuláról van szó, de akár Jézus *szerénységének* jeleként is értelmezhetjük, mert a próféták sűrűn adták elő gondolataikat azzal a bevezetéssel, hogy „*ezt mondja az Úr...*”, Jézus viszont egyszerűen csak annyit mond ezzel, hogy „*szerintem...*”. Magabiztosságának az alapja pedig a Jordánba történt alámerítéskor szerzett istenélménye, illetve az Atyához fűződő, bensőséges fiúi kapcsolata (ld. Mk 1,10-11 – Mk 16. láb.; Mk 12,6 – Mk 696. láb.; Lk 10,22 – Lk 568, 670. láb.).

Lássuk hát **konkrétan** az egyes antitézisek üzenetét! A szövegből mindenütt kihagyom azokat a részeket, amelyek szerintem nem tekinthetők hitelesen jézusinak (az indoklást ld. Máté-

kommentárom megfelelő helyein: <http://www.bokorportal.hu/gromon/index.html>).

1. „Úgy hallottátok, hogy Isten azt mondta a régieknek: »Ne ölj!« Én viszont azt mondom nektek, hogy mindenkire ítélet vár, aki csak haragszik is a testvére.” (Mt 5,21-22)

Jézus mondanivalója annyira egyértelmű, hogy nem igényel különösebb magyarázatot: nemcsak a végrehajtott gyilkosság áll szemben a feltétlen Isten- és emberszeretettel, és esik ezért Isten ítélete alá, hanem már a – mellesleg könnyen öléshez vezető – harag is.

Háttérinformációként legfeljebb azt érdemes még tudatosítani a 21-22. v. szövegösszefüggése alapján, hogy *Máté* értelmezésében ez az *ítélet* azt jelenti: „a helyi bíróság [ítélete]” (amit egyébként sosem jelent a *kriszisz* szó); így látszik világosan a mátéi fokozás: helyi bíróság – főtanács – gehenna. *Jézusi* értelemben viszont Isten ítéletéről van szó; természetesen nem arról, hogy elítél, hanem hogy megítél, ítéletet alkot (ld. Lk 11,42 – Lk 683. láb.).!

2. „Úgy hallottátok, hogy Isten azt mondta: »Ne törj házasságot!« Én viszont azt mondom nektek, hogy mindaz, aki azért nézeget egy feleséget, hogy megkívánja őt, szívében már házasságot tört vele.” (Mt 5,27-28)

Jézus ellentétének helyes megértéséhez elengedhetetlen két fogalom előzetes tisztázása:

Az egyik a görög *güné* szó jelentése. Mivel Jézus válaszát nem csupán a 6. parancsolat határozza meg, hanem a 9. is, amely a „felebarát feleségének megkívánását” tiltja (2Móz 20,17; 5Móz 5,21), ezért a *güné* itteni jelentése nem egyszerűen „nő, asszony”, hanem „házas nő, *feleség*”, esetleg – a zsidó jog értelmében – „menyasszony”. (Mellesleg a *güné* elsődleges szótári jelentése is „feleség”.)

A másik a „megkívánás”. A „megkívánás” nemcsak passzív érzéki vágyakozást jelent, hanem a 9. (és 10.) parancsolat eredeti héber értelmének megfelelően aktivitást is, nevezetesen a kívánság tárgyának megszerzésére irányuló törekvést, sőt *meszterkedést*. Tökéletesen világossá válik ez két ószövetségi történetből: az egyikben Aháb király Nábót szőlőkertjét kívánja

meg, a másokban Dávid király kívánja meg Uriás feleségét, s mindketten addig mesterkednek, amíg meg nem öletik „vetélytársukat”, s így meg nem szerzik kívánságuk tárgyát, a másik tulajdonát (1Kir 21; 2Sám 11).

Az eredeti *prosz to epithümészai* kifejezés nyelvtanilag lehetne *következtető* értelmű szerkezet, ekkor arról lenne szó, hogy előbb van a vágy, s abból fakad a nézegetés: „kívánsággal [asszonyra] néz”; ám az ószövetségi és késő zsidó szóhasználat a *célhatározói* értelmet teszi kézenfekvővé: „azért nézeget, hogy megkívánja”, ezért ezt alkalmaztam a fordításban.

Jézus tehát azt mondja: Az e világi, jogi gondolkodással elmentétben Isten szemében nem csupán a *végrehajtott* házasságtörés számít bűnnek, hanem már ennek tudatos *szándéka*, az erre irányuló mesterkedés is. Ebből az is következik, hogy nem az embert mozgató, Isten által beleplántált erotika rossz és kerülendő (vö. 1Móz 1,27; Mk 10,6-9), hanem az a *törekvés*, amely a másik ember boldogságát – vagy szerényebben: házasságát – fel akarja áldozni saját boldogságának oltárán.

Érdemes még észrevenni Jézus szavainak egy számunkra már nem nyilvánvaló üzenetét is, amely azonban akkoriban kézenfekvő volt: A korabeli zsidó közfelfogás szerint, ha egy házas nő „megcsalta” a férjét, akkor házasságtörőnek számított a férjével szemben, viszont az a férfi, akivel megcsalta, nem számított házasságtörőnek a saját feleségével szemben. Jézus itteni kijelentése tehát a férfira hárítja a szóban forgó házasságtörés felelősségét, vagyis ugyanazt a mércét alkalmazza a férfiakra is, mint a nőkre, ami azt is jelenti, hogy *egyenrangúvá* tette a nőket a férfiakkal!

3. „Megmondattott ez is: »Ha valaki elbocsátja feleségét, adjon neki válólevelet!« Én viszont azt mondom nektek, hogy mindaz, aki elbocsátja feleségét – még ha paráznaság okából is! –, házasságtörésbe kergeti őt, és ha valaki elbocsátott asszonyt vesz feleségül, házasságtörést követ el.» (Mt 5,31-32)

Itt is a nyelvtannal kell kezdenünk. A szentírás-magyarázók körében nagy vita folyik a *parektosz logu porneiasz* kifejezés, közelebbről a *parektosz* előljárósó értelméről. A legtöbben *kizárólagos* (exkluzív) értelemben fordítják: „*kivéve* (parázna-

ság esetén)”, s a másik két újszövetségi előfordulás közül az egyikben (ApCsel 26,29) valóban ilyen jelentése van, a másik helyen azonban (2Kor 11,28) *bennfoglaló* (inkluzív) értelme van: „ráadásul [*még az is*]”.

Elvileg tehát így is, úgy is fordítható, az értelmezéstani szabályok azonban azt követelik, hogy az itteni esetben bennfoglaló értelemben használjuk: „*még akkor is*, ha paráznaságról van szó”. Az *egyik* ide vágó szabály ugyanis a szövegösszefüggés (*kontextus*) szerinti értelmezést követeli meg: a „Hegyi beszédben” Jézus radikálisan új erkölcsi elveket hirdet meg (ld. 5,20!), ha tehát a *parektosz*-t exkluzív értelemben kellene venni („*kivéve paráznaság esetén*”), akkor ezzel elégséges ok nélkül ismételt volna a Második Törvénykönyv tilalmát (5Móz 24,1), illetve a témával kapcsolatos, Hillel és Sammai rabbi közti vitában a Hillelhez képest szigorúbb Sammai mellé állt volna (vö. ismét 5,20!). Ugyanez következik a *másik* hermeneutikai szabályból is, amely szerint a homályosabb szövegeket a világosabbak irányában kell érteni. Ilyen világosabb szövegek pedig valóban rendelkezésre is állnak: Mk 10,11-12 és Lk 16,18, valamint a helyesen értelmezett Mt 19,9 is. – Tehát teljes joggal fordíthatjuk és értelmezhetjük így a kifejezést: „*beleértve* azt is, ha paráznaság okából”. Ezt messzemenően megerősíti Jézusnak a megbocsátásra vonatkozó „abszolutisztikus” alapállása: szerinte a megbocsátás nem ismerhet határokat (Mt 18,21-22.23-33; Lk 17,3-4; 15,11-32), és még ellenségeinkhez is jóknak kell lennünk (Mt 5,38-41.43-48).

Háttérinformációként hozzátehetjük: A korabeli felfogás szerint a házasságtörés akkor következik be, amikor az elbocsátott nő újból házasságot köt: ekkor „törik meg” – szűnik meg ténylegesen – az előző házassága. Másrészt: aki „elbocsátott asszonyt vesz feleségül”, az az elbocsátott, s általa most feleségül vett *nő* házasságát „töri meg”; ez megint azt jelenti, hogy Jézus egyenlő mércével mér a férfiak számára.

4. „*Úgy hallottátok továbbá, hogy Isten azt mondta a régi-eknek: »Hamisan ne esküdj, hanem add meg az Úrnak, amit esküvel fogadtál!« Én viszont azt mondom nektek, hogy egyáltalán ne esküdjetek! Hanem legyen a beszédetek: Igen – igen,*

nem – nem! Ami ezen túlmegy, az a gonosztól van.” (Mt 5,33-34a.37)

A Jézus által idézett felszólítás közvetlenül talán nem a Tízparancsolatra utal, sem a második parancsolatra (2Móz 20,7), sem a nyolcadikra (2Móz 20,16), hanem a tágabb értelemben vett Tórára (3Móz 19,12 – 5Móz 23,22). Mivel azonban a zsidóságban a hamis vagy könnyelmű eskü az Isten nevével való visszaélésnek számított, ezért itt alighanem mégiscsak a második parancsolat áll a háttérben.

Jézus szerint nemcsak a hamis eskü tartalma áll szemben a feltétlen Isten- és emberszeretettel, hanem már maga az Istenre hivatkozó esküvés ténye is. – *Az istenszeretettel* azért, mert Istenre esküdni gyakorlatilag azt jelenti, hogy Istennek *kell* szavatolnia kijelentésem érvényességét, és gondoskodnia *kell* arról, hogy szavam valósággá váljék. Ez pedig nem más, mint hogy a vele való szeretetkapcsolat helyett saját céljaim szolgálataiba akarom állítani, élesebben: szolgálommá akarom tenni Istent (vö. Mt 4,5-7 // Lk 4,9-12 és Mt 16,22-23, ahol Jézus egyenesen sátáninak minősíti ezt a magatartást). *Az emberszeretettel* pedig azért áll szemben az eskü, mert azt feltételezi, hogy esküvel meg nem erősített szavaink-ígéreteink nem feltétlenül igazak, élesebben: ha nem esküszöm, akkor hazudhatok is. Az őszintétlenség, az emberi szó megbízhatatlansága viszont lehetetlenné teszi vagy tönkreteszi a valódi emberi közösséget.

Ami a „Legyen a beszédetek: Igen – igen, nem – nem!” megfogalmazást illeti, e mondás *eredeti* jézusi megfogalmazása minden bizonnyal a Jakab-levél 5,12-ben olvasható: „Az igetek legyen igen, a nem pedig nem!” – annál is inkább, mivel a korabeli rabbik a megkettőzött igent vagy megkettőzött nemet magát is esküformulának tartották, s így az szemben állna Jézus általános érvényű eskütilalmával. A lényeg az, hogy nemcsak az eskü alatt kimondott szónak, hanem minden szónak igaznak kell lennie. Az „igaz”-ságot nem lehet fokozni: egy állítás vagy igaz, vagy nem; nem lehet „igazabb” vagy „legigazabb”, ahogyan valami vagy egész, vagy nem, semmiképp sem lehet „egészebb”.

Az „Ami ezen túlmegy, az a gonosztól van” kijelentés lényege a fentiek alapján további magyarázat nélkül is világos,

pontos jelentése azonban bizonytalan: a „gonosz” jelentheti „a Gonoszt”, Isten Ellenfelét is (*ho ponérosz* = tulajdonnév, vö. Mt 13,19.38.49), annál is inkább, mivel Máté számára „a Jó” magának Istennek az egyik neve (*ho agathosz*, Mt 19,17); de jelentheti a „gonoszságot” is (*to ponéron* = főnevesített melléknév), s ekkor az az értelme, hogy minden olyan beszéd, amelyben az „igen” mást is jelenthet, mint igent, a gonoszság világához tartozik, azaz gonosz beszéd.

5. „Úgy hallottátok, hogy megmondatott: »Szemet szemért!« és »Fogat fogért!« Én viszont azt mondom nektek, hogy ne álljatok szembe [ellenségesen] a gonosz emberrel! Ellenkezőleg: Aki megüti a jobb arcodat, annak fordítsd oda a másikat is! És: Aki pereskedni akar veled, és el akarja venni az alsóruhádát, annak add oda a felsőt is! És: Aki egy mérföldnyi munkaszolgálatra kényszerít, azzal menj el kettőre!” (5,38-41)

A „ne álljatok szembe” a jog világából vett kifejezés: a vádló és a vádlott egymással szemben állt a bíró előtt. – A szokásos „ne szálljatok szembe” vagy „ne álljatok ellene” fordítás nem felel meg Jézus szellemiségének és gyakorlatának, hiszen ő – a maga szelíd és segíteni akaró módján! – igenis „szembeszállt” a neki (vagy az embereknek) rosszat akarókkal, legyen szó írástudókról, farizeusokról, szadduceusokról vagy éppen a főpapról és annak poroszljáról (Jn 18,19-24).

A szövegösszefüggés (és a görögben a *hosztisz* = *aki* vonatkozó névmás használata) világossá teszi, hogy a görög *ponérosz* itt nem a „Gonoszt” vagy a „gonoszságot” jelenti, hanem gonosz embereket. A felhozott három példa megmutatja, miféle gonoszokra gondolt Jézus. Megerősíti ezt később a 45. v. is: „fölkelti napját gonoszokra”.

Az ellenségszeretetről szóló üzenete Jézus legeredetibb, legjellemzőbb és „legrettenetesebb” tanítása. Az általa felsorolt három példa fejti ki, *miképpen értette* Jézus azt, hogy „ne álljatok szembe ellenségesen a gonosz emberrel”. Ha valaki nem akarja kimagyarázni e példákat, akkor minden magyarázat nélkül is teljesen világosak (még ha képes beszédéről van is szó). Ezért elég, ha csupán *két közös vonásukra* hívjuk fel a figyelmet: a) Nyilvánvaló, hogy kivétel nélkül, minden esetre vonat-

kozóan magukban foglalják a *lemondást* a fizikai ellenállásról, az erőszak alkalmazásáról és a fizikai visszavágásról, vagyis a bosszú és a megtorlás minden formájáról – mégpedig mind „magánéleti”, mind jogi vonatkozásban (pl. pereskedés). – *b*) Nyilvánvaló, hogy Jézus nemcsak a bántás vagy a megkárosítás elviselését kívánja meg (ez a gyávaság vagy a balekság jele is lehetne), hanem minden esetben arra szólít fel, hogy a rossz elviselésén kívül *még valami jót is tegyünk* azzal, aki bántott minket.

Kiegészítésképpen: A harmadik példában említett kényszerítés eredetileg a perzsa postaszolgálatot jellemezte: az utazó állami hivatalnok igénybe vehetett csomagja számára teherhordó állatot, vagy pedig embert, hogy magányos vidéken elkísérje. Ezt a gyakorlatot a rómaiak is átvették; ezen az alapon kényszerítették például cirénei Simont, hogy vigye Jézus keresztjét. Jézus e tanításának súlyát akkor értjük meg és érezzük át igazán, ha tudatosítjuk, hogy a hazájukat megszálló római hadsereg katonája iránti szeretetre biztatta hallgatóit!

6. „Úgy hallottátok, hogy megmondatott: »Szeresd embertársadat, és gyűlöld ellenségedet!« Én viszont azt mondom nektek: Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok üldözőitekért, hogy így fiaivá váljatok mennyei Atyátoknak, mivel ő olyan, aki fölkelti napját gonoszokra és jókra, és esőt küld igazaknak és hamisaknak! Ha ugyanis csak azokat szerétek, akik szeretnek titeket, mi lesz a fizetségetek? Nemde ugyanezt teszik a vámosok is? És ha csupán testvéreiteket köszöntétek, mi különlegeset tesztek? Nemde ugyanezt teszik a pogányok is?» (Mt 5,43-47)

A korabeli értelmezés a „hitsorsosra, honfitársra” szűkítette az „embertárs, felebarát” értelmét, Jézus azonban egyetemes jelentésűvé, *minden* embert magában foglalóvá tette, vö. Mk 12,31 – Mk 743. láb.; Lk 10,27.29.36 – Lk 581. láb.

A „Szeresd embertársadat, és gyűlöld ellenségedet!” felszólítás ebben az általánosító formában sem az Ószövetségben, sem a rabbinikus hagyományban nem található meg. Ezért vagy egy korabeli népszerű életelvvvel van dolgunk, vagy a kumráni közösségre történő utalással: annak a közösségi szabályzata

ugyanis előírta a tagoknak, hogy kötelességük „Istent egész szívvel keresni... a Világosság fiait szeretni... a Sötétség összes fiait pedig gyűlölni”. Így aztán nem lehetetlen, hogy Jézus itteni tanítása eredetileg kumráni hatás alatt álló zsidóknak szólt – noha hasonló szellemiség jellemezte a farizeusokat is.

Az „istenfiúság” az Istenhez tartozást és a hozzá való hasonlóságot kifejező kép, ld. Mk 9,7 – Mk 471. láb.

A lényegi mondanivaló: Jézus nem csupán azt kívánja meg, hogy ne gyűljük ellenségeinket, hanem ennek „bőséges fölülmúlását” (vö. 5,20), az irántuk tanúsított szeretet és az értük imádkozás többletét is (vö. főttebb: „még valami jót is tegyünk”). Az általános emberi lélektan, illetve pusztán erkölcsi erőfeszítés alapján ez aligha lehetséges, hanem kizárólag a Jézus által meghirdetett új istenkép alapján („fölkelti napját...”), tehát akkor, ha az embert „megragadta” az az Isten, akit Jézus képviselt, és él benne a vágy, hogy hozzá hasonlóvá váljék. Vö. Mk 16., Lk 189. és 565. láb.!

* * *

A bevezetés legelején már szó esett az antiteziseket keretbe foglaló két jézusi mondásról: Mt 5,20 és 5,48. Az utóbbival kapcsolatos, szokásos félreértéseket elkerülendő, ejtsünk még szót annak helyes fordításáról és helyes értelmezéséről.

A megszokott „legyetek tökéletesek – amilyen tökéletes” fordítást kerülni kell, mert ez a szóhasználat nagyon félrevezető, ugyanis a görög filozófia, illetve a későbbi keresztény teológia tökéletességeszményének – téves – felfogását idézi. Az eredeti görög *teleiosz* az Ószövetség Hetvenes fordításában (LXX) a héber *tamim* szót adja vissza, amelynek jelentése: egész, teljes, sértetlen, osztatlan. A felszólítás tehát nem a „hibátlan erényességet”, az abszolút erkölcsi tökéletességet kívánja meg az embertől (ami nyilvánvaló képtelenség), hanem azt, hogy „egészen, teljesen, osztatlanul” embertársainak, embertársaiért éljen, ahogyan Isten „egészen, teljesen, osztatlanul” az emberért van („fölkelti napját... esőt ad...”). Ezt az „osztatlanul”-t ma talán úgy is mondhatnánk: *radikálisan*. Legyetek radikálisak a szeretet gyakorlásában!

Valószínű azonban, hogy *Máté* a legalista zsidó szókészletből meríti a „*teljes/tökéletes*” kifejezést, s ezzel szemben ennek a mondásnak a *Lukács-féle* változatát kell eredetinek tekintennünk: „Váljatok olyan *irgalmassá*, amilyen *irgalmas* a ti Atyátok” (Lk 6,36)! Ez az Ószövetség hagyományos szóhasználata (pl. 2Móz 34,6; 5Móz 4,31; Zsolt 78,38; 86,15), s ez fejezi ki hűen az ellenségszeretettel kapcsolatos két antitézis (38-41. és 43-44. v.) szellemiségét is.

(2019. október)

Jézusi paradoxonok

A „paradoxon” szó a görög *paradoxosz*, „a közvélekedéssel ellenkező” jelentésű szóból származik, és a hétköznapokban leggyakrabban „önellentmondás” értelemben használjuk, de jelezheti azt is, hogy „képtelen, helytelen, visszás, meglepő, meghökkentő” dologról van szó. Az alábbiakban ebben a tág értelemben használom bizonyos jézusi mondásokra vonatkoztatva, amelyek a közfelfogás szerint „érthetetlenek, értelmetlenek, abszurdak, elfogadhatatlanok”...

E mondások közül sokat elemeztem már *Isten országa rajtatok áll vagy bukik!* c. könyvemben, főleg a következő tanulmányokban: A násznéptől az eunuchokig, Mit mondott Jézus?, Megtorpedózott példabeszédek, Mennyire jézusi a „nyolc boldogság”? Az utóbbi témái különösen is idetartoznának – gondoljunk csak az olyan „képtelenségekre”, mint az, hogy „boldogok a szegények, boldogok, akik éheznek, boldogok, akik sírnak” –, de nem kívánom megismételni az ottani hosszas magyarázatokat.

Itt csak – pár kivételtől eltekintve – a talán legkirívóbb, „legfelháborítóbb” paradoxonokkal kívánok foglalkozni, amelyekről különösen nehéz elképzelni, hogy Jézus szájából elhangzottak volna. Reményem szerint egyértelművé válik majd, hogy nem Jézusban van a hiba, hanem abban, ahogyan az utókor félreértelmezte a szavait.

Isteni „szemet szemért”?

Valóban megdöbbenő, milyen sok olyan mondása van Jézus, amelyeket *ha* mai fogalmaink alapján szó szerint veszünk, akkor azt sugallják, hogy az a Jézus, aki emberi emberi viszonylatokban határozottan a „Szemet szemért, fogat fogért!” elv és

gyakorlat elutasítására/felülmúlására szólított fel, Istenről pontosan a „Szemet szemért!” elvet és alapmagatartást feltételezte – vagyis úgy gondolta, hogy Isten „a mérleg törvényének”, a „ki-egyenlítő igazságosságnak” könyörtelen képviselője. Lássuk ennek példáit!

„Amilyen mértékkel mérték, olyannal mér majd nektek Isten is...” (Mk 4,24). – Jézus tanításának egészét figyelembe véve egyértelműen állítható, hogy szerinte Istent a mérték-telen ajándékozás jellemzi, nem pedig a korrekt elszámolás, az „igazságos megfizetés”.

Ámde a feltétel nélkül és határtalanul áradó isteni jószág csak olyan mértékben „éri el” az embert, olyan mértékben lesz osztályrészévé az embernek, amilyen mértékben az ember megnyílik rá, ahogyan a Nap is csak olyan mértékben tud besütöni a szobánkba, amilyen mértékben felhúzzuk a redőnyt.

Miért fogalmazott Jézus mégis úgy, hogy Isten cselekvését állította előtérbe? Kora világképében gondolkodott, az pedig minden e világi esemény mögött Istent látta *közvetlen* okként; ezért így beszélt róla akkor is, amikor mai nyelven legfeljebb Isten *közvetett* vagy *végső* okságáról beszélünk, közvetlen okként pedig fizikai, biológiai, társadalmi, lélektani vagy egyéb törvényszerűségeket jelölnénk meg.

„És ha már felálltatok, hogy imádkoztatok, előbb bocsássatok meg, ha valaki ellen valami panaszotok van, hogy mennyei Atyátok is megbocsássa nektek vétkeiteket!” (Mk 11,25; vö. Mt 6,14-15). – Azt jelentené ez, hogy Isten feltételhez köti megbocsátását? Nem. Csak arról van szó, hogy aki elutasítja a megbocsátást (= azt, hogy ő maga megbocsásson), az *ezáltal* magát a Megbocsátást, Istent, az ő lényegét utasítja el, ezért *nem részesülhet* a tőle jövő, egyébként mindenki számára feltétel és korlátozás nélkül rendelkezésre álló megbocsátásban.

A mondás szövegösszefüggésében nem arról van szó, hogy mi vétkeztünk mások ellen, hanem arról, hogy mások ellenünk („panaszunk van valaki ellen”), ezért megkönnyítheti Jézus szavainak megértését, ha feltesszük azt a kérdést, hogy imádságunkkal miért nem menekülhetünk Isten védőszárnyai alá a minket megbántók vagy ellenségeink elöl (ahogy ez számos zsolnárnak az alapgondolata). Azért nem, mert az az Isten, akit

Jézus Atyaként hirdetett, *mindenkinek* Atyja, az elveszett fiaknak is, a minket bántóknak is, az ellenségeinknek is. Ő *mindenkinek* jót akar – amazoknak is! Egy ilyen Istennel pedig nem lehetünk békében addig, amíg nem érzünk és cselekszünk úgy, mint ő, aki fölkelti napját a rosszakra is, és esőt ad a bűnösöknek is (Mt 5,45).

Az iménti téma jelenik meg a Miatyánkban is: **„Bocsásd meg vétkeinket, ahogyan mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”** (Mt 6,12); Lukácsnál ez még kiélezettebb: **„Engedd el bűneinket, mert mi magunk is elengedjük mindenki- nek...”** (Lk 11,4). – Vegyük észre: itt azt kérjük, hogy Isten *úgy* (annyira), illetve *azért* bocsásson meg nekünk, ahogyan (amennyire), illetve mert mi megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek.

Ismét megkérdézhajjuk: Nincs ez ellentmondásban azzal, hogy Isten feltétel és kivétel nélkül mindenkit szeret? Nincs, mert egyrészt csak arról van szó, hogy nem létezik az embertársakat megkerülő, „közvetlen út” Istenhez (ld. Mt 5,7.23-24; 25,40; Lk 10,25-27.28-29.30-37a.37b), következésképp Istennel nem lehet úgy jóban lennünk, hogy nem vagyunk jók a másik emberhez, akár az ellenségünkhöz is (Mt 5,43-45); másrészt pedig arról, hogy aki nem gyakorolja a megbocsátást, az irgalmat, az önmagát zárja ki az Abszolút Irgalommal, az Istennel való közösségből (vö. Mt 18,23-33; Lk 15,28-30).

A fentiek szellemében kell értelmeznünk a felületes megközelítésben „bosszúálló Istent” sejtető, Máténál és Lukácsnál is megtalálható felszólítást is: **„Ne ítélkezzetek, hogy Isten se ítélkezzék rajtatok!”** (Mt 7,1; Lk 6,37). – Az ítélkezés helytelen magatartásával az ember automatikusan („ipso facto”) elítéli önmagát, és ezt az ítéletet Isten sem másíthatja meg; csak az ember változtathat rajta, az ítélkezés abbahagyásával.

E témakörben érdemes még két olyan helyet felidézni, amely sajátosan személyessé teszi a problémát, nevezetesen Jézusra, illetve a Lélekre vonatkozóan.

„Aki megtagad engem az emberek előtt, azt Isten meg fogja tagadni az ő angyalai előtt” (Lk 12,9). – Jézust „az emberek előtt” megtagadni nem annyit jelent, mint meggyőződésből elutasítani őt, amint ezt teológiai ellenfelei tették (vagy leg-

alábbis feltételezhetjük róluk), hanem azt jelenti: „csak kifelé” úgy tenni, mintha elhatárolódnánk tőle. Ennek a veszélye akkoriban is nagy volt, és mindig is nagy marad, mert aki nyíltan kiáll mellette, azt hamarosan magát is „az ördög cimborájának” bélyegezhetik (vö. Mt 10,25).

Jézus azonban ostobaságként leplezi le ezt a „külső” és a „belső” megkülönböztetésére építő „lavírozást”. Tanítása szerint ugyanis Isten osztatlanul *követei mögött áll*, aki tehát „szégyelli” Jézust, és félelemből megtagadja őt, az magát *Istent* szégyelli és tagadja meg (ld. Mk 9,37b – Mk 516. lábja!) – így Isten sem ismerheti el őt magáénak „az ítéleten” (vö. Mt 25,34-45: „*én éheztem...*, enni adatok *nekem*”).

„... *ha valaki a szent Lelket gyalázza, annak nincs bocsánata soha örökké, hanem örök vétek foglya*” (Mk 3,29). – A lényegi magyarázat előtt hasznos lehet a fogalomtisztázás: „Lélek” helyett jobb lenne Leheletnek, Lélegzetnek fordítani a jelző nélküli *pneumát*, amely a Teremtés könyvének elejét idézi föl: Isten *pneumája* „ott lebegett a vizek fölött”, illetve Isten „belelehelte Ádámba a *pneumát*” (Ter 1,2; 2,7). A „Lélek” ennek alapján a Teremtő lehelete, lélegzete, életereje, „energiája” (vö. Zsolt 104,30), elvontabban talán úgy is mondhatnánk: lényege, konkrétan: abszolút jósága.

Így már nem olyan nehéz e döbbenetes hangzó jézusi mondás értelmezése: Aki csak Jézust vagy más embertársát gyalázza, veti el, annak meg lehet bocsátani, aki azonban a szent Lelket, a Teremtő életerejét és mindenkire irányuló jóságát, egyetemes irgalmát gyalázza, veti el, annak *nem lehet* megbocsátani, *mert* magát a megbocsátást, az irgalmat utasítja el magától. Ezt tették a jeruzsálemi hittani hatóság kémei, akik Isten Jézusban megnyilatkozó korlátlan szeretetét (hiszen szombaton is gyógyított, és olyan bűnösöket is, akik ezt nem „érdemelték ki”) az ördög műveként gyalázták, vagyis istenellenesnek minősítették a korlátlan szeretetet (Mk 3,22). (Erről ismerte fel Jézus, hogy a szent Lelket gyalázzák.) Ehhez értelemszerűen hozzá kell tenni: *amíg* ebben a viselkedésükben kitartanak, addig *soha* nincs számukra bocsánat, még Isten sem képes felmenteni őket. *Nekik* kell valamikor megtérniük, és megváltozniuk.

Igazságtalan Isten?

Az előző alpontban az okozta a nehézséget, hogy bizonyos jézusi mondások szerint Isten látszólag – a szeretetet meghazudtolóan – mereven és könyörtelenül *igazságos*, itt viszont az, hogy éppenséggel súlyosan *igazságtalan*. Lássuk ennek egy-egy elvi, illetve gyakorlati síkon megjelenő példáját.

„Akinek van, / annak Isten még adni fog, / akinek pedig nincs, / attól Isten még azt is el fogja venni, amije van” (Mk 4,25). – Kétségtelen, hogy ez a legnehezebben értelmezhető mondások közé tartozik, annál is inkább, mert nem ismerjük az eredeti elhangzás összefüggéseit, a kijelentés „életbe ágyazottságát”.

Három dologról van itt szó: a) arról, *amije* van vagy nincs valakinek (1. és 3. tagmondat), b) arról, *amit* Isten adni fog (2. tagmondat), és c) arról a *másvalamiről* (4. tagmondat), amit Isten el fog venni attól, akinek az 1. és 3. tagmondatban is említett valamije nincs (ennek a másvalaminek különböznie kell az előbbiektől, különben értelmetlenné válik a mondat!).

Ennek megfelelően a mondás lehetséges értelme: *Akinek van* Istenre és az emberekre *nyitott szíve*, vagy egyszerűbben nyitottsága, *azt* Isten meg tudja ajándékozni az őrá jellemző szeretettel és annak örömeivel (ld. a tékozló fiút, Lk 15,11-24); *akinek ez nincs meg*, annak semmit sem tud ajándékozni (ld. a tékozló fiú bátyját, Lk 15,25-30), még bűnbocsánatot sem (vö. Mt 18,23-33), *sőt* azt is el fogja venni tőle (vö. fönt: Mk 4,24), értsd: az is „elvéteik” tőle, az is értéktelenné válik számára, „*amije van*” (amit tulajdonának gondol), nevezetesen „a törvényt teljesítő”, „tisztességes” cselekedetei (vö. Lk 15,29!), mert „Isten országában” csak egyetlen érvényes valuta van: *az* a szeretet, amellyel Isten szeret, s amelynek lényege régies szóval az irgalom, mai kifejezéssel a (személyválogatás nélküli) szolidaritás. (Vö. még Mt 20,15 és Lk 6,34; Lk 671. lábja!)

A gyakorlati példa a gazdag ifjú történetében hangzik el: **„Könnyebb a tevének átmennie a tű fokán, mint a gazdagnak bemennie Isten országába!”** (Mk 10,25). – A felületes olvasó számára Isten igazságtalan, a szegényeket előnyben részesítő, a gazdagokat pedig hátrányosan megkülönböztető személyválogatásának megnyilatkozása ez.

Pedig valóban igaz, hogy amint a teve nem képes átmenni a tű fokán, ugyanúgy lehetetlen, hogy a gazdag bejusson „Isten országába”, *ugyanis* az nem más, mint az egymást szeretők, egymással mindent megosztók kölcsönös ajándékozásának világa, abban pedig képtelenség azt mondani: „Ez vagy az *csak* az enyém, az én *magántulajdonom*, és *jogom* van ahhoz, hogy azt csináljak vele, *amit akarok*”, legyen szó akár egy üzemről, egy földbirtokról vagy az utolsó darab kenyérről. Automatikusan *kizárja magát* ebből a világból az, aki így gondolkodik és cselekszik (vö. Mk 741. láb.) – mindaddig, *amíg* össze van növe a gazdagságával, mint a teve a púpjával.

A 23. és a 25. vers szövegösszefüggése ugyanis világossá teszi, hogy Jézus *nem* a gazdagságról lemondás *lehetetlenségéről* beszél, hanem annak rendkívüli *nehézségéről*, illetve nehézségének *mértékéről* (ahogyan a Mk 9,42-beli malomkő is valami rossznak a *mértékét* szemlélteti, ld. Mk 533. láb.): „*Milyen nehéz* a gazdagnak bemennie Isten országába! Olyan nehéz, hogy *még a tevének is könnyebb* átmennie a tű fokán...!” De nem lehetetlen, ahogy a feltehetően dúsgazdag fővámos, Zakeus példája is mutatja (Lk 19,8).

A mondás csak akkor fejez ki lehetetlenséget, ha megfeledekzünk arról, hogy provokatív és szellemes *képről* van szó. Jézus felfogása (mint mindig, most is) csak az egyébként mindenki által ismert realitást tükrözi: Rettenetesen nehéz a gazdagoknak lemondaniuk a vagyonukról – de nem lehetetlen.

Olyasmiről van tehát itt szó, mint például a farizeusról és a vámosról, vagy még látványosabban a kései szőlőmunkásokról szóló példabeszédben – a farizeus, illetve a zúgolódók alakjában (Lk 18,9-14; Mt 20,1-15).

Kísértő Isten?

A Miatyánknak az utóbbi években gyakran vitatott/elemzett kérése: „***Ne vígy minket kísértésbe (hanem szabadíts meg a gonosztól)***” (Mt 6,13)! – Ez a kérés úgy hangzik, mintha Isten vinné kísértésbe az embert, amikor akarja, de erről imádsággal esetleg le lehetne beszélni őt. Jakab levele már az Újszövetségben belül elutasítja ezt az értelmezést: „Senki se mondja, amikor kísértést szenved: Isten kísért engem, mert Isten nem kísértethető a rosszra, és ő maga sem kísért senkit” (1,13).

A kérés valódi értelméhez egy régi zsidó imádság vezethet el minket: „Ne vezesd lábamat a bűn hatalmába, és ne vigyél a véték hatalmába, és ne a kísértés hatalmába, és ne a szégyenletes [dolgok] hatalmába!” – Az, hogy gyakorlatilag azonos értelemben található itt a bűn, a véték és a kísértés, továbbá a „hatalmába vinni” kifejezés is arra utal, hogy az imádkozó nem Isten cselekvésére, hanem csak megengedésére gondol: „Ne engedd, hogy a bűn, a véték, a kísértés kezébe essem! Ne engedd, hogy a kísértés áldozatává legyek! Ne engedd, hogy a kísértésben vereséget szenvedjek!” – Tehát nem azt kérjük, hogy Isten mentsen meg a kísértéstől („ha úgy gondolja”), hanem hogy a kísértés idején, a kísértéssel szemben *őrizzen meg* a jó úton, azaz: adjon erőt, hogy legyőzhessük a kísértést.

Pontosan ezt fogalmazza meg „pozitív” módon a „Szabadíts meg a gonosztól!” kérés. A „gonosz” itt valószínűleg a gonosz-ságot, a bűnt jelenti, a „megszabadítani” eredeti jelentése pedig „visszarántani”, tehát azt kérjük: Isten *tartson vissza* minket a bűntől (annak elkövetésétől, nem pedig a lehetőségétől)! De mivel nem vagyunk bábok Isten kezében (akiket tetszése szerint mozgathatna), ez nem jelentheti azt, hogy Istentől függ, visszatart-e a bűntől, hanem tőlünk függ a döntés – de az erőnk önmagában kevés (lehet), ezért Istentől kérünk erőt, hogy megmenekülhessünk a bűntől.

Tehát csak látszólag állunk szemben két kéréssel, valójában ugyanannak az egy kérésnek kétféle, „negatív” és „pozitív” megfogalmazásával van dolgunk (Lukács evangéliumában nincs is benne a „pozitív” kiegészítés!); olyan ez, mint egy érem két oldala.

Vele vagy ellene?

Azok, akik szeretnek diadalittasan rámutatni a Jézus mondásai közötti „ellentmondásokra”, alighanem leggyakrabban arra a két kijelentésére hivatkoznak, amely hagyományos fordításban így hangzik: „...**aki nincs ellenünk, az velünk van**” (más fordításban: „...mellétünk van”: Mk 9,40) – „**Aki nincs velem, az ellenem van, és aki nem gyűjt velem, az szétszór**” (Lk 11,23). – Nézzük meg először külön-külön a két mondás értelmét, majd vonjuk le a megfelelő következtetéseket!

Az „...*aki nincs ellenünk, az velünk van*” feltehetően nem az „idegen gyógyítókkal” kapcsolatosan hangzott el (vö. Mk 9,38-39), hanem a „*misszionálás*” kérdéskörében (de mindketőben *is* elhangozhatott: elég súlyos lecke, a tanítványok pedig épp eléggé értetlenek voltak); a lényeg: A tanítványok úgy vélték, csak azok szolgálják az általuk szorgalmazott ügyet („Jézust követve meg akarjuk nyerni az embereket Isten országának”), akik csatlakoznak az ő közösségükhöz. Beleestek a vallási csoportosulásokat, kicsiket és nagyokat egyaránt fenyegető csapdába, a kóros kiválasztottságtudat és a fanatizmus csapdjába: „Csak a mi egyházunk, a mi irányzatunk, a mi közösségünk...!” Jézus másképp gondolkodott: „Csak az van ellenünk, aki *tudatosan elutasít* minket (de őrá is érvényes az ellenségszeretet parancsa!), mindenki más, aki még keres, habozik, más utakat próbál, értünk, *a mi ügyünkért van!*” (Ezt az értelmezést kívánja meg a *pontos fordítás* is, amely a „velünk van” vagy „mellettünk van” helyett így hangzik: „értünk van”, ugyanis a *hüper* előjárószo birtokos esettel azt jelenti: -ért, érdekében, vö. Mk 14,24!) – A mondás tehát Jézus misszionáriusi alapállását tükrözi: *Mindenkinek* fel akarja kínálni üzenetét a *csak jó* Istenről (vö. Mk 4,21; Mt 5,15).

Az „*Aki nem gyűjt velem, az szétszór*” nem jelentheti azt, hogy Jézus sajátjának vallotta volna a *barát-ellenség sémát*, amely oly pusztítóan hat a vallásokban és a „profán” történelemben egyaránt; őt ugyanis egészen más lelkiület vezérelte az „ellenséget” és a „bűnösöket”, vagy akár csak a „másként gondolkodókat” illetően (ld. Mk 2,17; 9,38-39; 9,40; Lk 6,32-36; 9,52-56; 11,18b-19; 19,9-10).

Nem is az ő *személyének* középpontba állításáról, elfogadásáról vagy elutasításáról van itt szó („személyi kultuszát” mindig csírájában fojtotta el: Mk 8,30; 9,39 [Mk 525. lábj.]; 10,17-18; Lk 11,27-28 – vö. Mk 455. lábj.), hanem a *feladatáról*, megbízatásáról, a „gyűjtésről”. Ő, aki a napját jókra és gonoszokra egyaránt fölkeltő Istent képviselte (Mt 5,45), azért jött, hogy Izrael *egész* népét (Mt 5,15; 10,6-7!) *összegyűjtse* „Isten országába”, „a szeretet modelltársadalmába” (ld. Mk 601. és Lk 63. lábj.), nem pedig azért, hogy egy „igazakból” álló „elitet” gyűjtsön *maga* köré.

Jézus mellett azonban mások is „gyűjtöttek”: a farizeusok, a zelóták, a kumráni szerzetesek vagy éppen Keresztelő János. Csakhogy ezek a csoportosulások – az „elveszett juhokat”, a „vámosságokat és bűnösöket”, vagyis a „lumpenelemeket” is összegyűjtő Jézustól eltérően – kizárólag hozzájuk illő, „derék” embereket fogadtak maguk közé, s ezzel ténylegesen „szétszór-
ták”, egymással hadakozó „elit csoportokra” darabolták fel a népet. Jézus tehát egyszerűen *csak a tényeket állapította meg*, amikor kijelentette, hogy aki nem „vele”, *vagyis* az ő elvei alapján, az ő módszereivel, az ő célja érdekében gyűjt „nyájat”, az szétszórja (s ezzel tönkreteszi) Izrael népét.

Mindezek alapján az „*Aki nincs velem, ellenem van*” mon-
dásról **vagy** azt kell tartanunk, hogy *nem Jézustól* származik – hiszen aki azt mondta, hogy „aki nincs ellenünk, az értünk van”, az nem mondhatta azt is, hogy „aki nincs velem, az ellenem van” –, **vagy** azt, hogy csupán *általánosságban* fogalmazza meg *ugyanazt*, amit az „Aki nem gyűjt velem, az szétszór” *konkrétan*, mert hiszen aki szétszór, az valóban az összegyűjtő Jézus ügye ellen van. Ebben az esetben a két mondást összekapcsoló „és”-t (gör. *kai*) „értelmező vagy kifejtő és-ként” (*et explicativum*), azaz „ugyanis”-ként kell felfogni és fordítani (vö. Lk 475. láb.). Tehát a mondat helyesen így hangzik: „Aki nincs velem, az ellenem van, *ugyanis* aki nem gyűjt velem, az szétszór.”

Önellentmondás?

Ez a jézusi mondás többféle változatban maradt fenn; közke-
letű fordításában az egyik változat így hangzik: „***Aki meg akar-
ja menteni életét, elveszíti azt, de aki ... elveszíti életét, meg-
menti azt***” (Mk 8,35; Lk 9,24), eredetinek azonban a Lk 17,33-
beli megfogalmazás látszik (noha sok fordításban ez nem derül
ki, mert sablonosan ugyanúgy fordítják, mint az előbbi változa-
tot): „***Aki arra törekszik, hogy megtartsa a maga számára az
életét, tönkre fogja tenni, aki viszont tönkreteszi, az életre
fogja támasztani.***”

Jézus abszurdnak látszó tételének jelentését és jelentőségét
akkor értjük meg, ha szembeállítjuk a szokványos felfogással:
„Az embernek meg kell valósítania önmagát – oly módon, hogy

követi veleszületett öfenntartási ösztönét, mégpedig kemény versengésben a többiekkel.” Az indoklás: A világ szerkezete olyan, hogy egyetlen lény sem maradhat életben, ha nem küzd meg másokkal a táplálékért, szükség esetén tönkretéve vagy fölfalva a másikat; másfelől: ez a létharc értelmes, mert mozgósítja az egyedek erőit, és a rátermettebbek életben hagyásával előmozdítja az élet fejlődését.

Jézus „ellentétele”: Az önmegvalósítás akarása pusztuláshoz vezet, az ember csak önmaga – *látszólagos* – tönkretételével hozhatja létre – *igazi* – önmagát.

Voltaképpen nem olyan nehéz belátni ennek igazságát. Vörösmarty szavával: „Kéjt vesz, ki sok kéjt szórakozva kerget” (A merengőhöz). Éppen csak utalásszerű példákkal: Aki úgy véli, önmegvalósítása érdekében az alkoholtól a drogig bármit megengedhet magának, abból hamarosan biológiai és pszichikai roncs lesz, de ettől a siktól eltekintve is igaz, hogy aki nem törődik másokkal, hanem csak önmagáért létezik, az egyre inkább megkövesedik, elveszít minden valóban emberinek nevezhető tulajdonságot, tápláló-növesztő kapcsolatai megszűnnek, bezárul önmagába, lelki-szellemi halott lesz, és fölteheti magának Jézus költői kérdését: „*Mi hasznát veszi az ember, ha megnyeri az egész világot, önmagát viszont tönkreteszi, vagy kárt szenved?*” (Lk 9,24).

Az ember *csak* a másik emberre való megnyílásban, a másira irányulásban, a másikért élésben válik „élővé”, elevenné, *csak* önmaga – önmaga tönkretételének tűnő – odaajándékozásával, „szétszórásával” talál rá *igazi önmagára, igazi életére*. Költői megfogalmazásban: „hiába fűrösztöd önmagadban, / csak másban moshatod meg arcodat” (József Attila: Nem én kiáltok). Ez *még akkor is* igaz, ha ez az „önosztogatás” olykor önmagunk „tönkretételének” tűnik, vagy javaink és biológiai életünk elvesztéséhez vezet. Jézustól Gandhiig ezt bizonyítja mindazok élete, akik komolyan vették ezt a paradoxont.

Ugyanez ráadásul társadalmi vonatkozásban, sőt emberiségmérétekben is helytálló: A gazdagság határokat nem ismerő hajszolása az élet tartós biztosításának káprázatával kecsget; a fogyasztói társadalmak állapota azonban szemléletesen tanúsít-

ja, hogy valójában testi és lelki halált eredményez, az egyénre és a társadalomra vonatkozóan egyaránt.

Miféle kardok?

„*Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békét hozzak az országoknak! Nem azért jöttem, hogy békét hozzak, hanem kardot. Azért jöttem ugyanis, hogy elkülönítsem az embert apjától... Az ember ellenségei saját háznépének tagjai lesznek*” (Mt 10,34-36).

Nyilvánvaló, hogy Isten országáról szóló üzenetével Jézus igenis az átfogó értelemben vett békét akarta meghozni Izrael országának (vö. Lk 10,5; 4,18-19; 19,42; Mt 5,9); annál megdöbbentőbbek itteni kijelentései. A látszólagos ellentmondást azonban nem olyan nehéz feloldani, ha észre tudjuk venni a *provokatív prófétai nyelvezet* mögötti mondanivalót: Az óhajtott békéhez nem a megszállók elleni háborún keresztül vezet az út, ahogyan a zelóták vélték (vö. Lk 13,1-3; 19,42; 23,28.31), hanem a „nemzedékek közötti harc” által, vagyis a szó eredeti, teljes értelmében vett béke („*salóm*”) csak úgy valósulhat meg, ha a „fiak” elszakadnak az „apák” torz gondolkodásmódjától (ld. Jézus „első szavát”: „Változtassátok meg gondolkodásotokat...”: Mk 1,15).

Miért volt szükség erre? Azért, mert az „ősökhöz”, az „atyákhoz” való kötődés egyúttal beágyazódást jelentett az Isten akaratától eltérő, megmerevedett vallási hagyományrendszerbe, amely nem akart megnyílni a Jézus által hozott újdonság számára (Mk 2,21-22 // Lk 5,36-38; Mk 7,5-8; 10,5-6; távolabbról: Mt 5,21-22.23-24.27-28).

Ezért aztán Jézus gyakran felszólította hallgatóit, hogy „szakadjanak el” családjuktól (Lk 9,59-60.61-62; 14,26; Mk 10,28-31; közvetve: Mt 19,12; 23,8-9), ahogyan ezt neki magának is meg kellett tennie, elutasítva a megalkuvást „a békesség kedvéért” (Mk 3,21.31-35). Csakhogy ez az elszakadás nyilvánvalóan nem ment, nem megy „békés úton”, mert a Jézus útjához csatlakozni nem akaró családtagok, rokonok ellenszenvét, ellenkezését (végső esetben erőszakos fellépését) váltja ki. A „*kard*” ennek a jelképe, ahogyan Lukács finomabb kifejezése (*diamerizmosz* = megoszlás, szakadás) jól tükrözi ezt; ugyanez hangzik el itt is kép nélküli megfogalmazásban (36. v.): az em-

ber ellenségei saját háznépének tagjai lesznek (vö. Mk 6,4b!). (Csak a 34. verset figyelembe véve a „kard” lehetne a Jézus-követőket *általánosságban* érő üldözések jelképe is, de a 35-36. v. leszűkíti és konkretizálja a kép tartalmát.)

Mivel pedig ez tanítás „az ország békéjével” összefüggésben hangzik el, azt is jelenti, hogy Jézus felfogásában az egyes embereknek és hazája egészének igazi ellenségei nem az idegenek, a megszálló római hatalom és annak kollaboránsai, hanem azok, akik nem követik az ő útját (vö. Lk 19,42 és 23,28-31).

Miután egyik tanítványa kardot rántott, aztán közébe vágott a Jézust letartóztatni akaróknak, és levágta a főpap egyik szolgájának a fülét, Jézus így szólt hozzá: „***Tedd vissza kardodat a helyére, mert mindazok, akik kardot ragadnak, kard által vesznek el***” (Mt 26,52)!

Jézusnak ez a mondása csak Máté evangéliumában van benne (Jn 18,11 más, nem hiteles indoklást közöl). *Közhelyszerű értelmezése* – „aki erőszakot alkalmaz (esetleg az emberölésig menően), az maga is erőszak áldozata lesz (esetleg meg is ölik)” – két szempontból sem jöhet szóba: egyrészt Jézus nem azért tanított, hogy közhelyeket ismételgessen, főképp nem olyan végsőig kiélezett helyzetben, mint az itteni, másrészt ez a közhely a gyakorlatban nem is állja meg a helyét, mert rengeteg gyilkos (sőt tömeggyilkos!) „ágyban, párnák közt” hal meg, miközben erőszakot nem alkalmazó emberek sokaságát gyilkolják le.

A felszínes, közhelyszerű értelmezés abból fakad, hogy az *apollüein* (elveszejt/elvész) igének csak a konkrét, fizikai értelmét veszik figyelembe, pedig nagyon határozottan megvan az átvitt értelmű, *lelki-szellemi jelentése* is – Jézus ajkán is. Például Jézus azt vallotta: Isten nem akarja, hogy csak egy is „elveszzen” a kicsik közül (Mt 18,14), és hogy Isten olyan, mint az egyetlen elveszett báránynak utánamenő pásztor, illetve az elveszett drachmáját megkereső asszony (Lk 15,4-7.8-10), ezért saját küldetésének is az „elveszettek” megkeresését és megmentését tartotta (Mt 15,24), és tanítványait is ezzel a küldetéssel bízta meg (Mt 10,6). Itt tehát arról az „elveszésről/elveszettségről” van szó, amelyet Zakeus példája mellett (Lk 19,10) a „tékozló fiú” esete szemléltet a legjobban: hátat fordított az

apai háznak és az ott érvényes törvényeknek, és ezért – bár fizikai értelemben életben maradt! – a szó lelki-szellemi-erkölcsi-egzisztenciális értelmében „elveszett” (Lk 15,24.32). Úgy is mondhatnánk: ez az „elveszettség” az Isten országán, azaz a (jézusi!) *szerepet világán kívüli létet* jelenti, és ezzel együtt az embernek *mint embernek a tönkremenését*, ahogy az előző alpontban láttuk.

Mindezek tudatában már megfogalmazhatjuk Jézus itteni mondásának jelentését: aki erőszakot alkalmaz embertársa ellen, az „a saját kardja által”, azaz *a maga által* alkalmazott erőszak *következtében* „elvész”, lelki-szellemi-erkölcsi értelemben halott lesz („emberileg tönkremegy”), mert szembekerül a szeretetnek az ellenségre is érvényes követelményével (Mt 5,44). *Erről* a halálról beszél Jézus az „elveszettség” párhuzamos kifejezéseként a „tékozló fiúval” kapcsolatban kétszer is: „...halott volt, de életre kelt” (Lk 15,24.32).

Természetesen ebből a halálból is fel lehet támadni, ahogyan Zakeus és a tékozló fiú példája is tanúsítja.

Izrael vagy minden nép?

Ennek és a következő, utolsó alpontnak az anyaga két szempontból is eltér a korábbiaktól: egyrészt inkább elméleti jellege van, nincs közvetlen gyakorlati jelentősége számunkra, másrészt nem áll rendelkezésünkre ugyanolyan mennyiségű és súlyú információ, ezért megállapításaink csak többé-kevésbé feltételesen helytállóak lehetnek.

Az evangéliumok két különböző apostoli küldést eredeztetnek Jézustól.

1) A Tizenkettőnek „csak Izrael házának elveszett juhaihoz” kell mennie. A pogányokhoz és a felpogány szamaritánusokhoz vezető út kifejezetten tilos számukra: „***Pogány nemzetekhez vezető útra ne térjetekek rá, és szamaritánus városba ne menjetekek be! Menjetekek inkább Izrael házának elveszett juhaihoz!***” (Mt 10,5-6), összhangban Jézus vallomásával: „Isten nem küldött máshoz, csak Izrael házának elveszett juhaihoz” (Mt 15,24).

Ez megfelel Jézus, a zsidó próféta eredeti küldetéstudatának és magatartásának, ezért e két jézusi mondás egyikét sem találhatta ki valamelyik evangélista akkor, amikor az egyház már

régen gyakorolta a pogánymissziót (vö. Mk 6,7-13; Mk 261. és 267. láb.). De mi lehetett az oka ennek a korlátozásnak?

Valószínűleg az, hogy Jézus – legalábbis nyilvános működése idején, vagy annak egy részében – hitt népének „üdv történeti küldetésében”, amelyet több próféta is megfogalmazott (vö. Iz 2,1-4; 25,6-8; 60,1-10; Mik 4,1; Zak 2,15): hitt abban, hogy ha egyszer Izrael mint nép elfogadja, és láthatóan bemutatja „Isten uralmát” (ld. Mt 6,10 – Mt 212. láb.), akkor a [„pogány”] nemzetek – mint valami erős mágnes vonzásában – maguktól jönnek el, és követik Izrael példáját, tehát nem kell külön elmenni hozzájuk (vö. még Mt 8,11-12 és Mt 286. láb.).

2) Az újra feléledt Jézusról aztán minden szinoptikus evangélium – több-kevesebb krisztológiába csomagolva – egyöntetűen áthagyományozta, hogy követeit kifejezetten minden néphez küldte: „**Menjetek el az egész világra, és hirdessétek ki az örömet az egész teremtésnek!** (Mk 16,15) – **Menjetek el, és tegyetek tanítvánnyá minden pogány nemzetet...**” (Mt 28,19) – „**...minden nemzetnek hirdetik, hogy térjenek meg**” (Lk 24,47; ld. még ApCsel 1,8).

Ez nyilvánvalóan ellentmond az első küldésnek. Természetesen kézenfekvő a gyanú, hogy pogánymissionáriusok utólag adtak ilyen szavakat az újra feléledt (vagy „feltámadottnak” tartott) Jézus szájába, hogy saját magatartásukat igazolják. Mégis súlyos megfontolások támadnak ezzel szemben. Egyrészt már Péter megkezdte (Pál előtt!) a pogánymissziót (ApCsel 10,1–11,20), másrészt – bár az Apostolok cselekedetei karizmatikus indítékra (álomlátásra) vezeti vissza Péter döntését (10,9–16), de – rendkívül valószínűtlen, hogy a zsidó módra gondolkodó és érző apostolok a Mester kifejezett parancsa ellenére, csupán egy kétségbe vonható vízió alapján bátorkodtak volna rálépni a „pogányokhoz vezető útra”.

Történetileg valószínűbb, hogy passiója után *magá Jézus helyesbítette* a küldési parancsot. Talán azért, mert fölismerte, hogy a Főtanács vallási uralma alatt álló Izraelben – legalábbis belátható időn belül – nincs esélye Isten országáról szóló ige-hirdetésének. Vagy talán azért, mert a halál küszöbén még hatalmasabban élte át Isten szeretetének „totális határtalanítását” (vö. Mk 1036. láb.).

Ezt alátámaszthatja még az is, hogy a minden nemzetre irányultság nyilvános működése idején sem volt idegen Jézustól: például meggyógyította a szír-föníciai asszony lányát (Mk 7,24-30; Mk 356-357. lábj.!), példaképpül állította a zsidók elé az irgalmas szamaritánust (Lk 10,30-37) és mint egyenrangú féllle teológiai párbeszédet folytatott egy szamaritánus nővel (Jn 4,7-26); de ezeknél is fontosabb, elvi szintű és jelentőségű megnyilatkozása, hogy azt akarta: a jeruzsálemi templom álljon nyitva „minden nemzet” számára (Mk 11,17 – Mk 661. lábj.)! Általánosságban még azt is hozzátehetjük mindehhez, hogy Jézus istenképe egyetemes volt, vagyis azt hirdette, hogy Isten szeretete mindenkire kiárad, feltételek és korlátok nélkül (ld. Mt 5,45) – tehát már csak ezért sem idegen „a földi Jézustól” az egyetemes missziós utasítás.

Mindezeket figyelembe véve reálisan számolhatunk tehát azzal, hogy izraeli kudarcra és a szenvedésben-újjaéledésben szerzett új istentapasztalata nyomán Jézus valóban módosíthatta korábbi álláspontját.

Bukott Sátán?

Az utolsó vacsora Lukács-féle leírása szerint Jézus egy ponton így szólt Simon Péterhez: „***Simon, Simon! Nézd, a Sátán kikért titeket, hogy megrostáljon, mint a búzát szokás; én azonban könyörögtem érted...***” (Lk 22,31-32).

Eszerint Jézus nemcsak pályája *elején* (Lk 4,2-12) és *közben* (Mk 5,29.34; 7,29; Lk 13,16) osztotta – lényegét tekintve – az Ószövetség Sátán-hitét, hanem még annak *legvégén* is.

Az ősi zsidó felfogás szerint a Sátán nem az „Ördög”, a „Gonosz”, hanem az istenfiak vagy a trónálló angyalok egyike (vö. Jób 1,6-12; Zak 3,1-2) egyike, tehát Isten udvartartásának egyik tagja, akinek az a feladata, hogy „próbára tegye”, megvizsgálja az emberek hűségét, vagyis ő az Isten és az ember közti *igazságosság* ügyvédje: Arra ösztönzi Istent, tegye próbára az embert, megérdemli-e a jót, illetve arra ösztönzi az embert, hogy megkövetelje Istentől a neki „igazságosan járó” javakat. (Csak Lukács és Máté csinált a Márk leírása szerinti „Sátánból” [*szatanasz*] „Ördögöt” [*diabolosz*, szó szerint „szétdobáló”], azt, aki beszédével másokat „szétmarcangol”, összekuszál, és így akarja elidegeníteni őket Istentől).

Ennek szellemében beszél itt az a Jézus, akit a Sátán már rögtön kezdeti istenélménye (Mk 1,10-11) után is „megrostált”, amikor kemény próbára tette Istenbe vetett bizalmát (ld. Lk 4,3), így – a küszöbön álló szenvedésekre való tekintettel – saját tapasztalatára támaszkodva bátorítja Simon Pétert.

Csakhogy van Jézusnak egy olyan mondása, amelyet Lukács szintén a nyilvános működés idejére helyez el, de ellentmondásban áll az Ószövetség Jézus által is osztott Sátán-felfogásával: **„Láttam a Sátánt, amint villámként leesett az égből”** (Lk 10,18). Ha tehát nem akarjuk azt gondolni, hogy Jézus hol így, hol úgy, egymásnak teljesen ellentmondó módon nyilatkozott ugyanazon dologról, és hitelesnek akarjuk elfogadni ezt a mondatot is, akkor azt kell feltételeznünk, hogy ez nem nyilvános működése idején, hanem húsvét után hangzott el az újra feléledt (vö. Mk 1005. láb.) Jézus szájából, és szenvedése során szerzett új tapasztalatát és ismeretét tükrözi.

Az effajta mondások értelmezésével természetesen különben is rendkívül óvatosan kell bánnunk, hiszen a „túlvilágról” semmiféle határozott, közvetlen ismeretünk nincs. Ennek jegyében e rejtélyes mondás alábbi magyarázatát kísérelhetjük meg:

Ahogy a Jordán vizébe merítettése után Jézus azt „látta”, azaz ismerte fel, hogy Isten nem zárkózik el az emberek elől, sőt életető erejét adja mindenkinek (ld. Mk 9., 10., 15. és 16. láb.), most, miután bement a szenvedésbe (vö. Mk 10,38; 16,16; Lk 12,50), de a legmélyebb sötétségben sem veszítette el Isten iránti bizalmát (vö. Mk 973. láb.!), képes volt meglátni, felismerni Isten és a Sátán viszonyát: „a Sátán villámként leesett az égből”, azaz „kiesett Isten udvartartásából”, vagyis nem Isten megbízásából és jóváhagyásával vádolja, kísérti és kínozza az embereket (vö. Mk 1,13; 5,29; 8,33).

Ha helytálló ez a feltételezésünk, akkor megállapíthatjuk, hogy miután keresztülment a szenvedésen, megváltozott Jézusnak a Sátánnal kapcsolatos felfogása – vagyis nem csupán pályája elején (ld. Mk 6., 8. és 16. láb.) „kényszerült”, és volt hajlandó és képes is változtatni legalapvetőbb „hitbeli meggyőződéseiben” (ha úgy tetszik, a teológiáján), hanem pályája végén is. Ez vigasztaló és bátorító példa (vö. Jn 13,15a) lehet számunkra is...

(2020. június 6.)

Az illúzióromboló Jézus

Az idegen szavak szótárának meghatározása szerint az illúzió „hiú reménység, önáltatás, önámítás”. Az alábbiakban kicsit tágabb értelemben használom ezt a fogalmat: alaptalan/téves felfogás, vélekedés, ill. alaptalan/téves vágyakozás, reménykedés – és bemutatom azokat a főbb területeket, amelyeken Jézus lerombolta (vagy legalábbis igyekezett lerombolni) kortásainak illúzióit (és ezzel a mieinket is...).

Istenkép

Igaz, hogy nyíltan/közvetlenül csak ritkán, de Jézus egyértelművé tette, hogy szerinte *Isten nem mindenható* (szemben például Márk evangélistával is, aki Jézus szájába adja a maga tételét: „*Istennek minden lehetséges*”: Mk 10,27).

Amikor először beszélt tanítványainak arról, hogy sokat fog szenvedni a vének, a főpapok és az írástudók által, sőt megölik, akkor Péter magához vonta őt, és elkezdett keményen beszélni vele, mondván: „Isten őrizzen ettől, uram! Semmiképp nem történik ez veled!” Jézus azonban azt felelte erre: „Menj innen mögém, sátán! Kelepce vagy számomra, mert *nem Isten gondolatai* járnak a fejedben, hanem az *emberekéi*” (Mt 16,21-23). Ennek megfelelően imádkozott is azután a Getszemáni-kertben a rá váró szenvedések küszöbén: „Atyám, *ha lehetséges*, távozzék el tőlem ez a pohár” (Mt 26,39)!

Ez a két eset egyúttal leszámol azzal az illúzióval is, hogy Isten kedveltjeit, „*az istenszeretőket nem érheti baj*”, ahogyan erre Jézus *ellenségei* is hivatkoznak, amikor ő már a kereszten van: „Istenben bízott, szabadítsa meg most, ha szereti őt – azt mondta ugyanis: »Isten fia vagyok«” (Mt 27,43; vö. Bölcs 2,18: „...ha az igaz az Isten gyermeke, akkor Isten a pártjára kel, és

kiszabadítja ellenségei kezéből”) – és ahogyan ezzel a *Sátán* is érvelt Jézus pusztai megkísértésekor: „Ha fia vagy Istennek, vesd le magad innen! Írva van ugyanis: »Angyalainak megparancsolja majd, hogy gondosan megőrizzenek téged«, és »te nyerükön fognak hordozni téged, nehogy kőbe üssed lábadat«” (Lk 4,9-11; Zsolt 90,11-12).

A fentiek azt is magukban foglalják, hogy *Isten nem avatkozik be csodákkal* a dolgok menetébe, sem annak érdekében, hogy megmentse „övéit”, sem azért, hogy valamit bebizonyítson, ahogyan ezt Jézus szintén már a pusztai megkísértésekor nyilvánvalóvá tette, ugyanis a Sátán felszólítására, hogy „Ha fia vagy Istennek, mondd ennek a kőnek, hogy váljék kenyérré!”, azt felelte: „Írva van, hogy »nem csupán kenyérral él az ember«” (Lk 4,3-4).

Ehhez az alapállásához később is hűséges maradt, és minden félreérthetőséget kizárva, „elvi síkon” is megfogalmazta. Amikor a farizeusok „égből való csodajele” követeltek tőle, nyíltan megmondta: „Bizony, mondom nektek, ez a nemzedék nem kap *semmiféle* csodajele” (Mk 8,11). Máskor ugyanezt elmondta a tömegnek is: „Ez a nemzedék rossz nemzedék, mert csodajele követel. De Isten nem fog csodajele adni neki, hacsak nem Jónás próféta jelét. Ahogyan ugyanis Jónás jellé lett a niniveiek számára, úgy lesz az emberfia is jel e nemzedék számára” (Lk 11,29-30). Márpedig Jónás semmilyen csodát nem művelt a niniveiek számára: azok pusztán a prédikációjának hatására tértek meg (ellentétben Mt 12,40 téves beállításával). – Tegyük hozzá: Ezeket állítva Jézus nem kerül ellentmondásba azokkal a kijelentéseivel, amelyekben „csodás” gyógyításaira hivatkozik mint Isten országának, illetve küldetésének jeleire (Lk 11,20; 7,22). E gyógyítások ugyanis csak „utólagos következtetés” alapjául szolgálnak, nem pedig „előzetes bizonyítékul” (vö. Lk 652. lábj.)!

Istennek a világ menetébe történő be nem avatkozását Jézus egy alkalommal sokkal közvetlenebbül, mondhatjuk úgy is, sokkal durvábban fejezte ki. Lk 9,44-ben ez áll: „Vegyétek fületekbe ti ezeket a szavakat! Az embernek ugyanis, és így nekem is számolnom kell azzal, hogy *Isten emberek kezének szolgált ki*.” Ezt érdemes részletesebben szemügyre venni:

Nagyon fontos *e mondás keretezése*, mert különös súlyt ad a közrefogott mondanivalónak. Az emberek mind csodálják Jézus összes tetteit (43b v.), s ebben a magasra szökött hangulatban mondja el Jézus a rettenetes kijózanító szavakat, amelyeket éppen tanítványainak kellene befogadniuk (44a v.), de ők nem értik a beszédét, és félnek is megkérdezni tőle annak értelmét (45. v.), alighanem azért, mert ösztönösen el akarják háritani maguktól annak megértését, sejtven rettenetes mélységeit.

Ami a *fordítást* illeti: 1) Az eredetiben olvasható „*emberfia*” jelentése: „az ember általában, és így én is” (ld. Mk 68. láb.). 2) A „kiszolgáltattatik” kifejezés *passivum divinum* (ld. Mk 59. láb.), ezért fordítottam így: „*Isten* kiszolgáltatta...” 3) Lukács emelkedettebb nyelvezetének tudva be és a jövő idő szokásos körülírásának tekintve a *mellein + főnévi igenevet (mellei paradidoszthai)*, lehetett volna egyszerűen így fordítani: „Isten ki fogja szolgáltatni az emberfiát...” A *mellein* azonban igen gazdag jelentésű ige, sok egyéb mellett azt is jelenti, hogy „kell”, „muszáj” és „megemlékezik valamiről, számításba vesz”. A *szövegösszefüggés* (keretezés) és az alábbiakban kifejtett tartalom indokolja fordításomat („...nekem is *számolnom kell azzal...*”).

Mi az, ami olyan döbbenetes Jézus kijelentésében? Az, hogy noha a Messiásnak tartották őt (Mk 8,29), s azt gondolták róla, hogy Isten különleges védelme alatt áll (Mt 16,22), *ő is alá van vetve* a dzsungel törvényének! *Egyfelől* ezt hangsúlyozza a nagy lelkesedés közepette: „Jegyezzétek meg jól: Nekem is számolnom kell azzal, hogy emberek kezébe kerülök...”

De hol marad Isten? Mindenestül benne van a dologban: éppen *Isten „szolgáltatja ki”* az embert, még „kedvenc fiát” is (Mk 1,11; 9,7; 12,6) brutális embereknek (és természeti katasztrófáknak, betegségeknek, baleseteknek...) – anélkül hogy beavatkozna az események menetébe. Ezt hangsúlyozza Jézus *másfelől*.

Ennél keményebb kijózanítás aligha lehetséges Istennel kapcsolatban, ez az ateizmus határát súrolja. És noha Jézus különbséget tett Isten be nem avatkozása és a bűnös emberi kiszolgáltatás között (vö. Mk 897. láb. és Lk 17,1; 22,22), nem adott racionális magyarázatot a megmagyarázhatatlanra, hanem sze-

rényen tudomásul vette – és *mégis* bízott Istenben, nem vonta kétségbe abszolút jóságát. Ez a „mégis” választja el Jézus józanságát azok józanságától, akik azt mondják: Nincs Isten. S ha létezik „jézusi misztika”, akkor az ebben a „mégis”-ben áll. (Ld. még Mk 895. láb.)

Jézus – többek között – gyönyörű, de ha úgy tetszik, vérlázító példabeszédekkel tette világossá, hogy ***Istennek nem tulajdonsága az igazságosság*** (ti. az „osztó igazságosság” = „mindenkinek azt adni, ami megilleti”, kissé leegyszerűsítve: „a jóknak jutalom, a rosszaknak büntetés”), pedig az igazságosságot minden korban Isten jellemzőjének tartja „az egész világ”; ezt a jézusi tagadást fejezi ki, hogy a király egyetlen kérő szóra elengedi szolgájának tízezer talentumos („végtelen nagyságú”) tartozását (Mt 18,23-33), a gazda kifizeti a teljes napi munkabért azoknak is, akik a tizenkét órából csak egyet dolgoztak le (Mt 20,1-15), és az apa feltételek nélkül visszafogadja a „tékozló fiút” (Lk 15,11-32), és még annak bűnvallomását sem engedi végigmondani (Lk 15,21).

Istennek ezt a „nem igazságos” mivoltát fejezik ki Jézus azon megnyilatkozásai is, amelyek szerint Isten soha *nem áll bosszút* (názáreti „székfoglalójában” az Izajás-idézetből kihagyva az utolsó félmondatot, nem hirdeti „Istenünk bosszújának napját”: Lk 4,19), *nem bünteti betegséggel* a bűnöst (így szólt a bénához: „Gyermekem, Isten megbocsátja bűneidet”: Mk 2,5 – Mk 61. láb), *nem büntet halállal* semmiféle bünt (a Pilátus által lemészárolt galileaiakra utalva azt mondta: „Ti azt gondoljátok, hogy ezek a galileaiak bűnösebbek voltak az összes többi galileainál, minthogy ilyeneket szenvedtek el. Mondom nektek: Semmiképpen”: Lk 13,1-3)!

Mindezekkel összhangban aztán Jézus azt is megállapítja: „Lehetetlen, hogy Isten útjától való eltántorítások ne történjenek” (hagyományos fordításban: „Lehetetlen, hogy botrányok ne forduljanak elő”, vagy: „Lehetetlen, hogy bűnre vezető alkalmak ne történjenek”: Lk 17,1). Tágabban fogalmazva: ***Nem lehet minden rosszat*** és minden rossz embert ***eltüntetni*** a világból. Azaz: arra kell berendezkednünk, hogy együtt éljünk Istenbe vetett bizalmunk állandó veszélyeztetettségével, meg kell birkóznunk a „botrányok” állandóságával, ahelyett hogy bűn és

szenvedés nélküli földi paradicsomot várnánk. – Ahogyan leplezte azt az illúziót, hogy Istennek csodával kell megőriznie a szenvedéstől azt, akit szeret, ugyanúgy leplezi le itt azt az illúziót, hogy Isten képes külső beavatkozással kiküszöbölni a világból minden rosszat. Ahogyan már az elején is utaltam rá: csak az őt nem értők adták később ismét a szájába, hogy „Istennek minden lehetséges” (vö. Mk 10,27 és Mk 598. láb.; Mt 26,39 és Mt 1107. láb.).

Jézusnak az istenképre vonatkozó fenti illúziórombolásának logikus következménye, és így kihagyhatatlan része az ő **kultuskritikája**, amelynek legélesebb kifejeződése a jeruzsálemi templomra vonatkozó két megnyilvánulása.

Amikor egyszer a templomból kifelé haladva egyik tanítványa felhívta a figyelmét: „Rabbi, nézd, micsoda kövek és micsoda épületek!”, Jézus így válaszolt: „Ezeket a nagyszerű épületeket nézed? Semmiképp *nem marad itt kő kövön*, amelyet le ne rombolnának majd” (Mk 13,1-2)! – Válaszának háttere, illetve üzenete: Jézus élesen szemügyre vette a „templomi üzemet”, és átlátta annak *istenellenességét*, akár az áldozatbemutatással kapcsolatos üzletelés (Mk 11,15), akár a templomkincstár dolgában (Mk 12,41-44.40). Átlátta, hogy a templomi kultusz, vagy tágabban: a kultusz által jelképezett vallás az Istenbe vetett bizalom helyett az Istennel folytatott *üzletelésre* (Mk 11,15), Isten akaratának megselekvése helyett Isten *megvesztegetésére* (Mt 9,13), az emberekkel való megbékélés helyett az isteni bocsánat elnyerésének *technikáira* nevel (Mt 5,23-25). Nem volt hát nehéz arra a *következtetésre* jutnia, hogy ezt a kultuszt, ezt a vallásosságot Isten el akarja törölni (vagyis e mondás semmiképp sem a jeruzsálemi templom majdani fizikai lerombolásának megjövendölése!).

Ennek a kultuskritikának a szimbolikus megfogalmazása/megjelenítése volt, amit a jeruzsálemi templom Jézus általi „megtisztításának”, „a kereskedők kiűzésének” szokás nevezni (Mk 11,15-17). Ennek a jelenetnek és mondanivalójának részletes magyarázatát Márk-kommentárom 656. lábjegyzetében foglaltam össze, itt csak annak lényegét idézem: 1) Jézus nem „kiűzte” a kereskedőket, hanem „elkezdte *kiutasítani* azokat, akik eladtak és akik vásároltak a templomban” (15. v.). 2) Jé-

zus nem „megtisztítani” akarta a templomot, hanem *meg akarta szüntetni* az áldozati állatokkal folytatott kereskedést (és a részben ennek szolgálatában álló pénzváltást). Csakhogy áldozati állatok nélkül nincs kultikus áldozat, így hát ez azt jelenti, hogy *magukat a kultikus áldozatokat akarta megszüntetni*, mert azok egyfajta *cserekereskedelmet* jelentenek az ember és Isten között (áldozatbemutatásért cserébe jó termés, jó egészség, sikeres felvételi, karrier, jó házasság, anyagi gyarapodás stb., stb.; nyelvi telitalálat tehát Jézus szaválasztása a templomot illetően az „üzletközpont”: „Ne tegyétek Atyám házáat üzletközponttá!”: Jn 2,16b). „Isten országában”, azaz a szeretet világában viszont nincs helye ilyesminek, csak a *kérésnek* (ld. Mk 580. láb., 2b-c pont!), ahogyan egyetlen valamirevaló családban sem üzleti alapon és módon nyújtják egymásnak a szolgálatokat.

Jézus önképe

Jézus kíméletlenül leleplezte a személyével kapcsolatos illúziókat is. A legfontosabb talán az, hogy *tagadta, hogy ő lenne a szó közkeletű értelmében vett Messiás*. Csak a két legfontosabb esetet emelem ki.

Az első esetben csak *közvetve*, de azért egyértelműen tanúskodik erről a szöveg: Jézus érdeklődésére, hogy kinek tartják őt a tanítványai, Péter határozottan azt feleli „Te vagy a Messiás.” Erre egyrészt keményen megtiltja nekik, hogy a személyéről beszéljenek az embereknek, másrészt – és ez a fontosabb: – azt olvassuk: „Ezután elkezdte arra tanítani őket, hogy az emberfiának sokat kell szenvednie, mint alkalmatlannak el kell vettetnie...” (Mk 8,29-31; az „ezután” a görögben „és”, de szövegösszefüggés logikája igazolja, hogy az egyszerű „és”-t „ezután”-nal fordítsuk, amit megerősít az, hogy a párhuzamos helyen Máté így fogalmaz: „*Ettől fogva* Jézus elkezdte megmutatni tanítványainak, hogy el kell mennie Jeruzsálembe, sokat kell szenvednie...”: Mt 16,21). A messiási elképzeléssel tehát a maga „szenedő emberfia [= ember]”-mivoltát állítja szembe, ami eleve cáfolja a messiási mivoltot, hiszen a „szenedő Messiás” (sőt „kivégzett Messiás”) abszurd önellentmondás lenne.

A másik, az előzővel teljes összhangban lévő eset már *közvetlen* eligazítást ad (ha kellően megbirkózunk a fordítási és

értelmezési problémákkal; a szögletes zárójelben foglaltak az én értelemszerű kiegészítéseim): Amikor a főpap egyenesen megkérdezi Jézustól: „Te vagy-e a Messiás...?”, ő azt feleli: „Te mondtad, hogy én vagyok; és látni fogjátok az emberfiát az Erő jobbán ülni...” (Mk 14,61-62; az „és”-t itt logikusan „ellenben”-nel kellene fordítani). A „*Te mondtad*” nincs benne minden kéziratban, ennél azonban fontosabb, hogy a közfelfogással (és sok szentírásfordító értelmezésével) ellentétben *nem* azt jelenti, hogy „Igen, én vagyok”, hanem azt, hogy „Ez a te véleményed”. Teljesen világos ez a *mátéi* megfogalmazásban (Mt 26,64): „[Ezt] *te* mondtad; [én] azonban [azt] mondom nektek...” (a görög *plén* jelentései: azonban, ámde, míg, miközben, inkább, jobban mondva), valamint a hasonló jánosi szövegösszefüggésben is (Jn 18,37): „Akkor király vagy te?... Te mondd [azt], hogy király vagyok... Én [viszont azt mondom, hogy] arra születtem...” (A hangsúlyos mondat eleji *egó* = „én” ellenvélemény-bejelentést vezet be, amit az is alátámaszt, hogy a királyok életcélja nem az igazságról szóló tanúságtetés szokott lenni...; vö. Mk 15,2). Jézus tehát – Márknál is érzékelhetően, a *mátéi* szövegösszefüggésben pedig egészen nyilvánvaló módon – *nem* tesz messiási önvallomást, hanem saját önértelmezését és Isten melletti hitvallását állítja *szembe* azzal; itt is „emberfiának” nevezi magát (vö. Mk 68. láb.), és válasza azt jelenti: „Isten, aki az én Erőm, a jobbára ültet engem, mint jó barátját szorosán maga mellé, s jobbát védőn rám helyezi – igen, erre a szegény, egyszerű emberre. Ő szeret és oltalmaz engem.” (Az „Isten jobbán ülni” itt inkább csak szemléletes, képszerű szófordulat, semmint a Zsolt 110,1 idézése.)

Jézus *elutasította magától az „Úr”* avagy „Király” *mivoltot*. Figyelmeztette hallgatóit: „Nem mindaz megy be a Mennyek országába, aki azt mondja nekem: »Uram, Uram!«, hanem csak az, aki teszi mennyei Atyám akaratát” (Mt 7,21). Emögött az áll, hogy Jézus kizárólag Isten „uralmának”, „országának” megvalósulását akarta (ld. Mt 6,10), önmagának semmiféle „uralmat/országot” nem kívánt, az ilyen feltételezések ellen tiltakozott. Jézus számára egyedül Isten az „Úr” (Mk 12,29-30), és csak Isten, az „Úr” „fiának” (Mk 9,7 – Mk 471. láb.), követeinek tartotta magát; ezért utasította el az „Uram, Uram”-ozást

éppoly határozottan, mint azt, hogy térdet hajtsanak előtte (Mk 1,40-41; 10,17).

Két gyakorlati példa a mondottakra: Amikor a Zebedeusfiak azt kérik tőle: „Add meg nekünk, hogy egyikünk jobbodon, másikunk balodon üljön majd a te dicsőségedben!”, akkor ridegen azt válaszolja: „Nem tudjátok, mit kértek”, majd felvilágosítja őket, hogy a király melletti díszhelyek helyett csak a maga „poharát” tudja felkínálni nekik, azt a poharat, amely a rá váró szenvedéseket jelképezi (Mk 10,35-40). – Amikor az utolsó vacsorán ismét versengés támadt a tanítványok között, hogy vajon melyikük számít a legnagyobbnak, Jézus így hűtötte le őket: „Végtére is ki a nagyobb? Aki az asztalnál ül, vagy aki felszolgál? Hát nem az, aki az asztalnál ül? Én azonban olyan vagyok közöttetek, mint aki felszolgál” (Lk 22,27-28), s a János-evangélium tanúsága szerint azzal adott nyomatékot a maga szolgálai mivoltának, hogy megmosta tanítványai lábát (Jn 13,2-11).

Bármilyen furcsán hangzik is, és bármilyen sok csodálatos gyógyulás történt is Jézus által, ő **nem tartotta magát különleges csodatevőnek**. Elégséges bizonyítéka ennek az, hogy mindig határozottan elutasította, hogy „csodajelekkkel” igazolja magát (ld. főntebb: Istenkép, 5. bek.), de különösen érdekes példáját láthatjuk az epilepsziás fiú meggyógyulásának történetében (Mk 9,14-27): Az apa előbb a tanítványoktól kért segítséget, de mivel azok hatástalannak bizonyultak, Jézushoz fordult ezekkel a szavakkal: „Ha képes vagy valamire, szánj meg minket, és siess segítségünkre!” Mire Jézus szinte felhördült: „Ez a »Ha képes vagy«!” Aztán hozzátette: „Minden lehetséges annak, aki bízik Istenben.”

Azt látjuk tehát, hogy Jézus felindultan utasítja vissza az apa feltételezését (amelyet nyilván tanítványai is osztanak), miszerint talán képes olyasmire, *amire mások nem*, majd rámutat arra, hogy nem a különleges egyéni képességről, az emberi erőről van szó, hanem kizárólag az Istenbe (a tulajdonképpeni gyógyítóba) vetett bizalomról: aki feltétel nélkül rábízta magát, és ezzel eltakarítja az útból a lelki akadályokat, például a kételkedést, a félelmet, a görcsös erőlködést stb., az lehetővé teszi, hogy *a Teremtő életereje* kifejtse benne gyógyító hatását.

Mindössze ennyi a „titok”, ebben áll Jézus, a nagy gyógyító „módszere”.

Azok után, hogy minek *nem* tartotta magát Jézus, említsük meg hangsúlyosan (bár utalásszerűn ez már szóba került), hogy *ezekkel szemben* minek tartotta magát, nevezetesen „**emberfiának**”. – Az „emberfia” („emberek fia”) kifejezés eredeti értelme a hétköznapi arám nyelvben: „az ember”, „egy ember”, „az ember általában”; az „én” körülírására használták, legtöbbször olyan összefüggésekben, amelyekben a meggyaláztatás vagy a halál volt a téma. A vallási nyelvben sajátos melléközöngéje volt: „szegény, hatalom nélküli ember, aki egészen rá van utalva Istenre, és akit Isten támogat”. Jézus ezt a kifejezést használta önmaga megjelölésére, szokásos alapjelentésének megfelelően: „egyszerű, az embereknek kiszolgáltató, hatalom nélküli ember vagyok, akit azonban Isten a maga erejével tölt el”. Az *eredetinek* tekinthető emberfia-mondások mind ezt a jelentést hordozzák (pl. Mk 8,31; 14,41-42; Mt 11,16-19; Lk 9,44; 11,29-30.32; 12,8-9; egészen mást jelentett az „emberfia” a kor *apokaliptikus* irodalmában, de ez most nem témánk).

A fentiekből logikusan következik, hogy Jézus *elutasította* magától **a személyi kultusz bármiféle megnyilvánulását**.

Ennek jellegzetes formája volt, hogy térdre borultak előtte (ld. Mk 1,40; 7,25; Mt 17,14; 20,20). Jézus emiatti haragjának emlékezetét csak néhány kódex őrizte meg Mk 1,40-ben, pedig az nagyon is megalapozott volt: zsidó érzék szerint ugyanis a térdre borulás egyedül Istent illeti meg.

De Jézus már azt is visszautasította, hogy valaki jónak nevezze őt. „Miért mondasz engem jónak?”, kérdezi a „gazdag ifjútól”, majd hozzáteszi: „Senki sem jó, csak egyvalaki: Isten” (Mk 10,18). Ezzel a kijelentésével Jézus a zsidóság alaphitvallásához csatlakozik („Halld, Izrael, az Úr, a mi Istenünk, az egyedüli Úr”: 5Móz 6,4; ld. Mk 12,29), de megtölti azt saját üzenetével: Isten (abszolút) jó, és hozzá képest *senki* sem jó (vö. Mt 7,11). Ezt önmagára is vonatkoztatja, egy síkra helyezve magát minden emberrel.

Kifejezetten tanulságos ebből a szempontból az az eset is, amelyikre nem szoktak figyelni: Egy asszony a tömegből így szólt hozzá: „Szerencsés a méh, amely hordozott, és a mellek,

amelyeket szoptál!” Ez a jellemzően keleti áradozás a látszat ellenére nem Jézus anyjának dicsérete, hanem zsidó szokás szerint közvetett *hódolat* Jézusnak, ugyanis ha egy tekintélyes embert meg akartak dicsérni, akkor az anyját magasztalták. Ő azonban még ezt a finom udvarlást is visszautasította: „Nem! Inkább azok a szerencsések, akik hallják és követik Isten szavát” (Lk 11,27-28).

Mindezek nyomán már egyáltalán nem meglepő, hogy Jézusnak az illúziókat kerülő realizmusa az őt követni szándékozókka, sőt tényleges *tanítványaival szemben is* megmutatkozott.

Annak, aki lelkesen kijelentette: „Követni foglak téged, *akárhová* mész is”, megmondta: „A rókáknak barlangjuk van, az ég madarainak fészük, de az emberfiának nincs hol lehajtania fejét.” Azokat pedig, akik bár szintén készek voltak követni őt, de feltételeket szabtak, igen keményen helyreigazította: „Hagyd a halottakra, hogy eltemessék halottaikat! ... Aki kezét az eke szarvára teszi, s közben hátratekint, nem alkalmas Isten országára” (Lk 9,57-62).

Közvetlen tanítványainak az illuzórikus lelkesültsége sem hatotta meg. A végső eseményekhez közeledve figyelmeztette őket: „Alighanem *mindannyian eltántorultok* majd” (Mk 14,27). Ennek kijelentésnek a pontos értelme és jelentősége csak akkor tárul fel, ha az utolsó vacsora utáni helyzettől eltérően abban a helyzetben és légkörben helyezük el, amikor Jézus *Jeruzsálem közelébe érkezik* messiási birodalmi reményeket ápoló „híveivel” (ld. Mk 11,8-10; Lk 19,37-38; vö. Lk 24,21). Ő ekkor szokásához híven hozzálát, hogy lerombolja jámbor *agyrémüket*, nehogy a bekövetkező nagy csatlódás teljesen letaglózza őket. – Pétert azonban nem tudja meggyőzni, ő majd változatlanul erősködik: „Lehet, hogy mindannyian eltántorulnak majd, de nem én!” Jézus azonban megmarad a valóság talaján: „Ámen, mondom neked, te ma, ezen az éjszakán, mielőtt a kakas kétszer kiált, háromszor tagadsz meg engem” (Mk 14,29-30).

Semmi messianizmus

Pontosabban a szó akkor bevett, *hétköznapi értelmében* vett messianizmus: a Messiás majd felszabadítja Izraelt az elnyomás

(konkrétan a római elnyomás) alól, és naggyá teszi népét. – Főntebb már láttuk ennek közvetlenül Jézus személyét érintő vonatkozásait, most általános értelemben nézzük meg, de csak utalásszerűen, két példával.

Első názareti fellépésekor Jézus idézi Izajás 61,1-2-t, ezt az Úr Szolgájáról szóló énekekkel rokon prófétai önvallomást, amelyet „messiási jövendölésként”, ill. annak „beteljesedéseként” is szokás értelmezni (Lk 4,18-19): „Az Úr Lelke szállt le rám, mivel felkent engem, hogy megvigyem az örömezenetet a nyomorgóknak...” (a héber „messiás” szó azt jelenti: „felkent”). Témánk szempontjából azért rendkívüli jelentőségű ez a szakasz, mert az idézet végén Jézus *kihagyta* (= nem olvasta föl) azt a félmondatot, amely az ő korában a messiási elvárások – ha úgy tetszik, illúziók – leglényegesebb elemét fogalmazta meg: „... (hogy kihirdessem) **Istenünk bosszújának napját**”.

A tudatos kihagyásról tanúskodik egyrészt egy *formai* mozzanat, mégpedig az evangélista „és összegöngyölte a könyvtetkercset...” megjegyzése (20. v.), amely teljesen fölösleges lenne, ha nem azt akarná kifejezni: Jézus éppen *itt* tett pontot a felolvasott szöveg végére, másrészt az a *tartalmi* érv, hogy Isten bosszújának elvetése tökéletes összhangban áll Jézusnak a „*csak* szerető Isten”-ről adott tanításával. Csupán a kora keresztény apokaliptikusok „helyesbítik” majd Jézus istenképét, és hirdetik az evangélistáktól kezdve (pl. Lk 19,27) Pálon át (pl. Róm 12,19-20) a Jelenések könyvének szerzőjéig (pl. Jel 6,10 és 8-9. fejezet), hogy Isten bosszújának napja nem marad el, csak későbbre tolódott.

Elvi síkon számolt le Jézus a korabeli messiási eszmével egy kétségtelenül sok értelmezési problémát fölvető szakaszban (Mk 12,35-37): Amikor egyszer a templomban tanított, ezt a „találós kérdést” tette föl: „Hogyan mondhatják az írástudók, hogy a Messiás Dávid fia? Hiszen maga Dávid mondta a szent Lélek által: »Így szólt az Úr az én uramhoz: Ülj a jobbkezem felől, amíg ellenségeidet lábaid alá vetem!« Maga Dávid mondta őt »úrnak« – de akkor hogyan fia neki?”

Kétségtelenül a nagyon nehezen értelmezhető részek közé tartozik ez a néhány mondat, született is számos magyarázati próbálkozás. Az alábbiakban két olyan értelmezést fogalmazok

meg, amely beleillik Jézus szellemiségébe és tanításának egészébe, de a második érvényességét tartom valószínűbbnek:

a) A szó köznapi értelmében vett, dávidi stílusú, harcos messiással szemben Jézus tarthatta magát a szó eredeti, „semleges” alapértelmében vett „messiásnak”, azaz „Isten Lelkével *fölkent* embernek”, „Isten küldöttének” (ld. Lk 4,18!). Ebben az esetben a 110. zoltár 1. verséből vett érvvel amellet tör lándzsát, hogy az *igazi* – tehát nem a korabeli, köznapi értelemben vett – messiás (ő maga) szellemi értelemben nem „fia”, alárendeltje, hanem „ura”, feljebbvalója Dávidnak (vö. Lk 10,23-24), tehát nem kell hozzá igazodnia: nem kell fegyverrel e világi uralmat megvalósítania (vagyis érvénytelen az ellenségek láb alá vetésének programja).

b) Rámutatva az isteni sugalmazásúnak tartott zoltárszöveg belső ellentmondására („a Dávid-*fia* Messiás *ura* Dávidnak”), Jézus arra világít rá, hogy „a szent Lélek által szóló” Dávid tévedett, mert *semmiféle* politikai messiás („Isten felkentje”, „Isten földi helytartója”) nem létezik, hiszen Isten maga az egyetlen „úr” (vö. Mk 12,29!), és ezért az általa akart „világrendben”, a szeretet rendjében (= „Isten országában”) *semmiféle* emberi uralomnak nincs helye (vö. Mk 10,40!) – Ez az értelmezés megfelel annak, hogy Jézus máskor is feltárta a próféták tévedéseit (ld. pl. Mk 9,4-8.12-13; Mt 11,11). Ha viszont ez a helytálló értelmezés, akkor Lk 4,18-ban „az Úr kent föl engem” nem jelent („igazi”) messiási mivoltot, hanem csak az isteni küldetést emeli ki, amit Jézus többször is hangsúlyozott.

Semmi apokaliptika

Az apokaliptikától megszabadított Jézus c. tanulmányomban részletesen bemutattam, hogy Jézus **teljes mértékben elhatárolódott** az ő korában is virágzó (és a kereszténységben az 1. század végéig tovább élő) apokaliptikus váraozásoktól, illúzióktól, ezért ennek az elhatárolódásnak is csak néhány megnyilvánulására utalok.

A földbe elvetett mag terméshozásának példázatával (Mk 4,26-28) Jézus arra kérdésre ad választ, *hogyan* „érkezik”, „jön el”, „valósul (meg)” Isten országa. A korabeli apokaliptikusok úgy gondolták, hogy *az égből jön*, hirtelen (az Isten által előre

meghatározott napon) és „dörgéssel-villámlással” (az összes gonoszok elleni pusztító háborúval, amelyben Isten az angyalokat, az igazakat és a természet erőit egyaránt beveti, majd idevarázsolja a Paradicsomot). Jézus válasza: Nem, **nem így jön el!** Nem látványos csodák révén, hanem „csak” a *vetőmag* terméshozásának csendes, *hétköznapi* „csodájával”. Nem az égből jön, hanem a földön bontakozik ki, nem hirtelen, hanem fokozatosan, és nem „dérrel-dúrral”, hanem szinte észrevehetetlenül, látható ok nélkül, „automatikusan” (*automaté* = öntevékenyen). – A 29. v. („Amikor aztán a termés engedi, rögtön nekiereszti a sarlót, mert itt az aratás ideje”) Márk kiegészítése. *Formailag* a Márkra jellemző „rögtön” (*euthüsz*) alkalmazásáról és az ószövetségi idézet (Jóel 4,13) bevonásáról ismerhető fel, hogy betoldásról van szó, *tartalmilag* pedig arról, hogy ez a záradék a jézusi mondanivalóval éppen ellentétes, apokaliptikus irányultságot ad a példázatnak, a végítélet öldöklő angyalára irányítva az olvasó figyelmét (vö. Jel 14,15!).

Ugyanez a helyzet a mustármag példázatával (Mk 4,30-32a): A Jézus által használt kép különlegessége nem Isten országának eljövendő nagyságában áll, hiszen azt minden zsidó prédikátor lelkes szavakkal ecsetelte. A meglepő mozzanat Isten országának *kezdeti kicsisége*, hiszen azt várták, hogy apokaliptikus csoda révén hatalommal, lenyűgözően, egy csapásra jelenik meg. Jézus viszont azt mondja: „Kisebb minden más magnál...” – A 32b v. ismét Márktól eredő betoldás, amely az eredeti mondanivalót megint az ellenkezőjére fordítja, mert *a végső nagyságra* helyezi a hangsúlyt. Az evangélista ismét ószövetségi utalásokkal él (Ez 17,23; 31,6; Dán 4,9.18), amelyek mögött a maga részéről a népek misszionálásának gondolata húzódik meg.

Az apokaliptikus illúziókkal történő leszámolás perdöntő bizonyítékai azonban azok a jézusi megnyilatkozások, amelyeknek a lényegét így lehet megfogalmazni: **átkapcsolás az apokaliptikából a morálba**. A két legfontosabb esetet idézem föl.

Valaki egyszer megkérdezte Jézustól: „Uram, vajon csak kevesen vannak-e, akik megmenekülnek?” Ő azonban ezt felelte: „Vívjatok élet-halál harcot azért, hogy bemehesetek a szűk

ajtón, mert – mondom nektek – sokan törekszenek majd más-képp bemenni, de nem fog sikerülni nekik” (Lk 13,23-24).

Jellemzően apokaliptikus kérdésfelvetésről van szó, hiszen az apokaliptikában (vö. Mk 773. láb.) nagy jelentőségű volt annak találgatása, hányan és kik „üdvözülnek” majd. Jézus válasza tisztán tükrözi az ő apokaliptikával kapcsolatos magatartását: amikor apokaliptikus jellegű kérdést tesznek fel neki, akkor egyszerűen semmibe veszi a kérdés tárgyát, és az *apokaliptikus* tartalmú kérdésre *erkölcsi* tartalmú választ ad. Ez esetben: „Kevesen vannak-e...? **Ti vívjátok élet-halál harcot...!**” Azaz: Ne azt *találgassátok*, kevesen vannak-e vagy sokan, hanem *tegyétek* meg azt, ami a bejutáshoz szükséges! (A Jézus által használt képből az a döntő mozzanat, hogy az ajtó *szűk*, vagyis nem arról van szó, hogy az ajtó mögötti terem túl kicsi lenne, és csak kevés embert fogadhatna be. A belépésért folytatott élet-halál harcot tehát nem azért kell vívni, hogy „*kiszorítsuk* onnan versenytársainkat”, hanem azért, hogy „önmagunkat kellően vékonyra tegyük”, és *ily módon átférjünk* a szűk ajtón, vö. Mk 10,25).

Ha lehet, még világosabb ez a téma „központi” megjelenésében: Amikor a farizeusok megkérdezték tőle, mikor jön el Isten országa, Jézus így válaszolt nekik: „Isten országa nem kiszámítható módon jön el, és azt sem fogják mondani: »Íme, itt!« vagy »Ott van!«, mert íme, Isten országa rajtatok fordul” (Lk 17,20-21; a fordítás részletes magyarázatát ld. a kötet végén, *Isten országa... c. tanulmányomban*)!

Itt is „az apokaliptikából a morálba való átkapcsolással” van dolgunk, csak most a legmagasabb szintű elvi megfogalmazásban. Nevezetesen: Miután Jézus elutasította az Isten országa eljövételének idejével és helyével kapcsolatos apokaliptikus találgatásokat, rámutat arra, hogy nem mástól (Istentől) kell várni, hanem „*tőlünk függ*”, „**rajtunk fordul**” Isten országának „létrejötte, kibontakozása, megvalósulása”. Ez a „rajtunk fordul”, „rajtunk áll vagy bukik” egyaránt jelenti Isten országának „egyszerű” *elfogadását, befogadását* (ld. Mk 580. láb., 4. bek.) és az érte végbevitt, *élet-halál harc intenzitású erőfeszítéseket* (vö. Lk 844. láb.), beleértve a szükség szerinti „láblev-

gást” és kereszt-fölvételt is (ld. Mk 580. láb., 5. bek.; Mk 539. láb. és Mk 454. láb.).

* * *

Tudatosítva, hogy Jézus nem akart új vallást alapítani, legfeljebb „megreformálni” azt, amelyikbe beleszületett, a fentiek alapján talán a félreértés veszélye nélkül tehetjük föl ezt a kérdést:

Elképzelhető, hogy Jézus az egyetlen, aki illúziók nélküli vallást akart?...

(2019. december 10.)

Jézus tiltásai – avagy a kemény Jézus

Gewaltverzicht [Lemondás az erőszakról] c. nagyszerű könyvében (Kassel, 1987) *Egon Spiegel* azt írja: „Jézus tiszteletben tartja az emberek szabadságát, számolva az árnyoldalukkal is. Az ember szabadsága minden másnál többet ér számára. *Semmit sem kényszerít rá az emberekre. Éppily kevésbé tilt.* A vámosnak nem tiltja meg, hogy gyakorolja foglalkozását; együtt étkezik vele (vö. Mk 9,10-13; Lk 19,1-10). Az utcanőt nem azonosítja mesterségével; engedi, hogy drága olajjal megkenje őt (vö. Lk 7,36-50). A századosnak nem tiltja meg katonáskodását; dicséri a hitét (vö. Mt 8,5-13). Jézus semmit sem vesz el az emberektől, nem tépi ki belőlük a rosszat. Ad nekik ’valamit’. Hogy aztán mit kezdenek azzal, teljesen rajtuk múlik, az ő szabad döntésükön.”

Rokonszenvesnek és helytállóknak tünnek számomra ezek a mondatok, azután mégis gyanakodni kezdtem, hogy azért ez még sincs egészen így, és eszembe is jutott egy-két ellenpélda. Természetesen nem olyan esetek, amikor Jézus általánosságban tilt valamilyen magatartást (Ne legyetek olyanok, mint a képmutatók! Ne aggodalmaskodjatok! Ne ítélkezzetek! – Mt 6,5.31; 7,1), hanem amikor valakinek/valakiknek *konkrétan* megtilt valamit. Utánajártam, és **18** egyértelmű példát találtam erre. A tizennyolcból **10** esetben egy szűk körnek, a tanítványainak szól a tiltás (vagy csak némelyeknek közülük), kezdjük azonban a másik, a „színesebb” csoporttal!

A csodapropaganda tiltása

A nyolc esetből *öt* arról értesít, hogy egy-egy sikeres gyógyítása után Jézus nemcsak határozottan, hanem kifejezetten *keményen* is megtiltotta, hogy elterjesszék a gyógyulás hírét: A

gyógyult leprásra „**ráripakodott**, mondván: Ügyelj rá, hogy senkinek semmit ne szólj!...” Jairus lányának meggyógyítása után „**erősen elrendelte**, hogy ezt senki se tudja meg...” „**Megparancsolta** nekik, hogy senkinek se mondják el” a süketnéma gyógyulását... A gyógyult vakot azzal küldte haza, hogy „**Még a faluba se menj be!**”; a Máté-evangéliumban szereplő két vakkal kapcsolatban megint azt olvassuk, hogy „**rájuk ripakodott**”, és így szólt: „Vigyázzatok, hogy senki meg ne tudja!” (Mk 1,43-44; 5,43; 7,36; 8,26; Mt 9,30).

Ennek a sok szigorú tiltásnak az a magyarázata, hogy Jézus rádöbbsen a veszélyre: ha sikeres gyógyítói mivolta köztudottá válik, már csak csodákat kívánnak majd, és nem figyelnek többé a lényegre, az örömeire („Bízzatok Istenben, és alakítsátok át életeteket, mert ő mindenkit szeret!”): egy titokzatos csodatevő ugyanis mindig érdekesebb, mint a megtérés. De reális lehet az az ok is, amelyről János evangéliumában olvashatunk: A „kenyérzaportítás” után, „amikor az emberek látták, hogy Jézus csodát művelt, beszélni kezdtek róla egymás közt: ’Bizonyosan ez az a Próféta, akinek el kell jönnie!’ Amikor Jézus észrevette, hogy jönni készülnek, és erőszakkal királynak akarják tenni, visszavonult a hegyre, egészen egyedül” (Jn 6,14-15).

Elutasítás és kiutasítások

Van *három*, a fentieknél is sokkal keményebb tiltása Jézusnak.

Miután Geráza vidékén „légiónyi tisztátalan szellemtől” szabadított meg valakit, Jézus hajóba szállt, az illető azonban kérte, hogy „vele maradjon”; de ő „**nem engedte meg**”, mondhatjuk úgy is, megtiltotta neki, és azt mondta: „Menj el azonnal a házába, a tiedhez...” (Mk 5,18-19). – E szívtelennek tűnő tiltásnak az a magyarázata, hogy a „vele maradás” kérése gyakorlatilag azt jelentette: vegye föl tanítványi iskolájába. Csakhogy ez annyit jelentett volna, mint azok körébe engedni őt, akiket *Izrael* népéhez akart küldeni Isten országának hirdetésére (ld. Mk 3,14; Mt 15,24) – erre azonban a „*pogány*” férfi alkalmatlan volt.

Amikor Péterrel, Jakabbal és Jánossal együtt Jézus megérkezett Jairus házába, és észrevette a zajos tolongást, a sírókat és

hangosan kiáltozókat, bement, és azt mondta nekik: „Miért zongtok és sírtok? A gyermek nem halt meg, hanem alszik.” Erre kinevették. Ő azonban **mindenkit kiutasított**, csak a gyermek apját, anyját és a vele lévőket vette magához, és bement oda, ahol a gyermek volt (Mk 5,38-40)...

Még látványosabb és botrányosabb volt ez a fajta kiutasítás „a jeruzsálemi templom megtisztításának” híres-hírhedt történetében. Noha a János-evangélium közismert „korbácsos” jelenete meglehetősen problematikus (Jn 2,13-15), a három szinoptikus evangélium egybehangzóan tanúskodik arról, hogy Jézus „bement a templomba, **elkezdte kiutasítani** azokat, akik eladtak és akik vásároltak a templomban” (Mk 11,15). Értelemszerűen ide kell vonatkoztatni Jézusnak a János-evangéliumban olvasható felszólítását: „Ne tegyétek Atyám házát üzletközponttá” (Jn 2,16)!

Semmi fogódzópontra sincs annak feltételezéséhez, hogy Jézus az üzleteléssel kapcsolatos csalásokat akarta volna elítélni. Csupán a templom(udvar)on kívülre szorítani a kereskedést, nem lett volna értelme. Jézusnak „a kultikus tisztaság iránti buzgóságát” eleve kizárhatjuk. Ha pedig csak morálisan vagy kultikusan megreformálni/megtisztítani akarta volna a templomi áldozatbemutatást, ehhez joga lett volna, mint minden törvényhű rabbinak. Az evangéliumokban egyedülállóan kemény fellépésének egyetlen értelmes magyarázata marad: Jézus nem megtisztítani, hanem **megszüntetni** akarta az áldozati állatokkal folytatott kereskedést (és a részben ennek szolgálatában álló pénzváltást). Csakhogy áldozati állatok nélkül nincs kultikus áldozat, így hát ez azt jelenti, hogy **magukat a kultikus áldozatokat akarta megszüntetni**, mert azok egyfajta **cserekereskedelmet** jelentenek az ember és Isten között (pl. „áldozatbemutatásért cserébe jó termés”), Isten országában, a szeretet rendjében pedig nincs helye ilyesminek, csak a **kérésnek** (ld. Mk 11,17).

Letiltott tanítványok

A tizenkét tanítványból álló kis kör önmagában több tiltásban részesült Jézus részéről, mint mindenki más együttvéve. Lássuk az eseteket!

Amikor kettesével „apostoli próbaútra” küldte a Tizenkettőt, Jézus „**felszólította őket**, hogy semmit se vigyenek az útra, csak vándorbotot; se kenyeret, se tarisznyát, se pénzt az övükben” (Mk 6,8). Gyanús a „felszólította őket” kifejezés, hiszen elég lett volna csak „azt mondani”; ezért talán nem tűnik erőltetettnek, ha úgy értelmezzük Jézus útmutatását, hogy „**megtiltotta nekik**”, hogy „kenyeret, tarisznyát és pénzt” vigyenek magukkal, ami ésszerű lett volna. – Lukács evangéliumában, a hetvenkét tanítvány kiküldésének leírásában további tilalommal találkozunk: „Ne járjatok házról házra” (Lk 10,7)!

Amikor Jézus megkérdezte tanítványait, hogy kinek tartják őt, Péter azt felelte: „Te vagy a Messiás.” Erre **keményen rájuk szólt**, hogy senkinek se beszéljenek őrola (Mk 8,29-30). „Keményen rájuk szólt...” – magyarul *megtiltotta nekik*. A tanítványoknak ugyanis nem Jézus *személyét* kell igehirdetésük középpontjába állítaniuk, hanem Jézusnak Istenről és az ő országáról szóló *üzenetét*, és azt tetteikkel is hitelesíteniük kell (vö. Mk 6,12-13). – Ám ők és utódaik ezt ugyanúgy figyelmen kívül hagyták, mint Jézus egyéb útmutatásait, és erre már Lukács és Máté evangélista is példa: A „senkinek se beszéljenek *őróla*” helyett Lukácsnál ez áll: „...felszólította őket, hogy senkinek se beszéljenek *erről*”, vagyis hogy „ő a Messiás” (Lk 9,21), Máté pedig már határozottan ki is mondja: „senkinek se beszéljenek arról, hogy *ő a Messiás*” (Mt 16,20), holott *Jézus tagadta* ezt (vö. Mk 12,35-37; továbbá Mk 14,61b-62a; Mt 26,63-64: „[Ezt] te mondtad”).

Az első „kenyérszaporítás” leírása után Márknál ezt olvasuk: „Ezután azonnal arra **kényszerítette** tanítványait, hogy szálljanak be a hajóba, és előtte menjenek át a túlsó partra, Betsaida felé, amíg ő maga elbocsátja a tömeget” (Mk 6,45). Ez aztán már „tiltás a köbön”: „kényszerítés”! Mit is mondott Egon Spiegel? „Semmit sem kényszerít rá az emberekre.” Hát akkor most Spiegelnek vagy Márknak van igaza?... Mindenesetre nehezen megválaszolható kérdés, hogy miért kellett Jézusnak „kényszerítenie” a tanítványokat, mivel itt nincs semmilyen fogódzónk; de szinte biztosan ugyanarról az okról van szó, amit az elején már idéztem János evangéliumából: Jézus észrevette, hogy jönni készülnek, és erőszakkal királlyá akarják tenni (Jn 6,14-15) – annál is inkább, mivel aztán Márk is gyakorlatilag

ugyanazt írja, amit János: „elment a hegyre imádkozni” (Mk 6,46 – János: „visszavonult a hegyre, egészen egyedül”).

Egy alkalommal János apostol így szólt Jézushoz: „Rabbi, láttunk valakit, aki rád hivatkozva űz ki démonokat, de nem követ minket, igyekeztünk tehát útját állni tevékenységének, mert nem követ minket.” Jézus azonban határozottan *megtiltotta* tanítványai „útonállását”: „**Ne álljátok útját**, mert aki nincs ellenünk, az értünk van” (Mk 9,38-40). – Ez a mondás eredetileg feltehetően nem az „idegen gyógyítókkal” kapcsolatosan hangzott el, hanem a „*misszionálás*” kérdéskörében, de mindkettőben *is* elhangozhatott: elég súlyos lecke, a tanítványok pedig épp eléggé értetlenek voltak, s ez épp elég ok volt Jézus határozott fellépésére: tanítványai ugyanis beleestek a vallási csoportosulásokat, kicsiket és nagyokat egyaránt fenyegető csapdába, a kóros kiválasztottságtudat és a fanatizmus csapdájába: „Csak a mi egyházunk, a mi irányzatunk, a mi közösségünk...!” Jézus másképp gondolkodott: „Csak az van ellenünk, aki tudatosan elutasít minket (de őrá is érvényes az ellenszereget parancsa!); mindenki más, aki még keres, habozik, más utakat próbál, értünk, a mi ügyünkért van!”

Témánk szempontjából ugyanez a helyzet ismétlődött meg akkor, amikor egyszer kisgyermeket vittek Jézushoz, hogy áldást kérjenek rájuk, a tanítványok azonban keményen elutasították őket. Amikor azonban Jézus ezt meglátta, *bosszús lett*, és keményen rájuk szólva az előbbi *tilalmat* ismételte meg: „...**ne álljátok útjukat**, mert az ilyenek számára van itt Isten országa” (Mk 10,13-14). – Ha eltekintünk a szentírás-magyarázatban is divatos gyermekromantikától, és figyelembe vesszük Jézus egyéb hasonló mondásait is (pl. Mk 9,37a!), akkor érthetjük meg igazán Jézus bosszúságát! A gyerekek a társadalmi ranglétra alján állók (a „kicsik”) egyik csoportját jelentették; ezek a „kicsik” tülekedtek Jézushoz, mert érezték jóságát, a „tisztességesek” és „nagyok” pedig ismételen le akarták választani őket Jézusról (vö. Lk 5,30). Jézust azonban úgy gondolta: Isten országa (elsősorban) éppen az „ilyenek” számára van itt, vagyis a „kicsik”, az olyan emberek számára, akiket a társadalom éppúgy semmibe vesz, mint ezeket a gyerekeket; azaz mai nyelven: *a kisemberek*, a társadalom peremén élők, a társadalmi ranglétra

alján állók, a lecsúszottak, a jogfosztottak, a hátrányos helyzetbe taszítottak számára (vö. Lk 6,20-21!).

Ugyanígyen rendreutasításban és tiltásban részesültek tanítványok, amikor egy szintén a társadalmi ranglétra alján álló személyt akartak visszatartani Jézustól, azt az asszonyt, aki drága nárduszolajat öntött Jézus fejére. Túláradó gesztusa akkor érthető a legjobban, ha feltételezzük, hogy ő az a „városszerte ismert bűnös nő”, akiből Jézus „hét démont űzött ki”, s aki ily módon Jézus révén megtapasztalta Isten bűnbocsátó és megmentő szeretetét (Lk 7,36-50 és 8,2). Tettét a Jézus iránti hála és rajongás mozgatta. A tanítványok ráripakodtak, Jézus viszont azt mondta: **„Hagyjátok békén őt!”** (Mk 14,36). – Jézus itteni viselkedését az magyarázza, hogy ő annak az Istennek a képviselője, akinek legfőbb vágya, hogy megmentse az embereket, ezért ő maga is inkább leli örömét egy bűnös asszony megtérésében és hálájában, mint a tisztességesek „szabályszerű”, „törvényhű” viselkedésében (vö. Lk 15,7). Továbbá annak az Istennek a képviselője, aki „férfivá és nővé tette az embereket” (Mk 10,6), ezért ő maga is elfogadja, hogy az asszony női módon érezzen és cselekedjék, s azt mondja „Amire képes volt, megtette” (Mk 14,8a), azaz a *maga módján* végbevitte a „jó tettet”, amit a tanítványok számon kértek rajta. Végezetül Jézus annak az Istennek a képviselője, aki a nyíltság és az átlátszóság híve, s ellene van minden képmutatásnak, ezért ő maga sem rejti el az asszony iránti viszonzszeretetét, még abból a „magasabb célból” sem, hogy megőrizze jó hírét: nyíltan megvédi őt (vö. Lk 7,44-47). – Mindebből az is világossá válik, hogy Jézustól messze távol állt bármiféle fanatizmus; mindenestül elkötelezett volt, de nem volt megszállottja semmiféle eszmének, legyen az akár az „Isten országa” vagy „az emberiség iránti szeretet”; nem elvont elveket akart „érvényre juttatni”, hanem az útjába került konkrét embereket akarta megmenteni.

A legkeményebb hangvételű tiltásban Péter apostol részesült. Amikor ugyanis Jézus arra kezdte oktatni tanítványait, hogy szenvednie kell majd, és a kivégzés lehetőségével is számolnia kell, Péter magához vonta őt, és kezdett keményen beszélni vele. Ő azonban megfordult, ránézett tanítványaira, keményen rászólt Péterre, és azt mondta: **„Menj innen mögém,**

sátán!” (Mk 8,31-33). – Két megjegyzést fűzhetünk ehhez. Egyrészt bármilyen kemény is Jézus felszólítása és a Péternek adományozott „cím”, ha nem akarunk átlépni a fantázia birodalmába, és hűségesek akarunk maradni annak a Jézusnak a szellemiségéhez is, aki senkit sem minősített ördöginek (ezt csak Jn 6,70 és 8,44 fogta rá), akkor a „Sátán!” megszólítást csak így értelmezhetjük: „A Sátán beszél belőled!” Másrészt: Jézus nem elzavarja Pétert, hanem oda küldi, ahol a tanítvány helye van, ha valóban *követni* akarja mesterét (ahelyett hogy ő akarná megmutatni az utat): *mögötte*, az ő lábnyomában (Mk 1,17.20; 8,34). (Ugyanezt a kifejezést találjuk Jézus pusztai megkísértésének leírásában: Mt 4,10!)

A jeruzsálemi templom ún. „megtisztításának” leírásában azt is olvassuk, hogy Jézus „**nem engedte**, hogy valaki valamilyen [harci] eszközt vigyen keresztül a templomon” (Mk 11,16). – Ha konkrétan magunk elé képzeljük a helyzetet, akkor szükségképpen fölvetődik a kérdés: Hogyan „nem engedte” Jézus, hogy valaki harci eszközökkel járkáljon a templom területén? Örökét állított a templom minden kapujához, s azok megmotozták a tömeget? Ez és minden hasonló elképzelés lehetetlenség. Csak arról lehet szó, hogy (az eladók és a vásárlók *kiutasításával* összhangban!) *nem engedélyezte*, azaz *megtiltotta*, mégpedig a saját köreiből valóknak, rajongóinak és/vagy közvetlen tanítványainak, akik galileaiak lévén, eleve hajlottak a zelótizmusra (kettőjük ténylegesen zelóta volt, Simon és Júdás: Lk 6,15-16; vö. Lk 22,38).

A „tiltó Jézus” alighanem legindulatosabb megnyilvánulásával az „utolsó vacsorán” találkozunk. Péter fogadkozott, hogy kész börtönbe, sőt a halálba menni Jézussal. Az ezt követő jelenetet Lukács így írja le: Jézus azt mondta nekik: „Amikor elküldtelek titeket erszény és tarisznya nélkül, volt-e hiányotok valamiben?” Ők pedig azt mondták: „Semmiben!” Erre azt mondta nekik: „Most viszont, akinek van erszénye, vegye elő?? Hasonlóképpen a tarisznyát is?? És akinek nincs töre, adja el felsőruháját, és vásároljon??” ... Ők pedig azt mondták: „Uram, nézd, van itt két tör!” Ő pedig azt mondta nekik: „**Elég!**” (Lk 22,35-38).

Arról van szó, hogy elmúltak már a szép galileai napok, amikor az emberek mindenütt barátságosan fogadták Jézust és tanítványait. Az ellenséges Jeruzsálemben veszélyes a helyzet, a levegőben lóg Jézus letartóztatása (vö. Jn 11,57). Ebben a légkörben (talán valóban az utolsó vacsora titkos összejövetelén, talán már korábban) elfogyhatott a tanítványok Istenbe vetett bizalma, és elkezdhettek így gondolkodni: „Most már nekünk kell gondoskodnunk magunkról! Most mindegyikünknek pénzre lesz szüksége, meg útravalóra, és mindenekelőtt fegyverre, hogy megvédhesse magát. Egy törre nagyobb szükség lesz, mint egy köpenyre!” Jézus meghallhatta ezt, vagy tudomást szerezhetett róla, ezért megkérdezi tőlük: „Amikor erszény és tarisznya nélkül küldtelek szét titeket, szenvedtetek-e hiányt valamilyen?” Gyanútlanul rávágják: „Semmiben.” Mire záporoznak az *ironikus* kérdések (vö. Mk 653. és Lk 262. láb.): „Úgy? Tehát most már nem érvényes, amit korábban tanultatok és megtapasztaltatok? Most vigye magával a pénzét, akinek van, s ugyanígy a tarisznyáját? És akinek nincs töre, az adja el még a köpenyét is, hogy vásárolhasson?” (Azaz: kérdéseivel Jézus valójában tanítványai véleményét idézi!) Az egyik, tökéletesen süket és vak tanítvány erre rávágja: „Uram, nézd, van itt két tör!” Mire Jézus csak annyit mond: „Elég!” Bár az ironikus kérdések után lehetne ezt is ironikusan értelmezni: „Bőven elég. Még sok is – hiszen egyre sincs szükségünk!”, de valószínűbb, hogy egyszerűen azt jelenti: „Elég ebből az ostoba beszédből” (vö. 5Móz 3,26)! Talán még jobban megértjük ennek a tiltásnak az igazi értelmét és súlyát, ha profanizálva így fordítjuk: „Pofa be!”...

Az utolsó esettel két változatban is találkozunk. Máté leírásában így: „...egy azok közül, akik Jézussal voltak, kinyújtotta karját, kihúzta törét, rásújtott a főpap rabszolgájára, és levágta a fülét. Akkor így szólt hozzá Jézus: **'Tedd vissza törödöt a helyére!'**” (Mt 26,51-52).

Lukács másképpen adja vissza Jézus tiltását: „Amikor a körülötte lévők meglátták, hogy mi készül, így szóltak: 'Uram, odavágjunk-e törrel?' Közülük az egyik rá is vágott a főpap rabszolgájára, és levágta a jobb fülét. Jézus azonban megfelelt nekik, és azt mondta: **'Hagyjátok itt abba!'**” (Lk 22,51-52). –

Az eredeti szöveg („Hagyjátok, ideig!”) homályos, sokféleképpen lehet fordítani. Valószínűleg nem teljes mondat akart lenni, hanem ami ebben a helyzetben lehetséges, két rövid vezényszó: „Hagyjátok [békén?]?! Ne tovább!” (Vö. Mk 2,17; 8,33: „Mögém!”) Értelme azonban nem kétséges, amint ezt Máté előbb idézett része, illetve János hagyománya is megerősíti: „Tedd a helyére törödet!” (Jn 18,10-11 szerint Simon Péter volt a tettes.) – Mindenesetre tiltás ide vagy oda, a tökéletesen értetlen tanítványok semmit sem okultak Jézus utolsó vacsorai eligazításából (Lk 22,36-38), és ahogyan az ApCsel 1,6-ból kiderül, ezen ez a végső rendreutasítás sem segített.

*

Mindezek fényében érdemes még egyszer átgondolni, hogy *milyen értelemben és milyen mértékben* van igaza Egon Spiegel állításának: „Jézus semmit sem kényszerít rá az emberekre. Éppily kevésbé tilt.”

(2020. április 28.)

Családellenes Jézus?

Kétségtelenül létezik Jézusnak néhány olyan kijelentése, amely a felszínes olvasó számára azt sugallhatja, hogy Jézus alapvetően családellenes beállítottságú volt. Ezzel szemben lehetne egyszerűen arra hivatkozni, milyen nagyra értékelte Jézus a férfi és a nő Isten által akart összetartozását a házasságban (Mk 10,5-9), mennyire kivételt nem ismerően foglalt állást a válás ellen (Mt 5,31-32 és Mt 19,9 helyesen értelmezve) vagy milyen pozitívan nyilatkozott sokszor a gyerekekről (pl. Mk 10,15) – mégsem árt, ha alaposan szemügyre vesszük a szóban forgó problematikus mondásokat.

„Ki az én anyám...?”

Mk 3,31-35-ben ezt olvassuk: Amikor anyja és fivérei megérkeztek, megálltak kívül, beküldtek valakit hozzá, és hívták. Tömeg ült körülötte, és megmondták neki: „Nézd, anyád és fivéred és nővéred kinn keresnek téged!” Így felelt nekik: „Ki az én anyám, és kik az én fivérem?” Majd végignézett azokon, akik körben ültek körülötte, és ezt mondta: „Íme, az anyám és a fivérem. Aki ugyanis megteszi Isten akaratát, az az én fivérem és nővérem és anyám.”

Jézus reakciója első hallásra valóban megdöbbentő, de megérteni és jól érteni csak az egy bekezdéssel korábbi előzmények ismeretében lehet (**Mk 3,20-22**): (20) Azután hazatért Kafarnaumba. Ott ismét összegyűlt a tömeg, úgyhogy még enni sem tudtak. (22) Azok az írástudók pedig, akik Jeruzsálemből jöttek le Galileába, azt mondták: „Belzebub van benne, és a démonok fejedelmének segítségével űzi ki a démonokat.” (21) Amikor övéi ezt meghallották, elmentek, hogy hatalmukba ke-

rítsék [és hazavigyék], azt mondták ugyanis, hogy [csak] magán kívül van.

Noha az evangélium szövegében a számozás sorrendjében áll a három mondat (20-21-22. v.: „Azután hazatért... Amikor övéi... Azok az írástudók...), az események logikája azt kívánja, hogy fel kell cserélni a 22. és a 21. vers sorrendjét. Mert miről is van szó? Arról, hogy immár nemcsak az „igaz hit” helyi őrzői tartották megfigyelés alatt (Mk 3,2), hanem megjelentek a fővárosi hittani főhatóság kémei is, és úgy ítélték meg, hogy karizmatikus gyógyításai az ördög művei („Belzebub van benne...”), mivel nyílt törvényszegéssel járnak együtt (Mk 2,24; 3,2-6; vö. Lk 11,18-19). A Főtanács döntése szempontjából ennek nem volt jelentősége, így hát valószínűleg azért híresztelték, hogy eltérítsék tőle a műveletlen tömegeket, s ezzel őt magát is „kijózanítsák”.

Rokonaihoz is eljuthatott a hír, azaz a Belzebub-vád, és azok könnyen kiszámíthatták, mi várhat rá, nevezetesen a megkövezés. Az írástudók ítéletének ártalmatlanítására mondják tehát: „[A mi Jézusunk nem paktál az ördöggel, csak] magán kívül van”, és elindulnak, hogy (csellel vagy erővel) hazavigyék („házi őrizetbe” és gyógykezelésre), megelőzendő az inkvizíciós eljárást. Az evangélium egy késői szerkesztője, talán a vég-szerkesztő azonban úgy láthatta, hogy a rokonok véleménye – „magán kívül van” – rossz fényt vet Jézusra, és azzal ártalmatlanította azt, hogy felcserélte a két vers sorrendjét, s ezzel a rokonok vélekedését *arra vonatkoztatta*, hogy Jézusnak (nyilván „túlbugóságában”) még enni sem volt ideje. (Máté és Lukács teljesen ki is hagyja a rokonok nyilatkozatát...)

Jézus átlátja, hogy **egész műve forog kockán**: az a veszély fenyeget, hogy az egykori próféta mint szegény tévelygő házi őrizetbe, édesanyja gondviselésébe kerül! Elegáns megoldás lenne a jeruzsálemi hatóságok szemszögéből is, mert olcsóbban oldaná meg a problémát, mint egy feltűnést keltő eretnekper. Mivel azonban ennek nem szabad megtörténnie, Jézus „elszakad” a családjától, ami nem ellenséges szembefordulást jelent, hanem azt, hogy a vérségi kapcsolatokat **alárendeli** az Isten országabeli elveknek és viszonylatoknak, s ezért mondja aztán: „Aki megteszi Isten akaratát, az az én fivérem és nővérem és anyám”.

Ennek hátterében az áll, hogy Jézus sajátosan családi kapcsolatban élt Istennel, akit Abbának, Édesapjának nevezett. Ugyanilyen családiról viszonyult azokhoz, akik vele jártak: szellemi rokonait *fivéreinek és nővéreinek* nevezte. Mindazonáltal ez a testvér-cím nem tetszés szerint tágítható, olcsó udvariasági formula, hanem *ára van*: Csak az lehet fivére-nővére Jézusnak, aki hozzá hasonlóan valóban megteszi, amit Isten akar.

Csak a családja veti meg

Közismert Jézus szomorú-keserű véleménye, amelyet a „názáreti székfoglalójára” (**Lk 4,16-19**) kapott reagálások nyomán fogalmazott meg (**Mk 6,4**): „Csak a hazája veti meg a prófétát, meg a rokonai és a családja.”

Márk így foglalja össze e kijelentés előzményeit (Mk 6,2-3): A sok hallgató rémülten ámuldozott, és így szólt: „Honnan vette ez ezeket? Miféle bölcsesség az, amely megadatott ennek? És ezek az erőtettek, amelyek a keze által történnek!? Nem az ács ez itt, Mária fia, Jakab, József, Júdás és Simon fivére? És húgai nincsenek-e itt nálunk?” És eltántorultak tőle.

Jézus mindenütt ugyanabba az értetlenségbe és elutasításba botlik: Túlságosan emberi, hétköznapi, közönséges ahhoz, hogy Isten embere lehessen (vö. Mk 7,14-15; 8,11-13; 8,31; 11,27-33; Mt 11,19; Lk 7,39). Ha előkelő származású lenne és messihről jött volna, nagyobb figyelmet keltene. Nem csoda, hogy hallgatói megrémültek.

A názáretiek megütközést kifejező csodálkozása azonban nem csupán abból fakadt, hogy értetlenül nézték a közülük származott, „*tanulatlan*” kézműves „írásstudói” jellegű (vö. Jn 7,15: Hogyhogy ilyen járatos az Írásokban? Hiszen nem is tanult ember!), illetve izajási *felszabadítást hirdető* fellépését, hanem feltehetően abból is, hogy zokon vették Jézustól, hogy „*Isten bosszújáról*” *hallani sem akart*: ugyanis egyértelmű, hogy Izajás szövegét idézve az utolsó mondatnak csak az első felét olvasta el: „...követként kihirdessem az Úr kedves esztendejét”, majd rögtön „összetekerte a könyvtekercest”, és tanítani kezdett (Lk 4,20-21), elhallgatva ezzel az eredeti mondat folytatását: „és Istenünk bosszújának napját”.

Jézus csalódottságot kifejező mondata tehát egyszerűen **csak ténymegállapítás**, nincs benne semmiféle családelленesség: nem ő határolódik el a családjától és rokonaitól, hanem azok tőle.

„Szerencsés a méh...”?

Lk 11,27-28: Történt, hogy miközben ezeket mondta, egy asszony a tömegből felemelte a hangját, és így szólt hozzá: „Szerencsés a méh, amely hordozott, és a mellek, amelyeket szoptál!” Ő azonban azt mondta: „Nem! Inkább azok a szerencsések, akik hallják és követik Isten szavát.”

A vérségi Jézushoz-tartozás, de még **a Jézus iránti lelkesedés** vagy akár a **Jézus-kultusz** sem jelent **semmit** sem az „Isten országába tartozás” szempontjából (vö. Mk 10,17-22); hasonlóképpen az önmagában vett **emberi nagyság** is kevés, csak az Isten mércéje szerinti nagyság számít (ld. Lk 7,28!).

Ezért igazítja helyre Jézus az érte lelkesedő asszonyt, mondván: **Azok** a valóban szerencsések (a fordítást illetően ld. Lk 151. láb.), akik odafigyelnek arra, mit mond Isten, **meghallják, és** aztán aszerint **cselekszenek** is: tetteikben követik azt (az eredetiben „megőrzik, megtartják”, vö. Mk 10,20-21; ld. Lk 6,46.47-49; 10,29.37), ahogyan erre maga is példát adott működése elejétől a végéig (ld. Mk 1,39; 14,36).

A Jézus iránti lelkesedés mutatkozik meg a következő két példában is, de Jézus reagálása sokkal nagyobb mélységekre mutat rá – a leghalványabb családelленesség nélkül.

„Hagyd a halottakra...”

Egyszer „útközben” (Lk 9,57) a következő jelenet játszódott le (**Lk 9,59-60**): Jézus megszólított valakit: „Kövess engem!” Ám az ezt mondta: „Uram, engedd meg, hogy előbb elmenjek, és eltemessem apámat!” Ő azonban azt mondta neki: „Hagyd a halottakra, hogy eltemessék halottaikat! Te pedig menj el, és hirdesd mindenütt Isten országát!”

Az „...engedd meg, hogy előbb elmenjek, és eltemessem apámat” három dolgot is jelenthet: *a)* „Apám éppen most halt meg; engedd meg, hogy intézkedjem, és részt vegyek a temetésen!” *b)* „Hadd várjam meg, amíg apám meghal; ő ugyanis ellenzi, hogy kövessék, s ha mégis megtenném, abból **családi konfliktus** lenne!” *c)* „Hadd várjam meg, amíg apám meghal;

ugyanis *csak akkor juthatok hozzá örökségemhez, s ha nem leszek ott, lemaradhatok róla!*” (Vö. Lk 12,13.)

Jézus nem volt fanatikus. Még tanítványai fáradságára is tekintettel volt, és biztosította számukra a pihenést (Mk 6,30-31; 14,38). Az éppen elhunyt apa eltemetésének megtiltása ellentmondásban állna egész személyiségével és viselkedésével, de teljesen értelmetlen is lenne, hiszen Isten országa nem szenvedne kárt, ha az illető fél vagy egy nap „késéssel” kezdené hirdetni – ezért az **a) változatot** nyugodtan kizárhatjuk.

A **b) változat** esetében valóban Isten országa hirdetésének tényleges és súlyos akadályáról van szó, és Jézusnak meg kell szabadítania ezt a tanítványjelöltet apakötődésétől, hogy szabadon járhassa saját útját, elszakadva a hamis vallásosságtól, amely csak addig követi Isten útját, amíg az nem jár konfliktusokkal. Ezért mondja neki (kétségtelenül kemény és merész szavakkal): „Hagyd a szellemileg halottakra [= az Isten országa, a szeretet ügye szempontjából halottakra, vö. Mk 22. láb.] , hogy *megvárják*, amíg *családi konfliktusok nélkül* követhetik szívük vágyát! Te csak menj, és hirdesd Isten ügyét!” És szavában talán enyhe ironia is bujkál: „Hiszen te élő vagy! Nemde?” (Ld. még Mk 9,45; Mt 10,34-36.)

De úgy tűnik, hogy az imént megfogalmazott kérdéskör, illetve magyarázat inkább a következő alpont, a Lk 9,61-62 sajátságossága, ezért a fenti **c) változat** érvényességét kell feltételeznünk: Ekkor rögtön világos és konkrét értelmet kapnak Jézus szavai (akárcsak a gazdag ember [Mk 10,21] vagy a pár sorral korábban szereplő írástudó esetében [Lk 9,58]): „Csak a *szellemileg halottak* [= a szeretet ügye szempontjából halottak] számára fontos **az örökség**, csak ők *várakoznak* arra, hogy hozzájussanak. Te menj, és hirdesd az [igazi] életet!”

Lehetséges azonban az is, hogy Jézus „életbe ágyazottság” (ld. Mk 514, 567. láb.) nélkül áthagyományozott mondásához utólag szerkesztették meg a családi helyzetet, *eredetileg* azonban **missziós útmutatás** volt. Értelmét ekkor így írhatjuk körül: „Hagyd a halottakra, hogy eltemessék halottaikat! Ahhoz, hogy Isten országát hirdethesd, nem kell előbb ledöntened a régi vallási hagyományokat és intézményeket! Képviselőik maguk fog-

nak gondoskodni arról, hogy elkorhadjanak. Te csak vedd az új magot!” (Vö. Mk 90. láb.)

Aki hátratekint, nem alkalmas

Lk 9,61-62: Valaki ezt mondta: „Követni foglak, uram! Előbb azonban engedd meg, hogy búcsút vegyek házam népétől!” Jézus azonban így szólt hozzá: „Aki kezét az eke szarvára teszi, s közben hátratekint, nem alkalmas Isten országára.”

Mivel Jézus nem volt fanatikus, ép ésszel nem feltételezhetjük róla, hogy az őt követni szándékozótól megtagadta volna az emberiség minimumát, vagyis az egyszerű búcsúvételt rokonaitól, ezért az illető kérését csak így érthetjük: „...engedd, hogy **békében** búcsút vegyek”, azaz: „Majd jövök, ha a rokonnak nem lesz kifogásuk ellene!” Ezt Jézus valóban nem fogadhatta el, mert az ilyen ember valóban **alkalmatlan** arra, hogy tagja legyen Isten országának (vö. Mk 22. ill. 28. láb.): egyszerre megfelelni a rokonok tiltásának és Isten országa követelményeinek éppolyan **képtelenség** (ld. Mt 10,34-36), mint hátrafelé nézve egyenes sorokat szántani – vagy két úrnak szolgálni (Mt 6,24).

Elképzeltető azonban, hogy ezt a mondást is konkrét élethelyzet nélkül hagyományozták át (ekkor a családi keretet csak Lukács alkotta meg hozzá), s eredetileg szintén **missziós útmutatás** volt: „Aki Isten országa új örömeit akarja hirdetni, annak nem szabad aggodalmaskodva visszatekintenie a régi hagyományokra, hogy azokhoz is igazodjék: a kettőt összeegyeztetni éppolyan **képtelenség**, mint szántás közben hátrafelé nézve egyenes barázdákat húzni” – vagy két úrnak szolgálni (Mt 6,24)! Ez esetben a többértelmű „nem alkalmas Isten országára” kifejezés valószínű jelentésárnyalata: „nem alkalmas Isten országának **hirdetésére**”. (Ld. még Mk 2,21-22; Lk 9,33 és Lk 446. láb.!)

Béke helyett kard?

Mt 10,34-36: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békét hozzak az országnak! Nem azért jöttem, hogy békét hozzak, hanem kardot. Azért jöttem ugyanis, hogy elkülönítsem az em-

bert apjától... Az ember ellenségei saját háznépének tagjai lesznek.”

Nyilvánvaló, hogy Isten országáról szóló üzenetével Jézus igenis az átfogó értelemben vett békét akarta meghozni Izrael országának (vö. Lk 10,5; 4,18-19; 19,42; Mt 5,9); annál megdöbbentőbbek ezek a kijelentései. A látszólagos ellentmondást azonban nem olyan nehéz feloldani, ha észre tudjuk venni a **provokatív prófétai nyelvezet** mögötti mondanivalót: Az óhajtott békéhez nem a megszállók elleni háborún keresztül vezet az út, ahogyan a zelóták vélték (vö. Lk 13,1-3; 19,42; 23,28.31), hanem a „nemzedékek közötti harc” által, vagyis a szó eredeti, teljes értelmében vett béke („*salóm*”) csak úgy valósulhat meg, ha a „fiak” elszakadnak az „apák” torz gondolkodásmódjától (ld. Jézus „első szavát”: „Változtassátok meg gondolkodásotokat...”: Mk 1,15).

Miért volt szükség erre? Azért, mert az „ősökhöz”, az „atyákhöz” való kötődés egyúttal beágyazódást jelentett az Isten akaratától eltérő, megmerevedett vallási hagyományrendszerbe, amely nem akart megnyílni a Jézus által hozott újdonság számára (Mk 2,21-22 // Lk 5,36-38; Mk 7,5-8; 10,5-6; távolabbról: Mt 5,21-22.23-24.27-28).

Ezért aztán, ahogyan fentebb is láttuk, Jézus gyakran felszólította hallgatóit, hogy „szakadjanak el” családjuktól, ahogyan ezt neki magának is meg kellett tennie, elutasítva a megalkuvást „a békesség kedvéért”. Csakhogy ez az elszakadás nyilvánvalóan nem ment, nem megy „békés úton”, mert a Jézus útjához csatlakozni nem akaró **családtagok, rokonok ellenszenvét, ellenkezését** (végső esetben erőszakos fellépését) váltja ki. A „*kard*” **ennek a jelképe**, ahogyan Lukács finomabb kifejezése (*diameriszmosz* = megoszlás, szakadás) jól tükrözi ezt. Ugyanez hangzik el kép nélküli megfogalmazásban a 36. versben is: az ember ellenségei saját háznépének tagjai lesznek (vö. fent: Mk 6,4!).

Apát-anyát gyűlölni?

A családdal kapcsolatban a legbotrányosabbnak számító jézusi kijelentés így hangzik (**Lk 14,26**): „Ha valaki hozzám jön, és nem gyűlöli apját és anyját, ... nem lehet a tanítványom.”

(Amint a Mt 10,37-tel, illetve a Tamás-ev. 101-gyel és részben az 55-tel való összevetés mutatja, a „*feleségét és gyermekeit, fivéreit és nővéreit, és még saját életét is*” Lukács bővítése [vö. Lk 12,53], amely elveszi a mondásnak a „régiek”, az ősök” ellen irányuló élet; saját életünk „gyűlöletéről” ld. Lk 17,33.)

E mondás helyes értelmezéséhez a következőket feltétlenül figyelembe kell venni:

1) A „gyűlöl” a héberben-arámban gyakran nem érzelmi viszonyulást jelent, hanem azt, hogy „kevésbé szeret, háttérbe szorít, mellőz, kevésre becsül”, ill. a „szeret” azt, hogy „előnyben részesít, előszeretettel van valami iránt”. A párhuzamos Mt 10,37 pontosan adja vissza ezt az eredeti értelmet, amikor azt írja: „Aki jobban szereti apját vagy anyját...”

2) Jézus még az ellenség szeretését is megkívánta (Mt 5,44-45; Lk 6,35-36), tehát nyilvánvalóan nem kívánhatta szüleinknek a szó hétköznapi értelmében vett gyűlöletét.

3) A „nem lehet a tanítványom” nem jelentheti azt, hogy Jézus nem veszi föl tanítványi közösségébe, vagy kizárja onnan, hiszen abban vámos (Lévi-Máté: Mk 2,14; Mt 10,3), zelóta (Simon: Lk 6,16; talán a karióti Júdás is: Mk 123) és „áruló” (a kairóti Júdás: Lk 6,16) is helyet kapott, illetve megmaradhatott (vö. Mt 13,47; 22,10!), hanem csak azt, hogy nem tesz eleget a tanítványság feltételeinek. (Kicsit bonyolultabban: *fizikailag* benne lehet Jézus tanítványi közösségében, de a szó *valódi* értelmében nem minősíthető tanítványnak.) Megerősíti ezt, hogy Lukács görög szövegében az áll: „*nem képes* a tanítványom lenni”, a párhuzamos mátéi helyen pedig (10,37) azt olvassuk: „nem alkalmas, nem megfelelő, nem hozzáillő, nem állja meg a helyét” (a „nem méltó” fordítás itt helytelen). Jól fejezi ki ezt a képtelenséget, alkalmatlanságot (= a valódi tanítványság csőd-jét) akár a gazdag ifjú nem-csatlakozása (Mk 10,22), akár Péter tagadása vagy Júdás „árulása” (Mk 14,66-72; 14,10-11). (Persze az, hogy valaki egy adott pillanatban vagy helyzetben „nem képes” a tényleges tanítványságra, még nem jelenti azt, hogy nem is *válhat* igazi tanítvánnyá.)

Aszerint tehát, hogy a szóban forgó apákat és anyákat *konkrét* személyeknek tekintjük-e, vagy pedig az ősök *jelképeinek*,

kétféle (de lényegükben teljesen egybecsengő) értelmezést adhatunk:

a) **Ha a szülők** akadályaiává válnak Jézus követésének (amiben természetesen nem Jézus személye a lényeg, hanem az „Isten országára törekvés” – Mk 429. láb. vége; Lk 12,31), *akkor „háttérbe kell szorítani” őket*, nem szabad engedni nekik, amint erre Jézus személyes példát adott, és az őt követni szándékozók-tól is megkívánta.

b) Jézus szóhasználatában az „apák és anyák” (Mt 10,35), az „apák” (Lk 9,59-60; Lk 526. láb., utolsó bek.) vagy a „régiek”, a „vének” (Mt 5,21.27.33; Mk 7,5.8) egy bizonyos magatartás, nevezetesen **a vallási hagyományok**, illetve a hozzájuk való megszokásszerű, kritikátlan ragaszkodás megtestesítői, jelképei. Teljesen nyilvánvaló, hogy *ha valaki nem szorítja háttérbe*, vagy nem mellőzi ezeket a hagyományokat, akkor alkalmatlan a jézusi tanítványságra – mint ahogyan a régi tömlő alkalmatlan az új bor tárolására (Mk 2,22).

Jobb a nőtlenség?

Némelyek szerint Jézus házasság- és családelленességének „koronatanúja” az eunuchokkal kapcsolatos mondása.

Miután Jézus nyilvánvalóvá tette azt a felfogását, hogy semmilyen okból nem szabad elválni, tanítványai azt mondták neki: „Ha ez az ember helyzete a feleségével, akkor nem hasznos megházasodni” (Mt 19,9-10). Ő azonban erre azt felelte: „Vannak olyan eunuchok, akik anyjuk méhéből születtek így, és vannak olyan eunuchok, akiket az emberek tettek eunuchhá, és vannak olyan eunuchok, akik a Mennyek országáért önmagukat tették eunuchhá” (Mt 19,12).

Az eunuch jelentése: kasztrált férfi (tágabban: nemzésre képtelen férfi). Izraelben azonban szigorúan tilos volt a kasztráció: olyan szörnyőség, amely alkalmatlanná tette az érintettet a kultuszban való részvételre. Másrészt az „Eunuch!” durva szitokszó volt, tehát Jézus aligha illette vele önmagát és követőit, ezért csak arról lehet szó, hogy mások szidalmazták így őt/őket: „De hiszen ti eunuchok vagytok!” Jézus pedig – szokásához híven – *higgadt humorral fogadta* a szidalmat, és még ki is élte: „Bizonyára eunuchok vagyunk, sőt rosszabb a helyzet:

Mi tettük magunkat azzá!” (Kár, hogy Jézus nevetését és szava-
inak dallamát nem tudták lejegyezni...) Máskor ugyanilyen
gondtalanul ismerte el: „Igen, »éretlenek« vagyunk” (amit úgy
is lehetne fordítani: „idióták” [Lk 10,21]), vagy azt, hogy ő csak
„közönséges ember”, „falánk és iszákos”, „a vámosok cimborá-
ja” (Lk 7,34).

Hogy mit érhetett Jézus „a Mennyek országáért önmagukat
tették eunuchhá” szavakon, az éppen eddig tárgyalt más, nem
kevésbé sokkoló mondásaiból válik világossá: „Az ember ellen-
ségei saját háznépének tagjai lesznek” (Mt 10,36); „Hagyd a
halottakra, hogy eltemessék halottaikat” (Lk 9,60); „Aki nem
gyűlöli apját és anyját, nem lehet a tanítványom” (Lk 14,26).
Ezekben és a hasonló követelményekben mindig ugyanarról van
szó: aki „kezét az eke szarvára tette”, aki Jézussal sikraszáll az
Isten országáért, annak nem szabad „hátratekintenie” (Lk 9,62),
vagyis el kell szakítania **azokat** a kötelekeket, amelyek akadá-
lyozzák Isten országa melletti elkötelezettségét. Ez azt jelenti,
hogy az illető **ebben az értelemben** „eunuchhá”, „házasságra
alkalmatlanná” teszi magát, azaz már nem képes „mindenekfö-
lött” szeretni egy nőt (ahogyan a szüleit vagy a gyerekeit sem),
ha egyszer az Isten országát szereti „mindenekelőtt” (Mt 6,33!),
mert „szántóföldben elrejtett kincset” vagy „nagyon értékes
igazgyöngyöt” talált (vö. Mt 13,44-46) – és ezzel kiteszi magát
az „Eunuch!” szidalomnak.

Mindez azt is jelenti: annak, hogy valaki „a Mennyek orszá-
gáért eunuchhá teszi magát”, **semmi köze sincs** az „Isten orszá-
gáért önként vállalt nötlenséghez” (vagy tágabban, hogy a nőkre
is vonatkozzék: a házasságról való lemondáshoz), nem is szólva
a kötelező cölibátusról.

(2020. június 10.)

Jézus kísértései

Amikor Jézus kísértéseiről – bevett szóhasználatlaltal inkább megkísértéseiről – esik szó, mindenki arra a háromra gondol, amellyel állítólag az Ördög próbálkozott, miután a Jordánba történt alámerítése után Jézus kiment a pusztába (Mt 4,1-11; Lk 4,1-13), és hallgatólagosan úgy véljük, hogy több kísértés aztán már nem érte Jézust. Pedig a Zsidókhoz írt levél is elismeri, hogy „hozzánk hasonlóan mindenben kísértést szenvedett” (4,15).

De mi is az a „kísértés”? A „kísértés” az a valami vagy valaki, ami vagy aki *el akar csábítani, el akar téríteni* minket Isten útjáról, azaz a szeretet útjáról; más szóval: a kísértés az Istenhez való hűségünk szakítópróbája (vö. Mk 9,45). Tehát elsősorban nem a hétköznapiok kisebb-nagyobb konkrét kísértéseiről, nem egyik vagy másik konkrét bűn elkövetésének veszélyéről van szó (hiszen egy-egy bűn önmagában még nem jelenti azt, hogy elhagytuk Isten útját, csak elestünk azon), hanem az igazi nagy Kísértésről, a nagy Bűnről: az Istentől és az ő útjától való *elpártolásról* – akár oly módon, hogy súlyosan és megbánás nélkül vétünk *a szeretet ellen*, akár úgy, hogy (látszólag bűn elkövetése nélkül) letérünk arról az útról, amelyet Isten kifejezetten *nekünk szánt* (amit lelkiismeretünkben ismerhetünk fel).

Jézus pusztai megkísértésének elbeszélése után az evangéliumok többször is beszélnek még Jézus megkísértéseiről (pl. Mk 8,11; 12,15; Mt 22,35; Lk 22,28), de ezeket nem „kísértéssel”, hanem „próbára tétellel” szokás fordítani, ezért teljesen elkerülik a figyelmünket. Viszont ezeken kívül kimondatlanul is bőven találkozunk még Jézus „kísértéseivel, próbatételeivel” – ha odafigyelünk a szövegösszefüggésre, tudatosítjuk az adott helyzettel összefüggő „háttéradatokat”, vagy egyszerűen csak to-

vábgondoljuk, hogy a leírtakon kívül még hogyan reagálhatott volna Jézus az adott helyzetben...

Vegyük hát sorra a legfontosabbnak tűnő eseteket, a ritkább és enyhébb kísértésektől a gyakoribbak és súlyosabbak felé haladva!

Népszerűség

Nyilvános működésének első időszakában sokan lelkesedtek Jézusért (más kérdés, hogy milyen okokból), és ezt valamiképpen ki is fejezték, ezért gyakran lehetett volna alkalma arra, hogy „fürödjön a népszerűségben”. Témánk szempontjából azonban a legtanulságosabb az az eset, amely mindjárt működésének elején történt (Mk 1,35-38; Lk 4,42-44). Kafarnaumban Jézus betegeket és megszállottakat gyógyított meg, aztán másnap hajnalban elment egy magányos helyre imádkozni, de (Márk szerint) tanítványai (ill. Lukács szerint „a nép”) utána mentek, és azt mondták neki: „Mindenki téged keres” (Lukács: „tartóztatták, hogy ne menjen el tőlük”). Jézus azonban ezt felelte: *„Menjünk máshová, a szomszédos településekre, hogy ott is meghirdessem [az örömuzenetet], ugyanis ezért jöttem ki [a pusztából]!”* (Mk 1,38). Ebben a válaszában ott van a kísértés és annak visszautasítása is: a nyilvánvaló népszerűség arra csábítja, hogy letérjen Isten által „kijelölt” (szerényebben: annak megélt) útról, azaz (ideiglenesen) abbahagyja, vagy legalábbis Kafarnaumra korlátozza az evangélium hirdetését – de ő visszautasítja ezt: *„Menjünk máshová, a szomszédos településekre...!”* A „szomszédos” persze azt jelentette, hogy „bejárta egész Galileát” (Márk), és „hirdette az igét zsidó föld zsinagógáiban” (Lukács)...

Ez a döntés nem lehetett könnyű Jézus számára, hiszen Kafarnaumban otthona volt (vö. Mt 4,13; Mk 2,1; 3,20; 9,33) és kedvelték (Mk: „mindenki téged keres”, Lk: „tartóztatták”), a vándorprédikátori életforma és tevékenység pedig nemcsak „az otthon kényelmének és biztonságának” elvesztését jelentette, hanem a jeruzsálemi hittani hatósággal kialakuló konfliktus fokozott veszélyét is.

Elitizmus

Volt úgy, hogy a farizeusok, és volt úgy, hogy a tanítványai *csábították* Jézust „elitizmusra”, vagyis arra, hogy *csak* az „elit-tel” foglalkozzék, és ezzel *megtagadja* küldetésének egyetemességét, a tanúságtételt szóban és tettekben Isten egyetemes, kivételt nem ismerő emberszeretetéről.

Amikor *a farizeusok* közül való írástudók látták, hogy Jézus bűnösökkel és vámosokkal eszik, ezt mondták a tanítványainak (Mk 2,16): „Hogyhogy a vámosokkal és bűnösökkel eszik együtt?” Jézus válasza – „*Nem azért jöttem, hogy az »igazakat« hívjam meg...*” (Mk 2,17) – megmutatja, miféle elitre gondoltak a farizeusok: *az „igazak”* gyülekezetére. Ez a jézusi minősítés persze súlyosan ironikus, hiszen Jézus számos alkalommal leplezte, miféle „igazakról”, „igaz emberekről” van itt szó: olyanokról, akik Lukács megfogalmazása szerint „*azt képzeltek magukról, hogy ők igazak, és a többieket semmibe vették*” (Lk 18,9) – ahogyan ezt Jézus világossá tette például a farizeus és a vámos példabeszédével (Lk 18,10-14a; vö. Lk 7,36-47!).

E tekintetben *a tanítványok* sem bizonyultak sokkal különbnek. Egy alkalommal azt mondták Jézusnak (Mk 9,38): „Rabbi, láttunk valakit, aki rád hivatkozva űz ki démonokat, de nem követ *minket*, igyekeztünk tehát útját állni tevékenységének, mert nem követ minket.” Vagyis beleestek a vallási csoportosulásokat, kicsiket és nagyokat egyaránt fenyegető csapdába, a kóros kiválasztottságtudat és a fanatizmus csapdájába: „Csak a mi egyházunk, a mi irányzatunk, a mi közösségünk...!” Jézus azonban ellenállt ennek a kísértésnek (Mk 9,39-40): „*Ne álljátok útját, mert ... aki nincs ellenünk, értünk van*”, és ezzel ismét bizonyosságot tett lelkületének egyetemességéről: „Csak az van ellenünk, aki tudatosan elutasít minket (de őrá is érvényes az ellenségszeretet parancsa!), mindenki más, aki még keres, habozik, más utakat próbál, értünk, a mi ügyünkért van!” (Vö. Mk 4,21: „*Talán azért gyűjtanak mécesest, hogy aztán véka vagy ágy alá tegyék? Nem inkább azért, hogy a mécestartóra tegyék?*”)

„Alkalmazkodás”

Alkalmazkodás a mindenkori környezethez. Pontosítsuk rögtön: itt nem a „normális”, „egészséges”, valóban szükséges alkalmazkodásról van szó, hanem arról a *kísértésről*, hogy az

ember „mentse a bőrét” – persze azzal a jelszóval, hogy „Csak a békesség kedvéért!” –, vagyis az elvtelen alkalmazkodásról, a *megalkuvásról*. Ez minden ember folyamatos kísértése, de az olyan kiemelkedő, „különutas” személyiségeké, mint Jézus, különösen is. Jézus azonban minden vonatkozásban ellenállt ennek a kísértésnek, amit három területen veszünk szemügyre.

a) A családhoz. – Amikor anyja és fivérei meghallották, hogy a Jeruzsálemből érkezett írástudók azzal vádolják Jézust: „Belzebub van benne, és a démonok fejedelmének segítségével űzi ki a démonokat”, akkor elmentek, hogy vándortanítói útjáról hazavigyék. Megérkezésükkor valakik közlik Jézussal: „Nézd, anyád és fivérideid és nővérideid kinn állnak, és keresnek téged!” Ő azonban keményen így reagál: „*Ki az én anyám, és kik az én fivérideim?*” Majd végignézve azokon, akik körben ültek körülötte, így szólt: „*Íme, az anyám és a fivérideim. Aki ugyanis megteszi Isten akaratát, az az én fivérem és nővérem és anyám*” (Mk 3,20-22.31-35).

Itt természetesen a „családi béke” is a tét, hiszen övéinek kínos, hogy közvetlen hozzátartozójuk a lehető legrosszabb hírbe keveredett, s úgy gondolják, az a megoldás, ha hazaviszik a „családi fészekbe”, s ezzel véget vetnek furcsa kóborlásának és „káros” tevékenységének.

Jézus azonban rögtön átlátja, hogy egész műve forog kockán: Az egykori próféta mint szegény tévelygő, házi őrizetben, édesanyja gondviselésében! Persze elegáns megoldás lenne a jeruzsálemi hatóságok szemszögéből is, mert olcsóbban oldaná meg a problémát, mint egy feltűnést keltő eretnekper. Mivel azonban ennek nem szabad megtörténnie, Jézus elszakad a családjától.

Az elvtelen családi alkalmazkodás kísértésének elutasítását Jézus nem csupán maga gyakorolta, hanem minden követőjétől is megkívánta, mondván: „*Ha valaki hozzám jön, és nem gyűlöli apját és anyját, nem lehet a tanítványom*” (Lk 14,26). Ennek helyesen értéséhez tudatosítanunk kell két dolgot. Egyrészt: A „gyűlöl” (ill. „szeret”) a héberben-arámban gyakran nem érzelmi viszonyulást jelent, hanem azt, hogy „kevésbé szeret, háttérbe szorít, mellőz, kevésre becsül” (ill. a „szeret” azt, hogy „előnyben részesít, előszeretettel van valami iránt”). A párhuz-

zamos Mt 10,37 ezt az eredeti értelmet adja vissza, amikor azt írja: *Aki jobban szereti apját vagy anyját...*” Másrészt: Jézus még az ellenség szeretését is megkívánta (Mt 5,44-45; Lk 6,35-36), tehát nyilvánvalóan nem kívánhatta szüleink gyűlöletét. Ezért itt csak arról lehet szó, hogy *ha* a szülők (vagy más rokonok) akadályává válnak Jézus követésének (amiben természetesen nem Jézus személye a lényeg, hanem az „Isten országára törekvés”, vö. Mt 6,33), akkor „háttérbe kell szorítani”, sőt szükség esetén „mellőzni” kell őket (ld. még Lk 9,61-62!).

b) A valláshoz. – A *csábítás* ez esetben: elvtelenül alkalmazkodni az adott vallási környezethez, annak elvi („teológiai”) és gyakorlati („magatartásbeli”) elvárásaihoz. Az elvi/teológiai vonatkozásokba most nem bonyolódok bele, részletesen kifejtettem előző könyvem *Jézus valláskritikája* c. tanulmányában. Ami a gyakorlati vonatkozásokat illeti, példák tömegét lehetne fölhozni, de most csak két esetre utalok.

Amikor a farizeusok és néhányan a Jeruzsálemből jött írástudók közül látták, hogy Jézus némely tanítványa tisztátalan, azaz mosatlan kézzel eszik, megkérdezték őt: „Miért nem járnak el tanítványaid az ősök hagyománya szerint, hanem tisztátalan kézzel esznek?” Válaszában Jézus rámutat arra, hogy itt nem egyszerűen a kézmosásról vagy kezet nem mosásról van szó, hanem a legsúlyosabb kísértésről: Isten akaratának figyelmen kívül hagyásáról: „*Isten akaratát figyelmen kívül hagyjátok, és helyette emberek hagyományához ragaszkodtok*”. Aztán példát is mond „tétéle igazolására”: „*Remekül vetitek el Isten akaratát annak érdekében, hogy megőrizhessétek a ti saját hagyományotokat. Mózes ugyanis azt mondta: »Tiszteld apádat és anyádat!« Ti viszont azt mondjátok: »Ha valaki azt mondja apjának vagy anyjának: Korbán [vagyis áldozati ajándék] az, amivel hasznodra lehetnék«, akkor már nem engeditek meg, hogy az illető bármit is tegyen apjáért vagy anyjáért. Így helyezitek hatályon kívül Isten szavát a hagyományotok révén, amelyet ti magatok tettetek hagyományá” (Mk 7,1-13).*

Keresztelő János tanítványai és némely farizeusok azt kérték számon Jézustól, hogy tanítványai elhagyták a böjtölés gyakorlását. „*Vajon böjtölhet-e a násznép, ha a vőlegény velük van a lakodalmas teremben?*” – kérdezte erre Jézus (Mk 2,19). A

megfelelő „háttér adatok” birtokában világossá válik, hogy az emberi hagyományok megtartása ez esetben is végeredményben Istent, *Isten akaratát* szorította háttérbe. Nevezetesen: Az Ószövetségből közismert volt a „*Jahve* mint Izrael népének völegénye” kép (pl. Iz 54,5; Jer 2,2; Oz 2,18), másfelől itt nem a rászorulókkal való osztozás vagy az önfegyelem gyakorlása miatti böjtről van szó, hanem arról a kultikus-aszketikus böjtölésről, amely az Isten (*Jahve*) *távolléte* miatti *szomorúságot* fejezte ki, illetve Isten uralmának eljövételét akarta siettetni. Jézus viszont azt élte át alámerítkezésekor, hogy nem kell tovább várakozni („Itt a kedvező idő”: Mk 1,15), Isten jelen van, mégpedig nem leszámolásra kész Bíróként (ahogyan Keresztelő János prédikált róla, vö. Mt 3,10), hanem szerető édesapaként, avagy az itteni képet használva, népének szerető völegényeként. Ha pedig a völegény jelen van a lakodalmas teremben, akkor ez *örömmel* tölti el a násznépet, s az képtelen lesz böjtölni.

c) A hatalomhoz. – Itt aztán tényleg az ember bőrére megy a játék, akarom mondani, a kísértés, vagyis az, hogy az ember – háttérbe szorítva a meggyőződését – alkalmazkodjék a hatalom elvárásaihoz. Csak egy-egy, azonos kategóriába tartozó példán, az adófizetés kapcsán mutatom meg, hogyan győzte le Jézus ezt kísértést.

Az államhatalomnak fizetendő adó ügyében mindhárom szinoptikus evangélista kifejezetten megjegyzi, hogy ellenfelei „próbára akarták tenni”, azaz *megkísértették* Jézust: „Elküldtek hozzá néhány farizeust és heródiánust, hogy szaván fogják” (Mk 12,13); „...megtanácskozták, hogyan ejthetnék őt törbe a beszéde alapján” (Mt 22,15); „Megfigyeltették... hogy megfogják valamelyik szaván, és aztán átadassák őt a helytartó hatóságának és hatalmának” (Lk 20,20). Jézus azonban elképesztő zsenialitással (vö. Jn 8,7!) bújt ki a csapdából: „*Ami megilleti a császárt, azt adjátok meg a császárnak, viszont ami megilleti Istent, adjátok meg Istennek!*” (Mk 12,17) – és zsenialitása nem abban a lapos „bölcességben” nyilvánul meg, ahogyan közhelyszerűen értelmezik ezt a mondást, azt gondolva, itt arról van szó, hogy a kecske is jóllakjon, meg a káposzta is megmaradjon. Szó sincs ugyanis arról, hogy Jézus válaszában másodikké mellérendelten állna az első mellett (mintha bármit is mellé

lehetne rendelni Istennek, és lehetséges lenne „két úrnak szolgálni”, ld. Mt 6,24), hanem annak tökéletesen *főlérendelten*, mint az a nézőpont, amelyből az adózást (és minden más kérdést is) tekinteni kell (szentírás-tudományi megfogalmazással: Mk 12,17 hermeneutikai horizontja Mt 6,24).

Mondanivalója tehát: az *elsődleges* az, hogy megadjuk *Istennek*, ami őt megilleti, mindenki másnak pedig csak annyit, ami ezután még „megmarad”, vagyis ami ebből következik, illetve ezzel nem áll ellentétben! (Hogy mi illeti meg Istent, azt Jézusnak nem kellett külön meghatároznia, hiszen minden zsidó tudhatta, mert ezt tartalmazta a „főparancs”: szeretni őt minden képességünkkel: Mk 12,29-30.) Jézust tehát nem a bőrének mentése mozgatja válaszában, hanem az, hogy ő (és lehetőleg mindenki más) *megmaradjon Isten útján*.

Összefoglalva a lényegét: Jézus *semmiképp* sem tanítja azt, hogy a császárnak, vagyis az államhatalomnak *bármit és mindent* meg kell adni, amire csak igényt tart, akár az adózást, akár valami mást illetően. És noha Jézus nem mondja meg *konkrétan*, mi illeti meg a császárt (közelebbről: mennyi adó illeti meg; lehetséges, hogy semennyi) – ez nem gyáva taktikázásból történik, és nem is azért, mert ő nem szőrszálhasogató jogász vagy moralista, hanem azért, mert erre nincs „recept” (ahogyan másra sincs), vagyis *nem lehet* megmondani, hanem csak „a józan ész” döntheti el esetről esetre, természetesen *ahhoz igazodva*, ami *Istent* illeti meg. Az adózás példáját véve (de természetesen csak általánosságban): jogtalan adót *fizetni* szabad, és a helyzettől függően, a nagyobb rossz elkerülése érdekében talán szükséges is. De jogtalan adókat *kiszabni* vagy engedelmes állami hivatalnokként behajtani biztosan isten- és emberellenes.

Az *egyházi hatalomnak* fizetendő adó ügyében Jézus hasonló szellemességgel és radikalitással foglalt állást, visszautasítva ezzel a tanítványainak föltett kérdésben megbújó *kísértést*: „A ti mesteretek nem fizeti a templomadót?” Péter (feltehetően enyhíteni akarva a várható konfliktust) azt felelte: „De igen” – mivel úgy gondolta, hogy „majd meg fogja fizetni”; hazatérve azonban Jézus megkérdezte tőle: „Mit gondolsz, Simon? A földi királyok kiktől szednek vámot vagy adót? Fiaiktól vagy az idegenektől?” Amikor pedig Péter azt mondta: „Az idegenektől”,

Jézus így szólt hozzá: „*Akkor tehát a fiak szabadok!*” (Mt 17,24-26).

A „fiak” ez esetben nem átvitt értelemben, hanem szó szerint értendő, azaz a királyfikat (hercegeket) jelöli, az „idegenek” pedig a királyok uralmának alávetett embereket. Jézus szerint a templomhoz/egyházhoz fűződő viszonyt (is) *az Istenhez fűződő viszony*nak kell meghatározni (vö. Mk 11,17), az pedig, ha helyes, nem hatalomra és jogra épülő, hideg uralmi viszony, mint a földi uralkodók és alattvalóik között. Csak egy világi módon felfogott „Isten országában” lenne helyénvaló a templomadó avagy „egyházi adó”. Isten azonban (a „mennyei király”, vö. Mt 18,23; 22,2; 25,34) Atyánk, s az apák nem adóztatják meg fiaikat. Ez a családiasság végét jelentené. A fiak szabadok. (Ez nem azt jelenti, hogy minden kötelezettségtől szabadok, hanem csak azt, hogy nem kényszerből, hanem *önkéntesen* járulnak hozzá, lehetőségeik szerint, a családi vagyonszösséghez.). Kijelentésével tehát Jézus *elvből tagadja a templomadót*, ami természetesen létében fenyeget minden templomi/egyházi rendszert.

Hatalomgyakorlás

Az előző pont *c)* alpontja után meglepően hangozhat, hogy Jézusnak *kísértése lehetett* a hatalomgyakorlásra. Pedig ez a csábítás legalább kétszer érte nyilvános működése során „kívülről”, és esetleg egyszer annak végén „belülről”, nevezetesen abban a formában, hogy vállalja el a korabeli elképzelések szerinti Messiás szerepét, legyen „messiáskirály”.

a) Amikor Fülöp Cézáreája környékén megkérdezte tanítványait, kinek tartják őt az emberek, majd arról érdeklődött, kinek tartják őt maguk a tanítványok, Péter határozottan kijelentette: „Te vagy a Messiás.” Jézus nem válaszolt erre, csak keményen rájuk szólt, hogy senkinek se beszéljenek az ő személyéről, majd arról kezdett beszélni, hogy sok szenvedés vár rá (Mk 8,27-31).

A „messiás” cím több értelmet is hordozott (prófétai, papi, királyi messiás), Jézus korának közgondolkodásában azonban (és itt éppen erről van szó!) harcos politikai szabadítónak számított: az várták tőle, hogy megszabadítja Izraelt a „pogány”

római elnyomástól. A görög szöveg egyértelművé teszi, hogy Jézus sehogyan sem foglalt állást Péter véleményével kapcsolatban (csak megtiltotta, hogy ő róla, a személyéről beszéljenek másoknak)! Már csak a messiási cím (elvi) többértelműsége miatt sem válaszolhatott egyszerű igennel (még utalásszerűen sem), de azért sem, mert *a közgondolkodásbeli értelmezést* határozottan vissza kellett volna utasítania; ráadásul – noha mindenfajta hagyományos messiásvárást elutasított, ld. Mk 12,35-37 – Istenről szóló üzenetével mégiscsak valamiféle „messiási” küldetést akart teljesíteni: nagyon is konkrét „üdvösségre” akarta vezetni népét, *igazi* politikai, társadalmi, vallási stb. szabadságra és békére (vö. Lk 4,17-21; 13,34-35; 19,42 vagy Mt 5,41).

Jézus állást-nem-foglalását tehát nem lehet Péterrel egyetértésként értelmezni (mint ahogy a nép elképzeléseivel való egyetértéseként sem). Megerősíti ezt, hogy Péter nyilvánvalóan igenlést várt Jézustól (ahogyan ezt Máté 16,17.20 majd betoldja), mint ahogy az evangélium első olvasói is, akik már Messiásnak tartották Jézust. Az evangélium feliratának tanúsága szerint Márk is annak tartotta; ha tehát tudott volna olyan hagyományról, amely szerint Jézus egyetértett Péter felfogásával, aligha hallgatta volna el!

Minden esetleg még megmaradó kétséget kizár azonban az, hogy Jézus épp *mostantól* kijózanító megállapításokat tett arról, *kicsoda ő* („emberfia” = egyszerű ember), és ennek következtében *mivel kell számolnia* (a maga korlátaival, ellenállással, elutasítással, sok szenvedéssel); nyilvánvaló, hogy ezzel a tanítással *tanítványai messiási illúzióit akarta lerombolni* (közvetve ez is megerősíti, hogy Mk 8,30 semmiképp sem értelmezhető úgy, mintha egyetértett volna Péter „hitvallásával”).

b) Jézus jeruzsálemi bevonulásakor elhangzik ez a köszöntés is az őt kísérők/fogadók részéről: „Áldott legyen atyánknak, Dávidnak érkező országa” (Mk 11,10)! Ez és a hasonló ovációk (Dávid fia: Mt 21,9; Király: Lk 19,38; Izrael királya: Jn 12,13) a *messiási* várakozásokat fejezték ki (vö. Ám 9,11; Iz 9,6). Mondhatnánk: „felkérés volt táncre”. A Dávid-stílusú királyi uralomnak ez a teli torkú meghirdetése nyilvánvalóan ellenére volt Jézusnak, a bevonulás nyüzsgésében azonban nem tudta megakadályozni, de hamarosan elhatárolódott tőle (Mk 12,35-

37): Amikor a templomban tanított, megfelelt nekik, és így szólt: „*Hogyan mondhatják az írástudók, hogy a Messiás Dávid fia? Hiszen maga Dávid mondta a szent Lélek által: »Így szólt az Úr az én uramhoz: Ül a jobbkezem felől, amíg ellenségeidet lábaid alá vetem!«* Maga Dávid mondja őt »úrnak« – de akkor hogyan fia neki?» – Rámutatva az (isteni sugalmazásúnak tartott) zsoltárszöveg belső ellentmondására („a Dávid-fia Messiás ura Dávidnak”), Jézus arra világít rá, hogy „a szent Lélek által szóló” Dávid tévedett, mert („Isten földi helytartója” értelemben véve) *semmiféle* messiás nem létezik, hiszen Isten maga az egyetlen „úr” (vö. Mk 12,29!), és ezért az általa akart „világrendben”, a szeretet rendjében (= Isten országa) *semmiféle* emberi uralomnak nincs helye (vö. Mt 23,9.8; Lk 22,25-27!).

c) Nem zárható ki, de Jézus adott élethelyzete miatt (az alámerítése kapcsán szerzett istenélményének lelkiállapotában, vö. Mk 1,9-11) nem valószínű, hogy valóban pusztai tartózkodásának idejére kell elhelyeznünk a Lukács (4,5-8) szerint második, Máté (4,8-10) szerint harmadik kísértést, amely egyértelműen a (világ)hatalom megszerzésére irányul: „Magával vitte őt az Ördög, mégpedig egy nagyon magas hegyre, megmutatta neki a világ minden országát s azok dicsőségét, és ezt mondta neki: »Ezeket mind neked adom, ha a földre leborulva hódolsz nekem!«” Jézus ezt azonnal és határozottan visszautasította: „*Menj gyorsan mögém, Sátán! Írva van ugyanis: »Az Úr, a te Istened előtt borulj le, és egyedül neki szolgálj!«*”

Ennek a kísértésnek az *eredeti*, tényleges időpontja *talán* az, amikor Jézus Jeruzsálem szellemi „meghódítására” indul (ld. Mk 10,32), vagy még inkább az, amikor Getszemáni-kerti vívódása során rádöbben kísérletének kudarcára, s a küldetése előli elmenekülés kísértésével (is) viaskodik („*Atyám, ha lehetséges, távozzék el tőlem ez a pohár!*” – Mt 26,39). Ekkor ugyanis könnyen gondolhatta azt, hogy az általa hirdetett „Isten országa” csak illúzió, és ezért reális csábítást érezhetett arra, hogy a zelóták élére állva (vö. Lk 22,38), e világi módszerekkel, fegyveres erővel, „hatalommal és dicsőséggel” valósítsa meg azt, amit „szép szóval, szeretettel” nem sikerült elérnie, tehát Izrael *valódi* és teljes felszabadítását (vö. ismét: Lk 4,17-21; 13,34-35; 19,42 vagy Mt 5,41), vagy ha azt nem is, legalább a szokványos

értelemben vett politikai és gazdasági felszabadítást, azaz mégiscsak vállalja a *korabeli* felfogás szerinti *messiási szerepet*. Ez mellékesen magában foglalta volna annak a lehetőségét is, hogy elkerüli az őt fenyegető kivégzést.

Élete mentése

Aki olyan radikálisan hatalomkritikus (és ráadásul különben is olyan radikálisan különutas), mint Jézus, annak nemegyszer szembe kell néznie azzal a *kísértéssel*, hogy a szó legszorosabb értelmében mentse a bőrét.

Ez a csábítás – úgy tűnik – először Péter apostol közvetítésével érte Jézust. Amikor ugyanis bejelentette, hogy számolnia kell üldöztetésével és kivégzésével (Mk 8,31), Péter „kezdt keményen beszélni vele” (Mk 8,32), mondván: „Isten őrizzen ettől, uram! Semmiképp nem történik ez veled” (Mt 16,22). Jézus ekkor olyan kemény szavakat használ, mint soha máskor: „*Menj innen mögém, sátán [= a Sátán beszél belőled]! Kelepce vagy számomra, mert nem Isten gondolatai járnak a fejedben, hanem az emberekéi*” (Mt 16,23). A „kelepce” vagy „csapda” pontosan a kísértés fogalmának képszerű megjelenítése, vö. Mk 9,45!

Jézus azonban nem volt fanatikus, és nem ment „fejvel a falnak”, különösen addig, amíg úgy érezte, hogy küldetése még nem ért véget. Noha határozottan visszautasította Heródes fenyegetését, hogy kivégezteti (Lk 13,31-33), úgy tűnik, többször is *kitért* üldöztetése elől. Mk 7,24-ben például ezt olvassuk: „...útra kelt, és elment Tirusz határvidékére...” Feltehetően itt sem egyszerű elmenésről, fizikai helyváltoztatásról van szó, hanem – mint oly sokszor, ld. Mk 3,7; 6,53; Mt 4,12; 12,15 – *a hatalom üldözése előli kitérésről*; a mostani eset különösen is megerősíti ezt a feltevést, mert a pihenést vagy elmélyedést célzó visszavonulás nem igényelne külföldre távozást. Később, az utolsó jeruzsálemi napokban hasonlóképpen tesz, ld. Mk 11,19; 14,26; Lk 21,37. Amikor azonban majd úgy érzi, „eljött az órája”, nem habozik „kiállni” (Mk 14,42).

Ez a határozottság és realizmus ugyanakkor nem zárta ki, hogy ismételten szembe ne kelljen néznie élete megmentésének kísértésével. Ezt tanítványai elől sem titkolta el. Már működése

idején is megvallotta nekik: „Azért jöttem, hogy tüzet gyújtsak az országban, és mennyire szeretném, ha már égne! De alámerítéssel kell alámeríttetnem, és mennyire szorongok, amíg be nem teljesedik” (Lk 12,49-50)! – A Getszemáni-kertben aztán még mélyebb válságba, csapdahelyzetbe kerül, és kimondja: „Halálosan szomorú vagyok. Maradjatok itt, és legyetek résen” (Mk 14,34)! Lesújtottságát semmi sem fejezi ki jobban, mint hogy – akárcsak a fuldokló a szalmaszálba – azokba kapaszkodik, akik nála is sokkal gyengébbek. Teljesen érthető, ha egy pillanatig abban reménykedik, hogy valamiképpen talán mégis megmenekülhet: „Atyám, ha lehetséges, távozzék el tőlem ez a pohár” (Mt 26,39)! De aztán megbirkózik a rettenetes kísértéssel, és így szól Atyjához: „De nem azt fogom cselekedni, amit én akarok, hanem amit te” (Mk 14,36).

Ennek a mondatnak a hagyományos fordítása és értelmezése – „De ne az történjék, amit én akarok, hanem amit te” – helytelen. Helyes értelmezéséhez figyelembe kell vennünk, hogy az eredetiben hiányos mondatról van szó: „De ne[m] az[t]..., amit én akarok, hanem amit te.” A görög *ti* lehet alanyeset is, de lehet tárgyeset is: „mi” vagy „mit”. Ezért bár elméletileg ki lehetne egészíteni a hiányt úgy is, hogy „Ne az történjék, amit én akarok...”, ez elvetendő, mert *ellentétben áll* Jézus *istenképével*; az ő Istene nem akarja, hogy kegyetlenül megkínózzák és kivégezzék őt: sem azért, hogy ezzel engesztelést nyújtson neki (Róm 5,10), sem azért, hogy így mutassa meg irántunk való szeretetét (Jn 3,16; 1Jn 4,10), sem bármi egyéb okból. Isten nem „akarja”, hogy Jézus szenvedjen, csak elviseli, ha mégis szenvednie „kell” e világ törvényszerűségeinek következtében (vö. Mk 8,31: „az emberfiának sokat kell szenvednie”). (E törvényszerűségeket Isten alkotta meg, mégsem függetlenítheti magát tőlük, ha nem akarja „bábszínházzá” lefokozni teremtését, illetve nem akar hazugságba, álságos megtévesztő műveletekbe bonyolódni.)

Jézus istenképének és szellemiségének, valamint az adott lélektani helyzetnek egyaránt megfelel viszont a „Nem azt fogom cselekedni, amit én akarok...” kiegészítés. Eszerint a) Isten csak azt akarja, azt kívánja tőle (mint minden embertől), hogy *helyesen cselekedjék*, még ha az szenvedésbe kerül is, vagyis

egyenes gerinccel járja végig útját, félelem és gyűlölet nélkül; b) Jézusnak valódi „kísértése” lehetett, hogy megmagyarázza magának: *most* el kell menekülnie *innen*, hogy *később* eredményesebben dolgozhasson Istenért *másutt* (akár „pogány” vidéken is). – A kitarást akarta Isten, az elmenekülést akarhatta Jézus. Jézus végkövetkeztetése: „Nem azt fogom cselekedni, amit én akarok, hanem amit te. *Itt és most* kell félelem és gyűlölet nélkül hirdetnem az örömuzenetet a templomi hierarchiának, még ha az életembe kerül is!” Feltehetően segítette e döntésében, hogy fölerősödött benne korábbi felismerése: „Aki tönkreteszi életét az örömuzenetért, meg fogja menteni azt” (Mk 8,35).

Csodatevés

Talán nem tévedünk nagyot, ha azt gondoljuk, hogy Jézus leggyakrabban a csodatevés kísértésével nézett szembe. Ez a kísértés már nyilvános működése előtt megjelent, végigkísérte egész működését, és még azután is érte. (Előljáróban jegyezzük meg meg, hogy a csoda fogalma egészen más volt Jézus korában, mint ma: „a természet törvényeinek felfüggesztése” teljesen anakronisztikus feltevés Jézusra vonatkoztatva; akkoriban a rendkívüli, ritka, számukra megmagyarázhatatlan jelenségeket nevezték csodának.)

Fellépése előtt, pusztai magányában szembesült először ezzel a kísértéssel. Lukács (4,2-4) és Máté is (4,2-4) az első helyen említi: „... végül megéhezett. Ekkor odament az Ördög, és ezt mondta neki: »Ha fia vagy Istennek, mondd, hogy ezek a kövek váljanak kenyérré!« Ő azonban így felelt neki: *Írva van: »Nem csupán kenyérral él az ember, hanem mindazzal a beszéddel, ami Isten szájából jön!«*” Hogyan értsük ezt?

Alámerítkezésekor Jézusnak olyan istentapasztalatban volt része, amely gyökeresen megváltoztatta istenképét és életfelfogását (Mk 1,10-11). Ez az élmény olyannyira újszerű volt, hogy szükségképpen összeütközésbe került korábbi vallási meggyőződésével (pl. a büntető Isten képével, amit Keresztelő János hirdetett: Mt 3,10), amelynek „vitathatatlan” tétele volt, hogy Isten bármilyen csodát megtehet, és hogy Isten minden szükséghelyzetben megsegítette szeretett népét. Önmagához őszinte, és Istent, Isten akaratát teljes lélekkel kereső ember lévén, Jézus

nem tért ki ezen összeütközés elől, hanem nyíltan és bátran szembenézett vele, s ebből fakadt ez az első kísértés. Ténylegesen nem „az Ördög”, hanem a *szokványos vallásosság* által meghatározott zsidó szólhatott így („Jézus lelkében”) az „újjászületett” zsidóhoz (ha úgy tetszik, Jézus „régí énje” az „új énjéhez”): „Ha Isten fiaként szeret téged, és mégis idevezetett a pusztába, akkor *igazságosan* gondoskodnia kell arról is, hogy itt éhen ne halj. Tehát – mivel ősi hitünk szerint ő bármilyen csodát megtehet – meg kell adnia neked a hatalmat, hogy ezeket a köveket kenyérré változtasd. Vizsgáld meg, valóban jó-e hozzád Isten!”

Jézus válasza azt fejezi ki, hogy kétkedő kipróbálás, illetve *bizonyíték nélkül* is teljesen *megbízott* abban a szóban, „amely Isten szájából származik” (így folytatódik 5Móz 8,3-ban a „nem csupán kenyérral él az ember” mondat), s amely alámerítkezésekor „szeretett fiának” nevezte őt. De válaszában az is benne van, hogy már ekkor felismerte: *a valódi Isten nem avatkozik be* csodákkal a dolgok menetébe; sem azért, hogy valamit bizonyítson, sem „övéi” megmentése érdekében. E felismerését később is következetesen képviselte.

Nyilvános működése során aztán rendszeresen szembesült a csodatevés kísértésével, egyfelől a nép, a tömeg részéről, másfelől az írástudók (teológusok) és a vallási vezetők részéről. E két oldal más és más okból követelt csodát, és Jézus (kissé leegyszerűsítve a dolgot) más-más okból utasította vissza követelésüket.

Az *emberek* a csodadoktort látták benne, és betegségeikből gyógyulást keresve özönlöttek hozzá. Már a legelején, sikeres kafarnaumi gyógyításai után így szólt hozzá Péter: „Mindenki téged keres” (Mk 1,37). Máskor azt olvassuk: „... akiket csak valamilyen baj gyötört, megrohanták, hogy érinthessék” (Mk 3,10), később pedig: „Amikor kiszálltak a hajóból, az emberek nyomban felismerték őt, körbefutottak azon az egész vidéken, és kezdték azokat, akik rosszul voltak, hordágyakon oda vinni, ahol hallomásuk szerint jelen volt” (Mk 6,54-55). – Jézus azonban nem a gyógyítást tartotta elsődleges feladatának, hanem Isten országának hirdetését, hogy elvezesse „ebbe az országba” az embereket, ezért a tanítást tartotta a legfontosabbnak, és *taní-*

tással akarta szolgálni „a tömeget”: „... kiment a tóhoz, s hozzámént az egész tömeg, ő pedig tanította őket”; „... amikor kiszállt, nagy tömeget látott, és megesett rajtuk a szíve, mert olyanok voltak, mint a pásztor nélküli juhok, és ezért hozzáfogott, hogy sok mindenre tanítsa őket”; „... ismét tömeg gyűlt köréje, és ahogyan szokta, ismét tanította őket” (Mk 1,13; 6,34; 10,1).

Az írástudókat és a vallási vezetőket más mozgatta csodakövetelésükben: ők Jézus „vallási hitelességét” vizsgálták, és azt követelték, hogy csodákkal bizonyítsa „felhatalmazását”: „Kimentek a farizeusok, és vitatkozni kezdtek vele. Az égből való csodajelet követeltek tőle, hogy megvizsgálják őt” (Mk 8,11). Miután pedig kiutasította az árusokat és a vásárlókat a jeruzsálemi templomból, „hozzáméntek a főpapok, az írástudók és a vének, és így szóltak hozzá: Milyen hatalommal teszed ezeket? Vagy ki adta meg neked ezt a hatalmat, hogy ezeket tedd?” (Mk 11,27-28).

A Máté által másodikként, Lukács által harmadikként leírt pusztai kísértés – Az Ördög aztán elvitte őt Jeruzsálembe, odaállította a templom párkányára, és így szólt hozzá: „Ha fia vagy Istennek, vesd le magad innen! Írva van ugyanis: »Angyalainak megparancsolja majd, hogy gondosan megőrizzenek téged«, és »tenyerükön fognak hordozni téged, nehogy kőbe üssed lábadat«” (Lk 4,9-11) – ténylegesen nem a pusztában, hanem az imént idézett két helyzet valamelyikében, s inkább az utóbbiban következhetett be, amikor ellenfelei *csodabizonyítékot* követeltek Jézustól arra, hogy valóban Isten felhatalmazásával tanít és cselekszik. Ha pedig sikerülne a nagy nyilvánosság előtt bemutatnia a „bizonyítékot”, akkor ezzel egy csapásra a népet is megnyerhetné magának, illetve Isten ügyének. De Jézus ezt a támadást is visszaveri: „... megfelelt neki, és így szólt: *Az is megmondattott az Írásban: »Ne tedd próbára az Urat, a te Istenedet!«*” (Lk 4,12).

El kell ismerni: nem kell feltétlenül rosszindulatot feltételezni szellemi ellenfeleiről vagy a vallási vezetőkről, mert méltán érezhették kötelességüknek, hogy megvizsgálják Jézust, hiszen nem felelt meg az „igazhitűség”, vagyis a törvény- és hagyományhűség követelményeinek. Mivel nem találtak perdöntő

szempontot, azt követelték, vesse alá magát istenítéletnek: adjon Istenől jövő csodabizonyítékot küldetésének hitelessége mellett. Jézus azonban kategorikusan visszautasította ezeket a követeléseket (Mk 8,11; 11,27; Lk 11,29). Miért? Általánosságban azt mondhatjuk: az ő szemében Isten (az „Abba”) isteni mivolta szeretetében mutatkozik meg. A szeretet azonban nem „bizonyítható” szigorúan, sem racionális érvekkel, sem „kézzelfogható” történésekkel, így Isten (léte, „működése” és) szeretete sem „bizonyítható” (vö. Mk 11,28-29), még „csodákkal” sem – csak az iránta tanúsított bizalommal lehet tapasztalatot szerezni róla és szeretetéről (vö. Mk 1,16: „*bízzátok rá magatokat*”), és arról is, hogy valaki az ő követségében jár-e, vagy sem.

Mindenesetre ha csodát nem is adott Jézus, egy alkalommal valamiféle „jelet” mégiscsak megnevezett: „*Ez a nemzedék rossz nemzedék, mert csodajelet követel. De Isten nem fog csodajelet adni neki, hacsak nem Jónás próféta jelét. Ahogyan ugyanis Jónás jellé lett a niniveiek számára, úgy lesz az emberfia is jel e nemzedék számára*” (Lk 11,29-30). – Mit jelent ez? Jónás könyve szerint Isten egy zsidó prófétát küldött bűnbánati felhívással a „pogány” nagyvárosba, Ninivébe. Ezek a pogányok megtértek, mégpedig *csodabizonyítékok nélkül*, Isten követének *puszta szavára* (Jón 3,1-5)! Más „jelet”, „bizonyítékot” egyetlen nemzedék sem kaphat, Jézusé sem. Ahogyan Jónás egyszerű emberi (= „emberfia”) mivoltában, pusztán prédikációjával lett „jellé” a niniveiek számára, ugyanúgy Jézus is pusztán „emberfiaként”, igehirdetésével válik megtérésre hívó „jellé” a maga nemzedéke számára.

Azt hihetné valaki, hogy mindennek könnyedén ellene lehet vetni Jézus számtalan „csodás” gyógyítását, sőt azt is, hogy – állítólag – maga hivatkozott bizonyítékként ezekre: „*Ha (visszont) én Isten ujjával [= Isten erejével] űzöm ki a démonokat, akkor már el is jutott hozzátok Isten országa*” (Lk 11,20).

Csakhogy: Jézus meglehetősen következtetlenül járna el, ha démonűzéseivel (= „megszállottak” meggyógyításával) akarná „bizonyítani”, hogy általa elérkezett az Isten országa – hiszen *egyrészt* elismerte, hogy mások is képesek démonűzésre, olyanok, akik nem Isten országát hirdetik (Mk 9,38-39; Lk 11,19), *másrészt* mindig szigorúan elutasította a csodabizonyítékokat,

amint fõntebb láttuk. A látszólagos ellentmondás feloldása: ezt a mondását a közös „démonüzés” címszó alapján utólag kapcsolták össze az elõzõvel („...*ha én Belzebub segítségével üzöm ki a démonokat, a ti fiaitok kinek a segítségével üzik ki?*”: Lk 11,19), s mindössze a „viszont” (a görögben egy kétbetûs szócska: „*de*”) betoldása kellett ahhoz, hogy az új szövegösszefüggés teljesen megváltoztassa az értelmét.

Jézusnak ez a mondása tehát nem ellenfeleinek szól, hanem olyan hallgatónak, akik már megtapasztalták gyógyításait magukon vagy másokon, és ezekrõl *fel kellett volna ismerniük*, hogy Isten országa már itt van („eljutott hozzátok”) – s nem csupán a bizonytalan jövõben jön majd el. Az ingyenes karizmatikus gyógyítás ugyanis, azaz az Istenbe vetett feltétlen bizalomból fakadó, erõtjeljes szeretetmegnyilvánulás Isten országának gyümölcse: „*Segítsetek a gyengélkedõkõn, és mondjátok nekik: »Elérkezett hozzátok Isten országa!«*” (Lk 10,9). A gyógyításhoz *aztán* hozzátartozik a magyarázó szó, s Jézusnak ez a mondása is ilyen *magyarázat* (nem pedig „bizonyíték”!): „Démonüzéseimbõl, gyógyításaimból láthatjátok, hogy Isten országa elérkezett hozzátok (vö. még Lk 7,18-23). Ne várokozzatok hát arra, hogy apokaliptikus robajjal fog betõrni »majd egyszer«! Már itt is van! Korábban, mint gondoltátok! Gyertek be!”

De hiábavaló volt Jézus minden erõfeszítése, hogy felvilágosítsa híveit és ellenfeleit a „csodatevés” tárgyában. Még nyilvános mûködésén túl, akkor is ezzel kísértették, amikor a kereszthez szögezve levegõt is alig kapott: „Ha Izrael királya õ, szálljon le most a keresztrõl, és hiszünk neki...” (Mk 27,42)

Hiábavalóság

Jézusnak nem csupán a csodatevés tárgyában kellett ismételen szembesülnie mûködése hiábavalóságának lehetőségével, hanem sok más területen is (vagy minden tekintetben?). *A farizeusok, az írástudók és vallási vezetõk* esetében ezen nincs is mit csodálkozni, s a példák olyan bõségesek és közismertek, hogy nem is szükséges külön hivatkozni rájuk.

Az elõzõ pontban láthattunk példát arra, hogy a nép körében is kudarcot vallott: a csodadoktort keresték benne, holott õ az igaz élet útjára szerette volna rávezetni õket tanításával. Ezzel

kapcsolatban érdemes még egy példát megemlíteni, mert felháborodása megmutatja, hogy sikertelensége milyen éles indulatokat váltott ki Jézusból. Amikor az epilepsziás fiú apja elpanaszolja neki, hogy tanítványai nem voltak képesek meggyógyítani a fiát, kifakad: „*Ó, ti Istenbe vetett bizalom nélküli nemzedék vagytok! Hát meddig legyenek még veletek? Hát meddig viseljelek el titeket?*” (Mk 9,19).

A legnagyobb csalódás azonban minden jel szerint tanítványai részéről érte. Néhány esetben egészen finoman adott hangot ennek. A Zebedeus-fiak, Jakab és János kérésére, hogy egyikük a jobbján, másikuk a balján ülhessen majd „dicsőségében” (az általuk remélt messiási országban), közli velük: „*Nem tudjátok, mit kértek*” (Mk 10,38). Ugyanebben a kemény eligazításban részesül a testvérpár azután, hogy „az égből lehívott tűzzel” akarták megsemmisíteni azokat a samaritánusokat, akik nem adtak szállást Jézusnak és tanítványainak: „*Nem tudjátok, miféle szellem hatása alatt álltok*” (Lk 9,55)! Ők persze azt gondolták, hogy Isten szelleme, lelkülete mozgatja őket, hiszen „hitük nagyjai” mind így jártak el, a fáraót csapásokkal sújtó Mózesről kezdve (2Móz 7-12. fej.) a kánaáni városokat Jahvének feláldozó Józsuén át (Józs 6-12. fej., pl. 6,21) a Baálpapokat lemészároló Illésig (2Kir 1,10-12), de ez volt a bűnösök kiirtását előíró törvény (pl. 5Móz 13,6; 17,7; 19,19) és számtalan áhítatos zsoltár lelkülete is. Föl sem merült bennük, hogy az az Isten, akit Jézus képvisel, fölkelti napját jókra és gonoszokra egyaránt (Mt 5,45), és az elveszetteket addig keresi, amíg meg nem találja (Lk 15,3.8).

Jézus keserősége azonban a következő esetekben robbant ki csak igazán.

A második nagy kenyérmegosztás után a tanítványok elfelejtettek elegendő kenyeret magukkal vinni, csak egy kenyér volt náluk, és ezért a hajóban arról vitáztak egymással, hogy nincs kenyerük (nyilván azért, hogy mi legyen azzal az eggyel). Amikor Jézus észrevette ezt, így szólt hozzájuk: „*Miért vitatkoztok azon, hogy nincs kenyeretek? Még mindig nem fogjátok föl, és nem is értitek? Megkövesedett a szívetek? ... Még mindig nem értitek?*” (Mk 8,14-21). Nem értették, hogy nem vitatkozni kell, hanem azt, ami van, megosztani.

Aztán az utolsó vacsorán (amiről olyan romantikus elképzeléseink vannak...) még ennél is keményebb fejmosásban részesülnek a tanítványok, kétszer is.

Mivel ismét versengés támadt köztük amiatt, vajon melyikük számít a legnagyobbnak, Jézus már-már „gyilkos iróniát” kifejező kérdészuhatagot zúdít a nyakukba: „*Végtére is ki a nagyobb? Aki az asztalnál ül, vagy aki felszolgál? Hát nem az, aki az asztalnál ül? Én azonban olyan vagyok közöttetek, mint aki felszolgál. Ti viszont? Ti mindvégig kitartottatok velem próbatételeimben?? És én királyi uralmat hagyok rátok?? Ahogyan Atyám hagyott rám?? Hogy asztalomnál egyetek és igyatok »az én országomban«?? És majd trónon ülve ítélték Izrael tizenkét törzsét??*” (Lk 22,24.27-30; arról, hogy ezeket a mondatokat nem kijelentő módban, hanem kérdő módban kell értelmezni, ld. Lukács-kommentárom 1487. lábjegyzetét).

Nem sokkal később megismétlődik az iménti jelenet. Jézus megkérdezi tanítványait: „*Amikor elküldtelek titeket erszény és tarisznya nélkül, volt-e hiányotok valamiben?*” Ők azt felelik: „*Semmiben!*” Erre ismét sorjáznak az ironikus kérdések (utalva Jézus valószínű letartóztatásának vészhelyzetére, mintha az a tanítványok szerint más erkölcsöt kívánna meg, mint amit Jézus korábban hirdetett): „*Most viszont, akinek van erszénye, vegye elő?? Hasonlóképpen a tarisznyát is?? És akinek nincs kardja, adja el felsőruháját, és vásároljon??*” Az egyik, tökéletesen süket és vak tanítvány erre rávágja: „*Uram, nézd, van itt két kard!*” Mire Jézus már csak annyit mond: „*Elég!*” (Lk 22,35-38).

Látva mindezt, aligha kérdéses, hogy Jézusnak ismételtelen szembe kellett néznie azzal a kísértő gondolattal, hogy talán egész működése hiábavaló, és ez a kísértés olykor *talán* a reménytelenség lelkiállapotát is létrehozta benne, s így azt is, hogy nem érdemes tovább erőlködni. Nagyon árulkodók ezek a kifejezések: „*Hát meddig legyenek még veletek? ...Meddig viseljelek el titeket? ... Még mindig nem fogjátok föl? ... Elég!*”

Mindenesetre a toronyépítésről és a hadba vonulásról szóló kettős példabeszéd (Lk 14,28-32) talán azt tükrözi, hogy vagy magát Jézust kísértette meg az a gondolat, hogy az általa meghirdetett „Isten országának” e világi kibontakozása lehetetlen,

vagy tanítványai fejezték ki erős kételkedésüket, például így: „Rabbi, nézd, micsoda kövek és micsoda épületek” (Mk 13,1)! Vagyis: „Olyan hatalmas ez a templom! Mit tudsz tenni ellene?!” Erre válaszolhatta a két példázattal: „Nézzétek csak! Ha már egy normális ember is úgy jár el, hogy mielőtt nagy építkezésbe fogna, leül, költségvetést készít, és nem vág bele hebehurgyán a munkába... Ha már egy normális király is előbb meggondolja, képes-e tízezer harcosával szembeszállni az ellenség húszezerével, különben nem indul el, hanem békét kér... *Mennyivel inkább* feltételezhetitek, hogy Isten is meggondolta a dolgot, mielőtt belevágott volna emberteremtő vállalkozásába...” (A „Ki az közületek...” szófordulat előfordulásait – Lk 11,5.11; 12,25; 14,5; 15,4; 17,7; Mk 12,11 – megvizsgálva azt tapasztaljuk, hogy közvetlenül vagy közvetve, de *minden* esetben a kisebbről a nagyobbra [*a minore ad majus*] következtetés eszközével él Jézus, és azt mondja: „Ha már az emberek körében így van ez..., *mennyivel inkább* jellemző Istenre...”)

Apokaliptika

Ahhoz, hogy megfogalmazzhassuk, hogyan és miért jelentett Jézus számára kísértést az apokaliptika, előbb tisztáznunk kell ezt a fogalmat, ennek előfeltételeként pedig az eszkatológia fogalmát.

Az *eszkatológia* (görög *eszkaton* = végső, legutolsó + *logosz* = tan) az emberiség (és a világ) végső sorsát tárgyaló bibliai, illetve teológiai tanítások (halál, feltámadás, ítélet, tisztulás, menny, pokol...) összessége. A Bibliában különféle elképzelésekkel találkozunk az egyén, Izrael és az emberiség végső földi sorsára, illetve túlvilági életére vonatkozóan, ennek megfelelően beszélünk egyéni, nemzeti és általános, illetve transzcendentális eszkatológiáról.

A Kr. e. 2-1. században létrejött *apokaliptika* (*apokalüpszisz* = feltárás, felfedés, kinyilatkoztatás) az *eszkaton*, a végidő közeli eljövételének türelmetlen várása, illetve az eme eljövettel kapcsolatos elképzelések összessége (és az ezeket összefoglaló irodalom). Tárgyát azok az események alkotják, amelyek (az elképzelések szerint) lezárják és beteljesítik majd a történelmet, és bevezetik az – evilági és/vagy túlvilági értelemben vett – végidőt.

Az apokaliptika *lényegi mozzanatai* a következők: A történelem beteljesedése Isten közvetlen beavatkozásának eredménye lesz; véget ér a jelenlegi tökéletlen világrend, helyébe üdvösséges és végleges világrend lép; a nagy fordulatig a gonoszság uralkodik, de aztán Isten leszámol a gonoszokkal, a bűnösöket megbünteti, a jókat pedig megjutalmazza; ennek az „igazságtevésnek” az egyetemességét az teszi lehetővé, hogy a halottak feltámadnak; a jelentől egészen odáig bekövetkező, többnyire borzalmas események és kozmikus katasztrófák időpontját és menetét Isten egy-egy embernek „tárja föl, nyilatkoztatja ki” álmok, látomások, mennyei utazások révén, s az így nyert ismeretek „ezoterikusak”, vagyis a „beavatottak” számára vannak fenntartva. Mivel minden előre megszabott isteni rend szerint megy végbe, sem az igazakat vigasztaló buzdítást, sem a gonoszokra váró ítélet meghirdetését nem kíséri megterésre sürgető felhívás.

Az apokaliptikus elképzelésvilág különösen fontos alakja egy titokzatos „*Emberfia*”: „titokzatos, hatalmas, emberfeletti ember, aki arra lett kiválasztva, hogy meghatározott napon lejöjjön az égből, és dicsőséges világbíróként a büntető angyalok segítségével végrehajtsa Isten bosszúját a gonoszokon”. (Ezzel szemben amikor Jézus önmagára alkalmazta az „emberfia” kifejezést, akkor az – szokásos alapjelentésének megfelelően – azt jelentette: „az ember általában, és így én is”, „egy egyszerű ember, mint én (is)”, „egyszerű, az embereknek kiszolgáltatót, hatalom nélküli ember, akit azonban Isten a maga erejével tölt el”. Ám *utólag* az apokaliptikus szemléletet tükröző Emberfiamondásokat *adtak Jézus szájába*, pl. Mt 16,27; 19,28; Lk 21,25-28, illetve egyes valódi emberfia-mondásokat apokaliptikus Emberfia-mondásokkal *vegyítettek*, pl. Mk 14,62, vagy apokaliptikusan *átértelmezték* őket, pl. Mk 9,9.12-ben; az „Emberfia” ezáltal titokzatos *messiási cím* lett.)

Az apokaliptika megteremtette a maga sajátos *szimbolikus nyelvezetét* és *irodalmi formáit*; a művek általában álnéven, a múlt kiemelkedő személyiségeihez kötve jelentek meg. Az Újszövetségben egyetlen „klasszikus” apokaliptikus mű kapott helyet: a Jelenések könyve.

Noha – minden jel szerint – Jézus „*belülről*” soha nem érzett *kísértést* az apokaliptikus szemléletmódra és vágyakozásra,

környezete azonban nemegyszer szembesítette ezzel, és apokaliptikus elvárásokat támasztott vele szemben. Néhány helyen ma már csak bizonytalanul lehet ezt kimutatni (pl. Mk 13,4-9 és 13,28-29; Lk 19,11.12-23), de van két olyan hely, ahol ez egyértelmű, és az is, *hogyan utasította el* Jézus ezt a kísértést.

Lk 13,23-24: „Valaki ezt mondta neki: Uram, vajon csak kevesen vannak-e, akik megmenekülnek [hagyományos fordításban: „üdvözülnek”]? Ő azonban ezt mondta nekik: *Vívjatok élet-halál harcot azért, hogy bemehessetek a szűk ajtón, mert – mondom nektek – sokan törekszenek majd másképp bemenni, de nem fog sikerülni nekik.*”

A *kérdésfelvetés* jellemzően apokaliptikus, hiszen az apokaliptikában nagy jelentőségű volt annak találgatása, hányan és kik „üdvözülnek” majd. *Jézus válasza* arra mutat rá, ami bizonyos értelemben a legjellemzőbb és a legdöntőbb az ő apokaliptikával kapcsolatos magatartásában; szaknyelven úgy mondják ezt: „*átkapcsolás az apokaliptikából a parainézisbe*”, vagyis az erkölcsi buzdításba, vagy kicsit általánosabban fogalmazva: „*átkapcsolás az apokaliptikából a morálba*”. Nevezetesen, amikor Jézusnak apokaliptikus jellegű kérdést tesznek fel, akkor egyszerűen *semmibe veszi a kérdés tárgyát*, és az *apokaliptikus* tartalmú kérdésre *erkölcsi* tartalmú választ ad: „Kevesen vannak-e...? – [Ti] vívjatok élet-halál harcot...!” Azaz: Ne azt *találgassátok*, kevesen vannak-e vagy sokan, hanem *tegyétek* meg azt, ami a bejutáshoz szükséges!

Jézus szerint ugyanis Isten országa nem túlvilági csodaország, hanem az a „világ”, az az „élettér”, amelyet Isten szeretetlelkülete hat át és határoz meg (Mt 6,10). Ebbe az „ünnepi terembe” mindenki meghívást kap ugyan (vö. Lk 14,23; távolabbról Mk 2,17), de aki be akar menni ide, a radikális *altruizmus* terébe, annak le kell vetnie *egoizmusát*. (A Jézus által használt képben az a döntő mozzanat, hogy az ajtó *szűk*, vagyis nem arról van szó, hogy az ajtó mögötti terem túl kicsi lenne, és csak kevés embert fogadhatna be. A belépésért folytatott élet-halál harcot tehát nem azért kell vívnunk, hogy „*kiszorítsuk* onnan versenytársainkat”, hanem azért, hogy „*önmagunkat* kellően vékonyra tegyük”, és *ily módon átférjünk* a szűk ajtón, *más módon* ez nem lehetséges.) Ha például valaki a gazdagsá-

gán, vagyonán csüng még, akkor meg kell válnia attól, hogy „vékony lehessen”, mint a cérna, amelyet átfűzünk a tű fölé (ld. Mk 10,21.25). Ha még ragaszkodik a jogaihoz, mint az örökségéért aggódó ember vagy a tékozló fiú bátyja, a könyörtelen szolga vagy a szőlő első munkásai, akkor le kell mondania jogairól, és ajándékozó emberré kell válnia (ld. Lk 12,13-14; 15,25-32; Mt 18,23-33; 20,1-15). Sőt, ha „magát akarja megmenteni”, akkor le kell vetnie – régi, önző – Én-jét is, hogy e „megnyúzódás” révén „megszülhesse” – új, önzetlen, igazi – Én-jét (ld. Lk 17,33). Egészen egyszerűen fogalmazva: Magától értetődő, hogy az önzetlenség életterébe csak az önzetlenség révén lehet bekerülni; az önzés *automatikus*an kizár belőle.

Lk 17,20-21: „Amikor a farizeusok megkérdezték tőle, mikor jön el Isten országa, így válaszolt nekik: *Isten országa nem kiszámítható módon jön el, és azt sem fogják mondani: »Íme, itt!« vagy »Ott van!«, mert íme, Isten országa rajtatok fordul!*”

Isten országa eljövételének *időpontja* a kor judaizmusának és apokaliptikájának egyik központi kérdése volt (vö. Dán 9,2), és buzgón kutatták azokat a jeleket, amelyek alapján rögzíthetőnek vélték az időpontot.

A Jézus válaszában első harmadában lévő *meta paratérészeósz* kifejezést szó szerint úgy kellene fordítani: „nem szemmel láthatóan, nem megfigyelhetően, nem észrevehető módon”; csak hogy a *paratérészis* a *paratérein* igéből ered, amely azt jelenti: *közvetett* módon megfigyelni valamit, tüneteket megvizsgálni – különösen olyankor, amikor a megismerni kívánt tárgyról lehetetlen is közvetlen tapasztalatot szerezni. (A *para-térészis* szót elsősorban a csillagászatban, időjárási előrejelzésben, horoszkópkészítésben használták.) Ilyen, közvetlenül nem megfigyelhető valóság a jövő is, amelyről a farizeusok érdeklődnek. Mivel a kérdés *az idővel kapcsolatos*, és válaszában első harmadában Jézus *ezt* az érdeklődést utasítja el, ezért a „nem kiszámítható” fordítás felel meg a tényleges tartalomnak (a bekezdés elején említett három kifejezés ugyanis *térbeli* képzettársításokat kelt).

Jézus azonban nemcsak az időmeghatározásra irányuló kérdést utasítja el, hanem válaszában második harmadában – kérdés nélkül – az Isten országa eljövételének-megvalósulásának

helyével kapcsolatos találgatásokat is. Ezek egyrészt *látványos csodák*, csodajelek várásával függtek össze, mert úgy gondolták, hogy a csodákban „helyileg rögzíthető” Isten működése, „Isten országa”, másrészt a várakozás *politikai* formáját jelentették, amennyiben Izrael messiási országának megvalósulását értették „Isten országán”.

A két negatív válasz hatásos előkészítése után Jézus válaszána harmadik harmada adja meg a pozitív feleletet.

Az eredeti görög szövegben ez áll: Isten országa „*entosz hümon esztin*”. Itt, az *entosz* előjárószo helyes értelmezésében rejlik az egyik kulcs Jézus válaszána tényleges jelentéséhez. A nehézséget egyfelől az okozza, hogy az *entosz* előjárószóna három, egészen különböző jelentése van, másrészt az, hogy az egész Újszövetségben csak itt fordul elő, s így lehetetlen összevetések alapján megadni a jelentését.

Elvileg lehetne az *entosz* „-ban, -ben” jelentését alkalmazni: „(Isten országa) bennetek van” – ezt azonban Lukács könnyedén és egyértelműen kifejezhetné volna az ilyen értelmű „*en*” előjárószóval.

Ugyanez vonatkozik az *entosz* „között” jelentésére: „(Isten országa) köztetek van” – csak hogy ennek kifejezésére Lukács mindig az „*en meszó (hümon)*” kifejezést használja evangéliumában és az Apostolok cselekedeteiben egyaránt, ld. Lk 2,46; 24,36; ApCsel 1,15; 6,15; 27,21 és különösen Lk 22,27 meg ApCsel 2,22. (Olykor látszólag az *en*-t is használja ebben az értelemben, de alaposabb megfigyelés után kiderül, hogy ilyenkor nem helyhatározói „között, körében”, hanem „közül” jelentésről [Lk 7,28], vagy személyek egymással kapcsolatos viszonyáról [Lk 22,24], vagy bizonyos magatartásáról van szó [Lk 22,26: „köztetek...” = „ti...” – különösen a 22,27-tel szembeállítva világos ez].)

Marad tehát az *entosz* harmadik jelentése: „valakinek a hatókörében, hatóságában, kartávolságában, hatalmi területén, rendelkezési területén belül, befolyási övezetében”. Persze ha ez csak fizikai közelséget akarna itt kifejezni, akkor egyrészt gyakorlatilag azonos lenne az *en meszó* jelentésével („közte-tek”), másrészt mégiscsak „statikus”, helyhatározói értelmű választ adna a farizeusok kérdésére, holott azt Jézus már elutasít-

totta a 21. v. első felében. Így aztán csak az *entosz* „dinamikus” alkalmazásáról lehet szó (ami ráadásul harmóniában is van a megoldás másik kulcsával, ld. a következő bekezdést): „a ti hatókörötökben van, ti rendelkeztek vele”, azaz: „töletek, a ti akaratotoktól és tetteitektől függ, rajtatok áll”, vagy valóban dinamikus megfogalmazásban: „rajtatok múlik”, s még inkább: „rajtatok fordul” (ahogyan az egyházatyák közül Tertullianus is értelmezte).

Az *entosz hümón esztin* jelentésének tisztázása után már nem nehéz felismerni Jézus válaszában másik kulcsát (amaz nélkül lehetetlen is lenne), azt, hogy itt is „*az apokaliptikából a morálba való átkapcsolással*” van dolgunk, akárcsak Lk 13,23-24-ben, csak most a legmagasabb szintű elvi megfogalmazásban. Nevezetesen: Miután Jézus elutasította az Isten országa eljövételének idejével és helyével kapcsolatos apokaliptikus találgatásokat, rámutat arra, hogy nem mástól (Istentől) kell várnunk, hanem „*tőlünk függ*”, „*rajtunk fordul*”, hétköznapiasan, de még világosabban fogalmazva: „*rajtunk áll vagy bukik*” Isten országának „létrejötte, kibontakozása, megvalósulása” (noha a mondanivaló szándékával ellentétesen, de talán még szemléletesebben így is mondhatnánk: rajtunk fordul a „mikor” és a „hol”, illetve a „bennünk” és a „köztünk” egyaránt).

A fentiekhez talán érdemes még hozzátenni: mivel az apokaliptikus gondolkodásmód és vágyakozás (a messianizmushoz hasonlóan) lényeges összetevője volt a „korszellemnek”, mondhatnánk azt is, hogy az apokaliptika kísértésének elvetése Jézus részéről egyúttal a korszellemhez való igazodás elvetése is volt.

Istenhiány?

Jézus esetleges *utolsó kísértéséről* a legvégén, a kereszten (Márk evangéliuma szerint) utoljára elhangzottak tanúskodnak (Mk 15,34): „*Éloi, Éloi, lama szabakhtani?!*”, ami lefordítva azt jelenti: „*Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?!*” (Az „Éloi” arámul van, ismertebb formája Máté 27,46-ban olvasható héberül: „Éli”; jelentése: „*Erős, Erősöm, Erősünk*”, „*Erő, Eröm, Erőnk*”, vö. pl. Zsolt 27,2; 31,3; 62,8; 89,9!; Jer 16,19; Ez 10,5; Péld 18,10; Szof 3,17!; Hab 3,19! és főleg Iz 9,6!) Azért mondom, hogy „esetleges”, mert akkor beszélhetnénk itt *igazi* kísér-

tésről, ha úgy értelmeznénk Jézusnak ezt a felkiáltását, ahogyan nagyon gyakran szokták még a teológusok is, azazhogy Jézus úgy gondolta/érezte: még Isten is elhagyta őt.

Csakhogy Jézus e felkiáltását a legutóbbi időkig teljesen félreértették, mert függetlenítették a 22. zsoltár egészétől, amelynek kezdőszavairól van szó. Ha egy haldokló keresztény azt mondja: „Mi Atyánk, aki mennyekben vagy”, senkinek sem jut eszébe ezt úgy értelmezni, hogy azt akarta mondani: „Van Isten az égben”, hanem mindenki csak arra gondolhat, hogy az illető a Miatyánkot akarta imádkozni, de nem volt ereje a folytatáshoz. Ugyanez érvényes itt Jézusra: a 22. zsoltárt kezdte imádkozni.

Ha valaki odafigyelve végigolvassa a zsoltárt, maga is megállapíthatja: ez egyáltalán nem az Istentől való elhagyatottság, még kevésbé a végső kétségbeesés világgá kiáltása, hanem épp ellenkezőleg, az Istenbe vetett, meg nem rendült bizalom és az Istentől jövő szabadítás bizonyosságának kifejezése: második fele hálaadás Isten szabadításáért, mégpedig missziós célzatú hálaadás, amellyel az imádkozó másokat is meg akar nyerni a maga Istenének; a zsoltár utolsó szavai pedig Isten győzelmét hirdetik: „Elvégeztetett” (vagy: „Beteljesített”), azaz „Isten elvégezte” a szabadítás művét. (János evangéliuma – 19,30 – majd ezt a szót adja Jézus ajkára, és méltán, mert ez ugyanúgy az egész zsoltár szemléletét és mondanivalóját fejezi ki, mint annak kezdőszavai.)

Teljesen abszurdak tehát azok a teológiai tételek, amelyek szerint Isten itt átmenetileg elhagyta az Istenembert (vagy legalábbis ő így érezte), Jézus helyettesítőleg elszenvedte a kárhozottak kínját, vagy „példát és megerősítést” akart adni minden korok kétségbeesettjeinek (nem is szólva arról a szentháromság-tani spekulációról, hogy Isten a kereszten elhagyta Istent).

Óvakodnunk kell attól, hogy Jézust emberfeletti hőssé magasztaljuk; az volt és maradt, amit maga mondott magáról: kiszolgáltatott és sebezhető „emberfia” (vö. Mk 8,31), akit azonban a szerető Isten ereje hordoz (ld. Mk 8,31 és 14,62). Utolsó szavaival Istent mint ERŐ-t, ERŐS-t szólítja meg – ahogyan az apokrif Péter-evangélium (5,17) kifejezetten értelmezi is az „Éloi/Éli” a megszólítást: *hé dünamisz mu* = „az én erőm”.

Jézus tehát sem az Olajfák-hegyének halálfélelmében (Mk 14,36), sem a Golgota dombján, haláltusájában sem érezte magát Istentől elhagyatottnak, és ami legalább ennyire fontos, ő sem hagyta el Istent. Ellenkezőleg: maradt az, aki volt, azaz rendületlenül, tántoríthatatlanul *bízott* Istenben, az *ABBÁ-ban* (ld. Lk 23,46: „*Atyám, a te kezébe teszem le a Lelkemet!*”).

* * *

Minket is számtalan kisebb-nagyobb kísértés ér életünk során; olyankor érdemes Jézus szavaira gondolnunk: „Példát adtam nektek” (Jn 13,15) – „Tanuljatok tőlem” (Mt 11,29)!

(2018. szeptember eleje)

Jézus szenvedésbejelentései

Márk (8,31; 9,31; 10,33) és nyomában Máté meg Lukács három-három „jövendölést” közöl a Jézusra váró szenvedésekről. Ezek kétségtelenül tartalmaznak történetileg hiteles elemeket, viszont *csak a húsvét utáni* prédikációkban fűzték össze és bővítették ki őket a passiótörténet összefoglalásaivá (egyre pontosabb részleteket szöve beléjük, például Jézus leköpdösését és megostorozását), és csak *utólag* állították be őket úgy, *mintha* Jézus csodás módon előre tudott volna, illetve megjövendölt volna mindent (az ilyesmit nevezik szaknyelven „*vaticinium ex eventu*”-nak: a bekövetkezett események utólagos, jóslatként történő megfogalmazása). A végén aztán Máténál (28,6) és Lukácsnál (24,6-7) a húsvéti angyal emlékezteti a tanítványokat „a jövendölések beteljesedésére”, és ezzel bezárul az „érvek” láncolata. *Valójában* szó sincs tehát jövendölésekről, ezért ténylegesen csak a reálisan várható szenvedések „bejelentéséről” beszélhetünk.

Kritikusan megvizsgálva ezeket a bejelentéseket, négy hiteles, azaz valóban Jézusnak tulajdonítható mozzanatot találunk bennük. Mielőtt azonban sorra vennénk ezeket, nézzük meg azokat részleteket, amelyek biztosan, vagy nagy valószínűséggel nem származhatnak Jézustól:

„...el kell vettetnie *a vének, a főpapok és az írástudók által*” (Mk 8,31). – Lehetséges, hogy Jézus ezt ilyen részletezően mondta el, de nem tekinthetjük biztosnak. Valószínűbbnek látszik az „*emberi kezeknek szolgáltatta ki*” megfogalmazás (Mk 9,31).

„...*meg kell öletnie*” / „*halálra fogják ítélni*” (Mk 8,31; 10,33). – Jézus biztosan számolt ezzel a *lehetőséggel* is, de az utolsó pillanatig reménykedett abban, hogy nem következik be

(ld. Mk 14,28,36), ezért erre vonatkozóan nem tarthatjuk Jézustól származónak a „kell”-t.

„...*kiszolgáltatják majd őt a pogányoknak, és amazok ki fogják gúnyolni, és le fogják köpdösni, és meg fogják korbácsolni őt, és meg fogják ölni*” (Mk 10,33-34). – Jézus *feltételesen* utalhatott olyan mozzanatokra, mint a pogányoknak történő átadás vagy a megkorbácsolás, hiszen a rómaiak maguknak tartották fenn a kivégzések jogát (vö. Jn 18,31), és a rómaiak keresztre feszítéssel végezték ki a lázadókat, ahhoz pedig hozzátartozott a megkorbácsolás.

A szenvedésbejelentések logikailag első hiteles eleme: „...*az emberfiának ... mint alkalmatlannak el kell vettetnie*” (Mk 8,31). – Ez az *apodokimadzein* ige jelentése; arra utal, hogy a vallási hatóságok „megmérték” Jézust, megfelel-e az általa hirdetett igénynek, miszerint ő Isten „fia”, „küldötte” (vö. Mk 9,7; 12,6; 14,61b) – és „könnyűnek találták”. Ugyanezt fogalmazta meg Jézus (a 118. zsoltárt idézve) a gonosz szőlőmunkásokról szóló példabeszédéhez fűzött megjegyzésében is: „Az a kő, amelyet a házépítők megvizsgáltak és mint alkalmatlant elvetettek, az lett sarokkővé” (Mk 12,10), hiszen elég korán észrevehette, hogy „a főpapok, az írástudók és a vének” alkalmatlannak tartják őt arra, hogy Izrael felépítésében egyáltalán együttműködjék, nem is szólva arról, hogy mértékadóként (vö. Mk 11,27-28).

A szenvedésbejelentések második hiteles eleme: „*az emberfiának sokat kell szenvednie*” (Mk 8,31). – „Kell” (gör. *dei*): de *nem* azért, mert valamiféle isteni elrendelés ezt írja elő, és *nem* is azért, hogy „szenvetésével és feltámadásával megváltsa a világot”, ahogyan majd Pál tanítja, *hanem* azért, mert ebben a világban egy jézusi programmal fellépő embernek szükségképpen bele kell ütköznie a *(politikai és vallási) hatalom* ellenállásába és (többé vagy kevésbé erőszakos) megtorló intézkedéseibe. Ez tökéletes összhangban van Jézus korábbi figyelmeztetésével: „Vigyázzatok! Óvakodjatok a farizeusok kovászatól és Heródes kovászatól” (Mk 8,15)! Mert ahol e két „erjesztőanyag”, a vallási ideológia és a politikai hatalom összekapcsolódik, ott valóban nagy veszély fenyegeti az („Isten országát kereső”) embert.

A szenvedésbejelentések harmadik hiteles elemét Mk 8,31 és 10,33 is tartalmazza „Az emberfiát [Isten] emberi kezeknek szolgáltatja ki...” Alighanem ez a szenvedésbejelentések legősibb változata, de megfogalmazása szempontjából Lk 9,44-beli változata látszik hitelesebbnek: „Vegyétek fületekbe ti ezeket a szavakat! Az embernek ugyanis, és így nekem is **számolnom kell azzal, hogy Isten emberek kezének szolgáltat ki.**” (Szokványos fordításban: „Az Emberfia emberek kezébe fog adatni.”)

Nagyon fontos e mondás *keretezése*, mert különös súlyt ad a közrefogott mondanivalónak. Az emberek mind csodálják Jézus összes tetteit (43b v.), s ebben a magasra szökött hangulatban mondja el Jézus a rettenetes kijózanító szavakat, amelyeket éppen tanítványainak (hangsúlyos *hümeisz* = ti) kellene befogadniuk (44a v.), de ők nem értik beszédét, és félnek is megkérdezni tőle annak értelmét (45. v.), alighanem azért, mert ösztönösen el akarják háritani maguktól annak megértését, sejtven rettenetes mélységeit.

Fontos a lehető legpontosabb *fordítás* is: 1) A görög eredetiben olvasható „*emberfia*” alapjelentése: „az ember”, „az ember általában, és így én is” (részletesen ld. Mk 68. láb.). 2) A „kiszolgáltattatik” szenvedő igealak *passivum divinum*, azaz Isten körülírása (vö. Mk 59. láb.!), ezért fordítottam így: „*Isten szolgáltatja ki...*” 3) Lukács emelkedettebb nyelvezetének tudva be és a jövő idő szokásos körülírásának tekintve a *mellein + főnévi igenevet* (itt: *mellei paradidoszthai*), lehetett volna egyszerűen így fordítani: „Isten ki fogja szolgáltatni az emberfiát...” A *mellein* azonban igen gazdag jelentésű ige, sok egyéb mellett azt is jelenti, hogy „kell”, „muszáj” és „megemlékezik valamiről, számításba vesz”. A *szövegösszefüggés* (keretezés) és az alábbiakban kifejtett tartalom miatt döntöttem úgy, hogy a fordításban figyelembe veszem az említett jelentéseket. – Miről is van hát szó?

Az ember erőszakos emberek kezébe esik. Önmagában véve ez csak mindennapos, szomorú tapasztalat. Mi olyan megfoghatatlan hát Jézus kijelentésében? Az, hogy noha a Messiásnak tartották őt (Mk 8,29), s azt gondolták róla, hogy Isten különleges védelme alatt áll (vö. Mt 16,22), *ő is alá van vetve* a dzsun-

gel törvényének! *Egyfelől* ezt hangsúlyozza Jézus a nagy lelkesedés közepette: „Jegyezzétek meg jól: Nekem is számolnom kell azzal, hogy emberek kezébe kerülök...”

De hol marad Isten? Mindenestül benne van a dologban: éppen *Isten „szolgáltatta ki”* az embert, még „szeretett fiát” is (vö. Mk 1,11; 9,7; 12,6 és Mk 694. láb.) brutális embereknek (és természeti katasztrófáknak, betegségeknek, baleseteknek...) – anélkül hogy beavatkozna az események menetébe. Ezt hangsúlyozza Jézus *másfelől*.

Ennél keményebb kijózanítás aligha lehetséges Istennel kapcsolatban, ez az ateizmus határát súrolja. Bár különbséget tett Isten be nem avatkozása és a bűnös emberi kiszolgáltatás között (ld. Mk 897. láb. és Lk 17,1; 22,22!), Jézus nem adott racionális magyarázatot a megmagyarázhatatlanra. Ahogyan senki sem képes összeegyeztetni Isten egyetemes jóságát és be nem avatkozását, elméletileg Jézus sem oldotta meg a „teodícea-problémát”, vagyis nem adott elvi választ arra a kérdésre, hogy a jó Isten hogyan szolgáltatathatja ki, és ténylegesen miért szolgáltatja ki az embert a rossznak (és főképp az „ártatlan” embert a „bűnösöknek”). Jézus nyitott volt a valóság mindkét oldala iránt: *realista* módon szembenézett a tényekkel, ugyanakkor *mégis* megőrizte Istenbe és az ő jóságába vetett bizalmát, nem vonta kétségbe abszolút jóságát. Ez a „mégis” választja el Jézus józanságát azok józanságától, akik azt mondják: „Nincs Isten.” S ha létezik „jézusi misztika”, akkor az ebben a „mégis”-ben áll (ld. még Mk 973. láb.!).

A szenvedésbejelentések negyedik hiteles eleme: „... [*az emberfiának*] *három nap múltán újból talpra kell állnia*”, hagyományos fordításban: „fel kell támadnia” (Mk 8,31). – Az ebben az összefüggésben szokványosan „feltámaszt/feltámad” jelentéssel fordított *anisztemi* ige alapjelentése: felállít, magasba emel, talpra állít, felébreszt, ill. feláll, felkel, felemelkedik, talpra áll (lényegileg azonos jelentésű vele a párhuzamos helyeken, ill. hasonló témájú más mondásokban használt *egeirein*). Istenről mint az abszolút jóságról szerzett tapasztalata alapján (vö. Mk 1,11; Mt 6,9 és Mt 208. láb.!) Jézus itt azt állítja, hogy a (természetes vagy erőszakos) halál sem szab határt Isten jóságának; ha egyszer a mindeneget életető Teremtő ABBA-ként,

szerető apaként viszonyul az emberhez, akkor nyilván nem fogja hagyni, hogy a halál az ember pusztulását, megsemmisülését okozza, vagyis a halál után ismét „felébreszti, talpra állítja” „az emberfiát”, vagyis „*az embert*”, *minden* embert! Ebben tehát az is benne van, hogy Jézus nem tartja saját kiváltságának a feltámadást, csak az egyetemes feltámadásba vetett hitét alkalmazza önmagára. (Nem is lenne hitelük *minden* tanítványát „a keresztt hordozására” buzdító szavainak [Mk 8,34], ha feltámadást *csak magának* remélt-ígért volna.)

Ezért itt sincs szükség valamiféle „jövendölést” feltételeznünk, s ezt megerősíti a „három nap múltán” kifejezés, amely semitizmus, és azt jelenti: „rövid időn belül, hamarosan” (a görögben *meta treisz hémerasz*; vö. Mk 14,58; 15,30!!) – csak Máté és Lukács alakította át „a harmadik napon”-ra (*té trité hémera*: Mt 16,21; Lk 9,22), természetesen a már ismert események alapján, úgy állítva be a dolgot, mintha Jézus pontosan megjövendölte volna, hogy „a harmadik napon” támad fel. Ez az időpontrögzítés azonban csak kezdete annak a *krisztológiai irányultságnak*, amellyel Jézus „feltámadását” egyre inkább kivételes, egyedülállóan csodaszerű eseményként értelmezték, és „messiási” meg „istenfiúi” mivoltát „bizonyították” vele. Ennek megfelelően *mind a négy evangélista* masszív természeti csodaként prédikálja majd Jézus feléledését, különösen János (20,24-29). Csakhogy az *apokaliptikusoknak* „a világ végéhez” kötődő elképzelésével szemben *Jézus* itt azt hangsúlyozza, hogy Isten a halál után *hamarosan* újból életre kelti az embert, vagyis *minden* embert – következésképpen őt is (vö. Mk 68. láb.).

(2020. április 30.)

Teste és vére?

Az eucharisztia eredeti értelme

Amit hagyományos kifejezéssel „az eucharisztia alapításának” szokás nevezni, azt hagyományos fordításban így olvassuk a Márk-evangélium 14. fejezetében:

(22) Miközben ettek, kezébe vette a kenyeret, elmondta fölötte az áldást, megtörte, odaadta nekik, és ezt mondta: „**Vegyétek, ez az én testem!**” (23) Aztán kezébe vette a poharat, és miután hálát adott, odaadta nekik, és mindnyájan ittak belőle. (24) Majd azt mondta nekik: „**Ez a vérem, a szövetség vére, amely sokakért kiontatik.**”

Az eredetiben olvasható „az én testem” az elvont kifejezéseket nem ismerő semita nyelvhasználatban azt jelenti, „én, én magam”, akárcsak „az én lelkem” kifejezés. Jézus a helyzetnek megfelelően használja hol az egyiket (pl. Mt 6,22-23), hol a másikat (pl. Mt 16,25). Itt a kenyér konkrétsága indokolhatja a „test” szó választását. Az értelemszerű helyes fordítás tehát nem „ez az én testem”, hanem „**ez vagyok én**”.

Az elhangzott kijelentés feltételezhetően eredeti formája Lukács evangéliumában olvasható (Lk 22,19); nincs benne a „Vegyétek!” felszólítás, viszont magyarázó kiegészítést tartalmaz: „**Ez vagyok én, értetek adva [Istentől].**”

A szenvedő szerkezet a görög eredetiben („adatik”) itt is Istenre utal (vö. Mk 59. láb.), tehát a mondat második felének alanya nem Jézus, hanem Isten: ő adja Jézust a tanítványokért. Ezt a következők támasztják alá: a) Ha valaki ad valamit másoknak, fölösleges hozzátennie, hogy „ezt én adom”. b) A zsidók szemében a kenyér elsősorban Isten adománya, ezért Isten illeti meg érte az ünnepélyes hálaadás is (*eukharisztein*). Képtelenség tehát, hogy a házigazda külön formulával hangsúlyozza,

hogy a hálaadással megáldott kenyér tőle származik. c) Az „Istentől adott” kifejezés egyszerre vonatkozik a jelre (a kenyérré) és a jelöltre (Jézusra), hiszen Jézus nemegyszer hangsúlyozta, hogy Isten küldte őt, és bízta meg feladatának ellátásával (pl. Mk 12,6; Mt 10,40; Lk 10,16; vö. Jn 6,31-35).

Miről is van hát szó?

A hívő zsidók szemében a kenyér Isten naponkénti adománya az ember számára, hogy megegye, és általa éljen. A kenyér olyasmi, ami nem önmagáért létezik, hanem másokért. – Lukács szerint Jézus ugyanezen a vacsorán tanítványai szolgájának nevezte magát (Lk 22,26-27), s ezt fejezte ki jelképesen a János-evangéliumban olvasható lábmosás is (Jn 13,2-11). Mostani gesztusa és szava egy lépéssel tovább megy, de tanítványai könnyen megérthették: „Isten értetek, a ti javatokra adott engem nektek, hogy úgy *éljete* *belőlem-általam*, ahogy a kenyér által éltek biológiailag”, és ezt könnyen kiegészíthették kimondatlan, de az ő lelkületének megfelelő elvárásával: „Éppígy legyetek ti is »kenyér« egymás és mások számára, éljete *teljesen* egymásért és *másokért*!”

Szó sincs tehát itt a Pál téves elképzelése (1Kor 11,29) és a János-evangélium (6. f.) képes beszédének „materialista” félreértése nyomán kialakult téves felfogásról, mintha Jézus „átváltoztatta” volna a kenyeret testévé (s a bort vérévé), ráadásul úgy, hogy ez az „átváltozás” láthatatlan maradt – ahogyan maguk a tanítványok sem változtak át (láthatatlanul) sóvá, amikor azt mondta nekik: „Ti vagytok a föld sója” (Mt 5,13). Az effajta „varázslás” idegen volt Jézustól, valakinek a testét enni vagy véréét inni pedig olyan iszonyat (és szigorú tilalom) volt a zsidók szemében, hogy Jézus fejében meg sem fordulhatott, a tanítványok pedig borzadva rohantak volna ki, ha Jézus mégis ilyesmire utalt volna.

Sokkal nagyobb és megrázóbb „titokról” van itt szó (amit nem szükséges és nem lehet felülmúlni semmiféle „szentségi átváltoztatással”): *az önmagát teljesen másoknak és másokért ajándékozó emberi élet* „titkáról”, amely Istenből kiindulva az emberi szíveken keresztül képes Isten országává „átváltoztatni” a világot, bár nem csodaszerűen, hirtelen, hanem „természetesen” és fokozatosan, ahogyan a kovász alakítja át tésztává a

lisztet (vö. Mt 13,33). Jahve, az „Értetek vagyok”-Isten (2Móz 3,14) ennek érdekében adta Jézust „kenyérként” a tanítványoknak és mindenkinek.

Ami pedig a kehelyre vonatkozó jézusi szavakat illeti, a Márk-féle, mindenestül ószövetségi, illetve páli teológiát tartalmazó mondatnak („*a szövetség vére, amely sokakért kiontatik*”) az eredeti, hiteles alapját (paradox módon éppen) Pál egyik levele *rejt*i, s az mindössze ennyi: „***Ez a kehely az új szövetség.***” A hozzá tartozó kiegészítés pedig így hangzik: „***Ezt tegyétek, valahányszor csak [együtt] isztok belőle [bort], az én emlékezetemre!***” (1Kor 11,25).

Az eredeti jézusi mondást Pál teljesen jézusiatlan toldalékkal látja el: „[Ez a kehely az új szövetség] *az én véremben*”; a kifejezés értelme valószínűleg az, hogy „amely az én vérem által jött létre”, vagy „amelyet az én vérem pecsétel meg” vagy „amelyet az én vérem jelképez”. – Egyébként a Márk-szövegben hasonló nyelvtani nehézséget figyelhetünk meg, ha szó szerint olvassuk: „Ez a vér az enyém, a szövetségé” (kettős birtokos). E jelenség magyarázata az lehet, hogy a kehelyről mondott szavakat formailag a kenyérről mondottakhoz igazították, de mivel a „szövetséget” nem lehetett kihagyni, egybeolvasztották a kettőt; így aztán olyan szókombináció jött létre, amely a beszélt és az írott nyelvben egyaránt szabálytalan, de lehetséges volt a titokzatos-formális kultikus nyelvezetben.

Fontosabb azonban a *tartalmi* ellentmondások érve: *a*) Ha hamarosan kiomló véérére utalt volna Jézus, az azt jelentette volna, hogy teljesen biztos hamarosan bekövetkező erőszakos halálában. Ezzel szemben még az Olajfák-hegyén is abban reménykedett, hogy kivégzése elkerülhető (Mk 14,35; Mt 26,39). *b*) Jézus itt a Jeremiás próféta (31,31-34) által „megálmodott” „új szövetségre” utal, annak pedig az a lényege, hogy *az emberek szívébe* írt szeretetszövetség – tehát nem igényel véres áldozatban megmutatkozó jogi ellenszolgáltatást. *c*) Istennek véres áldozat által történő kiengesztelése tipikusan ószövetségi-páli elmélet (2Móz 24,8; Róm 5,8-10) – de mindenestül idegen Jézustól (vö. Mk 625. láb.), akinek az ingyenes megbocsátásra épülő „megváltástana” roppant egyszerű: „Bocsásd meg vétkeinket, ahogyan mi is megbocsátottunk az ellenünk vétkezőknek”

(Mt 6,12). Ugyanez a Jézus semmiképp sem állíthatta, hogy Isten az ő életét követeli *váltságdíj*ul, vagy kiontott véréért engesztelő áldozatul. (Ha pedig valaki azt gondolná, hogy Istennek az Ördög [*diabolosz*] számára kellett lefizetnie Jézus életét/véréért, ez még abszurdabb teológiai következtetésekhez vezetne.)

Miben áll hát az *eredeti* jézusi gesztus és mondanivaló?

1) A kehely, hétköznapiabb megfogalmazásban pohár oda-nyújtásának gesztusában az volt szokatlan, hogy az asztaltársaknak mind *ugyanabból* a pohárból kellett inniuk – azoknak, akik egymással mit sem törődve törtek az első helyekre (Mk 13,35-40; Lk 22,24): Jakabnak és Jánosnak *egy pohárból* kellett innia „a többi tízzel”, az önmagát a leghűségesebbnek tartó Péternek (Mk 14,29) Júdással, aki már Jézus kiszolgáltatásának gyanújába keveredett (Mk 14,18), mintha csak valamennyien jó testvérek lennének.

2) Jézus megadja a jelszerű cselekmény értelmezését: „Ez a pohár”, vagyis ez a *pohárközösség*, amely egyetlen családdá kapcsol össze titeket velem és egymással, pontosan ez „az új szövetség”, az az *új szövetség*, amely összekapcsol minket az Atyával, a *senkit ki nem záró* szeretet Istenével. (Egy közösségről el lehet mondani, hogy „szövetség”, egy folyadékról azonban nem, legyen az akár bor, akár vér.)

3) Jézus hidat épít a jövőbe: „Ezt tegyétek...!” Mind a rítusalapítás, mind a személyi kultusz idegen volt Jézustól, másfelől az egyazon pohárból ivást később is meg lehet *tenni* az emlékezetére, egy feltételezetten *általa* gyakorolt „varázslatot” („átváltoztatást”) viszont aligha. Jézus útmutatásának értelme tehát: Valahányszor ünnepi asztaltársaságban *bort isztok együtt* (mint mi most), *ezt tegyétek*, vagyis egyetlen pohárból igyatok, ahogyan olyan emberekhez illik, akik egyek egymással, és *az én emlékezetemre* tegyétek ezt, hogy ébren tartsátok az üzenetemet akkor is, amikor már nem leszek köztetek, s a rám emlékezés erejében ti is úgy viselkedjétek egymással (és minden emberrel), ahogyan én viselkedtem veletek – mert az új szövetség nem más, mint a szeretet határtalanítása! (Vö. Jn 13,15-17!)

Mondhatta volna azt is: „Emlékezetemre fogyasszátok el a húsvéti bárányt, egyetek keserű füveket egyazon tálból!”; vagy

ami igazán vallásosan hangzott volna: „Az emlékezetemre tartott összejöveteleken tartózkodjatok minden részegítő italtól!” De ő az egyazon pohárból való borivást tartotta a legalkalmasabbnak arra, hogy elevenen tartsa művét, Isten országának hirdetését és bemutatását. Miért? Mert az *öröm*, nem a szellemekre korlátozott, hanem a teljes emberi öröm a hitelesítő pecsétje az *ő* Istenről szóló üzenetének: az az öröm, amely a korlátlanul szerető Isten jelenlétéből fakad (vö. Mk 2. és 87. láb.).

A fentiek magukban rejtenek még két fontos tartalmat: *a)* Az „Ezt cselekedjétek...” felszólítás közvetlenül és kifejezetten *csak az egy pohárból bort ivásra* vonatkozik, a kenyérről mondott jézusi szavakra nem: ugyanis nem „ennünk kell a kenyeret” Jézus emlékezetére, hanem nekünk magunknak kell „kenyérré válnunk”. *b)* A bor ivásáról mondott szavak is megerősítik, hogy Jézus nem gondolt a későbbi keresztény dogmatika értelmében vett „átváltoztatásra”.

Mindezeket szem előtt tartva elmondhatjuk: az eucharisztia „csodátlanított” értelmezése sokkal mélyebb és megrendítőbb, s ami fontosabb: életformáló üzenettel bír – föltéve, hogy tettekre váltjuk ezt az üzenetet.

(2020. június 20.)

Egy apa meg a két fia

(Lk 15,11-32)

Jézus összes példabeszédei közül alighanem az a legismer-
tebb, amelyet „a tékozló fiúról” szóló példabeszédként szoktak
emlegetni. Fűztek is már hozzá számtalan magyarázatot, de
talán mégsem haszontalan, ha röviden ismertetem a magamét, a
szöveg idézése után előrebecsajtvva két olyan mozzanatot,
amellyel nemigen lehet találkozni a magyarázatokban.

(11) Ezt mondta: „Egy embernek két fia volt. (12) A fiatalab-
bik így szólt az apához: »Apám, add ki nekem a vagyon rám
eső részét!« Ő pedig megosztotta köztük a megélhetést szolgáló
javakat. (13) Néhány nap múltán a fiatalabbik fiú mindent össze-
szedett, elutazott egy távoli vidékre, és ott önsorsrontó élet-
móddal eltékozolta vagyonát. (14) Miután mindenét elköltötte,
hatalmas éhínség lett szerte azon a vidéken, s ő elkezdett nélkü-
lözni. (15) Elment hát, és beállt annak a vidéknek az egyik pol-
gárához, s az kiküldte őt a mezőire disznókat legeltetni. (16)
Szívesen megtöltötte volna gyomrát csak azzal is, amit a disz-
nók ettek, de senki sem adott neki. – (17) Akkor magába szállt,
és így szólt: »Apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én
pedig itt pusztulok éhen! (18) Felkelek, elmegyek apámhoz, és
ezt mondom majd neki: Apám, bűnt követtem el az ég ellen és
ellened, (19) többé nem érdemlem meg, hogy fiadnak hívjanak;
tégy engem a béreseid közül egygé.« (20) Felkelt hát, és elment
apjához. Még messze volt onnan, amikor apja meglátta őt, és
megesett rajta a szíve, és elébe futott, nyakába borult, és össze-
csókolgatta. (21) Ekkor a fiú azt mondta neki: »Apám, bűnt kö-
vettem el az ég ellen és ellened, többé nem érdemlem meg,
hogy fiadnak hívjanak...« (22) Az apa azonban így szólt rab-
szolgáihoz: »Gyorsan! Hozzátok elő a legjobb ruhát, és adjátok

rá, és húzzatok gyűrűt az ujjára, és sarut a lábára, (23) és vezesétek elő a hizlalt borjút, vágjátok le, és együnk és vigadjunk, (24) mert ez az én fiam halott volt, de újból életre kelt, elveszett volt, de rátaláltunk!« És elkezdtek vigadni. – (25) Az idősebbik fia pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közeledett a házhoz, meghallotta a zene és a körtánc hangjait. (26) Odahívta az egyik legényt, és érdeklődött, mit jelentsen ez. (27) Az pedig ezt mondta neki: »A testvéred jött meg, és apád levágatta a hizlalt borjút, mert egészségesen kapta vissza őt.« (28) Erre az idősebbik fiú megharagudott, és nem akart bemenni. Apja azonban kiment, és kérlelte. (29) Ő azonban megfelelt, és ezt mondta apjának: »Nézd, annyi éve végzek neked rabszolgamunkát, és soha nem szegtem meg a parancsodat, de nekem soha nem adtál egy kecskét sem, hogy a barátaimmal vigadjak. (30) De most, amikor ez a te fiad, aki a te vagyonodat szajhákkal élte fel, megjött, levágattad neki a hizlalt borjút.« (31) Ő azonban azt mondta neki: »Gyermekem, te mindenkor velem vagy, és minden, ami az enyém, a tiéd is. (32) De most vigadnod és örülnöd kellene, mert ez a te testvéred halott volt, de újból életre kelt, elveszett volt, de rátaláltunk.«”

A köznapi felfogás szerint a példabeszéd főszereplője a „tékozló fiú”, csakhogy vele egyenrangúan fontos szereplő a bátyja, a tényleges főszereplő pedig az apa. Nem allegóriáról van szó, hanem az életből vett történetről, amint Isten (kétszeri) *körülíráso*s megnevezése is mutatja (18. és 21. v.: „az ég ellen és ellened”); az apa tehát nem Isten, hanem egy földi apa, de bizonyos szófordulatokon átcsillan, hogy szeretetével mégis csak Isten jóságát példázza.

Nézzük meg előbb a bevezetésben említett két mozzanatot:

A 13. vers tömören megfogalmazza, ***hogy is tékozolta el*** vagyonát az otthonról elköltözött fiú. Az eredeti kifejezést (*dzón aszótósz*) sokszor fordítják „kicsapongó, züllött”, vagy „dözsölő” életnek, de ez alighanem az idősebbik fiú 30. versbeli vádaskodásának hatására történik („a te vagyonodat szajhákkal élte fel”), aminek a megbízhatósága több mint kétséges, hiszen ő honnan tudhatta volna pontosan, hogyan is élt öccse a távolban. Az *aszótósz* módhatározószó sokkal tárgyyszerűbb és hig-

gadtabb: a *szódzein*, *szótéria*, vagyis az „üdvösségre vezetés, megmentés, megtartás” szócsaládja áll mögötte, persze a görög „a” fosztóképző miatt itt az ellentétes tartalmakra kell gondolni, vagyis olyan magatartásra, amely nem üdv(össé)gét, megmentést, megtartást eredményez, hanem romlást, tönkremenést, pusztulást. Tehát az „üdvösségre, jóra vezető, helyes” életmóddal ellentétes, „romlásba vezető” életmódról van itt szó, ezt próbáltam összefoglalni az „önsorsrontó” jelzővel. Hogy aztán ez fegyelmetlenségben, rendetlenségben, hanyagságban, nemtörődömségben, tékozlásban, pocsékolásban, zabolátlanságban, dőzsölésben vagy kicsapongásban (vagy ezek valamilyen keverékében) állt-e, nem tudjuk.

A 20. versben adott leírás az apa egyik nagyon fontos tulajdonságára hívja föl a figyelmet: „...amikor meglátta őt, és megésett rajta a szíve, és elébe futott, nyakába borult, és összecsókolgatta”. Egy (főleg ókori keleti) férfi, apa nem viselkedik így. Így csak egy anya viselkedik. A példabeszédbeli apa alakjában Jézus hihetetlen **lélektani pontossággal** rajzolja meg Isten nőies-anyai (és férfias-apai) vonásait (vö. Lk 187., 189. és 968. láb.):

A **nőies-anyai vonások**: a) Folyton *visszavárja* elcsavargott gyermekét. Folyton résen van, lesi a kaput, kinéz az utcára. Különböznél is vehetné észre már „messziről”, hogy a fiú hazafelé közeledik? Amikor meglátja, *eléje fut, öleli-csókolja*. Egy férfi így nem viselkedik, legalábbis az ókori Keleten nem: ő „úr”, aki nem rohan a fia után, s ha az visszajön, akkor is csak megfelelő feltételekkel fogadja vissza. b) *Öröme minden mértéket meghaladóan túlradó*. Ezt fejezi ki már a rohanás, az ölelés, a csók is, azután az ünnepi ruha elővétele és a fiú beöltöztetése, a hizott borjú levágása, a lakoma, a zene, a tánc. c) *Egyszerűen túllép az igazságosságon* (vö. Mt 20,9!). A „tékozló fiú” hazatérésekor elmarad az erkölcsi prédikáció, nincs leszámolás, nincs egyezkedés, mi illeti meg a hazatért tékozlót, és mi nem, és végképp nincs szó büntetésről. (Mellesleg: mindez fölösleges is, hiszen a fiú hazatért, bánja is, amit tett, mi mást kellene csinálni, mint örülni, hogy otthon van, hogy „föltámadt”.)

A **férfi-as-apai vonások:** a) Van bátorsága, hogy biztosítékok nélkül, első szóra *hagyja elmenni* fiát „távoli vidékre”, a veszélyes világba. Az anyák általában inkább hajlanak arra, hogy magukhoz kössék gyermekeiket, és függőségben tartásuk őket; ez az apa viszont fölszabadítja, *szabaddá teszi* fiát, hiszen az csak így tud felnőtté válni, megélni. b) Képes vállalni és férfi módra „kihordani” a *konfliktushelyzeteket*: Nagyobbik fia duzzogásakor nem húzódik meg a házban, hanem kezdeményezően kimegy, szembenéz vele, és kétszeresen is helyreigazítja őt: rámutat arra, hogy nem érte semmiféle jogtalanság (31. v.), és arra is, hogy öccse „tékozló volta” ellenére is a testvére (32. v.). c) *Van érzéke az igazságosság iránt*: bár „anyaként” túllép az igazságosságon, ez nem jelenti azt, hogy igazságtalan lenne. Megérti, hogy nagyobbik fia úgy érzi, igazságtalanul bántak vele, továbbá elismeri az igazságosság iránti igényét, de közli vele, hogy valójában nem érte őt semmiféle jogtalanság (vö. Mt 20,13!), hiszen minden, ami a sajátja, az a fiáé is. (De itt sem valamiféle hideg-rideg igazságosságról van szó: idősebbik fiát is anyaián „Gyermekem”-nek szólítja, a szívére beszél, kérleli, megindokolja neki, miért is „kell” most ünnepelni.)

A példabeszédbeli apának, ill. Istennek ezt nőies-anyai és férfi-as-apai jellegzetességét zseniálisan szemlélteti **Rembrandt** A tékozló fiú hazatérése c. festménye, amelyen az apa jobb keze gyengéd női kéz, bal keze pedig erőteljes férfi kéz.

Jöjjön most már az egész példabeszéd magyarázata, kezdve egy „technikai” megjegyzéssel: Ahogyan a nyílvevő egy ponton csapódik célba, úgy a példabeszédek is általában „egycsúcsúak”, azaz egyetlen fő mondanivalót akarnak szemléltetni. Van azonban néhány ún. „**kétsúcsú**” **példabeszéd**: ezek két eseményt ábrázolnak, és kettős mondanivalóval is bírnak, noha a hangsúly mindig a *második* csúcsponton, a második mondanivalón van. Ezek közé tartozik az egyforma bérfizetésről (Mt 20,1-8.9-15), (talán) a királyi menyegzőről (Mt 22,1-10.11-13), a gazdag emberről és a szegény Lázárról (Lk 16,19-23.24-31) szóló, valamint az éppen most tárgyalt példabeszéd, amelynek kétrészségét erőteljesen aláhúzza az, hogy mindkét rész szinte rímszerűen ugyanazzal a mondással zárul (24. és 32. v.)

Az **első rész** (11-24. v.) a kisebbik fiú távozását, vagyona eltekozlását, majd hazatérését ábrázolja, és a hazatérésének öröme rendezett örömlakomában csúcsondik ki, mondanivalója pedig (a hagyományos istenkép súlyos következményekkel bíró megváltoztatásaként...): *Ilyen az Isten!* Ilyen jószágos, ilyen irgalmas (vö. Lk 187. és 189. láb.), ekkora *a szeretete*, ekkora *az öröme* az elveszettek hazatérésén!

A (11. versben már előkészített) **második rész** (25-32. v.) a nagyobbik fiú életvitelét, illetve az örömnép elleni zúgolódását, majd az apa és fia párbeszédét mutatja be, a „farizeusoknak és írástudóknak”, az „igazaknak” (vö. Lk 959. láb.), a tiszteséges embereknek címzett mondanivalója pedig, s ezzel az egész példabeszéd lényegi mondanivalója: Ha egyszer Isten ilyen jó, és ekkora az öröme a hazatérteken, akkor ne legyetek ti se olyan szeretetlenek és olyan örömtelenek! A lelkileg halottak feltámadnak, az eltévelyedettek hazatalálnak – *örüljete* együtt *Istennel*, örüljete

együtt a hazatértekekkel!

Jézus ezzel az Istenről rajzolt *vonzó képpel* akar **segíteni zúgolódó ellenfelein**, akikről a fejezet elején ezt olvassuk (2. v.): „A farizeusok és az írástudók ellenben nagyon zúgolódtak, és azt mondták: »Ez jó fogadtatásban részesít bűnösöket, és együtt eszik velük.«” Jézus ezeket a zúgolódókat is meg akarja menteni: a magukat tisztességesnek és igaznak tartókat csalogatja, buzdítja „megtérésre”, gondolkodásuk és életgyakorlatuk átalakítására, Isten (és a maga) példájának követésére. Azt szeretné, ha be tudnának lépni az ingyenesen ajándékozó szeretet világába („Isten országába”), és örülni tudnának mások „meg nem érdemelt” szerencséjének (vö. Mt 20,1-15; Lk 619. láb., b. pont). Ha viszont mégis megmaradnak az igazságosság sorompói között, akkor kívül rekednek Isten országán, amint egy nagyon hasonló példázat szemlélteti (Mt 21,28-32; vö. Lk 16,16; 18,14a; továbbá Lk 256. és 265. láb.!), és a maguk választotta „hideg pokolban” majd „bögnék és fogukat csikorgatják”, tovább zúgolódnak – természetesen Isten „igazságtalansága” miatt (vö. Mt 22,11-13). De a szeretet ünnepét ezért még nem fogják lefűjni.

A példabeszéd hirtelen, tényleges befejezés nélkül ér véget. Ez a **lezáratlanság** talán Jézusnak az ellenfeleivel kapcsolatos reményét fejezi ki – vagy a meghívást a példabeszéd minden hallgatója, olvasója számára...

(2020. május 1.)

Hűtlen avagy okos sáfár?

(Lk 16,1-10)

Jézus egyik legismertebb, ugyanakkor legkevésbé értett példabeszéde a „hűtlen sáfárról” szóló, ezen belül is az, hogyan minősíthetett Jézus okosnak egy (állítólag) hétpróbás bűnözőt. A megfelelő háttérismeretek birtokában azonban megoldódik a rejtély.

A példabeszéd

(1) Tanítványaihoz is szólt: „Volt egy gazdag ember, akinek volt egy intézője, és ezt bevádolták nála azzal, hogy tékozolja a vagyonát. (2) Hívatta, és ezt mondta neki: »Mit hallok rólad? Számolj el vagyonkezeléseddél, mert nem végezheted többé a vagyonkezelést.« (3) Az intéző erre ezt mondta magában: »Mi tegyek most, hogy uram elveszi tőlem a vagyonkezelést? Kapálni nincs erőm, koldulni szégyellek. (4) Tudom már, mit tegyek, hogy amikor eltávolítanak a vagyonkezelésből, befogadjanak házukba az emberek.« (5) Egyenként magához hívatta urának adósait. Az elsőhöz így szólt: »Mennyivel tartozol uramnak?« (6) Az meg így szólt: »Száz hordó olajjal.« Mire ő azt mondta neki: »Vedd át az adósleveledet, ülj le, és írd gyorsan ötvenet!« (7) Aztán egy másiknak ezt mondta: »Hát te mennyivel tartozol?« Az meg így szólt: »Száz zsák búzával.« Azt mondta neki: »Vedd át az adósleveledet, és írd nyolcvanot!« (8a) És az úr megdicsérte a hamis intézőt, mivel okosan járt el. (8b) Mert e világ fiai okosabbak a maguk nemében, mint a világosság fiai. (9) Én is mondom nektek: Szereztek magatoknak barátokat a hamis mammonnal, hogy amikor megszűnik, befogadjanak titeket az örök sátrakba.”

Előzetes tudnivalók

Megoszlanak a vélemények arról, hogy Jézus által kitalált történettel van-e dolgunk, vagy olyan, közzsájon forgó történet-

ről, amelyet Jézus csupán átvett, esetleg egy konkrét botrányos esetről, amely akkoriban beszédtema volt.

Az elbeszélésből nem derül ki, hogy miben állt az intéző tékozlása, és az sem, hogy a vád megalapozott volt-e, vagy sem, bár „kiútkeresésével” az intéző hallgatólagosan elismeri azt. Mindenesetre ugyanaz a „tékozol” ige áll itt, mint a Lk 15,13-ban.

A példabeszéd konkrét galileai gazdasági viszonyokat feltételez: A – gyakran külföldi – nagybirtokosok egy általános bérlőnek adták ki földjeiket, az meg „al-haszonbérlőknek”, akik aztán a földet megművelő parasztnak (akiktől a tényleges terméstől függetlenül behajtották a természetbeni bérleti díjat). Ebben a rendszerben nagyon fontos szerep jutott a meglehetősen nagy önállósággal eljáró intézőknek, akik számadással tartoztak a tulajdonosnak (vö. Mk 12,1-2).

A szóban forgó „adósok” *vagy* bérlők (parasztnak), akiknek haszonbérként be kellett szolgáltatniuk a föld termésének meghatározott részét, *vagy* nagykereskedők, akik adóslevél ellenében nagyobb szállítmányokat kaptak. Az 5-7. v. hatalmas számadatai az utóbbit valószínűsítik, de az is lehetséges, hogy ebben az esetben Jézus engedett a keleti ember vonzódásának a nagy számokhoz.

Csak szemléltetésül: Az eredetiben említett „hordó”-mértékegység („bat”) 36,5 liter, a 100 „bat” tehát 36,5 hektoliter; ez 146 olajfa termésének felel meg, mert egy olajfa átlagos termése Palesztinában 120 kg olívbogyót, ill. 25 liter olajat tett ki; pénzbeli értéke mintegy 1000 dénár (= ezer napszám) volt. – A „zsák”-mértékegység pedig („kór”) a „bat” tízszerese, a 100 kór tehát 365 hektoliter; ez 42 hektár föld termésének felelt meg, pénzbeli értéke pedig mintegy 2500 dénár volt. – Hatalmas adósságokról van tehát szó. *Az engedmény* azonban (kb. 18 hl olaj, 73 hl búza) nagyjából azonos értékű, kb. 500 dénár, mivel az olaj sokkal drágább volt, mint a búza. (500 dénárból egy szegény ember 500 napig, azaz csaknem 1 év és 5 hónapig tudta eltartania a családját...)

Az intézőnek az 5-7. versben leírt eljárása két dolgot jelenthet:

a) Szorult helyzetében az 1. versben emlegetett vagyoneletkozlás után okirat-hamisítás segítségével most gátlástalanul ismét megrövidíti az urát, az így keletkező hasznot pedig az adósoknak adja, amivel egyúttal cinkosaivá teszi őket.

b) Ezek az intézők sokszor nem annyi „bérleti díjat”, azaz termérszét követeltek a legalsó szinten álló „albérlőktől”, azaz a földek tényleges megművelőitől (vagy a nagykereskedőktől), amennyit a földesúr kiszabott (s ami az ő „fizetésüket” is magában foglalta!), hanem (zsarolással vagy erőszakkal) sokkal többet, hogy ebből a többletből gyorsan meggazdagodjanak. Ez itt konkrétan azt jelenti: A bevádolt intéző *a szerződés megkötésekor* nem 50 hordó olajat, ill. 80 zsák búzát íratott az adóslevelekre, azaz nem annyit, amennyit a földesúr kiszabott, hanem 100 hordó olajat és 100 zsák búzát. *Most*, amikor el kell számolnia, és nagy valószínűséggel nélkülözés vár rá, a legokosabbat (és legegyszerűbbet) teszi, amit ebben a helyzetben tehet: elengedi a parasztnak (vagy a nagykereskedőnek) tartozásuknak azt a részét, amelyet a szerződéskötéskor ő zsarolt ki tőlük, vagyis a *plusz* 50 hordó olajat, illetve 20 zsák búzát. Azaz, hogy ötvenet és nyolcvanot írnak az új adóslevélre, voltaképpen a földesúrral kötött *eredeti* szerződés jön létre, vagyis az intéző ez esetben nem az urát csapja be, nem annak vagyonából sikkaszt, hanem – a kizsarolt *plusz* olaj- és búzamennyiség elengedésével – visszaadja a parasztnak azt, amit jogtalanul követelt tőlük. (Effajta „állapot-helyreállításról” beszél Zakeus is, csak ő még ennél az intézőnél is nagylelkűbb, mert csalásainak négyszeres megtérítését ígéri: Lk 19,8.)

Az adósok persze mindkét esetben hálásak lesznek, és „befogadják majd házukba”, azaz vállalják megélhetésének – legalábbis átmeneti – biztosítását.

Nehéz elképzelni, hogy a példabeszédbeli úr megdicsérte intézőjét, de talán mégis lehetséges: például értelmezhető a rászédett úr *rezignált öniróniájaként*, amikor más földbirtokosok társaságában elmeséli, hogyan járt az intézőjével.

Lehetne ezt a dicséretet *fordítási hibával* is magyarázni. A héber *bareh* ige ugyanis általában azt jelenti ugyan, hogy „áld, dicsér”, de eufémizmusként az ellenkezőjét is: „megátkoz, elátkoz” (ld. Jób 2,9; 1Kir 21,13). Hasonlóképpen az *arúm* mellék-

név sem csak azt jelenti, hogy „okos, értelmes”, hanem azt is, hogy „ravasz, furfangos, cseles”, és „álnok, alattomos” (ld. 1Móz 3,1). Vagyis a mondat így is hangozhatna: „Ekkor az úr elátkozta az álnok intézőt...” Ami persze kézenfekvő lenne, csak hogy e lapos megállapítás esetén mi lenne a „poén” a történetben? És mi lenne Jézus mondanivalója? Az, hogy „ti se csináljatok ilyen csúnya dolgokat”? Ehhez nem kell példázatot költeni, és különben is magától értetődő.

A „poén” éppen az, hogy Jézus egy *negatív* magatartás által is szemléltetni tudja *pozitív* mondanivalóját – akárcsak a hamis bíró (Lk 18,1-5), a merénylő (Tamás-ev. 98, ld. Mk-komm. 533. láb., 3. bek.) vagy a hadba készülő király példázatával (Lk 14,31-32), s ráadásul az utóbbi bizonyos értelemben szintén az okosságot köti a hallgatók lelkére!

A példabeszéd és a belőle levont tanulság *eredeti címzettjei* minden bizonnyal vámosok és adóbérlők voltak. Jézus gyakran időzött társaságukban, mégpedig evés-ivás közepette (vö. Mk 2,15; Lk 7,34; 19,1-6). Egy ilyen alkalommal, *nekik* mondhatta el a vaskos zsványtörténetet, hiszen őket izgathatták leginkább az „élet- és vagyónbiztosítás” kérdései (vö. Lk 12,33b – 762. láb.). S miközben azok jót szórakozhattak ennek a rafinált intézőnek a „sztoriján”, Jézus az ő zsványeszüket vette célba: Egyszer holtbiztosan végéhez ér a mammonotok. Akkor barátokra lesz szükségetek, akik befognak titeket – nem szegényes vályogkunyhóikba, hanem az „örök sátrakba”.

Magyarázat

Ennek a példabeszédnek az értelmezése a Lukács-*evangélium* legvitatottabb problémái közé tartozik, és talán akkor sem járunk messze az igazságtól, ha úgy véljük, hogy a szinoptikus evangéliumok egyik legnehezebben értelmezhető helyével van dolgunk. Az értelmezést *tartalmilag* az teszi nehezzé, hogy Jézus egy súlyosan negatív viselkedést állít „példaként” hallgatói elé, amit bonyolít, hogy nem magától értetődő az 5-7. versben említett okirat-hamisítás lényege. *Formai szempontból* aztán még több nehézségbe ütközünk, mert vitatható mind a 8a („Az úr megdicsérte...”), mind a 9. vers („Én is mondom nektek...”) jézusi eredete, a 8b-é pedig („Mert e világ

fiai okosabbak a maguk nemében, mint a világosság fiai”) kifejezetten cáfolható (ld. Lk-komm. 1024. láb.) – márpedig mindhárom vers a példabeszéd egy-egy értelmezését kínálja. Az alábbiakban két, a jézusi szemléletmódon belül lehetséges magyarázatot foglalok össze. (Azt bármely értelmezés esetén természetesen kizárhatjuk, hogy Jézus bűncselekmény elkövetésére biztatott volna.)

1) Ebben az esetben azt feltételezzük, hogy az 5-7. versben említett okirat-hamisítás újabb bűncselekmény az 1. versben említett vagyontékozláshoz képest, és hogy *Jézus csak a 8a verset fűzte hozzá* tanulságul a példabeszédhez, a 9.-iket már nem (bár az is lehetséges, hogy a példabeszéd eredetileg a jézusi magyarázat nélkül maradt fenn, tehát csak az 1-7. verset tartalmazta).

A példabeszéd mondanivalója ekkor általános jellegű: „Ahogyan az intéző egy nehéz helyzetből *okosan* kivágta magát, úgy kell mindenkinek *okosan* viselkednie az egész emberi élet megoldása (ha úgy tetszik, »Isten országa« és/vagy »az örök üdvösség«) szempontjából.” – A példabeszéd ekkor a Mt 7,24-27 // Lk 6,46-49 példázatával és a (későbbi betoldások nélkül felfogott) „tíz szűzről szóló” példabeszéddel (Mt 25,1-4) áll egy sorban, és az okosság *a helyes* – az ember életét a szó teljes értelmében megmentő – *cselekvést* jelenti, vagyis azt, hogy valaki nem csupán hallgatja Jézus tanítását, és lelkesedik érte, vagy szóban mond rá igent, hanem *tettekre is váltja*.

2) Ebben az esetben azt feltételezzük, hogy az 5-7. versben említett okirat-hamisítás jelentheti a gazdag ember (1. v.) újabb megkárosítását is, de az al-haszonbérlekkel kötött eredeti szerződés helyreállítását is, és hogy *Jézus kommentárját* (esetleg a 8a verssel együtt) *a 9. vers tartalmazza*.

A példabeszéd mondanivalója ekkor konkrét: „Ahogyan az intéző azáltal biztosította *befogadását* az al-haszonbérlek házába, hogy *anyagilag* segített rajtuk, ti is azzal biztosíthatjátok *befogadásotokat* az »örök hajlékba«, hogy a »mammonnal«, a pénzettekkel segítettetek a rászorulókon, s így »barátaistokká« tesztetek őket – ők ugyanis tanúskodni fognak mellettetek Istennél, aki azonosul azokkal az éhezőkkel, akiknek enni adtatok...” (Vö. Mt 25,35-36!) – A példabeszéd ekkor ugyanazt fejezi ki,

amit Jézus máskor is megfogalmazott: „Adjátok el birtokotokat, s az árát adjátok oda irgalmas adományként a szegényeknek... [Így] készítsetek magatoknak maradandó kincset Istennél” (Lk 12,33), és konkrétan alkalmazott is például a gazdag ifjúra: „Add el mindazt, amit birtokolsz, és add a szegényeknek – *így* kincset birtokolsz majd Istennél” (Mk 10,21).

(2019. december 21.)

Ha valaki jó, akkor miért rossz – és ha valaki rossz, akkor miért jó?

(Lk 18,9-14)

A címben feltett kérdésre is választ ad a farizeusról és a vámosról szóló, jól ismert „tanmese”.

(9) Egyeseknek pedig, akik azt képzeltek magukról, hogy ők igazak, és a többieket semmibe vették, Jézus a következő példázatot mondta: (10) „Két ember ment fel a templomba imádkozni: Az egyik farizeus volt, a másik vámos. (11) A farizeus szembeötölően megállt, és így imádkozott: »Istenem, hálát adok neked azért, hogy nem vagyok olyan, mint a többi ember: zsvány, csaló, házasságtörő – vagy mint ez a vámos is... (12) Hálát adok azért is, hogy hetente kétszer böjtölök, és tizedet adok mindenből, amit szerezek.« (13) A vámos viszont távol állt, szemét sem merte az égre emelni, hanem a mellét verte, és így szólt: »Istenem, engesztelődj meg irántam, bűnös iránt.« (14a) Mondom nektek: Emez úgy ment le a házába, hogy Istennek tetszővé vált, a másik nem. (14b) Mert mindazt, aki megmagasítja magát, Isten meg fogja alacsonyítani, viszont aki megalacsonyítja magát, azt Isten meg fogja magasítani.”

Ebben a példázatban érdemes figyelni Jézus „elbeszélés-technikai” zsenialitására is, amely a „tékozló fiú” nagy lélegzetű példabeszéde után itt mintegy tömörítve mutatkozik meg: A 10. v. bevezeti a két szereplőt; itteni „felmenésüknek” felel meg „leменésük” a 14. versben. Mindketten a „templom” és „Isten” felé, tehát „függőlegesen fölfelé” irányulnak. Mindkettőjüket az imája jellemzi. A farizeus érkezésének bemutatása tömör, de az imája igen hosszú, s az alany mindvégig „én”; a vámos érkezésének ábrázolása részletes, de az imája igen rövid, s benne az

alany tulajdonképpen Isten. A farizeus elhagyja az Istenre („föl-felé”) irányultságot, és „vízszintesen”, az önmagát másokhoz hasonlítással van elfoglalva. A vámos fölébe állítja Istent annak, ami ő másokhoz hasonlítva. A végén Jézus mondása kiértékeli a történetet. Egyedül Isten („függőlegesen fölülről” érkező) értékítélete teremti meg a kapcsolatot „vízszintes síkon” is a farizeus és a vámos között.

Feltételezhetjük, hogy a farizeus a kor egyik szokásos testtartásában imádkozott, vagyis *égre emelt tekintettel és karokkal*. Imája az ún. „ártatlansági zsoltároknak” felel meg (ld. pl. 26 [25]. zsoltár), voltaképpen nincs benne semmi kivetnivaló: kizárólag a valóságnak megfelelő dolgokat mond, minden jó tulajdonságáért Istennek mond köszönetet, imája csupa hálaadásból áll, semmit nem kér.

Mi hát a baj ezzel a derék farizeussal? Hiszen ő voltaképp nem más, mint a (bennünk élő) „tisztességes polgár”, „a kora reggeltől napestig dolgozó szőlőmunkás” (Mt 20,1.12) vagy „a tékozló fiú bátyja” (Lk 15,29-30), aki „valláserkölcsei alapon” éli az életét. Csakhogy ez a „vallásgyakorlás” csupán az „istentiszteleti és egyházi szabályrendszer” megtartásában áll (tizedfizetés, imák „elvégzése”, tisztasági előírások követése stb.), ez az „erkölcs” pedig csupán a „tisztességes” emberek erkölcse („Nem öltem, nem loptam...”), amelyből „még hiányzik valami” (Mk 10,21!), sőt nagyon is sok (ld. Mt 5,20: „...ha a ti igazságosságotok bőven fölül nem múlja az írástudókét és a farizeusokét, semmiképp nem mentek be a Mennyek országába”): hiányzik a „parancsok” teljesítésén túl Isten szándékának keresése (Lk 17,10 – 1107. láb.), a rossz nem-tevésén túl a jó gyakorlása (vö. Mk 10,21; Lk 17,10) – és mindezt súlyosbítja, hogy Isten szolgálatának leple alatt a farizeus lenézi, megveti „bűnös” embertársait (másutt ezt még keményebben fogalmazza meg Jézus: Isten szolgálatának ürügyén gyakorolják a szeretetlenséget: Mk 7,9-12).

De nemcsak „teológiaiilag” („vallásilag”), hanem „lélektanilag” is nagy baj van ezzel a farizeussal. Egyoldalú, és megmarad a felszínen: csak a pozitívumot hajlandó (képes?) észrevenni önmagában; nem mer (nem tud?) *mélyre* ásni, nem mer *teljesen* szembesülni önmagával; fél találkozni *igazi* önmagával, vagyis

azzal *is*, ami benne *negatív*, a hiányosságaival és bűneivel; nem mer szembesülni személyiségének „sötét oldalával”, nem mer találkozni az „árnyékával” (ezzel szemben a vámos éppen ezt teszi!); minderről nem vesz tudomást, „elfojtja”. – Csakhogy attól, hogy nem veszünk tudomást valamiről, az még nagyon is létezik és működik, csak éppen nem vagyunk tudatában; a „*tudattalanban*” dolgozik tovább, mégpedig egy könyörtelen törvény szerint: Amivel nem vagyunk hajlandók szembesülni, amiről nem veszünk tudomást *belül*, magunkban, az elkezd *kifelé*, a többi ember felé hatni: „az árnyékunkat *kivetítjük* másokra”, ahogyan ez a farizeussal is szükségszerűen megtörténik; ő, aki önmagában semmi rosszat nem talált, minden rosszat rávetített „a többi emberre” és a vámosra. (Így keletkeznek aztán a „fekete bárányok” vagy „bűnbakok”, akikre mindent rá lehet kenni, és akiket mindenért felelőssé lehet tenni...)

A vámos viszont *szemét sem merte az égre emelni*, hanem a mellét verte. Imája az ún. „bűnbánati zsoltároknak” felel meg, sőt pontos idézet az 51 [50]. zsoltárból (3. v.: „Istenem, engesztelődj meg irántam”), csak hozzáteszi: „bűnös iránt”. E kiegészítés „teológiája” világosabbá válik, ha így írjuk körül: „Istenem, légy jó hozzám, *noha* én bűnös vagyok”, és drámaiságát is jobban megértjük, ha a vallási nyelvet hétköznapira váltva így fordítjuk: „Istenem, szánj meg engem, mert én pocsék ember vagyok!”

De hát mi volt olyan jó ebben a „pocsék” vámosban? Az, hogy *elismerte* embertelenségét és Istentől való távolságát, azt, hogy „vakít lelkem / pőresége / semmi sincsen / ami védje”, és hogy rajta már csak az segíthet, ha Isten „irgalma / borul rája / ahogy faháncs / a bogárra” (Pusztai Sándor: Bújnék beléd). Azáltal, hogy irgalmat kér, *megnyílik* Isten felé, és elindul annak az Istennek a szíve felé, aki maga az Irgalom (ld. Lk 6,36!). Nehéz elképzelni, hogy ezt az elindulást ne követték volna aztán olyasféle lépések, mint Zakeus életében (Lk 19,8).

A példázathoz fűzött *első kommentárban* (14a v.) a hagyományos fordítás szerint Jézus azt állítja, hogy a vámos „megigazulva ment haza”, a farizeus nem. Ez teljesen helytálló, de érdekes lehet bemutatni, miért választottam mégis az „Istennek

tetszővé vált” formát. – A görög *dikaiun* jelentései: igazgá tesz, igaznak nyilvánít, felment, a passzív *dikaiuszthai* alakéi pedig: igazához jut; igazgá válik; igazságosságra, kegyelemre, megelégedésre, tetszésre, gyönyörűségre talál; felmentést kap. Továbbá figyelembe kell vennünk, hogy a *dedikaiómenosz* melléknévi igenévben a passzívum Isten nevéét írja körül (*passivum divinum*), és azt is, hogy – szemben Pál felfogásával – Isten senkit sem tehet vagy nyilváníthat önkényesen igazgá (vagy bűnössé). Mindezek alapján a *dedikaiómenosz*-t fordíthatnánk úgy, hogy „Isten áltál igazgá nyilvánítva”, azaz „Isten szemében, Isten mércéje alapján igazgá válva”, ami itt nem teológiai (megváltástani) vagy jogi (bírói), hanem erkölcsi ítéletet jelent Isten részéről (vö. Lk 191. láb., a. pont) – de talán még közelebb járunk Jézus szelleméhez, ha az alapige másík jelentését alkalmazzuk: „tetszésre talált Isten szemében, Isten gyönyörködött benne: Istennek tetszővé vált”. Áttételesen megerősíti ezt, hogy a „tetszését találja, gyönyörködik benne” görög megfelelője, az *eudokein* szorosán véve azt jelentí: „kedvező, igen jó véleménnyel van valakíről” (vö. Mt 12,18 és Mk 1,11!).

A lényeg azonban természetesen **Jézus mondanivalója**. A hamis bíró példázatához (Lk 18,2-5) hasonlóan ez a – különben sokrétegű – példaelbeszélés sem a helyes imádkozáshoz, még csak nem is a „megigazulás” rendjéhez adott útmutató akart lenni, hanem mindenekelőtt a farizeusok *téves istenképét* kívánta kiigazítani, bemutatva nekik, milyen a valódi Isten (és mellesleg Jézusnak mint a „vámosok és bűnösök barátjának” gyakorlatát akarta igazolni, vö. Lk 5,29-32 [Mk 81]; 7,34-35; 15,1-3): Ő nem a magukat igazaknak tartók, hanem a bűneik miatt kétségbeesettek Istene, akinek „erkölcsi teljesítményeket” és „megbocsátási feltételeket” *nem* szabó jósága határtalan, akár csak a hozzá visszatérni akaró bűnösök miatti öröme – mert ő pontosan olyan, mint a „tékozló fiú” apja (Lk 15,20b.22-24 és 15,28b.31.32)! (Jóságá azonban nem tud kiáradni arra, aki nem nyílik meg annak befogadására, aki mindenestül önmagával van elfoglalva és eltelve, mint a „tékozló fiú” bátyja – vagy e történet farizeusa, akitől így „az is elvétetik, amije van”, vö. Mk 170. láb.)

A 14b versben azután a példázat *újabb tanulságával* van dolgunk: „...mindazt, aki megmagasítja magát, Isten meg fogja alacsonyítani, viszont aki megalacsonyítja magát, azt Isten meg fogja magasítani.”

Nagyon nehéz eldönteni, hogy ilyen esetekben mindkét (néha három) alkalmazás Jézustól származik-e (vö. Lk 16,8a.9.13). Annál is körültekintőbben kell eljárunk, mivel az ősegyház előszeretettel fűzött általánosító mondásokat a példázatokhoz (pl. „Így lesznek az elsőkből utolsók, s az utolsókból első”), másfelől pedig azért, mert az általánosító lezárások gyakran alapvetően eltolják a példázat súlypontját, moralizáló értelmet adnak neki, és ezzel elhomályosítják az eredeti élethelyzetet és mondanivalót.

Ez esetben nem zárhatjuk ki eleve e második tanulság hitelességét, hiszen egyrészt önmagában véve *hiteles* mondásról van szó (ld. Lk 14,11), másrészt *nem idegen* a példázat tartalmától; mondhatnánk, a Lk 14,11-beli jelentés („aki *társadalmi* nagyságra tör, azt Isten kicsivé fogja tenni, másképpen: Isten szemében, Isten értékrendje szerint 'alacsony', kicsi, értéktelen lesz”) „alkalmazott értelmével” van itt dolgunk: „aki *önmaga vagy Isten előtti* nagyságra tör, azt Isten kicsivé fogja tenni...”, de gondolhatjuk akár azt is, hogy a farizeusnak ez az „önmaga vagy Isten előtti nagyságra törése”, önmagát igaznak tartása tulajdonképpen *társadalmi nagyságra* törekvés is, és akkor a 14b vers teljesen helyénvalónak látszik.

Mindezek ellenére úgy vélem, Jézus ez alkalommal *nem* alkalmazta az imént idézett tanítását: ennek mondanivalója ugyanis *nem illik* a farizeus és a vámos példázatának az *istenképet* tisztázó témájához és mondanivalójához.

(2020. május 2.)

Mennyivel inkább Isten!

Jézusnak jó néhány olyan példázata/példabeszéde van – döntően Lukács evangéliumában –, amelyeknek a *megszokott* értelmezése ellentétben áll a példázat/példabeszéd *tényleges* üzenetével, lényegében azért, mert – a keretezésből láthatóan – már Lukács is tévesen értelmezte őket, s az utókor készpénznek vette az ő értelmezését.

Most csak azokat az eseteket vizsgálom, amelyekben a szóban forgó példázat/példabeszéd *jellegzetes jézusi* kérdéssel kezdődik a görögben: „*Tisz ex hümon...?*”, és azt képviselem, hogy az eredeti jézusi értelem csak ebből kiindulva állapítható meg.

A görög *tisz ex hümon* – „Ki az közületek...?” – az Újszövetségben rendszerint olyan kérdő mondatokat, mondhatni „költői kérdéseket” vezet be, amelyekre a természetes válasz egy érzelmekkel áthatott és nagy hévvel előadott „Lehetetlen! Senki!”, vagy: „Magától értetődik! Mindenki!” Ezért magyarul a legcélszerűbb így fordítani: „El tudjátok képzelni, hogy közületek valaki...?”

Ennek a szófordulatnak az előfordulásait megvizsgálva azt tapasztaljuk, hogy közvetlenül vagy közvetve (pl. Lk 12,25; 17,7), de *minden* esetben a kisebbről a nagyobbra (*a minori ad majus*) következtetés eszközével él Jézus (vö. Lk 832. láb., 2. bek.), és azt mondja: „Ha már az emberek körében így van ez..., mennyivel inkább jellemző Istenre...”

Úgy tűnik, a Jézus korabeli irodalomban nincs megfelelője ennek a kifejezésnek (csak a prófétáknál található meg itt-ott, de persze nem példázatok bevezetéseként, ld. Iz 42,23; 50,10; Agg 2,3), így aztán könnyen lehetséges, hogy Jézus egészen sajátos megfogalmazásával van dolgunk, vagyis ezt a kifejezést éppoly hitelesen eredetinek tarthatjuk, mint az „ABBA” megszólítást.

A *közvetlenül* nem a témához tartozó nyelvtani és egyéb kérdésekkel itt nem foglalkozom, azoknak utána lehet nézni a kommentárjaimban.

...megadja, amire szükség van

Lukács 11. f.: (5) Majd így szól hozzájuk: „El tudjátok képzelni, hogy ha valakinek közületek van egy barátja, és elmegy hozzá az éjszaka közepén, és azt mondja neki: »Barátom, adj kölcsön nekem három kenyeret, (6) mivel beállított hozzám egy úton lévő barátom, és nincs mit elébe tennem!«, (7) akkor az majd így felel: »Ne fárassz! Már rég bereteszeltük az ajtót, és gyermekeim itt vannak velem a fekhelyen: Nem tudok felkelni, hogy odaadjam neked.«? (8) Mondom nektek: Ha nem fog is felkelni, hogy odaadja neki azért, mert a barátja, hát azért, nehogy szégyenben maradjon, feláll, hogy odaadja, amire szüksége van.”

A példázat *megszokott* értelmezése: „Az *állhatatos* imát Isten meghallgatja.” Ez azonban csak *Lukács beállításában* van így, nevezetesen azért, mert a példázatot képzettársítás révén összekapcsolja a 9-13. verssel („KérjeteK, és adatik nektek...”), mégpedig az 5. versben feltételezett, a 9. versben pedig kifejezetten előforduló „zörgetés” alapján. Ettől az összekapcsolástól viszont *eltolódik* a példázat hangsúlya, amely *eredetileg* a felzörgetett barát (magától értetődőnek feltételezett) viselkedésére esett, a *mostani* szövegösszefüggésben viszont a kérelmező viselkedésén, az állhatatos kérésén van. (A 8. v. aligha származik Jézustól, mivel nem a példázat tényleges mondanivalóját tartalmazza, csupán még egyszer aláhúzza az 5-7. v. *költői* kérdésére adandó választ: „Elképzelhetetlen!”)

Ezek figyelembevételével, s a korabeli rabbikra, illetve Jézus *tisz ex hümón*-nal kezdődő példázataira jellemző, „a kisebbről a nagyobbra” történő következtetéssel már könnyű megállapítani a példázat *eredeti mondanivalóját*: Ha már az ember barátja sem habozik egy pillanatig sem (bármilyen fusson is keresztül az agyán), és az éjszaka közepén is megsegíti rászoruló szomszédját (egész családja felriasztása árán is) – *mennyivel inkább* megadja *Isten* az embernek azt, „*amire szüksége van*”! (Ez utóbbi szavakból is kihallhatjuk már, hogy nem *bármilyen* kérés *feltétlen* teljesítéséről van szó, vö. Mk 882-884. l.áb.)

Vagyis – a nagyon is lehetséges és megalapozott kétségekkel szemben – Jézus az Istenbe vetett *feltétlen bizalmat* akarja megerősíteni ezzel a példázattal (vö. Mk 1,15; 4,40; 5,36; 9,23; 11,22,24; 16,16), akárcsak az „igazságtalan bíróról” szólóval (Lk 18,2-5), amellyel együtt feltehetően ún. „kettős példázatot” alkotott, vagyis olyat, amely két különböző képpel, de (nagyjából) ugyanazt a mondanivalót szemlélteti (vö. Lk 5,36-38; 13,18-21; 14,28-32; 15,4-10). A két példázatot azonban valószínűleg külön-külön hagyományozták át, mégpedig „életbe ágyazottságuk” nélkül, és Lukács – vagy már előtte valaki más – helyezte őket a mostani keretbe.

Lukács 18. f.: (1) Példázatot mondott nekik arról, hogy mindenkor imádkozniuk kell, és nem kell belefáradniuk. (2) Ezt mondta: „Volt egy városban egy bíró, aki Istent nem félté, emberrel nem törődött. (3) Volt pedig abban a városban egy özvegyasszony is, aki ismételten elment hozzá, és azt mondta: »Szolgáltass nekem igazságot ellenfelemmel szemben!« (4) A bíró egy ideig vonakodott, de azután ezt mondta magában: »Ha Istent nem félem és emberrel nem törődöm is, (5) hát azért, mivel fáraszt engem ez az özvegyasszony itt, igazságot szolgáltatok neki, nehogy állandó jövetelével lassanként teljesen kimerítsen.«”

A következő szempontok szólnak amellett, hogy ez a példázat *eredetileg* valóban az előbbi, „a felzörgetett barát” példázathoz tartozott, és azzal együtt ún. *kettős példázatot* alkotott (ezeket az jellemzi, hogy a két példabeszéd, ill. szókép különböző képekkel fejezi ki ugyanazt a gondolatot, pl. kutyák és disznók, kő és kígyó,; toronyépítő és király, elveszett bárány és elveszett drachma): *a) Képi tartalma* pontosan megegyezik amazéval. *b) A bíró önmagát meggyőző érvelése* tartalmilag is (Lk 1151. lábj.), formailag is (Lk 1146. lábj.) megegyezik a felzörgetett barátéval. *c) Ez a példázat* ugyanannak az „életképnek” a *női változatát* tartalmazza, mint amelynek férfi változatát a felzörgetett barát példázata – tökéletes megfelelésben Lk 12,24,27; 13,19,21 és 15,4,8 példáival.

Ezt a példázatot természetesen nem lehetett a „Ki az közületek...?” kérdéssel bevezetni, hiszen nem lehet mindenki bíró,

mint ahogy király sem (vö. Lk 14,31), de bárkiből lehet egyszerű barát vagy özvegyasszony, és egyébként is előfordul, hogy a kettős példázatok közül a másodikat Jézus másképp vezeti be, mint az elsőt (pl. Lk 15,8). Ebből következik, hogy az eredeti kettős példázatban a bíróról szóló *a második helyen állt*. Nem szól e példázat hitelessége ellen sem az, hogy Jézus negatív magatartással szemléltet pozitív mondanivalót, sem az esetleges fizikai erőszak feltételezése az utolsó mondat végén (a példákat ld. a Lk 929. és Lk 1022. lábjegyzetben).

Csak a Lukács által alkotott keretezés (1. és 6-8a v.) kelti azt a benyomást, *mintha* az állhatatos ima meghallgatásáról szólna a példázat: (1) Példázatot mondott nekik arról, hogy mindenkor imádkozniuk kell, és nem kell belefáradniuk. ... (6) Az Úr aztán ezt mondta: „*Halljátok meg, mit mondott a hamis bíró!* (7) *És Isten ne szolgálta igazságot választottainak, ő, aki türelmesen meghallgatja őket, amikor éjjel-nappal hozzá kiáltanak?* (8a) *Mondom nektek, váratlanul igazságot szolgáltat majd nektek.*

Mindezek után e példázat tényleges mondanivalóját így fogalmazhatjuk meg: „Ha már egy ilyen tisztességtelen bíró is végül igazságot szolgáltat a kiszolgáltatott özvegyasszonynak, *mennyivel inkább* megadja *Isten* az embernek azt, amire szüksége van” (persze *nem* az ember „állhatatos imádkozásának” hatására – effajta „nyúzásra” csak hamis bíróknak és az éjszaka közepén felzörgetett barátoknak van szükségük –, hanem „*elëve*”, „önmagától”, egyszerűen azért, mert ő *mindenkinek jó Atyja* – ahogyan a napfényt és az esőt sem „kitartó imádkozás” hatására adja igazaknak és bűnösöknek egyaránt, ld. Mt 5,45).

Lényegében ugyanerről szól még egy harmadik, ugyancsak kettős példázat is, amely Lukácsnál (11,11-12) és Máténál (7,9-10) egyaránt megtalálható, részben eltérő példákkal, de valószínűleg a mátéi változatot tekinthetjük eredetinek – ugyanis egyrészt a skorpió képe feltehetően Lk 10,19 hatására került ide, másrészt a „*szent Lélek*” (Lk 11,13) Lukács kedvenc kifejezése, amelyet gyakran alkalmaz evangéliumában és az Apostolok cselekedeteiben is; tehát a mondanivalót illetően is Máté szövegváltozatát („jó dolgokat”: 11. v.) tarthatjuk hitelesnek:

Máté 7. f.: (9) „...közületek ki az az ember, aki követ ad oda a fiának, ha az kenyeret kér, (10) vagy kígyót ad oda neki, ha halat kér?”

A feltett kérdésre a korabeli hallgató csak egyféleképpen válaszolhatott: szenvedélyes és felháborodott elutasítással „Lehetetlen!”-t kiáltva. Jézus pedig – a kisebbről a nagyobbra történő következtéssel – levonja a tanulságot: *Mennyivel inkább igaz Istenre*, hogy (a kenyérhez és a halhoz hasonlóan) *kizárólag* hasznos adományokat ad gyermekeinek, az embereknek – olyanokat, amelyek javukra vannak (ld. 11. v.: „...mennyivel inkább ad majd a ti mennyei Atyátok jó dolgokat”)! Vagyis Máté a helyes következtetést adja Jézus szájába, pedig a megelőző 7-8. v. őt is félrevezethette volna.

Akárcsak a Lukács 11. és 18. fejezetbeli példázattal, Jézus az ittenivel is az Istenbe vetett feltétlen bizalmat akarja megerősíteni hallgatóiban, csak a hangsúly ott azon volt, hogy Isten megadja az embernek, *amire szüksége van*, itt pedig azon van, hogy Isten *kizárólag jó adományokat* ad, illetve amott Isten (kifejezetten meg nem fogalmazott) *barát mivolta* alkotta a következtetés alapját (vö. Iz 41,8; Jak 2,23), emitt pedig Isten *apaisága*.

Azt, hogy „hasznos” és „jó”, természetesen nem szabad önkényesen értelmezni; csak az jöhet szóba, ami az ember *valódi java* szempontjából, Isten mércéjével mérve jó, azaz előmozdítja egyre teljesebb, s végül teljes emberségének kibontakozását (amit persze helytelen lenne kizárólag „lelki” vagy „szellemi”, vagy éppenséggel „túlvilági” javakra korlátozni, vö. Lk 4,18-19.21; 6,20-21).

...a megtért bűnösnek örül

Lukács 15. f.: (4) „El tudjátok képzelni, hogy ha közületek egy embernek száz juha van, és elveszít közülük egyet, nem hagyja ott a kilencvenkilencet a pusztában, nem megy az elveszett után, amíg meg nem találja? (5) És ha megtalálta, örvendezve a vállára veszi, (6) és hazamenvén, összehívja barátait és szomszédait, és azt mondja nekik: »ÖrüljeteK együtt velem, mert megtaláltam az elveszett juhomat!« (7) Mondom nektek, a mennyben ugyanígy nagyobb öröm lesz egy megtért bűnös

miatt, mint kilencvenkilenc »igaz« miatt, akiknek nincs szükségük megtérésre. (8) Vagy ki az az asszony, akinek ha tíz drachmája van, és elveszít egy drachmát, nem gyújt mécsest, nem söpri ki a házat, és nem keresi gondosan, amíg meg nem találja? (9) És ha megtalálta, összehívja barátnőit és szomszédasszonyait, és azt mondja: »Örüljetek együtt velem, mert megtaláltam az elveszett drachmát!«»

Egyetlen józanul gondolkodó juhász sem hagyja magára nyáját. De Istent, Izrael pásztorát nem hideg racionalitás, hanem *anyai* emocionalitás jellemzi (vö. Lk 189., 968. és 988. láb.). Miközben a papok és törvénytudók Izrael hivatalos pásztorai-ként kizárták a bűnösöket, hogy csak az „igazakat” tegyék még „igazabbakká”, Jézus az „anyai Atya” feltétlen akarataként ismerte fel: Egyetlen elfutott gyermekének sem szabad elvesznie. És Istennek az újra megtaláltak miatti *öröme* nem egyszerűen nagy, hanem „irracionalisan” óriási: öröme kitör, betölti a mennyet (vö.: „örömnünpre hívja össze minden barátját és szomszédját”; ld. még Lk 15,23-24.)

Jézus nem szégyelli, hogy Istent egy szegény asszonyhoz hasonlítsa. Megrázó kép ez, mivel azt mutatja: A filozófusok mindent birtokló és mindenre képes Istenének képével szemben Jézus úgy látja, Isten lázasan keres valamit, amire sürgősen szüksége lenne, de amit ő maga nem képes előteremteni! Ez pedig nem más, mint az ember szabad és bizalomteli megtérése hozzá. Isten arra vágyik, hogy az ember szabadon megajándékozza, vagy újra megajándékozza (!) őt bizalmával (vö. Mk 23. és Mk 666. láb.). Ha ez megtörténik, akkor határtalan az *öröme*.

A 10. versben aztán Lukács majdnem pontosan adja Jézus szájába a két példázat tanulságát: „Mondom nektek, ugyanígy örülnek majd Isten angyalai egy megtérő bűnösnek”. Egészen pontosan így hangzott volna: „*Mennyivel inkább* örülnek majd Isten angyalai...” – Az „Isten angyalai” kifejezés Isten nevének körülírása, vagyis arról van szó, hogy *Isten* megosztja örömét angyalaival, s a bűnösök megtérése nyomán az egész mennyben örömujjongás tör ki.

...tervszerűen jár el

Lukács 14. f.: (28) „Ki az közületek, aki ha tornyot akar építeni, nem ül le előbb, s nem számítja ki a költséget, hogy telik-e

neki a befejezésig? (29) Nehogy aztán, ha lerakta az alapot, de az építkezést véghez vinni nem volt ereje, mindenki, aki ezt észreveszi, gúnyolni kezdje, (30) mondván: »Ez az ember elkezdett építkezni, de nem volt ereje véghez vinni!« (31) Vagy ki az a király, aki hadba vonul egy másik király ellen anélkül, hogy előbb leülne, és haditanácsot tartana, vajon képes-e tízezer harcosával szembeszállni azzal, aki húszezerrel jön ellene? (32) Ha pedig mégsem, akkor követséget küld, amikor amaz még távol van, és meghódol neki.»

A toronyépítés és a hadba vonulás kettős példázatát *csak* Lukács közli, mégpedig az *eredeti* „életbe ágyazottság” nélkül (vö. Lk 901. láb.), s ez a két mozzanat rendkívüli módon megegyezik a helyes értelmezést.

A szokásos magyarázatok jobbra vagy azt mondják, hogy ezzel a két példázattal Jézus a követésével járó „*lemondások*” szükségességére figyelmeztet (lemondás a családi kapcsolatokról: 26. v., lemondás önmagunkról és az életünkről: 27. v., lemondás a vagyonról: 33. v.), vagy azt, hogy a követését megelőző *önvizsgálat* fontosságára (képesek leszünk-e az említett „lemondásokra”).

E két magyarázat közül az *első*t kizárhatjuk azzal, hogy ezt az értelmet csak a mostani, Lukács által szerkesztett szövegösszefüggésben kaphatják a példázatok, más nem szól mellette.

A *második* magyarázatnak kétségtelenül van annyi alapja (túl a józan emberi szempontokon), hogy Jézus maga is „40 napos” visszavonultságban, nagy megfontoltsággal hozta meg alapdöntését, mielőtt küldetésébe belevágott volna (Mk 1,12-13 és Mk 44. láb.). Ellene mond viszont az, hogy Jézus mindig habozás nélküli radikális elköteleződést és cselekvést kívánt az emberektől (ld. Lk 9,59-60.61-62; vö. Mk 28. és 591. láb.), illetve az utóbbi helyen felsorolt további előfordulásokat, továbbá Mt 13,44-45.46), még a gazdag ifjú esetében is, amikor pedig igazán nagy volt a tét (Mk 10,21 – vö. Lk 14,33).

A fentiek miatt itt is csak az első példázatot bevezető, Jézusra jellemző „*tisz ex hümón?*” kérdésből kiinduló magyarázat látszik helyes megoldásnak. (A második példázatot természetesen nem lehetett ezzel a kérdéssel bevezetni: „Közületek melyik király az...?”, és amint már említettem, máskor is előfordul,

hogy a kettős példázatok közül a másodikat Jézus másképp vezeti be, pl. Lk 15,4.8.) De mi lehet ekkor e két példázat háttere és mondanivalója?

Nagyon is könnyen elképzelhetjük, hogy tanítványai kételkedtek a Jézus által meghirdetett „Isten országa” e világi kibontakozásának sikerében (vö. Mk 13,1.4!). Nekik mondhatta Jézus e két példázattal: „Nézzétek csak! Ha már egy normális ember is úgy jár el, hogy mielőtt nagy építkezésbe fogna, leül, költségvetést készít, és nem vág bele hebehurgyán a munkába... Ha már egy normális király is előbb meggondolja, képes-e tízezer harcosával szembeszállni az ellenség húszezerével, különben nem indul el, hanem békét kér... *Mennyivel inkább* feltételezhetitek, hogy *Isten* is meggondolta a dolgot, mielőtt belevágott volna emberteremtő vállalkozásába...”

...nem várhatunk köszönetet tőle

Lukács 17. f.: (7) „Ki az közületek, aki azt mondja szántóvető vagy legeltető szolgájának, amikor az bejön a mezőről: »Azonnal gyere, és telepedj asztalhoz!«, (8) és nem azt mondja inkább neki: »Készíts nekem vacsorára, gyúrd fel a ruhádat, és szolgálj ki engem, amíg eszem és iszom, és azután eszel és iszol te!«? (9) Talán hálás lesz a szolgának, hogy megtette mindazt, amit megparancsolt neki? (10) Így ti is, ha megtettetek mindent, amit Isten megparancsolt nektek, mondjátok ezt: »Átlagos szolgák vagyunk. Csak azt tettük meg, amivel tartoztunk.«”

A 10. versben az enyémtől eltérően minden fordításban az áll: „...amit megparancsoltak nektek” (emberek). Nézetem szerint azonban az eredetiben *passivum divinum*-mal, Isten nevének körülírásával van dolgunk (ld. Mk 59. láb.). Ezt kell feltételeznünk, jöllehet a 10. versben ugyanaz a kifejezés áll, mint a 9.-ikben: „amik megparancsoltattak” („neki”, ill. „nektek”); hiszen ha a 10. versben is emberek által kiadott parancsokról lenne szó, akkor egyrészt a példázat mondanivalója olyan közhely lenne, amiért Jézusnak fölösleges lett volna példázatot mondania, másrészt – és ez a fontosabb – nem valósulna meg a „Ki az közületek...?” kérdéssel bevezetett példázatokra jellemző, a kisebbről a nagyobbra történő következtetés.

Ha azonban komolyan vesszük a „Ki az közületek...?” kérdéssel bevezetett példázatok jellegzetességeit, illetve azt, hogy a 10. versben *Isten* nevének körülírásáról van szó, továbbá Jézus tanításának egészében helyezzük el a példázatot, akkor világossá válik mondanivalója.

Jézus azt mondja: A szolga (a görög szövegben rabszolga) nem várhat köszönetet, ha megtette a dolgát, azaz ha *csak* annyit tett, amennyi a kötelessége, amennyit megparancsoltak neki. *Mennyivel inkább* érvényes ez az ember és *Isten* kapcsolatában: Ha csak a kötelességünket, ha csak Isten „parancsait” teljesítettük (mondhatnánk úgy is: ha csak tisztességesen viselkedtünk), nem várhatunk külön köszönetet Istentől; egészen pontosan fogalmazva: *mennyivel kevésbé* várhatunk külön köszönetet *Istentől*; mert a parancsok teljesítésével megmaradunk a kötelességek és jogok világában, az igazságosság világában.

Tehát valami mást, *valami többet kell tennünk ahhoz, hogy átlépjünk Isten világába* („Isten országába”: az Isten elgondolása szerinti viselkedés világába, illetve az Istennel való közösségbe, vö. Mk 22. láb.). Amíg csak a parancsait teljesítjük, addig úgy viszonyulunk hozzá, mint szolga az urához; de ő nem úr a szó szokványos értelmében (vö. Mk 736. és 588. láb.), hanem „atya” (vö. Mt 6,9; Mk 880. láb.; Lk 6,36), és nem „szolgákat” akar, hanem hogy „fiaivá-lányaivá” váljunk (vö. Mt 5,9.45; Mk 691. és Lk 189-190. láb.). A felnőtt fiak-lányok pedig egy jó szülő-gyermek kapcsolatban *nem parancsokat*, kirótt feladatokat teljesítenek (mint a gazdag ifjú vagy a tékozló fiú bátyja: Mk 10,20; Lk 15,29), *hanem* apjuk-anyjuk *szándékát*, kedvét keresik, s azzal *belsőleg azonosulva*, de mégis szabadon cselekszenek – „többet” (akárcsak Jézus vagy a talentumok példabeszédének első két szolgája; vö. Mt 5,21-22.27-28.33-34.38-39.43-44; Mk 10,3-6 – Mt 25,16-17).

Néhány példával szemléltetve a mondottakat: Parancs, hogy „Ne lopj!”, és parancs az is, hogy „Ne ölj!”. De aki nem lop vagy nem öl, az még semmi rendkívülit nem tesz, csak egy „jogi” (mondhatnánk: jogos) előírást teljesít. Aki azonban nemcsak nem lop, hanem *még abból is ad a rászorulóknak, ami jogosan a sajátja*, az valami „többet” tesz. Aki nemcsak nem öl, hanem meg is bocsát az őt bántónak, és „*odatartja a másik*

arcát” (Mt 5,39), vagyis valami jót is tesz az ellenségének, az valami „többet” tesz. – Egészen világos ez annak a gazdag ifjúnak a történetében, aki azt állítja: „A *parancsokat* mind megtartottam” (ti. Isten parancsait, a „tízparancsolatot”). Jézus ezt nem vonja kétségbe. Mégis azt feleli: „*Valami még hiányzik neked. Add oda vagyonedat a szegényeknek*” (Mk 10,21)! – Hasonlóan világos a talentumokról szóló példabeszéd. Aki elásta a talentumát, nem mehet be az örömlakomára. Hogy-hogy? Hiszen pontosan visszaadta urának, amit tőle kapott! Ez igaz; de semmi „többet” nem tett, *nem kamatoztatta* a talentumot (Mt 25,27); megmaradt a jog, az előírások keretein belül.

A példabeszéd *gyakorlati üzenete* tehát végül is egyszerű: Isten részéről csak azoknak „jár ki” a köszönet, Isten csak azokat tessékelheti be „örömlakomájára” (Mt 25,21.23), másképpen: Isten csak azokat fogadhatja magához fiaiként-lányaiként (vö. Mt 5,9.45; Mk 471. és 691. láb), még másként: csak azok nyerhetik el a „mennyei kincset”, Isten barátságát (ld. Mk 10,21; Mk 593. láb.!), akik olyanokká válnak, mint ő (ld. Mt 5,48!), azaz *többet* tesznek, mint amit a jog vagy a parancsok előírnak, *vagyis az igazságosságon túl eljutnak az ingyenes, ajándékozó szeretethez* (vö. Mt 5,20!) – hiszen maga Isten is többet tesz, mint amennyi igazságos, mert fölkelte napját a gonoszokra is, esőt ad a bűnösöknek is (Mt 5,45).

(2020. május 11.)

Akik „az agyára mentek” Jézusnak

Az ebbe a témakörbe tartozó esetek többségét tulajdonképpen már földolgoztam *A dühös Jézus* c. tanulmányomban, mégsem egyszerű ismétlés, ami itt következik – abban ugyanis *első-sorban Jézus* érzelmi reakcióin volt a hangsúly (türelmetlensége, felindultsága, bosszúsága, haragja, dühe), másodsorban azon, hogy mi váltotta ki azokat, és harmadsorban azon, hogy ki idézte elő; most az az *elsődleges* szempont, hogy *kik* váltották ki Jézus indulatos megnyilvánulásait, a második Jézus reagálásának módja, és harmadik helyre kerül a szóban forgó személyek szóbeli vagy magatartásbeli megnyilvánulása.

Másrészt csak a „kifejezett”, mondhatni „látványos” eseteket veszem sorra, amikor is akár Jézus megnyilvánulása, akár az evangélisták valamilyen megjegyzése alapján egyértelmű, hogy Jézusnak „felment az agyvize”, de nem foglalkozom azokkal a konfliktushelyzetekkel, amelyekben Jézus higgadtan reagált. Ezeknek a legkirívóbb esete az, amikor a főpap egyik szolgája pofon vágta Jézust, de ő csak ennyit mondott: „Ha rosszul szóltam, bizonyítsd be a rosszat, de ha jól, miért ütsz engem?” (Jn 18,22-23). Mindazonáltal ilyen alkalmakkor is tudott csipkelődni: Amikor odament hozzá néhány farizeus, és ezt mondták neki: „Távozz, és menj el innen, mert Heródes meg akar ölni téged!”, ő ezt felelte: „MenjeteK el, és mondjátok meg annak a rókának: »Íme, démonokat űzök ki és gyógyításokat végzek ma és holnap, és a harmadik napon leszek készen. Viszont ma és holnap és a következő napon úton kell lennem Jeruzsálem felé...«” (Lk 13,31-33).

Az egy-egy csoportra jutó esetek gyakoriságának sorrendjében haladok.

Rokonok

Szorosan véve csak két eset fordul elő. Az egyik Márk evangéliumában található (Mk 3,21-22.31-35): Amikor **anyja és testvérei** arról értesültek, hogy az írástudók szerint Jézusban „Belzebub van benne, és a démonok fejedelmének segítségével űzi ki a démonokat”, akkor elmentek Kafarnaumba, „hogy hatalmukba kerítsék, és hazavigyék”. Megérkezve oda, ahol Jézus tanított, megálltak kívül, beküldtek valakit, és hívták. A körülötte ülők megmondták neki. „Nézd, anyád és fivéridek és nővéridek kinn keresnek téged!” Erre Jézus **kifakadt**: „Ki az én anyám, és kik az én fivéremeim?” Majd ezt mondta: „Íme, az anyám és a fivéremeim. Aki ugyanis megteszi Isten akaratát, az az én fivérem és nővérem és anyám.”

A másik eset János evangéliumában van, a kánai menyegző történetében (Jn 2,1-12): Amikor Jézus **anyja** észrevette, hogy fogytán a bor, szólt Jézusnak: „Nincs már boruk!” Sok fordítás nagyon finoman adja vissza Jézus reagálását, például így: „Asszony, a mi gondunk ez?” Az eredeti kifejezés azonban sokkal keményebb: „Asszony, mi dolgom veled?”, sőt talán még inkább: „Asszony, mi közöm hozzád?” Magyarul: „**Ne szólj bele** abba, hogy mikor mit teszek!” (Az „Asszony!” megszólítás önmagában nem számított tiszteletlenségnek, vö. Jn 19,26; vö. még Jn 4,21; 8,10; 20,13.15.)

Elvileg ide sorolhatnánk még egy harmadik esetet is, noha gyakorlatilag nem vehető annyira komolyan, részben azért, mert előfordulási helye, a lukácsi „gyermekség-evangélium” történetisége problematikus, részben pedig azért, mert Jézus ekkor még csak a gyermekkor és az ifjúkor határán áll. Mindazonáltal érdekes, hogy az itteni jelenet (Lk 2,41-50) tökéletesen beleillik az előző kettő által nyújtott képbe: A jeruzsálemi zarándoklatról hazatérőben Jézus leválik *a szüleiről és rokonairól*, ott marad Jeruzsálemben, és aggódó szülei csak három nap múltán találják meg a templomban. Akkor **anyja** így szól hozzá: „Fiam, miért csináltad meg ezt velünk? Nézd, *apád meg én is* gyötrődve kerestünk!” Mire Jézus ha nem is durván, de **méltatlankodva** válaszol: „Hogy-hogy kerestetek? Nem tudtátok, hogy nekem Atyám dolgaiban kell lennem?”

Vallási vezetők

Általában a farizeusokról, vagy a farizeusokról és az írástudókról van itt szó. Ezt nem mindig lehet pontosan megállapítani, mert az evangélisták nem egységesen számolnak be ugyanazokról az esetekről.

A béna kezű ember meggyógyításának történetében (Mk 3,1-6) Jézus előbb megkérdezte a jelenlévő, őt rosszindulattal figyelő **farizeusokat**: „Megengedett dolog-e szombaton jót tenni vagy rosszat tenni, életet megmenteni vagy megölni?” De mivel azok egy szót sem szóltak, „**haraggal végignézt rajtuk**”, és „**szomorú volt** szívük megkövesedettsége miatt”.

Máskor a **farizeusok** vitatkozni kezdtek vele, és „az égből való csodajelet” követeltek tőle, szintén azzal a szándékkal, hogy „megvizsgálják”, és aztán vádaskodhassanak ellene. Az evangélista szerint ekkor „**lénye legmélyéig megrendülten felsóhajtott**”, és így szólt: „Miért követel csodajelet ez a nemzedék? Ámen, mondom nektek: Isten semmiképp nem ad csodajelet ennek a nemzedéknek!” Aztán egyszerűen „**otthagya őket**” (Mk 8,11-13).

Amikor Jeruzsálemből érkezett **farizeusok és írástudók** számonkéréssel fordultak Jézushoz, mondván: „Miért hágják át tanítványaid a vének hagyományát? Ugyanis nem mosnak kezét, amikor esznek”, akkor ő **kérdéssel vágott vissza**: „És ti miért hágjátok át Isten parancsolatát a ti hagyományotok kedvéért?” Majd miután alaposan megindokolta a maga vádját, **szemükbe vágta képmutatásukat**: „**Ti színészek!** Találóan ítélt rólatok Izajás, mondván: »Ez a nép ajkával tisztel engem, de a szíve messze távol marad tőlem...«” (Mt 15,1-9).

Valakikre „Jaj!”-t kiáltani nem szükségképpen idegen Jézustól. A „Jaj!” már az Ószövetségben is sokjelentésű felkiáltás; *Jézus szóhasználatában* kifejezhet panaszt, ünnepélyes vádolást vagy részvétet, de semmiképpen nem jelent örök kárhozattal fenyegetést vagy ennek megjövedölését, mert ő annak az Istennek a képviselőjében lépett föl, aki addig keresi az elveszetteket, amíg meg nem találja őket (Lk 15,3-10). Ezért az az általánosító „kirohanás”, amely a Máté-evangélium 23. fejezetében megszólal, biztosan nem volt jellemző rá; ez a beszédkompozíció különben sem Jézus korának viszonyait, hanem *Máté korát*,

az egyre végzetesebben szétváló „zsidóság” és „kereszténység” szembenállását tükrözi. Ezeket szem előtt tartva mégis elmondhatjuk, hogy Jézusnak a *farizeusok és írástudók* ellen itt elmondott nyolc, „*Jaj*”-kiáltással bevezetett *vádbeszéde* közül öt hitelesnek tartható (noha eredetileg nem feltétlenül a farizeusok voltak a címzettek): „*Jaj nektek, ti színészek, mert bezárjátok a Mennyek országát az emberek előtt... Jaj nektek, mert tizedet adtok ugyan a mentából, az ánízsból és a köményből, de figyelmen kívül hagyjátok az igazságosságot, az irgalmasságot és a hűséget... Jaj nektek, mert a pohár és a tál külsejét tisztogatjátok, belül azonban tele vannak azzal, amit másoktól elraboltok, és elpocsékoltok... Jaj nektek, mert hasonlók vagytok a meszelt sírokhoz, amelyek kívülről szépnek látszanak ugyan, de belül tele vannak mindenféle tisztátalansággal... Jaj nektek, mert a próféták sírjait építgetitek, és az igazak síremlékeit díszítgetitek; ezzel magatok tanúskodtok magatok ellen, igazolva, hogy fiai vagytok azoknak, akik meggyilkolták a prófétákat” (Mt 23,13.23.25.27.29-31).*

Valamelyik szombaton Jézus az egyik zsinagógában tanított, majd meggyógyított egy tizennyolc éve nyomorék asszonyt. Erre megszólalt a *zsinagóga elöljárója* – bosszankodván azon, hogy Jézus szombaton gyógyított –, és ezt mondta a tömegnek: „Hat nap van a munkára, tehát azokon gyertek gyógyíttatni magatokat, ne pedig a szombat napján!” Jézus azonban megfelelt neki, és ugyanazzal a *képmutatással vádolta*, mint az előbbi példákban a farizeusokat és írástudókat: „*Ti színészek! Melyikőtök nem oldja el szombaton is ökrét vagy szamarát a jászoltól, és nem vezeti ki itatni? Ennek az asszonynak viszont, akit a Sátán immár tizennyolc év óta megkötözött, nem kellett-e Isten által feloldatnia ettől a bilincstől a szombat napján is?*” (Lk 13,10-16).

Tömegemberek

Mondhatnánk úgy is: egyszerű, hétköznapi emberek, átlagemberek, „a sokaság fiai”. Ezeknek öt típusával találkozunk.

Egyszer odament Jézushoz egy beteg, nevezetesen *egy lep-rás*, térdre borult előtte, és így esengett hozzá: „Ha akarnád, képes lennél megtisztítani engem!” Ekkor Jézus *haragra ger-*

jedt, és megesett rajta a szíve, kinyújtotta a kezét, megérintette őt, és így szólt hozzá: „Akarom, tisztulj meg!”... Majd *ráripakodott*, és *rögtön kiutasította* őt, mondván: „Ügyelj rá, hogy senkinek semmit ne szólj, hanem menj el titokban...” (Mk 1,40-44). – Jézus haragjának emlékezetét csak néhány kódex őrizte meg, nem véletlenül, hiszen az idő múlásával egyre kevésbé illett bele a róla alkotott képbe; de ezt haragot a személyét övező, egyre terjedő csodamánián kívül a leprás viselkedése is magyarázza: térdre borulása és babonás várakozása. Hogy jól értjük Jézus heves reagálását, *egyrészt* azt kell tudnunk, hogy zsidó érzék szerint a térdre borulás *egyedül Istent* illeti meg (bár Izraelben nem kellett attól félnie Jézusnak, hogy felcserélik őt Istennel, de már a személyi kultuszt is elutasította [ld. még Mk 10,17-18; Mt 20,20], mert „Isten országában” nincs helye semmiféle emberi uralomnak), *másrészt* azt, hogy a leprás kérésének megfogalmazásában ugyanaz a babonás várakozás szólal meg, mint a vérfolyásos asszony elképzelésében (Mk 5,28); benne volt a kor levegőjében, hogy kiemelkedő személyiségekről feltételezték a *mágikus* erőátvitel képességét.

Következő példánk *az epilepsziás fiú apja*, kétszeresen is (bár mellékszereplőkként írástudók is jelen vannak). A jelenet (Mk 9,14-29) első felében az apa így panaszkodik Jézusnak: „Rabbi, elhoztam hozzád a fiamat, akiben szótlán szellem van, és ahol éppen elkapja, ide-oda rángatja őt... Mondtam is tanítványaidnak, hogy űzzék ki, de nem voltak elég erősek hozzá.” Jézus rendkívüli módon *kiborul*: „Ó, ti Istenbe vetett bizalom nélküli nemzedék vagytok! Hát meddig legyek még veletek? Hát meddig viseljelek el titeket? Hozzátok ide hozzám!” Miután odavitték, Jézus megkérdezi az apát: „Mennyi ideje már, hogy ez történik vele?” Az így szól: „Kisgyermekkora óta. És sokszor vetette tűzbe is, vízbe is, hogy tönkretegye őt. De ha képes vagy valamire, szánj meg minket, és siess segítségünkre!” Ettől Jézus ismét *felbőszül*: „Ez a »Ha képes vagy«!” Vagyis felindultan visszautasítja az apa feltételezését (amelyet nyilván tanítványai is osztanak), miszerint talán képes olyasmire, amire mások nem, majd rámutat arra, hogy nem a különleges képességről, az emberi erőről van szó, hanem kizárólag az Istenbe, a tulajdonképeni gyógyítóba vetett bizalomról: „Minden lehetséges annak,

aki bízik Istenben.” Ahogyan máskor is hangsúlyozta, hogy nem az ő rendkívüli képessége eredményezte a gyógyulást, hanem a gyógyulásra vágyó beteg Istenbe vetett bizalma.

Amikor Jézus elment Jairus, egy zsinagógai előjáró haldokló lányához, zajos tolongásba, hangosan kiáltozó *siratóasszonyokba* ütközött. Számonkérő szavai nyomán azonban – „Miért zajongtok és sírtok? A gyermek nem halt meg, hanem alszik” – csak kinevették, mire ő „*mindenkit kiutasított*” (értsd: a jajveszékelőket), csak a gyermek apját, anyját, valamint vele lévő tanítványait vette magához... (Mk 5,40) – Feltehetjük a kérdést: Jézus miért hagyta figyelmen kívül a hírvivők jelentését (hogy a kislány már meghalt), s aztán a siratóasszonyok jajgatását? Feltehetően azért, mert (ismerve övéit) finom érzékel megérezte, hogy ezek az emberek – a „Végre akasztják a hóhért!” mentalitásával – titokban mintha csak arra vártak volna, hogy végre „kifejzessék mély együttérzésüket” a zsinagóga előjárója iránt, akit gyermeke halálával „megvert az Úr”. Mintha csak az alkalmat lesték volna, a gyermek mozdulatlan-ságát rögtön halálára magyarázták, és megüzenték a „halálhírt”, illetve belefogtak a jajveszékelésbe. Jézus bátorítása: „A gyermek nem halt meg, hanem alszik”, vagyis az a kilátás, hogy halottsiratásuk elsietett, egyáltalán nem hatja a siratóasszonyokat, ellenkezőleg; cinikus és iszonyatos nevetésük – amely egyedülálló az Újszövetségben – inkább kárörvendésnek hat.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy az összes esetek közül legjobban a jeruzsálemi templom udvarán folyó kereskedés háborította föl Jézust (pontosabban persze az, ami ennek háttérben állt: az áldozatbemutatás), vagy személyesebben fogalmazva: azok, akik *eladtak*, illetve *vásároltak* a templomban – legalábbis erre utal Jézus reakciójának hevessége (Mk 11,15). Az evangélisták egymástól eléggé eltérően számolnak be erről, s a köztudatban leginkább János leírása él: „Kötelekből ostort font, és mindnyájukat kiüzte a templomból, a juhokkal és ökrökkel együtt, a pénzváltók pénzét szétszórta, és asztalaikat felforgatta...” (Jn 2,15-16). A lényeg azonban közös az evangélisták leírásában, bár a fordítások pontatlanok, mert Jézus nem „kiüzte” az eladókat és a vásárlókat, hanem *kiutasította őket* (ld. Márk-kommentárom 656. lábjegyzetét), természetesen megfelelő tanítással indokolva azt.

Végül lássunk egy szó szerinti értelemben vett „tömegembert”, hiszen Lukács azt írja, hogy egy alkalommal „**valaki a tömegből**” így szólt Jézushoz: „Mester, mondd meg a testvéremnek, hogy ossza meg velem az örökséget!” Jézus azonban megütközve, talán úgy is mondhatnánk, **felháborodva** azt kérdezte tőle: „Ember, ki tett engem bíróvá vagy osztóvá köztek?” – elutasítva ezzel a kérelmező által neki szánt szerepet (Lk 12,13-14). És noha Lukács nem állítja, de úgy tűnik, Jézus ezzel faképnél is hagyta az illetőt (vö. Mk 8,13).

Tanítványai

Akár meglepő, akár nem, ez a legnagyobb létszámú csoport! Minden jel szerint tanítványai értetlensége viselte meg a leginkább Jézus idegzetét. Az enyhébb esetektől tartunk a súlyosabbak felé, bár ez az osztályozás természetesen szubjektív.

Egy alkalommal Márk szerint kisgyerekeket vittek Jézushoz, hogy megáldja őket (ám valószínűbb, hogy nagyobb gyerekek – utcagyerekek? – maguk mentek hozzá), de a tanítványok el akarták zavarni őket (hogy ne fárosszák, ne zaklassák a Mestert). Amikor azonban Jézus ezt meglátta, **bosszús lett, keményen rájuk szólt**, és azt mondta nekik: „Hagyjátok, hogy a gyermekek hozzám jöjjenek, ne álljátok útjukat, mert az ilyenek számára van itt Isten országa...” (Mk 11,13-14).

A Jeruzsálemben tartó úton Jézus a samaritánusok egyik falujában akart szállást venni tanítványaival, de a zsidókkal ellenséges viszonyban álló samaritánusok nem fogadták be őket. Jakab és János, a „Mennydörgés fiai” ekkor ezzel a kérdéssel fordultak Jézushoz: „Uram, akarod-e, hogy azt mondjuk: »Tűz szálljon le az égből, és pusztítsa el őket!«, ahogyan Illés is tette?” Erre Jézus Lukács szerint **keményen rájuk szólt**, és ezt mondta: „Nem tudjátok, miféle szellem hatása alatt álltok! Az emberfia ugyanis nem azért jött, hogy elpusztítsa az emberek életét, hanem hogy megmentse azt” (Lk 9,52-56).

Az egyik Genezáreti-tavi átkeléskor nagy szélvihar támadt, s a hullámok becsaptak a hajóba, úgyhogy a hajó már kezdett megtelni. Jézus azonban a hajó leghátsó részében, egy fejpárnára dőlve aludt. Tanítványai felkeltették őt, és számon kérő hangsúllyal azt kérdezték: „Rabbi, nem törődöl azzal, hogy

elveszünk?” Jézus azonban *letorkolta őket*: „Miért vagytok ennyire gyávák? Hogyan van az, hogy még mindig nem bíztok Istenben?” (Mk 4,35-40). Ha csak a második kérdés hangzott volna, azt még higgadt megnyilatkozásként értékelhetnénk, az első azonban ugyancsak indulatos minősítés.

A következő négy példából úgy tűnik, hogy Jézust a leginkább tanítványai *értetlensége*, mondhatnánk butasága tudta felizgatni.

A rituális tisztaságról a farizeusokkal és az írástudókkal folytatott kemény vita után Márk szerint Jézus a tömeg számára összefoglalta a leckét, mondván: „Hallgassatok rám mindnyájan, és értsétek meg: Semmi olyan nem teheti tisztátalanná Isten előtt az embert, ami kívülről megy beléje; hanem az teszi tisztátalanná az embert, ami kijön az emberből” (Mk 7,14-15). Tanítványai azonban talányosnak tartották ezt a kijelentést, és miután hazatértek, érdeklődtek annak értelméről. Szelíd magyarázat helyett azonban *felháborodott kioktatást* kaptak: „Ti is ennyire értetlenek vagytok? Nem fogjátok föl?...” – majd következett a lecke pontosított, de immár vulgárisba hajló megisméltése: „...hogyan semmi, ami kívülről megy be az emberbe, nem teheti tisztátalanná, mivel nem a szívébe megy, hanem csak a gyomrába, majd pedig a budiba kerül; ...ami kijön az emberből, az teszi tisztátalanná az embert, ugyanis belülről, az ember szívéből jönnek elő a gonoszságok, és ezek valóban tisztátalanná teszik az embert” (Mk 7,18-23). – Hogy átérezhessük ennek a stílusnak a súlyát, tudnunk kell, hogy a Jézus által használt „budi” kifejezést (a görögben *aphedrón*) az egész ókor egyetlen klasszikusa sem vette soha a szájára, és már az Újszövetség **D** kódexe is a „kanális, árok, gödör” jelentésű *okhetosz*-szal helyettesítette. Az általam elért latin, német, angol, francia és magyar nyelvű fordítások közül egyetlen egy sem meri pontosan lefordítani, hanem valamennyien finomítják, sőt olykor finomkodva írják körül, még az egyébként enyhén szólva szabad szájú Luther is, aki így fogalmazza meg: „...csak a gyomrába, és természetes úton távozik”.

A második „kenyérszaporítás” után a tanítványok elfelejtettek kenyeret magukkal vinni, és csak egy kenyér volt velük a hajóban. Erre vitázni kezdtek egymással arról, hogy nincs ke-

nyertük. Amikor Jézus észrevette ezt, első alkalommal zúdított rájuk igazi **kérdészuhatagot**: „*Miért vitatkoztok* azon, hogy nincs kenyerek?... *Nem emlékeztek*, hogy amikor az öt kenyeret megtörtem az ötezer embernek, hány kosárnyi kenyérdarabot vettetek át?... *És amikor* hét kenyeret törtem meg a négyezer embernek, hány tele fonott kosárnyi kenyérdarabot vettetek át?... Még mindig *nem fogjátok föl*, és *nem is értitek?* [ti. azt, hogy hiány esetén egyszerűen meg kell osztanunk egymással a meglévő keveset]... *Megkövesedett a szívetek?...*” (Mk 8,14-21).

Az utolsó vacsorán versengés támadt a tanítványok között amiatt, vajon melyikük számít a legnagyobbknak (Lk 22,24). Jézus rögtön három kérdéssel reagált; ezekből és csatolt kijelentéséből már be kellett volna látniuk viselkedésük helytelenségét: „Végteére is ki a nagyobb? Aki az asztalnál ül, vagy aki felszolgál? Hát nem az, aki az asztalnál ül? Én azonban olyan vagyok közöttetek, mint aki felszolgál” (Lk 22,27). Nyilván nem látták be, és további kemény oktatásra szorultak, de ez csak akkor válik világossá, ha szavainak folytatását a szokványos kijelentő mód helyett kérdő módban fogalmazzuk meg. Ha *kijelentő módban*, ténymegállapításokként és ígéreteként fognánk fel a következőket, akkor csupa Jézustól idegen abszurditást kapnánk, s a kora keresztény apokaliptika világába lépnénk át (ld. Márk-kommentárom, 773. láb.). A központozás megváltoztatása azonban megoldja a látszólag megoldhatatlan értelmezési nehézséget: *kérdő módban*, kérdésekként azonnal „élni” és „világítani” kezdenek ezek a tartalmak, és kiderül, hogy az újabb kérdészuhatagban Jézus már-már „**gyilkos**” **iróniájával** állunk szemben (a kettős kérdőjelekkel erre az iróniára szeretném felhívni a figyelmet): „Ti viszont? Ti mindvégig kitartottatok velem próbatételeimben?? És én királyi uralmat hagyok rátok?? Ahogyan Atyám hagyott rám?? Hogy asztalomnál egyetek és igyatok »az én országomban«?? És majd trónon ülve ítéletek Izrael tizenkét törzsét??” (Lk 22,28-30).

A vacsora folyamán aztán szóba kerülhetett, hogy elmúltak már a szép galileai napok, amikor az emberek mindenütt barátságosan fogadták Jézust és tanítványait. Az ellenséges Jeruzsálemben veszélyes a helyzet, a levegőben lóg Jézus letartóztatása

(vö. Jn 11,57). Ebben a légkörben elfogyhatott a tanítványok Istenbe vetett bizalma, és elkezdhettek így gondolkodni: „Most már nekünk kell gondoskodnunk magunkról! Most mindegyikünknek pénzre lesz szüksége, meg útravalóra, és mindenekelőtt fegyverre, hogy megvédhesse magát. Egy törre nagyobb szükség lesz, mint egy köpenyre!” – Jézus meghallhatta ezt, ezért megkérdezi tőlük: „Amikor erszény és tarisznya nélkül küldtelek szét titeket, szenvedtetek-e hiányt valamiben?” Gyánútlanul rávágják: „Semmi.” Ha nem akarjuk, hogy a folytatás tökéletes ellentmondásba kerüljön Jézus egész korábbi tanításával és viselkedésével, akkor a szokványos *felszólító mód* helyett itt is *kérdő módban* kell értenünk szavait, amelyekben **ugyanaz az irónia** szólal meg, mint az imént: „Most viszont vigye magával a pénzét, akinek van? És ugyanígy a tarisznyáját? És akinek nincs töre, az adja el még a köpenyét is, hogy vásárolhasson?” – Az egyik, tökéletesen süket és vak tanítvány erre rávágja: „Uram, nézd, van itt két tör!” Mire Jézusnak végképp **elfogy a türelme**, és csak annyit mond: „Elég!” Bár az ironikus kérdések után lehetne ezt is ironikusan értelmezni: „Bőven elég. Még sok is – hiszen egyre sincs szükségünk!”, de valószínűbb, hogy egyszerűen csak azt jelenti: „Elég ebből az ostoba beszédből!” (Lk 22,35-36).

Amikor Jézus először beszélt tanítványainak arról, hogy sokat kell majd szenvednie, és azzal is számolnia kell, hogy megölik, Péter magához vonta őt, és elkezdett keményen beszélni vele, mondván: „Isten őrizzen ettől, uram! Semmiképp nem történik ez veled!” Jézus azonban leintette, olyan kemény szavakkal, mint soha senki más: „Menj innen mögém, **sátán!** Kelepce vagy számomra...” (Mt 16,21-23). – Ha nem akarunk átlépni a fantázia birodalmába, és hűségesek akarunk maradni annak a Jézusnak a szellemiségéhez is, aki senkit sem minősített ördöginek (ezt csak Jn 6,70 és 8,44 fogta rá), akkor a „Sátán!” megszólítást csak így értelmezhetjük: „A Sátán beszél belőled!” A Sátán, vagyis a (megszemélyesített) kísértő látszólag vallásos, teológiailag kifogástalan érvekkel állít csapdát az embereknek, hogy letérítse őket az Istennek tetsző útról. Itt ugyanazzal az érveléssel próbálkozott Péterem keresztül, mint annak idején a pusztában: „... Írva van, hogy »angyalainak parancsol majd

felöled«, és »tenyerükön fognak hordozni téged, nehogy kőbe üssed lábadat«!)” (Mt 4,6). – Továbbá érdemes tudatosítani, hogy Jézus nem elzavarta Pétert, hanem oda küldte, ahol a tanítvány helye van, ha valóban *követni* akarja mesterét: *mögötte*, az ő lábnyomában (vö. Mk 1,17; 8,34), ahelyett hogy ő akarná megmutatni az utat. (Mt 4,10 szövegében több kódex is ugyan-ezt a kifejezést használja Jézus pusztai megkísértésének leírásakor: „Menj gyorsan mögém, Sátán!”)

* * *

Ha a rokonai is, a vallási vezetők is, a tömegemberek is, saját tanítványai is „az agyára mentek” Jézusnak – akkor fölmerülhet a kérdés: Kik nem? Bizony, azt kell mondanunk, hogy ritka kivételektől (például Zakeustól) eltekintve, mindenki „az agyára ment”. Erre sok mindent lehetne mondani, de én csak annyit jegyzek meg: Micsoda magány...

(2019. november 4.)

Az evangélisták és Jézus

„Nyelvi trükkök” a teológia szolgálatában

Teljesen természetes, hogy nemcsak a teológiai jellegű üzenetek hordozója a nyelv, hanem minden más mondanivalóé is, tehát bármit akarunk is megfogalmazni, csak a nyelv segítségével tehetjük. Itt azonban olyan *sajátos nyelvi eljárásokról*, „ügyes [nyelvi] fogások”, „nyelvi trükkök” bevetéséről lesz szó, amelyek a szerző „hátsó szándékának” kifejezését hivatottak szolgálni; ez a cél, illetve az ily módon kifejezett szerzői üzenet persze egyáltalán nem tűnik föl a „jámbor olvasó” számára, és *jobbára* csak az adott szövegnek más szöveggel/szövegekkel való összevetésével mutatható ki. Az alábbiakban ennek az eljárásmódnak a különböző változatait mutatom be, tehát azt, hogy az evangélisták milyen eszközökkel juttatták kifejezésre a *saját*, az eredeti valóságot *megváltoztató* vagy Jézus felfogásától *eltérő* teológiájukat.

I. „Játék” az idézetekkel

Az evangélisták gyakran érvelnek az Ószövetségből vett idézetekkel, ezzel igyekezve alátámasztani mondanivalójukat – a pontos idézés azonban egyáltalán nem erényük. Lássunk három jellegzetes példát.

1) Márk ezekkel a sorokkal indítja evangéliumát (1,1-3): „Jézus Krisztus örömmüzenetének kezdete. Ahogyan írva van Izajás próféta könyvében: »Íme, elküldöm előtted követemet, aki elkészíti majd utadat. Kiáltó hangja hallatszik a pusztában: Készítsétek el az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit!«”

Az még nem lenne baj, hogy idézetnek csak a második fele található valóban Izajás könyvében (40,3), az első fele Malakiás prófétánál olvasható (3,1). Csakhogy *krisztológiai koncepciója*

érdekében, vagyis hogy Keresztelő Jánost Jézus „előfutaraként” állíthassa be, az evangélista mindkét idézetben *megváltoztatta* az eredeti szöveget. – A Malakiás-idézet eredetije így hangzik: „Íme, elküldöm követemet, hogy elkészítse előttem az utat”, vagyis az első felében *nincs benne* a Márk-féle „előttem”, a második felében pedig „utadat” helyett „utamat” olvasható (szó szerint: előttem az utat). – Az Izajás-idézet értelmét is megváltoztatta az evangélista tagolása. Az eredeti ez: „Kiáltó hangja hallatszík: / Készítetek *utat a pusztában* az Úrnak...”, Márk megfogalmazása viszont: „Kiáltó hangja *hallatszík a pusztában*: / Készítsétek el az Úr útját...”

Eredetileg tehát arról volt szó, hogy a Jahve által küldött követ *Jahve számára* készíti elő az utat, s ezt úgy csürte-csavarta Márk (és nyomában Lukács is), hogy azt jelentse: az Isten által küldött követ – konkrétan Keresztelő János (!) – *Jézus számára* készíti elő az utat.

2) Amikor Máté elbeszélése szerint a „napkeleti bölcsek” arról érdeklődtek Heródestől, hogy „hol van a zsidók újszülött királya”, ő összehívta a nép főpapjait és írástudóit, és megérdeklődte tőlük, hol kell születnie a Messiásnak, azok pedig ezt mondták neki: „A júdeai Betlehemben; mert így írta meg a próféta: »És te, Betlehem, Júda földje, semmiképp nem vagy a legjelentéktelenebb Júda fejedelmi városai között, mert belőled származik majd az a fejedelem, aki pásztora lesz népemnek, Izraelnek«” (Mt 2,1-6).

A Máté által említett idézet azonban ténylegesen két különböző idézet összekapcsolása: Az első túlnyomó része Mikeás 5,1-ből való: „Te, Betlehem, bár a legkisebb vagy Júda nemzetiségei közt...”, a második 2Sámuel 5,2-ből: „Legeltesd népemet, Izrael...” – és persze eredetileg mindkét szövegben *Dávid királyra*, illetve „Dávid házára” vonatkozik az „isteni ígélet és megbízás” (a pásztor képének a királyra alkalmazása közkeletű volt), nem pedig Jézusra.

3) Józanul szemlélve a dolgot, *semmi* sincs megírva az Ószövetségben konkrétan Jézusról, de szinte tetszés szerint lehet belőle bármit egy elképzelt messiásra vonatkoztatni, s az evangélisták – és más újszövetségi szerzők – meg is tették, „jó kedvvel, bőséggel”. Csak egy kis csokor az állítólag Jézusról

szóló „jövendölésekből”: 2Móz 12,46c; 21,32; Iz 53,1-12; Zak 12,10b; Zsolt 22,8-9.16.19; 34 [33],21; 41 [40],10. Hogy aztán Mk 1,2-3 egy Malakiás-idézetet (3,1) tévesen Izajásnak tulajdonít, vagy Mt 27,9-10 egy Zakariás-szöveget (11,12-13) *összeszemos* egy Jeremiás-szöveggel (32,6-11)? Nagyobb baj, hogy ha egy prófétai szó nem fedí pontosan Jézus életének valamely eseményét, akkor az Írást *hozzaigazítják* az élethez (például Iz 8,23-9,1-et Mt 4,15-16-ban), vagy amint mindjárt látni fogjuk, az életet igazítják hozzá az Írás szövegéhez.

Az ún. „beteljesedési idézetek” *Máté* teológiájának jellegzetességét alkotják, és *krisztológiai*, illetve *ekkléziológiai* elgondolásait tükrözik: segítségükkel egyrészt Izrael és a „pogányok” Messiásaként akarja bemutatni Jézust, másrészt az Ószövetség prófétai hagyományához akarja kötni egyházát, pontosabban ezt a hagyományt akarja élővé tenni a maga egyházának korában, mivel a tanítványi sorsot prófétai sorsként fogja fel. Az effajta idézetek számáról megoszlanak vélemények, de a következő tízet biztosan közéjük sorolják a szentírástudósok: 1,22-23; 2,15; 2,17-18; 2,23; 4,14-16; 8,17; 12,17-21; 13,35; 21,4-5; 27,9-10.

A témának hatalmas szakirodalma van, ezért most csak egy mellékes, mondhatni jelentéktelen, de „tréfás” esetre hívom föl a figyelmet:

Márk evangéliumában – jeruzsálemi bevonulását előkészíteni akarván – Jézus azt mondja két tanítványának (11,2): „Menjete el a szemközti faluba; mihelyt beértek, találtok majd egy megkötött szamárcsikót, amelyen még senki ember nem ült: oldjátok el, és hozzátok ide!” *Máté* evangéliumában ez így hangzik (21,2): „Menjete a szemközti faluba, és azonnal találtok majd egy megkötött szamarat, és vele egy csikót: Oldjátok el, és vezessétek őket hozzám!” Vagyis Márknál egy samárról van szó, Máténál kettőről. Miért? Valószínűleg azért, mert Máté *félreérti* a 21,5-ben általa idézett Zakariás 9,9 irodalmi jellegzettségét, a gondolatritmust (*paralellismus membrorum*), vagy pedig azért, mert görcsösen *ragaszkodik* ahhoz, hogy szerinte „egy íóta vagy egy vesszőcske sem múlik el a törvényből, amíg minden meg nem lesz” (5,18). Mindenesetre az idézet így szól: „Mondjátok meg Sion leányának: Íme, királyod jön hozzád,

szelíden, *szamáron* ülve, *szamárcsikó* hátán”, Máté pedig azt hiszi, de legalábbis azt sugallja, hogy Zakariás két számárról beszél, és hogy szó szerint beteljesedjék a „jövendölés”, ezt a kettősséget már az események leírásába is beleviszi (21,2), mondván: „Ez pedig azért történt, hogy beteljesedjék, amit az Úr megmondott a próféta által...” (21,4). (Mellesleg a Zakariás-idézet bevezetése – „Mondjátok meg Sion leányának” – nem is Zakariástól van, hanem Iz 62,11-ből.)

De ha már ragaszkodik a jövendölés beteljesedéséhez, akkor Máté a folytatásban is következetes, és azt írja (21,6-7): „A tanítványok elmentek, és úgy tettek, ahogyan Jézus elrendelte nekik. Odavezették a szamarat és a csikót, *rájuk* tették felsőruháikat, és ő felült *azokra*.” Az előző bekezdésben említettekől fakad az a képtelenség, hogy Jézus immár egyszerre két számáron ül. Persze valószínűbb, hogy Máté úgy képzelte el: a ruhákat mindkét számárra ráterítették, s így széles „trónus” keletkezett a „király” számára, de Jézus természetesen csak az egyik számáron ült.

II. Kihagyások

Rengeteg példát lehetne felsorolni arra, hogy akár Lukács, akár Máté mi mindent hagy ki az általa fölhasznált Márk-szövegből, és *változtatja meg ezzel annak üzenetét*, de az egyszerűség kedvéért csak a kisebb terjedelműekre hozok példákat (ahogyan a következő alpontban a betoldásokra vonatkozóan is).

1) Ha összevetjük egy leprás meggyógyításának Márk 1,40-45-beli szövegét Lukács leírásával (5,12-15), akkor könnyen feltűnik, hogy *Lukács* minden olyan mozzanatot kihagy Márk leírásából, amely a Jézusban zajló *ézelmekre és indulatokra* utal: nem említi meg, hogy Jézus haragra gerjedt, megesett a szíve a lepráson, majd annak gyógyulása után ráripakodott, és rögtön kiutasította őt. (Lukácsnak ezt a jellegzetességét részletesen bemutattam *A retusálás nagymestere, Lukács c. tanulmányomban*.)

Ugyanígy bánik *Máté* is a béna kezű ember szombati meggyógyításának Márk-féle történetével (Mk 3,1-6 – Mt 12,9-14): tőle nem tudjuk meg, hogy Jézus „haraggal végignézett” a fari-

zeusokon, „és mivel részvétet érzett irántuk, szomorú volt szívük megkövesedettsége miatt”. De sok hasonló esetet lehetne még felsorolni tőle, például Mt 13,58 nem közli, hogy Jézus *csodálkozott* (Mk 6,6); Mt 15,30 nem beszél Jézus *sóhajtozásáról* (Mk 7,34), Mt 19,14 arról, hogy Jézus *bosszús* lett (Mk 10,14), Mt 19,21 pedig arról, hogy Jézus *megkedvelte* a gazdag ifjút (Mk 10,21).

2) A Genezáreti-tavi szélviharhoz kapcsolódó jelenet márki leírásából (Mk 4,35-41) *Lukács* (8,22-25) kihagy két lényeges megjegyzést: a) Nem közli a tanítványok Jézusnak tett szemrehányását: „*Nem törődöl azzal, hogy (elveszünk)?*”, s csak azt írja: „Rabbi, rabbi! Elveszünk!” Ezzel egyrészt megmenti a tanítványokat attól, hogy *tiszteletlennek* látszódnak, másrészt elveszi annak a lehetőségét, hogy bárki is *nemtörődömséget* feltételezhessen Jézusról. – b) Nem közli Jézus szemrehányását: „*Miért vagytok ennyire gyávák?*” Ezzel egyrészt ismét menti a tanítványok *becsületét*, másrészt (akárcsak az előbbi kihagyással!) megakadályozza, hogy bárkiben fölmerülhessen a gondolat: komoly *konfliktusok* is lehettek Jézus és a tanítványai között.

Lényegében ugyanezeket a vonásokat szemlélteti az is, ahogyan a vérfolyásos asszony meggyógyulásának Márk-féle történetéből (Mk 5,25-34) *Lukács* kihagy egy félmondatot: Amikor Márk szerint Jézus érzekelte magán, hogy erő ment ki belőle, megfordult a tömegben, és így szólt: „*Ki érintette meg a ruhámat?*” Erre tanítványai azt mondták neki: „*Látod, hogy a tömeg szorongat téged, és mégis azt kérdezed, »ki érintett meg engem«?*” *Lukács* mellőzi a mondat második felét („és mégis azt kérdezed...”), így a tanítványok *értetlen-tiszteletlen*, már-már szemrehányó viselkedéséből Péter alázatos szolgálatkészsége lesz: „*Mester, a tömeg szorongat és présel össze téged!*”

3) Amikor anyja és fivérei „*meglátogatják*” Jézust Kafarnaumban, *Lukács* (8,19-21, ill. Mt 12,46-48) csak annyit közöl, hogy „a tömeg miatt nem tudtak találkozni vele”, ezért megmondták neki: „*Anyád és fivéreid kinn állnak, és látni akarnak téged.*” Azaz *Lukács* is, *Máté* is teljes terjedelmében törli a jelenet Márk által közölt előzményét, vagyis hogy anyja és testvérei úgy vélték, Jézus „*magán kívül van*”, „*nincs eszé-*

nél”, s ezért „hatalmukba akarták keríteni”, hogy hazavigyék (Mk 3,20-22) – tehát hallgatnak az összetűzésükről. Ezáltal az egész jelenetet ártalmatlan színben tüntetik fel, mintha csak barátságos rokoni vizitról lenne szó, amelyet csupán a tömeg tolongása nehezít meg kissé, holott a háttérben az írástudók súlyos, Jézust *lejárató*, sőt *életveszélyes* vádja áll: „Belzebub van benne, és a démonok fejedelmének segítségével üzi ki a démonokat.” A kihagyással tehát Lukács és Máté is egyrészt „megőrzi Jézus *tekintélyét*”, másrészt eltünteti a Jézus és a családja közti *konfliktust*.

4) Teológiai szempontból az előzőeknél sokkal súlyosabb az alábbi eset: A farizeusok szemrehányást tesznek Jézusnak, hogy tanítványai kalásztépéssel megszegik a szombati nyugalmat, Jézus azonban megvédi őket, mondván: „A szombat lett az emberért, nem pedig az ember a szombatért, *tehát az Emberfia Ura a szombatnak is*” (Mk 2,27). De Lukács (6,5 – Mt 12,8-cal együtt) kihagyja Jézus válaszában első, hiteles részét („A szombat lett az emberért, nem az ember a szombatért”), alighanem azért, mert az még az 1. század utolsó harmadában élő keresztények szemében is elviselhetetlen eretnokség volt; az Ószövetségben ugyanis épp az ellenkezője áll ennek, vagyis hogy Isten nem az ember javára, hanem saját dicsőségére rendelte el a szombati nyugalmat (2Móz 35,1-3: „A hetedik nap... *szent Jahve számára*”). Jézus azonban frontális támadást intézett a megkövesedett szombattörvény mögötti megkövesedett *istenkép* ellen!

Másfelől nem tarthatjuk hitelesnek Jézus válaszában Márk által is közölt második felét: „*tehát az Emberfia Ura a szombatnak is*”, mert itt az *apokaliptikus* értelemben vett Emberfia és Úr (*küriosz*) címmel van dolgunk: azért kell ezt feltételeznünk, mert Isten iránti feltétlen tisztelete (vö. Mk 10,17-18; 12,29) megtiltotta Jézusnak, hogy önmagát vagy az embert általában az Isten adta rend „urának” nevezze.

Lukács és Máté eljárása – az, hogy Jézus hiteles mondását kihagyják Márk szövegéből, a hiteltelent pedig meghagyják – egyértelműen *krisztológiai* tendenciáról árulkodik, azaz komoly dogmatikai súlya van.

III. Betoldások

1) A Keresztelő Jánost és Jézust *harmonizálni* igyekvő krisztológiai koncepció nem csupán Márkra jellemző (ld. I. 1.), hanem a többi evangélistára is. Két érdekes példa erre *Mátétól*:

Bűnbánati prédikációjában Keresztelő János arra szólította fel a népet, hogy térjenek meg, ennek jeléül merítkezzenek alá a Jordánban, és akkor Isten megbocsátja bűneiket (Mk 1,4). Máté szerint *János* így indokolta ezt a felszólítást: „elérkezett ugyanis a Mennyek országa” – csakhogy ez a *Jézustól* való kijelentés (Mk 1,15) sem Márknál, sem Lukácsnál nem található meg ezen a helyen, ez Máté betoldása (ld. még Mt 4,17).

A Hegyi beszédben aztán Máté fordítva is tanúságot tesz a maga elképzeléséről (igaz, meglehetősen rejtetten): *Jézusnak* a „hamis prófétáktól” óvó figyelmeztetése után (7,15-18) Jézus szájába ad egy egyértelműen *Keresztelő Jánostól* származó fenyegetést: „*Isten kívág és tűzre vet minden olyan fát, amely nem terem jó gyümölcsöt*” (19. v.; vö. Mt 3,10b). Ezzel persze nemcsak Keresztelő János és Jézus küldetésének harmonizálását erősíti még tovább, hanem azt is elárulja, mennyire nincs tisztában Jézus istenképével.

2) A földbe elvetett gabonamag kis példázatával (Mk 4,26-28) *Jézus* arra kérdésre ad választ, *hogyan* „érkezik”, „jön el”, „valósul (meg)” Isten országa. A korabeli apokaliptikusok úgy gondolták, az égből jön, hirtelen (az Isten által előre meghatározott napon) és „dörgéssel-villámlással” (az összes gonoszok elleni pusztító háborúval, amelyben Isten az angyalokat, az igazakat és a természet erőit egyaránt beveti, majd idevarázsolja a Paradicsomot). Jézus válasza: Nem, nem így jön el! Nem látványos csodák révén, hanem „csak” a *vetőmag* terméshozásának csöndes, *hétköznapi* „csodájával”. Nem az égből jön, hanem a földön bontakozik ki, nem hirtelen, hanem fokozatosan, és nem „dérrel-dúrral”, hanem szinte észrevehetetlenül, látható ok nélkül, „automatikusan” (28. v.: *automaté* a görögben): „Öntevékenyen hoz termést a föld, először szarát, azután kalászt, azután érett szemet a kalászbán.”

A közismert folytatás azonban – „*Amikor aztán a termés enged, rögtön nekiereszti a sarlót, mert itt az aratás ideje*” (29. v.) – már nem Jézustól való, hanem *Márk* kiegészítése. *Formai-*

lag a Márkra jellemző „rögtön” (*euthüsz*) alkalmazásáról és az ószövetségi idézet (Jóel 4,13) bevonásáról ismerhető fel, hogy betoldásról van szó, *tartalmilag* pedig arról, hogy ez a záradék a jézusi mondanivalóval éppen ellentétes, apokaliptikus irányultságot ad a példázatnak, a végítélet öldöklő angyalára irányítva az olvasó figyelmét (vö. Jel 14,15!).

3) Ugyancsak az apokaliptika világát idézi föl egy lukácsi betoldás, mégpedig egy nagyon drámai helyzetben:

A Golgotára vezető útján *Jézus* így szól az öt gyászoló és sirató jeruzsálemi asszonyokhoz (Lk 23,28): „Jeruzsálem leányai, ne miattam sírjatok! Sírjatok inkább magatok miatt és gyermekeitek miatt!” Kemény elutasítását akkor érthetjük meg, ha tudatosítjuk, hogy ezek nem azok az asszonyok voltak, akik Galileától egészen a keresztség követték őt (Mk 15,40-41), hanem annak a „Jeruzsálemnek a leányai”, amely elvetette őt és békeüzenetét (vö. Lk 19,41-42), s még inkább, hogy az asszonyok sírása aligha csak a természetes részvét megnyilvánulása volt, hanem *Róma-ellenes* tüntetés is: a Jézus (vagy inkább a vele kivégzésre vitt zelóták?) iránti részvét mellett ott izzott benne a rómaiakkal szembeni gyűlölet is.

A helyzet természetesen nem volt alkalmas arra, hogy Jézus hosszú prédikációt tartson az isten- és emberellenes zelótizmusról, de a pillanat lehetővé tett számára még egy utolsó figyelmeztetést. S miközben a főpapság a nép vallási megrentőjaként elítélte, és politikai lázítóként kiszolgáltatta a rómaiaknak, Jézus – a kivégzésre menet is – népe sorsával törődött. Intő szavainak értelmét és üzenetét így adhatjuk vissza: „Ha a rómaiak (pusztán taktikázásból) már velem is ilyen brutálisan bánnak el, jöllehet én csak »nedvdús fa« vagyok, az állam nem igazi, »eltüzelésre« alkalmatlan, veszélytelen »ellensége«, nem valódi lázadó – mit fognak tenni a tüzelésre valóban alkalmas »száraz fával«, a valódi lázadókkal, a »szabadságharcosokkal«, ha nacionalista gondolkodásmódjuk nyomán egyszer kitör a fegyveres konfliktus?”

Lukács azonban ezen a ponton indoklasként jövendölést szűr be az apokaliptikus ítéletről (23,28-29): „Mert íme, olyan napok jönnek, amikor azt mondják majd: »Szerencsések a meddők; azok az anyaméhek, amelyek nem születtek, és azok az emlők,

amelyek nem szoptattak!» Akkor majd kezdik mondani a hegyeknek: »Essetek ránk!« És a domboknak: »Takarjatok el minket!«” (vö. még Lk 13,34-35; 19,43-44; 21,23-24) – és így épp az ellenkezőjére fordítja Jézus mondanivalóját: a népe iránti aggodásból és jószágból Isten bosszúja és ítéletének tüze lesz.

4) Egy alkalommal a farizeusok és írástudók a küldetését igazoló csodajelet, „csodabizonyítékot” követeltek Jézustól, ő pedig kijelentette (Mt 12,39): „Ez a rossz nemzedék csodajelet követel, de Isten nem fog csodajelet adni neki, hacsak nem Jónás próféta jelét.” Ez egyértelmű válasz lehetett ellenfelei számára, hiszen ők jól tudták, hogy Jónás könyve szerint Isten egy zsidó prófétát küldött bűnbánati felhívással a „pogány” nagyvárosba, Ninivébe, és ezek a pogányok megtértek, mégpedig *csodabizonyítékok nélkül*, Isten követének *puszta szavára* (Jón 3,1-5)! Más „jelet”, „bizonyítékot” tehát egyetlen nemzedék sem kaphat, Jézusé sem: ahogyan Jónás pusztán a prédikációjával lett „jellé” a niniveiek számára, ugyanúgy Jézus is pusztán igehirdetésével válik megtérésre hívó „jellé” a maga nemzedéke számára.

Máté azonban itt betoldja: „*Ahogy an uyanis Jónás három nap és három éjjel volt a tengeri szörny gyomrában, úgy lesz az Emberfia is a föld gyomrában három nap és három éjjel*” (12,40) – és ezzel feje tetejére állítja Jézus mondanivalóját, ráadásul nagyon ügyetlenül: Jézus ugyanis azt mondta, hogy nem kapnak semmiféle csodajelet, most meg állítólag mégis felkínál nekik egy bizonyító csodát, nevezetesen háromnapos sírban nyugvását (és a feltámadását), vagyis olyan csodában kellene hinniük, amely még a jövő tárgya (és amelyet – a feltámadást illetően – nem észlelhetnek majd)! Ráadásul Máté azt is figyelmen kívül hagyta, hogy „a tengeri szörny gyomrában rejtőzést” (amely csupán Jónás kezdeti engedetlenségét jelképezi) a niniveiek nem tapasztalhatták, következésképpen „jel” sem lehetett számukra! További „belső ellentmondás”, hogy a sírban fekvéssel jelképezett halál az apokaliptikus-dicsőséges, feltámadó Emberfia – e világi – kudarcát jelentené (vö. Mk 68. láb.).

Még egy érv a 40. v. betoldás volta mellett: Ha ezt kihagyjuk, akkor „varratmentes” szöveget kapunk, és rögtön világossá

válik Jézus mondanivalója: „Ez a rossz nemzedék csodajelet követel, de Isten nem fog *csodajelet* adni neki, hacsak nem Jónás próféta jelét. ... A ninivei férfiak felkelnek majd az ítéletkor ezzel a nemzedékkel együtt, és elítélik azt, mert ők már Jónás *prédikációjára* megtértek” (39. és 41. v.). (Lukács szövege még világosabb, mert ő a csodajel megtagadásához közvetlenül kapcsolja hozzá „Jónás jelének” értelmezését, és csak utána beszél az ítéletről: Lk 11,29-30.)

5) Szintén a csodák témakörébe tartozik Lukácsnak egy apró, de annál jelentősebb betoldása:

Az *első* „kenyérzaporítás” történetében Márk azt írja, hogy Jézus „kezébe vette az öt kenyeret és a két halat, feltekintett az égre, elmondta a hálaadást...” (a görögben *eulogészen*: Mk 6,41).

Lukács azonban így fogalmaz (9,16): „Ekkor kezébe vette az öt kenyeret és a két halat, feltekintett az égre, megáldotta azokat...” (gör. *eulogészen autusz*). Az „azokat” betoldásával Lukács megváltoztatja az *eulogészen* (áldást mondott, hálát adott) ige jelentését: a kenyér (és a halak) fölött elmondott *hálaadó imából* ezáltal a kenyér (és a halak) *megáldása*, „kenyérzaporítást” eredményező varázsszavak lesz (pedig hasonló helyzetben, a 22,19-ben, az utolsó vacsora leírásában tudja, hogy az *eulogéin* jelentése ebben az összefüggésben megegyezik az *eukharisztein*-ével). Igaz, hogy ez a formula már Márknál is megtalálható a *második* „kenyérzaporítási” történetben (a halakra vonatkoztatva: Mk 8,7), viszont a **D** kódex ki is javítja az *eulogészasz auta*-t („megáldván azokat”) *eukharisztészasz*-ra („áldást mondván, hálát adván”).

6) Végül lássuk az itt felsoroltak közül leghosszabb és teológiai szempontból legjelentősebb betoldást, szintén Lukács tollából:

Igen jelentős helyen, a Máté-féle Hegyi beszédnek megfelelő „Mezei beszédben”, a hitelesen jézusi négy „boldogmondás” („Boldogok vagytok, ti szegények, éhezők, sírók, üldözöttek”: 6,20-23) után Lukács betold négy „jaj-kiáltást” (6,24-26): „*Ámde jaj nektek, gazdagok, mert már megkaptátok a nektek járó vigasztalást! Jaj nektek, akik most elteltetek, mert éhezni fogtok! Jaj nektek, akik most nevettek, mert bánkódni és sírni fogtok!*”

Jaj nektek, ha jókat mondanak rólatok az emberek mind! Hiszen ugyanígy cselekedtek atyáik az álprófétákkal.”

Legalább öt szempont szól az ellen, hogy ezeket a jajkiáltásokat hitelesen jézusinak tekintsük:

6. 1. Egy *formális mozzanat*: Máté „Hegyi beszédében” a boldogmondásokat nem követi ez a négy jajkiáltás; ez arra utal, hogy eredetileg nem voltak benne a Beszédforrásban (Q), tehát vagy Lukács alkotásai, vagy a Q általa használt feldolgozásából vette át őket.

6. 2. E jajkiáltások szerzője *következetlenül* járt el: A 24. versben „vigasztalás” helyett – a 23. versbeli „fizetség” ellenpárjaként – „büntetésnek” kellene állnia. A „vigasztalás” egyébként a 21. és 24. vers szövegösszefüggésébe sem illik bele, mert Jézus nem vigaszt akart adni az éhezőknek, hanem kenyeret.

6. 3. A jóllakottság és nevetés *önmagában véve egyáltalán nem* Isten- vagy emberellenes, sőt (vö. Mk 2. és 87. láb.; Lk 7,34)! Csak a rászorulókkal szembeni szeretetlenség, az osztozni nem akarás Isten- és emberellenes (vö. Mk 8,14-16.21).

6. 4. Ahogyan szinte minden vallásnak, az egész ószövetségi felfogásnak és a Jézus korabeli apokaliptikának is magától értetődő, kihagyhatatlan eleme volt „*a mérleg törvénye*”, vagyis a „kiegyenlítő igazságosság” eszméje, amit egyszerűen így lehet megfogalmazni: „A jók elnyerik jutalmukat, a rosszak elnyerik büntetésüket Istentől” (illetve „az isteni ítélet nyomán a jók és a rosszak rangsora megfordul”). Itt is ezzel az eszmével van dolgunk (akárcsak Lk 16,25 „klasszikus” megfogalmazásában), csak hogy Jézus „botrányos módon” *elvetette* az igazságosság effajta felfogását (ld. pl. Mt 5,20; 5,45.46-48; 20,10.14 – ami azonban nem jelenti azt, hogy az igazságtalanság elvét képviselte volna, ld. Mt 20,13).

6. 5. A Lukács-féle jajkiáltások az ószövetségi próféták fenyegetéseit idézik fel, konkrétan Izajás 61,2 szavait *Isten bosszújáról* (ld. még Iz 65,14); csak hogy Jézus tanításának egyik sajátossága éppen ennek az isteni bosszúnak az *elvetésében* mutatkozik meg, ahogyan ezt Názáretben programszerűen fejezi ki azzal, hogy éppen az Isten bosszújáról szóló szavakat *hagyja ki* az Izajás-idézetből (ld. Lk 4,19; vö. még Mt 5,45).

IV. Szövegátalakítások

Természetesen az idézetek megváltoztatása, a kihagyás és a betoldás is szövegátalakítás, az alábbiakban azonban olyan eseteket mutatok be, amelyek nem férnek be a fenti kategóriákba, mert összetettebb vagy többszörösen összetett eljárást mutatnak. Mindenesetre kezdjük az egyszerűbbekkel!

I) A kultikus-aszketikus böjtölés akkoriban az *Isten* (Jahve) *távolléte* miatti *szomorúságot* fejezte ki, illetve Isten uralmának eljövételét akarta siettetni. Az ezzel kapcsolatos vitában Jézus egy költői kérdéssel fejezte ki véleményét (Mk 2,19a): „Vajon böjtölhet-e a násznép, **ha** a vőlegény velük van a lakodalmas teremben?” Ezt könnyen megérthették az érdeklődők, ugyanis az Ószövetségből közismert volt a „*Jahve* mint Izrael népének vőlegénye” kép (Iz 54,5; 62,4-5; Jer 2,2; Ez 16. f.; Oz 2,18), vagyis egyértelmű volt *Jézus válaszána*k üzenete: Isten, „a Vőlegény” nincs távol népétől, hanem jelen van körében, következésképpen nincs ok a szomorúságra, és így a szomorúságot kifejező böjtölésre sem!

Jézus választát azonban már Márk megtoldotta: „*Amíg körülükben tartózkodik a vőlegény, nem böjtölhetnek. Jönnek azonban olyan napok, amikor erővel elragadják tőlük a vőlegényt, akkor majd böjtölnek, azon a napon*” (2,19b-20). Ezzel azonban *átértelmezte* Jézus szavait: itt már nem *Isten* a vőlegény, hanem *Jézus*, s az ő erőszakos elragadása miatt (vö. Iz 53,8!) szomorodva böjtölnek a keresztények, visszaesve a jézusiatlan böjtölés gyakorlatába. Ezzel a kiegészítéssel-átértelmezéssel ráadásul azt a látszatot keltette, *mintha* Jézus már az események kezdetén megjövendölte volna passióját, s úgy rendelkezett volna, hogy „az öröm miatti böjtölni-nem-tudás” csak földi jelenlétének idejére legyen érvényes, s azt akarta volna, hogy utána meggyászolják, és böjtöljenek *távolléte* miatt...

Máté aztán – ebben a pontban elsődlegesen erre szeretném felhívni a figyelmet – már Jézus eredeti válaszába is belevitte az átértelmezést és az abból fakadó következtetést (Mt 9,15), mégpedig mindössze egy *apró nyelvtani változtatás* segítségével: a „Vajon böjtölhet-e a násznép, **ha** a vőlegény velük van...” helyett azt írja: „Vajon bánkódhat-e a násznép, **amíg** velük van a vőlegény?”

Értelmezésemnek ellene lehetne vetni, hogy Máté csak azt sűrítette egyetlen szóba, amit Márk másfél mondattal fejezett ki – csakhogy Máté *egyrészt* az általam „ha”-val fordított, kétségtelenül többértelmű *en hó* kifejezés („amelyben – mialatt, miközben – addig, ameddig”) jelentését egyértelműre szűkítette azzal, hogy *eph' hoszon*-ra („amíg”) változtatta, *másrészt* másutt is bizonyosságot tett hasonló „taktikázásról” (Mt 17,24-27): a templomadó kérdésében Jézus egyértelművé tette, hogy „a fiak szabadok” vagyis nem kötelezhetők az adófizetésre (bár önként megtehetik), a jézusi elvi „nem”-et azonban Máté gyakorlati „igen”-né változtatta a maga betoldásával: „*De hogy ne adjunk nekik okot a megütközésre, menj ki a tóra, vedd ki a horgot, és húzd ki az első halat, amelyik ráakad! Ha felnyitod a száját, találsz benne egy ezüstpénzt; azt fogd, és add oda nekik értem és érted!*”

2) Első „missziós parancsában” Jézus azzal zárja az apostoloknak adott útmutatásait, hogy „ha egy helység nem fogad be titeket, és nem is hallgatnak meg titeket, távozzatok el onnan, és verjétek le a port lábatokról, tanúságtételül nekik” (Mk 6,11).

Jézus szándéka szerint a tanítványoknak azt kell látványosan a lakosok szeme elé állítaniuk a porlerázással, hogy felkínálták nekik Isten országát, ők azonban elutasították az ajánlatot, vagyis egyszerű figyelemfelhívó jelről van szó.

Lukács azonban megváltoztatja a mondat utolsó szavát: „...tanúságtételül ellenük” (Lk 9,5), és ezzel az „aprósággal” a figyelemfelhívó jelből máris „Isten ítéletével” fenyegető jel lesz, s az eredeti jézusi felfogással ellentétben ez a beállítás vádlókká teszi Jézus küldötteit: az ítéleten majd tanúskodnak azok *ellen*, akik elutasították őket, s porlerázásuk már előrevetíti Isten büntető ítéletét. (Ennek megfelelően a második „missziós parancsban” Lukács még azt is betoldja, hogy Szodomának könnyebb sorsa lesz az ítélet napján, mint az ilyen elutasító városoknak: Lk 10,12.) Hogyan feltételezhetett volna ilyeneket Istenről az a Jézus, aki azt kívánta tanítványaitól, hogy váljanak olyan irgalmassá, amilyen az Atya (Lk 6,36), és „hetvenszer” is bocsássanak meg (Mt 18,22)?

3) Márk szerint valaki (Máténál a „gazdag ifjú”) ezzel a kérdéssel fordult Jézushoz: „Jó rabbi, mit tegyek, hogy örök életet

örököljek?” , ő pedig így kezdte válaszát: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egyvalaki: Isten...” (Mk 10,17.18).

Máté ezt így fogalmazza át (19,17): „*Miért kérdezel engem a jóról? Csak egyetlen valaki van, aki jó.*” Ez a változtatás Jézus *felmagasztalását* szolgálja, azaz *dogmatikai* jellegű, s az igen korai „dogmafejlődés” tanúja; azt üzeni, hogy Máté szerint Jézus nem utasíthatta el magától a „jó” jelzőt... – Finoman, de ugyanebbe az irányba mutat a következő két eset is.

4) Jézus „szenvedésbejelentései” Márknál mind a három esetben ezekkel a szavakkal zárulnak (8,31; 9,30; 10,34): „és három nap múltán újból talpra kell állnia”, ill. „három nap múltán újból talpra fog állni” (hagyományos fordításban: „fel fog támadni”). Jézus az apokaliptikusoknak „a világ végéhez” kötődő elképzelésével szemben itt azt hangsúlyozza, hogy Isten a halál után *hamarosan* újból életre kelti az embert (azaz nemcsak őt, hanem *minden* embert – következésképpen őt is, vö. Mk 68. lábj.).

A „három nap múltán”, azaz „rövid időn belül, hamarosan” jelentésű semitizmust azonban (a görögben *meta treisz hémeras*; vö. még Mk 14,58; 15,29) Máté és Lukács is átalakítja „a harmadik napon”-ra (*té trité hémera*: Mt 16,21, Lk 9,22): „de harmadnapon fel kell támadnia”, ill. „a harmadik napon feltámad”. Ez az időpontrögzítés megfelel annak a *krisztológiai irányultás*nak, amellyel Jézus „feltámadását” kivételes, egyedülállóan csodaszerű eseményként értelmezik majd, és „messiási” meg „istenfiúi” mivoltát (s ezen belül tökéletes jövőbelátását) „bizonyítják” vele.

5) Fülöp Cezaréája vidékén Jézus az iránt érdeklődött tanítványaitól, hogy mit gondolnak személyéről az emberek, majd a különböző vélemények meghallgatása után azt kérdezte tőlük: „De ti, mit mondotok ti, ki vagyok én?” Péter azt felelte: „Te vagy a Messiás.” Ezután Márk azt írja: „Erre keményen rájuk szólt, hogy senkinek se beszéljenek őróla” (Mk 8,27-30).

A közkeletű felfogással szemben ez azt jelenti, hogy Jézus sehogyan sem foglalt állást Péter véleményével kapcsolatban!! Már csak a messiási cím (elvi) többértelműsége miatt sem válaszolhatott egyszerű igennel (még utalásszerűen sem), de azért

sem, mert a *közgondolkodásbeli értelmezést* határozottan vissza kellett volna utasítania; ráadásul – noha mindenfajta hagyományos messiásvárását elutasított (ld. Mk 12,35-37) –, Istenről szóló üzenetével mégiscsak valamiféle „messiási” küldetést akart teljesíteni, azaz nagyon is konkrét „üdvösségre” akarta vezetni népét, *igazi* politikai, társadalmi, vallási stb. szabadságra és békére (vö. Lk 4,17-21; 13,34-35; 19,42 – vagy Mt 5,41). Jézus állást-nem-foglalását tehát semmiképp sem lehet Péterrel egyetértésként értelmezni, mint ahogy a nép elképzeléseivel (Mk 8,28) való egyetértéseként sem.

Megerősíti ezt, hogy Péter nyilvánvalóan igenlést várt Jézustól (ahogyan ezt Máté 16,17 majd betoldja), mint ahogy az evangélium első olvasói is, akik már Messiásnak tartották Jézust. Az evangélium feliratának tanúsága szerint (Mk 1,1) Márk is annak tartotta; ha tehát tudott volna olyan hagyományról, amely szerint Jézus egyetértett Péter felfogásával, aligha hallgatta volna el! (Írói tisztessége elismerést érdemel!)

Jézus csak annyit mond itt, hogy „senkinek se beszéljenek *őróla*” (*peri autu*): A tanítványoknak *nem* Jézus *személyét* kell igehirdetésük középpontjába állítaniuk, *hanem* Jézusnak Istenről és az ő országaról szóló *üzenetét*, és azt tetteikkel is hitelesíteniük kell (vö. Mk 6,12-13).

Lukács azonban ezt írja: „felszólította őket, hogy senkinek se beszéljenek *erről*” (Lk 9,21: *médeni legein tuto*), és minden bizonnyal azért változtatta meg Márk szövegét, mert el akarta venni az egyértelmű tiltás életét: „Senkinek se beszéljenek erről”, vagyis „senkinek se mondják el ezt” – és az olvasó könnyen kiegészíthette: „noha Péter igazat mondott”. Lukács szerint ugyanis Jézus a Messiás, de ennek nyilvánvalóvá válásához Jézus szenvedésén vezet keresztül az út (Lk 24,26.46), ezért Jézus Messiás-voltát csak húsvét után szabad (és kell) majd nyilván hirdetni (ld. ApCsel 2,36).

Máté pedig már azt állítja, hogy Jézus így felelt Péternek: „*Szerencsés vagy, Simon, János fia, mert nem test és vér tárta föl ezt neked, hanem az én mennyei Atyám...*” (16,17).

Azt látjuk tehát, hogy Jézus reagálása Márknál még – rejtetten bár, de – Jézus messiás volta *ellen* szól, Lukács már *kétértelművé* teszi a szöveget, Máté pedig teljesen az *ellenkezőjére*

fordítja Márk szövegét, mondván: ő a Messiás. Azt is mondhatnánk: a *dogmafejlődés* érdekes példájának vagyunk tanúi...

6) Végül lássunk egy példát arra, hogy néhány *apró* változtatás és betoldás milyen nagy mértékben változtathatja meg egy leírás valóság tartalmát és üzenetét.

Annak érdekében, hogy az eredeti *beteggyógyításból halottfeltámasztást* csinálhasson, Jairus lányának történetében (Lk 8,40-42.49-56) *Lukács* – csupán a most vizsgált szempontból! – négyszeresen megváltoztatja Márk szövegét (Mk 5,21-24.35-43): **a)** Márk azt írja, hogy a lány „a végét járja” (*eszkatósz ekhei*), Lukács azt mondja, „haldoklott” (42. v.: *apethnészen*). **b)** Márknál azt a hírt hozzák Jairus házából, hogy „meghalt” (*apethanen*: az *aorisztosz* azt fejezi ki, hogy „beállt a halál”), Lukács azt írja (49. v.), hogy „halott” (*tethnéken*: a *perfectum* a halál visszavonhatatlanságát, végérvényességét fejezi ki). **c)** Jézus kijelentését követően, hogy „a gyermek nem halt meg, hanem alszik”, Márk csak annyit ír, hogy „erre kinevették”, Lukács azonban betoldja (53. v.): „mert *tudták*, hogy meghalt” (ezúttal *aorisztosz* = „beállt a halál”). **d)** Jézusnak a lányhoz intézett felszólítása – „Gyermekem, ébredj föl!” – után Lukács betoldja (55. v.): „erre visszatért a szelleme”, s ezzel azt hangsúlyozza, hogy a gyermek voltaképpen már a túlvilágról tért vissza.

* * *

Mindezek nyomán eszembe jutott a geri rabbi – számomra megrendítő – vallomása: „Gyerekkoromban nem voltam hajlandó elmélyedni a nyelvtan tanulmányozásában, mert úgy véltem, hogy az is csak egy tudomány a sok közül. Később azonban ráadtam a fejemet – amikor észrevettem, hogy azon nyugszanak a Tóra titkai.” – Ki vonhatná kétségbe e szavak mélységét?

(2019. november)

Csodás beállítások

Módszertani ízelítő

Jézus kétségtelenül végbevitt karizmatikus gyógyításokat, és azt is elismerte, hogy ezek „Isten országának” megnyilatkozásai (Lk 11,20), de kategorikusan elvetette, hogy „csodajelekkel”, Isten látványos beavatkozásával *igazolja* önmagát vagy küldetését (ezzel Izrael egész vallásos történelem-értelmezését tagadta meg): „Miért követel csodajelet ez a nemzedék? Ámen, mondom nektek: nem adatik csodajel ennek a nemzedéknek!” (Mk 8,12). Másutt: „Ez a nemzedék rossz nemzedék, mert csodajelet követel. De Isten nem fog csodajelet adni neki” (Lk 11,29).

Másfelől rendszeresen hangsúlyozta a gyógyultak számára: „*A bizalmad gyógyított meg téged*” (Mk 5,34,37; 10,52; továbbá Mk 2,5; 7,28 és általánosítva: Mk 9,23; ellenpróba: Mk 6,5-6), azaz nem az ő különleges képességéről, vagy általánosságban az emberi erőről van szó, hanem kizárólag az Istenbe (a tulajdonképpeni gyógyítóba) vetett bizalomról: aki feltétel nélkül rábizza magát, és ezzel eltakarítja az útból a lelki akadályokat, például a kételkedést, a félelmet, a görcsös erőlködést stb., az lehetővé teszi, hogy *a Teremtő életereje* kifejtse benne gyógyító hatását (Mk 9,23 és 489. láb.).

Ugyanakkor tény, hogy Jézus határozott elutasítása ellenére már az evangélisták is „nagyüzemileg” használják a „csodabizonyítékokat” (a katolikus egyház is mindmáig legalább két „bizonyító csodát” követel a szentté avatáshoz), és nem csupán oly módon, hogy bizonyítékokként hivatkoznak Jézus „csodáira”, hanem úgy is, hogy különféle módszerekkel ők *állítanak be* fantasztikus csodaként bizonyos, adott esetben valóban különleges jelenségeket/eseményeket.

Részletesen tárgyaltam már ezt a témát *Jézus „csodái”, A naini ifjú „feltámasztása”, Csodás gyógyulások – avagy*

pszichoszomatika és „Nyelvi trükkök” a teológia szolgálatában c. írásaimban, valamint utalásszerűen a következőkben: *Jézus szenvedésbejelentései, Jelentéktelen (?) apróságok (?)*, *Amikor csak a nyelvészet segít...*

Az alábbiakban csak részleges ízelítőt szeretnék adni azokból a módszerekből, mondhatnánk úgy is: technikákból, amelyek segítségével az evangélisták szándékosan, hatáskeltés céljából állítanak be „csodaként” természetes módon is könnyen magyarázható jelenségeket (vagy éppenséggel meg nem is történt dolgot, például „jövendölést” vagy annak „beteljesedését”). Az alábbi alcímek jelzik ezeket a „technikákat”.

Szövegváltoztatás

a) Jézus szenvedésbejelentései Márk-evangéliumban rendre ezekkel a szavakkal fejeződnek be: „...de három nap múltán fel kell támadnia” (Mk 8,31; 9,31; 10,34).

A „három nap múltán” semitizmus, és azt jelenti: „rövid időn belül, hamarosan” (*meta treisz hémerasz*; vö. Mk 14,58; 15,30!). Ezt a kifejezést csak Máté és Lukács *alakította át* „a harmadik napon”-ra (*té trité hémera*: Mt 16,21; Lk 9,22), természetesen a már ismert események alapján, úgy állítva be a dolgot, *mintha* Jézus pontosan *megjövendölte volna*, hogy „a harmadik napon” támad fel. Csakhogy az apokaliptikusoknak „a világ végéhez” kötődő elképzelésével szemben (vö. Mk 773. láb.) Jézus itt azt hangsúlyozza, hogy Isten a halál után *hamarosan* újból életre kelti az embert, vagyis *minden* embert – következképpen őt is (vö. Mk 68. láb.).

Ezért eleve nincs szükség arra, hogy itt valamiféle „jövendölés” feltételezzünk. A Máté- és Lukács-féle időpontrögzítés persze csak kezdete annak a *krisztológiai irányultságnak*, amellyel Jézus „feltámadását” egyre inkább egyedülállóan csodaszerű eseményként értelmezték, és „messiási” meg „istenfiúi” mivoltát „bizonyították” vele.

b) Evangéliumának legelején Márk azt írja: „Ahogyan írva van Izajás próféta könyvében: Íme, elküldöm előtted követemet, aki majd elkészíti utadat. Kiáltó hangja hallatszik a pusztában: Készítsétek el az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit” (Mk 1,2-3)!

Az idézetnek csak a második fele található valóban Izajás könyvében (40,3), az első fele Malakiás prófétánál olvasható (3,1). A lényeg: Krisztológiai koncepciója érdekében, azazhogy Keresztelő Jánost Jézus „előfutáraként” állíthassa be, illetve annak érdekében, hogy úgy állíthassa be a dolgot, *mintha jövővondülés beteljesedéséről* lenne szó, az evangélista mindkét idézetben *megváltoztatta* az eredeti szöveget. A *Malakiás*-idézet eredetijének első felében nincs benne az „előttem”, második felében pedig „utadat” helyett „utamat” olvasható (szó szerint: előttem az utat). – Az *Izajás*-idézet értelmét is megváltoztatta az evangélista tagolása. Az eredetiben ez áll: „Kiáltó hangja [hallatszik]: Készítsetek *utat a pusztában* az Úrnak...” Ehelyett most ezt olvassuk: „Kiáltó hangja [*hallatszik*] *a pusztában*: Készítsétek el az Úr útját...”

Betoldás

a) Az írástudók és farizeusok Jézust próbára tenni akaró követelésére, hogy mutasson nekik [csoda]jelet, Márknál azt olvassuk: „...nem adatik [csoda]jel ennek a nemzedéknek!” (Mk 8,11-12). Máté megismétli ezt, de már itt hozzáteszi: „...hacsak nem Jónás próféta jelét” (Mt 8,39), a következő, 40. versben pedig *betoldja* az állítólagos jézusi „magyarázatot”: „Ahogyan ugyanis Jónás három nap és három éjjel volt a tengeri szörny gyomrában, úgy lesz az Emberfia is a föld gyomrában három nap és három éjjel.”

Csakhogy ezzel feje tetejére állítja Jézus mondanivalóját, ráadásul nagyon ügyetlenül: A 39. versben Jézus azt mondta, hogy nem kapnak semmiféle csodajelet, most meg *állítólag* mégis *megjövendöl* nekik egy bizonyító csodát, nevezetesen (háromnapos sírban nyugvását és) a feltámadását, vagyis olyan csodában kellene hinniük, amely még *a jövő tárgya*, és amelyet – ha bekövetkezik is – *nem észlelhetnek* majd! Ráadásul Máté azt is figyelmen kívül hagyta, hogy „a tengeri szörny gyomrában rejtőzést” (amely csupán Jónás kezdeti engedetlenségét jelképezi) a niniveiek *nem tapasztalhatták*, következésképpen „jel” sem lehetett számukra! – (További „belső ellentmondás”, hogy a sírban fekvéssel jelképezett halál az apokaliptikus-dicsőséges, feltámadó Emberfia e világi kudarcát jelentené, ld. Mk 68. láb., 4. bek. és Lk 1730-1734. láb.)

A 40. v. betoldás voltát az is igazolja, hogy ha kihagyjuk, akkor „varratmentes” szöveget kapunk (vö. Mk 713. láb., d. pont), és rögtön világossá válik Jézus mondanivalója: a *niniveiek* számára Jónás *prédikációja* volt a „jel”, és *kortársai* sem kapnak más „jelet”, csak az ő *igehirdetését* (vö. Lk 11,29-30 és Lk 663. láb.).

b) Jézus és a tanítványok tengeri viharba kerülésének jelene-tét Márk így mutatja be a 4. fejezet végén: (37) Akkor nagy szélvihar támadt, s a hullámok becsaptak a hajóba, úgyhogy a hajó már kezdett megtelni. (38) Ő maga azonban a hajó leghátsó részében egy fejpárnán aludt. Felkeltették őt, és azt mondták neki: „Rabbi, nem törődöl azzal, hogy elveszünk?” (39) Erre teljesen felébredt, keményen rászólt a szélre, és azt mondta a tengernek: „Hallgass! Fogd be a szád!” És elült a szél, és nagy csend lett. (40) Aztán így szólt hozzájuk: „Miért vagytok ennyire gyávák? Hogyan van az, hogy még mindig nem bíztok Istenben?” (41) Ekkor nagyon nagy félelem fogta el őket, és így szóltak egymáshoz: „Ugyan ki ez, hogy a szél és a tenger egyaránt engedelmeskedik neki?”

A történet eredeti témája/üzenete a tanítványok „gyávasága” és Istennel szembeni bizalmatlansága, illetve Jézus higgadsága és Istenbe vetett bizalma volt: Jézus nyugalma, higgadsága nem annak titkos tudásából fakad, hogy a vihar hamarosan véget ér, s még kevésbé, hogy képes varázsszóval véget vetni neki, hanem Istenbe vetett bizalmából, ami szintén nem azt jelenti, hogy a vihar megszüntetését vagy a biztos megmentést remélte Istentől, hanem azt a bizonyosságot, hogy *bármilyen* történ-jék is, az Atya jóságos kezében van és marad: ha megmenekül-nek, akkor is, ha belefulladás a tóba, akkor is (hiszen az Atya „három nap múltán” ismét felkelti az elhunytakat, vö. Mk 8,31). (Ugyanígy számol majd az Olajfák-hegyén is mindkét lehető-séggel: „Atyám, *ha* lehetséges...”, Mt 26,39.) Ennek a bizalom-nak Jézus szerint már meg kellene lennie a tanítványokban, ezért kéri számon, csodálkozva, hogyan lehetnek még mindig ilyen gyávák és bizalmatlanok.

Márk azonban a 39. és a 41. v. *betoldásával* elképesztő cso-datörténeté dolgozza át az áthagyományozott anyagot, figyel-men kívül hagyva, mennyire értelmetlen a **Jézus felmagasztalá-**

sát szolgáló parancsolás a szélnek és a tengernek, hiszen a szél és a víz nem tud sem hallani, sem beszélni. Ennek ellenére nem az a döntő kérdés, *képes volt-e* Jézus (vagy képes-e bárki más) parancsolni a természet erőinek („isteni” vagy „paranormális” módon, mindegy), hanem az, hogy *akarta-e* csodával és ilyen önhatalmúlag (ahelyett hogy a Teremtőt kérte volna) megmenteni önmagát és övéit. Határozott nemmel felelhetünk, hiszen már kezdetben is Istennel szembeni bizalmatlanságként utasította el azt a gondolatot, hogy kenyércsodával mentse meg magát a pusztában (Mt 4,1-4; Lk 4,2-4), és ehhez az álláspontjához mindvégig hű maradt (vö. Mt 26,39; 27,42-43). – A két betoldott vers kihagyásával előttünk áll az eredeti történes. (Márk eljárásának másik vonatkozására visszatérünk a „Hellenista csodamotívumok” alpontban.)

c) A béna meggyógyításának/meggyógyulásának történetében (Mk 2,1-12) a gyógyítást kifejező mondat elé („Neked [pedig azt] mondom, állj fel, fogd hordágyadat, és tünj el”) Márk *betoldja* a maga **krisztológiai tételét**, mely szerint : „...az Emberfiának hatalma van a földön bűnök megbocsátására” (10. v.), és ezt az állítását követő csodatevéssel bizonyítja.

Csakhogy Jézus előzőleg elhangzott mondása („megbocsátatnak a bűneid”) egyáltalán nem azt jelenti, hogy önmagának igényli a bűnbocsátás hatalmát, hanem azt, hogy *Isten* bocsátja meg a béna bűneit, amint ez a nyelvtani szerkezetből, a *passivum divinum*ból [„isteni szenvedő szerkezet”) következik. (Akkoriban általánosan úgy gondolták, hogy a betegség Isten büntetése az illető vagy elődei [vö. Jn 9,2] bűnei miatt. Jézus kijelentése azt jelenti: „Betegségednek semmi köze a bűneidhez. *Isten nem fizet betegséggel* a bűnökért, hanem megbocsátja a bűnöket, mégpedig ingyen!”)

Ennek a betoldásnak a hiteltelenségét továbbá *tartalmilag* cáfolja az, hogy Jézus kategorikusan elvetette a „bizonyító csodákat”, *formailag* pedig az, hogy nyelvtani szempontból egyetlenül van befűzve az eredeti elbeszélésbe: „Hogy pedig [ti] megtudjátok...” – tudniillik az ellenséges *írástudók* –, „így szólt a bénához...”

Hellenista csodamotívumok

a) A viharos tenger „lecsendesítése” (Mk 4,37-41) azt is megmutatja, hogy félreismerhetetlen krisztológiai célzatosságtól vezetve már Márk tulajdonképpen *hellenista csodatörténeté* dolgozta át az örökölt anyagot. Hellenista elképzelés szerint ugyanis istenek, megistenült császárok és egyéb „**isteni férfiak**” (*theiosz anér*-ok) képesek *varázsigével* parancsolni a viharoknak. Márk szerint itt is ez történik, de nem Istenhez intézett kérés formájában (ami még mindig zsidó elképzelés szerint lenne), hanem úgy, hogy a csodatevő parancsol a tomboló elemeknek (vö. Mk 415. l.áb.).

A leírás befejezése után, vagyis a szemtanúk *megrettenésének* kiemelése és a *kóruszáradék* („Ekkor nagyon nagy félelem fogta el őket, és így szóltak egymáshoz: Ugyan ki ez, hogy a szél és a tenger egyaránt engedelmeskedik neki?”) szintén Jézus – nem szentháromságtani értelemben vett (vö. Mk 15,39) – istenítésének szolgálatában áll.

b) Ugyanez a jelenség feltehetően ott van a betszaidai vak gyógyításának háttérében is (Mk 4,22-25): Betszaidába érkeztek. Ekkor egy vakot vittek hozzá, és kérve kérték, hogy érintse meg. Kézenfogva a vakot, kivezette őt a fáluból, ráköpött a szemére, rátette a kezét, és megkérdezte tőle: „Látsz-e valamit?” Az felnézett, és azt mondta: „Látom az embereket, mert mint fákat látom őket járkalni.” Ezután ismét rátette a kezét a szemeire, mire ő körültekintett, és rendbe jött, és mindent tisztán látott.

Ugyanis feltűnő a hasonlóság a görög ókor leghíresebb „isteni orvosának”, Aszklépiosznak az epidauroszi [álm]szentélyében talált 18. számú csodabeszámolóval: „Halieiszi Alkétasz. Ez vak volt, és álmot látott: Azt álmodta, hogy Isten jött el hozzá, és ujjával megnyitotta a szemét, mire először a szentély fáit látta meg. Amikor megvirradt, egészségesen hagyta el a szentélyt.”

Azaz joggal feltételezzük, hogy **nagyóságának kiemelésére**, ill. fokozására Márk egy abban a korban közismert *hellenista csodamotívumot* alkalmazott Jézusra: Jézus az *Aszklépioszt* vagy *Szerapiszt* felülmúló „isteni férfi”, aki amazoknál is nagyobb erővel tesz látóvá vakokat (vö. még Mk 310. l.áb., 2. bek).

c) Ugyanez lehet a naini ifjú „feltámasztásának” története mögött is (Lk 7,11-17), vagyis az, hogy „**krisztológiai bearanyozása**” céljából *Jézusra alkalmaztak* egy, az egész ókori Keleten ismert vándorlegendát. Emellett szól a nagy hasonlóság a Királyok 1. könyvében foglalt, Illés prófétával kapcsolatos történettel (1Kir 17,8-24; ld. még 2Kir 4,32-37 Elizeusra vonatkozóan), de talán még inkább a Tüanai Apollónioszról szóló *hellenista elbeszéléssel* (Philosztratosz, Apoll. 4,45); annál is inkább, mivel amazokban tetszhalottak életre keltéséről, Lukács beállításában viszont tényleges halott feltámasztásáról van szó, amivel azt akarja sugallni: „Íme, az Úr amazoknál is nagyobb csodatevő!”

Megerősíti ezt az értelmezési lehetőséget, hogy *Lukács*, aki már az előző történetben is (a százados rabszolgájának meggyógyítása, 1-10. v.) ennek a felmagasztalásnak az érdekében retusálta a rendelkezésére álló mintát (ld. Lk 214. láb., 2. bek.), most amazt is felülmúló példával akar szolgálni (vö. Lk 7,22. láb.): „Az Úr nemcsak haldoklókat tud meggyógyítani, hanem valódi halottakat is képes feltámasztani!” Ez a *legendaképződési folyamat* (vö. Mk 177. láb.!) aztán *János* evangéliumában (11,1-44), *Lázár* feltámasztásának elbeszélésében éri majd el a csúcspontját: aszerint ugyanis Jézus egy negyednapos, oszlóban lévő, bűzlő hullát kelt életre.

A feltételezett eredeti szövegbe mindössze két mozzanatot kellett betoldania Lukácsnak: „A halott felült” + „Erre félelem fogott el mindenkit...”, és máris látványos csoda keletkezett. Ha ezeket kihagyjuk, ismét normális eseménnyel van dolgunk. Különösen feltűnő, hogy „A halott felült” szavak kihagyásával milyen természetesen és varratmentesen folytatódik a szöveg (vö. Mk 713. láb. vége!), és nyilvánvaló, hogy az „elkezdett beszélni” *nem* az imént még halott ifjúra, hanem *Jézusra* vonatkozik. Mellesleg a halott felülése eleve gyanúsán cseng, mert a) aki felül, az már nem „halott”, tehát ennek kellene ott állnia: „az ifjú felült”; b) ha az ember beteg, nem kell felülnie ahhoz, hogy beszélni tudjon; c) a halálból (vagy csak kómából) felébredt ember nem fog azonnal felülni.

Lukács és János története egyaránt a „*hitébresztés*” szolgálatában áll: A naini ifjú felébresztése után mindnyájan megvall-

ják: „Nagy próféta támadt köztünk”, Lázár fölkeltésekor pedig Jézus így imádkozik: „...csak a sokaság miatt..., hogy elhiggyék, hogy te küldtél engem”. Csakhogy a történeti Jézus kategorikusan elutasította, hogy látványos csodákkal igazolja önmagát vagy küldetését (ld. Mk 400. láb.).

„Rejtett” utalások

Az idézőjel csak arra vonatkozik, hogy ezekben az esetben *nem annyira* nyilvánvaló vagy látványos, hogy csodás beállításról van szó, mint a fent említett esetekben.

a) Lk 4,16-30: ... A zsinagógában minden szem rászegeződött, ő pedig így kezdett el beszélni hozzájuk: „Ma teljesedett be ez az írás a fületek hallatára.” ... Ezeket hallva, a zsinagógában valamennyien elteltek izzó haraggal, felálltak, kiűzték őt a városból, annak a hegynek egyik meredélyéig, amelyen városuk épült, hogy letaszítsák, ő azonban keresztülhaladt közöttük, és elment.

Abban, hogy akadálytalanul és sértetlenül áthaladt az ellenséges názáretiek között, és elment, láthatnánk Jézus normális, bár nem átlagos mértékű tekintélyének (vö. Mk 1,21-22; Lk 4,31-32; vö. Jn 7,45) megnyilvánulását, de valószínűbb, hogy Lukács *misztikus-természefölötti* beállításáról van szó (vö. Jn 7,30; 8,59), ami azonban nem felel meg a valóságnak, mert Jézus soha nem kívánta csodás módon megmenteni az életét (vö. pl. Lk 4,2-3; Mk 14,36; 15,31-32).

b) Mk 11,1-3: ...elküldte két tanítványát, és azt mondta nekik: „Menjetek el a szemközti faluba; mihelyt beértek, *találtok majd* egy megkötött szamárcsikót, amelyen még senki ember nem ült: Oldjátok el, és hozzátok ide! Ha pedig valaki azt mondaná nektek: Miért teszitek ezt?, mondjátok: Az urának szüksége van rá, de rögtön ismét visszaküldi ide.”

Az evangélista látszatkeltségével – és a szokványos/népies értelmezéssel – ellentétben nincs szükség arra, hogy *emberfeletti tudást* feltételezzünk Jézusról: János evangéliuma szerint járt már korábban is Júdeában és Jeruzsálemben, nem is egyszer, így hát minden további nélkül kölcsönözhetett egy szamarat egyik ottani szimpatizánsától, akivel elég volt megegyeznie a jelszóban („Az urának szüksége van rá”) ahhoz, hogy a tanítványok elhozhassák.

c) Mk 14,12-16: A kovásztalan kenyerek ünnepének első napján, ... elküldte két tanítványát, és ezt mondta nekik: „Menjete el titokban a városba! *Találkozni fogtok* egy vizeskorsót cipelő emberrel. Kövessétek őt, és ahová bemegy, ott mondjátok meg a házigazdának, hogy a rabbi ezt üzeni: »Hol van a szállásom...?«!» Erre elmentek a tanítványok, bementek a városba, és mindent megtaláltak, ahogy megmondta nekik...

Itt sincs szükség Jézus **csodás előretudásának** feltételezésére: Elég volt megegyeznie a szóban forgó házigazdával, hogy megfelelő időben küldjön egy vizeskorsót vivő embert a megfelelő városkapuhoz; mivel a vízholdás általában a nők dolga volt, a vizeskorsót cipelő *férfit* könnyen felismerhették a tanítványok.

d) Mk 14,26-28: ...kimentek az Olajfák-hegyére. Jézus ekkor azt mondta nekik: „Alighanem mindannyian eltántorultok majd ... De mihelyt Isten kihúzott engem a bajból, előttetek megyek majd vissza Galileába.”

Az „előttetek megyek” kifejezés *nem időbeli* megelőzést jelent, hanem azt, hogy „az életeken haladva, titeket vezetve megyek majd”; a *proagein* ige ugyanis egy csoporttal kapcsolatban (és konkrét, azaz nem átvitt értelemben, mint Mt 21,31-ben) az evangéliumokban azt jelenti, hogy valami vagy valaki látó-, ill. hallótávolságon belül a csoport előtt megy, annak élén halad (ld. Mk 870. láb.). Tehát itt sem időbeli „megelőzésről” van szó, hanem a tanítványok élén haladásról, és ezt megerősíti, hogy a *proagein* a pásztornyelv egyik szakkifejezése volt: a keleti pásztor nem „tereli” nyáját, hanem a nyáj élén halad, természetesen látó- és hallótávolságban.

Jézus kijelentése tehát **nem csodás jövendölés** „feltámadásáról” és galileai „megjelenéséről”, hanem azt tükrözi, hogy a „Jeruzsálemért folytatott harc” (ld. Mk 604. láb.) szerencsés kimenetele esetén sem akart a fővárosban maradni, hogy ott valamiféle „messiási uralmat” állítson föl, ahogyan övéi remélték (vö. Mk 613., 638-639., 643-645. és 648. láb.), hanem vissza akart térni Galileába, hogy ott folytassa addigi tevékenységét (az igehirdetést, a gyógyítást és tanítványai oktatását-nevelését), mert „uralkodni” egyedül Istennek szabad és kell is (ld. Mk 736. láb.), mégpedig megtért emberek által (vö. Mt 6,10a – 6,10b). (Ld. még Mk 1019. láb.!)

Többféle mód együtt

Végezetül olyan eseteket mutatok be, amelyekben az evangélista egyszerre többféle technikát alkalmaz az esemény csodás beállítása érdekében.

a) Az első „kenyérszaporítás” Márk-féle elbeszélésében (Mk 6,35-44) és a párhuzamos leírásokban foglaltakat nem tarthatjuk pusztán a fantázia termékének a következők miatt: 1) Az 5 nem szimbolikus szám. 2) A hal sosem volt eucharisztikus eledel. 3) Az Ószövetség felülmúlásának irodalmi elve értelmében sokkal nagyobb csodát kellett/lehetett volna kitalálni (vö. Jn 6,30-31!). 4) Az elbeszélés[eke]t *eredetileg* nem tipikus csodatörténetként fogalmazták meg: *a) Sehol* sincs szó bennük szaporításról vagy hasonlóról, hanem csak megosztásról („megtörésről”) és kiosztásról. *b) A* beszámoló[k] végén *hiányzik* „a tömeg csodálkozása” és a csodatevő (vagy Isten) dicséretét tartalmazó „kóruszáradék”.

Ugyanakkor nyilvánvalók a történeteket rendkívüli csodává emelő **teológiai feldolgozás jelei**: 1) A számadatok burjánzása: 200 dénár áru kenyér, 3 napi éhezés (Mk 8,2), 5000 férfi (plusz a nők és a gyerekek, holott olyan városoknak, mint Kafarnaum, összesen 2-3000 lakosuk volt), 12 (7) tele kosár maradék. 2) A tárgyi logika elhanyagolása: Az imént még éhezők miért hagynák ott (esetleg még szétdobálva is?) a 12 (7) kosárnyi maradékot, hogy azt úgy kelljen összeszedni? 3) Az ószövetségi „előképek” felülmúlása bizonyos fokig érvényesül: Elizeus hús kenyérral lakat jól száz embert (2Kí 4,42-44). 4) A megfogalmazást az eucharisztikus szóhasználathoz idomították (vö. Mk 6,41-et és 8,6-ot 14,22-23-mal). 5) A százas és ötvenes csoportokra osztás Isten új népének a 2Móz 18,25-ben felvázolt nagy összejövetelére utal; 12 kosár, mert 12 apostol szedi össze a maradékot, illetve 7 kosár (Mk 8,8), mert az ősegyházban 7 diakonus látta el „az asztal szolgálatát” (ApCsel 6,1-6).

Ezeken túlmenően érdemes felfigyelni egy lukácsi sajátos ságra. Az *első* „kenyérszaporítás” történetében Márk azt írja, hogy Jézus „kezébe vette az öt kenyeret és a két halat, feltekintett az égre, *elmondta a hálaadást...*” (a görögben *eulogészen*: Mk 6,41). – *Lukács* azonban így fogalmaz (9,16): „Ekkor kezébe vette az öt kenyeret és a két halat, feltekintett az égre, *meg-*

áldotta azokat...” (gör. *eulogészen autusz*). Az „azokat” betoldásával Lukács megváltoztatja az *eulogészen* (áldást mondott, hálát adott) ige jelentését: a kenyér (és a halak) fölött elmondott *hálaadó imából* ezáltal a kenyér (és a halak) *megáldása*, „kenyérszaporítást” eredményező *varázssformula* lesz (pedig hasonló helyzetben, a 22,19-ben, az utolsó vacsora leírásában Lukács tudja, hogy az *eulogéin* jelentése ebben az összefüggésben megegyezik az *eukharisztein*-ével).

Mindezeket – és a Márk-kommentáromban megfogalmazott egyéb szempontokat – tekintetbe véve lehetségessé válik az elbeszélés egyszerű és *természetes értelmezése*: Nyugodtan állíthatjuk, hogy nem kenyérszaporítással van dolgunk – ahogyan egyébként maga Márk evangélista is beállítja a dolgot! –, hanem Jézus sajátos segítési módjáról, és egyúttal célzatos, jelszerű tetteről: Az éhezés gondját nem csodatevéssel oldja meg, hanem úgy, hogy *megosztja* a maga (és tanítványai) végső tartalékát is, az „asztaltársaságokba” ültetéssel pedig azt sugallja, sőt provokálja, hogy a jelenlévők *tegyenek hasonlóképpen*. Nem nehéz elképzelni, hogy ennek eredményeként mindenkinek jutott annyi, amennyivel elverhette az éhét, úgy-ahogy „jól-lakhatott”.

b) Ha a kafarnaumi százados szolgája meggyógyításának Lukács-féle leírását (Lk 7,2-10) összevetjük a mátéi változattal (Mt 8,5-13), akkor kitűnik, hogy Lukács két beszámolót kapcsolt össze: azt, amelyet Máténál is megtalált (vö. Lk 7,6c-9 – Mt 8,8-10), és egy másikat, amelyet vagy a szóbeli hagyományból merített, vagy a Beszédforrás egy Mátéétől eltérő változatából (6a-b v.), és amelyet esetleg maga egészített ki (3-5. v.; vö. ApCsel 10,2.5.22); de az is lehet, hogy a 3-6ab vers egészében Lukács alkotása, amelyet aztán a (4b-vel feszültségben álló) 7a v. segítségével fűzött bele a számára adott anyagba. (Ez a 7a vers – „Ezért nem is tartottam magamat méltónak...” – több kódexből hiányzik is! Kihagyásával „helyreáll” az „eredeti” mátéi gondolatmenet: „Nem vagyok én elég érdemes arra..., hanem mondd csak szóval...”).

Mindenesetre *Lukács* egész ábrázolása *az esemény csodaszzerűségének fokozását* szolgálja: *a)* A beteg Máténál „csak” béna, és fájdalmas kínozzák, Lukácsnál halálán van (szó sze-

rint: „[nemsokára] meg kellett halnia”). *b)* Mt 8,13-mal szemben a gyógyulás anélkül következik be, hogy Jézus akár csak utalást is tenne a gyógyításra, illetve hogy Jézus egyáltalán találkoznék a kérelmezővel, nem is szólva magáról a betegről (csak a százados küldöttével beszél). *c)* Mátéval ellentétben Lukács nem csupán a százados bizalmát emeli ki, hanem hihetetlen mértékű „alázatát” is; a százados itt két alakban is hangsúlyozza elégtelenségét, méltatlanságát, és „alázatát” hivatott aláhúzni a kétszeri küldöttmenesztés is.

A János-evangéliumban (Jn 4,46-53) aztán még tovább fokozódik majd a csodaszerűség: a lukácsi változat is távgyógyításnak tűnik (de nem az, vö. Mk 359. lábj.), ám csak kis távolságból („nem volt messze a háztól”), Jánosnál azonban Jézus Kánából gyógyítja meg a Kafarnaumban tartózkodó beteget.

c) Annak érdekében, hogy az eredeti, Márk-féle **beteggyógyításból halott-feltámasztást** csinálhasson, Lukács (8,40-42.49-56) csupán ebből a szempontból *négyszeresen* megváltoztatja Márk szövegét (Mk 5,21-24.35-43): *a)* Márk azt írja, hogy a lány „a végét járta”, Lukács azt mondja, „haldoklott” (42. v.). *b)* Márknál azt a hírt hozzák Jairus házából, hogy „meghalt” (= „beállt a halál”, *aorisztoosz*), Lukács azt írja (49. v.), hogy „halt” (a *perfectum* a halál visszavonhatatlanságát, végérvényességét fejezi ki). *c)* Az „erre kinevették” után Lukács betoldja (53. v.): „mert *tudták*, hogy meghalt” (= „beállt a halál”, *aorisztoosz*). *d)* Jézus felszólítása után („Gyermekem, ébredj föl!”) Lukács betoldja (55. v.): „erre visszatért a szelleme”, hogy hangsúlyozza: a gyermek voltaképpen már a túlvilágról tér vissza.

Máté sem tartózkodott ettől az eljárástól: a 9,18-ban az *arti* időhatározó-szó és a „bevégez” ige *aorisztoosza* egymást kölcsönösen megerősítve azt jelzi, hogy a kislány „éppen most” halt meg: ezzel Máté használja a legerősebb kifejezést a szinoptikusok közül, hiszen Márk azt írja: „a végét járja”, Lukács pedig: „haldoklott”.

d) Jézus „feltámadása utáni megjelenéseinek” leírásait – *ahogyan* azok az evangéliumokban előttünk állnak – sajnos nem tekinthetjük hitelesnek. Bár kétségtelenül számos *történeti* ele-

met rejtenek, ezeket látványos *csodákkal* és korabeli *teológiával* duzzasztották fel, s az egészet olyan *csodás beállításban* tálalták, hogy már lehetetlen teljes biztonsággal megállapítani, pontosan mi is történt a valóságban. Jézus keresztre feszítése után szinte azonnal megindult a *legendaképződés*, az evangéliumok leírásának idején pedig már javában virágzott.

Ennek megfelelően a közismert *emmauszi történetet* (Lk 24,13-49) Lukács *szabályos csodaelbeszélésként* fogalmazza meg, s az nagy hasonlóságot mutat az etióp udvarnok megtéréseinek történetével (ApCsel 8,26-40) és számos hellenista legendával. Az alábbiakban a csodás beállítás 8+1 mozzanatára hívom föl a figyelmet.

1) „...valami akadályozta a szemüket abban, hogy felismerjék” (16. v.). – Megfoghatatlan, misztikus állítás.

2) „...[az asszonyok elmondták, hogy] még látomást is láttak *angyalokról, akik* azt mondták, hogy él” (23. v.). – Ennek kihagyásával, illetve a húsvét reggeli események hiteles leírásának (Mk 16,1-8) figyelembevételével kézenfekvően adódik a lehetséges *eredeti* történés, illetve szöveg: „Miután kora reggel a sírnál voltak, és nem találták meg a testét, *az asszonyok* [tehát nem angyalok] eljöttek, és elmondták, hogy él.” Az asszonyok pedig csak a sírban ülő fiatalember közlése (Mk 16,6) alapján mondhatták el.

3) „...milyen rest a szívetek arra, hogy elhiggyétek mindazt, amit megmondtak a próféták! ... És elkezdve Mózesről és az összes prófétától, az összes írásokban megmagyarázta nekik azt, ami róla szól” (25. és 27. v.). – Nagy kár, hogy Lukács nem közli, mely „róla szóló” ószövetségi helyeket magyarázott meg Jézus; ennek legvalószínűbb oka az, hogy Jézus ebben a Lukács által feltételezett értelemben egyetlenegy ilyen helyet sem magyarázott meg.

4) „...kezébe vette a kenyeret, elmondta fölötte az áldást, megtörte, és átnyújtotta nekik” (30. v.). – Semmilyen komoly érvet nem lehet felhozni amellett, hogy Jézus Emmauszban megismételte volna „az utolsó vacsorát”. Inkább arról van szó, hogy Lukács az „eucharisztikus nyelvezetet” (vö. Lk 22,19; 9,16) használja fel arra, hogy olvasóinak azt sugallja: ők is

„a kenyér megtörésében” találkozhatnak a „Feltámadottal”, ahogyan egykor az emmauszi tanítványok.

5) „...Isten pedig megnyitotta szemüket, és felismerték” (31. v.). – Rendkívüli, „természetfölötti” beavatkozást sejtető kijelentés.

6) „...asztán láthatatlanná vált számukra” (31. v.). – A „láthatatlanná vált számukra” a görög világ sajátos kifejezése, Euripidésznel és Vergiliusnál egyaránt megtalálható, de az Újszövetségben csak ezen a helyen.

7) „...akik azt mondták: »Isten valóban felébresztette az Urat«” (34. v.). – Lukács Isten közvetlen fizikai beavatkozásnak tulajdonítja Jézus feltámadását. (A görögben: „felébresztetett az Úr”, a passzív szerkezet Isten körülírása.)

8) „...és megmutatta Simonnak” (34. v.). – A görögben szintén *passivum divinum* áll: „láttatott Simon számára”, „láttatott Simon által”, értelemszerűen: „Isten megadta Simonnak, hogy lássa”. Bár az *óphthé* a „látomások, jelenések” egyik „klasszikus” kifejezési formája, itt alighanem valóságos fizikai látást fejez ki.

+1) Miután a két tanítvány visszatért Jeruzsálembe, folytatódik az események *csodás beállítása*, amiből most csak azt a mozzanatot emelem ki, hogy a leírás azt sejteti: Jézus mintegy „a semmiből” jelent meg az apostolok között (ahogy állítólag „a semmibe” tűnt el a 31. v. szerint). – A Jn 20,19.26 leírására épülő képzetet, mintha Jézus „a zárt ajtón (vagy a falon?) keresztül” jelent volna meg, egyszerűen eloszlatjuk azzal a normális feltételezéssel, hogy ha a tanítványok (érthető félelmükben) zárva tartották az ajtókat, akkor Jézusnak előbb kopognia kellett, és meg kellett mondania a nevét, mire aztán beengedték.

(2020. május 27.)

Csodás gyógyulások – avagy pszichoszomatika

Az itt leírt (Jézus által gyakorolt) módokon *nem* lehet bármely *tetszőleges* betegséget meggyógyítani, *csak* azokat, amelyek magából az emberi lélekből fakadnak. Másrészt nincs az az orvos vagy pszichoterapeuta, aki képes lenne valakit meggyógyítani annak akarata ellenére. Ellenkezőleg: a gyógyulás tulajdonképpen *csak* abban áll, hogy a beteg ismét szert tesz a *saját* akaratára, eljut arra a bizalomra, amely megnyitja a gyógyulás útját.

Kimutatható, hogy az evangéliumi gyógyítási beszámolók részletei a legritkább esetben önkényesek és véletlenek, sokkal inkább *jellemzőek és szükségszerűek*, vagyis az egyedi(nek tűnő) vonásokban többnyire egy megbetegedett emberi élet *tipikus* mozzanatai sűrűsödnek össze. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a gyógyítás folyamata szinte mindig az illető betegség diagnózisát és létrejöttének folyamatát is tartalmazza *sűrtített formában*, ezért a gyógyítás módjából vissza lehet következtetni a betegséget kiváltó konfliktusra.

Jairus lányának „feltámasztása” (Mk 5,21-24.35-43)

A történet közkedvelt példa arra, hogy Jézus állítólag nemcsak gyógyítani tudott, hanem halottakat feltámasztani is. Ennek az elképzelésnek az alapja főként az, hogy Lukács és Máté valóban halottfeltámasztásként mutatja be a dolgot, az eredeti Márk-szövegben azonban még olyan beteggyógyításról van szó (vö. „a végét járja”: 23. v.), amely könnyen magyarázható lélektanilag.

A történet végén kiderül, hogy a „leánya” 12 éves volt, tehát (az akkori viszonyok között) a felnőttkor küszöbén, eladó-

sorban, házasodási korban. Az apa azonban (feltehetően az anyával együtt) még mindig az ő „leánykájaként” kezeli (23. v.: „leánykám”), aminek következtében ez az éppen hogy már *nem* kislány nem tudja, hogyan éljen tovább *érett nőként* (gyerek már nem akar, felnőtt nő még nem tud, nem mer lenni), és szinte holtan fekszik a kamrájában. Kilátástalan helyzetekben ugyanis gyakran működésbe lép a természetnek ez a védekező mechanizmusa: a X. agyideg, az ún. bolygóideg a test megremevedését idézi elő. Nem ritka jelenség ez: A szülők „felelős” „gondoskodása” és minden veszélyt kizárni akaró aggodalmaskodása olyannyira bura alá helyezi a gyereket, hogy az megfulad alatta, esetleg szó szerint is.

Mindazonáltal jogosan tehető fel a kérdés: Miért hagyta figyelmen kívül Jézus a hírvivők jelentését, s aztán már a háznál a siratóasszonyok jajgatását (36. és 39. v.)? Feltehetően azért, mert – ismerve övéit – finom érzékkel megérezte, hogy ezek az emberek (a „Végre akasztják a hóhért!” mentalitásával) titokban mintha csak arra vártak volna, hogy végre „kifejzessék mély együttérzésüket” a zsinagóga előljárója iránt, akit gyermeke halálával „megvert az Úr”. Mintha csak az alkalmat lesték volna, a gyermek mozdulatlanságát rögtön halálára magyarázták, és megüzenték a „halálhírt”, illetve belefogtak a jajveszékelésbe.

Mi történhetett tehát ténylegesen? Jairus csak azt kérte Jézustól, hogy áldóan „tegye rá a kezét” a kislányára; Jézus mást tesz: erőteljesen megragadja annak kezét (vö. Mk 1,31), és cselekvésre szólítja fel. E gesztusa ugyanazt fejezi ki, mint rákövetkező felszólítása: „Kislány, ébredj föl!” Ez úgy is fordítható: „Kelj föl!” Mintha csak azt mondaná Jézus: „Vállald csak bátran a »felkelést«, a lázadást, hogy a saját lábadra állj, és a saját utadat járd – megvan hozzá a korod!” – És mivel Jézus részéről ez nem üres beszéd, hanem sugárzó erő is, a kislány képes meghallani és megfogadni a szavát...

Annak érdekében azután, hogy az eredeti beteggyógyításból halottfeltámasztást csinálhasson, Lukács (csupán ebből a szempontból!) négyszeresen megváltoztatta Márk szövegét: a) Márk azt írja, hogy a lány „a végét járta”, Lukács azt mondja, „haldoklott” (42. v.). b) Márknál azt a hírt hozzák Jairus házából,

hogy „meghalt” (= „beállt a halál”, *aorisztoosz*), Lukács azt írja (49. v.), hogy „halott” (a *perfectum* a halál visszavonhatatlanságát, végérvényességét fejezi ki). *c*) Az „erre kinevették” után Lukács betoldja (53. v.): „mert *tudták*, hogy meghalt” (itt: „beállt a halál”, *aorisztoosz*). *d*) Jézus felszólítása után („Gyermekem, ébredj föl!”) Lukács betoldja (55. v.): „erre visszatért a szelleme”, hogy hangsúlyozza: a gyermek voltaképpen már a túlvilágról tér vissza (vö. Lk 239. láb., 1. pont).

A szír-föníciai asszony lánya (Mk 7,24-30)

Viszonylag könnyen értelmezhetnénk az effajta történeteket, ha *a*) jobban ismernénk azok eredeti tartalmát és hátterét (például hogy miben nyilvánult meg ennek a kislánynak a „megszállottsága”: 26. és 29. v.), *b*) az evangélisták nem fűjték volna fel őket látványos csodákká, s az elbeszéléseket nem töltötték volna fel saját teológiai nézeteikkel, *c*) nem szoktuk volna meg, hogy eleve csodaleírásokat lássunk bennük (beléjük látva azt is, ami nincs is ott, ebben az esetben például a „távgyógyítást”: a szöveg szerint Jézus semmilyen „gyógyítási parancsot” nem ad ki; nem küzi a démont, hanem csak megállapítja, hogy kiment: 29. v., tehát nincs szó távgyógyításról). Mindezek ellenére itt a következő magyarázatot kísérelhetjük meg a lélektan, ill. a mélylélektan segítségével:

Kézenfekvő, hogy *a kislány betegségének és gyógyulásának forrása egyaránt az anyja*. A szülők, különösen az anyák aggodalmaskodása, ezerféle szorongása („Ne menj ki az utcára, kislányom, baj érhet!” – „Miért nem eszel, kislányom? Csak nem vagy beteg?” – „Hogy viselkedhetsz így, kislányom? Milyen felnőtt/feleség/anya lesz belőled?”), többnyire a „kötelesség- és felelősségtudat” gyönyörű köntösébe öltözve, könnyen valamiféle „démonná” sűrűsödik, mai nyelven szólva „*átragad*” a *gyerekekre*: olyan gondolatokat, érzelmeket, magatartásformákat vált ki belőlük (például teljes önállótlanyságot, masszív dacot, lázadást, kétségbeesést, egyetemes életfélelmet), amelyek valósággal „megszállottá teszik”, örületbe kergetik őket. Majd bezárul az ördögi kör: a szülők pánikba esnek, s már csak emiatt is mindent rosszul csinálnak. Minél nagyobb „felelősséget” éreznek, annál rosszabb lesz aztán gyermekük sorsa.

Joggal feltételezhetünk itt is ilyesmit, hiszen úgy tűnik, az asszonynak nincs férje, s ezért úgy érezheti, hogy „minden felelősség az ő vállát nyomja”. Jézus „kelletlenségéből” azonban („azt akarta, hogy senki se tudja meg ottlétét”: 24. v.) megértette, hogy még „egy ilyen nagy ember” „felelősségének” is vannak határai, hogy a „felelősségtudat” nem lehet a szorongás, a zsarnokság és a megfélemlítés menlevele. *Ez a felismerés*, továbbá Jézus gyógyító erejébe vetett *feltétlen bizalma* (vö. Mt 15,28) és Jézus „*karizmatikus kisugárzása*”, nyugalma és megnyugtató szavai gyökeres fordulatot hozhattak létre *őbenne* – és *ezáltal* a lányában is. Látva pedig az asszonyban bekövetkezett változást, Jézus nyugodtan kijelenthette: „Lányodból kiment a démon.” (Nem kell a mélylélektan szakértőjének lenni ahhoz, hogy tudhassuk: az effajta belső fordulatok kisugárzása nem ismer tér- és időbeli korlátokat, de a mélylélektan is igazolja, hogy a démonia állapotának megszűnésére jellemző ez a fajta hirtelenség, pillanatszerűség.)

A betszaidai vak (Mk 8,22-26)

Amint sok más esetben, itt is több lehetőség van a gyógyítás/gyógyulás értelmezésére: legalább négy, amelyek közül a negyedik illik bele mostani vizsgálódásunk tárgyába.

1) Nagyságának kiemelésére, ill. fokozására egy abban a korban *közismert hellenista csodamotívumot alkalmaztak Jézusra*: Jézus az *Aszklépioszt* vagy *Szerapiszt* felülmúló *theiosz anér* (= isteni férfi), aki amazoknál is nagyobb erővel „tesz látóvá vakokat”, és „lecsendesíti a vihart” vagy „a vízen jár” hatalmának bizonyítására (ld. Mk 186., 310. és 638. lábj.). Egy biztos: Feltűnő a hasonlóság a görög ókor leghíresebb „isteni orvosa”, Aszklépiosz epidauroszi [álom]szentélyében talált 18. számú csodabeszámolóval: „Halieiszi Alkétasz. Ez vak volt, és álmodt: Azt álmodta, hogy Isten jött el hozzá, és ujjaival megnyitotta a szemét, mire először a szentély fáit látta meg. Amikor megvirradt, egészségesen hagyta el a szentélyt.”

2) A vak meggyógyítását *jelképes* elbeszélésként lehet felfogni: annak jelképeként, hogy Jézus szellemi értelemben tette „látóvá”, az igazságot vagy a helyes utat felismerővé azokat, akik „a sötétségben és a halál árnyékában laktak” (Lk 1,79; Mt

4,16) – mint ahogy „a vizet borrá változtatni” kifejezés is azt jelentette abban a korban, hogy „bűnösöket megtéríteni” (vö. Jn 2,9). E mellett az értelmezés mellett szólhat, hogy a betszaidai vak gyógyításának története közvetlenül a „Kicsoda Jézus?” problematikát tárgyaló szakaszt (Mk 8,27-30.31-33) előzi meg, ill. az evangéliumnak a 8,27-tel kezdődő „új fejezetét” szintén egy vak, a jerikói Bartimeusz gyógyításának története zárja majd le (10,46-52).

3) Feltételezhető, hogy Jézus (más nagy gyógyítókhoz hasonlóan) bánni tudott az átlagember számára ismeretlen *különleges erővel*, amelyek „a természet törvényeinek” keretén belül mozognak ugyan, rejtettségük és nagyságuk miatt azonban mégis rendkívüliek.

4) *Pszichoszomatikus* eredetű vakságról, ill. annak (az Isten jóságába, ill. Jézusba vetett bizalom erejéből fakadó!) pszichoszomatikus gyógyításáról van szó; lehetséges ugyanis, hogy aki nem képes/akarja látni a számára elviselhetetlen valóságot, az a szó szoros értelmében fizikailag is megvakul (mint ahogy más félelmek a szó szoros értelmében megbénítják, mozgásképtelenné teszik az embert: ez a „betegségbe menekülés”, szaknyelven a „*betegségnyereség*” közismert jelensége); a biztonságot, elrejtettséget, elfogadást sugárzó gesztusok viszont (kézen fogás, elkülönítés a tömegeből, kézzel érintés, nyállal megkenés) képesek a vaksághoz vezető „görcs” feloldása révén magát a vakságot is megszüntetni („*átviteli mágia*”).

A jerikói vak (Mk 10,46-52)

Számos *hétköznapi* példán meg lehet figyelni a szorongás és a bizalmatlanság („hitetlenség”), illetve a látás elvesztése közötti összefüggést. a) Ha valaki előtt olyan feladat áll, amit voltképpen nem akar elvégezni, de azt hiszi, hogy mégis el kell végeznie, akkor ettől az ellentmondástól hirtelen heves fejfájás („migrén”) tör rá, (egyéb tünetek mellett) szűrni kezd a szeme, s végül csak egy megoldás marad, nevezetesen el kell sötétítenie a szobát, le kell feküdni és *be kell csuknia a szemét*: Amit látni sem bírt, de nem engedte meg magának, hogy ne lássa, (a feladat) végül rákényszeríti, hogy valóban órákra becsukja a szemét, azaz *átmenetileg* ne lásson. b) Az „*elviselhetetlen lát-*

vány” sokkal tovább is tarthat és súlyosabb is lehet. Szomorvosok nemegyszer találkoznak jelentős és „megmagyarázhatatlan” látásromlással; ezek háttérében gyakran drámai okok húzódnak meg: súlyos szerencsétlenség, nyomasztó foglalkozásbeli kudarcok, hozzátartozók gyógyíthatatlan betegsége – olyasmi, amin nem lehet változtatni, mégsem képes „végignézni”, „elnézni” az ember. A nyelv árulkodó: a szomorúságtól „elhomályosul/elsötétül előttünk a világ”, a bajban „kilátástalanság nehezedik a szemünkre”. – Magyarul: Amit „látni sem bírunk”, mégis együtt kell élnünk vele, egy napon rákényszerít(het) minket arra, hogy valóban ne legyünk már *képesek* látni.

A most tárgyalt történet legfeltűnőbb mozzanata az a konfliktus, amelyet Bartimeusz segélykiáltása vált ki egész környezetében (ld. 48. v.: „Sokan keményen rászóltak...”), ezért arra következtethetünk, hogy vaksága elsődlegesen *a segélykiáltás és a visszautasítás* problémájával függ össze. Azt vetik szemére, hogy kiáltozásával tönkreteszi a „közrendet”, és azt éreztetik vele, hogy ne tartsa magát olyan fontosnak, hogy zavarhatja „a Messiás” diadalmenetét (vö. Mk 627. láb.); maradjon csak meg eddig játszott szerepében, a peremre szorított, jelentéktelen, passzívan függő és rászoruló élet szerepében; ne higgye, hogy éppen neki, a koldusnak van joga „a Messiás” szeme elé kerülni (vö. „ahogy meghallotta, hogy Jézus az...”: 47. v.). Más szavakkal: Nincs joga, hogy *ő maga* jelentkezzék szólásra; azt kell gondolnia magáról, hogy *saját* vágyaival csak terhükre lehet másoknak; csak addig számít valamennyire, amíg mindenkinek megengedi, hogy részvétellel nézzen le rá (részvétellel lenézzék őt).

Ha pedig életének *tipikus* mozzanatát fedezzük fel ebben az egyszerű jelenetben, akkor máris felfedezhetjük az *összefüggést* Bartimeusz *jentéktelenség-érzése és megvakulása* között: Az ember egyszercsak szó szerint *nem képes* többé látni a világot, ha folyton abba ütközik bele, milyen szemrehányóan és fölényesen néznek a szemébe a többiek; ez elől krónikusan be kell zárnia a szemét. Vagyis Bartimeusz vakságában *egyрэszт* jelentéktelenség-érzése miatti állandó *szégyene* fejeződik ki: folyton le kell csuknia a szemét mások tekintete előtt, le kell merülnie a homályba az idegenek metsző leleplezésétől való félelmében. (Jól illik ebbe a betegségképbe, hogy Bartimeusznak még saját

neve sincs, ez ugyanis nem tulajdonnév, hanem csak azt jelenti, hogy „Timeusz fia” [ennek ügyetlen beszúráásával az evangélista csak görögre fordítja arámul nem tudó olvasói számára a „Bartimeuszt”]; ha valakit így szólítanak meg, az olyan érzést kelt benne, mintha csak szüleinek szófogadó függeléke lenne, nem pedig önálló lény.)

Bartimeusz vaksága azonban másrészt és főképpen az *engedelmesség* egyik formája: ez a fajta megvakulás ugyanis azt jelenti, hogy az ember végérvényesen elfogadja a környezete által számára kirótt, lesújtó szereposztást, mások mindenhatóságát, illetve saját tehetetlenségének teljességét, másképpen fogalmazva, a mások szemébe nézés *morális képtelensége* a vakságban *természeti tény* szilárdul: amit korábban *nem volt szabad* tennie, arra most már fizikailag *nem képes*. Hétköznapien szólva: belemenekült a vakság betegségébe. (Ez egyébként kettős „nyereséggel” jár számára: egyfelől megszabadul a többiek lenéző tekintetétől, másfelől azok részvétükkel és alamizsnájukkal jutalmazták behódolását.)

Az első csodálatos mozzanat, a gyógyulás „első fele”: *Bartimeusz*, aki eddig alkalmazkodott és tartotta a száját, most, amikor – valószínűleg életében először – esélyt lát arra, hogy kiszabaduljon vakságának gettójából, amikor az a férfi jön, akit sokan a Messiásnak tartanak, meg meri tenni, hogy áttöri az *idegen* útmutatások korlátját, és a szenvedés határtalan energiájával *saját* önállóságáért, *saját* szeméinek visszakapásáért küzd feltartóztathatatlanul; a többiek még most is akadályozzák, de *bíz*ik abban, hogy ez az egy, ez a „Messiás” éppen abban fogja megmutatni nagyságát, hogy nem alázza meg őt, a koldust, mint mindenki más, hanem szeme elé engedi őt, és visszaadja neki (jelentéktelenségét megszüntető) méltóságát – és ezzel a saját arcát, a látását is.

A második csodálatos mozzanat, a gyógyulás „másik fele”: *Jézus* nem hagyja figyelmen kívül a tömegeből jövő segélykiáltást, hanem megáll, és magához hivatja a beteget; számára ez az egyetlen segélykiáltás fontosabb, mint ezer hozsanna-kiáltás (vö. Mk 11,9-10); szolgálatban megmutatkozó nagysága (vö. Mk 10,43!) itt abból világlik ki, hogy az útszéli koldust komolyabban veszi, mint a „messiási méltóságát” megvallók és ün-

neplők tömegét, egyetlen szenvedő ember többet jelent neki, mint a tapsoló hitvallók sokasága: a nagy (és egyébként is téves) „hitvallások” nem érnek fel hozzá (vö. Lk 6,46)!

Fontos észrevenni: Jézus csaknem kínosan kerüli, hogy saját nagyságát demonstrálja ebben a gyógyításban, csak a koldus Bartimeusz nagysága érdeklí; számára az a fontos, hogy ő mondja ki *maga-magától*, mit szeretne: „Mit akarsz? Mit tegyek veled?” Mert ha Bartimeusz megint csak *engedelmeskedne* – azoknak/annak, akik/amire fölszólították: „Bátorság! Állj föl! Hív téged!” –, sosem nyerné vissza szeme világát. „Nehézkes”, „időhúzó” kérdésével Jézus azt akarja elérni, hogy Bartimeusz *maga* fogalmazza meg, mire vágyik a legjobban, *nyilvánosan* vállalja a *maga* ügyét, és ezzel végérvényesen legyőzze félelmét attól, hogy esetleg túl sokat kíván, vagy megintcsak terhükre lesz másoknak.

A végén Jézus azt mondja: „Menj csak! A *bizalmad* megmentett téged!” (amiben az is benne van, hogy „nem az én állítólagos messiási mivoltom”). Itt válik nyilvánvalóvá az Istenbe vetett (itt Jézus által „közvetített”) bizalom és az önbizalom, a vallás és a pszichoterápia egysége (vö. Mk 23. láb.) Jézus maga látszólag semmit sem tesz ebben a gyógyulási folyamatban, ő úgyszólván csak a közvetítő azon az úton, amely a vak Bartimeuszt visszavezeti önmagához. Vagyis nem valami *külső* dolog a fontos, végső soron még csak Jézus személye sem, hanem ő maga: Bartimeusz, és az ő bizalma. Jézus csak alkalma, indítéka, nem oka a gyógyulásnak. Jézus egyetlen cselekvése abban áll, hogy megkérdezi a vakot, mit akar *ő*. Minden *őrajta* múlik. *Neki* kell megmondania, mit akar (vö. Jn 5,6: „Akarsz-e meggyógyulni?”). Csak a *bizalom*, hogy ez lehetséges, hogy azt akarhatja, amit ő akar, tehát hogy önmaga lehet, csak *ez* adja vissza szeme világát. Mintha csak ezt akarná a végén aláhúzni, Jézus külön hozzáfűzi: „*A te bizalmad* mentett meg téged!”

***Az epilepsziás fiú* (Mk 9,14-27)**

Az előbbieken a bizalomról mondtak látványos megerősítését láthatjuk ebben a történetben.

Jézus először felindultan utasítja vissza az apa feltételezését (amelyet nyilván tanítványai is osztanak), miszerint talán képes

olyasmire, amire mások nem: „...ha képes vagy valamire, szánj meg minket, és siess segítségünkre!”, majd rámutat arra, hogy nem a különleges képességről, az emberi erőről van szó, hanem kizárólag az Istenbe (a tulajdonképpeni gyógyítóba) vetett bizalomról: „Minden lehetséges annak, aki bízik Istenben!” Aki feltétel nélkül rábizza magát, és ezzel eltakarítja az útból a lelki akadályokat, például a kételkedést, a félelmet, a görcsös erőlködést stb., az lehetővé teszi, hogy a *Teremtő életereje* kifejtsen benne gyógyító hatását. Mindössze ennyi a „titok”, ebben áll Jézus, a nagy gyógyító „módszere”. (Szavaiban talán ott van az is, hogy *minden* követőjének úgy kellene bíznia Istenben, ahogyan ő bízott, és ezért *minden* követőjének ugyanúgy kellene tudnia gyógyítani is, ahogyan ő tudott, vö. Lk 9,2; Mt 10,8; Mk 6,13.)

Érdeemes tudatosítanunk, hogy az evangéliumi „csodabeszámolókbán” szinte mindig központi jelentőségűek a „családi adatok”, mert ezek kínálják a háttérrel az adott betegség létrejöttének és gyógyulásának megértéséhez is (noha ezek természetesen csak utalásszerűek, hiszen a csodabeszámolókbán mindig csak sűrítményeit olvashatjuk annak, ami alapmagatartásként meghatározza a szereplők hétköznapjait, többnyire hosszú éveken át). Ebben a szellemben az alábbi magyarázatot adhatjuk a fiú epilepsziájának kialakulására és gyógyulására:

Legvégső gyökerét az *apa* beállítottságának és *magatartásának* hasadtságában, *kettősségében* találhatjuk meg, hiszen a betegség már „gyerekkora óta” kínozza a fiút; ez a kettősség lehet az *ödipuszi konfliktusok* bizonyos fajtája, amely hol jóindulatú gondoskodást, hol kétségbeesett elutasítást vált ki az apából (az ehhez tartozó érzelmi kettősségekkel együtt: hol felelősségérzet, hol gyűlölet lobog benne), továbbá ebből fakadóan vagy ettől függetlenül a „*kettős kötés*” problematikája, vagyis amikor a szóbeli és a magatartásbeli megnyilvánulások ellentmondásban állnak egymással (például az apa a maga jóakarataról beszél fiának, amikor ténylegesen elutasítás van benne), de a 22-23. versből következtetve lehet az apa *vallásosságának* kettőssége is: bízik is Istenben (ill. képviselőjében, Jézusban), meg nem is, segítséget is vár Istentől, ugyanakkor rá is hárítja fia betegségének teljes felelősségét: „démoni” befolyás

következményének, azaz kortársai – s az írástudók! (vö. Mk 481. lábj.) – véleményét osztva „Isten ostorának”, csapásának tartja azt.

A *fiú* erre az apai alapmagatartásra *reagál*: egyrészt *közvetlenül*, azzal, hogy *utánozza* az apa pszichikai kettősségét, másrészt *közvetve*, azzal, hogy (a saját kettősségével, hasadtságával) *megbünteti* apját annak pszichikai (és ennek folytán viselkedésbeli) kettősségeért. (Ugyanezt a kettős reakciót világosan meg lehet figyelni alkoholista szülők gyerekeinek viselkedésében...) Ezt a büntetést, ezt a lázadást azonban nem éli ki nyíltan, hanem *elfojtja* apjával szembeni agresszív impulzusait (ahogyan egyébként az apa is ugyanezt teszi a maga részéről), vagyis amíg tudja, *feltartóztatja* apjával szembeni haragját és dühét, amikor pedig már nem tudja, akkor reflexszerűen *önmaga ellen irányítja*, mintegy villámhárítójává válva saját feltorlódott érzelmeinek és indulatainak: ezeknek a *levezetődése* maga az epilepsziás roham. (Utána teljesen normálisnak tűnik, amíg érzelmei és indulatai ismét fel nem halmozódnak a kritikus határig...)

A fiúnak ez a kettős viselkedése (normális szakaszok – epilepsziás rohamok) persze csak tovább erősíti az apa pszichikai és magatartásbeli kettősségét, az pedig még tovább a fiút: *Valódi ördögi kör!*

Ennek az ördögi körnek a *megtörése* következik be, amikor – a *Jézusból* sugárzó, Isten iránti feltétlen bizalom hatására – az *apa* magatartásában változás áll be: Felkiáltása, „Szeretnék bízni! Segíts nekem bizalmatlanságomban”, annak a jele, hogy *kilép* a kétségbeesett siránkozás (és a leplezett agresszió) alapállásából!

A pontosság kedvéért azonban érdemes még egy észrevételt tennünk. A leírás végén azt olvassuk: „A tisztátalan szellem ... nagyon összerángatta a fiút, és kiment. A fiú pedig olyan lett, mint egy halott, úgyhogy a legtöbben azt mondták, meghalt. Jézus viszont megragadta a kezét, felállította őt, és az felkelt.” – Ez még egyáltalán nem jelenti azt, hogy a fiú meggyógyult, hiszen minden epilepsziás roham végén ugyanez a jelenség játszódik le, ahogyan ezt az érintettek családtagjai nagyon jól tudják: a beteg *látszólag* halottként fekszik ott, aztán mintha mi

sem történt volna, felkel, és teljesen normálisnak, gyógyultnak *látszik*. Valódi gyógyulásról csak akkor lehet beszélni, ha hónapok, vagy inkább évek múltán sem jelentkezik újabb roham (vagy annak megfelelő görcsös jelenség). Ez esetben mégis *megalapozott* a gyógyulás feltételezése, hiszen *gyökerében*, kiváltó tényezőjében, az apa magatartásában döntő változás következett be: Jairushoz és a szír-föníciai asszonyhoz hasonlóan (Mk 5,36; 7,28) megindult a – Jézus által képviselt – jó Isten iránti feltétlen bizalom felé.

A leprás (Mk 1,40-45)

A leprásokat senkinek sem volt szabad megérintenie; ha valaki mégis megtette, maga is tisztátalannak, vagyis az istentiszteletből és a társadalomból kizártnak számított. Ennek tudatában és Jézus nem közönséges (karizmatikus) erejét feltételezve, ez a gyógyulás is minden további nélkül magyarázható pszichoszomatikus folyamatokkal. A bőr ugyanis az a szervünk, amelyik (egyéb feladatai mellett) a gyengédséget és a durvaságot érzékeli, és *a leggyorsabban reagál* az olyan lelki rezdülésekre, mint például az öröm, az izgalom vagy a rémület (elpirulás, elsápadás, lúdbőrzés...). Nem nehéz beleélnünk magunkat abba, hogy mekkora öröm és izgalom tölthette el a leprást, amikor Jézus – fittyet hányva a vallási előírásoknak és a társadalmi gyakorlatnak, saját kiközösítését is kockáztatva – gyengéden megérintette őt... Tehát nemcsak a gyógyulás tényében, hanem még abban sem kell túlzást látnunk, hogy „azon nyomban” megtisztult.

(2020. május 5.)

*Az itt leírtakat túlnyomórészt Eugen Drewermann
Márk-kommentárjából vettem.*

A naini ifjú „feltámasztása”

A Lukács-evangélium 7. fejezetéből (11-17. v.) jól ismert történet úgy él a hívők tudatában mint Jairus lányának és Lázárnak a feltámasztása mellett (Mk 5,21-24.35-43; Jn 11,38-44) Jézus harmadik ilyen csodatétele. Azzal, hogy a címben idézőjelbe tettem a „feltámasztás” szót, rögtön jelezni akartam, hogy nézetem szerint Jézus sosem végzett a szó szoros értelmében vett halottfeltámasztást; ezt az itteni magyarázatom első bekezdésében foglalt érvekkel támasztom alá.

(11) Mindjárt ezután történt, hogy elment egy Nain nevezetű városba, és vele mentek tanítványai számosan, valamint nagy tömeg. (12) Amikor egészen közel ért a város kapujához, íme, kifelé hoztak egy elhunytat, anyjának egyetlen fiát. Az anya özvegy volt, és a városból nagy létszámú tömeg volt vele. (13) Amikor az Úr meglátta őt, megesett rajta a szíve, és így szólt hozzá: „*Ne sírj!*” (14) Majd odament, megérintette a nyitott koporsót, mire azok, akik vitték, megálltak. Aztán így szólt: „*Ifjú, neked mondom, kelj fel!*” (15) A halott felült, és elkezdett beszélni, és az Úr odaadta őt az anyjának. (16) Erre félelem fogott el mindenkit, és Istent dicsőítették, mondván: „Nagy próféta támadt körünkben!”, és: „Isten rátekintett az ő népére!” (17) És elterjedt róla ez a szóbeszéd egész Júdeában és mindenütt a környéken.

Ami a történet lehetséges értelmezéseit illeti, a szó szerinti magyarázatot bátran kizárhatjuk; mert: a) ellentmondásban állna Isten egyetlenes, *nem személyválogató* szeretetével; b) *varázslóvá* fokozná le a Teremtőt; c) a szó szerint vett halottfeltámasztás azért is *ellentmondana Isten szeretetének*, mert visszahozná ebbe a szenvedésteli létbe azokat, akik már

elementek Odaátra, ahol – legalábbis földi értelemben – nem szenvednek (és aztán persze újból meg kellene halniuk, talán súlyos szenvedések közepette); *d*) az előző alpontban foglaltak érvényességétől függetlenül *a teremtés rendjének felborítását jelentené*, hiszen a halál – a teremtés rendjéhez tartozó, tehát Isten által akart – természeti szükségszerűség, s a nem csupán megbetegedett, hanem végérvényesen halott test újraélesztése így teremtésellenes tett lenne; *e*) Istenről egyébként is feltételezhetjük, hogy úgy alkotta meg művét, hogy az az ő *utólagos* belekontárkodása nélkül is eléri célját.

A megmaradó értelmezési lehetőségeket négy csoportba sorolhatjuk:

1) Nagyságának kiemelésére, „krisztológiai bearanyozása”, azaz istenítése céljából *Jézusra alkalmaztak egy*, az egész ókori Keleten ismert *vándorlegendát*. Emellett szól a nagy hasonlóság a Királyok 1. könyvében foglalt, Illés prófétával kapcsolatos történettel (1Kir 17,8-24; ld. még 2Kir 4,32-37 Elizeusra vonatkozóan), de talán még inkább a Tüanai Apollónioszról szóló hellenista elbeszéléssel (Philosztratosz, Apoll., 4,45); annál is inkább, mivel amazokban tetszhalottak életre keltéséről, Lukács beállításában viszont tényleges halott feltámasztásáról van szó, jelezve: „Íme, az Úr amazoknál is nagyobb csodatevő!”

Megerősíti ezt az értelmezési lehetőséget, hogy Lukács, aki már az előző történetben is (1-10. v.) ennek a felmagasztalásnak az érdekében retusálta a rendelkezésére álló mintát (ld. Lk 214. lábj., 2. bek.), most amazt is felülmúló példával akar szolgálni (vö. Lk 7,22), mondván: „Az Úr nemcsak haldoklókat tud meggyógyítani, hanem valódi halottakat is képes feltámasztani!” (Hasonlóan jár el *Máté* is, vö. Lk 9,18-19.23-26 és 11,5.) Ez a *legendaképződési folyamat* (vö. Mk 177. lábj.!) aztán *János* evangéliumában (11,1-44), Lázár feltámasztásának elbeszélésében éri majd el a csúcst: aszerint ugyanis Jézus egy negyednapos, oszlóban lévő, büzlő hullát kelt életre.

Lukács és János története egyaránt a „*hitébresztés*” szolgálatában áll, amit az mutat, hogy a naini ifjú felébresztése után mindnyájan megvallják: „Nagy próféta támadt köztünk”, Lázár fölkelésekor pedig Jézus így imádkozik: „...csak a sokaság miatt..., hogy elhiggyék, hogy te küldtél engem”. Csakhogy *a*

történeti Jézus kategorikusan elutasította, hogy látványos csodákkal igazolja önmagát vagy küldetését (ld. Mk 400. láb.).

2) A felsorolt súlyos érvek ellenére két dolog is kételyt ébreszt az előző értelmezéssel szemben: a) Aki elsőként mesélt arról, hogy Nainban, a kis galileai faluban valami különös történt egy temetés során, annak számolnia kellett azzal, hogy a kétkedők odamennek, és leleplezik az esetleges szélhámosságot. b) Lukács Galileától messze, görögöknek írta evangéliumát, és bizonyára fogalma sem volt arról, hogy Galileában létezik egy Nain nevű falu. Ha tehát készen talált, vagy netán maga gyártott egy legendát, akkor egyrészt a „Nainban” helyett írhatta volna azt, hogy „valahol”, másrészt ha csupán azért szúrta volna be a konkrét helységnevet, hogy valódi történés látszatát keltse, akkor tudatosan hazudott volna, ami annál is súlyosabban esnék latba, mivel műve elején azt állítja, hogy „az elejétől kezdve mindennek gondosan utánajárt” (Lk 1,3).

Az egyetlen logikus következtetés: Nainban valóban jelentős dolognak kellett történnie, olyasminek, amit érdemes volt továbbmesélni. Ha pedig az elején mondtak miatt a halottfeltámasztást kizárhatjuk, akkor az első legkézenfekvőbb gondolat: az illető ifjú **tetszhalott** volt, és voltaképp gyógyításról van szó.

E mellett szól az a szokás, hogy Palesztinában már a halál bekövetkeztének napján, késő délután, mindenfajta orvosi vizsgálat nélkül eltemették a halottakat, továbbá az a tény, hogy Lukács (és Máté – vagy a nevükkel jelzett evangéliumok vég-szerkesztője) halottfeltámasztássá nagyította fel (ld. Lk 375. láb.) Jairus tetszhalott lányának Márk által elbeszélt meggyógyítását (Mk 5,35-43) is.

Ahhoz, hogy itt is halottfeltámasztási „történet” jöjjön létre, elég volt betoldani az alább, a 3a pontban említett két mozzanatot, sőt, talán csak az elsőt, a halott felülését, ami viszont eleve gyanúsán cseng, mert a) aki felül, az már nem „halott”, tehát ennek kellene ott állnia: „az ifjú felült”; b) ha az ember beteg, nem kell felülnie ahhoz, hogy beszélni tudjon; c) egy kómából felébredt ember nem fog azonnal felülni.

A 3a pontban látjuk majd, hogy e mozzanat kihagyásával értelemes, „varratmentes” szöveget kapunk, a 3b és 3c pont pedig

megmutatja, hogyan érthetjük azt, hogy Jézus „*visszaadta az ifjút anyjának*”. Így itt már csak azt kell megnéznünk, hogyan értelmezhető természetesen és logikusan a 16-17. vers:

Korabeli zsidók számára, akik Mózes és a régi próféták tanítását követve elfogadták, hogy Jahve a holtakkal nem törődik (ld. pl. Iz 38,18; Zsolt 6,6; 30,10 és 88,6.13), az alapokat, *hitük alapjait* – az istenképüket! – *megrendítő üzenet volt*, amit Jézus ez esetben is mondhatott: „Isten, a teremtő Atya számára nem léteznek halottak!” (Vö. alább 3. pont, 1. bek.) Ebben az esetben a „*félelem fogott el mindenkit*” nem szóvirág vagy látványos csodát sugalló stíluselem, hanem annak a hatásnak a pontos leírása, amelyet Jézus hallatlanul új üzenete váltott ki a jelenlévőkben (vö. Lk 234. lábj.), s akár az özvegyben is (a *phobosz* jelentése ilyen összefüggésekben: megrendültség, rémület, ijedelem Isten túlságos közelségétől), és akik felfogták Jézus üzenetét, valóban azt érezhették: „Nagy, rendkívüli próféta támadt körünkben”, és megérthették: „*Isten*” tényleg rátekinített népére, tényleg törődik velünk” (16. v.).

Mondhatták volna-e *ezt*, ha egy isteni követ arra jártában csak úgy elejtett volna köztük egy kis varázslatmorzsát (halottfeltámasztást)? Nem; akkor csak *azt* a „szóbeszédet” lehetett volna terjeszteni *Jézusról* egész Júdeában és mindenütt a környéken, amelyről a történethez fűzött kiegészítésében Lukács (vagy a végszerkesztő) beszél (17. v.).

3) *Jelképes elbeszéléssel* van dolgunk, amely ***teológiai igazságot fejez ki***: Isten jósága nem ér véget az ember biológiai halálánál; számára nincsenek halottak, ő mindenkit feltámaszt, rögtön a földi halál után (ld. Mk 8,31; 12,27; 4,40 – Mk 443., 733. és 188. lábj.) – halottainkat tehát nem veszítjük el örökre, és nincs okunk a kétségbeesésre. Ezt a belső meggyőződését juttatja kifejezésre Jézus önkéntelen felkiáltása: „Ifjú, kelj fel!”, erről beszél aztán az özvegynek: „A te fiad is él, és bár láthatatlanul, de szerető közelségben van veled; nem vagy egyedül; gyermekeddel együtt az Atya kezében vagy!”, és így „adja oda, adja vissza” – immár elveszítethetetlenül – az ifjút anyjának.

Ahhoz, hogy ez az értelmezés a szöveggel is összhangban állónak mutakozzék, és ezáltal elfogadható is legyen, csak három megjegyzést kell tennünk:

a) A feltételezett eredeti szövegbe mindössze két mozzanatot kellett betoldania Lukácsnak: „A halott felült” + „Erre félelem fogott el mindenkit...”, és máris látványos csoda keletkezett. Ha ezeket kihagyjuk, ismét normális eseménnyel van dolgunk. Különösen feltűnő, hogy „A halott felült” szavak kihagyásával milyen természetesen és varratmentesen folytatódik a szöveg (vö. Mk 713. láb. vége!), és nyilvánvaló, hogy az „elkezdett beszélni” *nem* az imént még halott ifjúra, hanem Jézusra vonatkozik (ebben az esetben persze nincs is szükség „az Úr” betoldására a 15. v. utolsó tagmondatában.): „...így szólt: »*Ifjú, neked mondom, kelj fel!*« És elkezdett beszélni, és odaadta őt az anyjának.” Ezt megerősíti, hogy

b) a *lalein* (= beszél) ige a szinoptikus evangéliumokban legalább 11 esetben azt jelenti: *igét hirdet, prédikál*: Mt 9,18; 12,47; 13,3.34; 23,1; Mk 2,2; 4,33; 12,1; Lk 5,4; 9,11; 11,37. Különösen jelentős és nyilvánvaló, ráadásul hasonló szövegösszefüggést tükröz Lk 9,11: „*Beszélt* nekik Isten országáról, és meggyógyította a kezelésre szorulókat.”

c) A 15. v. utolsó tagmondatát bevezető „és” („és ... odaadta őt az anyjának”) minden további nélkül felfogható „következtetést levonó, következményt megfogalmazó” kötőszóként (*et consecutivum*), s ekkor e tagmondat tényleges jelentése ez: „és *ily módon* odaadta (= visszaadta) őt az anyjának” (vö. 2Kir 4,36) – ti. az Isten határ nélküli jóságáról, a feltámadásról és az örök életről szóló *tanítása révén* (vö. Mk 12,26-27!).

4) *Jelképes elbeszéléssel* van dolgunk, amely lélektani igazságot fejez ki: azt, hogy a túlságosan aggodalmaskodó, illetve túlságos törődést nyújtó (és közben persze rejtetten kisajátító) szülői „szeretet” átvitt értelemben vagy akár szó szerint is képes sírba vinni egy gyereket, másfelől pedig, hogy ennek a görcsös ragaszkodásnak a megszüntetése a gyermek „feltámadását” eredményezi (és bizonyos értelemben a szülőét is). Jairus lányának, illetve a szír-föníciai asszony lányának meggyógyítása

kapcsán (Mk 5,21-24.35-43 és Mk 7,24-30) részletesen kifejtetem azt a pszichoszomatikai hatásmechanizmust, amelynek alapján az effajta gyógyítások-gyógyulások végbemennek (ld. különösen Mk 360. láb. és a *Csodás gyógyulások – avagy pszichoszomatika* c. tanulmányt), ezért most csak vázlatosan ismertetem, hogy – ezen értelmezés szerint – miről is számolhattott be eredetileg a naini ifjú története, amely hihetetlen tömörséggel mutatja be azt, ami a valóságban többnyire hosszú évek alatt, vagy akár egy egész élet folyamán megy végbe.

Az apa korai halála után a fiatalember, aki feltehetően 12-20. évei között jár (abban az időben 17-18 éves korukban házasodtak a fiúk!), alighanem igyekszik megvigasztalni anyját: „Ne szomorkodj, hiszen itt vagyok én! Mi összetartozunk, és majd megbirkózunk a helyzettel!” Az anya persze készségesen elhiszi ezt, annál is inkább, mert ettől függetlenül is a fiúban látja egyetlen vigasztát, támasztát és minden reményét (vö. Lk 226. láb.!). Ettől kezdve bátran dacolnak a sorssal, szorgalmasak és állhatatosak, közösségük valóságos szimbiózis.

Csakhogy az idő múlásával az anya szorongásokkal teli, túlságos törődése („Jaj, csak felnőjön..., beváltsa hozzá fűzött reményeimet..., ne legyen baja..., teljesen magamra ne maradjak...!”) egyre fullasztóbbá válik a fiú számára, aki egyre inkább úgy érzi, képtelen felnőtté, önálló lényvé válni, mert minden olyan gondolat, érzés vagy lépés, amely kifelé mutat ebből az együttélésből (pl. saját család alapítása), engedetlenség, hálátlanság és hűtlenség az anyjával szemben. Egy napon jelentkeznek nála a testi gyengeség, a betegség vagy a foglalkozásbeli kudarcok tünetei, az egzisztenciális összeomlás árnya, a lelki és testi vérszegénység jelei, és kiderül, milyen vérszívó, milyen fojtogató tud lenni a „szülői (és a gyermeki) szeretet”. Egy ponton tényleg nincs tovább: csak idegösszeomlás, bénulás (vö. Mk 215. láb.) vagy a halál jöhet.

Jézus első szava ezért az anyának szól. Bár együtt érez vele („megesett rajta a szíve”), hiszen „ő csak jót akart”, határozottan felszólítja: „Ne sírj!” Ez azonban a látszat ellenére kemény szó, s azt jelenti: „Hagyd abba az önsajnálatot! Vesd el a férjed elvesztése miatti szomorúságot, amellyel nyomasztóan rátelepedtél a fiadra! Vess véget annak, hogy a fiadhoz kötöd életed

minden boldogságát és reményét, mert ezzel csak megfojtod őt! Ne képzeld, hogy életed sikere vagy kudarca tőle függ! Keresd a magad önálló életének céljait és lehetőségeit!”

Aztán a fiúhoz fordul, aki szintén „csak jót akart”: „Kelj fel!” Ez azonban szinte ostorcsattanásként hangzik, hiszen azt jelenti: „Állj végre a saját lábadra! Ne takarózz többé az anyád iránti tisztelettel, hálával és kötelességekkel! Az ő szoknyája melletti élet túlterhel téged, miközben el is kényeztet. Válj felnőtté, éld a magad életét, különben belepusztulsz!” (Vö. Mk 240. lábj.!)

Annál meglepőbb, hogy ezután „visszaadja őt az anyjának”, hiszen az lenne logikus, ha az önálló élet érdekében a fiú elköltözne otthonról. Ez azonban tévedés lenne. Otthon kell megtanulnia az önállóságot (ahogyan anyjának is), mert amíg fél és menekül az anyjától, addig nem lesz nyugta a távolban sem, hiszen lelkében sötét árnyékként magával viszi őt és beteges kapcsolatukat.

Mi köze ennek az egésznek Istenhez vagy a Jézusban megnyilatkozó isteni erőhöz? (Mert hát a 16. v. szerint a tömeg emiatt dicsőíti Istent!) Azzal a szabadsággal, amelyre az említett önállósuláshoz, illetve a közös éréshez és közös boldogsághoz mind a fiúnak, mind az anyának szüksége van, emberek (rendszerint) nem tudnak megajándékozni minket. Ehhez a minket teljesen komolyan vevő, nekünk teljes szabadságot adó Istennel kell kapcsolatba lépni, s akkor képesek leszünk szakítani a szülői és gyermeki (és egyéb „emberi”) normákkal (vö. Mk 7,8. 13; 8,33) – és azzal a „nagy prófétával” kell kapcsolatba kerülnünk, aki úgy tudott beszélni Istenről, hogy hallgatói elég bátrakká váltak az önállósághoz, és így meggyógyultak, halálközeli állapotokból is feltámadtak.

Érthető, hogy erről beszéltek „egész Júdeában és mindenütt a környéken”...

(2020. április 29.)

Nem hiteles részletek a Hegyi beszédben

(Mt 5,1–7,28)

Nem kétséges, hogy Jézus hiteles üzenetét legtöményebben az ún. Hegyi beszéd tartalmazza. Annál inkább elcsodálkozhat valaki azon az állításomon, hogy még a Hegyi beszédben is vannak olyan részletek, amelyeket nem tarthatunk Jézustól származóknak. Az alábbiakban igyekszem alátámasztani állításom helyességét.

Nem veszek sorra minden hiteltelen részletet, csak a legfontosabbakat (ezek vannak itt dőlt betűvel szedve). A fordításra, illetve a magyarázatokra vonatkozó további részletek még megtalálhatók Máté-kommentáromban.

*„Szerencsések a bánkódók,
mert Isten meg fogja vigasztalni őket” (5,4).*

E mondás eredetijének a lukácsi változatot tarthatjuk: „Szerencsések vagytok ti, akik most sírtok, mert nevetni fogtok” (Lk 6,21b). Két okból is:

Egyfelől: *Lukács* szövegösszefüggésében egyértelműnek tekinthető a sírók személye és a sírás oka, ugyanis a 21. vers voltaképpen a 20. vers kifejtése, konkretizálása, nevezetesen: a 20. versben említett *szegények* (pontosabban: nyomorgók) azok, akik a 21. v. szerint *éheznek* és *sírnak*; tehát a nélkülözőkről és a nélkülözésről, és az abból fakadó bajokról, szenvedésekről van szó. *Máté* megfogalmazásából viszont semmi sem derül ki erre nézve, s ez a legkülönfélébb találgatásokra ad alkalmat (és kényszeríti rá a szentírás-magyarázókat).

Másfelől: *Lukács* szövegváltozatában Jézus e világi, konkrét megoldást ígér a szegények bajaira: „*majd jóllaktnak titeket*”, ti. azok a *megtért emberek*, akik megértették Isten országának mibenlétét, megvalósítják Isten akaratát (vö. Mt 6,10: „Jöjjön el a te országod – legyen meg a te akaratod!”), azaz *megosztják kenyyerüket* az éhezőkkel (ld. Mk 6,35-44; 8,16-21; Mk 294., 298. és 414. lábj.), és az Istenbe vetett bizalom erejéből (*meg*) *fogják gyógyítani a betegeket*, szenvedőket (ld. Mk 3,14-15; 16,18c; Lk 6,35; 9,2; 10,9) – így aztán megalapozott és konkrét Jézusnak az az ígérete is, hogy a mostani sírók majd „*nevetni fognak*”.

Máté változata szerint viszont Jézus a bajok tényleges megoldódása helyett *Isten vigasztalását* helyezi kilátásba, de még az sem derül ki határozottan, hogy e világi vagy túlvilági vigasztalásra gondol-e (noha a jövő idejű igealak inkább az utóbbit valószínűsíti).

Az Istentől jövő vigasztalás kétségtelenül biblikus elgondolás (vö. Iz 25,8; 66,13; Jel 7,17), és (más összefüggésekben) helytelen lenne azt lebecsülni vagy elvetni, de tény, hogy Jézus *soha senkinek* nem kínálta megoldásként az Istentől kapható vigaszt, sem e világi, sem túlvilági értelemben – tehát „a nép ópiumaként” használt vagy alkalmazott vallás nem hivatkozhat Jézusra...

„*Szerencsések, akik éheznek és szomjazzák az igazságosságot, mert Isten majd kielégíti őket*” (5,6).

A *Máté-féle* spiritualizálás itt rendkívül erősen érvényesül, hiszen *Lukácsnál* Jézus azokról beszél, akik „most éheznek”, a szó testi értelmében. A két mondás tartalmának már nincs is köze egymáshoz: az egyik oldalon (*Lukácsnál*) *testi* éhezés és jóllakás, a másik oldalon (*Máténál*) *lelki* jellegű vágyakozás és e vágyakozás Isten általi kielégítése (vö. az előző részben: Isten általi vigasztalás!).

E mondás *Máté* által szándékolt, konkrét értelmét – az „igazságosság” közelebbi meghatározásának híján – csak találgatni lehet (vö. Mt 5,10 és 5,20!), de talán nem tévedünk, ha a mondás címzettjein azokat értjük, akik igazságtalanságot-jogtalanságot szenvednek, és Istentől várnak „kiegyenlítő igazságosságot”. A zsidó és a kora keresztény apokaliptika (ld. Mk

773. láb.) azt hirdette, hogy Isten teljesíteni fogja az effajta vágyakat (az „éhezést és szomjazást”, vö. Lk 18,6-8 – Lk 1153. láb.). Jézus azonban azt tanította, hogy Isten nem „igazságosságot” akar (vö. Mt 5,20; 18,23-33 és 20,1-15!), és nem „ki egyenlíteni”, azaz megbosszulni-megtorolni, hanem megbocsátani akarja az elkövetett igazságtalanságokat, és ugyanezt a megbocsátási készséget várja el „faiától”, azaz a hozzá tartozóktól is (ld. Mt 5,43-45). Ezért nem tekinthetjük hitelesnek ezt a mondást (ld. még Mt 5,7).

„Szerencsések, akiket az igazságosság kedvéért üldöznek, mert övék a Mennyeek országa” (5,10).

E mondás hitelessége rendkívül bizonytalan, hiszen Jézus tanításának lényege éppen a (köznapi értelemben vett) igazságosság meghaladása („messzemenő meghaladása”: Mt 5,20) a korlátozás és feltétel nélküli szeretet révén – ezért csak az alábbi értelmezésben fogadhatjuk el Jézustól származónak.

Az „igazságosság” (*dikaioszüné*) elméletileg jelenthetné itt a mondás címzettjei, tehát az üldözöttek által gyakorolt igazságosságot, az „igazságos, helyes viselkedést” – csakhogy ennek ellene mond *tartalmilag* az, hogy az igazságosság gyakorlása Jézus szerint nem elégséges az Isten országába kerüléshez (ld. Mt 5,20), *formailag* pedig az (amivel a szentírás-magyarázók nemigen törődnek...), hogy hiányzik a birtokos névmás (*autón*), aminek megléte esetén így kellene fordítani a kifejezést: „az ő igazságosságuk miatt”. – A görög *heneken* előjárószo nemcsak *oksági* összefüggést fejezhet ki („valami miatt”), hanem a cselekvés *célját* is („valaminek az érdekében”), illetve a kettőt *egyszerre* is; itt is ez történik, s a „kedvéért” fordítás a cselekvés mozgatórugóját és célját egyaránt szándékozik kifejezni.

Mivel Jézus nem magától értődő felfogásokat akart megerősíteni, hanem hallgatói magától értődőnek tartott nézeteit akarta helyesbíteni, ezért a következőket mondhatjuk:

Azt, hogy az igazságosságot *gyakorló*, és emiatt üldözött ember Isten vagy az Istenség oltalma alatt áll, minden igazságosan gondolkodó és érző zsidó vagy pogány eleve feltételezhetette (ld. a Bölcsesség könyvében: 2,10-21; 5,1-9.15-23). Itt azonban olyanokról van szó, akik *vétettek* a törvények szabta igazságosság ellen (ez az üldözésük *oka*), s akiket másfelől azért üldöz-

nek, hogy ezzel helyreállítsák „a törvényt és a rendet”, vagyis az igazságosságot (ez az üldözésük *célja*). Ezek lehetnek „köz-törvényes bűnözők”, de olyan „ártatlanok” is, mint Jézus, aki a maga módján szintén vétett „a fennálló rend”, a törvények, va-gyis az igazságosság ellen, amikor például áthágta a kultikus tisztasággal vagy a szombattal kapcsolatos szabályokat.

E mondás értelme tehát (tekintetbe véve feltételezhető „Sitz im Leben”-jét, „életbe ágyazottságát”): Nem azoké a Mennyek országa, vagyis nem azok a részesei/tagjai Isten országának, akik „jámbor buzgósággal” (vö. igazságszolgáltatás, inkvizíció, szent háború, dzsihád stb.), az igazságosság (helyreállítása) érdekében üldözik a törvényszegőket (ahogyan a zelóták vagy a törvénytánítók, „az írástudók és farizeusok” tették)! Ellenkező-
leg: *Isten az ő üldözataik oldalán áll!*

Hogyhogy? Úgy, hogy egyrészt az emberi törvények nem feltétlenül tesznek eleget Isten törvényeinek, másrészt – és ez a fontosabb – Jézus felfogása szerint Isten még a valódi bűnösö-
ket sem akarja megbüntetni „az igazságosság helyreállítása érdekében”, hanem meg akar bocsátani nekik, és meg akarja gyógyítani őket. (Hogy sikerül-e, rajtuk fordul.) A bűnösöknek nem bíróra, hanem orvosra van szükségük (vö. Mk 2,15-17 – Mk 78-79. láb., de ld. már Ezekiel 18,23).

„(18) *Ámen, mondom nektek, amíg el nem múlik az ég és a föld, egy ióta vagy egy vesszőcske sem múlik el a törvényből, amíg minden meg nem lesz.* (19) *Aki tehát csak egyet is hatálytalanít e legkisebb parancsok közül, és így tanítja az embereket, az a legkisebbnek számít a Mennyek országában; aki viszont cselek-szi és tanítja azokat, az a legnagyobbknak számít a Mennyek országában*” (Mt 5,18-19).

E problematikus mondatokat megelőzően Jézus azt mondta: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy hatályon kívül helyezzem a törvényt vagy a prófétákat! Nem azért jöttem, hogy hatályon kívül helyezzem, hanem hogy teljessé tegyem” (5,17). – Ez a „védekezése” nagyon is érthető, hiszen tanítása hallatán és viselkedése láttán a tárgyilagos szemlélők és ellenfelei is megalapozottan juthattak arra a gondolatra, hogy Jézus hatályon kívül akarja helyezni, meg akarja szüntetni a mózesi törvényt. Hogy csak néhány példát említsünk: Jézus megszegte a szigorú

szombati nyugalmat (pl. Mk 2,23-27; 3,1-6), jelentéktelennek nyilvánította a kultikus tisztasági előírások egész területét (Mk 7,15), elvetette a válásnak a törvényben gyökerező lehetőségét (Mk 10,2-9), kritikusan újraértelmezte még a Tízparancsolatot is (ld. *Antitézisek* c. írásomat). De nem csupán elvetette vagy átértelmezte a törvényeket, vagy válogatott köztük, s szembeállította őket egymással (pl. Mk 10,5-6-ban 5Móz 24,1-et 1Móz 1,27-tel, vö. Mk 563, 2. bek.), hanem ennél is tovább merészkedett: hozzányúlt magának a törvénynek a szövegéhez, önkényesen betoldott, illetve kihagyott belőle mondatokat (a leglátványosabban Lk 4,18-19-ben).

Mindenesetre Jézus visszautasította azt a feltételezést vagy vádat, hogy le akarná rombolni a mózesi törvényt, mondván, ő csak „teljessé akarja tenni”. Pusztán nyelvtanilag vagy formailag nagyon nehéz lenne meghatározni, mit értett ezen, de *maga-tartásából* azt látjuk, hogy sokfélé: a helyzetnek megfelelően olykor a törvény érvényre juttatását, máskor kritikáját, helyesbítését, felülmúlását vagy radikalizálását. Célja az volt, hogy az „emberi hagyományokkal” szemben *ismét érvényre juttassa Isten eredeti szándékát-akarátát* (Mk 7,9; 10,6), és ezt elképesztő rugalmassággal tette: hol elvetve Mózes törvényét (Mk 10,5), hol érvényre juttatva azt (Mk 7,10-11). Isten eredeti szándékát-akarátát pedig – a mózesi törvény mércéjeként is (Mk 12,31b; Mt 7,12) – az Isten és az embertársak iránti kettős-egy parancsban foglalta össze.

A fentiek alapján abszurd ellentmondás, tehát képtelenség, hogy Jézus mondta és komolyan gondolta volna a 18-19. versben foglaltakat is. *A 18. verset* elvileg felfoghatnánk ugyan az ő szavaiként, ha Lk 16,17-hez hasonlóan általa használt idézetként értelmeznénk (vö. Lk 1058. láb.): „Bár a törvénytudók azt mondják: »Amíg el nem múlik az ég és a föld...«”, de mivel itt a lényeg az, hogy Máté *át akarja menteni* a zsidó törvényhűséget a keresztény gyakorlatba, el kell tekintenünk ettől a lehetőségtől. *A 19. vers* mögött pedig egy másik helyzet és probléma áll: a mózesi törvény egyes parancsainak érvényessége körüli *vita*, amely a törvényhez kötődő zsidókeresztények és a szabababb felfogású pogánykeresztények között folyt az ősegyházban. E vitában egyrészt különbséget tettek nehéz és könnyű,

fontos és jelentéktelen parancsok között (vö. Mk 12,28), másrészt az ellenfelet nem zárták ki Isten országából, csak vagy jelentősebb, vagy csekélyebb helyet juttattak neki.

„(33) Úgy hallottátok, hogy Isten azt mondta a régieknek: »Hamisan ne esküdj, hanem add meg az Úrnak, amit esküvel fogadtál!« (34) Én viszont azt mondom nektek, hogy egyáltalán ne esküdjete! *Se az égre, mert az az Isten trónja, (35) se a földre, mert az az Isten lábának zsámolya, se Jeruzsálemre, mert az a nagy király városa!* (36) *Saját fejedre se esküdj, mert egyetlen hajszálat sem vagy képes fehérré vagy feketévé tenni!* (37) *Hanem legyen a beszédetek: Igen – igen, nem – nem! Ami ezen túlmegy, az a gonosztól van*” (5,33-37).

A 34-36. versben *Máté* által beszűrt, szórszálhasogató felsorolás **idegen** Jézus szellemétől, és formailag sem illik bele az antitézisek határozott egyszerűségébe. Háttére a korabeli zsidóság körében rendkívül gyakori könnyelmű vagy hamis esküvés volt, gondolatmenete pedig az, hogy akár megnevezik Istent az esküben, akár csupán körülírják a nevét („az ég, a föld, Jeruzsálem”) vagy „saját fejükre” esküsznek az emberek („fehér vagy fekete hajszál”), mindenképp visszaélnek Isten nevével, és rendelkezni akarnak Istennel. (Az utolsó esetben azért, mert a fekete vagy fehér haj az ember életidejét – fiatalságát vagy öregségét – jelképezi, az viszont nem áll saját hatalmában, hanem „Isten méri ki” neki.)

E mondás **eredeti jézusi** megfogalmazása minden bizonnyal a Jakab-levél 5,12-ben olvasható: „Az igenetek legyen igen, a nem pedig nem!” – annál is inkább, mivel a korabeli rabbik a megkettőzött igent vagy nemet magát is esküformulának tartották, s így az szemben áll Jézus általános érvényű eskütilalmával. (Feltehető, hogy *Máté* azért adja Jézus szájába az „igen – igen, nem – nem” formulát, hogy enyhítse Jézus tilalmának egyértelműségét, és zsidókeresztény olvasói számára mégiscsak lehetővé tegyen valamiféle esküvést.)

A lényeg az, hogy nemcsak az eskü alatt kimondott szónak, hanem **minden szónak** igaznak kell lennie. Az „igaz”-ságot nem lehet fokozni: egy állítás vagy igaz, vagy nem; nem lehet „igazabb” vagy „legigazabb”, ahogyan valami vagy egész, vagy nem, semmiképp sem lehet „egészebb” (vö. Mt 130. láb.).

„(16) *Amikor pedig böjtöltök, ne járjatok komor tekintettel, mint a színészek! Ők ugyanis eltorzítják az arcukat, hogy feltűnjék az embereknek, hogy böjtölnek. Ámen, mondom nektek, megkapták fizetségüket.* (17) *Ha te böjtölsz, kend meg fejedet olajjal, mosd meg arcodat,* (18) *hogy az embereknek ne tűnjék fel böjtölésed, hanem csak a rejtekben lévő Atyádnak! Akkor Atyád, aki a rejtekben is lát, »megfizet« majd neked”* (6,16-18).

Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy ez a szakasz nem Jézustól származik, mert ő radikálisan elvetette a **kultikus böjtölést** (ld. Mk 2,19a – Mk 82., 86. és 87. láb.), így a nem képmutató böjtölésre sem biztathatta követőit. Ebben az esetben a Jézus útmutatása ellenére a böjtöléshez visszatérő keresztények felfogása tükröződik itt (vö. Mt 138., 155. és 159. láb.).

Ha azonban mégsem erről lenne szó, hanem az **osztózás**, az **önfegyelem** gyakorlása vagy a mélyebb **istenkapcsolat** érdekében végzett böjtölésről, akkor a befejező mondatra vonatkozóan tudatosítanunk kell: Jézus egyik fő törekvése az volt, hogy az ember istenkapcsolatát meg akarta tisztítani az „úr-szolga” viszonytól (Lk 17,7-10 – Lk 1110. láb.), illetve a „kereskedői gondolkodásmódtól” (Mk 11,17 – Mk 657. láb.), s így az „igazságos megfizetés” szemléletétől is (Mt 20,1-15), tehát a „Atyád megfizet majd neked” csak ironikus vagy átvitt értelmű lehet (részletesen ld. Lk 167. és 178. láb.).

„*Ne tépelődjetez tehát a holnap miatt, mert a holnap majd tépelődik saját maga miatt! Elég minden napnak a maga baja”* (6,34).

E vers **első felét**, a felszólítást tekinthetnénk hitelesnek is, ha úgy fognánk fel mint az előzmények („Ne tépelődjetez tehát, és ne mondjátok: Mit együnk? Vagy: Mit igyunk? Vagy: Mibe öltözködjünk?”, 31. v.) általánosító nyomatékosítását; **második fele** azonban nemcsak kiegészítése, hanem indoklása is az elsőnek, így aztán **az egész** is Jézustól idegen szellemiséget tükröz: ebben a felfogásban nem a Jézus által megkívánt, Istenbe vetett bizalom mutatkozik meg („...ha Isten ilyen előkelően öltözteti a fűvet, amely ma a mezőn áll, holnap meg kemencébe vetik, nem sokkal inkább titeket, csekély bizalmúak?”, 30. v.; vö. 7,7-11; 10,29-31), hanem a Prédikátor könyvének pesszimizmusa,

amely mindenben csak bajt lát (vö. Préd 2,21; 6,1; 8,14; 9,12; 10,5-10; 11,2 és főleg 8,6-7 és 1,2!).

„Mindazt tehát, amit akartok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, ugyanúgy cselekedjétek velük ti is – mert ez a törvény és a próféták tanításának lényege” (7,12).

Kétségtelen, hogy az ún. *aranyszabály* tökéletesen kifejezi Jézus szellemiségét, a gond csak az, hogy ez **nem jézusi sajátosság**, hiszen közismert volt az ókori Keleten, mind a zsidó, mind a görög világban, mégpedig nem csupán negatív formájában („Amit nem akarsz..., te se...!”), hanem olykor az itt olvasható pozitívban is. *Negatív* megfogalmazása megmarad a jog avagy a „tisztesség” területén, *pozitív* változata azonban a valódi szeretet kifejezője (föltéve, hogy nem társul hozzá ellenszolgáltatás elvárása), és valódi emberi közösség létrejöttéhez vezet. Így tekintve nem zárhatjuk ki, hogy **Jézus is** használta; sőt, akár feltételezhetjük is abban az esetben, ha úgy gondoljuk, hogy ez csupán a „felebaráti szeretet” tanításának (Mk 12,31) másfajta megfogalmazása, vagy hogy az ellenségszeretetről szóló tanítást akarta összefoglalni vele, ahogyan ezt a lukácsi szövegösszefüggés sugallja (Lk 6,27-29.32-36).

A hitelességével kapcsolatos bizonytalanságot azonban növeli az aranyszabályt követő indoklás, bár természetesen lehetséges, hogy csupán ezt **az indoklást** kell hiteltelennek tartanunk. „A törvény és a próféták” ugyanis Mátéra jellemző szófordulat (5,17; 7,12; 22,40; a Mt 7,12-nek és 22,40-nek megfelelő „összefoglalás” egészen másképp hangzik Mk 12,31-ben: „Ezeknél egyetlen más parancs sem nagyobb”). Ha azonban mégis Jézustól származna az „aranyszabály” (Mt 7,12), illetve a kettős főparancs (Mt 22,37-39) „indoklása” is („mert ez a törvény és a próféták”), akkor ezt semmiképp sem érthetjük úgy, mintha ő teljesen azonosult volna az Ószövetséggel, hanem csak annak szellemében, amit főntebb a Mt 5,18-19 kapcsán elmondtunk.

„(13) A szűk kapun menjetek be, mert tágas az a kapu, és széles az az út, amely a pusztulásba visz, és sokan mennek be ezen! (14) De milyen szűk az a kapu, és milyen szoros az az út, amely az életre vezet, és kevesen találják meg” (7,13-14)!

A bevezető buzdítás – „A szűk kapun menjetek be” – hitelesen jézusi, de eredetijének a Lk 13,24-beli változatot tarthatjuk: „Vívjatok élet-halál harcot azért, hogy bemehesetek a szűk ajtón, mert – mondom nektek –, sokan törekszenek majd más-képp bemenni, de nem fog sikerülni nekik.” Ennek részletes magyarázata is (ld. Lk 842-848. l.áb.) segíthet megérteni, miért kell hiteltelennek tartanunk a 13b-14. verset.

Azt, hogy **a kétféle kapuról és kétféle útról** szóló rész Máté bővítőménye, a következők támasztják alá: **a)** A „mert”-tel vagy „ugyanis”-sal (a görögben *hoti* vagy *gar*) kezdődő mondatok mindig gyanúsak, mert ezek a kötőszók sokszor csak az evangélisták utólagos magyarázatait vezetik be (ld. pl. Mk 9,39; Lk 12,40; 16,8). **b)** Megváltozik a kép: a lukácsi „ajtóból”, illetve mátéi „kapuból” „út” lesz. Ez különösen akkor szembeötlő, ha mind a 13., mind a 14. versből kihagyjuk – több kódex olvasatának megfelelően – az „az a kapu” kifejezést. **c)** Megváltoznak a központi fogalmak: Lukácsnál „bemenni” vagy „kívül maradni”, Máténál „élet” vagy „pusztulás”. Ez akkor is fontos különbség, ha a „bemenni” és az „élet”, illetve a „kívül maradni” és a „pusztulás” megfeleltethető egymásnak, mert a „bemenni Isten országába” Jézus jellegzetes beszédmódja. **d)** A szigorúan, mondhatnánk erőltetetten párhuzamos fogalmazás (tágas kapu, széles út, pusztulás, sokan – szűk kapu, szoros út, élet, kevesen) nem jellemző Jézus stílusának szabad költőiségére (vö. Lk 907. l.áb.!). **e)** Mindent eldönt végül *a tartalmi szempont*: Lukácsnál a látszat ellenére sem arról van szó, hogy sokan vagy kevesen jutnak-e be Isten országába, hanem az Isten országába jutás lehetséges *módjáról* és annak nehézségéről (ld. Lk 845. l.áb.), Máté mondatai viszont *végérvényes* és pesszimista jóslatot tartalmaznak (vö. Lk 916. l.áb.!): sokan rohannak a pusztulásba, és csak kevesen jutnak el az életre. Ennek a szemléletnek tökéletesen ellentmond, hogy Jézus rendületlenül azon fáradozott, hogy *mindenkít* meghívjon Isten országába (Lk 919. l.áb.), még a „vámosokat és bűnösöket”, sőt ellenfeleit is (ld. pl. Mk 81., Lk 1242. – Mk 101., Lk 298. l.áb.).

Máté bővítőménye voltaképpen a „két útnak” a hellenizmusban és a késői zsidóságban, különösen Kumránban is ismert és kedvelt tanát tartalmazza, beállítására pedig – akárcsak Lukácsé

(ld. Lk 13,23) – a kor apokaliptikus érdeklődését tükrözi, konkrétan az „üdvözülők” számára irányuló találgatásokat (vö. Mk 773. és Lk 843. láb.).

„(17) *Így minden jó fa jó gyümölcsöt terem, a haszontalan fa viszont rossz gyümölcsöt terem. (18) A jó fa nem képes rossz gyümölcsöt teremni, ahogy a haszontalan fa sem képes jó gyümölcsöt teremni. (19) Isten kivág és tűzre vet minden olyan fát, amely nem terem jó gyümölcsöt. (20) Így tehát gyümölcsöikről fogjátok felismerni őket*” (7,17-20).

A 17-18. és 20. vers iskolapéldája annak, **kora keresztény prédikátorok** hogyan fújtak fel szájbarágós közhelyekké olyan zseniálisan egyszerű jézusi szóképeket, mint amelyet a 7,16b vers is tartalmaz: „Vajon szednek-e tövisbokorról szőlőt, vagy bogáncsról fügét?”, ráadásul a 20. v. csak megismétli a 7,16a verset: *Így tehát gyümölcsöikről fogjátok felismerni őket.*” Így már a stílus is elárulja a hiteltelenséget.

A 19. versben pedig Máté **Keresztelő János** egyik fenyegetését adja Jézus szájába (ld. Mt 3,10b – a különbség csupán a „jó” jelző betoldása az itteni szövegkörnyezet miatt); ezzel egyrészt elárulja, mennyire nincs tisztában Jézus istenképével, másrészt megerősíti Keresztelő János és Jézus küldetésének őrá is jellemző harmonizálását (vö. Mt 24. láb.).

„Sokan mondják majd nekem azon a napon: »Uram, Uram! Nem a te nevedben prófétáltunk, nem a te nevedben üztünk ki rossz szellemeket, és nem a te nevedben vittünk végbe erőttetteket?« És akkor megvallom nekik: »Sohasem ismertelek titeket! Távozzatok tőlem, ti, akik törvénytelenséget tesztek!«” (7,22-23).

Lk 13,25-27-hez nagyon hasonló, utolsó mondatában gyakorlatilag azzal megegyező sorok ezek, amelyek Jézus tanításának ellentmondó „**apokaliptikus prédikációt**” tartalmaznak (vö. Mk 773. láb.): Isten ugyanis senki előtt nem zárja be véglegesen az ajtót, és senkit nem hajít ki országából, legfeljebb elszenvedí, hogy valakik nem akarnak bemenni.

(2019. október)

Márk kontra Jézus

Márk evangéliuma a legkorábbi, és kézenfekvőnek tűnik az a feltételezés, hogy egyúttal a leghitelesebb is, azaz Jézushoz a legközelebb álló a tartalma. Ez persze nem következik még abból, hogy kb. 15 évvel fiatalabb, mint Máté és Lukács evangéliuma. Alapos vizsgálatnak vettem hát alá, és az derült ki, hogy lényeges dolgokban ő is Jézuséval ellentétes felfogást képvisel, mégpedig – az előfordulások gyakoriságának sorrendjében – leginkább az alábbi négy területen.

Jézus magatartása

Márk (és nyomában Máté meg Lukács is) azt mondja: „apostoli próbaútra” küldött tanítványainak – és *csak* nekik – Jézus **„hatalmat adott”** arra, hogy kiűzzék az emberekből a „tisztátalan szellemeket” (Mk 6,7). Jézus gesztusa azonban csak Márk (és követői) beállításában látszik „automatikusan működő hatalomátadásnak”, valójában – mivel az ember nem gép, amit be lehet programozni – csak *felhatalmazásról*, azaz *megbízásról* és bizonyos tudnivalók átadásáról lehetett szó; ezt az is alátámasztja, hogy sikereik mellett (vö. Lk 10,17) kudarcaikról is beszámolnak az evangéliumok (vö. Mk 9,17-18).

A szír-föníciai („pogány”) asszony lánya meggyógyításának történetében (Mk 7,24-30) Márk (legalábbis a fordítók és a magyarázók egységes álláspontja szerint) ezt a mondatot adja Jézus szájába: „Engedd, hogy előbb a gyerekek lakjanak jól! Nem helyes ugyanis elvenni a gyerekek kenyerét, és a kiskutyák elé vetni” (27. v.) – mintha Jézus **„kutyáknak” tartotta volna** a „pogányokat”, és **elzárkózott volna** attól, hogy velük is jót tegyen. – Márk-kommentárom 256-257. lábjegyzetében részletesen kifejtettem, miért képtelenség feltételezni Jézusról ezt a

kirekesztő és lekezelő, becsmérlő magatartást, és azt is, hogy a Jézus szájába adott szavakat csak Jézus egyik tanítványa, de még inkább a ház gazdája, egy diaszpóra-zsidó mondhatta. (Az áthagyományozás, ill. az evangéliumszerkesztés folyamatában azután – a Jézust nem értő, valójában meg nem tért „Jézuskövetők” – jézusi mondást csináltak a szóban forgó kijelentésből. Erre a bonyolult áthagyományozási folyamatra utalhat, hogy a végleges szövegben nyelvtanilag nem állapítható meg, ki tette ezt a kijelentést. Mindenesetre tény, hogy az állításnak [„Azt mondta neki”] a görög szövegben nincs alanya, sem személynév, sem személyes névmás, sem mutató névmás formájában, vagyis nem világos, ki mondta! Annál meglepőbb, hogy a legkiválóbb fordítások is gondtalanul betoldják: „ő”, „Jézus”, sőt: „mondotta neki az Úr”...)

Amikor a tanítványok találkoztak valakivel, aki Jézusra hivatkozva üzött ki démonokat, de nem csatlakozott az ő csoportjukhoz, akkor igyekeztek „újtát állni neki”, vagyis megtiltották, hogy folytassa tevékenységét. Jézus azonban őket állította le, mondván: „*Ne álljátok útját; aki nincs ellenünk, az értünk van* [= a mi ügyünket szolgálja]” (Mk 9,41). – A Mester iránti nagy buzgalmukban a tanítványok *egyrészt* megfélemeztek egy „ap-róságról”: azokról a betegekről, akiket a szóban forgó „démonüző” meggyógyított. Jézus szándéka viszont megegyezik a Teremtő szándékával: az emberek gyógyuljanak meg, mindegy, ki által, milyen körben („intézményben”) és milyen módszerekkel; *másrészt* beleestek a vallási csoportosulásokat, kicsiket és nagyokat egyaránt fenyegető csapdába, a **kóros kiválasztottságtudat** és a fanatizmus csapdjába: Csak a mi egyházunk, a mi irányzatunk, a mi közösségünk...! – Ez az eset persze inkább Márkra vet rossz fényt, mint a tanítványokra, ugyanakkor az is tény, hogy maga Márk nem minősíti negatívnak a tanítványok viselkedését.

A magvetőről szóló példabeszédet (Mk 4,3-9) követően Márk ezt írja (10-12. v.): Amikor Jézus egyedül maradt, a körülötte lévők a tizenkettővel együtt kérdezték a példázatokról. Ezt mondta nekik: „Nektek megadta Isten, hogy megértsétek Isten országának titkát. Azokhoz azonban, akik kívül vannak, minden csak példázatokban hangzik el, hogy nézvén nézzenek,

mégse lássanak, és hallván halljanak, mégse fogják fel, nehogy megtérjenek, és bocsánatot nyerjenek Istentől.” – Ez a Jézus szájába adott felfogás azonban szöges ellentétben áll Jézus tényleges lelkületével és szándékaival; ő ugyanis **egész** Izraelt egybe akarta gyűjteni „Isten országába”, az Isten elgondolása szerinti jóság világába (Mt 12,20; Lk 19,9-10), s a belépést **mindenkinek** felkínálta (vö. Lk 6,32-35 és különösen Mt 5,15), mivel az általa képviselt Isten *mindenkit* szeret, előfeltételek nélkül, beleértve a rosszakat is (Mt 5,45). A fejezet vége felé aztán Márk még egyszer határozottan *megmutatja*, milyen **diszkriminatív** szándékot feltételez Jézusról („külön a maga tanítványainak mindennek a megoldását megadta”: 34. v.), s ezt később *megerősíti* azzal, hogy *szerinte* a fügefát megátkozva Jézus örök terméketlenségre kárhóztatta Izraelt (Mk 11,12-14,20-23). – A fentieket többszörösen *megerősíti* az, hogy Márk visszatérően hangsúlyozza a „tanítványok otthoni külön oktatását” (vö. 7,17.21b-23a; 9,28-29; 10,10; 10,26-27).

Mindezeket egybevetve kitűnik, hogy voltaképpen ugyanannak a magatartásnak különböző megnyilvánulásairól van szó, nevezetesen: Márk nem tudott mit kezdeni Jézus lelkületének (ha úgy tetszik: szeretetének) **egyetemességével**, és Izraelen belülről és Izraelen kívülről egyaránt vonatkozóan *korlátozta* azt. – A pontosság és a tisztesség kedvéért hozzá kell tennünk: e tekintetben magának Jézusnak a *felfogásában* is fejlődés ment végbe: eleinte úgy gondolta, hogy küldetése csak „Izrael házána elvesztett juhaihoz” szól (Mt 10,5-6), és csak a legvégén tárgult ki a látása „minden népre” (Mt 28,19); ez az *elvi* felfogás azonban nem akadályozta meg abban, hogy szeretete *korlátozás nélkül* kiáradjon mindenkire, Izraelen belül és Izraelen kívül egyaránt (ld. még Lk 10,29-37; Jn 4,7-24).

Jézus tanítása

Annak, hogy Márk nemegyszer nem értette meg Jézus tanítását, vagy éppen annak az ellenkezőjét vallotta, a legkevésbé látványos formája a magvetőről szóló példabeszéd (Mk 4,3-8) Jézus szájába adott *allegorikus értelmezésében* érthető tetten. – A példázat *eredeti*, kettős mondanivalóját abban a két mozzanatban fedezhetjük fel, amely a szántás-vetés korabeli gyakorla-

tában nem számított szokatlannak vagy hihetetlen túlzásnak, az igehirdetői tevékenységre alkalmazva azonban nagyon is az: 1) Ez a magvető olyan tervszerűtlenül és megfontolatlanul szórja a magokat, ahogy a szél viszi őket; vagyis Jézus **mindenkinek** felkínálja üzenetét, a hallásra készeknek és a „reménytelen eseteknek” is, nem csupán egy válogatott hallgatóságnak (ahogyan a farizeusok vagy a kumráni szerzetesek tették). 2) A Jézus által vetett „magnak”, tanításnak rendkívüli **életereje** van, a készséges hallgató a jó tettek „százszoros termését” képes teremni. – Ezzel szemben a 13-20. versben adott értelmezéssel Márk arra akarta inteni a maga gyülekezetét, hogy **helyesen hallgassák** Isten üzenetét; ennek érdekében csak a különféle talajokra irányult figyelve, s azokat értelmezte *allegorikusan*.

Ennél nagyobb súllyal esik latba, hogy két kis példázatot a korabeli *apokaliptika* szellemében értelmezett félre:

A „magától termő mag” példázatában (Mk 4,26-28) Jézus arra kérdésre ad választ, *hogyan* „érkezik”, „jön el”, „valószínű (meg)” Isten országa. A korabeli apokaliptikusok úgy gondolták, az égből jön, hirtelen (az Isten által előre meghatározott napon), és „dörgéssel-villámlással”, az összes gonoszok elleni pusztító háborúval (amelyben Isten az angyalokat, az igazakat és a természet erőit egyaránt beveti) – majd idevarázsolja a Paradicsomot. Jézus válasza: Nem, nem így jön el (vö. Lk 17,20-21!). Nem látványos csodák révén, hanem „csak” a vetőmag terméshozásának csöndes, **hétköznapi** „csodájával”. Nem az égből jön, hanem a földön bontakozik ki, nem hirtelen, hanem fokozatosan, és nem „dérrel-dúrral”, hanem szinte észrevehetetlenül, látható ok nélkül, „automatikusan” (*automaté* = *öntevekenyen*). (Isten országának „magja” az az örömmézenet, hogy Isten feltétel nélkül szereti az embert.) – A 29. vers („Amikor aztán a termés engedi, rögtön nekiereszti a sarlót, mert itt az aratás ideje”) Márk betoldása, ami *formailag* a rá jellemző „rögtön” (*euthüsz*) alkalmazásáról és az ószövetségi idézet (Jóel 4,13) bevonásáról ismerhető fel, *tartalmilag* pedig arról, hogy ez a *záradék* a jézusi mondanivalóval éppen ellentétes, *apokaliptikus* irányultságot ad a példázatnak, **a végítélet** öldöklő angyalára irányítva az olvasó figyelmét (vö. Jel 14,15!).

A mustármag példázatában (Mk 4,30-32a) a Jézus által használt kép különlegessége nem Isten országának eljövendő nagyságában áll, hiszen azt minden zsidó prédikátor lelkes szavakkal ecsetelte. A meglepő mozzanat Isten országának **kezdeti kicsisége**, hiszen azt várták, hogy apokaliptikus csoda révén hatalommal, lenyűgözően, egy csapásra jelenik meg. Jézus viszont azt mondja: kisebb minden más magnál... (Másodlagosan persze besorolhatjuk ezt a példázatot is az ún. kontraszt-példabeszédek közé, amelyek az Isten országának kezdete és vége közötti kiáltó különbséget mutatják.) – Az „úgyhogy az ég madarai fészket rakhatnak árnyékában” **betoldásával** (32b v.) Márk megint az ellenkezőjére fordítja az eredeti mondanivalót, mert **a végső nagyságra** helyezi a hangsúlyt, ószövetségi utalásokkal él (ld. Ez 17,23; 31,6; Dán 4,9.18), s a fészket rakó égi madarak képe mögött a népek misszionálásának gondolata húzódik meg.

Szintén a végítéletre irányul Márk részéről „a gehenna ki nem alvó tüze” háromszoros hangsúlyozása (Mk 9,43-48), de ez ugyancsak Jézus tanításával éles ellentétben álló üzenetet hordoz. – Jézus mondanivalóját a 45. v. tartalmazza: „*Ha csapdába ejt a lábad, vágd le! Jobb neked sántítva életben maradni, mint ha mindkét lábad birtokában a gehennába vetnek.*” Ez csak a **képi** fele egy példázatnak, amelynek **tárgyi** fele („megfejtése”) hiányzik: „Ahogyan viselkedned kell, ha a lábad csapdába esik, *úgy* viselkedj, ha...!” A kép tömör és **íroniával** fűszerezett („mindkét lábad birtokában a holtak gödrébe...”), háttere pedig, hogy a korabeli felfogás szerint ha a róka csapdába esik, inkább lerágja beszorult mancsát, semmint hogy bevárja a vadászt, és az agyonverje. Azaz egy tagot feláldozni az életért: **okossággal párosult élni akarás**. Ennek az általános életbölcsestégnek a **jézusi** üzenete: Isten országa az a legfőbb jó, aminek a kedvéért az embernek még „a lábát is le kell vágnia”, vagyis ezért érdemes, ill. „kell” minden egyebet föláldoznia (vö. Mt 13,44-46, ill. Mk 8,34). – A láblevágás jézusi példáját azonban Márk „megszaporította” a kéz levágásának és a szem kivájásának értelmetlen és fölösleges példájával (43-44.46-48. v.), ráadásul úgy, hogy a jézusi mondás értelmének **ellentmondó értelmezést** adott a gehenna képének: *A gehenna eredetileg a*

Jeruzsálem melletti Hinnom-völgyét jelenti (héberül *Gé-Hinnom*, arámul *Gé-Hinnam*), amely a város szeméttelpe volt, ahol örökké füstölt-lángolt valahol a tűz, s ahová kivégzett bűnözőket is temettek olykor, vagy egyszerűen csak odahajították őket temetetlenül. Márk szemléletében viszont a gehenna és a kiolthatatlan tűz a **túlvilági büntetés**, a „pokol” jelképe.

Rendkívül sajnálatos, és az egész későbbi keresztény teológiát, valamint a hétköznapi vallásosságot is súlyosan és károsan befolyásoló lépése Márknak, hogy kétszer is Jézusnak tulajdonította *Isten mindenhatóságának „dogmáját”*:

Miután a gazdag ifjú szomorúan távozott Jézustól, és Jézus megállapította, milyen nehéz bejutniuk a gazdagoknak Isten országába („Könnyebb a tevének...”: Mk 10,23.25), a tanítványok szerfölött megdöbbentek, és állítólag így beszéltek egymás között: „Ki képes akkor megmenekülni” (26. v.)? Márk szerint Jézus azt felelte erre: „Embereknek ez lehetetlen, de nem Istennek, **Istennek** ugyanis **minden lehetséges**” (27. v.). – Csakhogy négy mozzanat, egy formai és három tartalmi elem is igazolja, hogy Márk itt a saját, *Jézuséval ellenkező* felfogását adja Jézus szájába: 1) A „Ki menekülhet meg?” a kora keresztény prédikációk nyelvezetét idézi, szemben a jézusi „Ki *mehet be* Isten országába?” kérdésfeltevéssel. 2) Jézus a gazdagok Isten országába jutásának *nehézségéről* beszél, Márk annak *lehetetlenségéről*. 3) Márkkal ellentétben Jézus azt vallja, hogy az Istenben bízó **ember** számára *nincs lehetetlen* (Mk 9,23). 4) Márkkal ellentétben Jézus *sosem* állította *Istenről*, hogy mindenható, azt viszont kifejezetten, hogy **nem mindenható**, például nem képes megakadályozni, hogy az ember „emberek kezébe essék” (Mt 16,21-23; Lk 9,44-45), és nem képes minden rosszat kiküszöbölni a világból (Lk 17,1).

Márk szerint Jézus így imádkozott a Getszemáni-kertben (Mk 14,36): „**ABBA, Atyám, minden lehetséges neked: Távozzék el tőlem ez a pohár!...**” – Az előző bekezdés végén már láttuk, hogy Jézus *nem vallotta* Isten mindenhatóságának minden vallásban ismerős dogmáját, ezért a „*minden lehetséges neked*” félmondatot ezúttal is Márk betoldásának kell tekintenünk. A hiteles hagyományt Máténál olvashatjuk (Mt 26,39): „**Ha lehetséges, távozzék el tőlem ez a pohár!**” Jézus *józanul*

imádkozott: „Ha lehetséges...!” Nem kért megmentő csodát; nyilvánvalóan nemcsak azért, mert nem tartotta Istent mindenhatónak, és ezért mentes volt attól az általános illúziótól, hogy Isten kedveltjeivel semmi baj nem történhet (vö. Mt 16,22), hanem azért sem, mert vezéricsillaga és lételeme az Istenbe vetett *bizalom* volt (ld. pl. Mk 1,15; 4,40), márpedig a szeretet „bizonyítása”, a bizonyíték kizárja a bizalmat (vö. Mt 4,6-7!).

Márk legszörnyűbb ellentanítása azonban az a félmondata, amely szerint Jézus azért jött, küldetésének az volt a lényege, hogy „*életét odaadja váltságdíjul sokakért*” (Mk 10,45). – Ez Jézustól tökéletesen idegen állítás; az ő Istenről szóló üzenetének ugyanis éppen az a központi eleme és sajátossága, hogy Isten szeretete, „*irgalmassága*” *egyetemes*, következőképpen Isten *ingyen* bocsát meg az embernek. Ugyanez a Jézus nem állíthatta tehát egyidejűleg, hogy Isten *váltságdíjként* követeli (vagy akár csak „elfogadja”) Jézus életét (vagy *engesztelő áldozatként* az ő kiontott véréét, ahogy a szintén nem hiteles Mk 14,24-ben olvashatjuk). Viszont pontosan ebben állt *Pál „evangéliuma*” (pl. Róm 3,25; 5,9 – Gal 1,11), amely tragikus módon elhatalmasodott (vö. pl. 1Tim 2,6; Zsid 9,12; 1Pét 1,18-19; 1Jn 2,2; 4,10), és az egész „keresztény” történelemben útját állta Jézus valódi evangéliumának, örömezenetének.

„Bizonyító csodák”

Jézus kétségtelenül végbevitt karizmatikus gyógyításokat, de *kategorikusan elvetette*, hogy „csodajelekkkel”, Isten látványos beavatkozásával *igazolja* önmagát vagy küldetését (s ezzel Izrael egész vallásos történelemértelmezését tagadta meg): Mk 8,11-13; 11,27-33; 15,32. Jézusnak erre az elutasítására utal az is, hogy rendszeresen megtiltotta az általa végbement gyógyulások híresztelését, ld. Mk 1,44; 3,12; 5,43; 7,36.

Függetlenül attól, hogy „a természet törvényeinek felfüggesztése” szempontjából mi lehetséges, és mi nem (ami különben is anakronisztikus kérdés Jézusra vonatkoztatva, mert abban a korban nem létezett még a természeti törvény fogalma), két súlyos oka is van annak, hogy Jézus irtózott a „csodajelektől”: 1) Jézus számára Isten megtapasztalt valóság (vö. Mk 1,9-11), ezért nincs szüksége arra, hogy „többet” mondjon el róla vagy

mutasson meg belőle, mint amennyit „a szívében tud” róla (vö. Mt 5,8). 2) Jézus szemében Isten isteni mivolta a szeretetében mutatkozik meg. A szeretet azonban nem „bizonyítható” szigorúan racionális érvekkel vagy „kézzelfogható” történésekkel. Így tehát Isten (léte, „működése” és) szeretete sem „bizonyítható”, még „csodákkal” sem – csak az iránta tanúsított bizalommal lehet tapasztalatot szerezni őróla és szeretetéről. Ezért aztán az is *lehetetlen*, hogy Jézus „csodákkal” „bizonyítsa” isteni küldetését. (Pálnak sem ártott volna, ha ennek tudatában van, vö. 1Kor 15,14.)

Elgondolkodtató, hogy Jézus határozott elutasítása ellenére már az evangélisták is „*nagyüzemileg*” *használják* a „csodabizonyítékokat”, az eredetileg „egyszerű” eseményeket *felfűjják* hatalmas, látványos „csodákká”, és nem győzik hangoztatni az ezek által kiváltott *tömeghatást*. Mindebben Márk sem kivétel, bár itt-ott kissé visszafogottabb, mint Máté és Lukács (például Jairus lányának történetében: az ő leírásában még látható, hogy nem halottfeltámasztásról van szó, hanem beteggyógyításról, vö. „a végét járja”, Mk 5,23). – A „csodaelbeszélésekben” tehát mindig meg kell különböztetni két dolgot: *a tényleges történelmi eseményt*, illetve *annak áthagyományozási folyamatát*, az utóbbin belül pedig a szemtanúk – maguk látásmódja szerinti! – beszámolóját, a díszítő továbbmesélést, a húsvét utáni prédikátorok krisztológiai feldolgozását és az evangélisták végszerkesztői tevékenységét (összesen tehát legalább 1 + 4, azaz öt „lépcsőt”, noha ez az elhatárolás nem mindig könnyű, sőt, sokszor lehetetlen is kivitelezni).

Azt, hogy Márk *csodabizonyítékként* használt bizonyos történéseket, az esetek többségében csak azok leírásának módja, *a szövegösszefüggés* mutatja (pl. Jairus lányának vagy a szírfőníciai asszony lányának az esete: Mk 5,21-24.35-43; 7,24-31), viszont látványosan mutatkozik meg a béna meggyógyításának/meggyógyulásának történetében (Mk 2,1-12): A gyógyítást kifejező mondat elé („*Neked [pedig azt] mondom, állj fel, fogd hordágyadat, és tünj el*”), Jézus szájába adva Márk betoldja: „Hogy pedig megtudjátok, hogy az Emberfiának hatalma van a földön bűnök megbocsátására, így szólt a bénához...” (10. v.). Ennek az állításnak a hiteltelenségét *tartalmilag* az cáfolja, amit

ennek az alpontnak az első bekezdésében láttunk, *formailag* pedig az, hogy nyelvtani szempontból egyetlenül van befűzve az eredeti elbeszélésbe: „Hogy pedig [*ti*] megtudjátok”, tudniillik az ellenséges *írástudók*, „így szólt a bénához...”

Ami az eredeti történesek *felfűzését* illeti, ez a gyógyítások elbeszélésében figyelhető meg a leggyakrabban. Jóllehet a *therapeuein* ige (vö. *terápia*) elsődleges jelentéstartománya „ápol, gondoz, ellát, gondoskodik, élelmez, kiszolgál, felszolgál, orvosi ápolásban részesít”, ezt Márk inkább „gyógyít, meggyógyít” értelemben használja (Mk 6,13), mégpedig a csodás gyógyítás felhangjával; ebből azonban nem következik, hogy Jézus is csak ebben az értelemben alkalmazta. A „csodás gyógyítások” nem Jézus nem létező „varázsserejéből” történnek, hanem kivétel nélkül minden nehézség nélkül magyarázhatók pszichoszomatikus gyógyulásként. Ezért a történesek felfűzésének *példájaként* ne is gyógyítási történetet nézzünk meg, hanem „a viharos tenger lecsendesítésének” elbeszélését (Mk 4,35-41). – A történet eredeti magva az lehetett, hogy Jézus a vihar ellenére békésen szendergett a himbálódzó hajó hátsó részében, a tanítványok viszont ezt egyrészt nem tudták felfogni, másrészt kétségbeestek az esetleges hajótörés és elsüllyedés miatt. Csak-hogy Jézus nyugalma, higgadtsága nem annak titkos tudásából fakadt, hogy a vihar hamarosan véget ér, s még kevésbé, hogy képes varázsszóval véget vetni neki, hanem Istenbe vetett bizalmából, ami szintén nem azt jelenti, hogy a vihar megszüntetését vagy a biztos megmentést remélte Istentől, hanem azt a bizonyosságot fejezi ki, hogy *bármilyen* történjék is, az Atya jószágos kezében vannak és maradnak: ha megmenekülnek, akkor is, ha belefulladásnak a tóba, akkor is, hiszen az Atya „három nap múltán” ismét felkelti az elhunytakat (vö. Mk 8,31). Ezt a bizalmat várja el a tanítványoktól is, ezért kéri számon, csodálkozva, hogyan lehetnek olyan gyávák és bizalmatlanok. – A 39. és a 41. vers betoldásával azonban Márk *hellenista csodatörténetté* alakította az áthagyományozott anyagot. Hellenista elképzelés szerint ugyanis istenek, megistenült császárok és egyéb „isteni férfiak” képesek varázsigével parancsolni a viharoknak. Márk szerint itt is ez történik, de nem Istenhez intézett kérés formájában (ami még mindig a zsidó elképzelésvilágon belül

lenne), hanem úgy, hogy a csodatevő parancsol a tomboló elemeknek.

A **tömeghatások** leírásában aztán Márk végképp nem ismer határt. Néhány példa: „Mindnyájan megborzadtak, olyannyira, hogy egymással vitatkozva azt kérdezték: Mi ez? Még a tisztátalan szellemeknek is parancsol, és azok engedelmessé válnak neki!” (1,27); „...valamennyien magukon kívül voltak, és Istent dicsőítették, mondván: Sohasem láttunk ilyesmit” (2,12); „nyomban nagy önkívületbe estek, és magukon kívül voltak” (5,42); „egészen szerfeletti módon megzavarodtak, úgyhogy magukon kívül voltak” (6,51); „minden mértéket meghaladóan megdöbbenek, mondván: A süketeket is hallókká teszi, s a szótlanokat is beszélőkké” (7,37). Ilyeneket olvasva aztán már nem is csodálkozik az ember a következő megállapításokon: „...odavitték hozzá mindazokat, akik rosszul voltak, valamint a rossz szellemek megszállottjait, úgyhogy az egész város összegyülekezett az ajtó előtt” (1,32-33); „Jézus többé nem volt képes nyilvánosan a városokba menni, hanem kinn, puszta helyeken tartózkodott; ennek ellenére mindenünnen mentek hozzá az emberek” (1,45); „sokakat meggyógyított, úgyhogy akiket csak valamilyen ostor vert, megrohanták, hogy érinthessék” (3,10); „ahová csak bement, falvakba, városokba vagy tanyákra, kitétték a terekre a gyengélkedőket, és kérlelték őt, hogy akár csak a ruhája szegélyét is érinthessék, és ahányan csak megérintették, megmenekültek” (6,56).

Krisztológia

A „krisztológia” kifejezést itt természetesen nem a Níceai Zsinat dogmájának értelmében használjuk, hiszen az első században aligha juthatott eszébe bárkinek is (akár zsidónak, akár görögnek), hogy az Atyával egylényegű „második isteni személynek” tartsa Jézust, hanem azt az elgondolást (és ennek megnyilvánulásait) értjük rajta, amely Jézust Krisztusként, a Messiásként értelmezte (a szónak abban az értelmében, amelyben ő sosem tartotta magát annak).

Márknál tehát még nincs szó Jézus dogmatikai értelemben vett istenítéséről, de kétségtelen, hogy – ellentmondásban Jézus önértelmezésével – többféle módon is „fölmagasztalta”, „em-

berfeletti magasságokba emelte” Jézust. Ezt sugalló vagy kifejezetten megfogalmazó szövegeinek értelmezése nemegyszer komoly nehézségekbe ütközik, ezekbe itt nem szükséges belebonyolódunk, elég, ha csak magára a jelenségre világítunk rá, és csak a könnyen érthető eseteket vesszük szemügyre.

Amikor a 2. fejezet elején leírt történetben (2,1-12) leteszik Jézus elé a béna embert, bizalmukat látva ő így szól hozzá: „*Gyermekem, megbocsáttatnak a bűneid.*” Teljesen reális, ha Márk erre megjegyzi, hogy az ott ülő írástudók azt fontolgatták szívükben: „Ki ez, hogy így mer beszélni? Istent gyalázza!” A kor teológusainak felfogása szerint ugyanis azzal, hogy Isten *feltétel nélküli* megbocsátását hirdette, Jézus azt gyalázta, ami Istenben – szerintük – a legistenibb, vagyis hogy ő abszolút *igazságosan* jutalmaz és büntet, s ettől csak ő maga térhet el *kegyelmi* aktusai révén, másfelől pedig ellene mondott annak, hogy csak az „általá felhatalmazott” személyek (az áldozatot bemutató papok vagy próféták) ismerhetik fel és jelenthetik ki, hogy adott esetben Isten megbocsátott-e vagy sem. Az írástudók szájába adott következő mondat azonban – „**Mert ki képes megbocsátani a bűnöket**, ha nem egyedül Isten?” – már Márk betoldása (7b v.). Ez abból látható, hogy Jézus áthagyományozott mondása („*megbocsáttatnak a bűneid*”) egyáltalán nem azt jelenti, hogy önmagának igényli a bűnbocsátás hatalmát, hanem azt, hogy *Isten* bocsátja meg a béna bűneit, amint ez a nyelvtani szerkezetből, a *passivum divinum*ből [„isteni szenvedő szerkezet”] következik. E szemrehányás betoldásával azonban Márk elő akarja készíteni a 10. versben következő krisztológiai tételét, miszerint Jézusnak mint (apokaliptikus) Emberfiának és mennyei Bírónak már a földön is van hatalma a bűnök megbocsátására, s ezt a rákövetkező csodatevéssel bizonyítja („**Hogy pedig megtudjátok, hogy az Emberfiának hatalma van a földön bűnök megbocsátására, így szól...**”). Ennek a második betoldásnak a hiteltelenségét már az előző alpontban kimutattuk, azaz *tartalmilag* az cáfolja a hitelességét, hogy Jézus kategorikusan elvetette a „bizonyító csodákat”, *formailag* pedig az, hogy nyelvtani szempontból egyenetlenül van befűzve az eredeti elbeszélésbe: „Hogy pedig [ti] megtudjátok”, tudniillik az ellenséges *írástudók*, „így szól a bénához...”.

Sajátos krisztologizáló eljárása Márknak, hogy „magasabb szellemi lényeket”, mégpedig *a démonokat tünteti föl* Jézus „istenfiúságának” tanúiként, „bizonyítóiként”. Az „Isten fia” itt természetesen *nem* szentháromságtani fogalom. A „valakinek a fia, valaminek a fia” semitizmus, és azt jelenti: „szorosan az illetőhöz, vagy a szóban forgó tárgyhoz tartozó” (ld. „a lakodalmas terem fia”, azaz a násznép: Mk 2,19; vö. a magyarban „vásárfia, ládafia, hazafi, úrfi, halál fia”). Az „Isten fia” kifejezés értelme tehát: szorosan Istenhez tartozó, Istennek egészen odaadott, Istenhez hasonló (hasonlóvá vált), Isten oltalma alatt álló ember, Isten küldötte (vö. Bölcs 2,12-20; Mt 4,3; Lk 22,70). – A 3,11-ben ezt olvassuk: „A tisztátalan szellemek is, amikor észrevették őt, eléje vetették magukat, és így kiáltottak: Te vagy az Isten fia!” Márk beállításában ez a „hitvallás” Jézus emberfeletti nagyságát hivatott sejtetni: a démonok szájából itt ugyanaz a fiúi cím hangzik el, mint Isten szájából az 1,11-ben („Te vagy az én szeretett fiam...”). Csakhogy itt ez *gúnyos* megszólítás (*vocativus*), akárcsak az 1,24-ben az „Isten szentje” vagy a „Messiás, Izrael királya” (15,32) a szenvedéstörténetben (hasonlóan a római katonák gúnyolódásához: amazok tövisből font koronát tesznek a „zsidók királyának” fejére, majd térdet hajtanak előtte: 15,17-19). Nagyon buta lenne ugyanis az a „démon”, aki Isten *valódi* szentjeként ismertetné meg ellenfelét; és még nagyobb butaság lenne azt gondolni, hogy a tisztátalan szellemeket Isten használja fel nagy ravaszul Jézus igazi kilétének feltárására és elismertetésére.

Jézus és a tanítványok tengeri viharba kerülésének leírásában (Mk 4,35-41) már az áthagyományozott anyag hellenista csodatörténetté való átdolgozása is krisztológiai célzatosságról árulkodik (ld. előző alpont, ue. bek. vége), az elbeszélés befejezése, vagyis a jelenlévők megrettenésének kiemelése és az ún. kóruszáradék pedig már teljesen nyíltan Jézus *emberfeletti hőssé magasztalását* szolgálja: „Ekkor nagy félelem fogta el őket, és így szóltak egymáshoz: Ugyan ki ez, hogy a szél és a tenger egyaránt engedelmeskedik neki?” (41. v.).

Jézus – a szó hétköznapi értelmében véve – isteni magasságokba emelésének négyszer is előforduló módszere Márk részéről (persze ebben a többi evangélista is követi), hogy úgy mutat-

ja be őt, mint aki „**emberfeletti előrelátással**” bír, és ennek alapján határozottan „**meg tud jövedőlni**” bizonyos dolgokat.

Ezek közül a legsúlyosabb és leglátványosabb az, amit úgy tartunk számon, hogy teljes pontossággal megjövendölte **a rá váró szenvedéseket és kivégzését, de feltámadását is** (Mk 8,31; 9,31; 10,33-34). Ebben kétségtelenül vannak történetileg hitelesnek tekinthető elemek is (az emberfiának sokat kell szenvednie; el kell vettetnie a nép vezetői által, Isten „kiszolgáltatja” őt, talán [vö. Mt 26,39] ki is végzik, de „három nap múltán” újból talpra kell állnia), ezeket viszont *csak a húsvét utáni* prédikációkban fűzték össze és bővítették ki a passiótörténet „teljes körű” összefoglalásaivá (egyre pontosabb részleteket szöve beléjük, például Jézus leköpdösését és megostorozását), és csak *utólag* állították be őket úgy, *mintha* Jézus csodás módon előre tudott volna, illetve megjövendölt volna mindent. Valójában szó sincs tehát jövendölésekről, ezért ténylegesen csak a reálisan várható szenvedések bejelentéséről beszélhetünk.

A Jeruzsálembé való bevonulás előtt, és aztán az „utolsó vacsorát” megelőzően is van egy olyan esemény, amelyet szintén szívesen értelmeznek Jézus csodálatos előretudásának megnyilvánulásaként, nevezetesen a bevonuláshoz használt **szamar beszerzésével**, illetve **az utolsó vacsora termék biztosításával** kapcsolatban (Mk 11,1-6 és 14,12-26). De egyik esetben sincs szükség arra, hogy emberfeletti tudást feltételezzünk Jézusról: János evangéliuma szerint járt már korábban is Júdeában és Jeruzsálemben, talán nem is egyszer, így hát minden további nélkül kölcsönözhetett egy szamarat egyik ottani szimpatizánsától, akivel elég volt megegyezni a jelszóban („Az urának szüksége van rá”: 3. v.) ahhoz, hogy a tanítványok elhozhassák; hasonlóképpen elég volt megegyeznie a szóban forgó házigazdával, hogy a megfelelő időben küldjön egy vizeskorsót vivő embert a megfelelő városkapuhoz; mivel a vízfordás általában *a nők* dolga volt, a vizeskorsót cipelő *férfit* könnyen felismerhették a tanítványok.

Nem sokkal az „utolsó vacsora” előtt Jézus „Betániában, a leprás Simon házában járt, és éppen asztalnál ült, amikor odament egy asszony, akinél alabástromedényben valódi és sokat érő nárduszolaj volt; eltörte az alabástromedény pecsétjét, és a

tartalmát Jézus fejére öntötte. Néhányan viszont bosszankodtak, mondván: Mire való volt a nárduszolajnak ez az elpocsékolása? Több mint háromszáz dénárért el lehetett volna adni a nárduszolajat, s az árát a szegényeknek lehetett volna adni” (Mk 14,3-5). Jézus azonban megfeddte őket, megdicsérte az aszszonyt, és állítólag azt mondta: „**Előre megkente testemet a temetésre**”, továbbá: „bárhol hirdetik majd az örömezenetet **az egész világon, azt is elmondják**, amit ő tett, az ő emlékezetére (8-9. v.). De az első mondás hitelességének *határozottan ellene mond*, hogy Jézus még az utolsó pillanatokban, a Getszemánikertben is reménykedett, hogy elkerülheti a kivégzést, és így nem lesz temetés (vö. Mk 14,36; Mt 26,39), a másodikénak pedig az, hogy nyilvános működése idején úgy gondolta, küldetése csak Izraelhez szól (ld. Mt 10,5-6; 15,24).

Végezetül: Az utolsó vacsora után kimenve az Olajfák-hegyére, Jézus arról beszélt tanítványainak, hogy alighanem mindnyájan eltántorulnak majd tőle; erre Péter tiltakozott, és azt mondta: „Lehet, hogy mindannyian eltántorulnak majd, de nem én!” Mire Jézus így szólt hozzá: „*Ámen, mondom neked, te ma, ezen az éjszakán, mielőtt a kakas (kétszer) kiált, **háromszor tagadsz meg engem***” (Mk 14,27-30). Márk alighanem mint csodás jövendölést közli ezt is, pedig csak akkor hat annak, ha az „éjszaka”, a „kakas” és a „háromszor” kifejezést szó szerint vesszük; ha azonban *jelképesen* értjük őket, akkor máris elegendő és világos tájékoztatást kapunk: Az „éjszaka”, a sötétség, vagyis a veszély most következő szakaszában Péter „háromszor”, azaz teljesen meg fogja tagadni Jézust, de csak addig, amíg föl nem ébreszti a „kakas”, az ébresztő, legyen az akár egy riasztó találkozás Jézussal (vö. Lk 22,61a), akár csupán lelkiismeretének hangja (vö. Lk 22,61b).

(2019. február)

Máté kontra Jézus

Miután *Márk kontra Jézus* c. tanulmányomban már megvizsgáltam, hogyan viszonyult Jézus személyéhez és tanításához Márk, az alábbiakban Máté evangélista eljárását veszem szemügyre, természetesen itt is csak a legfontosabb esetekre és szempontokra való tekintettel. Itt a Jézusnak tulajdonított, de nem hiteles mondatokat szedtem dőlt betűkkel.

Tóra-hűség

Tórán most nem csupán „Mózes öt könyvét” értem, hanem a „mózesi törvényeket” is a lehető legszélesebb értelemben.

Mivel közismert, hogy bizonyos tételeinek „igazolására” Máté nagyon gyakran hivatkozik ószövetségi idézetekre (különösen az 1-2. fejezetben), ezért ezt itt épp csak megemlítem, azzal a megjegyzéssel, hogy Jézustól teljesen idegen ez a szemlélet: ő Isten akaratát kereste, és azt akarta valóra váltani, minden más igazodási pontot elutasított (ld. pl. Mt 6,10; Mk 2,27; 3,4; 7,8-9; 8,33; 10,5-6).

Első jellegzetességként lássunk néhány példát arra vonatkozóan, amit így nevezhetünk meg: Máté **hűsége a Tórához**.

Az egyik legismertebb helyen Máté ezeket a szavakat adja Jézus szájába: „(18) *Ámen, mondom nektek, amíg el nem múlik az ég és a föld, egy ióta vagy egy vesszőcske sem múlik el a törvényből, amíg minden meg nem lesz.* (19) *Aki tehát csak egyet is hatálytalanít e legkisebb parancsok közül, és így tanítja az embereket, az a legkisebbnek számít a Mennyek országában...*” (5,18-19).

Csakhogy: Tanítása hallatán és viselkedése láttán a tárgyilagos szemlélők és ellenfelei is megalapozottan juthattak arra a gondolatra, hogy Jézus hatályon kívül akarja helyezni, meg akarja szüntetni a mózesi törvényt. Hogy csak néhány példát

említsünk: Jézus megszegte a szigorú szombati nyugalmat (pl. Mk 2,23-27; 3,1-6), jelentéktelennek nyilvánította a kultikus tisztasági előírások egész területét (Mk 7,15), elvetette a válásnak a törvényben gyökerező lehetőségét (Mk 10,2-9), kritikusan újraértelmezte még a Tízparancsolatot is (ld. az ún. antitéziseket a Hegyi beszédben). De nem csupán elvetette vagy átértelmezte a törvényeket, vagy válogatott köztük, s szembeállította őket egymással (pl. Mk 10,5-6-ban 5Móz 24,1-et 1Móz 1,27-tel, vö. Mk 563, 2. bek.), hanem ennél is tovább merészkedett: hozzányúlt magának a törvénynek a szövegéhez, önkényesen betoldott, illetve kihagyott belőle mondatokat (a leglátványosabban Lk 4,18-19-ben).

Másfelől hitelesnek tekinthetjük Jézusnak a 17. versben leírt szavait: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy hatályon kívül helyezzem a törvényt vagy a prófétákat! Nem azért jöttem, hogy hatályon kívül helyezzem, hanem hogy teljessé tegyem.” Jézus visszautasítja azt a feltételezést vagy vádat, hogy le akarná rombolni a mózesi törvényt, mondván, ő csak „teljessé akarja tenni”. Pusztán nyelvtanilag vagy formailag nehéz lenne ugyan meghatározni, mit értett ezen, de *magatartásából* azt látjuk, hogy sokfélét: a helyzetnek megfelelően olykor a törvény érvényre juttatását, máskor kritikáját, helyesbítését, felülmúlását vagy radikalizálását. Célja az volt, hogy az „emberi hagyományokkal” szemben *ismét érvényre juttassa Isten eredeti szándékát-akarátát* (Mk 7,9; 10,6), és ezt elképesztő rugalmassággal tette: hol elvetve Mózes törvényét (Mk 10,5), hol érvényre juttatva azt (Mk 7,10-11). Isten eredeti szándékát-akarátát pedig – a mózesi törvény mércéjeként is (Mk 12,31b; Mt 7,12) – az Isten és az embertársak iránti kettős-egy parancsban foglalta össze, sajátos kettős hangsúllyal: egyrészt Isten és az embertársak iránti szeretet nem választható szét és nem állítható szembe egymással (Mk 12,28-31), másrészt az embertársak köre nem szűkíthető a „magunkfajtákra”, hanem magában foglalja azokat is, akik ellenségeink (Mt 5,43-48 // Lk 6,32-36; gyakorlati példa: Lk 10,29-37).

A fentiek alapján abszurd ellentmondás, tehát *képtelenség*, hogy Jézus mondta és komolyan gondolta volna a 18-19. versben foglaltakat is. *A 18. vers* mögött az áll, hogy Máté át akarja

menteni a zsidó törvényhűséget a keresztény gyakorlatba, a 19. vers mögött pedig egy másik helyzet és probléma áll: a mózesi törvény egyes parancsainak érvényessége körüli vita, amely a törvényhez kötődő zsidókeresztények és a szabadabb felfogású pogánykeresztények között folyt az ősegyházban; e vitában egyrészt különbséget tettek nehéz és könnyű, fontos és jelentéktelen parancsok között (vö. Mk 12,28), másrészt az ellenfelet nem zárták ki Isten országából, csak vagy jelentősebb, vagy csekélyebb helyet juttattak neki.

Következő példánk: „Mózes székében a farizeusi írástudók ülnek. *Tehát tegyétek meg és tartsátok meg mindazt, amit csak mondanak nektek, de ne cselekedjetez tetteik szerint, mert mondják ugyan, de nem teszik*” (23,2-3).

Jézus ennek épp az ellenkezőjét hirdette: azzal vádolta a farizeusokat, hogy saját hagyományaik kedvéért kijátsszák Isten akaratát (Mk 7,8-9.13), óvta követőit „a farizeusok kovászatól” (Mk 8,15), és azt vallotta, hogy a nem Istentől származó tanításokra a kiirtás vár (ld. Mt 15,13). Valójában egy *zsidókeresztény* elvről van itt szó, amely a zsidókeresztény közösségnek a zsinagógához fűződő viszonyát szabályozta, és amelyet Máté az 5,18-19-cel és a 17,27-tel együtt alighanem „taktikai eszközként” használt: azt akarta bizonyítani vele, hogy Jézus gyülekezete nem felelős az „egyház” és a „zsinagóga” kettészakadásáért (vö. Mt 677. láb.j!).

A mátéi Tóra-hűség sajátos gyakorlati példaként említhetjük meg a böjtöléssel kapcsolatos sorokat: „⁽¹⁶⁾ *Amikor pedig böjtöltök, ne járjatok komor tekintettel, mint a színészek! Ők ugyanis eltorzítják az arcukat, hogy feltűnjék az embereknek, hogy böjtölnek. Ámen, mondom nektek, megkapták fizetségüket.* ⁽¹⁷⁾ *Ha te böjtölsz, kend meg fejedet olajjal, mosd meg arcodat,* ⁽¹⁸⁾ *hogy az embereknek ne tűnjék fel böjtölésed...*” (6,16-18).

Ez a szakasz nagy valószínűséggel nem Jézustól származik, mert ő radikálisan elvetette a kultikus böjtölést (ld. Mk 2,19a – Mk 82., 86. és 87. láb.j.), így a nem képmutató böjtölésre sem biztathatta követőit. Ebben az esetben a Jézus útmutatása ellenére a böjtöléshez visszatérő keresztények felfogása tükröződik itt.

Másik sajátossága Máténak a **Tóra-magyarázati szörszálhasogatás**. Nézzünk meg erre is három példát:

„(34) Én viszont azt mondom nektek, hogy egyáltalán ne esküdjete! *Se az égre, mert az az Isten trónja, (35) se a földre, mert az az Isten lábának zsámolya, se Jeruzsálemre, mert az a nagy király városa!* (36) *Saját fejedre se esküdj, mert egyetlen hajszálat sem vagy képes fehérré vagy feketévé tenni*” (5,34-36)!

Ez a szörszálhasogató felsorolás idegen Jézus szellemétől, és formailag sem illik bele az antitézisek határozott egyszerűségébe. Háttére a korabeli zsidóság körében rendkívül gyakori könnyelmű vagy hamis esküvés, gondolatmenete pedig: Akár megnevezik Istent az esküben, akár csupán körülírják a nevét („az ég, a föld, Jeruzsálem”) vagy „saját fejükre” esküsznek az emberek („fehér vagy fekete hajszál”), mindenképp visszaélnék Isten nevével, és rendelkezni akarnak Istennel. (Az utolsó esetben azért, mert a fekete vagy fehér haj az ember életidejét – fiatalságát vagy öregségét – jelképezi, az viszont nem áll saját hatalmában, hanem „Isten méri ki” neki.)

„(41) *Aki prófétát fogad be azért, mert próféta, a próféták bérét fogja kapni, és aki igaz embert fogad be azért, mert igaz ember, az igazak bérét fogja kapni,* (42) *aki pedig egyetlen pohár hideg vizet ad is inni egynek e kicsinyek közül, mert az tanítványom, ámen, mondom nektek, semmiképpen sem fogja elveszítetni bérét*” (10,41-42).

Sem az aprólékos méricskélés, sem „a mérleg törvényének” alkalmazása (ld. Lk 171, 4. pont), sem a bérezés szemléletmódja nem volt jellemző Jézusra (vö. Lk 6,24-26 és Mt 383. láb!).

„(3) *Nem olvastátok, mit tett Dávid, amikor a vele lévőekkel együtt megéhezett?* (4) *Hogyan ment be Isten házába, és ette meg a szent hely asztalára kitett kenyereket, amelyeket nem volt szabad megennie sem neki, sem a vele lévőeknek, hanem csak a papoknak?* (5) *Vagy nem olvastátok a törvényben, hogy szombatton a papok a templomban megszegik a szombatot, és mégsem vétkesek?* (6) *Én viszont azt mondom nektek, hogy a templomnál nagyobb van itt!* (7) *Ha pedig felismertétek volna, mit jelent: »Irgalmasságot akarok, nem pedig áldozatbemutatást!«, nem ítéltétek volna el azokat, akik nem vétkesek*” (12,3-7).

Túl azon, hogy 1) az itt olvasható írástudói vitamódszer Jézusra egyáltalán nem volt jellemző, csak a korabeli írástudók, illetve később a zsidó és a keresztény írástudók közötti vitákra,

2) a Máté által felhozott szempontok tulajdonképpen érintetlenül hagyják a szombat törvényét (és annak szörszálhasogató értelmezését), és csak mentséget keresnek Jézus tanítványai számára – a következő szempontok támasztják alá e szakasz jézusiatlan, illetve hiteltelen voltát: a) Annak, hogy Dávid evett a számára tiltott kenyerekből, (legalábbis közvetlenül) semmi köze sincs a szombat törvényéhez (vagyis a szóban forgó témához), hiszen az ő esetében csupán az volt a kérdés, jogában áll-e enni belőlük (szombaton vagy bármely más napon), vagy sem. b) Az, hogy „a templomnál nagyobb van itt”, nyilvánvalóan húsvét utáni elgondolás: utalás Jézus (önmaga által sosem vallott, ld. Mk 429. 760. és 916. láb.) messiási méltóságára. c) Az irgalmasság számonkérésének megintcsak nincs köze a témához, a szombat törvényének érvényességéhez – ráadásul (a 7. v. összefüggésében) ismét Jézus messiási mivolta áll az érv háttérben: Ha már a Templom is felmenti a templomszolgákat a szombat törvénye alól, mennyivel inkább mentheti föl a Messiás a maga tanítványait?! (Ami persze egyrészt megint csupán mentségkeresés, másrészt teljesen logikátlan érv, hiszen a tanítványok nem Jézus szolgálatában tépdesték a kalászokat, harmadrészt pedig formálisan sem illik ide: akkor lenne logikus, ha a 4. v. után az következne, hogy „Dávidnál nagyobb van itt”.)

Végül nézzünk meg két olyan esetet, amelyben nem, vagy nem kifejezetten, vagy nem csupán a Tórához való hűség szempontja áll a háttérben, hanem a **zsidó vallásgyakorlás** valamilyen mozzanata, de amelyet képviselve Máté szemben áll Jézus felfogásával.

A templomadó megfizetésével kapcsolatos „csodatörténet” mindenki számára ismerős: „(24) Amikor pedig Kafarnaumba érkeztek, odamentek Péterhez a templomadó beszédői, és azt mondták: „A ti mesteretek nem fizeti a templomadót?” (25) Ő így szólt: „De igen.” Amikor azonban hazaért, Jézus megelőzte őt, és így szólt: „Mit gondolsz, Simon? A földi királyok kiktől szednek vámot vagy adót? Fiaiktól, vagy az idegenektől?” (26) Amikor pedig Péter azt mondta: „Az idegenektől”, Jézus így szólt hozzá: „Akkor tehát a fiak szabadok! (27) *De hogy ne adjunk okot nekik a megütközésre, menj ki a tóra, vedd ki a horogot, és húzd ki az első halat, amelyik ráakad! Ha felnyitod a*

száját, találsz benne egy ezüstpénzt; azt fogd, és add oda nekik értem és érted” (17,24-27)!

Jézus szerint a templomhoz fűződő viszonyt (is) az Istenhez fűződő viszonynak kell meghatározni (vö. Jn 2,16b és Mk 13,2), az pedig, ha helyes, nem hatalomra és jogra épülő, hideg uralmi viszony, mint a földi uralkodók és alattvalóik között. Csak egy világi módon felfogott „Isten országában” lenne helyénvaló a templomadó (avagy „egyházi adó”). Isten azonban (a „mennyei király”, vö. Mt 18,23; 22,2.11; 25,34) Atyánk, s az apák nem adóztatják meg fiaikat. Ez a családiasság végét jelentené. A fiak szabadok. (Ez nem azt jelenti, hogy minden kötelezettségtől szabadok, hanem csak azt, hogy nem kényszerből, hanem *önkéntesen* járulnak hozzá – lehetőségeik szerint – a családi vagyonszösséghez.) Idézett kijelentésével tehát Jézus *elvből tagadja a templomadót*, ami természetesen létében fenyeget minden templomi rendszert, hiszen azzal a következménnyel jár, hogy már nem a templomból élő papság, hanem a hívők lelkiismerete határozza meg, hogy *önkéntes* adományaikkal a szükségét szenvedőkön akarnak-e segíteni, vagy fenn akarnak tartani egy lelki hatalmi rendszert.

A 27. versben leírt csodatörténet hiteltelenségét már enyhén szólva furcsa volta is mutatja, ámbár az is lehet, hogy eredetileg nem csodatörténet volt – azaz nem tartalmazta a „Ha felnyitod a száját” kifejezést, a „Találsz benne egy ezüstpénzt” pedig azt jelentette, hogy a kifogott és aztán eladott hal majd meghozza a templomadó értékét –, és a „Ha felnyitod a száját” kifejezés betoldásával csak később csináltak belőle természeti csodát.

De ha eltekintünk a csodás mozzanattól, akkor sem tekinthetjük hitelesnek Jézus felszólítását, mert az, hogy a botránykeléstől való félelmében Jézus visszavonja merész döntését, amelyet épp az imént igazolt Istenhez fűződő újfajta viszonyával, tökéletesen ellentmond prófétai fellépésének (vö. Mt 15,12-14a és Lk 6,46-47ab.49).

Viszont a templomadóra mondott elvi „nem”-et taktikázásból gyakorlati „igen”-né változtatni, ez alighanem nagyon is megfelelt bizonyos zsidókeresztény csoportoknak (a Máté-*evangélium* „címzettjeinek”), amelyek nem akarták megbotránykoztatni zsidó környezetüket. (Megerősíti ezt az állításunkat,

hogy hasonló motivációból Márk hasonló változtatást hajtott végre egy másik jézusi mondáson is, és a „nem böjtöléstől” (Mk 2,19) visszatértek az „újbóli böjtöléshez” (Mk 2,20).

A másik eset azt tárgyalja, *hogyan kell bánni* a közösség bűnt elkövető tagjaival: „(15) Ha testvéred bűnt követ el, menj el, fedd meg őt négy szemközt! *Ha hallgat rád, megnyerted testvéredet.* (16) *Ha azonban nem hallgat rád, vigyél magaddal még egyet vagy kettőt, hogy két vagy három tanú szava döntsön el minden ügyet.* (17) *Ha megtagadja, hogy hallgasson rájuk, mondd meg a gyülekezetnek, ha pedig a gyülekezetre sem hallgat, legyen számodra olyan, mint a pogány és a vámos”* (18,15-17)!

A 15b-17. v. a Máté által szem előtt tartott zsidókeresztény gyülekezet „közösségi szabályzatának” része, mindenestül az *Ószövetség* (3Móz 19,17-18: „Ne légy haragtartó a népedhez tartozókkal szemben”; 5Móz 19,15), illetve *Kumrán* (I QS V,25-VI,1) szellemét és előírásait tükrözi. Lényege: mivel Isten (Jahve) szent (*kados* = elkülönített), ezért az ő népének is „szentnek”, „tisztának” kell lennie; aki bűnös viselkedésével megrontja ezt a szentséget, tisztaságot, és a figyelmeztetés nyomán sem hajlandó megjavulni, az a pogányhoz és a vámoshoz hasonlóan nem tartozhat a közösséghez: ki kell zárni onnan.

Ez nyilvánvalóan szöges ellentmondásban áll Jézus felfogásával, amelyet többek között a búza és a konkoly példázatában fogalmazott meg (Mt 13,24-30). Mindazonáltal – nem feledve az előbb mondottakat – *lehetne* jézusi módon is érteni ezeket a sorokat, mégpedig pedagógiai útmutatásként ahhoz, hogyan kell kezelni a közösségben megjelenő bűnös viselkedést; a három fokozat megtartása megfelel minden lélektani és erkölcsi követelménynek, csupán az utolsó mozzanatot kell a fentiektől eltérően, Jézus *példája* szerint értelmezni. Ekkor a „legyen számodra olyan, mint a pogány és a vámos” azt jelenti: a „bűnös”, és ráadásul „megátalkodott” testvért *fokozottan* kell szeretni – ahogyan Jézus is *különös* szeretetet tanúsított a vámosok iránt (ld. Mk 2,14.15; Lk 7,34; 18,10-14; 19,5.9-10), és ahogyan a pogányoktól sem vonta meg gyógyító szeretetét (Mk 5,1-20; 7,24-30; Lk 7,1-10), noha küldetésstudata Izraelhez kötötte (Mt 15,24).

Az igazságosság bűvöletében

Előző könyvem *Megtorpedózott példabeszédek* c. tanulmányában már kimutattam, hogy Máté az igazságosság elvének rabja volt („Mindenkinek a magáét!”, „Mindenkinek azt, amit megérdemel!”), ezért nem tudott mit kezdeni az igazságosságot („a mérleg törvényét”) fölülmúló jézusi szeretet eszméjével, és ennek megfelelően megváltoztatta a szóban forgó példabeszédek (Mt 13,24-29; 13,47; 18,23-33; 25,14-27) eredeti értelmét. Most a többi esetet vesszük szemügyre.

Máté az alapjául szolgáló Márk-szöveget teljesen kiforgatva mutatja be Jézus Keresztelő János általi **alámerítésének történetét**: „Ekkor eljött Jézus Galileából a Jordán mellé Jánoshoz, hogy alámeríttesse magát általa. János azonban meg akarta akadályozni ebben, és ezt mondta: »Nekem van szükségem arra, hogy alámeríts engem, és te jössz hozzám?« Jézus azonban így felelt neki: »*Engedd meg most! Úgy illik ugyanis hozzánk, hogy beteljesítsünk minden igazságosságot!*« Ekkor megengedte neki” (3,13-15).

Máté úgy állítja be a dolgot, *mintha* Jánosnak lett volna igénye Jézus által alámerítődni, s csak Jézus energikus intésére lett volna hajlandó alámeríteni őt. Így azonban 1) *eltussolja*, hogy a valóságban Jézus először *alárendelte magát* Jánosnak, és vágyott arra, hogy részesüljön Jánosnak a *bűnök bocsánatát célzó* (Mk 1,4) alámerítésében; 2) *ellentmondásba kerül* azzal, hogy János még a későbbiekben, Jézus működésének ismeretében is (vagy éppen azért!) kétségbe vonta, hogy Jézust Isten küldte (Mt 11,3; Lk 7,19); 3) ha Máténak igaza lenne, akkor Jézus csak úgy tett volna, *mintha* szüksége lenne a bűnbánati alámerülésre – azaz színjátékkal, hazugsággal kezdte volna működését.

Mindezek alapján elmondhatjuk: a Jézus ajkára adott mondatból („Úgy illik...”) Máté „helyettesítő engesztelő aktussá” értelmezi át Jézus alámerülését, hiszen azt sugallja, hogy Jézusnak mint büntelennek nem lett volna szüksége erre a bűnök bocsánatát célzó alámerítésre, mégis vállalta a bűnösökért (vö. Mk 8. és 859., Lk 1473. láb.). Az „igazságosság” ez esetben azt jelenti, hogy Istennek – „a mérleg törvénye” értelmében – igazságosan meg kell torolnia mindent bünt, s ettől csak megfelelő engesztelés esetén tekinthet el.

Közel sem ilyen súlyú, de mivel szintén **Keresztelő Jánosról** van szó benne, ide kapcsolhatjuk ezt a Máté által szintén Jézus szájába adott mondást: „*Eljött ugyanis hozzátok János az igazságosság útján, és ti nem hittetek neki, vámosok és szajhák azonban hittetek neki. De ti ezt látva, utólag sem tanúsítottatok megbánást, hogy azután hittetek volna neki*” (21,32).

E kijelentés hitelességének ellentmond, hogy minden elismerése ellenére Jézus nagyon kritikusan viszonyult Keresztelő Jánoshoz (ld. Mt 11,6.11 // Lk 7,23.28), aligha állította őt fenntartás nélkül példaképnek, különösen ha emlékezetünkbe idézzük, hogyan értette János konkrétan az igazságosságot: „A fejsze pedig már ott van a fák gyökerén: Isten valóban kivág és tüzre vet minden olyan fát, amely nem terem jó gyümölcsöt... Összegyűjti búzáját a magtárban, a pelyvát azonban olthatatlan tűzzel fogja elégetni” (Mt 3,10-12).

Úgy tűnik, Máté két esetben sajnos a „nyolc boldogságba” is belevitte a maga, Jézuséval ellentétes felfogását.

Az egyik: „**Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságosságot, mert Isten majd kielégíti őket**” (5,6).

Közelebbi meghatározásának híján nem könnyű meghatározni az „igazságosság” itteni értelmét, de talán nem tévedünk, ha a mondás címzettjein azokat értjük, akik igazságtalanságot-jogtalanságot szenvednek, és Istentől várnak „kiegyenlítő igazságosságot”. A zsidó és a kora keresztény apokaliptika azt hirdette, hogy Isten teljesíteni fogja az effajta vágyakat (az „éhezést és szomjazást”, vö. Lk 18,6-8!). Jézus azonban azt tanította, hogy Isten nem „igazságosságot” akar (vö. Mt 5,20; 18,23-33 és 20,1-15!), és nem „kiegyenlíteni”, azaz megbosszulni-megtorolni, hanem megbocsátani akarja az elkövetett igazságtalanságokat, és ugyanezt a megbocsátási készséget várja el „faiától”, azaz a hozzá tartozóktól is (ld. Mt 5,43-45).

A másik: „**Boldogok, akiket az igazságosság kedvéért üldöznek, mert övék a Mennyegek országa**” (5,10).

Az „igazságosság” (*dikaioszüné*) itt elméletileg jelenthetné a mondás címzettjei, tehát az üldözöttek által gyakorolt igazságosságot, az „igazságos, helyes viselkedést” – csak hogy ennek ellene mond *tartalmilag* az, hogy az igazságosság gyakorlása Jézus szerint nem elégséges az Isten országába kerüléshez (ld.

az imént mondottakat), *formailag* pedig az (amivel a szentírás-magyarázók nemigen törődnek...), hogy hiányzik a birtokos névmás (*autón*), aminek megléte esetén így kellene fordítani a kifejezést: „az ő igazságosságuk [igaz voltuk] miatt”.

Mivel Jézus nem magától értődő felfogásokat akart megerősíteni, hanem hallgatói magától értődőnek tartott nézeteit akarta helyesbíteni, itt is erről lehet szó, nevezetesen: Azt, hogy az igazságosságot *gyakorló*, és emiatt üldözött ember Isten vagy az Istenség oltalma alatt áll, minden igazságosan gondolkodó és érző zsidó vagy pogány eleve feltételezhette (ld. a Bölcsesség könyvében: 2,10-21; 5,1-9.15-23) Itt azonban olyanokról lehet szó, akik *vétettek* a törvények szabta igazságosság ellen (ez az üldözésük oka), s akiket másfelől azért üldöznek, hogy ezzel helyreállítsák „a törvényt és a rendet”, vagyis az igazságosságot (ez az üldözésük célja). Ezek lehetnek „köztörvényes bűnözők”, de olyan „ártatlanok” is, mint Jézus, aki a maga módján szintén vétett „a fennálló rend”, a törvények, vagyis az igazságosság ellen, amikor például áthágta a kultikus tisztasággal vagy a szombattal kapcsolatos szabályokat.

E mondás feltételezhető eredeti (jézusi) értelme tehát, szemben Máté valószínűsíthető szándékával: Nem azoké a Mennyek országa, vagyis *nem* azok a részesei-tagjai Isten országának, akik „jámbor buzgósággal” (vö. igazságszolgáltatás, inkvizíció, szent háború, dzsihád stb.), az igazságosság (helyreállítása) kedvéért *üldözik* a törvényszegőket (ahogyan a zelóták vagy a törvénytánítók, „az írástudók és farizeusok” tették), hanem akiket üldöznek: Isten az utóbbiak oldalán áll!

Hogyhogy? Úgy, hogy egyrészt az emberi törvények nem feltétlenül tesznek eleget Isten törvényeinek, másrészt – és ez a fontosabb – Jézus felfogása szerint Isten még a valódi bűnösöket sem akarja megbüntetni „az igazságosság helyreállítása kedvéért”, hanem meg akar bocsátani nekik, és meg akarja gyógyítani őket. (Hogy sikerül-e, rajtuk fordul.) A bűnösöknek nem bíróra, hanem orvosra van szükségük (vö. Mk 2,15-17, de ld. már Ezekiel 18,23).

Talán a fentieknél is érzékletesebben és súlyosabban szemlélteti a Máté és Jézus felfogása közti ellentmondást a Getszemáni-kerti jelenet, amikor le akarják tartóztatni Jézust, és

az egyik tanítvány, valószínűleg Péter (vö. Jn 18,10) karddal kel a védelmére, Máté pedig ezeket a Péterhez intézett szavakat adja Jézus szájába (26,53): „*Azt gondolod, nem hívhatnám segítségül Atyámat, és nem bocsátana rendelkezésemre azonnal tizenkét légiónyi angyalnál is többet?*”

Képtelenség, hogy Jézus ilyen kijelentést tett, mert ezzel *szembekerült volna* egész korábbi tanításával és gyakorlatával, hiszen azt mondta: az ellenséggel szemben úgy kell viselkedni, ahogyan Isten, aki fölkelte napját gonoszokra és jókra egyaránt (Mt 5,43-48); „a konkolyt nem szabad kiirtani” (Mt 13,24-30), „hetvenszer hétszer” is meg kell bocsátani (Mt 18,21-22.23-33), sőt nemcsak megbocsátani kell, hanem a rajtunk esett sérelemre valami jótettel kell válaszolni (Mt 5,38-41). Ezt gyakorolta maga is azzal, hogy egyrészt soha nem lépett föl erőszakosan ellenfelei/ellenségei ellen (fontos példa Lk 9,53-56), másrészt azzal, hogy tanítással próbálta jó útra segíteni őket (ahogyan itt is az 55. versben, vagy Jn 18,23-ban). Ezt az álláspontját akkor is fenntartotta, amikor már életveszélyben forgott: az utolsó vacsorán világossá tette tanítványai számára, hogy a vészhelyzet sem ment föl az erőszakmentesség elve és gyakorlata alól (Lk 22,35-36.38 – Lk 1517. láb.). Ezt az álláspontját érvényesítette következetesen akkor is, amikor a védelmére kelt tanítvánnyal elrakatta a fegyvert (ahogyan már korábban is megtiltotta követőinek, hogy fegyvernek használható eszközt tartsanak maguknál: Mk 11,16-17 – Mk 659-661. láb.).

Apokaliptika

Nagyon egyszerűen megfogalmazva az „apokaliptika” a világvégével és végítélettel kapcsolatos nézetek (illetve az ezeket tartalmazó írások) összességét jelenti. Noha az újszövetségi iratok szinte mind feltételezik, hogy Jézus azonosult e nézetek jelentős részével, *Az apokaliptikától megszabadított Jézus c. tanulmányomban* részletesen *kimutattam*, hogy mindezek a nézetek idegenek Jézustól. Most természetesen csak a Máté-*evangélium* ide vágó, legfontosabb mozzanatait mutatom be.

E – Máté által Jézus szájába adott – mondások egyik jellegzetessége, hogy megjelenik bíróként *az „Emberfia”*, dicsőséges trónjára ül, és *ítéletet tart*: „*Amikor pedig az Emberfia eljön dicsőségében, és vele az összes angyalok, akkor dicsőséges*

trónjára ül majd, és összegyűlik előtte minden nemzet, és elkülöníti őket egymástól, ahogyan a pásztor elkülöníti a juhokat a kecskéktől, s a juhokat a jobbára állítja, a kecskéket pedig baljára” (25,31-33 – tágabban: a 31-46. v.). – „Eljön majd angyalaival az Emberfia, Atyja dicsőségében, s akkor megfizet mindenkinek cselekedetei szerint” (16,27). – „Amikor az Emberfia odaiül majd dicsőséges trónjára, ti is tizenkét trónon ültök majd, és ítélni fogjátok Izrael tizenkét törzsét” (19,28). – „Mindazt, aki megvall engem az emberek előtt, én is meg fogom vallani mennyei Atyám előtt; aki viszont megtagad engem az emberek előtt, azt én is meg fogom tagadni mennyei Atyám előtt” (10,32-33).

A jellegzetesen apokaliptikus vonások főként a Hénokhirodalomból származnak: eljön az Emberfia – dicsőségében – vele az összes angyalok – trónra ül – a nemzeteket mint nemzeteket ítéli meg – az áldottak egy országot vesznek birtokba, tehát uralkodnak – ez az ország a világ teremtése óta készen áll – eleve az áldottak számára készült – ugyanígy eleve örök tűz készült az ördögnek, angyalainak és az átkozottaknak. Ugyancsak apokaliptikus mozzanat Jézus azonosítása az eljövendő Emberfiával, illetve a királlyal. És nem nehéz fölismerni, hogy ezeknek a vízióknak egyik központi eleme a „jók” és a „gonoszok” szétválasztása, illetve Isten, illetve az Emberfia/Jézus kollektív bosszúja: a „gonoszok” megbüntetése.

Logikus, de Jézustól idegen jellemzője tehát kijelentéseknek az erőszakos **fenyegetőzés**: „Jaj neked, Koradzin! Jaj neked, Betszaida! Mert ha Tíruszban és Szidónban történtek volna azok az erőtettek, amelyek nálatok történtek, zsákruhát öltve és hamuban ülve már régen megtértek volna. Mindazonáltal mondom nektek, Tírusznak és Szidónnak elviselhetőbb lesz [a sorsa] az ítélet napján, mint nektek! És te, Kafarnaum! Vajon az égis fogsz felmagasztaltatni? Az alvilágig fogsz leszállni...” (11,21-24)! – „Az ország fiait pedig Isten kiveti a külső sötétségre: sírás és fogcsikorgatás lesz ott” (8,12)! – „Sokan mondják majd nekem azon a napon: »Uram, Uram! Nem a te nevedben prófétaáltunk, nem a te nevedben úztünk ki rossz szellemeket, és nem a te nevedben vittünk végbe erőtetteket?« És akkor megvallom nekik: »Sohasem ismertelek titeket! Távozzatok tőlem, ti, akik törvényteleniséget tesztek!«” (7,22-23).

Ezt a gondolatvilágot Máté *beleviszi Jézus példabeszédeibe* is, részben magukba a *szövegekbe*, részben azok általa adott *értelmezésébe* (ezekben a példákban a vastagon szedett részek a hitelesen jézusiak, a csak dőlt betűsek Máté betoldásai).

A „belevitelre” álljon itt példaként a búza és a konkoly példabeszéde (13,24-30):

(24) „*A Mennyek országával úgy áll a dolog, mint amikor egy ember jó magot vetett a szántóföldjébe, (25) de amíg az emberek aludtak, eljött az ellensége, konkolyt vetett a búza közé, majd elment. (26) Amikor aztán kihajtott a vetés, és kalászbá szökkent, megmutatkozott a konkoly is. (27) Erre odamentek a gazdához a szolgálói, és ezt mondták neki: »Uram, nemde jó magot vetettél a szántóföldedbe? Honnan van hát benne a konkoly?» (28) Ő pedig ezt mondta nekik: »Ellenséges ember tette ezt!« A szolgák ekkor így szóltak hozzá: »Akarod-e hát, hogy elmenjünk, és összeszedjük?» (29) De ő ezt mondta: »Nem, nehogy a konkoly összeszedésekor gyökerestül kitépjétek vele együtt a búzát is! (30) Hagyjátok mindkettőt együtt növekedni az aratásig! Aratás idején aztán majd szólok az aratóknak: Először a konkolyt szedjétek össze, és kössétek kévébe, hogy elégessék, a búzát pedig gyűjtsétek be magtáramba!«”*

A példázat jézusi üzenetét éppen az a *meglepő* mozzanat tartalmazza, amely *ellentmond* a korabeli mezőgazdasági és „társadalmi” gyakorlatnak egyaránt. Számos olyan irányzat működött ugyanis Jézus korában (a farizeusok, Keresztelő János, az esszénusok, a zelóták), amely – összhangban az ószövetségi alapelvvel: „Irtsd ki körödből a gonoszt!” (5Móz 13,6; 17,7; 19,19; 21,21; 22,22.24; 24,7) – a „bűnösök” kiküszöbölésével Isten „tisztá” népének közösségét akarta megteremteni. Mindezekkel *szemben* fogalmazza meg üzenetét Jézus (minden hallgatója számára, de talán különösen is „zelóta” lelkülettől fertőzött tanítványainak címezve, vö. Lk 9,55): Isten nem tart igényt a ti ostoba buzgóságotokra! Ne tépjétek ki a konkolyt, hogy ki ne tépjétek vele a búzát is! Ne akarjátok Isten „tisztá” népét megteremteni: a „bűnösöknek” is helyük van benne! (Vö. Mt 13,47 és 22,10!)

A példabeszédhez fűzött *allegorikus-apokaliptikus magyarázat* (13,36-43) Máté alkotása, amely három részből áll: kere-

tezés (36. és 43b v.), a példázat pontról pontra történő allegorikus értelmezése (37-39. v.) és a végítélet apokaliptikus ábrázolása (40-43a v.). Arról, hogy mindez idegen Jézustól, a következő jelenségek tanúskodnak: *a)* A magyarázat egyetlen szóval sem érinti a példabeszéd döntő mozzanatát, vagyis a konkoly kigyomlálásának megtiltását. *b)* Hemzsegnek benne a Jézustól idegen, de az apokaliptikában bevett fogalmak, például: Emberfia, az Emberfia országa, az Emberfia angyalai, tüzes kemence, az igazak fényes alakká válása. *c)* Bármilyen hihetetlenül hangzik is, ebben a hét versben Máté sajátos nyelvezetének 37 megnyilatkozása található meg; csak néhány példa: „akkor” (36. és 43. v; elbeszélő részekben Máténál összesen hatvanszor fordul elő, Márknál sosem, Lukácsnál kétszer); „*odamentek hozzá tanítványai*” (ld. még 5,1; 14,15; 24,3; vö. még 24,1; 26,17); „*világ*” (Mt: 9, Mk: 2, Lk: 3 előfordulás); „*az e világi élet vége*” (csak Máté használja); „*mint a nap*” (csak Máté, ld. még 17,2).

Második példánk a kerítőhálóról szóló példázat (13,47-50): „***A Mennyek országával megintcsak úgy vagyunk, mint azzal a kerítőhálóval, amelyet a tóba vetettek, és mindenfajta halat összegyűjtött; amikor megtelt, kihúzták a partra, leültek, a jókat edényekbe szedték össze, a használhatatlanokat pedig kidobták. Így lesz az e világi élet végén is: kimennek majd az angyalok, különválasztják az igazaktól a rosszakat, és a tüzes kemencébe vetik őket: sírás és fogcsikorgatás lesz ott!***”

Ákárcsak a konkoly-példázathoz, Máté a háló-példázathoz is allegorikus-apokaliptikus értelmezést csatol, amely az ottaninak (37-43. v.) az itteni képhez alkalmazott, kivonatos ismétlése. A fent említett jelenségeket megerősítik az itteniek: *a)* Ellentmondás van a kép és a magyarázat között, mert a kép csak különböző halfajtákról (*ek pantosz genusz*) beszél, minősítés nélkül, a magyarázat viszont erkölcsi különbséget tesz. *b)* A *szaprosz* jelző (48. v.: „használatlan”) eredeti jelentése (korhadt, rothadt, romlott) nem illik a képhez, hiszen rothadt halak legfeljebb a piacon vannak, a tóban nincsenek, átvitt értelmének (alkalmatlan, haszontalan, használhatatlan, rossz) alkalmazása pedig már a Máté-féle *magyarázatot* viszi bele a *képbe*.

Hasonló apokaliptikus fejtegetéssel bővíti ki Máté a tíz szűzről szóló, tömör példabeszédet. Az eredeti mindössze ennyi: „**Úgy áll a dolog a Mennyek országával, mint azzal a tíz szűzzel, akik fogták fáklyájukat, és kimentek a vőlegény fogadására. Közülük öten ostobák voltak, öten pedig okosok, az ostobák ugyanis magukkal vitték ugyan fáklyájukat, de olajat nem vittek magukkal, az okosok viszont fáklyájukkal együtt olajat is vittek edényekben**” (25,1-4).

Máté ezt így értelmezi (5-12. v.): „*A vőlegény azonban késett, s ők valamennyien elszunnyadtak, és aludtak. Éjfélkor kiáltás hallatszott: »Íme, jön a vőlegény! Menjetek ki a fogadására!« Akkor felébredtek azok a szüzek mind, és rendbe hozták fáklyájukat, de az ostobák így szóltak az okosokhoz: »Adjatok nekünk az olajotokból, mert fáklyáink kialvóban vannak!« Az okosok azonban így feleltek: »Nehogy ne legyen elég se nekünk, se nektek, menjetek inkább a kereskedőkhöz, és vásároljatok magatoknak!« De amíg azok elmentek, hogy vásároljanak, megjött a vőlegény, és akik felkészültek, bementek vele a lakodalomba, és bezárták az ajtót. Később aztán jött a többi szűz is, és így szóltak: »Uram, uram! Nyiss ajtót nekünk!« Ő azonban így válaszolt: »Ámen, mondom nektek, nem ismerlek titeket!«”*

A döntő *tartalmi* érv mellett (ti. apokaliptikus fantáziálásról van szó) *formai* elemek is e magyarázat hitelessége ellen szólnak. Jézus, a zseniális példázatköltő nem követett volna el ilyen hibákat: Az ostoba szüzek az éjszaka közepén mennek olajat vásárolni (ámbr az is lehet, hogy élelmes kereskedők lakodalom alkalmával éjjel is nyitva tartottak); egy keleti lakodalmas társaság bezárkózik (vö. Lk 914. láb.j.); a feledékenyek/hanyagokat kizárással büntetik, noha jóváteszik hibájukat; az okos szüzek társfelelőssé válnak, mert nem akartak osztozni; a vőlegény nem ismeri a koszorúslányokat. (Az utolsó mozzanat persze csak akkor hiba, ha szó szerint vesszük; „semmi közöm hozzátok” jelentésben *formailag* helyénvaló lehet.)

Érthető, ha az ijesztő apokaliptikus látomásokhoz jövődölésekhez olykor óvatosságra és helyes *erkölcsi* magatartásra intő *figyelmeztetések* is kapcsolódnak – Máté azonban adott esetben még ezt is apokaliptikus jellegűvé teszi. A 7,13-14-ben ezt írja: „**A szűk kapun menjetek be, mert tágas (az a**

kapu), és széles az az út, amely a pusztulásba visz, és sokan mennek be ezen! De milyen szűk (az a kapu), és milyen szoros az az út, amely az életre vezet, és kevesen találják meg!”

Ennek az *eredetinek tekinthető* megfelelőjét Lukács evangéliumában találjuk (13,23-24): „Valaki ezt mondta neki: »Uram, vajon csak kevesen vannak-e, akik megmenekülnek?« Ő azonban ezt mondta nekik: »**Vívjatok élet-halál harcot azért, hogy bemehesetek a szűk ajtón, mert mondom nektek, sokan törek-szenek majd másképp bemenni, de nem fog sikerülni nekik.**«”

Látható: A kétféle kapuról és kétféle útról szóló rész Máté bővítménye, amit a következő *formai* szempontok támasztanak alá: *a)* A „mert”-tel vagy „ugyanis”-sal (a görögben *hoti* vagy *gar*) kezdődő mondatok mindig gyanúsak, mert ezek a kötőszók sokszor csak az evangélisták utólagos magyarázatait vezetik be (ld. pl. Mk 9,39; Lk 12,40; 16,8). *b)* Megváltozik a kép: a lukácsi „ajtóból”, illetve mátéi „kapuból” „út” lesz. Ez különösen akkor szembeötlő, ha mind a 13., mind a 14. versből kihagyjuk – több kódex olvasatának megfelelően (erre utalnak a kerek zárójelek!) – az „az a kapu” kifejezést. *c)* Megváltoznak a központi fogalmak: Lukácsnál „bemenni” vagy „kívül maradni”, Máténál „élet” vagy „pusztulás”. Ez akkor is fontos különbség, ha a „bemenni” és az „élet”, illetve a „kívül maradni” és a „pusztulás” megfeleltethető egymásnak, mert a „bemenni Isten országába” Jézus jellegzetes beszédmódja. *d)* A szigorúan, mondhatnánk erőltetetten párhuzamos fogalmazás (tágas kapu, széles út, pusztulás, sokan – szűk kapu, szoros út, élet, kevesen) nem jellemző Jézus stílusának szabad költőiségére.

Mindent eldönt végül a *tartalmi* szempont: Lukácsnál a lát-szat ellenére sem arról van szó, hogy sokan vagy kevesen jutnak-e be Isten országába, hanem az Isten országába jutás lehetséges *módjáról* és annak nehézségéről beszél Jézus (ld. Lk 845. láb.), Máté mondatai viszont *végérvényes* és pesszimista jóslatot tartalmaznak (vö. Lk 916. láb!): sokan rohannak a pusztulásba, és csak kevesen jutnak el az életre. Ennek a szemléletnek tökéletesen ellentmond, hogy Jézus rendületlenül azon fáradozott, hogy *mindenkit* meghívjon Isten országába, még a „vámosságokat és bűnösöket”, sőt ellenfeleit is (ld. pl. Mk 81., Lk 1242. – Mk 101., Lk 298. láb.).

Máté bővítménye voltaképpen a „két útnak” a hellenizmusban és a késői zsidóságban, különösen Kumránban is ismert és kedvelt tanát tartalmazza, beállítása pedig a kor apokaliptikus érdeklődését tükrözi, konkrétan az „üdvözülők” számára irányuló találgatásokat (vö. Mk 773. és Lk 843. láb.).

Krisztológia

Krisztológián azt az eljárást (folyamatot) értjük, amelynek végeredményeként Jézusból Krisztust (Messiást – és később istent) csináltak (és persze azt az egész teológiát, amely Jézussal mint Krisztussal, illetve mint istennel) foglalkozik.

Ennek Máté részéről az az első lépése, hogy Jézus életének bizonyos mozzanatai kapcsán ószövetségi, ún. **messiási „jövendölések beteljesedésére”** hivatkozik, jellemzően például evangéliumának 1-2. fejezetében, az ún. gyermekségtörténetben (1,22-23; 2,5-6; 2,15.18.23).

Máté eljárásának leggyakoribb formája az **„Emberfia-krisztológia”**, ahogyan ezt az előző alpont (Apokaliptika) 2. bekezdésében lényegében már láthattuk: „a világ végén” bíróként megjelenik egy titokzatos Emberfia, és megtartja a „végítéletet”. Az ott felsorolt helyeket még kettővel egészítjük ki: *„Ha pedig az egyik városban üldöznek titeket, meneküljétek a másikba! Mert bizony, mondom nektek: nem végezték Izrael városai-val, mire eljön az Emberfia”* (10,23). – *„Sokan mondják majd nekem azon a napon: »Uram, Uram! Nem a te nevedben próféáltunk, nem a te nevedben üztünk ki rossz szellemeket, és nem a te nevedben vittünk végbe erőteteket?» És akkor megvallom nekik: »Sohasem ismertelek titeket! Távozzatok tőlem, ti, akik törvénytelenséget tesztek!»”* (7,22-23).

Az „emberfia” („emberek fia”) kifejezés eredeti értelme a hétköznapi arám nyelvben „az ember”, „egy ember”, „az ember általában”; az „én” körülírására használták, legtöbbször olyan összefüggésekben, amelyekben a meggyaláztatás vagy a halál volt a téma. A vallási nyelvben sajátos melléközöngéje volt: „szegény, hatalom nélküli ember, aki egészen rá van utalva Istenre, és akit Isten támogat” (vö. Zsolt 8,5 és a próféta állandó „emberfia” megszólítása Ezekiel könyvében).

Jézus mindig önmaga megjelölésére használta ezt a kifejezést, szokásos alapjelentésének megfelelően, ilyenkor tehát az

az értelme, hogy „az ember általában, és így én is”, „egy egyszerű ember, mint én (is)”, „egyszerű, az embereknek kiszolgáltató, hatalom nélküli ember, akit azonban Isten a maga erejével tölt el”. Az *eredetinek* tekinthető emberfia-mondások mind ezt a jelentést hordozzák (pl. Mk 8,31; 14,41-42; Mt 11,16-19; Lk 9,44; 11,29-30.32; 12,8-9).

Egészen mást jelentett az „emberfia” a kor *apokaliptikus* irodalmában, és ennek megfelelően az itt tárgyalt mátéi helyeken is: „titokzatos, hatalmas, emberfeletti ember, aki arra lett kiválasztva, hogy meghatározott napon lejjön az égből, és dicsőséges világbíróként a büntető angyalok segítségével végrehajtsa Isten bosszúját a gonoszokon”. – *Utólag* aztán ezt a szemléletet tükröző Emberfia-mondásokat *adtak Jézus szájába* (pl. Mt 16,27; 19,28; Lk 21,25-28), illetve egyes valódi emberfia-mondásokat apokaliptikus Emberfia-mondásokkal *vegyítettek* (pl. Mk 14,62), vagy apokaliptikusan *átértelmezték* őket (pl. Mk 9,9.12-ben). Így lett az „Emberfia” titokzatos *messiási cím*.

Megerősíti az imént mondottakat, hogy 1) Jézus szenvedésbejelentéseiben nincs utalás arra, hogy ítélkezés céljából visszatérne majd valamikor, holott ez teljesen logikus lenne (Mk 8,31; 9,31; 10,33-34 és ezek párhuzamos helyein, sőt még a húsvét utáni Jézus szájába adott Lk 24,7-ben sem); ennek oka aligha más, mint hogy ezeket az összefoglalásokat hiteles jézusi mondásokból állították össze; 2) a Jézus bírói visszatéréssel kapcsolatos Emberfia-mondásokban sosincs visszautalás Jézus szenvedésére, holott ez talán még az előbbinél is logikusabb lenne; ennek oka aligha más, mint hogy a mintaadó, Hénokh-féle apokaliptikus Emberfia-szemléletből hiányzik a szenvedés mozzanata, mégpedig méltán, hiszen a szenvedés e dicsőséges Emberfia kudarcát jelentené.

A fentiekén kívül *még három esetet* érdemes kiemelnünk.

Az egyiket – más szempontból – már részletesen bemutatam a 2. alpont elején (Az igazságosság bűvöletében): Jézus alámerítése a Jordánba, és ennek mátéi értelmezése (3,13-15). Mostani nézőpontunkból ez azt jelenti, hogy a „helyettesítő (Istent)-engesztelési aktus” Jézusnak mint *Krisztusnak* Istent kiengesztelő, és ily módon az embereket „*megváltó halálának*” tanát vetíti előre.

Hasonló, rejtett krisztológiát tartalmaz Jézus és a gazdag ifjú Márknál olvasható párbeszédének, pontosabban e párbeszéd elejének mátéi átértelmezése. *Márknál* ezt olvassuk: „Amikor útnak indult, odafutott hozzá valaki, térdre esett előtte, és megkérdezte tőle: »Jó rabbi, mit tegyek, hogy örök életet örököljek?« Jézus azonban így szólt hozzá: »Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egyvalaki: Isten!«” (Mk 10,17-18). *Máténál* viszont ez áll: „Odament hozzá valaki, és ezt mondta: »Mester, mi jót tegyek, hogy örök élet legyen az enyém?« Ő pedig azt mondta neki: »*Miért kérdezel engem a jóról? Csak egyetlen valaki van, aki jó*«” (19,16-17). – A Máté által itt végrehajtott változtatás **Jézus felmagasztalását** szolgálja, azaz dogmatikai jellegű, s az igen korai „dogmafejlődés” tanúja: azt üzeni, hogy szerinte Jézus nem utasíthatta el magától a – Jézus szerint egyedül Istent megillető – „jó” jelzöt (ahogyan Márk és Lukács szerint igenis elutasította).

A harmadik eset már teljes nyíltsággal képviseli Máté krisztológiáját: „Ő így szólt hozzájuk: »De ti, mit mondotok ti, ki vagyok én?« Erre Simon Péter felelt, és ezt mondta: »**Te vagy a Messiás, az élő Isten fia.**« Jézus pedig így felelt neki: »*Szerencsés vagy, Simon, János fia, mert nem test és vér tárta föl neked, hanem az én mennyei Atyám*«” (16,15-17). – Mivel Jézus máskor kifejezetten tagadta a róla feltételezett messiasságot (ld. Mk 429., 760. és 917. láb.), ezért képtelenség, hogy itt azt állítaná: Péternek maga Isten nyilatkoztatta ki azt. Mi lehet hát a mondat eredeti értelme? Talán Jézus „színeváltozásának” elbeszélése adhat felvilágosítást (Mk 9,2-8 // Lk 9,28-36 // Mt 17,1-8): akkor valóban nem „test és vér”, nem emberi tudás és erőfeszítés, hanem a mennyei Atya „tárta fel” (talán „természetes”, talán „intuitív-karizmatikus” módon) Péter és társai számára – nem azt, hogy Jézus a Messiás, hanem azt, hogy Jézus az ő szeretett fia, és egyedül őrá kell hallgatniuk (ld. Mk 472., vö. Mk 696. láb.!).

A leglátványosabb és „perdöntő” esetként lehetne persze még hivatkozni az ún. keresztelési parancsra: „...*merítsétek alá őket az Atya és a Fiú és a szent Lélek nevében*” (28,19), de szentháromságtani megfogalmazása miatt ezt nemhogy Jézus-

tól, de még Mátétól is idegennek, következésképp nem Mátétól származó, hanem jóval későbbi betoldásnak kell tartanunk.

Viszont hivatkozhatnánk, és éppen csak jelzésszerűen utalok is jó néhány olyan mozzanatra, amelyek azt mutatják, hogy Máténál (ahogyan Lukácsnál is) már erősen jelen van az a folyamat, amely *később* majd *Jézus istenítéséhez vezet*: *a) nem mutatja be* Jézus emberi érzelmeit (747. láb.); *b) nem közli* azokat az eseteket, amikor Jézus nem képes valamire, vagy nem éri el célját (vö. Mt 8,4 – Mk 1,45; Mt 15,21 – Mk 7,24); *c) nem számol be* arról, hogy Jézus nem tud bizonyos dolgokat, és ezért komolyan gondolt kérdéseket tesz föl (vö. Mt 9,22 – Mk 5,30; Mt 14,17 – Mk 6,38; Mt 17,14 – Mk 9,16); *d) fokozza* Jézus csodáit azzal, hogy kiemeli hirtelen bekövetkezésüket (8,13; 21,19), megnöveli az érintettek számát (8,16.28; 12,15; 14,21; 15,38; 20,30) vagy hangsúlyozza, hogy Jézus kizárólag a szavával gyógyított (8,16); *e) kihagyja* a Jézushoz intézett tiszteletlen kérdéseket (vö. Mt 8,25 – Mk 4,38; Mt 14,17 – Mk 6,37); *f) idegenkedik* attól, hogy sokat beszéljen Jézus házáról (vö. 9,10.28; 12,22; 15,15.21; 17,19; 18,1 és 19,9-et a párhuzamos Márk-helyekkel).

(2019. szeptember)

Lukács kontra Jézus

Nézőpont kérdése, hogy meglepő-e, vagy sem, de tényszerűen azt lehet megállapítani, hogy Lukács *közvetlenül* sokkal kevesebbszer mond ellent Jézusnak, mint Márk és főleg Máté, de ha számításba vesszük azokat a szempontokat is, amelyek *közvetve* ugyanezt mutatják, akkor ő sem marad el a többiektől; ezeket a közvetett vonatkozásokat fogalmazzák meg *A retusálás nagymestere, Lukács* c. tanulmányom alcímei: Irtózás a személyiségtől, az érzelmektől és az indulatoktól – A konfliktusok tompítása – Megszépítés/befektetés – Hódolat a hatalomnak – Az események csodás beállítása – Jézus személyének felmegasztalása.

A most tárgyalandó szempontok az utolsó kivételével csak néhány esetben és szinte teljesen azonos arányban jelennek meg Lukács evangéliumában, annál megdöbbentőbb az utolsó, a büntető/bosszúálló Istenről alkotott kép hangsúlyos volta.

Jézus harmonizálása az Ószövetséggel

A szombati gyógyítás jogosságával kapcsolatos vitában (Lk 6,1-5), a farizeusoknak adott válaszban Lukács az 5. versben – ahogyan Máté is – *kihagyja* Jézus válaszából ezt a mondatot: „*A szombat lett az emberért, nem az ember a szombatért*”, alighanem azért, mert az még az 1. század utolsó harmadában élő keresztények szemében is elviselhetetlen eretnekség volt. Mindenesetre tény, hogy az Ószövetségben Jézus kijelentésének épp az ellenkezője áll, nevezetesen: Isten nem az ember javára, hanem saját dicsőségére rendelte el a szombati nyugalmat (2Móz 35,1-3: „A hetedik nap... *szent Jahve számára*”). Csak-hogy Jézus frontális támadást intézett a megkövesedett szombattörvény mögötti megkövesedett *istenkép ellen*, viszont Lu-

kács (és Máté) pont ezt a frontális szembenállást mosta el a kihagyással.

Jézus kezdettől fogva nem tűrte a „régí” és az „új” vegyítést (ld. Lk 5,36.37-38), és Lk 16,16-beli mondásával is – „A törvény csak Jánosig volt érvényben. Attól kezdve Isten országa hirdetik örömuzenetként” – világos választóvonalat húzott egyfelől a mózesi törvény között, amely még meghatározta Keresztelő Jánost, az isteni büntető ítélet prófétáját is (vö. Mt 3,10.12; Lk 3,17), másfelől pedig Isten országának örömuzenete között, amelyet ő maga hirdetett. – Ahogyan Máté kifejezetten (11,12: „Keresztelő János napjaitól fogva...”), Lukács itt **a szövegösszefüggés révén** akarja a Törvény „pontosításaként”, „betöltéseként” (ld. Mt 5,17-19) **beállítani** Isten országának hirdetését, nevezetesen azzal, hogy ide helyezi el a 17. versben foglalt mondat: „*Könnyebben múlik el az ég és a föld, mint hogy csak egy vonás is elveszen a törvényből.*”

Természetesen a szövegösszefüggésnél sokkal súlyosabb baj az, hogy Lukács (és Máté) kifejezetten *Jézus szájába adja* az imént idézett mondatot (Lk 16,17) – holott egyszerűen **lehetetlen**, hogy ugyanaz a Jézus, aki annak érdekében, hogy *Isten akaratát* jobban teljesíthesse, gondtalanul átlépett a szombattal, a rituális tisztasággal, a válással stb. kapcsolatos törvényeken (vö. Mk 2,15-17; 2,18-19a; 7,5-8.9-13.14-23; 10,2-9; Lk 145; 11,39-41; 19,5-7), egyúttal azt állította volna, hogy a Törvény szövegéből egy vonásnak sem szabad elvesznie. **Ellenkezőleg:** a Törvény „bőséges felülmúlását” jelölte meg az Isten országába belépés feltételeként (Mt 5,20; 5,21-22.23-24.27-28.33-37).

Ebbe a témakörbe tartozik az is, ahogyan Lukács nagyon finom módszerekkel utal arra, hogy szerinte Jézus az Ószövetség **messiási** várakozásának beteljesítője:

A jeruzsálemi bevonulás leírásában Lukács azt mondja (19,35-36): „És elvezették [a számárcsikót] Jézushoz, majd rávetvén felsőruháikat a számárcsikóra, *ráültették* Jézust. Miközben ment, *felsőruháikat* szórták le az útra.” – Márknál Jézus „*felült*” a számárra, Lukácsnál **felültetik** rá. Ez a változtatás nem ártalmatlan stíluskülönbség, hanem a bevonulás **messiási** jellegét hangsúlyozza, amikor ugyanazt a kifejezést használja, mint az 1Kir 1,33, ahol Salamon vonul királyi beiktatására („ül-

tessétek fiamat, Salamont...”). *Ugyanezt* a célt szolgálja az is, hogy Lukács kihagyja Márk szövegéből *lombos ágaknak* az útra szórását (Mk 11,8), így ugyanis kimarad egy „figyelemelterelő mozzanat”, és közvetlenül egy újabb királymotívum következik: „Erre gyorsan vették a *köntösüket*, és a lábához tették...” (2Kir 9,13).

Még egyértelműbb, mert már nem jelképes, hanem kifejezett eljárása ez Lukácsnak, amikor két verssel később (Lk 19,38) az „eredeti” Márk-szövegbe (11,9) – „Áldott legyen, aki az Úr nevében jön!” – betoldja a „király” szót: „Áldott legyen *a király*, aki az Úr nevében jön!” Ráadásul ez a betoldás végül is nem is egyszerűen Márk szövegébe, hanem a Márk által idézett 118. zsoltár szövegébe történik! A lényeg azonban az, hogy ettől a változtatástól az eredetileg *prófétai* jellegű ováció is *messiási* jelleget ölt!

Apokaliptika

Márkhoz és Mátéhoz hasonlóan Lukács is *nagy apokaliptikus beszédek*et ad Jézus szájába, mégpedig a 17,22-37-ben és a 21,8-36-ban, de aligha kétséges, hogy a korabeli apokaliptika szellemében (ld. Mk 773. és 801. láb.) értelmezte Jézusnak a minákról mondott példabeszédét is (19,12-27). Mindez azt mutatja, hogy maga sem értelmezte helyesen a 17,20-21-ben olvasható, a téma szempontjából döntő jelentőségű mondatokat, amelyekben Jézus gyökeresen elutasítja az apokaliptikus gondolkodásmódot (ld. még Lk 13,23-24!).

Szenvedésmisztika

Márktól és Mátétól eltérően Lukács tudni véli, hogy Jézus „színeváltozásakor” miről folyt a beszélgetés Mózesrel és Illéssel, nevezetesen: „Jézus elmeneteléről beszéltek, amelyet Jeruzsálemben kellett nemsokára beteljesítenie” (9,31). Ami a „kellett” jelentését illeti, ebbe itt nem szükséges belebocsátkoznunk (részletesen ld. Mk 500. láb.), a „beteljesítenie” kifejezés viszont figyelmet érdemel, mert arra látszik utalni, hogy Lukács Jézus által teljesítendő *feladatként* ábrázolja a kereszthalál elszívását.

Ez persze teljes *ellentmondásban* áll Jézus tényleges *szemléletével*, hiszen ő – bár kockáztatta, s a végén vállalta is a ke-

reszthalált, de – egyáltalán nem tekintette feladatának annak elszenvedését, sőt kifejezetten el akarta kerülni. A Getszemánikertben így imádkozott: „Atyám, ha lehetséges, távozzék el tőlem ez a pohár” (Mt 26,39)! Ahogy mások betegség/szenvedését is ki akarta iktatni a lehetőségek határai között, önmagától is el akarta hártani a szenvedést. Semmi szenvedés-vágy, semmi keresztmisztika!

És a kereszthalál elszenvedése mint feladat *ellentmondásban* áll Jézus *istenképével* is. Az átlagos bibliaolvasót sajnos megtéveszti Mk 14,36 (és párhuzamai) bevett fordítása: „De ne az történjék, amit én akarok, hanem amit te!” Mintha Isten azt akarta volna, hogy Jézust kivégezzék.

Csakhogy itt az eredetiben hiányos mondat van, amelyben a görög „*ti*” lehet alanyeset is, de lehet tárgyeset is: „ami/amit”, és ennek megfelelően a fordítás vagy „De ne *az*..., amit én akarok, hanem amit te”, vagy „De nem *azt*..., amit én akarok, hanem amit te”.

A hiány szokásos kiegészítése: „Ne az történjék, amit én akarok...” helytelen, mert *ellentétben áll* Jézus *istenképével*; az ő Istene nem akarja, hogy kegyetlenül megkínózzák és kivégezzék őt: sem azért, hogy ezzel engesztelést nyújtson neki (Róm 5,10), sem azért, hogy így mutassa meg irántunk való szeretetét (Jn 3,16; 1Jn 4,10), sem bármi egyéb okból. Isten nem „akarja”, hogy Jézus szenvedjen, csak elviseli, ha mégis szenvednie „kell” e világ törvényszerűségeinek következtében. (E törvényszerűségeket ő alkotta meg, mégsem függetlenítheti magát tőlük, ha nem akarja „bábszínházzá” lefokozni teremtését, illetve nem akar hazugságba, álságos megtévesztő műveletekbe bonyolódni.)

Jézus istenképének és szellemiségének, valamint az adott lélektani helyzetnek egyaránt megfelel viszont a „Nem azt fogom cselekedni, amit én akarok...” kiegészítés. Eszerint a) Isten csak azt akarja, azt kívánja tőle (mint minden embertől), hogy *helyesen cselekedjék*, még ha az szenvedésbe kerül is, vagyis egyenes gerinccel járja végig útját, félelem és gyűlölet nélkül; b) Jézusnak valódi „kísértése” lehetett, hogy megmagyarázza magának: *most* el kell menekülnie *innen*, hogy *később* eredményesebben dolgozhasson Istenért *másutt* (akár „pogány” vidéken is). – A

kitartást akarta Isten, az elmenekülést akarhatta Jézus. Jézus végkövetkeztetése pedig: „Nem azt fogom cselekedni, amit én akarok, hanem amit te. *Itt és most* kell félelem és gyűlölet nélkül hirdetnem az örömuzenetet a templomi hierarchiának, még ha az életembe kerül is!” Feltehetően segítette e döntésében, hogy fölerősödött benne korábbi felismerése: „Aki tönkreteszi életét az örömuzenetért, meg fogja menteni azt” (Mk 8,35).

Az is nagyon furcsa, hogy Jézus második szenvedésbejelentése (9,44) után Lukács megjegyzi: „Ők azonban nem értették ezt a beszédet, ugyanis Isten *elrejtette* előlük az értelmét, *hogy ne fogják fel...*” (9,45). Kétségtelen, hogy úgy is lehetne fordítani: „*úgyhogy nem fogták fel*”, de ebben az esetben ez a tagmondat pusztán ismétlése lenne az elsőnek („nem értették ezt a beszédet”), másfelől pedig a „hogy ne” (gör. *hina mé*) valószínűleg itt is rejtett utalás Iz 6,9-10-re, akárcsak a Lk 8,10-ben (vö. Mk 4,12). Voltaképpen mindegy, hogy melyik fordítást választjuk, mert a mondat értelmezése szempontjából az a döntő, hogy – Lukács szerint – *Isten rejtette el* előlük Jézus szavainak értelmét (maga a passzív szerkezet: „elrejtetett”, s az egész kifejezés is mint semitizmus határozottan azt mutatja, hogy *passivum divinum*ról van szó, vö. Mk 59. láb.).

Mindenesetre e betoldás miatt *Lukács ellentmondásba kerül önmagával*, hiszen a 8,10-ben – egy állítólagos jézusi mondással – azt állítja: Isten *megadta* a tanítványoknak (és csak nekik), hogy megismerjék az ő (országának) titkait, most pedig azt mondja, hogy *elrejtette* előlük a bizonyos szempontból legnagyobb titkot, vagyis hogy ha egyszer (állítólag) „Jézus a Messiás”, miért kell szenvednie.

Bizalomhiány

Jézus egyik alapvető célja az volt, hogy fölkeltse és megerősítse az Istenbe mint jóságos Atyába vetett bizalmat, ahogyan erről már nyilvános fellépésének első mondata is tanúskodik: „Itt a kedvező idő! Elérkezett Isten országa! Tekintettel erre az örömuzenetre... bízátok rá magatokat Istenre” (Mk 1,15). Annál furcsább, hogy noha Lukács sok olyan jézusi mondást és példabeszédet közöl, amelyek ezt a jézusi szándékot fejezik ki, néhány esetben – betoldásokkal vagy értelmező mondatokkal –

ennek az Istenbe vetett bizalomnak az ellenkezőjét, az *Istentől való félelmet, sőt rettegést* képviseli.

Ennek a talán leglátványosabb példája a 12,4-7-ben található. A 4. és 6-7. versben ez áll: „Ne féljete azoktól, akik megölik a testet, de aztán semmi többet nem képesek megtenni! ... Nemde öt verebecskét pár fillérért árulnak? De azért Isten egyikükről sem feledkezik meg. Nektek pedig még a fejetek hajszálait is mind számon tartja! Ne féljete! Ti az összes verebecskénél többet érte számára.” Jézus itt azzal akarta megszüntetni tanítványai félelmét a kivégzőktől, hogy megerősítette az Isten jóságába vetett bizalmukat: „Istennek még a verebekre is gondja van, hát még rátok!” Lukács azonban betoldotta az 5. verset: „*De mindjárt megmutatom nektek, kitől féljete: Attól féljete, akinek, miután megölt, hatalma van arra, hogy a gehennába hajítson titeket! Igen, mondom nektek, tőle féljete!*” Pedig képtelenség, hogy Jézus azzal akarta volna elérni az Istenbe vetett bizalom létrejöttét, hogy még nagyobb félelmet alakít ki bennünk, és éppen azáltal, hogy arra hivatkozik: Isten sokkal hatalmasabb hóhér, mint a földi hóhérok, mert nemcsak megölni képes minket, hanem kárhozatba taszítani is.

Ugyanez nyilvánul meg a minákról szóló példabeszédben (19,12-27). Jóllehet itt közvetlenül nem Istenről van szó, hanem a Lukács által apokaliptikusan értelmezett „Isten országáról” (19,11), illetve Jézusról mint az idők végén visszatérő apokaliptikus királyról, a példabeszéd szintén rettegést keltő brutalitásba torkollik: „...*az ellenségeimet, akik nem akarták, hogy királlyá legyek rajtuk, vezessétek ide, és mérsároljátok le őket a szemem láttára!*”

Az Istennel szembeni bizalmatlanságnak a fentieknél jóval enyhébb, mégis végzetes hatású megnyilvánulása az, amit Lukács az „*állhatatos imádkozásról*” tanít, mintha ezzel lehetne elérni, hogy Isten odafigyeljen ránk, és megadja azt, amire – úgy véljük – szükségünk van (amivel „a sorok között” egyúttal azt is képviseli, hogy „állhatatos imádkozással” befolyásolni lehet, és kell is Isten...). Két, eredetileg más mondanivalójú példabeszédnek a Lukács általi beállítását/értelmezését tanúsodik erről. A két példázat eredetileg alighanem összetartozott, és két képpel, de ugyanazt a mondanivalót akarta kifejezni (vö. Lk 5,36-38; 13,18-21; 14,28-32; 15,4-10):

Az éjszaka közepén felzörgetett barátról szóló példabeszéd (11,5-8) eredeti üzenete: Ha már az ember barátja sem habozik egy pillanatig sem (bármilyen fússzon is keresztül az agyán), és az éjszaka közepén is megsegíti rászoruló szomszédját (egész családja felriasztása árán is) – *ennyivel inkább* megadja Isten az embernek azt, „amire szüksége van”! – A példázat csak a szövegkörnyezet és a lukácsi betoldások révén válik az „állhatatos imádságra” irányuló biztatássá: a) A fejezet elején az egyik tanítvány kéri Jézust, hogy tanítsa meg őket *imádkozni*, mire Jézus elmondja a „Miatyánkot” (1-4. v.). b) Ezután Lukács beszúrja: „Majd így szólt hozzájuk”, és következik a felzörgetett barátról szóló példabeszéd, *mintha* még mindig az imádkozásról lenne szó. c) És „hogymég egyértelműbb legyen”, Lukács Jézus szájába adja ezt a bevezető mondatot: „*Én is azt mondom nektek*” (9. v.), *mintha* még mindig az állhatatos imára buzdításról lenne szó, amikor Jézus azt mondja: „Kérjétek, és Isten adni fog nektek! Keressétek, és találni fogtok! Zörgessétek, és Isten majd ajtót nyit nektek! Ugyanis mindenki, aki kér, kap, aki keres, talál, s a zörgetőnek megnyílik az ajtó” (9-10. v.; ennek eredeti üzenetéről ld. Lk-kommentárom, 636. láb.). – Megerősíti ezt a három érvet, hogy Mt 7,7-11 szinte szó szerint ugyanezeket a mondatokat közli, de egészen más intelmek társaságában.

Ugyanez a helyzet *a senkivel nem törődő bíróról* szóló példabeszéddel (18,2-5). Ennek az eredeti mondanivalója: Ha már egy ilyen tisztességtelen bíró is végül igazságot szolgáltat a kiszolgáltatott özvegyasszonynak, *ennyivel inkább* megadja Isten az embernek azt, amire szüksége van”, persze *nem* az ember „állhatatos imádkozásának” hatására, hanem „*eleve*”, „önmagától”, egyszerűen azért, mert ő *mindenkinek* jó *Atyja*, ahogyan a napfényt és az esőt sem „kitartó imádkozás” hatására adja igazaknak és bűnösöknek egyaránt (vö. Mt 5,45 és 6,25-33). – Csak Lukács bevezető mondata (18,1: „Példázatot mondott nekik arról, hogy mindenkor imádkozniuk kell, és nem kell belefáradniuk”) és a 6-8. versben a példázathoz fűzött értelmezése („*Halljátok meg, mit mondott a hamis bíró!...*”) kelti azt a benyomást, *mintha* itt is a helyes imádkozásról lenne szó („mindenkor és belefáradás nélkül”). Ebben az esetben persze

az özvegyasszonynak kellene a példázat középpontjában állnia, csakhogy annak főszereplője nem ő, hanem a bíró.

Büntető/bosszúálló Isten?

Aki kicsit is ismeri Lukács evangéliumát, annak számára enyhén szólva meglepő, hogy viszonylag milyen gyakran lehet találkozni benne a büntető, vagy egyenesen bosszúálló Isten képével. Az egyszerűség kedvéért az előfordulás sorrendjében vegyük szemügyre a legfontosabb eseteket!

1) A 6,20-23-ban olvasható négy „boldogmondás” után („Boldogok vagytok ti, nyomorgók... ti, akik most éheztek... ti, akik most sírtok... Boldogok vagytok, ha gyűlölnék titeket az emberek”) Lukács Jézus ajkára adva beszűr **négy „jaj-kiáltást”** (6,24-26): „*Jaj nektek, gazdagok, mert már megkaptátok a nektek járó vigasztalást! Jaj nektek, akik most elteletetek, mert éhezni fogtok! Jaj nektek, akik most nevettek, mert bánkódni és sírni fogtok! Jaj nektek, ha jókat mondanak rólatok az emberek mind!*”

Számos szempont szól az ellen, hogy ezeket a jaj-kiáltásokat hitelesen jézusinak tekintsük; lássuk a legfontosabbakat (a nyelvtani és a formai mozzanatokat figyelmen kívül hagyva):

a) E jajkiáltások szerzője *következetlenül* járt el: A 24. versben „vigasztalás” helyett – a 23. versbeli „fizetség” ellenpárjaként – „büntetésnek” kellene állnia. A „vigasztalás” egyébként a 21. és 24. vers szövegösszefüggésébe sem illik bele, mert Jézus nem vigaszt akart adni az éhezőknek, hanem kenyeret.

b) A jóllakottság és nevetés *önmagában véve egyáltalán nem* Isten- vagy emberellenes, sőt (vö. Mk 6,35-44; 8,1-9; Lk 7,34)! Csak a rászorulókkal szembeni szeretetlenség, az osztozni nem akarás Isten- és emberellenes (vö. Mk 8,14-16.21; Lk 4,18-19.21).

c) Ahogyan szinte minden vallásnak, az egész ószövetségi felfogásnak és a Jézus korabeli apokaliptikának is magától értetődő, kihagyhatatlan eleme „*a mérleg törvénye*”, vagyis a „ki-egyenlítő igazságosság” eszméje, amit egyszerűen így lehet megfogalmazni: „A jók elnyerik jutalmukat, a rosszak elnyerik büntetésüket Istentől” (illetve „az isteni ítélet nyomán a jók és a rosszak rangsora megfordul”). Itt is ezzel az eszmével van dol-

gunk (akárcsak Lk 16,25 „klasszikus” megfogalmazásában), csakhogy Jézus „botrányos módon” *elvetette* az igazságosság effajta felfogását (ld. pl. Mt 5,20; 5,45.46-48; 20,10.14 – ami azonban nem jelenti azt, hogy az igazságtalanság elvét képviselte volna, ld. Mt 20,13).

d) A Lukács-féle jajkiáltások az ószövetségi próféták fenyegetéseit idézik fel, konkrétan Izajás 61,2 szavait *Isten bosszújáról* (ld. még Iz 65,14); ámde Jézus tanításának egyik sajátossága éppen ennek az isteni bosszúnak az *elvetésében* mutatkozik meg, ahogyan ezt Názáretben programszerűen fejezte ki azzal, hogy éppen az Isten bosszújáról szóló szavakat *hagyta ki* az Izajás-idézetből (ld. Lk 60. láb.; vö. még Mt 5,45; Lk 6,35 vége és 681. láb.).

2) Amikor Jézus „apostoli próbaútra” küldte tanítványait, Márk szerint azt mondta nekik: „Ha pedig egy helység nem fogad be titeket, és nem is hallgatnak meg titeket, távozzatok el onnan, és verjétek le a port lábatokról, tanúságtételül nekik” (Mk 6,11). Lukács azonban megváltoztatja ennek a végét, így: „...– *tanúságtételül ellenük*” (9,5).

Ez a beállítás vádlókká teszi Jézus küldötteit: az ítéleten majd tanúskodnak azok *ellen*, akik elutasították őket, és porlerázásuk már előrevetíti Isten büntető ítéletét. Ennek megfelelően a második „missziós parancsban” Lukács még azt is betoldja, hogy Szodomának könnyebb sorsa lesz az ítélet napján, mint az ilyen elutasító városoknak (10,12). – Hogyan feltételezhető volna ilyeneket Istenről az a Jézus, aki egyébként azt kívánta tanítványaitól, hogy váljanak olyan irgalmassá, amilyen az Atya (Lk 6,36), és „hetvenszer hétszer” is bocsássanak meg (Mt 18,22)?

3-4) Az itt következő két esetet tulajdonképpen már említettük a *Bizalomhiány* alpontban, csak más szempontból, ezért most nem részletezzük őket, csak az új nézőpontot emeljük ki.

A 12,5-ben Lukács szerint Jézus annak a büntető Istennek a képével fenyegetőzött, akinek „*hatalma van arra, hogy a gehennába hajítsa*” az embereket.

A 19,27-ben (az értelmezéstől függően) Jézust vagy Istent jelképező király Lukács szerint ezt a parancsot adja ki:

„...*ellenségeimet, akik nem akarták, hogy királlyá legyek rajtuk, vezessétek ide, és **mészároljátok le őket a szemem láttára!***”

5) Amikor Jézus utoljára ment föl Jeruzsálembe, a város közelébe érve megsiratta azt, és így szólt: „Bár felismerted volna te is a békesség feltételeit” (Lk 19,41-42a)! Majd Lukács szerint így folytatta: „*Most azonban el lettek rejtve szemeid elől. Mert olyan napok jönnek majd rád, amikor ostromsáncot emelnek ellened ellenségeid, és körülvesznek, és mindenfelől szorongatnak, és **a földdel tesznek egyenlővé téged és benned lakó gyermekeidet, és nem hagynak követ kövön benned, mivel nem ismerted fel meglátogatásod kedvező idejét***” (Lk 19,42b-44).

Lukács ezzel rettenetesen meghamisította Jézusnak a 42a versbeli szomorú sóhaját: szerinte Isten (a görögben *passivum divinum*) először elrejtí a nép szeme elől, ami békességét szolgálhatta volna, aztán büntetésül azért, mert nem látott, ellenségével a földre tiportatja. – Micsoda istenkép! Miféle Isten ez? Mi köze ennek „a tékozló fiú apjához” (15,11-32)? Ámbár ez a látásmód kétségtelenül „komoly bibliai alapokon” nyugszik: Isten (állítólag) előbb megkeményíti a fáraó szívét, hogy ne engedje el országából a hébereket (2Móz 4,21; 7,3; 14,8), aztán büntetésül keményszívűségéért a tengerbe fojtja őt egész seregével együtt (2Móz 14,6-9.23.28). Mellesleg már az is hiteltelenné teszi a 43-44. verset, hogy tartalma és stílusa egyaránt jellegzetesen *apokaliptikus* (vö. Lk 17,22-37; Mk 773. és 801. láb.).

6) A „gonosz szőlőmunkásokról” szóló példabeszéd után Márk szerint Jézus egy zsoltáridézettel szembesítette ellenfeleit: „Az a kő, amelyet a házépítők elvetettek, az lett sarokkővé” (Zsolt 118,22). Lukács azonban – Mátéval együtt – még hozzátéti Jézussal: „*Mindenki, aki erre a kőre esik, **szétzúródik, akire pedig ráesik, azt összemorzsolja.***”

Már a kép ellentmondásossága is felhívja a figyelmet e mondás hiteltelenségére: a falba beépített sarokkőre nem lehet ráesni... Nyilvánvaló, hogy itt a Jézustól idegen, kora keresztény apokaliptika (vö. Mk 773. láb.) szólal meg Lukács közvetítésében (akárcsak más példázatok kiegészítésében, pl. Lk 14,24). A valódi Jézus nem szétmorzsolni akarta ellenfeleit – válaszul arra, hogy nem ismerték fel benne Isten követét –, hanem megmenteni (ld. Lk 1011. láb., 4. bek.).

7) Keresztútján Jézus így óvta az öt gyászoló és sirató asszonyokat: „Jeruzsálem leányai, ne miattam sírjatok! Sírjatok inkább magatok miatt és gyermekeitek miatt” (Lk 23,27-28)! Lukács ehhez hozzáteszi indoklásképpen, mintha szintén Jézus mondta volna (23,29-30. v.): „*Mert íme, **olyan napok jönnek, amikor azt mondják majd: »Szerencsések a meddők; azok az anyaméhek, amelyek nem szültek, és azok az emlők, amelyek nem szoptattak!« Akkor majd kezdik mondani a hegyeknek: »Essetek ránk!« És a domboknak: »Takarjatok el minket!«***”

Ám az apokaliptikus ítélet e megjövendölésének betoldásával (vö. 13,34-35; 19,43-44; 21,23-24) Lukács épp az ellenkezőjére fordítja Jézus mondanivalóját: a népe iránti aggodásból és jósból (Lk 1633. láb., 2. bek.!) Isten bosszúja és ítéletének tüze lesz (vö. Lk 868., 1302., 1410. és 1520. láb., illetve Lk 3,9.17), ráadásul a figyelmetlen olvasó számára lehetetlenné teszi, hogy felismerje: a 23,31-ben nem Istenről van szó, hanem a *rómaiakról* („Mert ha már a nedvdús fával ezeket teszik...”).

Nehéz fölfogni, hogy az a Lukács, aki evangéliumának 15. fejezetében Jézust idézve az elveszett bárányát kereső pásztorként, az elveszett drachmáját kereső asszonyként és tékozló fiának feltétel nélkül megbocsátó apaként jelenítette meg Istent, hogyan rajzolta meg sokszorosan a büntető, sőt bosszúálló Isten képét. Ám a tények tények.

(2019. október)

Evangélisták egymás között

A retusálás nagymestere, Lukács

Hogyan változtatta meg Lukács
az általa átvett Márk-szövegeket?

Lukács evangélista – ahogyan Máté is (vö. két forrás-elmélet) – bizonyos részeket „egy az egyben” átvett Márk evangéliumából. Ez az „egy az egyben” azonban nem jelenti azt, hogy szó szerint, hanem nagyon is sok, kisebb-nagyobb változtatással. E változtatásokat alaposan szemügyre véve azt láthatjuk, hogy azok egyáltalán nem véletlenszerűek, hanem tudatos szerkesztői-teológusi beavatkozás eredményei. Az alábbiakban e változtatások legjelentősebbjeit vesszük szemügyre, mintegy százat, mégpedig úgy, hogy az enyhébbektől haladunk a súlyosabbak felé.

Irtózás

a személyességtől, az érzelmektől és az indulatoktól

A jerikói vak meggyógyításának történetében (Mk 10,46-52) Lukács számára (18,35-43) annyira nem fontos a személyesség, hogy nemcsak a vaknak a tanítványok részéről történő bátorítását hagyja ki („Bátorság! Állj föl! Téged hív!”), hanem még csak a nevét (Bartimeusz) sem említi meg. – A Getszemáni-kerti jelenetben (22,47-48) Lukács szerint Júdás nem szólítja meg Jézust („Rabbi!?”: Mk 14,45), és nem derül ki, hogy Júdás valóban megcsókolta, sőt „izgatottan megcsókolta”-e Jézust (Mk 14,45), csupán Júdás e szándékáról esik szó: „megközelítette Jézust, hogy megcsókolja” (22,47).

A leprás megtisztításának történetében (5,12-16) Lukács minden olyan mozzanatot kihagy Márk leírásából, amely a Jézusban zajló érzelmekre és indulatokra utal: „haragra gerjedt; megégett rajta a szíve; ráripakodott, és rögtön kidobta [helyette:

felszólította]” (Mk 1,41.43). – Ugyanez ismétlődik a béna kezű ember meggyógyításakor (6,6-13): elhallgatja, hogy Jézus „harraggal végignézett” ellenfelein, és mivel „részvétet érzett irántuk”, „szomorú volt” szívük megkövesedettsége miatt (Mk 3,5).

Amikor kisgyermekeket visznek Jézushoz, hogy megáldja őket (18,15-17), Lukács nem említi meg Jézusnak a tanítványok elutasító magatartása miatti bosszúságát, és azt, hogy keményen rájuk szólt (Mk 10,14), de azt a személyes gesztusát sem, hogy „átkarolta” a gyermekeket, és „rájuk téve kezét, megáldotta őket” (Mk 10,16).

A „gazdag ifjú” története (18,18-27) önmagában véve is gazdag példatára Lukács szóban forgó vonásának: a gazdag ifjú nála nem „fut oda” Jézushoz és nem „esik térdre” előtte (csak: „megkérdezte”); nem említi meg, hogy Jézus „ránézett” és „megkedvelte”, s ugyanígy törli az ifjú érzelmi reakcióját, azt, hogy Jézus szavai nyomán „elkomorodott” és „szomorúan távozott”, majd a tanítványokét is, akik „elborzadtak”, amikor Jézus tudatosította bennük, hogy a gazdagság valóban akadálya az Isten országába jutásnak (Mk 10,17.21.22.24). Úgy látszik, Lukács nagyon nem kedvelte a szemkontaktust, mert a folytatásban ismét kihagyja Márk megjegyzését arról, hogy a gazdag ifjú távozását követő beszélgetésben Jézus „ránézett” a tanítványokra, és úgy szólt hozzájuk (Mk 10,27).

Nem sokkal ezután (18,31) Lukács megint elhallgatja a tanítványok, illetve a Jézus körüli tágabb kör érzelmeit, amelyek akkor támadnak bennük, amikor észreveszik, milyen elszánt-sággal indul Jézus Jeruzsálembe, várható végzete felé: „elborzadtak”, illetve „féltek” (Mk 10,32).

A jerikói vak meggyógyításának elbeszélésében Lukács kicseréli a vak koldus bensőséges érzelmekre utaló „Rabbuni!” megszólítását (Mk 10,51; ezt a megszólítást kizárólag Mária Magdolna használja még Jn 20,16-ban!), és a távolságtartó „Uram”-mal (*küriosz*) helyettesíti (18,41).

Lukács még az Olajfák-hegyi jelenetben (22,39-42) sem tűri a nagy érzelmeket: nem említi meg, hogy imádságához Jézus maga mellé vette Pétert, Jakabot és Jánost (feltehetően azért, hogy enyhítsék magányát), nem közli, hogy Jézus „kezdte megborzadni” és „kezdte elveszíteni nyugalmát”, kihagyja Jé-

zus megrendítő vallomását: „Halálosan szomorú vagyok”, és szerinte Jézus nem „leborult a földre”, csupán „letérdelt” (Mk 14,33-35).

A konfliktusok tompítása

Az emberek közötti konfliktusok többnyire tele vannak érzelmekkel és indulatokkal, így a fentiek után már nem csodálkozhatunk azon, hogy Lukács lépten-nyomon enyhíti a konfliktusokat, mindenekelőtt és túlnyomórészt *Jézus és közvetlen tanítványai* konfliktusait:

A magvetőről szóló példabeszéddel kapcsolatosan Lukács (8,11) nem említi a tanítványok értetlenségét, és azt, hogy Jézus emiatt megdorgálja őket (Mk 4,10.13), a tengeri vihar jelenetéből pedig kihagyja (8,24) a tanítványok Jézusnak tett szemrehányását: „Nem törődöl azzal, hogy (elveszünk)?” (Mk 4,38), de ugyanígy kihagyja Jézus szemrehányását is: „Miért vagytok ennyire gyávák?” (Mk 4,40), és van itt még egy „finomság”: Jézus Márknál olvasható kérdését (4,40): „Hogyan van az, hogy még mindig *nem* bíztok [Istenben]?” Lukács átfoglalja: „*Hol* van a bizalmatok?” (8,25), azt sejtetve ezzel, mintha a tanítványoknak már meg lenne a hiányolt bizalmuk, csak éppen „nem lenne náluk”, vagy nem tudnák „tettekre váltani”. A vér-folyásos asszony gyógyulásának történetéből Lukács kihagyja (8,45) az egyik tanítvány tiszteletlen megjegyzését: „Látod, (hogy a tömeg szorongat téged), és [mégis] azt kérdezed, »ki érintett meg engem«” (Mk 5,31). Jézus első szenvedés-bejelentése után Márknál Jézus és Péter összetűzése, majd Péter erélyes rendreutasítása következik (8,32-33: „Péter kezdett keményen beszélni vele... Ő azonban keményen rászólt Péterre...”), Lukács viszont nemes egyszerűséggel átlép ezen (9,22), ahogyan a Zebedeus-fiak nagyra törésének esetén (Mk 10,35-38), illetve az ebből fakadó bonyodalmakon is (Mk 10,41) is (Lk 18,35).

Felvetődhet a kérdés, milyen szándék vezette ebben Lukácsot. Talán nem tévedünk nagyot, ha azt gondoljuk, hogy a tanítványok és Jézus „jó hírét” egyaránt óvni akarta. Mindenesetre nem csupán az ő viszonylatukban találkozunk ezzel a jelenséggel:

Jézus názáreti fellépésének ábrázolásából Lukács törli (4,24) Jézusnak azt a megjegyzését, hogy „családja és rokonai” is megvetik a prófétát (Mk 6,4), ahogyan *Jézus és családja* konfliktusának történetéből is (Mk 3,20-22.31-35) – Máté evangéliumához (Mt 12,24) hasonlóan – kihagyja (11,15), hogy rokonai háborodottnak tartották Jézust, és haza akarták vinni (Mk 3,21), és nem közli (8,21) Jézus kemény kérdését: „Ki az én anyám, és kik az én fivéreim?” (Mk 3,33).

Lukács a *Jézus és a farizeusok* közti konfliktusok élet is elveszi azáltal, hogy a szombati kalásztépés miatt a farizeusok nem közvetlenül Jézusnak címezik kritikájukat (Mk 2,24: „Miért tesznek...?”), hanem a tanítványainak (6,2): „Miért teszitek azt, amit szombaton nem szabad?” (Igaz, a vámosokkal egy asztalhoz ülés ügyében Márknál is így járnak el a farizeusok: Mk 2,16.)

Lukács másképp láttatja *Jézus és a tömeg* konfliktusát is: Jézus úgy látta, hogy az őt körülvevő csodapropaganda árt a küldetésének, ezért menekült a tömeges gyógyítás igénye elől, és „puszta helyekre” vonult vissza (Mk 1,45), Lukács azonban csupán Jézus imádkozási szándékával magyarázza ezt a visszavonulást (5,16). Persze a két indoklás nem zárja ki szükségképpen egymást, hiszen egyszer hasonló helyzetben Jézus Márk szerint is imádkozni vonul vissza, hogy tisztázza tennivalóját (Mk 1,35).

Megszépítés – befektetés

Egy jelentős, később tárgyalandó területet („Pilátus és a rómaiak”) leszámítva, ez a lukácsi vonás tulajdonképpen *egy* embercsoporttal, *Jézus tanítványaival* kapcsolatban jelenik meg: a szerző általában igyekszik mentegetni, megszépíteni a tanítványok negatív megnyilvánulásait, vagy a velük összefüggő negatívumot.

Az esetek több mint felében a „főapostol”, Péter a kedvezményezett: Jézus első szenvedésbejelentésének elbeszélése után Lukács kihagyja (9,22) Péter és Jézus „összetűzését”, illetve Péter erélyes rendreutasítását Jézus részéről (Mk 8,32-33); az utolsó vacsora történetéből törli (22,34) Péter másodszori fogadkozását, hogy semmiképpen sem fogja megtagadni Jézust

(Mk 14,31a); a Getszemáni-kerti események bemutatásakor nem közli Jézus Péternek tett szemrehányását: „Simon, te alszol? Nem volt erőd egy órán át résen lenni?” (Mk 14,37); Jézus letartóztatása után nem beszél (22,60) Péter átkozódásáról és esküdözéséről: „Nem ismerem azt az embert...” (Mk 14,71). Van még egy más jellegű, nem túl jelentős eset: a gazdag ifjú távozása után Márknál azt mondja Péter Jézusnak: „Nézd csak! Mi mindent elhagytunk...” (Mk 10,18), Lukácsnál viszont: „Nézd csak! Mi elhagytuk a tulajdonunkat...” (18,28); Lukács ezzel – úgy tűnik – szerényebbnek tünteti fel Pétert, mint Márk.

Hasonlóan jár el Lukács a Zebedeus-fiakkal, illetve általában a tanítványokkal is: egyszerűen kihagyja (18,35) Jakab és János pozíciószerezési törekvésének történetét (Mk 10,35-41); nem említi meg (22,34), hogy Péterhez hasonlóan a többi tanítvány is ismételten fogadkozott: nem fogják megtagadni Jézust (Mk 14,31b); a tanítványok Getszemáni-kerti elalvását (Mk 14,37) szomorúságukkal magyarázza (22,45); végül nem közli (22,53), hogy Jézus letartóztatása után tanítványai „mind elhagyták őt, és elfutottak” (Mk 14,50).

Érdekes, hogy miközben Lukács mindenáron jó színben akar feltüntetni tizenegy tanítványt, annál inkább igyekszik – kezdetől fogva! – befeketíteni a tizenkettediket, Júdást: A Tizenkettő kiválasztása után, nevük felsorolásakor Márk úgy beszél Júdásról, mint aki aztán „kiszolgáltatta” Jézust (Mk 3,19), Lukács viszont már ekkor „árulónak” nevezi őt (6,16).¹ Az árulás bekövetkezésekor aztán Lukács egyesén démonizálja Júdást; Márk csak annyit mond: „Elment a főpapokhoz, hogy kiszolgáltassa nekik Jézust” (Mk 14,10), Lukács viszont így fogalmaz: „A Sátán bement Júdásba ... ő elment, és megbeszélte a főpapokkal” (22,3), majd még egyszer hangsúlyozza, hogy Júdás „beleegyezett” a főpapok ajánlatába, hogy pénzt adnak neki árulásáért (22,6). (Vö. Mt 27,3-8 <—> ApCsel 1,16-19.)

Az előző alpontban felvetett kérdést, hogy a konfliktusok tömpítésével Jézus és a tanítványok „jó hírért” *egyaránt* akarta-e

¹ A „kiszolgáltatás” azért nem nevezhető olyan durva kifejezésnek, mert Jézus még Istenről is úgy beszél, mint aki „kiszolgáltatja” az embert, s így Jézust is: Mk 9,31; Lk 9,44 – vö. Mk 8,33; Mt 16,22-23!

óvni Lukács, most talán egyértelműbben válaszolhatjuk meg: inkább a tanítványokét.

Mindenesetre meg kell még említenünk Lukács megszépítő eljárásának további „tárgyait” is: egyrészt az orvosokat, akikkel kapcsolatban – legalábbis számos ősi kódex szövegében – nem közli (8,43) Márknak azt a megjegyzését, hogy a vérfolyásos asszony „sok orvostól sokat szenvedett, mindenét, amije volt, rájuk költötte, mégsem lett belőle semmi haszna, hanem csak rosszabbul lett” (Mk 5,26): sajátos jelenség ez annak fényében, hogy Lukács maga is orvos volt (vö. Kol 4,14); másrészt nagyon határozottan jelentkezik Lukács mentegető-megszépítő eljárása Pilátussal és a rómaiakkal kapcsolatban – de jelentősége miatt ezt már külön pontban tárgyaljuk.

Hódolat a hatalomnak

Enyhén szólva is meghökkentő Lukács megszépítő eljárása azokban az esetekben, amikor a legfőbb hatalmasságokról van szó: a helyi uralkodóról, Heródes Antipász negyedes fejedelemtől, illetve a megszálló római hatalom legfőbb helyi képviselőjéről, Pilátusról és annak katonáiról.

Lukács egy félmondattal utal ugyan Keresztelő János *Heródes* által történt kivégzésére (9,12), de annak részletes elbeszélésétől (Mk 6,17-29) eltekint.² Heródes Jézusra irányuló kivégzési szándékát is csak a farizeusok szájába adva közli (13,31). Ugyanakkor viszont felvilágosult hellenista uralkodóként mutatja be Heródest, olyanként, aki nem osztja a köznép babonás, csodaváró nézeteit (9,7-9).

Ami *Pilátus* szerepét illeti, Lukács háromszor is hangsúlyozza ártatlanságát, s azt mondhatja vele: „Nem találtam benne semmit, ami halálbüntetésre adna okot” (23,4.14.22). Ellene lehetne vetni, hogy Márk (15,9-10) és a többi evangélista is hasonlóan jár el (Mt 27,18.24; Jn 18,38; 19,4.6). Csakhogy:

² Hogy ez mennyire nem tekinthető véletlennek, határozottan mutatja az Apostolok cselekedeteiben tanúsított magatartása: még csak nem is utal arra, hogy – legalábbis az egyöntetű egyházi hagyomány szerint – a rómaiak kivégezték Pált, hanem egészen más légkört sugallva így zárja művét: „Két álló esztendeig maradt bérbe vett szállásán, mindenkit fogadott ... és ... akadálytalanul tanított...”: Csel 28,30-31.

általánosságban nézve azt látjuk, hogy minél később keletkezett egy evangélium, annál kevesebb felelősség terheli benne a római államot, s annál súlyosabbnak látszik a zsidók felelőssége, olyannyira, hogy a legkésőbbben keletkezett János-evangéliumban már maga Jézus is mentegeti Pilátust, és kijelenti, hogy a zsidóknak nagyobb bűnük van (Jn 19,11).

Konkrétan pedig a következőket tapasztaljuk: Lukács gondosan kerüli annak kimondását, hogy Pilátus, Róma helytartója hozta meg a halálos ítéletet (Mk 15,15: „kiszolgáltatta, hogy keresztre feszítsék”), és finoman csak annyit mond: „kiszolgáltatta akaratuknak” (23,25) – tudniillik a zsidókénak. Továbbá „megkorbácsolás” (Mk 15,15) helyett szépítően csak „megfenyítésről” beszél (23,16), de aztán nem közli a megfenyítés megtörténtét (Mk 15,15), sem Jézusnak a római katonák általi kigúnyolását (Mk 15,16-20), sőt Márkkal ellentétben (Mk 15,16.20) azt sem mondja meg világosan, hogy a halálos ítélet római katonák hajtották végre, viszont kifejezetten azt a benyomást kelti, hogy a zsidók ölték meg (ld. ismét 23,25-öt, illetve a 23,25-26 szövegösszefüggését: „...Jézust pedig kiszolgáltatta akaratuknak. Amikor elvezették...” Kik? A szöveg nyelvtani értelméhez ragaszkodó olvasó csak úgy értelmezheti ezt, hogy a zsidók; vö. még 23,33). Csupán „hab a tortán”, hogy cirénei Simonra vonatkozóan azt mondja, hogy „megragadták” (23,26), szemben Márk kifejezésével, hogy „kényszerítették” (Mk 15,21) – ez utóbbi kifejezés ugyanis kifejezetten a római katonák „munkaszolgálatra kötelezési” jogára utal (vö. Mt 5,41!).

És „hogy teljes legyen a kép”, Lukács még a sajnálatos események elmúltával, az emmauszi tanítványok történetében is következetesen kimentí Pilátust és a rómaiakat, amikor ezeket a szavakat adja az egyik tanítvány szájába: „...miként szolgáltatták ki főpapjaink és elöljáróink halálos ítéletre, és miként feszítették keresztre” (24,20). Nem mondja meg, hogy kinek szolgáltatták ki, és azt sem, kik feszítették keresztre. A 23. fejezettel ellentétben itt még a tágabb összefüggés sem segíti az olvasót, aki csak arra gondolhat: a zsidó főpapok és elöljárók saját bíróságuknak szolgáltatták ki Jézust, és e bíróság ítéletvégrehajtói feszítették őt keresztre.

A dolgok jellegzetes eltúlzása

Mielőtt bemutatnánk Lukács eljárásának további két fontos vonását, „előkészítésül” rámutatunk arra, hogy Lukács a témától függetlenül szerette eltúlozni, felnagyítani a dolgokat.

Simon Péter anyósának meggyógyítása előtt Márk csak anynyit jegyez meg, hogy „lázasan ágyban feküdt” (Mk 1,30), Lukács szerint viszont „nagy” láz „gyötörte” (4,38). – A „végidőkről” szólva sem elégszik meg azzal, hogy „itt is, ott is földrengés lesz” (Mk 13,8), azt írja: „nagy földrengések lesznek” (21,11). – Az első tanítványok meghívása után Márk azt írja, hogy „otthagyták hálóikat”, illetve „otthagyták a hajóban apjukat” (Mk 1,18.20), Lukács azonban azt állítja, hogy „mindent elhagytak” (5,11); ugyanígy a vámos Lévi meghívása után: „mindent hátrahagyva felkelt, és követte őt” (5,28). (Ha ez így volt, hogyan rendezhetett ezután még „nagy vendégséget” Jézusnak, ráadásul úgy, hogy „nagy tömeg vámos és más hasonló ember ült velük asztalhoz” [5,29]? Vagy egészen mást kell értenünk „mindent otthagyáson”, mint megszoktuk?) – Az ún. „Mezei beszéd” (= Máténál „Hegyi beszéd”) előtt Lukács arról számol be, hogy „nagy népsokaság” tódult Jézushoz, ő pedig „mindenkit” (= minden beteget) meggyógyított (6,19), holott Márk itt csak úgy fogalmaz, hogy „sokakat” meggyógyított (3,10). A „minden” vagy „mindenki” betoldása egyébként is kedvenc szokása Lukácsnak, ld. még például Mk 10,21 // Lk 18,22; Mk 13,28 // Lk 21,29. – Lukács két, Márkéval párhuzamos gyógyítási történetben is hangsúlyozza, hogy a gyógyítást kérő apa „egyedüli”, ill. „egyetlen” gyermekéről van szó (8,42; 9,38), noha Márk erről nem tud (Mk 5,23; 9,16). (A „naini ifjú feltámasztásának” más evangélistáknál nem található elbeszélésében is azt mondja: „anyjának egyetlen fia” volt: 7,12.)

Az események csodás beállítása

Aligha lehet kétséges, hogy Jézus nyilvános működésének a tanítás mellett a gyógyítás (tágabban: a szükségét szenvedő embereken segítés) volt a másik legfontosabb tartalma (Mt 4,23), s ez a két feladat alkotja Jézus ún. missziós parancsának tárgyát is (Mk 3,14-15; Lk 9,1-2). – A pontosság kedvéért azonban hozzátehetjük: Jézus gyógyításai helyett talán helye-

sebb lenne Jézus általi gyógyulásokról beszélni, hiszen ő maga mondta ismételten a meggyógyultaknak: „A bizalmad (‘hited’) mentett meg téged” (Mk 5,34; 10,52; Mt 9,29; Lk 7,50; 17,19 – vö. Mk 6,5). Másfelől magát a „gyógyítás” szót is óvatosan kell használnunk, hiszen a legtöbb szöveghelyen nem a „gyógyítani” jelentésű *iaszthai* igével találkozunk, hanem a tágabb és „gyengébb” értelmű *therapeuein*-nel (ápol, gondoz, ellát, gondoskodik, orvosi ápolásban részesít).

Ugyanakkor három fontos tény is meg kell állapítanunk: *a)* Jézus nagyon rossz véleménnyel volt azokról, akik „bizonyító csodákat” kívántak tőle: „gonosz és hűtlen nemzedéknek” nevezte őket (Mk 8,12-13; Mt 12,38-41; 16,1-4). – *b)* Valósággal menekült azok elől, akik *csak* a „csodadoktort” látták benne, és ebben az összefüggésben azt hangsúlyozta, hogy küldetése az evangélium hirdetése (Mk 1,32-34.35-38). – *c)* Kezdetől fogva szigorúan tiltotta a „csodapropagandát” (Mk 1,44; 2,11; 7,36; 8,26), mert úgy gondolta, hogy az nagyon ártalmas igazi küldetésére nézve.

Mindennek ellenére már Márk evangélista is nemegyszer fantasztikus csodaként állít be eredetileg természetes módon (a gyógyulások esetében *például* pszichoszomatikusan) is magyarázható eseményeket (vö. 4,39; 5,28-29; 5,13.15; 6,56; 9,25; 11,20-21) – Lukács azonban még Márkon is túleszt, és mindent a lehető legcsodásabb beállításban ábrázol:

Jézus Keresztelő János általi alámerítésének jelenetében Márk azt írja, hogy a Lélek „galambként [= „szelíden” vagy „egyenesen”] *beléje* szállt” (Mk 1,10), Lukács viszont azt írja, hogy „*testi alakban* galambként leszállt rá” (3,22) vagyis egy Jézusban végbement, azaz *belső*, szellemi-lelki folyamatot *külső*, testi-fizikai valósággá alakít át [megalapozva ezzel a későbbi szentháromságtani dogmát], ami így már látványos csodának tűnik: a láthatatlan Isten szemmel látható módon jelenik meg.

Jézus názáreti fellépésének leírása után Márk annyiban foglalja össze a hatást, hogy falubelijeit „eltántorultak tőle” (Mk 6,3), Lukács szerint azonban „elteltek haraggal..., és kiűzték őt a városból, a hegy meredélyéig, hogy letaszítsák – ő azonban keresztülhaladt közöttük, és elment” (4,28-30). Ezt a könnyed és akadálytalan „keresztülhaladást” és „elmenést” lehet persze

természetes módon, Jézus szellemi fölényeként is értelmezni, de talán nem tévedünk, ha azt gondoljuk, hogy valójában Lukács misztikus-természetfölötti beállításáról van szó.

Simon Péter anyósa meggyógyításának történetét (Mk 1,30-31) Lukács szinte minden mozzanatában átalakítja (4,38-39). Az esemény természetesen csodaként jelenik meg Márknál is, de Lukács minden mozzanatot tovább fokoz: Az egyszerű „odament hozzá, megragadta a kezét, és talpra állította; erre elhagyta őt a láz, és felszolgált nekik” helyett ezt olvassuk: „odament hozzá, föléje hajolt, keményen rászólt a lázra, s az elhagyta őt, ő pedig azonnal felkelt, és felszolgált nekik”.

Annak érdekében, hogy az eredeti beteggyógyításból (Mk 5,21-24.35-43) halottfeltámasztást csinálhasson, Jairus lányának történetében Lukács (csupán ebből a szempontból!) négyszerezsen megváltoztatja Márk szövegét (8,40-42.49-56): *a*) Márk azt írja, hogy a lány „a végét járta”, Lukács azt mondja, „haldoklott” (42. v.). *b*) Márknál azt a hírt hozzák Jairus házából, hogy „meghalt” (= „beállt a halál”, *aoisztosz*), Lukács azt írja (49. v.), hogy „halott” (a *perfectum* a halál visszavonhatatlanságát, végérvényességét fejezi ki). *c*) Az „erre kinevették” után Lukács betoldja (53. v.): „mert *tudták*, hogy meghalt” (= „beállt a halál”, *aoisztosz*). *d*) Jézus felszólítása után („Gyermekem, ébredj föl!”) Lukács betoldja (55. v.): „erre visszatért a szelleme”, hogy ezáltal hangsúlyozza: a gyermek voltaképpen már a túlvilágról tér vissza.

Az első „kenyérszaporítás” (Mk 6,35-44) elbeszélésekor Lukács (9,12-17) rögtön a lényegi események élére állítja azt az adatot, hogy „mintegy ötezer férfi volt jelen”, ily módon fokozva a várakozást, illetve a „csoda” hatását az olvasóra. Aztán pedig a 16. versben az „azokat” betoldásával megváltoztatja az *eulogészen* (= áldást mondott, hálát adott) ige jelentését: a kenyér (és a halak) fölött elmondott *hálaadó imából* ezáltal a kenyér (és a halak) *megáldása*, azaz „kenyérszaporítást” eredményező varázsszavak lesz³: „megáldotta azokat”⁴ – „és a tanítványoknak adta, hogy tegyék oda a tömeg elé”...

³ Pedig hasonló helyzetben, a 22,19-ben tudja, hogy az *eulogein* jelentése ebben az összefüggésben megegyezik az *eukharisztein*-ével.

Végül az „üres sír” jelenetét (Mk 16,1-8) említjük meg. Hogy az események rendkívülien csodás jellegét hangsúlyozza, Lukács (24,1-9) (ismét csupán ebből a szempontból) négyszer is megváltoztatja Márk szövegét: a) Márk szerint az asszonyok egy „fiatalembert” találtak az üres sírban, Lukács viszont „két férfiről” beszél, s ezzel égi jelenségre utal (vö. Lk 9,30; ApCsel 1,10), amit az is alátámaszt, hogy a 24,23-ban „angyalokként” azonosítja őket. b) Márk azt mondja, hogy a szóban forgó fiatalembert „ült”, Lukácsnál azonban a két férfi „odalépett”, amit úgy is lehetne fordítani, hogy „megjelent”, mivel ez a megjegyzés szintén „földöntúli jelenségre” utal, vö. Lk 2,9 és ApCsel 12,7. c) Márk ábrázolásában az asszonyok attól „rettentek meg”, hogy az üresnek hitt sírban mégiscsak találtak valakit (Mk 6,5), Lukácséban ellenben a két férfi „földöntúli” mivoltától („villogó ruhában”), aminek hatására állítólag „a föld felé fordították arcukat” (24,5). d) Márknál a fiatalembert azt mondja a Jézust kereső asszonyoknak, hogy azért nincs ott, mert „Isten fölébresztette” (16,1: *égerthé*), s ezzel legalábbis nyitva hagyja a történetek természetes értelmezésének lehetőségét („Jézus magához tért”)⁵, Lukács azonban az „angyalok” szájába ad egy Márknál nem található kérdést: „Miért keresitek az élőket a halottak között?” (24,5)⁶, s ezzel újból Jézus „feltámadásának” csodás voltát húzza alá.⁷

⁴ Tény, hogy ez a formula már Márknál is megtalálható a második „kenyérzaporítási” történetben (8,7), de csak a halakra vonatkoztatva – s a **D** kódex ki is javítja az *eulogészasz auta-t eukharisztészasz-ra*.

⁵ Az *egeirein* ige azt jelenti: felállít, talpra állít, felébreszt, bajból kihúz. A szenvedő szerkezet (*passivum divinum*) ajánlja az „Isten fölébresztette” fordítást, amely egyúttal a korabeli zsidó gondolkodásmódot is tükrözi, de elvileg ugyanolyan helyes lenne a „*fölbredt, magához tért*” fordítás is.

⁶ Máté aztán, ha lehet, még inkább „egyértelműsíti” a dolgot, amikor így fogalmaz: „*föltámadt a halottak közül*” (28,7).

⁷ Kiegészítésül megjegyezhetjük, hogy az emmauszi tanítványok történetében – 24,13-35 – Lukács legalább nyolc olyan megjegyzést tesz, amelyek fantasztikus csodák sorozataként állítják be a leírtakat, ld. Lukács-kommentárom 1718., 1728., 1730., (1735.), 1737., 1939., 1740., 1744. és 1745. lábjegyzetét.

Jézus személyének felmagasztalása

„Az események csodás beállítása” nyilvánvalóan teljesen tudatos Lukács részéről, és nem is öncélú: Jézus jelentőségének felnagyítását, személyének felmagasztalását szolgálja, teológiailag szólva: krisztologizálással (vagy ha úgy tetszik: messianizálással) van dolgunk, és azt figyelhetjük meg, milyen eszközökkel állítja be Jézust Krisztusként (= Messiásként). Lásunk előbb néhány apróbb és konkrétabb mozzanatot, majd az elvontabbakat és teológiailag jelentősebbeket.

Márk leírásában a gerázai megszállott ún. elhárító varázsszavakkal akarja rábírní Jézust a gyógyításra („Megesketlek az istenre” = „istenre hivatkozva kényszerítelek”: Mk 5,7), Lukácsnál azonban egyszerűen csak kéri őt, ami azt sugallja, hogy eleve elismeri Jézus fennhatóságát (8,28).

Jairus lánya meggyógyításának történetében Márk szerint Jézus csupán annyit mond az apának: „Ne félj! Csak bízzál [Istenben!]” (Mk 5,36). Ez Jézus realizmusát mutatja; egyszerűen bátorítja a bajba került zsinagógai előljárót, mintha csak azt mondaná: „Ne félj – se Istentől, se az emberektől, se a haláltól! Mert Isten jelen van, és Isten jó, bármi történjék is. Csak egy a szükséges most számodra, hogy bízzál Istenben!” Vagyis Jézus nem ígér neki semmit, ellentétben Lukács ábrázolásával, amelyben Jézus hozzáteszi az idézett mondathoz: „...és [akkor] meg fog menekülni [a lányod]” (8,50): eszerint Jézus előre tudja, mi fog történni.

Jézus jeruzsálemi bevonulásának kezdetén Márk leírásában Jézus egyszerűen „felült” a szamárcsikóra (Mk 11,7), Lukács viszont azt írja, hogy tanítványai „ráültették Jézust” (19,35). Ez a változtatás nem ártalmatlan stíluskülönbség, hanem a bevonulás *messiási* jellegét hangsúlyozza azáltal, hogy ugyanazt a kifejezést használja, mint a Királyok 1. könyve 1. fejezetének 33. verse (Hetvenes fordítás), ahol Salamon vonul királyi beiktatására. Ugyanezt a célt szolgálja az is, hogy a következő versben Lukács kihagyja lombos ágaknak az útra szórását (19,36), így ugyanis kimarad egy „figyelemelterelő mozzanat”, és közvetlenül (a 38. versben) egy újabb királymotívum következik (vö. 2Kir 9,13 LXX, ld. alább).

Az utolsó vacsora előkészítését Márk evangéliumában a tanítványok kezdeményezik („Mit akarsz, hová menjünk elkészíteni a pászkabarányt...”: Mk 14,12), Lukácsban azonban maga Jézus („...amikor fel kellett áldozni a pászkabarányt, elküldte Pétert és Jánost”: 22,7-8). Ez szintén nem csupán stíluskülönbség, hanem Lukács úgy mutatja be Jézust, mint aki hatalommal cselekszik, és ezzel a tanítványokénál magasabb síkra emeli őt.

A Jézus letartóztatása körüli tumultusban Jézus egyik tanítványa, feltehetően Péter (Jn 18,10) levágta a főpap egyik szolgájának fülét (Mk 14,47), ám Lukács szerint Jézus azonnal „megérintve a fület, meggyógyította őt” (22,51).

Az elvontabb és teológiaiilag jelentősebb esetek pedig a következők:

Jézus kérdésére, kinek tartják őt a tanítványai, Pétert azt felelte: „Te vagy a Messiás!” Jézus „erre keményen rájuk szolt, hogy senkinek se beszéljenek *őróla*” (*peri autu*: Mk 8,29-30). Ennek a tiltásnak az egyik oka az, hogy Jézus nem a saját személyét akarta a tanítványok igehirdetésének tárgyává tenni (hanem „Isten országát”, vö. Mk 1,38), a másik pedig az, hogy *nem* tartotta magát messiásnak, és elejét akarta venni a vele kapcsolatos messiási fantáziálásoknak (vö. Mk 12,35-37!). Lukácsnál azonban így hangzik a tiltás: „...felszólította őket, hogy senkinek se beszéljenek *erről*” (*tuto*: 9,21) – az olvasó pedig könnyen kiegészíthette: „Noha Péter igazat mondott!” Lukács szerint ugyanis valóban Jézus a Messiás, de ennek nyilvánvalóvá válásához Jézus szenvedésén keresztül vezet az út (ld. 24,26.46), s ezért Jézus Messiás-voltát most még nem, hanem csak Húsvét után szabad (és kell) majd *nyíltan* hirdetni (vö. ApCsel 2,36).

Jézus „színeváltozásának” jelenetében Lukács azt írja, hogy „Péterre és a vele lévőkre álmoság nehezedett, de miután ismét éberré váltak, meglátták [Jézus] dicsőségét” (9,32). Márk (és Máté) nem tud erről (mint ahogyan arról sem, hogy Mózes és Illés dicsőségben jelent volna meg: 9,31). A „dicsőség” a túlvilághoz, Isten túlvilági környezetéhez tartozás jele (vö. 9,26!), és Lukács úgy állítja be a dolgot, hogy Jézusnak – legalábbis ebben az egy eseményben – már ezen a világon, feltámadása előtt megadatott az eljövendő világ dicsősége.

Jeruzsálemi bevonulásakor az őt kísérők többek között így üdvözlik Jézust (Mk 11,10): „Áldott, aki az Úr nevében jön!” Ez a köszöntés idézet a 118. zsoltárból (26. v.), és *minden* zárandókat megilletett, de persze a tanítványok joggal vonatkoztatták sajátosan Jézusra, az ő *prófétai* mivoltát fejezve ki ily módon. Lukács azonban egy apró betoldással, mégpedig nem is egyszerűen Márk szövegébe, hanem a zsoltár szövegébe történő betoldással egészen más értelmet ad a köszöntésnek (Áldott, aki jön, *a Király...*”: 19,38), amely ettől *prófétai* ováció helyett *messiási* ovációvá válik.

Amikor Jézus felkészíti tanítványait az üldöztetésekre, többek között ezt mondja nekik: „Ne aggódjatok előre, hogy mit mondjatok, hanem amit csak *Isten* megad nektek abban az órában, azt mondjátok, mert nem ti beszéltek majd, hanem a *szent Lélek*” (Mk 13,11). Lukácsnál ez így hangzik: „...*én* adok majd nektek szájat és olyan bölcsességet, amelynek nem lesz képes ellenállni vagy ellene mondani egyetlen ellenfelet sem” (21,15). Azaz nem kisebb dolog történik itt, mint hogy Lukács Jézust állítja *Isten*, illetve a *szent Lélek helyébe*, mégpedig feltűnően, a mondat élére állított „*én*”-nel!

Ezek után már nem is csodálkozunk azon, hogy Márk megjegyzésével ellentétben („A vele együtt keresztre feszítettek is szidalmazták”: Mk 15,32b) Lukács aztán ezt mondhatja a „jobb latorral” (23,42): „Jézus, emlékezzél meg rólam, amikor eljössz királyi uralmaddal!” Olyan krisztológiai spekulációval van itt dolgunk, amely talán Jézus személyéhez kívánja kötni az örök üdvösség lehetőségét, de mindenesetre ébren kívánja tartani a Jézus személyéhez kötődő messiási várakozásokat.

Jól és felülmúlhatatlan tömörséggel foglalja össze mindezt egyetlen szó, a *Küriosz*, az a *krisztológiai cím*, amelyet többnyire ún. „saját anyagában” Lukács közel hússzor használ (nem beszélve az „Uram” *megszólításokról*, amelyeknek nincs ekkora súlyuk, mert nem feltétlenül krisztológiai jellegűek), míg Márk (és Máté) mindössze egyszer alkalmazza (Mk 11,3; Mt 21,3), és akkor sem valószínű, hogy krisztológiai értelemben (vö. Mk 12,29 és 10,18!).⁸

⁸ A szóban forgó lukácsi helyeken több kódex is a Jézus nevet hasz-

Egyéb „apróságok”

Lukácsnak van még néhány „elszigetelt”, a fenti kategóriákba be nem sorolható, de teológiailag jelentős változtatása, ezek közül mutatom be a három legfontosabbat: mindhárom arról tanúskodik, hogy Lukács nagyon nem értette Jézus szellemiségének lényegét.

A megvetett és a „tisztességes” emberek köréből kiközösített vámos, Lévi tanítványi meghívása után Jézus minden feltétel nélkül együtt eszik a „tisztátalan” vámosokkal és bűnösökkel; ez az asztalközösség látványosan fejezi ki teljes emberi szolidaritását. Amikor aztán a farizeusok közül való írástudók zúgolódnak emiatt, Jézus így igazolja eljárását: „Nem azért jöttem, hogy ’igazakat’ hívjak meg, hanem bűnösöket” (Mk 2,13-17). Lukács azonban nem érti, hogy a bűnösökkel vállalt asztalközösség Isten *ingyenes*, feltételek nélküli szeretetét jelképezi (vö. Lk 15,1-2.3-10.11-32; 19,5.9), ezért az idézett mondat végére odabiggyeszti: „...hogy megtérjenek”. Ez azt sugallja, mintha az „igazaknak” nem kellene megtérniük, hiszen ők már „igazak” – holott az „igazak”-nak itt súlyosan ironikus felhangja van, mert elsősorban éppen a Jézussal kötődő, önmagukat igaznak tartó farizeusoknak kellene megtérniük (vö. Lk 16,15!).

Úgy tűnik (a 15. fejezet csodálatos példabeszédeinek közlése ellenére is!), hogy Lukács nemcsak Jézusnak saját népe „elveszettei” iránti, *feltétel nélküli* szeretetét nem érti, hanem Jézusnak a „pogányok” iránti szeretetét sem: nála hiányzik a zsidókat és pogányokat elválasztó étkezési előírások érvényének megszüntetése (Mk 7,19b), nem közli a szír-főníciai asszony lányának meggyógyítását (Mk 7,24-30), kifejezetten törli a jeruzsálemi templomra mint *minden* nép imaházára vonatkozó ígéretet (Mk 11,17 // Lk 19,46) – és talán erre utal az is, hogy nem említi meg: a gerázai megszállott meggyógyítása (8,26-39) a Tízvárosban (Dekapolisz), tehát „pogány” vagy félpogány területen történt (Mk 5,20). A zsidóságon túli világra evangéliumának utolsó soraiban utal először (24,47). Meglehet, mindez ama

nálja a *küriosz* helyett, vagy alany nélküli a mondat, alighanem azért, mert – Márkhoz és Mátéhoz igazodva – tudatosan törölték Lukács „saját anyagának” e jellegzetességét.

teológiai koncepciójának következménye, amelynek értelmében Jézus nyilvános működésekor még nincs itt „a pogányok ideje”, s a „pogánymisszió” csak pünkösd után kezdődik – amiben persze sok igazság van, mégis kár, hogy elfed egy lényeges jézusi vonást.

Hasonló értetlenségről árulkodik az is, hogy Lukács erőteljesen *harmonizálja Jézust az Ószövetséggel*: A „színeváltozás” jelenetében Márk azt írja: „Megjelent nekik Illés Mózesrel, és beszélgettek Jézussal” (Mk 9,4), Lukács viszont ezt így fogalmazza meg: „És íme, két férfi beszélgetett velem, Mózes és Illés, dicsőségben jelentek meg, és [Jézus] elmeneteléről beszéltek, amelyet Jeruzsálemben kellett nemsokára beteljesítenie” (9,30-31). A dicsőség említése és a Jézus kereszthalálára vonatkozó megjegyzés minden valószínűség szerint azt jelenti (különös tekintettel arra, hogy a 32. v. szerint Jézus is dicsőségében állt ott velük együtt), hogy bátorságot öntöttek Jézusba, állja csak ki a szenvedés próbáját, vagyis a legteljesebb összhang látszatát kelti Jézus, illetve Mózes és Illés között, pedig tudjuk, hogy Mózes annak a „törvényvallásnak” a megtestesítője, amelyet Jézus istenellenesként leplezett le (pl. Mk 7,5-13), és Illés, az „Isten harcosa” szellemétől is határozottan óvta követőit (vö. Lk 9,54-55).

Ugyanezzel az eljárással találkozunk akkor, amikor a szaduceusok a halottak feltámadásáról vitatkoznak Jézussal. Márknál Mózes *könyvére* hivatkozik Jézus (Mk 12,26), Lukács beállításában viszont *maga Mózes* jelenik meg tanúként Jézusnak a halottak feltámasztását valló tanítása mellett (20,37), mintha Jézus és Mózes eleve a legteljesebb harmóniában lenne.

Bár a következő két esetnek nincs párhuzamos helye Márknál, mégis érdemes megemlíteni őket, mert még az előzőeknél is élesebben igazolják tételünket: *a)* A gazdag és a szegény Lázár példabeszédében Ábrahám így érvel: „Ott van nekik Mózes és a próféták... Ha Mózesre és a prófétákra nem hallgatnak, akkor az sem győzi meg őket, ha valaki feltámad a halottak közül” (16,29.31). Bár Jézus valóban elfogadta Mózes és a próféták bizonyos tanításait, mégsem lehet azt állítani, hogy önmagukban elegendőknek tartotta azokat, ellenkezőleg: nemegyszer felül is bírálta őket, sőt általános érvénnyel kijelentette: „A tör-

vény és a próféták csak [Keresztelő] Jánosig voltak érvényben, attól kezdve Isten országa hirdettetik...” (Lk 16,16 – és ld. Mt 5,22.28.32.34.39.44). *b)* Az emmauszi történetben Lukács – teljesen alaptalanul – ezeket a szavakat adja Jézus szájába: „Nemde ezeket kellett elszenvednie a Messiásnak, és ily módon bemennie dicsőségébe?” Majd hozzáfűzi: „És elkezdve Mózes-től és az összes prófétáktól, az összes írásokban megmagyarázta nekik, ami róla szól” (24,26-27). Nagy kár, hogy Lukács nem közli, mely „róla szóló” ószövetségi helyeket magyarázta meg Jézus...

*

Szembesülve a fenti változtatások tömegével és súlyával, voltaképpen már csak az a kérdés vetődik fel, hogy mit kezdünk Lukácsnak az evangéliuma elején tett vallomásával: „...jónak láttam én is, hogy miután az elejétől kezdve *mindennek gondosan utánajártam*, sorban megírtam őket” (1,3)...

(2012)

A retusáló Máté

Hogyan változtatta meg Máté
az általa átvett Márk-szövegeket?

Az előző tanulmányban bemutattam, hogyan változtatta meg Lukács az általa átvett Márk-szövegeket, most ezt az áttekintést végzem el Máté és Márk vonatkozásában.

Érdekes és elgondolkodtató, hogy lényegében **ugyanazokkal** a vonásokkal találkozunk Máténál, mint Lukácsnál, még ha más arányokban is. Ezért felmerül bennem a gondolat, hogy Máté és Lukács talán **ugyanazt** a Márk-szöveget használta forrásként (és persze módosította azt belátása szerint), **de** ez a Márk-szöveg **nem volt azonos** az általunk ismert Márk-szöveggel (alighanem annál későbbi volt). Ha ez a kettős feltételezésem helytálló, akkor *talán* levonható az a következtetés, hogy a szóban forgó retusálásnak az alcímekben megfogalmazott jellegzetességei tulajdonképpen *nem* Máté és Lukács, hanem **a feltételezett** – számunkra ismeretlen – **Márk-szöveg felfogását** tükrözik (ld. a következő, *Harmadik közös forrás?* c. tanulmányomat).

A könnyebb összevethetőség érdekében ugyanabban a sorrendben tárgyalom a retusálás egyes vonásait, mint a Lukács-tanulmányban. (A Máté-evangélium adott helyeinek megjelölésekor kivételesen nem teszem ki a szokásos „Mt” jelzést.)

Óvakodás a személyességtől és az érzelmektől

A leprás meggyógyításának történetében (8,1-4) Máté nem közli Jézus Márknál olvasható, különböző **érzelmi** megnyilvánulásait: „haragra gerjedt, megesett rajta a szíve – ráripakodott, és rögtön kiutasította”.

Amikor hordágyon visznek egy bénát Jézushoz (9,1-8), és bizalmukat látva Jézus azt mondja. „Bátorság, gyermekem!

Isten megbocsátja bűneidet!”, Máté szövegéből kimarad az írástudók **„csodálkozása”**: „Ki ez, hogy így mer beszélni?”

A lánya megmentését kérő apa történetében (9,18-23) Máté (nem csupán Márkkal, hanem még Lukáccsal is ellentétben) nem közli a személyesség alapvető megnyilvánulását, vagyis az apa **nevét** (Jairus), csak annyit mond a 18. és a 23. versben egyaránt, hogy „egy elöljáró”, ill. „az elöljáró”.

A béna kezű ember szombati meggyógyításának leírásából (12,9-14) Máté kihagyja Márk leírását arról, hogy milyen sok élénk indulat és érzelem dolgozott Jézusban: „...**haraggal** végignézett rajtuk, és mivel **részvétet** érzett irántuk, **szomorú** volt szívük megkövesedettsége miatt”.

Amikor kisgyerekeket vittek Jézushoz, és a tanítványok megakarták akadályozni, hogy Jézus foglalkozzék velük (19,13-15), Márk szerint Jézus **„bosszús lett”**, és tanítása után nem csupán megáldotta a kisgyerekeket, hanem **át is karolta őket**, ami a gyengédség igazi megnyilvánulása – Máté azonban elhallgatja mindezt.

Jézus és a gazdag ifjú történetében (19,16-22) Máté nem közli Jézus érzelmi vonzódását: **„megkedvelte őt”**, az ifjú érzelmi megnyilvánulásait pedig csak részben: az **„elkomorodott”** elhagyásával csak azt, hogy „szomorúan elment”.

Márk szerint Jézus a Getszemáni-kertben (miután maga mellé vette Pétert, Jakabot és Jánost) „kezdett megborzadni és kezdte elveszíteni nyugalmát”, Máté azonban ezt az érzelmi állapotot is tompítja (26,37): **„szomorkodni** kezdett”.

A fentiek fényében nagyon érdekes viszont, hogy Máté két esetben is személyességi **többlettel** szolgál Márk szövegéhez képest: a két vak meggyógyításának történetében (9,27-31 // 20,29-34) azt olvassuk, hogy **„megérintette a szemüket”**, a színeváltozás történetében pedig (17,1-8) szintén azt, hogy **„megérintette”** a félnék tanítványokat, és úgy biztatta őket: „Keljetek fel, és ne féljete!”

A konfliktusok tompítása

A tengeri viharral kapcsolatos történetben, hasonlóan Lukácshoz (**„Hol van a bizalmatok?”**), Máté is enyhíti Jézus szemrehányását, amely Márknál nagyon határozott: „Hogyan van az, hogy még mindig **nem** bíztok Istenben?” (Mk 4,40).

Máté azonban a tanítványok egyértelmű „nem bízása” helyett csak azt mondja, hogy „csekély a bizalmuk” (8,26), és így tompítja Jézus és tanítványai konfliktusát.

Hasonlóan jár el a magvető példázatával összefüggésben (13,18): nem említi meg a tanítványok értetlenségét, és azt sem, hogy Jézus emiatt megdorgálja őket (Mk 4,13).

A Jézus és rokonai közötti konfliktus leírásában (12,22-32.46-50) Máté egyrészt *kihagyja* Márk ábrázolásából Jézus rokonainak – Jézust védeni akaró – véleményét: „magán kívül van”, másrészt *törli* a Jézus és a rokonok közti összetűzést: emezek ugyanis, amikor meghallották, hogy az írástudók szerint Belzebub, a démonok fejedelme működik Jézusban, „elmentek, hogy hatalmukba kerítsék (és hazavigyék)”.

A tisztaságról folytatott, a farizeusok és írástudók, illetve Jézus közötti vita bemutatásakor (15,1-20) Máté lényegileg átveszi Márk anyagát, de rövidítéseivel, átalakításaival, a sorrendiség megváltoztatásával és betoldásaival (12-14.20b v.) *enyhíti* az ellentétet Jézus tanítása és a zsidó gyakorlat között.

Megszépítés – befekettítés

Ami *a megszépítést* illeti, ezt akár a konfliktusok tompításának, vagy azok sajátos esetének is tekinthetnénk; mindenesetre Máté eljárásra erősen emlékeztet Lukácséra: két kivételtől és Júdás személyétől eltekintve, a megszépítés kedvezményezettjei a tanítványok – de lássuk előbb a két kivételt.

Jairus lányának „feltámasztási” történetében Márk szerint Jézus utasítja ki a házból a zajongó tömeget (Mk 5,40), Máté viszont ködös általánosságban beszél, feltehetően azért, mert sértőnek találta *Jézusra* nézve a kiutasítás magatartását; mindenesetre csak azt mondja: „kiutasították a tömeget” (9,25).

Hasonlóképpen kíméli *Jézus rokonainak* becsületét. Mivel értetlenségre talált szülőfalujában, Názáretben, Jézus felsóhajt: „Csak a hazája veti meg a prófétát, meg a rokonai és a családja” (Mk 6,4). Máté azonban kihagyja ebből a felsorolásból Jézus rokonait – ami persze fölöttébb furcsa eljárás, hiszen azt meghagyja benne, hogy „a családja” (13,57)...

Nézzük akkor azokat az eseteket, amelyekben *Jézus tanítványainak* magatartását szépíti meg.

Elsősorban a tanítványok értetlenségét hagyja figyelmen kívül, vagy ami rosszabb, festi át megértéssé: Már az előző alponiban is említettük ezt a magvetőről szóló példabeszéd kapcsán (13,18). – Mk 8,14-21-ben két téma keveredik: Jézus óvása „a farizeusok kovászatól”, illetve a tanítványok értetlensége a „kenyérszaporítások” mondanivalóját illetően: itt az utóbbira vonatkozik Jézus számonkérése, Máté azonban egyrészt „a farizeusok kovászára” vonatkoztatja ezt, másrészt az ellenkezőjére fordítja a tanítványok hiányosságát (16,12): „Ekkor megértették, hogy nem azt mondta, a kenyér kovászatól óvakodjanak, hanem a farizeusok és szaduceusok tanításától.” – A tengeri vihar történetében az Istenbe vetett *bizalom hiányában* nyilvánul meg az értetlenségük, s bár enyhébb formában Máté is közli, hogy Jézus megdorgálja őket, utána azonban hitvallássá alakítja át értetlenségüket (14,33): „Valóban Isten fia vagy!”, mondják. – A második szenvedésbejelentés után Márk azt írja (Mk 9,32): „Nem értették meg ezt a beszédet, viszont féltek megkérdezni őt”, Máté azonban csak annyit jegyez meg, hogy „erre nagyon elszomorodtak” (17,23).

Jézus azonban nemcsak a tanítványok értetlenségét kérte számon, hanem adott esetben a *viselkedésüket* is. Működése végén egy asszony drága nárduszoalat öntött Jézus fejére, ezért egyes tanítványok „bosszankodtak magukban”, majd „rárípkodtak”, mire Jézus leteremtette őket: „Hagyjátok [békén] őt! Miért okoztok neki fáradalmat...?” (Mk 14,3-6), Máté azonban mindkét feddést kihagyja az elbeszélésből (26,6-13). – Amikor a Getszemáni-kertben, imájából visszatérve Jézus alva találja tanítványait, Márk azt írja: „Simon, te alszol!? Nem volt erőd egy órát résen lenni”? (Mk 14,37), Máté viszont kihagyja a személyes megszólítást, és az egyes számú megfogalmazást („Nem volt erőd...?”) általánosító többes számra váltja: „Ennyire nem volt erőtok...?” (26,40), enyhítve ezzel a Péternek tett szemrehányást.

A fentiek tanítványkímélő eljárása alapján különösen is meglepő, mennyire *befekettí* Máté *Júdást*: Márk és Lukács szerint a főpapok maguktól ajánlanak pénzt Júdásnak (Mk 14,11), Máté szerint viszont Júdás volt a kezdeményező: „Mit szándékoztok nekem adni, ha kiszolgáltatom őt nektek?”

(26,15). – Júdás árulásának „megjövendölését” Márk így írja le (Mk 14,17): „Mondom nektek, hogy egy közületek ki fog szolgálatni engem; [egy], aki velem eszik.” Máténál ez így hangzik (26,23): „Aki velem együtt mártotta kezét a tálba, az szolgált ki engem.” Máté ebben a mondatban háromszorosan megváltoztatja Márk szövegét: *a*) az elején kihagyja, hogy „a tizenkettő közül egy”, *b*) a jelen idejű „velem együtt mártogat” helyett éppen bekövetkezett eseményre utaló múlt időt (*aorisztosz*) használ: „[éppen most] velem együtt mártotta”, *c*) a mondat végén betoldja: „az szolgált ki engem”. Ezekkel a módosításokkal azt sugallja, hogy a tanítványok számára egyértelmű lehetett: Júdásról van szó, holott Márk és Lukács szövegében ez homályos marad. A 25. versben aztán az olvasók számára külön is nyomatékozza, hogy Júdásról van szó, holott ez a szöveg nem található meg Márknál (és Lukácsnál sem): „Meggzóalalt Júdás is, aki kiszolgáltatta őt, és ezt mondta: »Csak nem én vagyok az, Rabbi?» [Mire Jézus] ezt mondta neki: »*Te mondtad.*»”

Az effajta *befeketítő* eljárás ezen kívül – egy kivétellel – csak a *farizeusokat* éri: A tisztaságról folytatott vitában Máté átveszi ugyan Márk anyagát, de rövidítéseivel, átalakításaival, a sorrendiség megváltoztatásával és betoldásaival (12-14.20b v.) kiélezi az ellentétet Jézus és a farizeusok között. – A „Szabad-adót fizetni a császárnak” kérdés kapcsán Márk azt írja: „látva színészkedésüket” (Mk 12,15), Lukács azt, hogy „észrevette ravaszkodásukat” (Lk 20,23), Máté viszont (22,18): „félismerte rosszindulatukat” (az eredetiben *ponéria*). (A Márk által említett színészkedést is említi, de Jézus kérdésében szerepelteti.) – Ugyanilyen nyilvánvaló ez a magatartása Jézus és a gazdag ifjú történetében: (akárcsak Lukács, ő is) kihagyja a főparancs iránt érdeklődő törvénytudó és Jézus alábbi, egymást kölcsönösen elismerő szavait, mintha nem tudná elképzelni, hogy létezik pártatlan és értelmes rabbi: „...az írástudó ezt mondta neki: »Úgy van, rabbi! Az igazságnak megfelelően mondtad...« Jézus pedig, látván, hogy értelmesen felelt, ezt mondta neki: »Nem vagy messze Isten országától!«” (Mk 12,32-34).

Még egy befeketítést, az említett kivételt kell megemlítenünk, annál is inkább, mivel ez rendkívül súlyos történelmi következményekkel járt: Máté szerint Jézus keresztre feszítetté-

séhez az adta meg a végső lökést Pilátusnak, hogy „*az egész nép*” így kiáltott (27,25): „Vére szálljon ránk és gyermekeinkre!” Talán még jobban átérezzük ennek a súlyát, ha tudatosítjuk, hogy Máté itt nem a „tömeg” (*okhlosz*) szót használja, hanem a *laosz*-t, és ezzel feltehetően azt sugallja, hogy a nép mint „a szövetség népe” viseli a felelősséget Jézus haláláért (tehát a tömeg és a vezetők együttesen), és ezt csak aláhúzza az „egész” határozószó alkalmazása.

Hódolat a hatalomnak

Lukácshoz képest szinte elhanyagolható Máténak ez a vonása, és ***csak Pilátussal*** kapcsolatban nyilvánul meg.

Amikor Jézus némasággal reagál a főpapok vádjaira, Pilátus megkérdezi tőle (Mk 15,4): „Semmit sem felelsz? Nézd, mennyi mindennel vádolnak!” Márk erre megjegyzi (Mk 15,5): „Jézus azonban többé semmit sem felelt, úgyhogy Pilátus csodálkozott.” Máté, nyilván azért, hogy szebb fényben mutassa be Pilátust, azt írja: „...úgyhogy a helytartó *nagyon* csodálkozott” (27,14).

Márknál a nép kezdeményezi Barabbás szabadon bocsátását (Mk 15,8), Máténál *Pilátus veti föl* a kérdést (27,17): „Mit akartok, kit engedjek szabadon nektek? Barabbást vagy Jézust, akit messiásnak neveznek?” Nyilvánvaló, hogy Máté ezzel Pilátus jóindulatát akarja szemléltetni, hiszen hozzá is teszi (27,18): „Tudta ugyanis, hogy rosszindulatból szolgáltatták ki őt.”

Hasonlóképpen Pilátus lehető legjobb színben történő bemutatását szolgálja Máténál *két legendás elem*: Pilátus feleségének Jézussal kapcsolatos álma, illetve Pilátus kézmosása, amellyel ártatlanságát akarja kifejezni (27,19.24-25). Mindkét elemnek az a rendeltetése, hogy minden felelősséget a zsidókra hárítson, Pilátust pedig fölmentse, ahogyan ezt a célt szolgálja a népnek az előző alpont utolsó bekezdésében említett önátkozása is (27,25).

(Lukácstól eltérően Mátéra *nem jellemző*, hogy a témától függetlenül *eltúlozná* a dolgokat; ez jobbára csak a „csodás események” felnagyításában jelentkezik nála, ahogyan a következő alpontban látjuk.)

Az események csodás beállítása

Ez a vonás a legegyszerűbben *a mennyiségek növelésében* mutatkozik meg: Ahol Márk arról számol be, hogy Jézus meggyógyított egy megszállottat vagy egy vakot, ott Máté *két* megszállottról, illetve vakról beszél (8,28; 9,27 és ld. még 20,30), s amikor Márk „sok” beteg meggyógyításáról számol be (meglehet, már ő is túlzó módon), akkor Máté „*minden*” beteg gyógyulásáról (8,16).

Hasonló eset az, hogy Márk „nagy szélviharról” beszél (Mk 4,37), és bár a szokásos fordításban Máté is „nagy viharról”, de az eredeti szöveg szó szerint azt jelenti: „*nagy rengés*”. Ez a jelenség kíséri a Sínai-hegyi teofániát (2Móz 19,18), Isten „megjelenését” Jóbna (Jób 38,1; 40,6), Jézus halálát és feltámadását Máté ábrázolásában (Mt 27,51.54; 28,2), márpedig ez a végidők apokaliptikus leírásának klasszikus vonása (vö. Mk 13,8).

A tengeri vihar elmúltával Márk (és Lukács) szerint *a tanítványok* csodálkoznak el, mondván (Mk 4,41): „Ugyan ki ez, hogy a szél és a tenger egyaránt engedelmeskedik neki?” Máté viszont azt írja (8,27): „*Az emberek elcsodálkoztak...*”, így azonban ellentmondásba kerül önmagával, hiszen az ő leírása szerint is csak a tanítványok vannak jelen a hajóban. Mit is keresnének „az emberek” a viharos tengeren? (Márknál éppenséggel szó lehetne erről, mert ő azt írja, hogy „más hajók is voltak vele”). De az ún. kóruszáradék stíluseszközével, „a tömeg” ámuldozását hangoztatva Máté tovább fokozza az esemény csodaszerűségét (vö. Mk 186. láb.).

Jézus „vízen járásának” történetét (Mk 6,45-52) Máté megtoldja még *Péter* „vízen járásának” történetével (14,28-29).

Ugyanígyen túlzó betoldással van dolgunk, amikor Márknál Jézus „Jónás próféta jeléről” beszél, Máté pedig Jézus szájába adja még (12,40): „*Ahogy an ugyanis Jónás három nap és három éjjel volt a tengeri szörny gyomrában, úgy lesz az Emberfia [is] a föld gyomrában három nap és három éjjel.*” Ezzel azonban feje tetejére állítja Jézus mondanivalóját, ráadásul nagyon ügyetlenül: Az előző versben Jézus azt mondta, hogy nem kapnak semmiféle csodajelet, most meg állítólag mégis felkínál nekik egy bizonyító csodát, nevezetesen háromnapos sírban

nyugvását (és a feltámadását), vagyis olyan csodában kellene hinniük, amely még a jövő tárgya, és amelyet – ha bekövetkezik is – nem észlelhetnek majd! Ráadásul Máté azt is figyelmen kívül hagyta, hogy „a tengeri szörny gyomrában rejtőzést” (amely csupán Jónás kezdeti engedetlenségét jelképezi) a niniveiek nem tapasztalhatták, következésképpen „jel” sem lehetett számukra!

Van a Máté-féle **fokozásnak** két sajátos, Máté szándéka szerint különösen *hatásos* esete is. Az egyik: A fügefafa Jézus által történt, állítólagos megátkozása nyomán Márk arról számol be, hogy a fügefafa másnap reggelre „gyökerestül kiszáradt” (Mk 11,12-14.20-24), Máté viszont azt állítja, hogy a fügefafa „*azonnal*” elszáradt (21,19). A másik: Márknál Jairus azt mondja beteg lányáról, hogy „a végét járja” (Lukácsnál azt, hogy „hal-doklik”; vö. Mk 216. és Lk 375. láb.), Máté szerint viszont azt, hogy „éppen most halt meg” (9,18): ezzel *halottfeltámasztással* alakítja a beteggyógyítást.

A „Jézus-jelenség” értelmezése szempontjából súlyos következményekkel járt a következő két csodás beállítás.

Márknál mindhárom szenvedésbejelentésben azt mondja Jézus, hogy – meggyőződése szerint – „három nap múltán” ismét „talpra fog állni” (hagyományos fordításban „feltámad”). Ezt a „három nap múltán”-t Máté (Lukáccsal együtt) átalakítja, és azt írja: „*a harmadik napon*” (16,21; 17,23; 20,19). A „három nap múltán” semitizmus, amely eredetileg csak azt jelenti: „rövid időn belül, hamarosan” (a görögben *meta treisz hémerasz*; vö. Mk 14,58; 15,29). A „harmadik napon” viszont (*té trité hémera*) *pontos* időpontrögzítés, ha úgy tetszik: pontos *jövendölés* akar lenni, és többek között Jézus „feltámadásának” kivételes, egyedülállóan csodaszerű eseményként történő értelmezését szolgálja.

Ezek után már végképp nem csodálkozunk azon, hogy amikor húsvét vasárnap reggel az asszonyok Jézus sírjához mennek, akkor Máté szerint nem egy „fehér ruhába öltözött *fiatalember*” (Mk 16,5), hanem egy „*angyal*” áll elébük, és ad nekik eligazítást (28,2-5).

A fentiekhez képest csak apróságként érdemes megemlíteni, hogy „szívének megesése” Márk szerint a *tanítást* váltja ki Jézusból (ld. Mk 291. láb!), Máté szerint viszont a (csodás) *gyó-*

gyítást, ahogyan a 10,8-ban, 19,2-ben és 21,14-ben is beleviszi ezt a mozzanatot Márk szövegébe.

Viszont nagyon izgalmas jelenség az, ahogyan Márk **szövegének megváltoztatásával** (valamint a kétszeres „és íme” kifejezéssel: 3,16-17) Jézus bensőséges, *benne* szellemi-lelki módon végbemenő „látását” és „hallását” (vö. Mk 16. láb!) a nyilvánossághoz intézett, *mindenki által* látható-hallható isteni közleménnyé, azaz fantasztikusan csodás jelenséggé változtatja Máté. Márknál azt mondja az égi hang: „Te vagy az én szeretett fiam, benned gyönyörködöm!” – Máténál viszont: „Ez az én szeretett fiam, benne gyönyörködöm” (3,17).

Jézus személyének felmagasztalása

Máté ért ahhoz, hogy különféle módszereket alkalmazzon Jézus személyének fölmagasztalása érdekében.

1) Eleve **kizárja** azt, hogy Jézusról is feltételezzünk **minden emberre jellemző** tulajdonságokat.

Egyszerű példa erre, hogy az első „kenyérszaporítás” történetében Máté kihagyja Jézusnak a meglévő élelem mennyiségével kapcsolatos kérdését (Mk 6,38), amint előfordul, hogy más helyeken sem hagyományozza át Jézus kérdéseit: az ő Krisztus-képe alapján Jézusnak nincs szüksége efféle *tájékozódó kérdésekre* (vö. Mk 5,9,30; 8,23; 9,21); de érdekes kivétel például épp a második „kenyérszaporítás” története (15,34).

Jellemző apróság az is, hogy a fügefá ú. „megátkozásának” történetében Márk beszámolója szerint (Mk 11,13) Jézus „messziről meglátott egy lombos fügefát, és odament, hátha talál rajta valamit, de amikor odaért, semmit sem talált, csak leveleket, ugyanis még nem volt fügeérés ideje”; Máté azonban kihagyja azt, hogy: „ugyanis még nem volt fügeérés ideje” (21,19) – nehogy az a szemrehányás érhesse Jézust, hogy *érthetetlen dolgot* cselekszik.

Súlyosabb példával találkozunk Jézusnak a gazdag ifjúval folytatott párbeszédében. Az ifjú kérdésére: „*Jó rabbi*, mit tegyek, hogy örök életet örököljek?”, Márk szerint Jézus így válaszolt: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egyvalaki: Isten” (Mk 10,17-18). Máté szerint viszont így (19,17): „*Miért kérdezel engem a jóról?* – azaz szerinte Jézus nem utasíthatta el magától a „jó” jelzőt. Persze érdekes ellentmondás-

ban áll ezzel, hogy aztán mégiscsak idézi a folytatást: „*Csak egyetlen valaki van, aki jó*”, de kihagyja belőle „Isten” megnevezését, vagyis talán elmondhatjuk, hogy „lebegtetí” a témát.

2) Apró változtatásokkal *érzékelte*, hogy Jézusnak *különleges képességei* vannak:

Amikor a Genezáreti-tavon viharba kerülnek, és Jézus békésen szendereg a hajóban, Márk szerint a tanítványok ezzel a kérdéssel rázzák föl (Mk 4,38): „Rabbi, nem törődöl azzal, hogy elveszünk?” Máténál viszont így kiáltanak (8,25): „Uram, ments meg minket, mert elveszünk!” Vagyis Márknál a tanítványok még el tudják képzelni Jézus nemtörődömségét, Máténál viszont már „tudják”, hogy csak szólniuk kell Jézusnak a pusztulás elkerülése érdekében, mert *van hatalma* azt megakadályozni.

Márk leírásában a gerázai embert megszálló tisztátalan szellemek – miután Jézus távozásra szólította fel őket – kéri: „Küldj minket a disznókba, hogy beléjük menjünk!”, mire Jézus „*megengedte* nekik” (Mk 5,12-13), Máté szerint viszont kifejezetten *megparancsolta* nekik (8,32): „Menjetek!”

Máté szerint Jézust jellemezte a *pontos jövendölés* képessége. Az egyik esetet láttuk már az előző alponthan: Szenvedésbejelentéseiben Jézus Márk szerint arról beszélt, hogy „*három nap múltán*”, azaz hamarosan ismét „talpra fog állni” (hagyományos fordításban „feltámad”), ezt Máté átalakította, és azt írja: „*a harmadik napon*” (16,21; 17,23; 20,19). – Szintén a szenvedésbejelentésekkel kapcsolatos, hogy Jézusra váró szenvedések között csak Máté nevezi meg konkrétan a keresztre feszítést (20,19; vö. még 26,2).

Jézus „csodatételeinek” leírásai közül kiemelkedik, hogy Márknál Jairus lányának meggyógyításáról van szó, Máté azonban azzal, hogy a „a végét járja” kifejezés helyett azt írja: „éppen most halt meg” (9,18), *halottfeltámasztássá* változtatja a gyógyítást.

Noha nyilvánvalóan kizárt, hogy Máté szentháromságtani értelemben Istennek tartotta volna Jézust, mégis van három furcsa, nehezen értelmező lépése:

Az egyik: Amikor a tetőt megbontva eresztettek le egy bénát Jézus elé, ő bizalmukat látva így szól a bénához: „Gyermekem,

Isten megbocsátja bűneidet.” Az ott ülő néhány írástudó erre ezt fontolgatta szívében: „Ki ez, hogy így mer beszélni? Istent gyalázza! Mert ki képes megbocsátani a bűnöket, ha nem egyedül Isten?” (Mk 2,5-7). Máté azonban mindössze azt írja: „Ez Istent gyalázza” (9,3)! Kihagyásával *mintha* azt sugallaná, hogy Jézus magának tulajdonította a **bűnök megbocsátásának** egyedül Istent megillető jogát.

A második eset még furcsább, és még nehezebben értelmezhető. Mk 9,42-ben ez áll: „Ha valaki csak egyet is eltántorít Isten útjától ezek közül a kicsik közül, akik *bíznak*, jobb lenne neki, ha malomkövet kötnének a nyakába, és a tengerbe vetnék.” A párhuzamos mátéi hely pedig: „Ha valaki csak egyet is eltántorít Isten útjától ezek közül a kicsik közül, akik *bíznak bennem*... (18,6). – Márknál minden valószínűség szerint *Istentre* kell vonatkoztatni a kicsik bizalmát, mert ha nincs megadva a „bízni” (a fordításokban általában „hinni”) ige (*πιστευειν*) tárgya, akkor az az evangéliumokban gyakorlatilag mindig Istenre vonatkozik. Elképzelhető azonban, hogy Jézus Márknál is az *őbenne* bízó kicsikről beszélt, akiket az írástudók nemegyszer megpróbáltak „leválasztani róla” (vö. Mk 2,16; 3,22 és Mk 514. láb., 1-2. bek.); talán erre utal az „ezek közül” megszorítás. Nehéz eldönteni, melyik az eredeti mondanivaló („Istenben”, vagy „bennem”), de úgy tűnik, *mintha* Máté itt *Jézust állítaná Isten helyébe*.

A harmadik eset sem egyszerűbb: Jézusnak a Mk 2,19a-ban olvasható kérdésén – „Vajon böjtölhet-e a násznép, *ha* a vőlegény velük van a lakodalmas teremben?” – Máté látszólag apró változtatást végez (9,15): „Vajon bánkódhat-e a násznép, *amíg* velük van a vőlegény?” Itt azonban nem árnyalatnyi különbségről van szó, hanem a következőről: Az Ószövetségből közismert volt a „*Jahve* mint Izrael népének vőlegénye” kép (Iz 54,5; 61,10-11; 62,4-5; Jer 2,2; Ez 16. f.; Oz 2,18), Jézus pedig azt élte át a Jordánba történt alámerítésekor, hogy nem kell tovább várakozni („Itt a kedvező idő”), Isten jelen van, mégpedig nem leszámolásra kész Bíróként (ahogyan Keresztelő János prédikált róla), hanem szerető Édesapaként, avagy az itteni képet használva, népének szerető Vőlegényeként. Ha pedig a vőlegény jelen van a lakodalmas teremben, akkor ez *örömmel* tölti el a

násznépet, s az képtelen lesz böjtölni. Isten közelségének ismeret-ötjegyé tehát az öröm, nem pedig a komor böjtölés. A későbbiekben már nem értették a Jézus kérdésében lévő mondanivalót, s ennek az értetlenségnek, illetve kivégzésének hatására *átértelmezték* azt: Máté szövegében már nem *Isten a völegény*, hanem *Jézus* (a részletesebb magyarázatot ld. Mk 86. és 88. láb.).

Mindenesetre az utóbbi három eset eszünkbe juttathatja azt is, hogy a megtisztítását kérő leprás Márk szerint „térdre borult” Jézus előtt (Mk 1,40: *gonüpetón*), Lukács szerint „arcra borult” előtte (Lk 5,12: *peszón epi proszópon*), ezzel szemben Máté a kultikus nyelvezet sokkal erősebb, „*hó dol, imád*” felhangú kifejezését (*proszkünein*) használja itt is, meg a későbbiekben is (9,18; 14,33; 15,25; 20,20), s ezzel a földi Jézus „mögött” az Isten jobbjára emelt *Krisztust* jeleníti meg (vö. Mt 4,9-10 // Lk 4,7-8 – Mt 42. és Lk 35. láb.).

3) Ezzel elérkeztünk Máté Jézust felmagasztaló technikáinak csúcására, azaz oda, hogy különféle *krisztológiai címekkel ruházza föl* Jézust ott is, ahol Márk nem használ ilyen címeket.

Közismert dolog, hogy Máté számos alkalommal hivatkozik arra, hogy Jézusban „beteljesültek” bizonyos ószövetségi „jövendölések”, „ígéretetek”. Ezek az ún. „beteljesedési idézetek” kifejezetten Máté teológiájának jellegzetességét alkotják, és krisztológiai (illetve részben ekkleziológiai) elgondolásait tükrözik: segítségükkel Izrael és a „pogányok” Messiásaként akarja bemutatni Jézust. Az effajta idézetek számáról megoszlanak vélemények; a következő tízet biztosan közéjük sorolják az egzegéták: 1,22-23; 2,15; 2,17-18; 2,23; 4,14-16; 8,17; 12,17-21; 13,35; 21,4-5; 27,9-10. Máté ószövetségi idézetei közül a leghosszabbat (12,17-21) azért érdemes itt kiemelni, mert „az Úr szolgájáról” (*ebed Jahve*) szóló első izajási éneket (Iz 42,1-4) alkalmazza Jézusra, vagyis azt üzeni, hogy az Izajás által megénekel *ebed Jahve* nem más, mint Jézus.

A Máté által Jézusra alkalmazott krisztológia címek közül leggyakrabban az „Uram!” megszólításban rejlő „*Úr*” fordul elő. Kétszer (8,2 és 20,30) úgy, hogy az adott helyen Márknál (Mk 1,40 és 10,47) nem olvasható, azaz Máté *betoldja* ezt a megszólítást, kétszer pedig (8,25 és 17,4) – és ez a súlyosabb –

úgy, hogy a Márk (Mk 4,38 és 9,5) által használt „Rabbi”-megszólítást *változtatja* „Uram”-ra.

A következő két hely komoly értelmezési problémákat vet föl, de nem lehet kihagyni őket ebből a sorból, mert a súlyos „*Emberfia*”-címet alkalmazzák Jézusra, ráadásul úgy, hogy Máté az egyik esetben (16,13) Jézus szájába adja ezt a kifejezést; szerinte Jézus azt kérdezte tanítványaitól: „Mit mondanak az emberek: *Ki az Emberfia?*”, holott Márknál ez így hangzik (Mk 8,27): „Mit mondanak az emberek, *ki vagyok én?*” – A másik esetben Márknál azt mondja Jézus: „...mondom nektek, hogy minden megbocsáttatik majd az embereknek, a vétkek és *a gyalázások* is, bármennyit gyalázkodjanak is, ha azonban valaki a szent Lelket gyalázza, annak nincs bocsánata soha örökké, hanem örök véték foglya” (Mk 3,28-29). Máté viszont az általános „gyalázkodásokat” Jézusra szűkíti: „Ha valaki *az Emberfia* ellen emel szót, megbocsáttatik neki, de ha valaki a szent Lélek ellen emel szót...” (12,32).

Máté egyetlen helyen vonatkoztatja Jézusra az „*Isten fia*” címet. Márknál Péter apostol így vall Jézusról: „Te vagy *a Messiás*” (Mk 8,29), Máté megtoldja ezt: „Te vagy a Messiás, *az élő Isten fia*” (16,16).

Végezetül a talán legárukodóbb módosítás: Ahogy az imént láttuk, Péter Márk szövege szerint is „*a Messiásnak*” („Krisztusnak”) vallotta Jézust (Mk 8,29), mint azután Máté szövege szerint is (16,16), de ahogy a folytatásban kiderül: Márknál Jézus sehogyan sem foglalt állást Péter véleményével kapcsolatban!! Már csak a messiási cím (elvi) többértelműsége miatt sem válaszolhatott egyszerű igennel (még utalásszerűen sem), de azért sem, mert *a közgondolkodásbeli értelmezést* határozottan vissza kellett volna utasítania; ráadásul – noha mindenfajta hagyományos messiásvárást elutasított (ld. Mk 12,35-37) –, Istenről szóló üzenetével mégiscsak valamiféle „messiási” küldetést akart teljesíteni, azaz nagyon is konkrét „üdvösségre” akarta vezetni népét, *igazi* politikai, társadalmi, vallási stb. szabadságra és békére (vö. Lk 4,17-21; 13,34-35; 19,42 – vagy Mt 5,41). Jézus állást-nem-foglalását tehát semmiképp sem lehet Péterrel egyetértésként értelmezni, mint ahogy a nép elképzeléseivel való egyetértéseként sem.

Megerősíti ezt, hogy Péter nyilvánvalóan igenlést várt Jézustól (ahogyan ezt Máté majd betoldja: 16,17), mint ahogy az evangélium első olvasói is, akik már Messiásnak tartották Jézust. Evangéliumának felirata (Mk 1,1) azt tanúsítja, hogy Márk is annak tartotta; ha tehát tudott volna olyan hagyományról, amely szerint Jézus egyetértett Péter felfogásával, aligha hallgatta volna el!

Tehát Jézus ténylegesen csak annyit mondott itt, hogy „senkinek se beszéljenek *ő*rőla” (*peri autu*): A tanítványoknak *nem* Jézus *személyét* kell igehirdetésük középpontjába állítaniuk, *hanem* Jézusnak Istenről és az ő országról szóló *üzenetét*, és azt tetteikkel is hitelesíteniük kell (vö. Mk 6,12-13).

Mindezek ellenére Jézus személyét felmagasztaló buzgalomban Máté teljesen az ellenkezőjére fordítja Márk szövegét, és ezzel Jézus felfogását is: Márk szerint Jézus „erre keményen rájuk szólt, hogy senkinek se beszéljenek *ő*rőla” (Mk 8,30), Máté viszont azt írja : „Akkor keményen rászólt a tanítványokra, hogy senkinek se beszéljenek *arról*, hogy ő **a Messiás**” (16,20).

(2019. október)

Harmadik közös forrás?

Máté és Lukács azonos változtatásai Márkhoz képest

A szentírástudósok túlnyomó többsége elfogadja azt az elméletet, amely szerint műve elkészítéséhez – saját hagyományanyagán kívül – Máté és Lukács is fölhasználta ugyanazt a két forrást, nevezetesen Márk evangéliumát és az ún. Beszédforrást (Q: azok a jézusi mondások, amelyek közősek Máté és Lukács evangéliumában).

Máté- és Lukács-kommentárom készítésekor azonban feltűnt, hogy jó néhány helyen nem csupán a Beszédforrásból átvett részek mutatnak jelentős egyezést (ami magától értetődő), hanem mellékes – vagy annak látszó – mozzanatokban a Márk-szövegek feldolgozása is, mégpedig *szó szerinti* kihagyások, betoldások és átalakítások alakjában. Az alábbiakban ezeket mutatom be (lehetséges, hogy ennél több is van, de ezeket vettem észre).

Kihagyások

a) Formai jellegűek

1) Az 1,29-ben Márk azt írja: „Azután, hogy kijöttek a zsinagógából, mindjárt Simon és András házába mentek Jakabbal és Jánossal együtt.” Mt 8,14 és Lk 4,38 nem közli, hogy „*Jakabbal és Jánossal együtt*”.

2) Mk 3,17 szerint Jézus „*a Mennydörgés fiai nevet adta*” a Zebedeus-fiaknak, Jakabnak és Jánosnak; Mt 10,2 és Lk 6,14 ezt kihagyja.

3) Mt 10,5 és Lk 9,2 kihagyja Mk 6,7 szövegéből, hogy Jézus „*kettesével*” küldte el a Tizenkettőt.

4) A farizeusokhoz intézett kérdés részeként elhangzó „*Állj fel, fogd hordágyadat, és járkalj!*?” (Mk 2,9) mondatból Mt 9,5 és Lk 5,23 törli a „*fogd hordágyadat*” szavakat.

5) Az adófizetéssel kapcsolatos, Mk 12,14-beli kettős kérdésből Mt 22,17 és Lk 20,22 törli a másodikat: „*Adjunk, vagy ne adjunk?*”

b) Tartalmi jellegűek

1) Mt 17,14 és Lk 9,37 nem közli Mk 9,14-nek azt az adatát, hogy a „színeváltozás” hegyéről visszatérve Jézust nemcsak a tömeg fogadta, hanem abban ott voltak az „*írástudók*” is, akik „*vitatkoztak*” a tanítványokkal.

2) Mk 9,18-ban a fia meggyógyítását váró apa így szól Jézushoz: „Mondtam is tanítványaidnak, hogy üzzék ki, de nem voltak elég erősek hozzá.” Mk 9,19 így folytatódik: „Ő így válaszolt nekik...”, ebből azonban Mt 17,17 és Lk 9,41 kihagyja a „*nekik*”-et, amely eredetileg feltehetően a tanítványokra vonatkozik; ennél fogva a *tanítványok* Isten iránti bizalmát és gyógyítani nem tudását számon kérő felsóhajtásból *egész Izraelhez* intézett jajkiáltás lesz: „Hitetlen és elfajult nemzedék...”

3) Mt 22,35 és Lk 10,28 kihagyja Mk 12,32-34 szövegéből, hogy Jézus és a törvénytudó egyaránt elismeréssel illetve beszélgetőársáttal: „*Úgy van, rabbi! Az igazságnak megfelelően mondtad...*” – „*Nem vagy messze Isten országától.*”

4) Mt 21,13 és Lk 19,46 törli Mk 11,17-ből, hogy a jeruzsálemi templom „*minden nép számára*” az imádság háza lesz.

5) Mt 22,37 és Lk 10,27 kihagyja Mk 12,29-ből Izrael hitvallását: „*Halld, Izrael, az Úr, a mi Istenünk, az egyetlen Úr!*”

6) Mt 12,8 és Lk 6,5 nem közli Jézusnak a szombattal kapcsolatos, elvi jelentőségű kijelentését: „*A szombat lett az emberért, nem pedig az ember a szombatért*” (Mk 2,27).

7) Jézus és kisgyerekek találkozásának jelenetében Mt 19,14 és Lk 18,16 nem említi meg, hogy amikor a tanítványok el akarták hárítani a gyerekek közeledését, akkor Jézus „*bosszús lett*” (Mk 10,14).

8) Az iménti jelenet leírásából Mt 19,15 és Lk 18,17 törli Mk 10,16-nak azt az adatát, hogy Jézus „*átkarolta*” a gyermekeket, és azután áldotta meg őket.

9) A jeruzsálemi írástudók Jézust illető Belzebub-vádjával kapcsolatban Mt 12,24 és Lk 11,15 elhallgatja Mk 3,21-nek azt a közlését, hogy rokonai szerint Jézus nem az Ördöggel cimborál, hanem csak „*magán kívül van*”.

10) Az előbbi ügyben Mt 12,46 és Lk 8,19-20 azt sem árulja el, hogy amikor rokonai értesültek a Belzebub-vádról, akkor elmentek, „*hogy hatalmukba kerítsék*” (és hazavigyék) Jézust (minden bizonnyal azért, hogy megmentsék a várható inkvizíciós eljárástól): Mk 3,21.

11) Mt 26,56 és Lk 22,53 nem számol be arról, hogy Jézus letartóztatása után „egy fiatalember – meztelen testére csak egy vászonleplet dobván – követte őt; le akarták tartóztatni, de ő hátrahagyta a vászonleplet, és meztelenül elfutott” (Mk 14,51-52).

Betoldások

1) A néma lélektől megszállt fiú történetében Jézus felkiált: „Ó, hitetlen nemzedék...” (Mk 9,19); Mt 17,17 és Lk 9,41 megdobja a minősítést: „*hitetlen és elfajult nemzedék*”.

2) Amikor egy írástudó arról érdeklődött Jézustól, hogy melyik az első az összes parancsok közül (Mk 12,28), Mt 22,35 és Lk 10,25 hozzáteszi: ezt azért kérdezte, „*hogy vizsgáztassa őt*”. (Ráadásul az is egyezik, hogy Máté és Lukács egyaránt a „törvénytudó” kifejezést használja, noha ezt a helyet leszámítva, Máté mindig az „írástudó” szót alkalmazza!)

3) Amikor a farizeusok égből való csodajelet követelnek Jézustól, ő határozottan kijelenti: „Ez a nemzedék nem kap semmiféle jelet” (Mk 8,12); Mt 16,4 és Lk 11,29 azonban hozzáteszi: „...*hacsak nem Jónás jelét*” (ld. még Mt 12,39).

4) Mk 3,29 szerint Jézus azt mondta: „... aki a szent Lelet káromolja, az sosem nyer bocsánatot, hanem örök vétek terheli.” Mt 12,32 és Lk 12,10 e mondat elé betoldja: „*Ha valaki az Emberfia ellen szól, bocsánatot nyer, de...*”

5) Mk 1,40 arról számol be, hogy egy leprás ezekkel a szavakkal kért gyógyítást Jézustól: „Ha akarnád, képes lennél megtisztítani engem!” E kérést kifejező kijelentés elejére Mt 8,2 és Lk 5,12 betoldja az „*Uram!*” megszólítást.

Átalakítások

1) A „gonosz szőlőmunkások” a róluk szóló példabeszédben Mk 12,8 szerint végül „megfogták (a fiút), megölték, és kidobták a szőlőskerten kívülre”. Mt 21,39 és Lk 20,15 megfordítja a sorrendet: „*kidobták a szőlőskerten kívülre, és megölték*”.

2) A császárnak fizetendő adó kérdésére Mk 12,17 szerint Jézus azt feleli: „Ami megilleti a császárt, adjátok meg a császárnak...” Mt 22,21 és Lk 20,25 azonban megfordítja a szöveget: „*Adjátok meg a császárnak*, ami megilleti a császárt...

3) Jézus első szenvedésbejelentése Mk 8,31 szerint így végződik: „... és három nap múltán [gör. *meta treisz hémeras*] fel kell támadnia”. Mt 16,21 és Lk 9,22 viszont teljesen megváltoztatja az időmeghatározást, a közismertté vált szóhasználattal: „*a harmadik napon* [gör. *té trité hémera*]”. (Ezzel úgy állítják be a dolgot, mintha Jézus egészen pontosan megjövendölte volna feltámadásának idejét.)

*

24 eset, amelyben Máté és Lukács *teljesen azonosan* változtatja meg az átvett Márk-szöveget! Ez nem lehet a véletlen műve. De akkor hogyan történhetett meg? Úgy tűnik, három vagy négy magyarázat lehetséges:

1) Máté ismerte Lukács evangéliumát, és részben azt követve hajtotta végre változtatásait.

2) Lukács ismerte Máté evangéliumát, és részben azt követve hajtotta végre változtatásait (az ún. Farrer-hipotézis szerint ez történt).

3a) Máténak és Lukácsnak olyan Márk-szöveg állt rendelkezésére, amely az általuk közölt változatokat tartalmazta.

3b) Máté és Lukács egy Márkétól eltérő, számunkra ismeretlen forrást használt fel.

(Mindez azt is jelentheti, hogy a bevett „két forrás-elmélet” helyett „három forrás-elméletről” kellene beszélnünk...)

(2015)

Nyelvészet

Evangéliumi kritériológia

Ebben a tanulmányban azt igyekszem bemutatni, milyen „kritériumok”, azaz „ismérvek, ismertetőjegyek, megkülönböztető jegyek” alapján, egyszerűen szólva *milyen szempontok* figyelembevételével lehet – nagy valószínűséggel – eldönteni, hogy Jézus vagy az evangélisták egy-egy kijelentését hitelesnek, azaz történetileg reálisnak, vagy éppen irreálisnak tekinthetjük-e.

A szentírás-magyarázók az idők folyamán megfogalmaztak néhány olyan alapelvet, amelyet általánosan elfogadottnak lehet tekinteni. Például *John P. Meier* így foglalja össze ezeket (ld. <https://jezsuitakiado.hu/cikkek/tortenelmi-jezus-nyomaban>):

1. A kínosság kritériuma (*criterion of embarrassment*). Az olyan evangéliumi szövegek vagy események, amelyek *a keresztény krisztológia számára problémát okoznak*, biztosan magától Jézustól származnak. Ilyen például az az esemény, hogy a zsidó vallási vezetőség és a római hatóságok Jézust elvetették és kivégezték. Nehéz volt ugyanis megmagyarázni és megokolni, hogy az Isten által küldött végső kinyilatkoztatót elutasították és megölték, szenvedő és elutasított messiássá lett, anélkül hogy Isten megoltalmazta volna. Problémát okozott az is, hogy Jézust Keresztelő János megkeresztelte, mert ezt nehéz volt összeegyeztetni Jézus büntelenségével és a Jánossal szemben meglévő felsőbbrendűségével. Az is nehézséget okozott, hogy Jézus fontos dolgokról (például a világ végének időpontjáról) azt mondja, hogy nem tudja. Ilyen és hasonló szövegeket az őskeresztények biztosan nem találtak ki, mert ők hajlamosak voltak mindentudást tulajdonítani Jézusnak.

2. A folytonosság hiányának kritériuma (*criterion of discontinuity*). Az olyan Jézusnak tulajdonított evangéliumi

mondások vagy tettek biztosan az ő saját mondásai és tettei, amelyek *sem az előző zsidó hagyományokkal, sem a későbbi keresztény irányzatokkal nem egyeznek*, sőt ellentmondanak nekik. Meier ennek példaként azt említi, hogy jelenlétének idejére Jézus megtiltotta a tanítványok önkéntes böjtölését.

3. A többfajta írásban megjelenő azonos állítás kritériuma (*criterion of multiple attestation*). Ha valamelyik jézusi tanítás vagy esemény több evangéliumban, az apostoli levelekben és a jánosi írásokban is olvasható, vagy ha ugyanaz a tanítás példabeszédként és rövid tantétel formájában is megjelenik, az e tanítás jézusi eredetét sugallja.

4. Az összefüggés kritériuma (*criterion of coherence*). Mivel a fenti kritériumok alapján felfedeztük Jézus tanításának és művének lényegét, akkor az e tanítással, illetve működéssel való összhang további hitelességi kritériumnak számít.

5. Az elutasítás kritériuma (*criterion of rejection*). Biztos történelmi tény, hogy Jézust a korabeli zsidó vezetőség elutasította, és a római hatósággal együttműködve kivégeztette. Ezért az olyan jézusi tettek és szavak, amelyek ehhez az eredményhez vezettek, hitelesnek tekinthetők.

Mások még másfajta szempontokat is megfogalmaznak, például Kereszty Rókus Jézus személyes stílusának, illetve a szükségszerű magyarázatnak a kritériumát (<https://docplayer.hu/15976350-Kereszty-rokus-jezus-krisztus-krisztologiai-alapvetes.html>). Az első azt jelenti, hogy Jézus személyes stílusa felismerhető sajátos kifejezéseiben és példabeszédeiben. Tanítását gyakran így kezdi: „Bizony mondom nektek (*amén legó hüimin*)”. Atyját rendszeresen „Abbá”-nak, „édesapának” szólítja. Mindkét kifejezés egyedülálló, senki másnál meg nem található jellegzetesség. – A második pedig azt mondja ki, hogy ha egy Jézussal kapcsolatos tényt sorozat semmilyen más módon nem magyarázható meg, mint ahogyan az Újszövetség teszi, akkor ezt a magyarázatot kell a legvalószínűbbnek elfogadnunk.

A magam részéről még két nagyon egyszerű, de lényeges és hasznos szempontot törekszem figyelembe venni:

1. Jézus egyszerű, tanulatlan embereket szólított meg, és rögtön gondolkodásuk és életvitelük átalakítására akarta rávezetni őket. Ami tehát a galileai halászok és parasztok számára

túl bonyolult, túlságosan „írástudói”, azt nem tekintem tőle származónak.

2. Nem mondhatunk le a „józan paraszti ész” bevetéséről sem, vagy arról, hogy teret engedjünk megérzéseinknek, sejtéseinknek, mert mindkettő segíthet eligazodni a legkuszábbnak látszó labirintusban is. A „laikus gondolkodás” nem egyszer lendítette már előre a tudományos kutatást.

Az alábbiakban persze kiderül majd, hogy a fentiekén kívül még számos más szempontot, érvet, módszert is figyelembe kell venni (főképpen a filológiai jellegűeket) – és természetesen *nem* képzelhetjük azt, hogy végül *biztosan* állíthatjuk: „ezt és ezt mondta (tette) Jézus, amazt pedig nem mondta (tette)”; csak annyit mondhatunk, hogy „igen valószínű, hogy ezt mondta (tette)”, vagy „igen valószínű, hogy ezt nem mondta (tette)”, s amit hitelesen tőle származónak vallunk, arról sem állíthatjuk, hogy feltétlenül szó szerint úgy mondta, de azt igen, hogy hüen tükrözi Jézus szellemét.

Lássuk hát tizenegy példán szemléltetve a fentieket, kezdve a talán legegyszerűbbel.

Végét járta, vagy haldoklott és meghalt?

Minden „gyakorló keresztény” úgy tudja, hogy Jézus föltámasztotta a halálból egy Jairus nevű zsinagógai előljáró tizenkét éves leányát (ld. Mk 5,21-24.35-43; Lk 9,40-42.49-56; Mt 9,18-19.23-26). Ez a „tudás” azonban az evangélisták leírásának felszínes és laikus olvasatán, és főleg Lukács durva torzításain alapul. Lukács ugyanis, hogy az eredeti beteggyógyításból (= Márk-szöveg) halottfeltámasztást csinálhasson, Jézus nagyságának kiemelésére, „krisztológiai bearanyozása”, „istenítése” céljából (csupán ebből a szempontból!) négyszeresen megváltoztatta Márk szövegét:

1) Márk azt írja, hogy a lány „a végét járta”, Lukács azt mondja, „haldoklott” (42. v.).

2) Márknál azt a hírt hozzák Jairus házából, hogy a kislány „meghalt” (a görögben *aorisztoz*, jelentése: „beállt a halál”), Lukács azt írja (49. v.), hogy „halott”: a *perfectum* a halál visszavonhatatlanságát, *végérvényességét* fejezi ki.

3) Miután Jézus kijelentette, hogy „a gyermek nem halt meg, hanem alszik”, Márk azt írja: „erre kinevették”, mire Lukács

betoldja (53. v.): „mert *tudták*, hogy meghalt” (= „beállt a halál”, *aorisztoz*, ami persze ellentétben áll a 49. v. *perfectumával*).

4) Jézus felszólítása után („Gyermekem, ébredj föl!”) Lukács betoldja (55. v.): „erre visszatért a szelleme”, ezzel hangsúlyozva, hogy a gyermek voltaképpen már a túlvilágról tért vissza.

Márk szövegében – szintén halottfeltámasztást *sugalló* beállítása ellenére is – gond nélkül lehet így értelmezni a hírvivők jelentését: (nyilván szubjektív meggyőződéssel, de csak) *úgy gondolták*, hogy a kislány meghalt; valójában arról lehetett szó, hogy kilátástalan helyzetében működésbe lépett a természet védekező mechanizmusa: a X. agyideg, az ún. bolygóideg a test megmerevedését idézte elő, amit persze környezete halálként *értelmezett*; *Lukács* változtatásai viszont már kizárják, hogy így lehessen értelmezni a történeteket.

Szentet a kutyák, gyöngyöt a disznók elé?

Ez a csak *Máténál* található mondás a legnehezebben értelmezhető közé tartozik. Szokásos fordítása: „Ne adjátok a szentet a kutyáknak, és ne dobjátok gyöngyeiteket a disznók elé...” (Mt 7,6a), szokványos értelmezésében pedig „*a szent*” és a „*gyöngyök*” többnyire a tanítványokra bízott, az Isten országáról szóló üzenetet, a „*kutyák*” és a „*disznók*” olykor a nem zsidó népeket, a „pogányokat”, máskor a nem keresztényeket vagy a kereszténységtől elpártoltakat jelölik.

Ennek alapján egyes magyarázók arra gondolnak, hogy itt eredetileg nem is jézusi mondással van dolgunk, hanem bizonyos szigorú zsidókeresztény körök szabályával, amelyet hangoztatva szembefordultak a „pogányoknak” a hellenista keresztények által megkezdett misszionálásával. Ezt a jelentést azonban aligha lehet feltételezni a *Máté-evangéliumban*, hiszen az a „pogány” népek misszionálásának parancsában csúcsosodik ki (Mt 28,19-20).

Mások – a 2Pét 2,20-ra utalva – úgy vélik, e mondás arra inti Jézus követőit, hogy legyenek nagyon óvatosak a tőlük elpártolt „tévtanítókkal” és „hamis prófétákkal” (vö. 2Pét 2,1 – illetve az egész 2. fejezet), és ne akarják őket rendreutasítani vagy megté-

résre felszólítani, hanem hagyják magukra, és kerüljék őket (vö. 1Jn 4,1-3.6; 2Jn 2,10-11).

Ezeket az értelmezéseket, illetve minden olyan értelmezést, amely bizonyos embercsoportokat ért „kutyákon és disznókon”, kizárhatunk azon az alapon, hogy *Jézus lelkületétől teljesen idegen volt* az a lekezelő, sőt megvető beszéd- és bánásmód, amelyet ezek az értelmezések feltételeznek. Lehetetlen ugyanis, hogy aki kortársai felfogásával ellentétben azt tanította, hogy Isten fölkelte napját jókra és gonoszokra egyaránt, s hogy az ember csak Isten jóságának az ellenség szeretéséig terjedő utánzásával válhat „Isten fiává” (Mt 5,44-48), az kortársaival egyetértésben kijelentse, hogy csak a zsidók (vagy: a saját követői) kedvesek Istennek, a nem zsidók (vagy: az őt nem követők) pedig csak kutyák (vö. Mk 7,27) vagy disznók. A „másként gondolkodókkal” vagy „másként hívőkkel” kapcsolatban pedig úgy nyilatkozott, hogy „aki nincs ellenünk, értünk van” (Mk 9,40), de természetesen azokra vonatkozóan is érvényesnek tartotta az ellenségszeretet parancsát, akik „ellenünk vannak” (vö. még Lk 11,23).

E mondás vélhetően helyes értelmezésének *két kulcsa van*: egyrészt meg kell találnunk a lehető legpontosabb *fordítását*, másrészt semmiképp sem szabad allegóriaként felfognunk, vagyis nem szabad minden egyes kép (hagyományos fordításban „a szent, kutyák, gyöngyök, disznók”) konkrét megfelelőjét keresnünk a valóságban, hanem *metaforaként*, átvitt értelmű képes kifejezésként kell kezelnünk, azt keresve, hogy a képek milyen üzenetet, mondanivalót hordoznak.

Ami a fordítást illeti, az segíthet, ha tudatosítjuk, hogy Jézus arámul beszélt, s ezért a görög szöveg mögött a feltételezhető „arám eredetit” keressük. Mielőtt ezt tennénk, tudatosítanunk kell még, hogy a *két metafora* (a szent – kutyák, gyöngyök – disznók) eltérő képekkel ugyan, de ugyanazt akarja kifejezni; viszont a hagyományos fordításban „a szent” itt csak „szent ételt”, különösképpen áldozati húst jelenthet (vö. 2Móz 29,33-34; 3Móz 2,3; 22,10-16; 4Móz 18,8-10; 5Móz 12,15) – de ekkor a két metafora összeütközésben áll, hiszen az áldozati hússal ellentétben az igazgyöngy nem eleség. Tehát azt kell feltételeznünk, hogy *vagy* a második metafora beszél (az elsőhöz ha-

sonlóan) valami ehetőről, *vagy* az első metafora beszél (a másodikhoz hasonlóan) valamilyen ékszerről.

Konkrétan pedig a következőket mondhatjuk: 1. Az általában „a szent” jelentésű arám *qaddisa*’ azt is jelenti, hogy „karika”, nevezetesen fülkarika vagy orrkarika *mint ékszer* (bár az arám szót többnyire *qedasa*’-ként ejtették). A karika képe ekkor tökéletesen megfelel a gyöngyök képének. – 2. A görög *emproszthen* = „elő, előtt” előljárószónak („a disznók elé”) az arámban a *b^eappe* felel meg, ami azt is jelentheti ugyan, hogy „elő”, de azt is, hogy „(valakinek vagy valaminek) az orrára, az ormányára”. – 3. Az itt használt görög *balete* (a szokásos fordításban „dobjátok, vessétek”), illetve az alapjául szolgáló arám *tarmón* jelentéstartománya igen széles az Újszövetségben (ld. pl. Mk 4,26; 15,24; Mt 9,17; 26,12; Lk 13,19; 14,35; Jn 13,5; 15,6; ApCsel 22,23; Jak 3,3 – vö. még Mk 1,12 és Lk 10,2); itteni értelme: elhelyez, valamire rátesz, ráerősít.

Ezek alapján adódik immár az a *fordítás*, amely minden valószínűség szerint a legjobban tükrözi Jézus mondanivalóját: „*Ne rakjátok a kutyákra [arany- vagy ezüst]karikát, és ne aggassátok gyöngy[füzér]eiteket a disznók orrára!*” (A disznók orrán egyenként el nem helyezhető „gyöngyök” helyett értelemszerűen „gyöngyfüzérre” kell gondolnunk.)

A disznók orrára helyezett gyöngyök, illetve az orrukba raktat arany- vagy ezüstkarika képe ismerős lehetett Jézus hallgatói számára. Egy palesztinai közmondás ugyanis így szól: „Aggass bár egy bizonyos dologra [= a disznóra] pálmárügyeket [= bizonyos pálmák zöldségként használt levélbimbóit], az mégis ugyanaz marad [= a koszban hempereg]”, a Példabeszédek könyve 11,22-ben pedig ez áll: „Mint disznó orrában az aranykarika, olyan a szép asszony jó erkölcsök híján.” Fordításunk helyességét megerősíti, hogy az iszlám hagyományban így él ez a mondás: „És mondá Jézus: Ne akasszatok gyöngyöket a disznók nyakába!”, sőt létezik ez a változata is: „Ne rakjátok gyöngyeiteket a disznók orrára!”

Most már csak a kettős metaforából álló mondás *mondanivalóját* kell megfogalmaznunk. Mivel Jézus másutt (éppen Máté evangéliumában: 13,46) Isten országát nevezi nagy értékű igazgyöngynek, méltán feltételezhetjük, hogy itt is arra gondol, s azt

mondja: „*Beecsüljétek meg drága kincseteket* („igazgyöngyök”, „arany- vagy ezüstkarika”), az Isten országába tartozásokat, ne bánjatok vele meggondolatlanul, könnyelműen, felelőtlenül!” – akármit jelentsen is a gyakorlatban ez a helytelen bánásmód. Konkrét jelentését nem érdemes találgatni, hiszen a mondást annak „életbe ágyazottsága” („Sitz im Leben”) nélkül hagyományozták át, a 6. vers folytatása pedig („nehogy lábukkal széttapossák...”) eredetileg feltehetően nem tartozott hozzá, és – legalábbis ebben a szövegösszefüggésben – nem hiteles jézusi mondás, hiszen csak akkor lenne értelme, ha „kutyákon és disznókon” bizonyos embercsoportokat értenénk, de ezt az értelmezési lehetőséget föntebb kizártuk.

Elképzelhető persze, hogy a 6b vers valamilyen *más összefüggésben* része volt Jézus tanításának, mégpedig a tanítványoknak adott *missziós* útmutatásként, amellyel arra intette őket, hogy az Isten országáról szóló evangéliumot ne akarják ráerőltetni olyanokra, akik még alkalmatlanok annak befogadására; az ilyenek ugyanis csalódottságukban könnyen szembe fordulhatnak az evangéliummal és annak hirdetőivel egyaránt – például akkor, ha az „Isten országától” önző vágyaik kielégülését várták, de aztán kiderül, hogy az odatartozás önátadást követel, és komoly áldozatokat is (vö. pl. Mk 3,35; 8,34; 9,45; 10,15; 10,25; Lk 13,24).

Báránként a farkasok közé?

Jézus egyik közismert és viszonylag gyakran idézett mondanása a szokásos fordításban így hangzik: „Íme, úgy küldelek el titeket, mint bárányokat a farkasok közé” (Mt 10,16).

Ez a fordítás azonban Jézustól idegen jelentést ad; mert igaz ugyan, hogy lehetne ezt a kifejezést egyszerűen a tanítványokra váró üldözések (Mt 10,17-33) képi megjelenítésének tekinteni, de akkor is azt kellene mondanunk, hogy túlságosan durva, Jézushoz nem illő ez a kép. Jézus ugyanis *általánosságban* nem nevezte farkasoknak az embereket, még ellenfeleit vagy ellenségeit sem. Ezért aztán, bár kézenfekvő lenne a görög *en meszó* (= *között*, valaminek a közepén) részes esetű kifejezést a héber-arám szóhasználatnak megfelelően tárgyesetként fordítani: *eisz meszon* (= *közé*; ld. a két kifejezés váltakozását például Lk 8,7-

ben és 8,14-ben), el kell tekintenünk ettől a nyelvtani lehetőségtől.

Ezzel szemben ezt a görög eredetihez hű fordítást javaslom: „Íme, én úgy küldelek el titeket, mint »bárányokat farkasok belsejében«” (egyszerűbben: »farkasbőrbe bújt bárányokat«)!

Kétségtelen, hogy a „bárányokat farkasok belsejében” vagy „farkasbőrbe bújt bárányokat” fordítás első hallásra nemcsak furcsának, hanem értelmetlennek is tűnik, mégis sajátos jézusi értelmet kaphat, ha a mondatot a Mt 7,15-ben olvasható mondás ellenpárjának tekintjük: ott arról van szó, hogy a hamis próféták „bárányok ruhájában” („báránybőrben”) jönnek, vagyis *kívülről* báránynak látszanak, *belül* azonban ragadozó farkasok, itt viszont azt mondja Jézus, hogy úgy küldi tanítványait, mint akik *kívülről* farkasoknak látszanak, a „farkasok belsejében” azonban, azaz *belül* bárányok. A „farkasok belsejében” kifejezést tehát egyszerűbben így is fordíthatjuk: farkasok ruhájában, öltözetében, magyarán „farkasbőrben”.

Megerősítheti ezt a fordítást még egy *nyelvtani* megfigyelés: A mondat elejére állított *egó*-t [= én] tekinthetnénk a semitizmus megnyilvánulásának: ekkor hangsúlytalan lenne, és nem is kellene fordítani; de ha ez a mondás valóban a Mt 7,15 ellenpárjaként hangzott el – esetleg közvetlenül vagy nem sokkal amaz után –, akkor hangsúlyos, és (az „íme” szócskával együtt) szembeállítást fejez ki: „A hamis próféták... – én viszont úgy küldelek el titeket...”

Mindezek alapján a mondás konkrét jelentését így fogalmazhatjuk meg: A Jézustól kapott új tanítások hirdetésével a tanítványok *kívülről* farkasoknak tűnhetnek majd az emberek számára: ördögtől megszállottaknak, a törvény és a hagyomány lerombolóinak, istenkáromlóknak, a nép megrontóinak (ahogyan maga Jézus is ilyennek tűnt sokak számára, ld. pl. Mk 3,22; 7,5; 14,64; Lk 23,2) – nekik azonban „*belül*”, azaz valóban olyanoknak kell lenniük, mint a bárányok: békéseknek és fegyverteleneknek, védteleneknek.

A gyerekek kenyerét a kutyaéknak?

Jézus állítólag azt mondta a lánya gyógyulását kérő, szírfóníciai „pogány” asszonynak: „Nem helyes, ha elveszik a gye-

rekek kenyerét, és a kutyáknak dobják” (Mk 7,27). Ám képtelenség, hogy Jézus ilyen kijelentést tett:

1) Lehetetlen, hogy aki *kortársai felfogásával ellentétben* azt tanítja, hogy Isten fölkelte napját jókra és gonoszokra egyaránt, s hogy az ember csak Isten jóságának az ellenség szeretéséig terjedő utánszásaival válhat „Isten fiává” (Mt 5,44-45), az kortár-saival egyetértésben kijelentse, hogy csak a zsidók Isten gyermekei, a nem zsidók pedig csak kutyák. Fokozott képtelenség, hogy ezt egy gyermeke egészségéért könyörgő, különben is a lábainál heverő asszonynak mondja, mintegy még jól meg is rugdalva őt.

2) A kenyér elvevésének képe *nem illik bele a helyzetbe*, használata gyengeelméjűnek tünteti föl Jézust, hiszen a zsidók cseppet sem rövidülnének meg, ha meggyógyítana egy pogányt. Ellenkezőleg, csak növekedne a zsidók Istenének tekintélye. Ha viszont a kép nem a kenyér szűkösségére, hanem értékére akar-na utalni, akkor azt jelentené, hogy Isten szemében a pogányok csak „kutyák”, és nem érdemlik meg, hogy megkönyörüljön rajtuk. Jézus azonban ennek az ellenkezőjét hirdette és gyakorolta (vö. Mk 5,19; Mt 8,10-13).

3) Jézus nem mondhatja, hogy „nem helyes”, hogy aztán rögtön *megtegye, amit helytelennek tartott*, hacsak közben nem változik meg a helyzet, vagy nem merül fel új nézőpont. Az evangélista leírása szerint azonban mindössze annyi történik, hogy a pogány nő nyomatékosan megismétli eredeti kérését.

A valóságban – az evangélisták ábrázolásával ellentétben – kétféleképpen mehettek végbe az események: 1) Ismerve – és Jézusról, a zsidó gyógyítóról is feltételezve – a zsidók felfogását, *az asszony* mondhatta Jézusnak: „Bizony, a ti szemetekben mi csak kutyák vagyunk. De hát a kiskutyák is esznek az asztal alá hullott morzsákból...” 2) Jézus egyik tanítványa, de még inkább *a ház gazdája*, egy diaszpóra-zsidó mondhatta az itt Jézus szájába adott mondatot, s erre reagálhatott az asszony: „De hát a kiskutyák is esznek...”

Az áthagyományozás, illetve az evangéliumszerkesztés folyamataiban aztán (a Jézust nem értő, valójában meg nem tért „Jézus-követők”...) jézusi mondást csináltak az asszony szavaiból, s a végleges változatban az asszony immár csak megerősíti „Jézus kijelentését”.

Erre a bonyolult áthagyományozási folyamatra utalhat az is, hogy a rendelkezésünkre álló végleges szövegben *nyelvtanilag nem állapítható meg*, ki tette a szóban forgó kijelentést. Az állításnak ugyanis („Azt mondta neki”) a görög szövegben nincs alanya (sem személynév, sem személyes névmás, sem mutató névmás formájában), vagyis nem világos, hogy ki mondta! Annál meglepőbb, hogy a legkiválóbb fordítások is gondtalanul betoldják: „ő”, „Jézus”, sőt: „mondotta neki az Úr”...

Nem hiteles „Jaj”-ok?

Mindig akadnak, akik szeretik kezüket dörzsölve, bizonyos elégtétellel idézni Jézusnak az ún. „Mezei beszédében” olvasható „jaj-kiáltásait”: „De jaj nektek, gazdagok, mert már megkaptátok a nektek járó vigasztalást! Jaj nektek, akik most elteltek, mert éhezni fogtok! Jaj nektek, akik most nevettek, mert bánkódni és sírni fogtok! Jaj nektek, ha jókat mondanak rólatok az emberek mind! Hiszen ugyanígy cselekedtek atyáik az álprófétákkal” (Lk 6,24-26).

Csakhogy jó néhány szempont szól az ellen, hogy ezt a négy jajkiáltást hitelesen jézusinak tekintsük:

1) *Néhány formai mozzanat:* a) a *plén*-nel (= azonban, de, ámde, mindazonáltal, egyébként, inkább) bevezetett új témakezdés; b) a 22-23. és a 27. verset eredetileg a „*gyűlölni*” *cím-szó* kapcsolta össze, ami a „jajokat” tartalmazó 24-26. v. kihagyásával rögtön világossá válik, szaknyelven szólva a kapcsolódás varratmentes: „Boldogok vagytok, ha gyűlölnék titeket...” – „Tegyetek jót azokkal, akik gyűlölnék titeket...”; c) Máté „Hegyi beszédében” a boldogmondásokat nem követi ez a négy jajkiáltás; ez arra utal, hogy eredetileg *nem voltak benne a Beszédforrásban* (Q), tehát vagy Lukács alkotásai, vagy a Q általa használt feldolgozásából vette át őket.

2) E jajkiáltások szerzője *következetlenül* járt el: A 24. versben „vigasztalás” helyett – a 23. versbeli „fizetség” ellenpárjaként – „büntetésnek” kellene állnia: „...mert majd megkaptjátok a nektek járó büntetést”. A „vigasztalás” egyébként a 21. és 24. vers szövegösszefüggésébe sem illik bele, mert Jézus nem vigaszt akart adni az éhezőknek, hanem kenyeret.

3) A jóllakottság és nevetés *önmagában véve egyáltalán nem* Isten- vagy emberellenes, sőt (vö. Mk 2,19; 6,35-44; 8,1-9; Lk

7,34)! Csak a rászorulókkal szembeni szeretetlenség, az osztozni nem akarás Isten- és emberellenes (vö. Mk 8,14-16.21; Lk 4,18-19.21).

4) Ahogyan szinte minden vallásnak, az egész ószövetségi felfogásnak és a Jézus korabeli apokaliptikának is magától értetődő, kihagyhatatlan eleme „*a mérleg törvénye*”, vagyis a „ki-egyenlítő igazságosság” eszméje, amit egyszerűen így lehet megfogalmazni: „A jók elnyerik jutalmukat, a rosszak elnyerik büntetésüket Istentől” (illetve „az isteni ítélet nyomán a jók és a rosszak rangsora megfordul”). Itt is ezzel az eszmével van dolgunk (akárcsak Lk 16,25 „klasszikus” megfogalmazásában: „...emlékezzél meg arról, hogy életedben megkaptad javaidat, hasonlóan Lázár is a rosszat: őt most itt vigasztalják, te viszont szenvedsz”), csakhogy Jézus „botrányos módon” *elvetette* az igazságosság effajta felfogását (ld. pl. Mt 5,20; 5,45.46-48; 20,10.14 – ami azonban nem jelenti azt, hogy az igazságtalanság elvét képviselte volna, ld. Mt 20,13).

5) A Lukács-féle jaj-kiáltások az ószövetségi próféták fenyegetéseit idézik fel, konkrétan Izajás 61,2 szavait *Isten bosszújáról* (ld. még Iz 65,14); csakhogy Jézus tanításának egyik sajátossága éppen ennek az isteni bosszúnak az *elvetésében* mutatkozik meg, ahogyan ezt Názáretben programszerűen fejezi ki azzal, hogy éppen az Isten bosszújáról szóló szavakat *hagyja ki* az Izajás-idézetből (ld. Lk 4,19; vö. még Mt 5,45; Lk 6,35 vége).

Lelki szegények?

Jézus tanításának egyik központi jelentőségű üzenete olvasható az ún. „Hegyi beszéd” elején (Mt 5,3); ennek két legjellemzőbb fordítása: „Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa” (Békés Gellért-Dalos Patrik, Róma 1951; Simon Tamás László, Pannonhalma 2014) – „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa” (Magyar Bibliatársulat, 1997).

E fordítások jól tükrözik, hogy a különböző értelmezések elsősorú többsége *az ember „lelkeként”* („bensőjeként, szíveként, központjaként”) fogja fel a mondás „kulcsszavát”, a görög *pneuma* szót, és „lelki szegényekről” beszél. Ezek az értelmezé-

sek azonban Jézustól idegen, vagy legalábbis Jézustól független pszichologizálásba és teologizálásba torkollnak; nem kívánom részletezni őket, mert minden hagyományos kommentárban olvashatók; lényegük: a „lelki szegények” az alázatosak, akik „üres kézzel”, de „nyitott szívvel” állnak Isten előtt. – Álláspon-
tom szerint viszont a jelző, határozó, birtokos névmás vagy birtokos nélküli *pneuma* az evangéliumokban (néhány kivételtől eltekintve) *Isten Lelkét* jelöli, ahogyan itt is, lásd például Mk 1,10,12-t és párhuzamos helyeit, vagy a János-evangélium következetes szóhasználatát.

Az itt álló görög kifejezés szó szerint: „a Lélekben” (*tó pneumatí*). Ez persze nem valamiféle helyhatározó akar lenni, és nem lenne értelme a mondásnak akkor sem, ha úgy értenénk, hogy „boldogok a Lélekben, Isten Lelkében szegények”, vagyis „azok, akik szűkölködnek Isten Lelkében”, „akikben kevés van Isten Lelkéből”. A szóban forgó „vonatkozási részes eset” azonban más fordítást is lehetővé tesz, így azt is, hogy „a Lélek által”, konkrétan: „a Lélek ösztönzésére” vagy „a Lélek erejében/erejével” – ahogyan ez teljesen világos és egyértelmű például Mk 12,36-ban („maga Dávid mondta a szent Lélek által”) vagy Lk 10,21-ben („Jézus a szent Lélek hatására felujjongott”).

Ezért a *helyes fordítás* például ez lehet: „Boldogok, akik a Lélek hatására lettek szegények, mert övék a Mennyek országa.” – Az általános jellegű „(a Lélek) hatására” kifejezés használata ez esetben azért célszerű, mert magában foglalja „(a Lélek) ösztönzésére” és „(a Lélek) erejével” jelentést is.

A fentiek alapján ha nem is Jézustól származónak, de jézusi szelleműnek tekinthetjük ezt a Máté által megfogalmazott „boldogmondást”, és az én *értelmezésemben* nem is kell a lukácsi változat („Boldogok vagytok ti, szegények...”: 6,20) spiritualizálásának tekintenünk, hanem arról van szó, hogy a jézusi alapgondolat másik vonatkozását tárja föl: *Lukácsnál* azokról a nélkülözőkről van szó, akik számára – a „Mennyek országával” azonos jelentésű – Isten országa *reményt* jelent: megtért emberek meg fogják osztani velük a kenyerüket („majd jóllaktok”: 6,21). *Máténál* viszont a nélkülözők sajátos köréről van szó, azokról, akik Isten Lelkének ösztönzésére és erejével már meg-

tértek, és *tudatosan vállalják* a nélkülözést – részben azért, mert átláttak a csalóka gazdagság csábításán, és legyőzték azt (vö. Mk 4,19; Lk 16,9), részben pedig azért, mert a nyomorgókkal való szolidaritásból fakadóan megosztották/megosztják azokkal javaikat (vö. Mk 6,37: „Ti adjatok nekik enni!”). Ezért aztán valóban övék az Isten országa, hiszen megterésük, új gondolkodás- és cselekvésmódjuk révén *ténylegesen* tagjai, részesei már Isten országának, vagyis a feltétel és személyválogatás nélkül ajándékozó szeretet életterének.

„Kivéve...”, vagy „még akkor sem...”?

Az emberiség felnőtt tagjai többségükben házasságban (manapság persze inkább csak „párkapcsolatban”...) élnek, ezért számukra kiemelkedően fontos erkölcsi kérdés, hogy adott esetben szabad-e, helyes-e elválniuk. Jézus erre vonatkozó útmutatását két változatban is közli *Máté* evangéliuma. A fordítások gyakorlatilag mind úgy adják vissza Jézus szavait, hogy azt írják: „...aki elbocsátja feleségét, *a paráznaság esetét kivéve*, az házasságot tör”. (Más kérdés, hogy a magyarázók mit értenek „paráznaságon”: ebben nincs egyetértés.) Igazuk van-e? Nézzük meg külön-külön a két esetet!

1) A problematikus kifejezés Mt 5,32 görög szövegében ez: *parektosz logu porneiasz*. Témánk szempontjából csak a *parektosz* elöljárószót kell vizsgálnunk. Amint a bevezető bekezdésben jeleztem, a legtöbben kizáró (exkluzív) értelemben fordítják: „kivéve (paráznaság esetén)”, s a másik két újszövetségi előfordulás közül az egyikben valóban ilyen jelentése van: „e bilincsek *kivételével*” (ApCsel 26,29), a másik helyen azonban bennfoglaló (inkluzív) értelme van: „*még* az egyházakért való gond *is* terhel” (2Kor 11,28).

Elvileg tehát így is, úgy is fordítható, *de* az értelmezéstani szabályok azt követelik, hogy az itteni esetben bennfoglaló értelemben használjuk, azaz: „*még akkor is*, ha paráznaságról van szó”. Az egyik ide vágó szabály a szövegösszefüggés (*kontextus*) szerinti értelmezést követeli meg: a „Hegyi beszédben” Jézus radikálisan új erkölcsi elveket hirdet meg (ld. Mt 5,20!), ha tehát a *parektosz*-t exkluzív értelemben kellene venni („*kivéve paráznaság esetén*”), akkor ezzel elégséges ok nélkül ismételt-

te volna a Második Törvénykönyv tilalmát (5Móz 24,1), illetve a témával kapcsolatos, Hillel és Sammai rabbi közti vitában a Hillelhez képest szigorúbb Sammai mellé állt volna (vö. ismét Mt 5,20!). Ugyanez következik a *másik* hermeneutikai szabályból is, amely szerint a homályosabb szövegeket a világosabbak irányában kell érteni. Ilyen világosabb szövegek pedig valóban rendelkezésre is állnak: Mk 10,11-12 és Lk 16,18.

Tehát teljes joggal fordíthatjuk-értelmezhetjük így a mondatot: „...aki elbocsátja feleségét, *beleértve* azt is, ha paráznaság okából, az házasságtörést követ el.”

2) Mt 19,9-ben a *mé epi porneia* kifejezés okoz nehézséget; erről is nagy vita folyik a szakirodalomban, és jobbára kizáró (exkluzív) értelemben, azaz megengedő kivételként fordítják: „...aki elbocsátja feleségét, *kivéve* paráznaság esetén, az házasságtörést követ el”. Csakhogy a *mé* szócska a csonka tiltó mondatokban, azaz ha hiányzik az ige, jelölheti a bennfoglaló (inkluzív) értelmet. Ilyen kijelentésre sok példa található az Újszövetségben, pl. *mé en té heorté*, „ne is [vagy: és ne, de ne] az ünnepen, hogy zavargás ne támadjon a nép között” (Mt 26,5).

Továbbá itt is érvényesek az első pontban említett értelmezési szabályok, ezért a *mé epi porneia* kifejezés tényleges értelme: „még paráznaság esetén sem”, a szövegösszefüggésbe illesztve pedig: „...aki elbocsátja feleségét, *még* ha paráznaság okából *is*, az házasságtörést követ el.”

Átad a poroszlóknak?

A gonosz szolgáról szóló példabeszédben (Mt 18,23-34) a király egyetlen kérő szóra elengedi egyik szolgájának 10 000 talentumos, azaz 60 millió dénárral egyenlő tartozását, de az kimenvén, fojtogatással követeli egyik szolgatársától annak 100 dénáros tartozását. A többiek jelentik ezt a királynak, aki erre a 34. v. szerint „megharagudott rá, és átadta őt a poroszlóknak, amíg meg nem fizeti neki egész tartozását”; a 35. v. szerint pedig Jézus hozzáfűzte: „Így tesz majd veletek mennyei Atyám is, ha mindegyiktek szívből meg nem bocsát testvérenek.”

Csakhogy a 34. vers már semmiképp nem tartozhatott bele Jézus eredeti példabeszédébe, mert *ellentmondásban van* a 27.

verssel (vö. Lk 7,41-42a!), mintegy visszavonja annak üzenetét, sőt ellenkezőjére fordítja a királyról/Istenről rajzolt képet: a végtelenül nagylelkű megbocsátás helyébe az igazságos megtorlást állítja. (Ugyanolyan írástudói fércmunka ez, mint Mk 12,9; Mt 22,7 és Lk 19,27.) Állításunkat megerősíti, hogy Jézus tanításának *egyik központi mondanivalója* éppen az igazságosság felülmúlása a határtalan és feltétel nélküli szeretet révén, ld. pl. Mt 5,20.45; 20,9.15b; Lk 6,32-36; 15,20.22-24.29-32; 18,14a.

További érvként vehetjük figyelembe, hogy a példabeszédekhez fűzött kiegészítéseivel *Máté* másik két, csak nála található esetben, valamint egy-egy Márknál/Lukácsnál is, illetve nála és Lukácsnál is előforduló esetben *ugyancsak megváltoztatja* vagy ellenkezőjére fordítja a szóban forgó példabeszéd eredeti értelmét: a búza és a konkoly (Mt 13,30b), a kerítőtér (Mt 13,49-50), illetve a gonosz szőlőművészek (Mt 21,43-44) és a talentumok (Mt 25,30) példabeszédében. Nyilvánvaló: *Máté* nem tudott mit kezdeni az igazságosságot („a mérleg törvényét”) felülmúló szeretet „botrányos” eszméjével (a jézusi tanítás lényegével!), és ezért átírta azt.

A fenti tartalmi érveket megerősítő, fontos *formai* párhuzamot jelent Mt 25,27 és Lk 15,32, ugyanis Mt 18,33-hoz („Nem kellett volna-e neked is megkönyörölnöd...”) hasonlóan ezeken a helyeken is egy *feltételes módon megfogalmazott elvárással* – „Oda kellett volna adnod...”, „Örölnöd kellett volna...” – *ér véget* a példabeszéd!! (Bár nincs meg a teljes formai párhuzamosság, ide sorolhatjuk Mt 20,15-öt is, hiszen könnyedén hangozhatna így is: „És nem kellene-e jó szemmel nézned, hogy én jó vagyok?”)

Bennünk? Köztünk? Rajtunk fordul?

Egyetlen szentírás-magyarázó sem vonja kétségbe, hogy Jézus üzenetének központi eleme az „Isten országáról” szóló tanítása. Az ezzel kapcsolatos központi kérdés viszont az: Mikor, hol, hogyan valósul meg? Pontosan ezekben a kérdésekben foglal állást Jézusnak a Lk 17,20-21-ben foglalt mondása. Csakhogy a szakirodalomban és a fordítók körében igen vitatott ennek a helyes értelmezése. A 20b és a 21a vers negatív állításait illetően még többé-kevésbé azonosak a nézetek, annál ke-

vésbé a 21b vers pozitív kijelentésével kapcsolatban. Egyesek szerint úgy kell fordítani: „Isten országa bennetek van”, mások szerint: „Isten országa köztetek van”. De menjünk sorban!

A 20b vers negatív kijelentése az eredetiben: *uk erkhetai hé baszileia tu theu meta paratérészeosz*. Szó szerint úgy kellene fordítani: „nem szemmel láthatóan, nem megfigyelhetően, nem észrevehető módon” jön el az Isten országa; csakhogy a *paratérészisz* a *paratérein* igéből ered, amely azt jelenti: *közvetett módon* megfigyelni valamit (vö. Lk 20,20-at Mk 12,13-mal: „megfigyeltették [Jézust]” – „elküldtek hozzá”), tüneteket megvizsgálni, különösen olyankor, amikor a megismerni kívánt tárgyról lehetetlen is közvetlen tapasztalatot szerezni. (A *paratérészisz* szót elsősorban a csillagászatban, időjárási előrejelzésben, horoszkópkészítésben használták.) Ilyen, közvetlenül nem megfigyelhető valóság a jövő is, amelyről a farizeusok érdeklődnek: „Mikor jön el Isten országa?” (20a v.). Mivel *a kérdés az idővel kapcsolatos*, és válaszában első harmadában Jézus *ezt* az érdeklődést utasítja el, a „nem kiszámítható” fordítás felel meg a tényleges tartalomnak: „Isten országa [időben] nem kiszámítható módon jön el” (a bekezdés elején említettek ugyanis térbeli képzettársításokat keltenek).

Jézus azonban nemcsak az időmeghatározásra irányuló kérdést utasítja el, hanem válaszában második harmadában (bár kérdés nélkül) az Isten országa eljövételének-megvalósulásának *helyével kapcsolatos* találgatásokat is („Azt sem lehet mondani: Íme, itt van!, vagy: Ott van!”: 21a v.). Ezek a találgatások egyrészt látványos csodák, csodajelek várásával függték össze, gondolván, hogy a csodákban „*helyileg rögzíthető*” Isten működése, „Isten országa” (vö. Mk 8,11; 13,3; Lk 11,29), másrészt a várakozás *politikai* formáját jelentették, amennyiben Izrael messiási országának megvalósulását értették „Isten országán”.

A két negatív válasz hatásos előkészítése után Jézus válaszában harmadik harmada adja meg a pozitív feleletet – de itt már egyáltalán nem egyszerű az értelmező dolga.

Az eredetiben ez áll: Isten országa „*entosz hümon esztin*”. Itt, nevezetesen az *entosz* elöljárószó helyes értelmezésében rejlik az egyik kulcs Jézus válaszában megértéséhez. De nehézséget okoz egyrészt az, hogy az *entosz*-nak három, *egészen kü-*

lönböző jelentése van, másrészt az, hogy ezen a helyen kívül az egész Újszövetségben csak Mt 23,26-ban fordul elő (ott egyértelmű a jelentése: „a belül lévő”), s így lehetetlen összevetések alapján megadni a jelentését (*egy* összevetés nem összevetés...).

Elvileg lehetne az *entosz* „-ban, -ben” jelentését alkalmazni: „(Isten országa) bennetek van” – ezt azonban Lukács könnyedén és egyértelműen kifejezhetné volna az ilyen értelmű *en* előjárószóval.

Ugyanez vonatkozik az *entosz* „között” jelentésére: „(Isten országa) köztetek van” – csak hogy ennek kifejezésére Lukács mindig az *en meszó* kifejezést használja (többes szám birtokos esettel) evangéliumában és az Apostolok cselekedeteiben egyaránt, ld. Lk 2,46; 24,36; ApCsel 1,15; 6,15; 27,21 és különösen Lk 22,27 és ApCsel 2,22. (Olykor *látszólag* az *en*-t is használja ebben az értelemben, de alaposabb megfigyelés után kiderül, hogy ilyenkor nem helyhatározói „között, körében”, hanem „közül” jelentésről [Lk 7,28], vagy személyek egymással kapcsolatos viszonyáról [Lk 22,24], vagy bizonyos magatartásáról van szó [Lk 22,26: „köztetek...” = „ti...” – különösen 22,27-tel szembeállítva világos ez].)

Marad az *entosz* harmadik jelentése: „valakinek a hatókörében, hatósugarában, kartávolságában, hatalmi területén, rendelkezési területén belül, befolyási övezetében”. Persze ha ez csak fizikai közelséget akarna itt kifejezni, akkor egyrészt gyakorlatilag azonos lenne az *en meszó* jelentésével (amit főntebb kizártunk), másrészt mégiscsak „statikus”, helyhatározói értelmű választ adna a farizeusok kérdésére, holott azt Jézus már elutasította a 21. v. első felében. Így aztán csak az *entosz* „dinamikus” alkalmazásáról lehet szó (ami ráadásul harmóniában is van a megoldás másik kulcsával, ld. ezen alpont utolsó bekezdését): „a ti hatókörötökben van, ti rendelkeztek vele”, azaz: „töletek, a ti akaratotoktól és tetteitektől függ, rajtatok áll”, vagy valóban dinamikus megfogalmazásban: „rajtatok múlik”, s még inkább: „rajtatok fordul” (ahogyan az egyházatyák közül Tertullianus is értelmezte).

(Felvetődhet a kérdés: Miért nem találkozunk ezzel az értelmezéssel *egyetlen* fordításban sem, és miért vetik el még azok a kommentárok is, amelyek egyébként felvetik a lehetőség-

gét? A kézenfekvőnek tűnő válasz: A teológusok számára ez a „rajtunk fordul” azonos lenne az „önmegváltással”, amit *teológiájuk* – „ideológiai szemüvegük” és „szemellenzőjük” – minden formában és minden mértékben *eleve* kizár.)

Az *entosz hüimón esztin* jelentésének tisztázása után már nem nehéz felismerni Jézus válaszában másik kulcsát (amaz nélkül ez lehetetlen is lenne), azt, hogy itt is „*az apokaliptikából a morálba való átkapcsolással*” van dolgunk, ahogyan Lk 13,23-24-ben vagy Mk 13,4,9-ben és 13,28-29-ben is, csak most a legmagasabb szintű elvi megfogalmazásban. Nevezetesen: Miután Jézus *elutasította* az Isten országa eljövételének idejével és helyével kapcsolatos apokaliptikus találgatásokat, *rámutat* arra, hogy azt nem mástól (azaz Istentől) kell várunk, hanem „*tőlünk függ*”, „*rajtunk fordul*”, hétköznapiasan, de még világosabban fogalmazva: „*rajtunk áll vagy bukik*” Isten országának „létrejötte, kibontakozása, megvalósulása” (némileg a mondánivaló szándékával ellentétesen fogalmazva: rajtunk fordul a „mikor” és a „hol”, illetve a „bennünk” és a „köztünk” egyaránt). Ez a „rajtunk fordul” egyaránt jelenti Isten országának „egyszerű” *elfogadását, befogadását* (ld. Mk 10,15) és az érte végbevitt, *élet-halál harc intenzitású erőfeszítéseket* (Lk 13,24), beleértve a szükség szerinti „láblevágást” és keresztfölvételt is (ld. Mk 9,45 és 8,34).

Korbáccsal kiűzte őket?

Különböző helyzetekre vonatkoztatva sokan szeretik diadalmasan „idézni”, hogy egyszer „Jézusnak is elfogyott a türelme” (ez éppen igaz, de nem egyszer, hanem többször is), és kötélből korbácsot fonva, kiűzte a kereskedőket a jeruzsálemi templomból. Mentségükre szól, hogy a fordítások gyakorlatilag mind ezt sugallják. De nézzük meg elsősorban Mk 11,15 alapján, mi is történt valójában!

Előbb vegyünk szemügyre néhány vitathatatlannak látszó tény.

1) Csak beszámoló-*töredékek* állnak rendelkezésünkre (Mk, Mt, Lk), és ezek is magukon viselik az áthagyományozás minden bonyodalmát, kuszaságát és túlzását. Mindenesetre az ér-

telmezésbe be kell vonnunk a János-evangélium szövegét is (Jn 2,13-17).

2) Csak a rendkívül problematikus János-szöveg tud *korbácsról*, és esetleg az emberek ellen is alkalmazott erőszakról.

3) Csak János mondja, hogy Jézus „kidobott mindenkit a templomból”, a szinoptikusok szerint „elkezdte kidobni/kidobta azokat, akik a templomban adtak-vettek”.

4) Sem a kereskedők, sem a főpapság szolgálatában álló templomrendőrség, sem a római helyőrség, sem a tömeg *nem avatkozott közbe*, pedig mindegyiknek meg lehetett volna rá a maga oka.

5) A templom (erőszakos) „megtisztítását” *nem hozták fel vádként* Jézus „perében”, holott a templom „lerombolásának” vádját igen (Mk 14,58; 15,29; vö. Jn 2,19; Jn 4,21.23).

6) A szellemi és hatalmi elit *számon kérte* Jézustól, amit a templom „megtisztítása” során mondott és tett (Mk 11,28; Jn 2,18).

7) Az összes kereskedőket és állatokat, sőt a vásárlókat is („akik... *vásároltak* a templomban”) kiűzni a templomból gyakorlatilag *fizikai lehetetlenség* lett volna.

8) Semmi fogódzópont sincs annak feltételezéséhez, hogy Jézus az üzleteléssel kapcsolatos *csalásokat* akarta volna elítélni. Különben sem hozott volna eredményt ezen a téren, ha csupán a templom(udvar)on kívülre szorította volna a kereskedést.

9) Mk 7,1-23 és Mt 5,23-24 fényében nem feltételezhetjük Jézusról, hogy a templom *kultikus tisztasága* iránti, a farizeusokénál is nagyobb buzgalma vezette volna fellépésében.

10) A kritikus „*kidob*” (*ekballein*) ige összes előfordulásait megvizsgálva állíthatjuk, hogy ez csak a legritkább esetben jelent erőszakos, vagy annak mondható magatartást (Mk 12,6; Lk 4,29; Jn 9,34), egyébként pedig sokjelentésű szó, főképpen a „*démonok kidobására/kiűzésére*” vonatkozik (rengeteg helyen), de van olyan értelme is, hogy „*elővesz*” (Mt 12,35; 13,52; Lk 10,35), „*állatokat kienged*” (Jn 10,4), „*elküld, kiküld*” (Mk 1,43; Mt 9,25), sőt kétszer teljesen pozitív értelemben Isten (Lk 10,2), ill. Isten Lelke az alanya (Mk 1,12; vö. Mt 12,28; Lk 11,20); van aztán még egy, gyakran előforduló és az itteni szövegösszefüggésbe pontosan beleillő (valamint a Mk 11,16-beli

„nem engedélyezéssel” összhangban lévő!) jelentése: „elvet, elutasít, *kiutasít*” (Mk 1,43; 5,40; 9,47; Lk 6,22.42; 13,28; Jn 6,37; 12,31). A Mk 11,15 vonatkozó részének helyes fordítása tehát: „...elkezde kiutasítani azokat, akik eladtak és akik vásároltak a templomban”.

11) *Nyelvtanilag* nem igazolható, hogy János szövegében a kötelekből font korbács használata az emberekre és az állatokra is vonatkozik, ellenkezőleg: meggyőzően alátámasztható, hogy „a juhokat is, meg az ökröket is” (*te... kai...*) az előző félmondatban található „mindenkit/mindeneket” (*pantasz*) értelmezése, *kifejtése*, tehát a korbácsos „kidobás” csak az állatokra vonatkozik.

12) A korbács valóban helyénvaló lehet állatok tényleges vagy jelképes hajtásának (nem feltétlenül *kihajtásának*) eszközeként.

13) Jézusról feltételezhetjük, hogy nemcsak maga nem alkalmazott erőszakot, hanem olyasmit sem tett, ami *másokat* erre ösztönözhetett volna; még a „legerőszakosabb” leírást adó János is azt mondja: „A galambárosokhoz pedig így *szólt* : *Vigyétek el* ezeket innét” (Jn 2,16); ezért Márk közlését arról, hogy „feldöntötte a pénzváltók asztalait meg a galambárosok székeit” (Mk 11,15), nem tekinthetjük hitelesnek.

A fentiek alapján olyan történetet kell feltételeznünk, amely tettekben is megnyilvánuló *látványos rendzavarás* volt, de semmiféle nagyobb csődületet, tömegjelenetet nem váltott ki, és nem jelentette fizikai erőszak alkalmazását emberekkel szemben, sőt valószínűleg állatokkal szemben sem. *Konkrétan* a következőképpen gondolhatjuk el: Jézus felszólította a *templomban*, nevezetesen a *templomudvaron* árusító és vásárló embereket, hogy hagyják abba ezt a tevékenységet, és vigyék el onnét állataikat; ehhez fűzte hozzá tanítását („Ne tegyétek Atyám házát üzletközponttá”: Jn 2,16b), és jelképesen, vagy szavainak tényleges nyomatékosításául (az állatok vezetésére szolgáló kötelekből font) korbáccsal az állatok *felé* sújtott, vagy éppen csak megcsattogtatta azt. Ezt megelőzte, kísérte vagy követte mások, az „eszközvitelre” vonatkozó tiltása és ahhoz kapcsolódó tanítása (Mk 11,16-17).

Vagyis rövid időn belül (a számaron lovaglás és a fűgefával folytatott „beszélgetés” után: Mk 11,2-10.12-14) harmadszor

van dolgunk *jelképes prófétai cselekedettel* (vö. Jer 19,1.10-13), a *templomi* üzemmel szembeni *demonstrációval*, amelyet nyugodtan nevezhetünk *forradalmi, de erőszakmentes* tettnek (ahogy az volt a szombatra vonatkozó törvények többszöri áthágása is a *zsinagógái* rendszerrel szemben), s amely *tiltakozás* volt az áldozatbemutatásból bőséges hasznot húzó templomi arisztokrácia és főpapság *uralma*, és közvetve a megszálló római *uralom* ellen is, hiszen a főpapot csak Róma „előzetes hozzájárulásával” lehetett megválasztani (egyúttal örök példát adott követőinek, hogyan kell ellenállást tanúsítaniuk az erőszakos, elnyomó rendszerekkel szemben).

A fenti 8. és 9. pontra utalva hozzátehetjük még: Ha Jézus csak *morálisan* vagy *kultikusan* megreformálni/megtisztítani akarta volna a templomi áldozatbemutatást, ehhez joga lett volna, mint minden törvényhű rabbinak, a vallási hatóság azonban olyan rettenetesnek értékelte eljárását, hogy felhatalmazásának bizonyítékát követelte (Mk 11,28).

Egyetlen értelmes magyarázat marad: Jézus nem megtisztítani, hanem *megszüntetni* akarta az áldozati állatokkal folytatott kereskedést (és a részben ennek szolgálatában álló pénzváltást). Csakhogy áldozati állatok nélkül nincs kultikus áldozat, így hát ez azt jelenti, hogy *magukat a kultikus áldozatokat* akarta *megszüntetni*, mert azok egyfajta *cserekereskedelmet* jelentenek az ember és Isten között (áldozatbemutatásért cserébe jó termés, jó egészség, anyagi gyarapodás – vagy éppen sikeres felvételi, karrier, jó házasság stb., stb.), Isten országában, vagyis a szeretet világában viszont nincs helye ilyesminek, csak a *kérésnek*, ahogyan egyetlen valamirevaló családban sem üzleti alapon és módon nyújtják egymásnak a szolgálatokat. (Nyelvi telitalálat tehát Jézus szövése a templomot illetően: „üzletközpont”. – Az Istennel folytatott cserekereskedelmet megtestesítő kultikus áldozatoktól természetesen meg kell különböztetni az ember szeretetből fakadó és semmit sem követelő önátadását, amit a vallási nyelvezet gyakran szintén „áldozatnak” nevez).

Ezen értelmezés mellett szól nemcsak Jézus több más megnyilatkozása (Mk 13,2; 14,58; Jn 2,19; 4,21.23; Mt 5,23-24), hanem a jeruzsálemi ösgyülekezetnek az a gyakorlata is, hogy – legalábbis a fennmaradt hagyományok szerint – csak az ima-

istentiszteleteken vettek részt a jeruzsálemi templomban, a kultikus áldozatok bemutatásában nem.

Vásároljunk kardot?

A Lk 22,35-38-ban foglalt, csak Lukács evangéliumában található párbeszéd hagyományos fordítása és értelmezése felszólító módban fogja fel, és „komolyan veszi” a 36. verset: „...akinek nincs kardja, vásároljon!” (A *makhaira* jelentései: nagy kés, áldozati kés, böllérkés; rövid szablya, kis kard, tör. Mivel a zsidóknak a római uralom idején nem volt szabad kardot viselniük, talán jobb lenne itt és feltehetően Mt 26,52-ben is kard helyett törőről beszélni.) Ez vezetett a középkorban „a két kard elméletéhez” – amelynek értelmében az egyik változat szerint mindkét kard a pápát mint Krisztus helytartóját illeti meg, s ő kölcsönzi a világi hatalmat a császárnak, a másik változat szerint az egyik kard az egyházat illeti meg, a másik az államot, s így az egyházi és az állami hatalom egyenrangú –, vagyis Jézusnak ezekkel a szavaival *igazolták az erőszakot* és a „szent háborúk” gyakorlatát.

A mai magyarázók többsége már tisztában van ennek a „logikának” a képtelenségével, és – bár változatlanul felszólító módban, de – *jelképesen* fogják fel Jézus szavait, mégpedig vagy annak a veszélynek a jelképeként, amely *az utolsó jeruzsálemi napokban* fenyegette Jézust és tanítványait, vagy annak az üldöztetésnek a jelképeként, amely *később* várt Jézus követőire (vö. Mt 10,34).

Ha igazuk lenne azoknak, akik *az erőszak igazolását* látják a 36. versben, és azt mondják: a végén, amikor veszélyessé vált a helyzet, a korábban erőszakmentes Jézus is belátta, hogy „végső soron szükség van az erőszakra”, akkor ez azt jelentené, hogy Jézus, szembekerülve addigi felfogásával és gyakorlatával, megtagadta korábbi önmagát, azaz leszámolt az ellenszerezetről (Mt 5,43-45; Lk 6,32-35), a megbocsátásról (Mt 6,12 // Lk 11,4; Mk 11,25-26) és az erőszakmentességről (Mt 5,38-42; Mk 11,16; Lk 9,55; Mt 26,52 // Lk 22,51) szóló tanításával.

Az említett *jelképes értelmezések* már összhangban vannak Jézus szellemiségével, de az *első* esetben érthetetlen, hogy Jézus miért egy ilyen könnyen félreérthető, és egész korábbi tanításának ellentmondani látszó felszólítással hívta fel tanítványai

figyelmét a helyzet veszélyességére. És milyen céllal, ha egyébként meg akart volna maradni az erőszakmentesség mellett? A *második* jelképes magyarázatnak pedig semmi köze nincs a konkrét helyzethez.

Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy *mindhárom* fenti magyarázat (az erőszak igazolása, illetve a két jelképes értelmezés) tévút. A történetnek és a szövegnek azonban lehetséges olyan értelmezése is, amely *konkrétan kapcsolódik* a helyzethez, és Jézus korábbi tanításával és gyakorlatával is teljes *összhangban áll* – ehhez azonban tudatosítanunk kell, hogy a korai kéziratokban még nem használtak központozást, az élőbeszédben viszont sokszor csak a szórend és a hangsúly különbözteti meg a felszólítást és a kérdést. Az ittenin kívül is több olyan mondást hagyományoztak ránk, amely csak akkor egyeztethető össze Jézus szellemiségével és tanításának egészével, ha *kérdésként* fogjuk fel, mégpedig *nyilvánvaló* választ magában foglaló „költői kérdésként” (ld. alább az utolsó bekezdést).

Mindezeket szem előtt tartva az alábbiakról lehetett szó: Elmultak már a szép galileai napok, amikor az emberek mindenütt barátságosan fogadták Jézust és tanítványait. Az ellenséges Jeruzsálemben veszélyes a helyzet, a levegőben lóg Jézus letartóztatása (vö. Jn 11,57). Ebben a légkörben (talán valóban az utolsó vacsora titkos összejövetelén, talán már korábban) elfogyhatott a tanítványok Istenbe vetett bizalma, és elkezdhettek így gondolkodni: „Most már nekünk kell gondoskodnunk magunkról! Most mindegyikünknek pénzre lesz szüksége, meg útravalóra, és mindenekelőtt fegyverre, hogy megvédhessük magunkat. Egy kardra nagyobb szükség lesz, mint egy köpenyre!”

Jézus meghallhatta ezt, vagy tudomást szerezhetett erről (vö. Mk 8,16; 9,33-34), ezért megkérdezi tőlük: „Amikor erszény és tarisznya nélkül küldtelek szét titeket, szenvedtetek-e hiányt valamiben?” (vö. Lk 9,1-6). Gyanútlanul rávágják: „Semmi-ben.” Mire záporoznak az *ironikus kérdések*: „[Úgy? Tehát most már nem érvényes, amit korábban tanultatok és megtapasztaltatok? Most] vigye magával a pénzét, akinek van, s ugyanígy a tarisznyáját? És akinek nincs kardja, az adja el még a köpenyét is, hogy vásárolhasson?” (Azaz: kérdéseivel Jézus valójában tanítványai véleményét *idézi!*)

Az egyik, tökéletesen süket és vak tanítvány erre rávágja (akár elhangzottak a 37. versben foglaltak, akár nem): „Uram, nézd, van itt két kard!” Mire Jézus csak annyit mond: „Elég!” Bár az ironikus kérdések után lehetne ezt is ironikusan értelmezni: „Bőven elég. Még sok is – hiszen egyre sincs szükségünk!”, de valószínűbb, hogy egyszerűen csak azt jelenti: „Elég ebből az ostoba beszédből” (vö. 5Móz 3,26 vége)!

(Ld. még Mk 11,14 és Lk 22,27-30 fordítását és értelmét ebben a felfogásban [a kettős kérdőjelek Jézus „gyilkos iróniájára” akarnak utalni.]: Így felelt neki: „[Hát] az örökkévalóságon át soha többé ne egyék rólad gyümölcsöt senki?” – Jézus így szólt: „Végtére is ki a nagyobb? Aki az asztalnál ül, vagy aki felszolgál? Hát nem az, aki az asztalnál ül? Én azonban olyan vagyok közöttetek, mint aki felszolgál. Ti viszont? Ti mindvégig kitarottatok velem próbatételeimben?? És én királyi uralmat hagyok rátok?? Ahogyan Atyám hagyott rám?? Hogy asztalomnál egyetek és igyatok »az én országomban«?? És majd trónon ülve ítélitek Izrael tizenkét törzsét??”)

(2018. augusztus vége)

Amikor csak a nyelvészet segít

Meggyőződésem, hogy az evangéliumok számos nehezen értelmezhető helyének helyes magyarázatához csak a nyelvészet segítségével juthatunk el.

Jó néhány ilyen helynek az értelmezését már megírtam az *Isten országa rajtatok áll vagy bukik!* c. könyvemben is, mégpedig *A násznéptől az eunuchokig* és a *Mit mondott Jézus* c. tanulmányban. Az előbbiben a *Kutyák és disznók* (Mt 7,6a) és a *Farkasnak látszó bárányok* (Mt 10,16a) alpontban, az utóbbiban pedig a következő alpontokban: *Válasz semmiképpen* (Mt 5,31-32 és 19,8-9), *Nem „fifti-fifti”* (Mk 12,17), *Átok helyett remény* (Mk 11,12-14.20-23), *A Templom „megtisztítása”* (Mk 11,15), *Vegyünk kardot?* (Lk 22,35-38) – továbbá két önálló tanulmányban: *„Boldogok a lelki szegények”?* (Mt 5,3) és *„Isten országa: Bennünk van? Köztünk van?”* (Lk 17,20-21).

Az alábbiakban kilenc további hely értelmezését mutatom be.

Vízen járás?

Márk 6. f.: (45) Ezután azonnal arra kényszerítette tanítványait, hogy szálljanak be a hajóba, és előtte menjenek át a túlsó partra, Betsaida felé, amíg ő maga elbocsátja a tömeget. (46) Miután elbúcsúzott tőlük, elment a hegyre imádkozni. (47) Amikor beesteledett, a hajó a tó közepén volt, ő maga pedig egyedül a szárazföldön. (48) Látván, mennyire kínlódnak, hogy előrejuszanak, ellenszelük volt ugyanis, az éjszaka negyedik órváltásának idején a tóparton feléjük tartott; és el akart menni mellettük. (49) Ők pedig látva, hogy a tóparton járkál, úgy vélték, hogy kísértet, és felkiáltottak. (50) Mindnyájan látták ugyanis, és megrettentek. Ő azonban rögtön beszélt velük, és azt mondta: „Bátorság! Én vagyok! Ne féljete!” (51) És beszállt hozzájuk a

hajóba, és elült a szél. Egészen szerfeletti módon megzavarodtak, úgyhogy magukon kívül voltak, (52) ugyanis nem értettek a kenyerekből, hanem meg volt kövesedve a szívük.

A 48. versben a világ minden bibliafordítása azt írja: „...az éjszaka negyedik őr váltásának idején a vízen/a tavon/a tengeren járva feléjük tartott...”, s ennek a megfelelőek aztán a „kényszeredett” magyarázatok, hogy összhangba hozzák ezt a fizika törvényeivel... Ám nincs szükség nyakatekert magyarázatokra vagy magasabb dogmatikára, ha helyesen fordítjuk a szóban forgó kifejezést.

Pinchas Lapide szerint ugyanis a görög *epi tész thalasszész* kifejezés héber megfelelője, az *al-ha-jam* nem azt jelenti, hogy „a tengeren” (a víz felszínén), hanem azt, hogy „a tengerparton”, vagy „a homokos tengerpart mentén” (vö. 2Móz 14,2,9; 4Móz 13,29; 2Sám 17,11; 1Kir 4,20; 1Makk 14,34 és különösen is Jn 21,1, ahol így is szokás fordítani!), vagyis ez a kifejezés csak a part-, ill. vízközelséget jelzi. A tengerben levés vagy a víz színén járás-lebegés kifejezésére mind a héberben, mind az arámban a „valaminek a színén” semitizmust kellene alkalmazni, jelen esetben: *al-föné hamajim* – vö. 1Móz 1,2; 7,18. (*Joachim Jeremias* szerint az *epi tész thalasszész* önmagában is kétértelmű: jelentheti azt is, hogy „a tónál/a tóparton”, és azt is, hogy „a tavon”.) Vagyis Jézus ténylegesen nem „a vízen járt”, hanem a víz partján gyalogolt, amit megerősít a vers második fele: „el akart menni mellettük”. (Mivel a partoldal magasabban van a tó tükrénél, a vihartól felindult lelkű tanítványoknak a félhomályban könnyen úgy tűnhetett, hogy Jézus a tó fölött helyezkedik el, tehát az is lehetséges, hogy optikai csalódás áldozatai lettek.)

Ezzel egyszerűen megoldódnak a jelenség értelmezési problémái, noha nyilvánvaló, hogy már Márk is rendkívüli csodaként értelmezi és állítja be. E mellett szól az is, hogy a görög ókor – a héber Bibliával ellentétben – számos vízen járási legendát ismer (például Orionról vagy Xerxészről). Az evangéliumok (vég)szerkesztői ezeket alkalmazhatták Jézusra isteni mivoltának kidomborítása céljából, vö. Mk 186. és 415. láb. – megfélelvezve arról, hogy Istenhez imádkozása (Mk 6,46; Mt 14,23) igencsak nehezen egyeztethető össze istenítésével.

Aki átélt már egy hirtelen fergeteget a Genezáreti-tavon, könnyen el tudja képzelni, hogy éjszaka van, heves vihar tombol a hajó körül, miközben a Jézus miatti aggodalom és a Heródes poroszlóitól való félelem dúl a tanítványok lelkében (vö. Mk 316. láb.); ha aztán hirtelen megjelenik a tengerparton egy ott járkáló férfi, aki – talán a felhőkön áttörő holdfénytől megvilágítva – a felhevült kedélyű tanítványok szemében túlméretezettnek látszik, akkor a tanítványok páni rettegése nem igényel természetellenes vagy természetfölötti magyarázatot, különösen ha tekintetbe vesszük még az egész Galileában elterjedt démonhitet is.

Mennyivel inkább Isten!

Lukács 14. f.: (28) „Ki az közületek, aki ha tornyot akar építeni, nem ül le előbb, s nem számítja ki a költséget, hogy telik-e neki a befejezésig? (29) Nehogy aztán, ha lerakta az alapot, de az építkezést véghez vinni nem volt ereje, mindenki, aki ezt észreveszi, gúnyolni kezdje, (30) mondván: »Ez az ember elkezdett építkezni, de nem volt ereje véghez vinni!« (31) Vagy ki az a király, aki hadba vonul egy másik király ellen anélkül, hogy előbb leülne, és haditanácsot tartana, vajon képes-e tízezer harcosával szembeszállni azzal, aki húszezerrel jön ellene? (32) Ha pedig mégsem, akkor követséget küld, amikor amaz még távol van, és meghódol neki.”

A toronyépítés és a hadba vonulás kettős példázatát *csak* Lukács közli, mégpedig az *eredeti* „életbe ágyazottság” nélkül (vö. Lk 901. láb.), s ez a két mozzanat rendkívüli módon megegyezik a helyes értelmezést.

A szokásos magyarázatok jobbra vagy azt mondják, hogy ezzel a két példázattal Jézus a követésével járó „*lemondások*” szükségességére figyelmeztet (lemondás a családi kapcsolatokról: 26. v., lemondás önmagunkról és az életünkről: 27. v., lemondás a vagyonról: 33. v.), vagy azt, hogy a követését megelőző *önvizsgálat* fontosságára (képesek leszünk-e az említett „lemondásokra”).

E két magyarázat közül az *első*t kizárhatjuk azzal, hogy ezt az értelmet csak a mostani, Lukács által szerkesztett szövegösszefüggésben kaphatják a példázatok, más nem szól mellette.

A *második* magyarázatnak kétségtelenül van annyi alapja (túl a józan emberi szempontokon), hogy Jézus maga is „40 napos” visszavonultságban, nagy megfontoltsággal hozta meg alapdöntését, mielőtt küldetésébe belevágott volna (Mk 1,12-13 és Mk 44. láb.). Ellene mond viszont az, hogy Jézus mindig habozás nélküli radikális elköteleződést és cselekvést kívánt az emberektől (ld. Lk 9,59-60.61-62; vö. Mk 28. és 591. láb.), illetve az utóbbi helyen felsorolt további előfordulásokat, továbbá Mt 13,44-45.46), még a gazdag ifjú esetében is, amikor pedig igazán nagy volt a tét (Mk 10,21 – vö. Lk 14,33).

Ezért csak az alábbi magyarázat látszik megoldásnak, az, amely *magukból* a példázatokból indul ki, konkrétan az első példázatot bevezető, *jellegetesen jézusi* kérdésből, amely a görögben így hangzik: „*Tisz ex hümon?*”

A *Tisz ex hümon?* – „Ki az közületek...?” – az Újszövetségben rendszerint olyan kérdő mondatokat, mondhatni „költői kérdéseket” vezet be, amelyekre a természetes válasz egy érzelmelekkel áthatott és nagy hévvel előadott „Lehetetlen! Senki!”, vagy: „Magától értetődik! Mindenki!” Ezért magyarul a legcélszerűbb így fordítani: „El tudjátok képzelni, hogy közületek valaki...?” Úgy tűnik, a Jézus korabeli irodalomban nincs megfelelője ennek a kifejezésnek (csak a prófétáknál található meg itt-ott, de persze nem példázatok bevezetéseként, ld. Iz 42,23; 50,10; Agg 2,3), így aztán könnyen lehetséges, hogy Jézus egészen sajátos megfogalmazásával van dolgunk, vagyis ezt a kifejezést éppoly hitelesen eredetinek tarthatjuk, mint az „ABBA” megszólítást.

A második példázatot természetesen nem lehetett ezzel a kérdéssel bevezetni: „Közületek melyik király az...?”, és máskor is előfordul, hogy a kettős példázatok közül a másodikat Jézus másképp vezeti be (pl. Lk 15,4.8). Ennek a szófordulatnak az egyéb előfordulásait is (Lk 11,5; 11,11; 12,25; 14,5 [Mt 12,11]; 15,4; 17,7) megvizsgálva azt tapasztaljuk, hogy közvetlenül vagy közvetve (Lk 12,25; 17,7), de *minden* esetben a kisebbről a nagyobbra (*a minori ad majus*) következtetés eszközeivel él Jézus (vö. Lk 832. láb., 2. bek.), és azt mondja: „Ha már az emberek körében így van ez..., *mennyivel inkább* jellemző Istenre...” Miért lenne kivétel a mostani eset?

De mi lehet akkor e két példázat háttere és mondanivalója? Nagyon is könnyen elképzelhetjük, hogy tanítványai kételkedtek a Jézus által meghirdetett „Isten országa” e világi kibontakozásának sikerében (vö. Mk 13,1.4!). Nekik mondhatta Jézus: „Nézzétek csak! Ha már egy normális ember is úgy jár el, hogy mielőtt nagy építkezésbe fogna, leül, költségvetést készít, és nem vág bele hebehurgyán a munkába... Ha már egy normális király is előbb meggondolja, képes-e tízezer harcosával szembeállni az ellenség húszezerével, különben nem indul el, hanem békét kér... *Mennyivel inkább* feltételezhetitek, hogy Isten is meggondolta a dolgot, mielőtt belevágott volna emberteremtő vállalkozásába...”

Feltétel vagy következmény?

Lukács 19. f.: (1) Bement Jerikóba, és áthaladt rajta. (2) És íme, egy Zakeusnak nevezett férfi, aki a vámosok feje volt, és gazdag is, (3) igyekezett meglátni Jézust, hogy ki és miféle lehet, a tömeg miatt azonban nem volt képes rá, mert kistermetű volt. (4) Ezért előrefutott, és felmászott egy eperfügefára, hogy meglássa őt, mert arra kellett áthaladnia. (5) Amikor Jézus odaért arra a helyre, feltekintett, és ezt mondta neki: „Zakeus, sietve szállj le, mert ma a te házában kell megszállnom!” (6) Ő sietve leszállt, és örömmel vendégül látta. (7) És amikor ezt meglátták, mind nagyon zúgolódtak, mondván: „Bűnös emberhez ment be, hogy megszálljon nála!” (8) Erre Jézus ezt mondta rá vonatkozóan: „Ma jött el a megmentés napja e ház számára, mivelhogy ő is Ábrahám fia. (9) Az emberfia ugyanis azért jött el, hogy felkutassa és megmentse az elveszetteket.” (10) Zakeus pedig előállt, és ezt mondta az Úrnak: „Nézd, vagyonom felét, uram, a szegényeknek adom, és ha valakitől kizsaroltam valamit, négyeszeresét adom vissza.”

Az egész történet igazi logikája és tényleges értelme csak akkor tárul fel, ha felcseréljük a 8-9-10. v. sorrendjét, és helyreállítva az „eredeti” rendet, *a 8. verset a 9-10. után helyezzük el* (fordításom ezt tükrözi). Ekkor kristálytisztá az események menete és *jézusi* teológiája: 1. Jézus semmilyen feltételt nem szabva felkínálja Zakeusnak a megmentést (és ezt demonstrálja is azzal, hogy szállásra tér be hozzá). 2. Zakeus örömeiben elha-

tározza, hogy megtér (és ezt demonstrálja is jóvátételi ígéreteivel). – Vagyis ebben az esetben Zakeus megtérése az „üdvösség” (vö. Lk 1238. láb.) ingyenes felkínálásának *következménye* (vö. Lk 1248. láb.).

A 8-9-10-es sorrenddel viszont *Lukács* azt a benyomást kelti, hogy: 1. Jótetteinek felsorolásával Zakeus a zúgolódók szemrehányása ellen védekezik, miszerint ő bűnös ember. 2. Jézus azért jutalmazza „üdvösséggel” Zakeust, mert már megtért. – Vagyis ebben az esetben Zakeus megtérése az „üdvösség” elnyerésének *feltétele*.

Ezzel azonban Lukács csak arról tesz bizonyosságot, hogy egyáltalán nem érti Jézus szellemiségét és viselkedését, és hogy ő is a zúgolódók oldalán áll, mert úgy gondolja, hogy a bűnösöknek büntetés jár, a jóknak jutalom, tehát „előbb a megtérés, aztán az üdvösség”. (Holott Jézus máskor is nyilvánvalóvá tette, hogy Isten jósága és megbocsátása *ingyenesen, feltételek nélkül* áll az ember rendelkezésére, konkrétan: bűnbánat tanúsítása nélkül is az ember rendelkezésére áll: Lk 7,47; Mk 2,5; Jn 8,7.11!)

Allításomat a következők támasztják alá: a) Lukács feketén-fehéren igazolható módon másutt is végrehajtott ilyen jellegű változtatást annak érdekében, hogy saját, Jézuséval ellentétes teológiáját vigye bele a szövegbe – mégpedig *ugyanabban* a témában! Az 5,29-32-ben két helyen is megváltoztatta a számára adott Márk-szöveget (Mk 2,15-17): a vámos Lévivel való étkezést Jézus házából áthelyezte Lévi házába, illetve Jézus mondását („Nem azért jöttem, hogy ’igazakat’ hívjak meg, hanem bűnösöket”) kiegészítette a „megtérésre” kifejezéssel. Ezáltal „feje tetejére állította a dolgot”: nála nem Jézus lát vendégül kitaszított *bűnösöket*, hanem a *már megtért* vámos, Lévi ad lakomát az ő tiszteletére, illetve Jézus nem Isten *ingyenes*, feltétel nélküli jóságát hirdeti, hanem *megtérésre* szólítja fel a bűnösöket (ld. Mk 75. és 81. láb.). – b) Jézusnak Zakeusról mondott, de *a zúgolódókhoz* intézett szavai („Ma jött el a megmentés napja...”, 9. v.) Lukács vers-sorrendjében – nyelvtanilag egyetlenül, s nagyon zavaróan – *Zakeusra* irányulnak. – c) Az elveszettek megmentéséről szóló mondás („Az emberfia ugyanis azért jött...”, 10. v.) teljesen céltalan, ha Zakeus már megtért,

és Jézus jutalmul tanúsít iránta jóindulatot. – *d*) A versek sorrendjének teológiai szándékú felcserélését nemcsak Lukácsnál érhetjük tetten (ld. még Lk 1477. láb.): Márk hat (!) alkalommal élt ezzel az eszközzel (Mk 3,22.21; 6,43.42; 8,8b.6d.7.8a; 9,50a-b.49; 12,41-44.40; 14,25.23-24).

Ez a történet megmutatja, hogyan reagálhat egy bűnös a jószág meglepő, és egyáltalán meg nem érdemelt ajánlatára! Zakeus örömmel fogadja az ajánlatot (6. v.), és *az öröm átalakítja őt* – mint azt az embert, aki kincset talált a szántóföldben, vagy azt a kereskedőt, aki egy rendkívüli igazgyöngyre bukkan, és semmilyen árat nem tart soknak, ellenkezőleg, abszolút magától értetődő számára, hogy fontolgatás nélkül mindent odaadjon érte (Mt 13,44.45-46; ld. még Lk 7,41-43; 7,47; Tamás-ev 7, továbbá Mk 580. láb., utolsó előtti bek.!). *Örömeben* Zakeus elkezdí jóvátenni gáztetteit, sőt elindul a „nem kötelező” *ajándékozás* útján (vö. Lk 1110. láb.!), hogy megmaradjon a felszabadító jószág világában.

Az evangéliumokban talán ez a legragyogóbb gyakorlati példája annak, hogy a jószág gyakorlásának való igazi elkötelezettség mindig csak *válasz* a jószág (az emberi jószágban Isten jószágának) megtapasztalására. A megtérés „Isten országa eljövételének” *következménye* (Mk 1,15!) – viszont az is igaz, hogy a megtérés „*hozza létre*” Isten országát (Lk 17,21). Ez nem ellentmondás, hanem csak „az érem két oldala”, ha úgy tetszik: Isten és az ember kapcsolatának dialektikája.

Átváltoztatás?

Márk 14. f.: (22) Miközben ettek, kezébe vett egy darab kenyeret, elmondta fölötte az áldást, megtörte, odaadta nekik, és ezt mondta: „Vegyétek! Ez vagyok én.”

Az eredetiben és minden fordításban olvasható „ez az én testem” az elvont kifejezéseket nem ismerő semita nyelvhasználatban azt jelenti, „én, én magam”, akárcsak „az én lelkem” kifejezés. Jézus a helyzetnek megfelelően használja hol az egyiket (pl. Mt 6,22-23), hol a másikat (pl. Mt 16,25). Itt a kenyér konkrétsága indokolhatja a „test” szó választását.

Az elhangzott kijelentés feltételezhetően eredeti formája Lukács evangéliumában olvasható (Lk 22,19): „Ez vagyok én,

értetek adva [Istentől].” A szenvedő szerkezet itt is Istenre utal (ld. Mk 59. láb.), tehát a mondat második felének alanya nem Jézus, hanem Isten: ő adja Jézust a tanítványokért. Ezt a következők támasztják alá: a) Ha valaki ad valamit másoknak, főlegesen hozzátennie, hogy „ezt én adom”. b) A zsidók szemében a kenyér elsősorban Isten adománya, ezért Istent illeti meg érte az ünnepélyes hálaadás is (*eukharisztein*). Képtelenség tehát, hogy a házigazda külön formulával hangsúlyozza, hogy a hálaadással megáldott kenyér tőle származik. c) Az „Istentől adott” kifejezés egyszerre vonatkozik a jelre (a kenyérré) és a jelöltre (Jézusra), hiszen Jézus nem egyszer hangsúlyozta, hogy Isten küldte őt, és bízta meg feladatának ellátásával (pl. Mk 12,6; Mt 10,40; Lk 10,16; vö. Jn 6,31-35).

A hívő zsidók szemében a kenyér Isten naponkénti adománya az ember számára, hogy megegye, és általa éljen. A kenyér nem önmagáért létezik, hanem másokért. – Lukács szerint Jézus ugyanezen a vacsorán tanítványai szolgájának nevezte magát (Lk 22,26-27), s ezt fejezte ki jelképesen a Jánosnál olvasható lábmosás is (Jn 13,2-11). Ez a gesztusa és szava egy lépéssel tovább megy, de tanítványai könnyen megérthették: „Isten értektek, a ti javatokra adott engem nektek, hogy úgy *éljetekek belőlem-általam*, ahogy a kenyér által éltek biológiailag”, és ezt könnyen kiegészíthették kimondatlanul, de az ő lelkületének megfelelő elvárásával: „Éppígy ti is legyetek »kenyér« egymás és mások számára, *éljetekek teljesen* egymásért és *másokért!*”

Szó sincs tehát itt a Pál téves elképzelése (1Kor 11,29) és a János-evangélium (6. f.) képes beszédének „materialista” félreértése nyomán kialakult téves felfogásról, mintha Jézus „átváltoztatta” volna a kenyeret testévé (s a bort vérévé), ráadásul úgy, hogy ez az „átváltozás” láthatatlan maradt – ahogyan maguk a tanítványok sem változtak át (láthatatlanul) sóvá, amikor azt mondta nekik: „Ti vagytok a föld sója” (Mt 5,13). Az effajta „varázslás” idegen volt Jézustól, valakinek a testét enni vagy vérét inni pedig olyan iszonyat (és szigorú tilalom) volt a zsidók szemében, hogy Jézus fejében meg sem fordulhatott, a tanítványok pedig borzadva rohantak volna ki a teremből, ha Jézus mégis ilyesmire utalt volna.

Sokkal nagyobb és megrázóbb „titokról” van itt szó (amit nem szükséges és nem lehet felülmúlni semmiféle „szentségi

átváltoztatással”): az önmagát teljesen másoknak és másokért ajándékozó emberi élet „titkáról”, amely Istenből kiindulva az emberi szíveken keresztül képes Isten országává „átváltoztatni” a világot, bár nem csodaszerűen, hirtelen, hanem „természetesen” és fokozatosan, ahogyan a kovász alakítja át tésztaává a lisztet (vö. Mt 13,33). Jahve, az „Értetek vagyok”-Isten (2Móz 3,14) ennek érdekében adta Jézust „kenyérként” a tanítványoknak és mindenkinek.

Királyi uralom?

Lukács 22. f.: (24) Versengés is támadt köztük amiatt, vajon melyikük számít a legnagyobbknak. (27) Erre Jézus így szólt: „Végtére is ki a nagyobb? Aki az asztalnál ül, vagy aki felszolgál? Hát nem az, aki az asztalnál ül? Én azonban olyan vagyok közöttetek, mint aki felszolgál. (28) Ti viszont? Ti mindvégig kitarthatatok velem próbatételeimben?? (29) És én királyi uralmat hagyok rátok?? Ahogyan Atyám hagyott rám?? (30) Hogy asztalomnál egyetek és igyatok »az én országomban«?? És majd trónon ülve ítéletek Izrael tizenkét törzsét??”

Ha a 28-30. v. tartalmait *kijelentő módban*, ténymegállapításokként és ígéreteként fognánk fel, ahogyan minden fordításban olvashatjuk – „Ti viszont mindvégig kitarthatatok velem próbatételeimben, és én királyi uralmat hagyok rátok, ahogyan Atyám hagyott rám, hogy asztalomnál egyetek és igyatok az én országomban, és majd trónon ülve ítéletek Izrael tizenkét törzsét” –, akkor csupa Jézustól idegen abszurditást kapnánk, s a kora keresztény *apokaliptika* világába lépnénk át (Mk 773. láb.). A központozás megváltoztatása azonban itt is megoldja a látszólag megoldhatatlan értelmezési nehézséget (ld. Lk 262. láb. és Mk 653. láb.). *Kérdő módban*, kérdésekként azonnal „élni” és „világítani” kezdenek ezek a tartalmak, és kiderül, hogy Jézus már-már „gyilkos” *iróniájával* állunk szemben. (A kettős kérdőjelekkel erre az iróniára kívánom felhívni a figyelmet.) Olyan kérdészuhatag szakad itt a tanítványok nyakába, mint különben csak egyszerűen (Mk 8,17-21-ben):

„Ti mindvégig kitarthatatok velem próbatételeimben??” – „Ezzel a becsvágyó, elsőségre és hatalomra törő felfogásokkal

és viselkedéseikkel? És különben is: Az igazi szakítópróba még csak most következik!”

„És én királyi uralmat hagyok rátok?? Ahogyan Atyám hagyott rám??” – „Nem tudok arról, hogy Atyám ilyesmit hagyott volna rám! És hogyan hagyhatnám rátok azt, ami nekem sincs? Nem tudok semmiféle királyi uralomról – csak alámerülésről, a szenvedés poharának kiivásról tudok!” (Vö. Mk 10,40a; 12,29a – Lk 12,50; Mk 10,38.)

„Hogy asztalomnál egyetek és igyatok »az én országomban«??” – „Hát semmit sem értetek? Nem vettétek észre, hogy soha még csak szót sem ejtettem »az én országomról«, hanem kezdettől mindvégig »Isten országa« hírnökeként léptem fel?” (Vö. Mk 1,15 – Lk 22,16.18!) – (Ebben a mondatban az „ország” ugyanannak a *baszileia*-nak a fordítása, mint az előzőben a „királyi uralom”.)

„És majd trónon ülve ítélitek Izrael tizenkét törzsét??” – „Ahogy az a királyok kiváltsága! Mert ez a királyi uralom a vágyálmaitek netovábbja, ugye?” (Vö. Mk 10,35-37; Lk 19,11; ApCsel 1,6!)

Az ironikus kérdések után aztán jön az egyértelmű eligazítás: „Ti azonban ne így cselekedjete! Ellenkezőleg! Aki közlettek a legnagyobb, legyen olyan, mint a legfiatalabb, és aki a vezető, legyen olyan, mint aki felszolgál!” (26. v., vö. Lk 1477. láb!).

Jövendölés?

Márk 8. f.: (31) Ezután elkezdte arra tanítani őket, hogy „...az emberfiának [sokat kell szenvednie ... és] három nap múltán újból talpra kell állnia”.

Jézus szenvedésbejelentései rendre ezekkel a szavakkal fejeződnek be, szokványos fordításban persze így: „...de harmadnapon fel kell támadnia”.

Az ebben az összefüggésben hagyományosan „feltámaszt/feltámad” jelentéssel fordított *anisztémi* ige alapjelentése: felállít, magasba emel, talpra állít, felébreszt, ill. feláll, felkel, felemelkedik, talpra áll (lényegileg azonos jelentésű vele a párhuzamos helyeken, ill. hasonló témájú más mondásokban használt *egeirein*). Istenről mint az abszolút jóságról szerzett tapaszt

talata alapján (vö. Mk 1,11; Mt 6,9 és Mt 208. láb.) Jézus itt azt állítja, hogy a (természetes vagy erőszakos) halál sem szab határt Isten jóságának; ha egyszer a mindeneket életető Teremtő szerető apaként, ABBA-ként viszonyul az emberhez, akkor nyilván nem fogja hagyni, hogy a halál az ember pusztulását, megsemmisülését okozza, vagyis a halál után ismét „felébreszti, talpra állítja” „az emberfiát”, vagyis *az embert – minden embert!* Ebben tehát az is benne van, hogy Jézus nem tartja saját kiváltságának a feltámadást, csak az egyetemes feltámadásba vetett hitét alkalmazza önmagára.

Ezért eleve nincs szükség arra, hogy itt valamiféle „jövendölést” feltételezzünk, s ezt megerősíti az eredetiben a „három nap múltán” kifejezés, amely semitizmus, és azt jelenti: „rövid időn belül, hamarosan” (*meta treisz hémerasz*; vö. Mk 14,58; 15,30!!). Ezt a kifejezést csak Máté és Lukács alakította át „a harmadik napon”-ra (*té trité hémera*: Mt 16,21; Lk 9,22), természetesen a már ismert események alapján, úgy állítva be a dolgot, mintha Jézus pontosan megjövendölte volna, hogy „a harmadik napon” támad fel. Ez az időpontrögzítés azonban csak kezdete annak a *krisztológiai irányultásnak*, amellyel Jézus „feltámadását” egyre inkább kivételes, egyedülállóan csodaszerrű eseményként értelmezték, és „messiási” meg „istenfiúi” mi voltát „bizonyították” vele. Ennek megfelelően *mind a négy evangélista* masszív természeti csodaként prédikálja majd Jézus feléledését, különösen János (Jn 20,24-29). Csakhogy az *apokaliptikusoknak* „a világ végéhez” kötődő elképzelésével szemben *Jézus* itt azt hangsúlyozza, hogy Isten a halál után hamarosan újból életre kelti az embert, vagyis minden embert – következésképpen őt is (vö. Mk 68. láb.).

Isten által akart kivégzés?

Márk 14. f.: (36) ...és ezt mondta: „ABBA! Távozzék el tőlem ez a pohár! De nem azt fogom cselekedni, amit én akarok, hanem amit te.”

Az eredetiben hiányos mondatról van szó, amelyben a görög *ti* szó lehet alanyeset is, de lehet tárgyeset is: „mi” vagy „mit”. Ennek megfelelően kétféle fordítás lehetséges: „De ne az ...,

amit én akarok, hanem amit te” – vagy: „De nem azt ..., amit én akarok, hanem amit te”.

A mondat szokásos kiegészítése: „De ne az *történjék*, amit én akarok...”. Ez azonban helytelen, mert *ellentétben áll* Jézus *istenképével*; az ő Istene nem akarja, hogy kegyetlenül megkínózzák és kivégezzék őt: sem azért, hogy ezzel engesztelést nyújtson neki (Róm 5,10), sem azért, hogy így mutassa meg irántunk való szeretetét (Jn 3,16; 1Jn 4,10), sem bármi egyéb okból. Isten nem „akarja”, hogy Jézus szenvedjen, csak elviseli, ha mégis szenvednie „kell” e világ törvényszerűségeinek következtében (vö. Mk 434. láb.). (Igaz, hogy e törvényszerűségeket Isten alkotta meg, mégsem függetlenítheti magát tőlük, ha nem akarja „bábszínházzá” lefokozni teremtését, illetve nem akar hazugságba, álságos megtévesztő műveletekbe bonyolódni.)

Jézus istenképének és szellemiségének, valamint az adott lélektani helyzetnek egyaránt megfelel viszont a „De nem azt *fogom cselekedni*, amit én akarok...” kiegészítés. Eszerint *a*) Isten csak azt akarja, azt kívánja tőle (mint minden embertől), hogy *helyesen cselekedjék*, még ha az szenvedésbe kerül is, vagyis egyenes gerinccel járja végig útját, félelem és gyűlölet nélkül; *b*) Jézusnak valódi „kísértése” lehetett, hogy megmagyarázza magának: *most* el kell menekülnie *innen*, hogy *később* eredményesebben dolgozhasson Istenért *másutt* (akár „pogány” vidéken is). – A kitarást akarta Isten, az elmenekülést akarhatta Jézus. Jézus végkövetkeztetése: „Nem azt fogom cselekedni, amit én akarok, hanem amit te. *Itt és most* kell félelem és gyűlölet nélkül hirdetnem az örömmüzenetet a templomi hierarchiának, még ha az életembe kerül is!” (Vö. Mk 604. láb.!) Feltehetően segítette e döntésében, hogy fölerősödött benne korábbi felismerése: „Aki tönkreteszi életét az örömmüzenetért, meg fogja menteni azt” (Mk 8,35).

Isten „Fia”?

Márk 15. f.: (39) Amikor a százados, aki ott állt vele szemben, látta, hogy így lehelt ki, ezt mondta: „Valóban egy isten fia volt ez az ember!”

A hagyományos fordításban persze ez is másképp hangzik: „Ez az ember valóban Isten Fia volt.”

Csakhogy a pogány, azaz sokistenhívő (!) százados teológiája (pontosabban mitológiája) nem terjedhetett tovább annál, amit történetileg jogosan lehet feltételezni. Az „isten fia” kifejezést *nem* érthette zsidó módra (ld. Mk 471. láb.), a későbbi kereszténység, a Níceai Hitvallás módjára pedig még kevésbé (vö. Mk 916. láb., utolsó bek.). Abszurd dolog lenne azt feltételezni, hogy a pogány római katoná hirtelen rádöbbsent arra, hogy Jézus „a Szentháromság második, megtestesült személye, a Fiú”, azt pedig még abszurdabb, hogy bár ezzel nem volt tisztában, „öntudatlanul” mégis ezt „nyilatkoztatta ki”.

Miről lehetett hát szó?

Egy római századosnak csak az ellenfél *ereje* imponál. Aki itt a kivégzést vezette (beleértve a megkorbácsolást is), tapasztalatból tudta, hogy a megfeszítettek, bármennyire átkozódnak is az elején, a végén mégiscsak nyomorultul összetörnek. Jézus (lelki és) fizikai ereje, kétszeres „nagy hangon kiáltása” (Mk 15,34.37) alighanem megrendítette, vagy legalábbis elgondolkodtatta ezt a brutális katonát, és arra a véleményre juttatta, hogy ez az ember, akiről azt rebesgetik, hogy valami magasabb rendű lény („Messiás”), mégiscsak „egy isten fia volt”, azaz egy félisten, mint például Hercules (vö. Mk 196. láb.).

Értelmezésemet és fordításomat megalapozza, illetve megerősíti a görög szöveg is, amelyben sem a „fiú”, sem az „isten” előtt nem áll határozott névelő: *hüiosz theu én*; mivel pedig a görögben nincsen határozatlan névelő, a határozott névelő hiányát határozatlan névelőként kell felfogni, azaz a pontos fordítás ez: „egy isten [egyik] fia volt”.

Elgondolkodtató, hogy ezekkel a mindenki számára hozzáférhető tényekkel a fordítások elsöprő többsége nem vet számot. Legjobb esetben is „lebegtetik” a szöveget, azt sugallva azonban, hogy a százados a keresztény dogma szerinti „Isten Fiára” gondolt. Mindössze két esetet érdemes szóba hozni: a) A Jeruzsálemi Biblia francia fordítása kisbetűvel írja ugyan a „fiút” („fils”), de nem teszi ki a franciában egyébként meglévő határozatlan névelőt. b) A New English Bible – nagy bátorságról téve tanúságot – kisbetűvel írja a „fiút”, és kiteszi előtte a határozatlan névelőt: „a son”...

Ki megy elől Galileába?

Márk 16. f.: (7) „De menjetek el gyorsan, és mondjátok meg tanítványainak és Péternek: »Elöttetek megy Galileába.« Ott látni fogjátok őt, amint megmondta nektek.”

A szokványos fordításban természetesen ez is másképpen van: „...mondjátok meg tanítványainak és Péternek, hogy elöttetek megy Galileába.” Itt *Jézusra* vonatkozik az „elöttetek megy” kifejezés, az én fordításomban viszont *Péterre*.

Kétségtelen, hogy nyelvtanilag rendkívül problematikus ez az üzenet. Egyfelől a görögben nincs kitéve a mondat alanya, s így bizonytalan, hogy Jézus vagy Péter megy-e a tanítványok előtt Galileába. Másfelől a *proagein* ige az *evangéliumokban* (egyetlen átvitt értelmű, képletes jelentését leszámítva: Mt 21,32) mindig azt jelenti: *valaki vagy valami látó- vagy hallótávolságban halad valakik előtt* (Mt 2,9; Mk 10,32; Mk 11,9 = Mt 21,9; Mk 14,28 = Mt 26,32; Lk 18,39), esetleg *azzal a mellékjelentéssel, hogy az a valaki vagy valami „vezeti a többieket”* (Mt 2,9; Mk 10,32; 14,28); igaz ez még Mk 6,45 = Mt 14,22 esetében is, hiszen Mk 6,48 világosan kimondja, hogy Jézus a partról látta, amint a hajóban ülő tanítványok küszködnek az evezéssel. Így hát azt mondhatjuk, hogy ennek az igének az evangéliumokban (természetesen a most vizsgált Mk 16,7-et nem számítva be) *soincs* „valaki valakiket időben megelőz, előre megy” jelentése; ebből viszont megalapozottan vonhatjuk le azt a következtetést, hogy *itt* (a 16,7-ben) *sem lehet Jézus az alanya*, mintha azt jelentené az üzenet, hogy Jézus a tanítványokat „megelőzve”, tőlük függetlenül „előre megy” Galileába, *hanem csak a külön megnevezett Péter* lehet az alany. Magyarán az üzenet azt jelenti: Jézus utasítása szerint Péter vezeti (= neki kell vezetnie) Galileába a többieket.

(Aki mégis ragaszkodni akarna ahhoz, hogy itt Jézus a „*proagei*” alanya, annak szükségképpen azt kell feltételeznie, hogy Jézus csodás-fantasztikus módon támadt fel „a halottak közül”, és *vagy* arra kell gondolnia, hogy fantasztikus, túlvilági és evilági tulajdonságokkal egyaránt bíró testben fog „odarepülni” Galileába – mert feltámadottként minek gyalogolna vagy szamaragolna –, s a tanítványok valóságosan láthatják és tapinthatják majd, *vagy* arra, hogy a tanítványok ún. „jelenésekben”

fogják látni, azaz látomásaik lesznek – eltekintve most a lehetséges lélektani magyarázatoktól.)

Nyilvánvaló, hogy Jézus üzenete visszaulálás a Mk 14,28-ban lejegyzett mondására, ezért *pontos értelme* vélhetően a *következő*: Jézus azt remélte, hogy Isten kihúzza majd a bajból (*egerthénai!*), bármi történjék is Jeruzsálemben, de aztán nem maradnak ott, hanem visszavezeti őket (*proaxó hümasz!*) Galileába (ld. Mk 869. és 872. láb.). Most azonban, hogy Isten valóban kihúzta őt a bajból (*égerthé!*– noha korábban aligha erre a „megoldásra” gondolt, hanem arra, hogy nem esik bántódása), látja, hogy nem tudja ő maga megtenni, amit tervezett (részben azért, mert fizikailag képtelen még a járásra, de még a számaron ülésre is, részben pedig azért, mert csak titokban mozoghat, hogy ismét el ne fogják, vö. Mk 1024. láb.), ezért megüzeni, hogy Péter vezeti, értelemszerűen: *vezesse a többieket Galileába (proagei hümasz)!* (Ez *bennfoglaltan* persze tartalmazza, vagy legalábbis tartalmazhatja, hogy ott majd találkozhatnak vele alkalmas időben). Vagyis: a passió miatt feldúlt és csalódott, reményvesztett tanítványok ne fussanak szét, mert művének folytatódnia kell...

Feltéve, hogy ilyen világos a dolog, jogos lehet az ellenvetés, hogy akkor *miért olyan homályos a szóban forgó mondat*, s miért nincs benne legalább egy *ekeinosz* = „ő, amaz”, amely egyértelművé tenné, hogy Péter a *proagei* (= valakik előtt megy, elől megy, vezet) alanya – vagy pedig egy *autosz* = „ő maga”, ha mégis Jézus lenne az alany.

A magam részéről azt gondolom, hogy *az eredeti szöveg* igenis *világos volt*, csakhogy a „húsvéti hit” kialakulása során az idő múlásával egyre csodaszerűbbé alakították Jézus feléledésének eredetileg természetes folyamatát (ld. Mk 1005. láb., 1. bek.), mígnem a végén ott állt a világtörténelem egyszeri és legnagyobb csodája, „*Jézus feltámadása a halottak közül*” – *az ebbe vetett hithez* pedig már nem illett az eredeti szöveg, ezért manipulálták azt (bizonyára többszörösen is), igyekezve hozzáigazítani az uralkodó hithez, és ettől lett olyan zavaros, mint most. Tegyük fel, hogy eredetileg így hangzott: „Isten föléb-resztette [Jézust]. Nincs itt... De menjetek el gyorsan, és mondjátok meg tanítványainak és Péternek: »Ő [ekeinosz, vagyis

Péter] megy elöttetek [= vezet titeket] Galileába.« Ott látni fogjátok őt [*auton*, vagyis Jézust]” (vö. Mk 1020. láb.). Elég *kihagyni* az első mondatból az „ő”-t, *betoldani* a második mondatba az „amint megmondta nektek”-et, és – tekintettel még arra, hogy a korabeli görögben *nem volt központozás* (vö. Mk 653. lábj!), ezért nem feltétlenül egyértelmű, mettől meddig tart egy idézet, esetünkben Jézus üzenete – nyelvtanilag máris bizonytalan, hogy az „elöttetek megy” alanya Jézus-e, vagy Péter.

Elgondolásomat nemcsak a Mk 1025. lábjegyzetben leírtak erősítik meg, hanem közvetve az is, hogy Máté („hűen önmagához”, ld. Mk 1013. és 1017. lábj.) már *kihagyja* a maga szövegéből Pétert, továbbá *átalakítja* a mondatot (Mt 28,7), megszüntetve ezzel a bizonytalanságot, és határozottan Jézust téve meg a *proagei* ige alanyának.

* * *

Mindezek után érdemes erősen megfontolni az egykori geri rabbi vallomását: „Gyerekkoromban nem voltam hajlandó elmélyedni a nyelvtan tanulmányozásában, mert úgy véltem, hogy az is csak egy tudomány a sok közül. Később azonban ráadtam a fejemet – amikor észrevettem, hogy azon nyugszanak a Tóra titkai.”

(2020. május 6.)

Két- vagy többféleképpen értelmezhető

szavak, mondások, események, „csodák”

Természetesen mint minden más területen, az evangéliumokra vonatkozóan is igaz, hogy *bármelyik* szót, mondást, eseményt, „csodát” lehetséges két- vagy többféleképpen értelmezni, tehát itt nyilvánvalóan csak arról lehet szó, hogy kiválogatok néhányat az általam legérdekesebbnek vagy legsúlyosabbnak tartottak közül (ahogyan megtettem ezt például *Evangéliumi kritériológia* c. tanulmányomban is). Az itt követett módszer nagyon egyszerű: röviden ismertetem az adott hely hagyományos, megszokott értelmezését, majd egy vagy több más értelmezési lehetőséget mutatok be.

Szavak

Az egyik legfontosabb szó, amelynek a jelentését érdemes tisztázni, az **„emberfia”**, de mivel ezt részletesen megtettem az *Isten országa rajtatok áll vagy bukik!* c. könyvemben, itt csak utalok rá, és három másikat fejtek ki.

1) A **Völegény**: Jézus vagy az Isten? – A „völegény” szóval ebben a közismert részben találkozunk: Keresztelő János tanítványai és a farizeusok böjtölő emberek voltak, ezért egyszer megkérdezték Jézustól: „Miért van az, hogy János tanítványai és a farizeusok böjtölnek, és miért nem böjtölnek a te tanítványaid?” Jézus erre azt felelte nekik: „Vajon böjtölhet-e a násznép, ha a völegény velük van a lakodalmas teremben? (Mk 2,18-19a). A hagyományos felfogás magától értetődően **Jézusra** vonatkoztatja a „völegény” megnevezést.

A helyzet és Jézus válaszána helyes megértéséhez azonban tudnunk kell két dolgot: a) Itt nem az önfegyelem gyakorlása miatti böjtről van szó, hanem arról a kultikus-aszketikus böjtöl-

lésről, amely az *Isten* (Jahve) *távolléte* miatti *szomorúságot* fejezte ki, illetve Isten uralmának eljövételét akarta siettetni. *b)* Ellenkérdésével Jézus egy olyan képpel védte meg a maga és tanítványai nem-böjtölő gyakorlatát, amelynek a jelentését az ószövetségi háttér ismeretében könnyen megfejtették az érdeklődők. Az Ószövetségből ugyanis ismert volt számukra a „**Jahve** mint Izrael népének *vőlegénye*” kép (Iz 54,5; 62,4-5; Jer 2,2; Ez 16. f.; Oz 2,18), vagyis egyértelmű volt *Jézus válaszának üzenete: Isten*, „a *Vőlegény*” nincs távol népétől, hanem jelen van körében, következésképpen nincs ok a szomorúságra, és így a szomorúságot kifejező böjtölésre sem!

Ellenfelei persze megkérdezhették volna, honnan tudja ezt ilyen biztosan, ő pedig kifejtette volna, hogy a Keresztelő János által a Jordánba történt alámerítésekor azt élte át, hogy nem kell tovább várakozni („Itt a kedvező idő”: Mk 1,15), Isten jelen van, mégpedig nem leszámolásra kész Bíróként (ahogyan János prédikált róla), hanem szerető Édesapaként, avagy az itteni képet használva, népének szerető *Vőlegényeként*. Ha pedig a *vőlegény* jelen van a lakodalmas teremben, akkor ez *örömmel* tölti el a násznépet, s az képtelen lesz böjtölni. Isten közelségének ismertetőjegye tehát az öröm, nem pedig a komor böjtölés.

A későbbiekben a keresztények már nem értették Jézus választ, s ennek, illetve kivégzésének hatására kiegészítették Jézus választ, amit aztán Márk betoldott az evangéliumába: „*Amíg körükben tartózkodik a vőlegény, nem böjtölhetnek. Jönnek azonban olyan napok, amikor erővel elragadják tőlük a vőlegényt, akkor majd böjtölnek, azon a napon*” (2,19b-20). Ezzel azonban *átértelmezték* Jézus szavait: itt már nem *Isten* a *vőlegény*, hanem *Jézus*, s az ő erőszakos elragadása miatt (vö. Iz 53,8!) szomorkodva böjtölnek a keresztények, visszaesve a jézusiatlan böjtölés gyakorlatába.

Ezzel a kiegészítéssel-átértelmezéssel ráadásul azt a látszatot keltették, *mintha* Jézus már az események kezdetén megjövendölte volna szenvedését, s úgy rendelkezett volna, hogy „az öröm miatti böjtölni-nem-tudás” csak földi jelenlétének idejére legyen érvényes, s azt akarta volna, hogy utána meggyászolják, és böjtöljenek *távolléte* miatt... (Máté evangélista pedig már Jézus eredeti válaszába is belevitte az átértelmezést és az abból

fakadó következtetést, mégpedig mindössze egy apró nyelvtani változtatás segítségével: a „Vajon börtölhet-e a násznép, *ha* a vőlegény velük van...” helyett azt írja: „Vajon bántódhat-e a násznép, *amíg* velük van a vőlegény?” – Mt 9,15.)

2) Az **Erős**: a Sátán vagy az Isten? – A jeruzsálemi írástudók vádjára, hogy Jézust „Belzebub szállta meg, és az ördögök fejedelmének segítségével űz ördögöket” (Mk 3,22), Márk szerint Jézus ezt válaszolta: „*Hogyan képes a Sátán kiűzni a Sátánt? Ha egy ország meghasonlik önmagával, az az ország nem maradhat fenn, és ha egy család meghasonlik önmagával, az a család nem maradhat fenn. Ha pedig a Sátán önmaga ellen támad, és meghasonlik, nem képes megmaradni, hanem vége van!* Senki sem képes azonban arra, hogy bemenjen az Erős házába, és elrabolja eszközeit, hacsak előbb meg nem kötözi az Erőset; akkor aztán kirabolhatja házát” (Mk 3,23-27).

„Az Erősön” Márk – akit Máté és Lukács meg a teológusok mindmáig követnek – a **Sátánt** érti, akit a még erősebb ördögűző, Jézus megkötöz és kifoszt, és ezzel érvel az írástudók vádjá ellen. Csakhogy:

Egyrészt a 23-26. versben megfogalmazott (itt dőlt betűkel szedett), kissé „sápadt” és közhelyszerű „védekezés” nem jellemző Jézusra; feltehetően valamelyik szerkesztő betoldása. Az írástudói kritikára adott tényleges jézusi választ a 28-29. vers tartalmazza: „Ámen, azt mondom nektek, hogy minden megbocsáttatik majd az embereknek, a vétkek és a gyalázások is, bármennyit gyalázkodjanak is, ha azonban valaki a szent Lelket gyalázza, annak nincs bocsánata soha örökké, hanem örök véték foglya.”

Másrészt valószínűtlen, hogy Jézus „az Erősként” ábrázolja a Sátánt, olyan házigazdaként, aki jogos tulajdonaként birtokolja az embereket, önmagát pedig rablóhoz hasonlítsa, aki elveszi mások tulajdonát, és így mutatja meg saját erejét. Nagyon is megfelel viszont ez az elképzelés a *kora keresztény apokaliptika* gondolatvilágának, amelyben a mennyei Krisztus és angyalai erőszakkal harcolnak a Sátán ellen, s a végén megkötözik őt (vö. Jel 12,7-9; 20,2).

A minket most érdeklő 27. vers („Senki sem képes...”) – helyesen értve – hiteles jézusi mondanivalót fogalmaz meg, de

nem a 22. (és 23-26.) vers témájára vonatkozóan, eredetileg tehát nem a mostani összefüggésbe tartozott bele.

Miről beszélt hát Jézus? Nem nehéz rájönnünk, ha fölidézzük, hogy az Ószövetségben **Isten** egyik jelzője vagy neve „**az Erős**”, „a mi Erősségünk” (héberül *ÉL, ÉLI*; ELOHIM, ld. pl. Zsolt 31,3; 62,8; 89,9!; Péld 18,10; Szof 3,17!; Hab 3,19! és főleg Iz 9,5!).

Maga Jézus a végsőkig az ERŐS védelmében tudta magát. Amikor bejelentette, hogy sokat kell majd szenvednie, akkor mindig hozzátette, hogy Isten „három nap múltán” „talpra fogja állítani” (Mk 8,31; 9,31; 10,34); a főpap kérdésére pedig, hogy ő-e a Messiás, azt felelte: „Te mondtad, hogy én vagyok; de látni fogjátok az emberfiát az Erő jobbán ülni” (Mk 14,62). Ez a tudat adta neki a bátorságot ahhoz, hogy szembeszálljon a hatalmasokkal.

A szóban forgó példázattal tehát (amelynek az értelmezését nem hagyományozták ránk) Jézus a saját biztonságát és félelmentességét akarta átadni tanítványainak is: Ti **Istenéi** vagytok, *ahogyan* a ház berendezése a házigazdáé. Ahhoz, hogy üldözőitek erőszakkal elragadjanak titeket Istentől, erősebbeknek kellene lenniük nála, **az ERŐSnél**, s előbb meg kellene kötöznük őt – ez pedig képtelenség. Ne féljete hát! (Vö. Lk 12,4.6!)

3) **Éli, Éli...** Elhagyta őt Isten, vagy nem? – Mt 27,46-ban ezt olvassuk: „A kilencedik óra körül Jézus nagy hangon felkiáltott: Éli, Éli, lema szabakhtani?, ami azt jelenti: Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” – Jézus feltehetően „*Elahi*”-t mondott arámul, ezt Máté héberül idézi (*Éli, Éli*), Márk azonban (talán a héber *Elohim* befolyására) „*Éloi*”-val adta vissza. Mindenesetre bár teljesen hiteles a „...miért hagytál el engem?” folytatás, ez akkor mégsem hangozhatott el, különben nem értették volna félre az „Éli, Éli” vagy „Éloi, Éloi” kiáltást, ugyanis az „Éli, Éli, lema szabakhtani?” nem más, mint a 22. zsoltár kezdete! Ha egyértelműen ez hangzott volna el, akkor a körülállók aligha reagáltak volna úgy, ahogyan az evangélisták leírják (pl. Mk 15,35-36): „Néhányan meghallották ezt, és így szóltak: Nézd, Illést hívja!”...

Tény azonban, hogy Jézus felkiáltását a legutóbbi időkig teljesen félreértették, mert függetlenítették a 22. zsoltár egészétől. Ha egy haldokló keresztény csak annyit mond: „Mi Atyánk, aki mennyekben vagy” (vagy akár csupán annyit: „Mi Atyánk”), senkinek sem jut eszébe ezt úgy értelmezni, hogy azt akarta mondani: „Van Isten az égben”, hanem mindenki kizárólag arra gondolhat, hogy az illető a Miatyánkot akarta imádkozni, de nem volt ereje a folytatáshoz. Ugyanez érvényes itt Jézusra: a 22. zsoltárt kezdte imádkozni.

Teljesen abszurdak tehát azok a *hagyományos* teológiai nézetek, amely szerint Isten itt **átmenetileg elhagyta** az Istenembert (vagy legalábbis ő így érezte), Jézus helyettesítőleg elszenvedte a kárhozottak kínját, vagy pedig „példát és megerősítést” akart adni minden korok kétségbeesettjeinek.

Ezzel szemben ha valaki odafigyelve *végig* olvassa a zsoltárt, maga is megállapíthatja: ez egyáltalán nem az Istentől való elhagyatottság, még kevésbé a végső kétségbeesés világgá kiáltása, hanem épp ellenkezőleg, az Istenbe vetett, meg nem rendült bizalom és az Istentől jövő szabadítás bizonyosságának kifejezése; második fele hálaadás Isten szabadításáért, mégpedig missziós célzatú hálaadás, amellyel az imádkozó másokat is meg akar nyerni a maga Istenének; utolsó szavai pedig Isten győzelmét hirdetik: „Elvégeztetett” (vagy: „Beteljesített”), azaz „Ő elvégezte” a szabadítás művét. (János evangéliuma – 19,30 – majd ezt a szót adja Jézus ajkára, és méltán, mert ez ugyanúgy az egész zsoltár szemléletét és mondanivalóját fejezi ki, mint annak kezdőszavai.)

Az „Éli, Éli” szavakkal tehát Jézus mint ERŐ-t, ERŐS-t szólítja meg Istent – ahogyan az apokrif Péter-evangélium (5,17) kifejezetten így is értelmezi ezt a megszólítást: *hé dūnamisz mu* = „az én erőm”!

Ezért nyugodtan megállapíthatjuk: Jézus sem az Olajfák-hegyének halálfélelmében (Mt 26,39), sem a Golgota dombján, haldoklásában, **nem érezte magát Istentől elhagyatottnak**, és ami legalább ennyire fontos, ő sem hagyta el Istent. Ellenkezőleg, *kiállta a végső szakítópróbát is*: úgy halt, ahogyan élt (és amire mindenkit tanított), azaz rendületlenül, tántoríthatatlanul *bízva* Istenben, az **ABBÁ-ban**.

Mondások

1) Ami *a válással kapcsolatos* jézusi tanítást illeti, a szentírástudósok és a különböző fordítások szinte egyöntetűen azt állítják, hogy bár Jézus radikalizálta az ószövetségi felfogást, egyetlen kivételt megengedett: „paráznaság esetén” engedélyezte a vétlen félnek az elválást. Máté evangéliumában két helyen is találkozunk ezzel: 5,32 és 19,9 – hagyományos fordításban így: „Mondom nektek, hogy aki elbocsátja feleségét, a paráznaság esetét kivéve, és mást vesz feleségül, az házasságtörő.”

Nem perdöntő, de érdemes megjegyezni, hogy a „paráznaság” (*porneia*) itteni jelentése bizonytalan, valószínűleg „helytelen szexuális viselkedésre” utal: „vad, perverz érzékiségre” a házasságon belül, vagy pedig arra, amit ma „megcsalásnak, házasságtörésnek” nevezünk. (Jézus korában mást jelentettek ezek a fogalmak: a „megcsalás” még nem számított házasságtörésnek: az csak akkor következett be, amikor az elbocsátott nő újból házasságot kötött: ekkor „tört meg” – szűnt meg ténylegesen – előző házassága.)

Mt 5,32 esetében a döntő kérdés az, hogyan kell fordítani az állítólagos kivételt jelentő kifejezést: *parektosz logu porneiasz*, közelebbről, hogy mi a *parektosz* előljárósó értelme. A legtöbben kizárólagos (exkluzív) értelemben fordítják: „kivéve (paráznaság esetén)”, s a másik két újszövetségi előfordulás közül az egyikben valóban kivételről van szó (ApCsel 26,29: „e bilincsek kivételével”), a másik helyen azonban (2Kor 11,28) bennfoglaló (inkluzív) értelme van, s azt jelenti: „ezeken kívül még”, „ráadásul”.

Elvileg tehát így is, úgy is fordítható a *parektosz*, az értelmezéstan szabályok *azonban* azt követelik, hogy az itteni esetben bennfoglaló értelemben használjuk: „...mindaz, aki elbocsátja feleségét – *még ha paráznaság okából is!* –, házasságtörésbe kergeti őt...” (Mt 5,32).

Az egyik ide vágó szabály ugyanis a szövegösszefüggés (*kontextus*) szerinti értelmezést követeli meg: a „Hegyi beszédben” Jézus radikálisan új erkölcsi elveket hirdet meg (ld. Mt 5,20), ha tehát a *parektosz*-t exkluzív értelemben kellene venni („kivéve paráznaság esetén”), akkor ezzel elégséges ok nélkül ismételte volna a Második Törvénykönyv tilalmát (5Móz 24,1),

illetve a témával kapcsolatos, Hillel és Sammai rabbi közti vitában a Hillelhez képest szigorúbb Sammai mellé állt volna (vö. ismét Mt 5,20!). – Ugyanez következik a *másik* hermeneutikai szabályból is, amely szerint a homályosabb szövegeket a világosabbak irányában kell értelmezni. Ilyen világosabb szövegek pedig valóban rendelkezésre is állnak, ld. Mk 10,11-12 és Lk 16,18: itt *ugyanaz* a jézusi mondás található, kivétel említése *nélkül!* – Tehát teljes joggal fordíthatjuk-értelmezhetjük így a kifejezést: „*beleértve* azt is, ha paráznság okából”.

Mt 19,9-ben más görög kifejezés okozza a nehézséget: *mé epi porneia*. Ennek az értelméről is vita folyik a szakirodalomban, és jobbra szintén kizáró (exkluzív) értelemben, azaz megengedő kivételként fordítják: „*kivéve* paráznság esetén”. Csak-hogy a *mé* szócska a csonka tiltó mondatokban, azaz ha hiányzik az ige, jelölheti a bennfoglaló (inkluzív) értelmet. Ilyen kijelentésre sok példa található az Újszövetségben, pl. Mt 26,5-ben: a Főtanács elhatározta, hogy csellel tartóztatják le Jézust, de úgy döntöttek: *mé en té heorté*, azaz „ne [vagy: és ne, de ne] az ünnepen, nehogy zavargás támadjon a nép között”. Továbbá itt is érvényesek a fent említett értelmezéstani szabályok, ezért a *mé epi porneia* kifejezés tényleges értelme: „még paráznság esetén sem”.

2) Jézus egyik legtöbbet idézett mondása *az adófizetésre* vonatkozik, és közhelyszerű megfogalmazásában így hangzik: „*Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené!*” Szokásos értelmezése szerint *egyformán* fontos, hogy megadjuk „a császárnak”, vagyis az aktuális államhatalomnak azt, ami jár neki, és ugyanígy Istennek is. Mintha két egyenrangú szereplőről lenne szó. Az eredeti szöveg alapos fordítása és értelmezése azonban egészen más jelentést ad.

Ami a fordítást illeti, két mozzanatra kell nagyon ügyelni, a *szórendre* és a mondás két fele közötti *kötőszóra*. a) Más a szórend az ősbibének és hitelesebbnek tekinthető Márkevangeliumban (12,17), és más Máté meg Lukács művében (22,21; 20,25), az eltérő szórend pedig eltérő hangsúlyokat eredményez: Máténál és Lukácsnál azon van a hangsúly, hogy „adjátok meg a császárnak”, Márknál azonban azon, hogy „viszont adjátok meg Istennek”. b) Az „és” (*kai*) kötőszó a görög-

ben sok egyéb mellett ellentétes jelentést is hordozhat (vö. pl. Lk 14,11: „...*de* aki megalacsonyítja magát...”). – Ezek alapján a Márk-szöveg így pontos: „**Ami megilleti** a császárt, **azt** adjátok meg a császárnak, **viszont** ami megilleti Istent, adjátok meg Istennek!” Máté és Lukács szövege pedig: „*Adjátok meg a császárnak, ami megilleti a császárt, és adjátok meg Istennek, ami megilleti Istent!*”

A jézusi mondás *első felének* lényege: „*A császár nem versenytársa Istennek, következésképpen mindazt, ami megilleti őt, jó lelkiismerettel megadhatjátok neki, mert ezzel semmit nem vesztek el Istentől – és adjátok is meg neki*” (értelemszerűen: „ahelyett hogy lázadoznátok ellene”; ez nagyon súlyos üzenet volt a zelótáknak és minden „igaz zsidó hazafinak”) – Ez a válasz azonban bennfoglaltan még két nagyon fontos dolgot tartalmaz: *a)* Jézus *semmiképp* sem tanítja azt, hogy a császárnak, vagyis az államhatalomnak *bármit és mindent* meg kell adni, amire csak igényt tart, akár az adózást, akár valami mást illetően. *b)* Jézus nem mondja meg *konkrétan*, mi illeti meg a császárt (közelebről: mennyi adó illeti meg; lehetséges, hogy épp semennyi) – nem gyáva taktikázásból, és nem is azért, mert ő nem szörszálhasogató jogász vagy moralista, hanem azért, mert erre nincs „recept” (ahogyan másra sincs), vagyis *nem lehet* megmondani, csak a „politikai ész” döntheti el esetről esetre, természetesen *ahhoz igazodva*, ami Istent illeti meg.

Ha eltekintünk attól a kérdéstől, hogy a kötőszó értelme itt „és”-e avagy „viszont”, akkor is azt kell mondanunk, hogy Jézus válaszában *második fele* nem mellérendelten áll az első mellett, hanem annak tökéletesen *főlérendelten*, mint az a nézőpont, amelyből az adózást és *minden* más kérdést is tekinteni kell (tudományosan fogalmazva: Mk 12,17 „hermeneutikai horizontja” Mt 6,24) – *ugyanis* semmit sem lehet egyenrangúan mellérendelni Istennek, Jézus másik szavával szólva: nem lehet „két úrnak szolgálni”. Mondanivalója: *Az elsődleges* az, hogy megadjuk *Istennek*, ami őt megilleti – mindenki másnak pedig csak annyit, ami ezután még „megmarad”, vagyis ami ebből következik, illetve ezzel nem áll ellentétben! (Jézusnak nem kellett külön meghatároznia, mi illeti meg Istent, hiszen minden zsidó tudhatta, mert ezt tartalmazta a „főparancs”: szeretni őt

minden képességünkkel. Pontosításként legfeljebb annyit tett hozzá, hogy az Isten iránti szeretettől *elválaszthatatlan* az emberek iránti szeretet: Mk 12,29-30.31.)

Ezzel az útmutatásával Jézus – az ókori világban gyakorlatilag ismeretlen módon – egyfelől *szétválasztotta* a politikát és a vallást, másfelől – teljes ellentétben Pállal (Róm 13,1-7) – *megszüntette* az uralmi struktúrák misztifikálását és abszolutizálását.

3) *Vegyünk kardot?* – A Lukács-evangélium 22. fejezetének 35-38. verseiben foglalt párbeszéd hagyományos fordítása és értelmezése *felszólító módban* fogja fel, és „komolyan veszi” a 36. verset, mintha Jézus azt mondta volna: „...*akinek nincs kardja, adja el a köpenyét, és vásároljon!*” (Valójában persze inkább törőről kellene beszélni, hiszen kardot csak a rómaiak viselhettek, a zsidóknak megtiltották.) – Ez a *szó szerinti* értelmezés vezetett a középkorban „a két kard elméletéhez” (amelynek értelmében az egyik változat szerint mindkét kard a pápát mint Krisztus helytartóját illeti meg, s ő kölcsönzi a világi hatalmat a császárnak, a másik változat szerint az egyik kard az egyházat illeti meg, a másik az államot, s így az egyházi és az állami hatalom egyenrangú), vagyis Jézusnak ezekkel a szavaival *igazolták az erőszakot* és a „szent háborúk” gyakorlatát.

A mai magyarázók többsége már tisztában van ennek a „logikának” a képtelenségével, és ezért – bár változatlanul felszólító módban, de – *jelképesen* fogják fel Jézus szavait, mégpedig vagy annak a veszélynek a jelképeként, amely *az utolsó jeruzsálemi napokban* fenyegette Jézust és tanítványait, vagy annak az üldöztetésnek a jelképeként, amely *később* várt Jézus követőire (vö. Mt 10,34; Lk 12,51).

Ha igazuk lenne azoknak, akik *az erőszak igazolását* látják a 36. versben, és azt mondják: a végén, amikor veszélyessé vált a helyzet, a korábban erőszakmentes Jézus is belátta, hogy „végső soron szükség van az erőszakra”, akkor ez azt jelentené, hogy Jézus, szembekerülve addigi felfogásával és gyakorlatával, megtagadta korábbi önmagát, azaz leszámolt az ellenségszeretetről (Mt 5,43-45; Lk 6,32-35), a megbocsátásról (Mt 6,12; Mk 11,25-26) és az erőszakmentességről (Mt 5,38-42; Mk 11,16; Lk 9,55; Mt 26,52 // Lk 22,51) szóló tanításával.

Az említett *két jelképes értelmezés* már összhangban van Jézus szellemiségével, de az *első* esetben érthetetlen, hogy Jézus miért egy ilyen könnyen félreérthető, és egész korábbi tanításának ellentmondani látszó felszólítással hívta fel tanítványai figyelmét a helyzet veszélyességére. És milyen céllal, ha egyébként meg akart volna maradni az erőszakmentesség mellett? A *második* jelképes magyarázatnak pedig semmi köze nincs a konkrét helyzethez.

Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy *mindhárom* fenti magyarázat tévút. A történetnek és a szövegnek azonban lehetséges olyan értelmezése, amely *konkrétan kapcsolódik* a helyzethez is, és Jézus korábbi tanításával és gyakorlatával is teljes *összhangban áll* – csupán azt kell feltételeznünk, hogy néhány más történethez (pl. Mk 11,12-14 és Lk 22,28-30) hasonlóan itt is az a kulcs, hogy *kérdésként* (ez esetben ironikus kérdésként) értelmezzük Jézus szavait. Ennek alapján így történhetek a dolgok:

Elmúltak már a szép galileai napok, amikor az emberek mindenütt barátságosan fogadták Jézust és tanítványait. Az ellenséges Jeruzsálemben veszélyes a helyzet, a levegőben lóg Jézus letartóztatása (vö. Jn 11,57). Ebben a légkörben (talán valóban az utolsó vacsora titkos összejövételén, talán már korábban) elfogyhatott a tanítványok Istenbe vetett bizalma, és elkezdhettek így gondolkodni: „Most már nekünk kell gondoskodnunk magunkról! Most mindegyikünknek pénzre lesz szüksége, meg útravalóra, és mindenekelőtt fegyverre, hogy megvédhessük magunkat. Egy kardra nagyobb szükség lesz, mint egy köpenyre!”

Jézus meghallhatta ezt, vagy tudomást szerezhetett erről (vö. Mk 8,16; 9,33-34), ezért megkérdezi tőlük: „Amikor erszény és tarisznya nélkül küldtelek szét titeket, szenvedtetek-e hiányt valamiben?” (Vö. Lk 9,1-6.) Gyanútlanul rávágják: „Semmi-*ben.*” Mire záporoznak az ironikus *kérdések*: „Úgy? Tehát **most már** nem érvényes, amit korábban tanultatok és megtapasztaltatok? **Most** vigye magával a pénzét, akinek van, s ugyanígy a tarisznyáját? **És** akinek nincs kardja, az adja el még a köpenyét is, hogy vásárolhasson?” (Azaz: kérdéseivel Jézus valójában *tanítványai véleményét idézi!*)

Az egyik, tökéletesen süket és vak tanítvány erre rávágja: „Uram, nézd, van itt két kard!” Mire Jézus csak annyit mond: „**Elég!**” Bár az ironikus kérdések után lehetne ezt is ironikusan értelmezni: „Böven elég. Még sok is – hiszen egyre sincs szükségünk!”, de valószínűbb, hogy egyszerűen csak azt jelenti: „Elég ebből az ostoba beszédből” (vö. 5Móz 3,26)!

4) A közismert történet szerint Jézus betér tanítványaival egy baráti családhoz, ahol aztán Márta a háziasszonyi teendőkben sürgölődik, nővére, Mária pedig leül Jézus lábához, és hallgatja a tanítását. Mártának ez nem tetszik, szól Jézusnak, hogy figyelmeztesse Máriát, ne hagyja őt egyedül szolgálni. Jézus azonban megfeddi Mártát (Lk 10,38-42). – Azt lehetne mondani, hogy ez az eset szinte jelentéktelen az előző háromhoz képest, csakhogy óriási jelentősége volt/van az egyház történelmében, mert ezt a történetet többnyire úgy értelmezik, hogy Márta a „cselekvő”, Mária a „szemlélődő” életmód megjelenítője, és Jézus határozottan az utóbbi mellé állt – és döntően ezzel igazolják a Jézustól voltaképpen idegen szerzetesség létét, sőt magasabbrendűségét. Pedig szó sincs ilyesmiről.

Már a fordítók is hibáznak, mert egy-két kivételtől eltekintve nem vesznek tudomást arról, hogy az eredetiben nem az áll, hogy Mária „leült az Úr lábához”, hanem az, hogy „az Úr lábához is odaült”! Ez az „is” – tekintetbe véve a szövegösszefüggést – fontos részletre mutat rá: Mária nem viselkedett egyoldalúan! Részt vett a konyhai munkában, a vendégek kiszolgálásában is, de „az Úr lábához is odaült”. A Márta által felpanaszolt „cserbenhagyást” ezért alighanem úgy kell értenünk: *egy idő után* „cserbenhagyta” nővérét.

„Valakinek a lábainál ülni” abban a korban szakkifejezés volt, s azt jelentette: „tanítványának lenni” (ld. ApCsel 22,3-at, továbbá a rabbinikus mondást: „Engedd, hogy rád szálljon lábuk pora!”). Csakhogy akkoriban a nőket nem oktatták a Tóra-ra, s a rabbik nem fogadtak tanítványul nőket. Jézus viszont e tekintetben is lerázta magáról a hagyomány béklyóját, és nőket is tanítványaivá fogadott. Következésképpen értelmetlen e jelenet alapján „szemlélődő életmódról” beszélni, hiszen Mária nem „szemlélődött”, hanem tanítványként hallgatta Jézus szava-

it. (Ha Lukács a szemlélődésre akart volna utalni, tudta volna, hogyan tegye: ld. Lk 2,19 és 2,51 vége.)

Jézus szavainak értelmezését nagyon megnehezíti, hogy a görög szöveg nem egyértelmű, a különböző kódexek eltérő változatokat tartalmaznak. A két legvalószínűbb változat, illetve az azoknak megfelelő magyarázati lehetőségek a következők:

a) „Márta, Márta! Sok minden aggaszt és tesz zaklatottá téged, pedig **kevésre van szükség!**” – nevezetesen „*ahhoz, hogy kiszolgálj minket, hiszen kevéssel is megelégszünk*”. – Ezt a következők igazolhatják: 1. Jézus sosem elégedett meg „az ige” pusztá hallgatásával, hanem annak meghallgatását és megtevését kívánta meg (ld. Lk 6,46; 10,29.37; 11,28; Mt 7,21), vagyis nem dicsérhette Máriát pusztán azért, mert *hallgatta* a tanítását. 2. Jézus rögtön abba hagyta a prédikálást, mihelyt észrevette, hogy az embereknek korog a gyomruk (vö. Mk 6,35; 8,2), és egyébként is gondja volt az evésre (és pihenésre), amikor azt helyénvalónak találta (vö. Mk 5,43; 6,31; Lk 10,7b). 3. Jézus azonban azt is tanította, hogy elégedjünk meg a „mai kenyérrel” (Lk 11,3), ahelyett hogy a „holnaputáni” után kívánczoznánk (Lk 12,22.29), azaz elvetett mindenféle aggodalmaskodást. (Jézus intelméből azonban a „túlbuggó háziasszonyok” – vagy bármi mással „túlságosan foglalatосkodók” – nem csupán kritikát olvashatnak ki, hanem bátorítást is: Ahogy mindenkinek, a háziasszonynak is joga van szabadidőre!)

b) „Márta, Márta! Te felizgatod magad! Mária a jobbik részt választotta, s az **nem vétetik el tőle.**” – Ez esetben nem tekintjük lényegesnek a Lukács által megrajzolt esemény részleteit; lehet, hogy a szóban forgó nézeteltérésről volt szó, lehet, hogy másról. Az a döntő, hogy Márta „felizgatja magát”, mivel Mária „a jobbik részt választotta”, s azt akarja, hogy Jézus vonja meg tőle az előnyt (bármilyen legyen is az). Vagyis „*igazságos kiegyenlítést*”, „*igazságszolgáltatást*” vár. Jézus döntése: Máriát nem kell megfosztani előnyétől. Barátságosan, de nyomatékosan figyelmezteti az irigység által kínzott asszonyt, ne izgassa fel magát, és ne sajnálja riválisától annak szerencséjét.

Megerősíti ezt az értelmezési lehetőséget az, hogy a szőlőmunkások példázatában is egyeseket meg nem érdemelt szerencse ér, s a többiek irigylik azt tőlük (Mt 20,1-15); hasonlóan

reagál a tékozló fiú bátyja is (Lk 15,25-30), vagy az az ember, aki az örökösödésben a rövidebbet húzta (Lk 12,13-15). Jézus azonban azt tanítja, hogy Isten megmarad a *szabad ajándékozás* mellett (Mt 20,13-15; Lk 15,32) – és ő maga Isten példáját követi. Tehát nekünk is *meg kell szabadulnunk* attól, hogy „jogigényt támasszunk” az Istentől (vagy „az élettől”) jövő ajándékokra.

Események

1) *Az irgalmas szamaritánus* közismert példabeszéde (Lk 10,30-35) után Jézus megkérdezi a törvénytudót: „Hogy tűnik neked? E három közül melyik lett embertársa annak, aki a rablók kezébe esett?” (Lk 10,36). Ez könnyű kérdés: nyilvánvalóan a szamaritánus. Ha viszont azt a kérdést tesszük föl, hogy a történet *melyik három* szereplőjére gondolt Jézus, akkor már nem ilyen egyszerű a helyzet – noha *a hagyományos* felfogásnak megfelelően tízből tízen azt felelnék, hogy a részvétlen papra és levitára, meg az irgalmas szamaritánusra.

Csak hogy a levita színre léptetése semmitmondó ismétlés, viselkedése még csak fokozást sem jelent a pap magatartásához képest; alakját valószínűleg akkor toldották be az elbeszélésbe, amikor már nem értették, hogy a Jézus által összehasonlított három alak nem a pap, a levita és a szamaritánus, hanem a pap, a szamaritánus és a fogadós! Vagyis a történet eredetileg *harmadik* szereplője „*a vendégfogadós*”, csak a levita alakjának betoldása miatt az ő viselkedése elkerüli a magyarázók figyelmét.

Miről is van szó? Miért a fogadós a harmadik szereplő?

Amit a fogadósok foglalkozásszerűen és fizetség ellenében teljesítenek, nevezetesen idegenek elszállásolását és ellátását, azt *szükséghelyzetben* minden embernek ingyen kellene megtennie, amennyire csak képes rá. Nos, ennek a fogadósnak nyilvánvalóan egy ilyen szükséghelyzetben lévő embert visznek a házába. A szamaritánus nemcsak maga gondoskodik ott róla, hanem – noha egyáltalán nem kötelessége – előre ki is fizeti a sebesült további gondozásának és szállásának költségeit. Azt lehetne várni, hogy nagylelkűsége átragad a fogadósra (mondjuk „mint magánemberre”). De nem. Ő nem lép túl az „előír-

sokon”, az igazságosságon, a jogszerűségen, hanem megmarad üzletembernek, és ragaszkodik a biztonsághoz. Legalábbis *erre utalnak* a szamaritánus megnyugtató szavai (amelyeket Jézus kihegyezetten a történet végére állít, megfelelően ezzel a „végén csattan az ostor” elbeszélői törvényének!): „Ha többet költenél rá, megtérítem, amikor visszafelé jövök!”

A fogadós hitvány viselkedése a papénál is szánalmasabb, mert ő könnyebben és kevesebb kockázattal segíthetett volna – hiszen a pap egyrészt rituális tisztaságát kockáztatta volna, ha hozzáér a félholtra vert, kifosztott emberhez, másrészt abban sem lehetett biztos, hogy nem csapnak le őrá is a környékben leselkedő rablók.

2) *Jézus jeruzsálemi bevonulásának* leírása (Mk 11,1-10) lényegében két, az egyik részletet illetően egy harmadik értelmezést is lehetővé tesz. Mindenesetre az alapvetően Jézus *messiási* ünneplését leíró 8-10. v. helyes értelmezése érdekében figyelembe kell vennünk Mt 21,10-11-et is, ahonnan egyértelműen kiderül az, ami Márknál csak rejtetten van jelen, nevezetesen az, hogy miközben sokan *messiásként* ünnepelték Jézust, mások ugyanekkor *prófétaként* fogadták őt („A tömeg pedig ezt mondta: Ez Jézus, a galileai Názáretből való próféta.”). Az evangéliumi leírásokban sajnos elég kuszán összekeveredik ez a kétfajta értelmezés, illetve a velük kapcsolatos megnyilvánulások.

a) *A hagyományos keresztény értelmezésben* Jézus maga „rendezte meg” ezt a bevonulást, hogy *messiási* mivoltát demonstrálja, és ennek megfelelően vette tudomásul a messiási ovációkat is, konkrétan ezt: „Áldott legyen atyánknak, Dávidnak érkező országa! (Hasonló messiási titulusok: Dávid fia: Mt 21,9; Király: Lk 19,38; Izrael királya: Jn 12,13; vö. Ám 9,11; Iz 9,6).

A Dávid-stílusú királyi uralom teli torkú meghirdetése nyilvánvalóan ellenére volt Jézusnak, a bevonulás nyüzsgésében azonban nem tudta megakadályozni, de hamarosan *elhatárolódott* tőle (Mk 12,35-37).

b) *Nézetem szerint* is Jézus kezdeményezte a számárháton történő bevonulást, de ez *prófétai* mivoltának demonstrálása

volt, egyúttal pedig *ellendemonstráció* is környezetének *messiási* várakozásaival szemben.

Jézusnak két indítéka is lehetett arra, hogy számaron vonuljon be Jeruzsálembe: 1) Ha gyalog érkezett volna, csak egyike lett volna a húsvétii zarándokoknak, ha lovon, úrnak nézték volna. Az utóbbit mindenképp el kellett kerülnie, az előbbit pedig talán azért kerülte el, mert *szimbolikus prófétai cselekedettel* így akarta hangsúlyozni jövetelének célját, *tanítói-prófétai küldetését*. A tanítványai körében számarháton haladó rabbi képe egyébként egyáltalán nem volt szokatlan Palesztinában. – 2) Környezetének messiási várakozásai is (ld. már Mk 10,48) kiválthatták vagy megerősíthették a számaron bevonulás választását. Ez ugyanis – kapcsolódva Zak 9,9-10-hez: „...alázatos és számaron ül, számarcsikó hátán... Eltűnteti a harci szekereket... és a harci paripákat Jeruzsálemből...” – hatásosan fejezte ki *békeprogramját* (vö. Lk 19,42 – azonnal a bevonulást követően!), azt, hogy *ellentmond* a nemzeti felszabadítási (zelóta) várakozásoknak (konkrétan: a megszálló rómaiak erőszakos kiűzésének), mert *nem* tartja magát harci paripán járó, harcos *politikai-nemzeti messiásnak*.

Ezt az értelmezés *rejt* magában a „Hozsanna!” és az „Áldott legyen, aki az Úr nevében jön!” kiáltás is: A „Hozsanna” (arámul *hosa' na*) eredetileg Istenhez intézett segélykiáltás volt („Jahve, küldj üdvösséget!”), de később, az ünnepi zarándokok bevonulási énekének részeként (Zsolt 118,25) diadalkiáltássá vált. – Az „Áldott legyen, aki az Úr nevében jön!” szintén a 118. zsoltárból vett idézet (26. v.). Ez a köszöntés *minden* zarándokot megilletett, de a tanítványok joggal vonatkoztatták sajátosan Jézusra, hiszen ő különlegesen is „az Úr nevében érkezőnek”, azaz prófétának tartotta magát (vö. Mk 6,4!), mégpedig kiemelkedő értelemben (vö. Mk 12,1-16).

c) Ami a bevezetőben említett harmadik lehetőségét illeti: *számos teológus* kitalált *csodalegendának* minősíti a számarcsikó „titokzatos” beszerzését. Ebben a felfogásban a 3. versbeli „úr” („Ha pedig valaki azt mondaná nektek: Miért teszitek ezt?, mondjátok: Az urának szüksége van rá...”) a mindent előre tudó és előre látó „isteni férfi” (*theiosz anér*) nagyságára mutat rá.

De nincs szükség arra, hogy emberfeletti tudást feltételezzünk Jézusról: János evangéliuma szerint járt már korábban is Júdeában és Jeruzsálemben, nem is egyszer, így hát minden további nélkül kölcsönözhetett egy szamarat egyik ottani szimpatizánsától, akivel elég volt megegyezni a jelszóban („Az urának szüksége van rá”) ahhoz, hogy a tanítványok elhozhassák (vö. az utolsó vacsora termékének biztosítása: Mk 14,13-15!).

„Csodák”

Azért tettem idézőjelbe a címszót, hogy jelezzem: nézetem szerint Jézus nem művelt a szó hétköznapi értelmében vett, azaz „mágikus” csodákat, noha kétségtelenül történtek általa rendkívüli, mondhatni „csodás” események, főleg gyógyulások. Ezek közül nézzük meg kettőnek a különböző értelmezési lehetőségeit.

1) *A beszaidai vak meggyógyítása* (Mk 8,22-26)

Senki sem mondhatja meg, mire *képes* Isten, és mire nem, és egy-egy konkrét esetben még azt sem, mit *akar* Isten, és mit nem. Ezért *elvileg* az sem zárható ki, hogy Isten képes „a természet törvényeit felfüggesztő” „csodákat” végbevinni, s ugyanígy az ő követői is. A magam részéről azonban *gyakorlatilag* kizárom ezt a lehetőséget, egyrészt mert ellentétben állna Isten *egyetem*es (nem személyválogató, nem kivételező, nem önkényes) szeretetével, másrészt mert *varázslóvá fokozná le* a Teremtőt. Ettől eltekintve is *még* legalább *négy lehetőség* van e gyógyítás értelmezésére (és a magam részéről a negyediket tartom a legvalószínűbbnek):

a) Nagyságának kiemelésére, ill. fokozására (istenítésére?) egy abban a korban *közismert hellenista csodamotívumot alkalmaztak Jézusra*: Jézus az *Aszklépioszt* vagy *Szerapiszt* felülmúló *theiosz anér* (= isteni férfi), aki amazoknál is nagyobb erővel „tesz látóvá vakokat”, „lecsendesíti a vihart” vagy „a vízen jár” hatalmának bizonyítására (Mk 4,39; 6,48-51).

b) A vak meggyógyítását *jelképes* elbeszélésként lehet fel fogni: annak jelképeként, hogy Jézus szellemi értelemben tette „látóvá”, az igazságot vagy a helyes utat felismerővé azokat, akik „a sötétségben és a halál árnyékában laktak” (Lk 1,79; Mt 4,16) – mint ahogy „a vizet borrrá változtatni” kifejezés is azt

jelentette abban a korban, hogy „bűnösöket megtéríteni” (vö. Jn 2,9). E mellett az értelmezés mellett szólhat, hogy a betszaidai vak meggyógyításának története közvetlenül a „Kicsoda Jézus?” problematikát tárgyaló szakaszt (Mk 8,27-30.31-33) előzi meg, illetve az evangéliumnak a 8,27-tel kezdődő „új fejezetét” szintén egy vak, Bartimeusz meggyógyításának története zárja majd le (Mk 10,46-52).

c) Feltételezhető, hogy Jézus (más nagy gyógyítókhoz hasonlóan) bánni tudott az átlagember számára ismeretlen különleges erőkkal, amelyek „a természet törvényeinek” keretén belül mozognak ugyan, rejtettségük és nagyságuk miatt azonban mégis rendkívüliek.

d) Pszichoszomatikus eredetű vakságról, illetve annak (az Isten jóságába, ill. Jézusba vetett bizalom erejéből fakadó!) pszichoszomatikus gyógyításáról van szó; lehetséges ugyanis, hogy aki nem képes/akarja látni a számára elviselhetetlen valóságot, az a szó szoros értelmében fizikailag is megvakul (mint ahogy más félelmek a szó szoros értelmében megbénítják, mozgásképtelenné teszik az embert: ez a „betegségbe menekülés”, szaknyelven a „*betegségnyereség*” közismert jelensége); a biztonságot, elrejtettséget, elfogadást sugárzó gesztusok viszont (kézen fogás, elkülönítés a tömegből, kézrátétel, nyállal megkenés) képesek a vaksághoz vezető „görcs” feloldása révén magát a vakságot is megszüntetni.

2) *A naini ifjú feltámasztása* (Lk 7,11-17)

Ami a történet lehetséges értelmezéseit illeti, a szó szerinti magyarázatot bátran kizárhatjuk; az előző eset bevezetésében leírt érvekhez (ellentmondásban állna Isten egyetemes, nem személyválogató szeretetével, illetve varázslóvá fokozná le a Teremtőt) még hozzátehetünk két szempontot: a) A szó szerint vett halottfeltámasztás azért is *ellentmondana Isten szeretetének*, mert visszahozná ebbe a szenvedésteli létbe azokat, akik már elmentek Odaátra, ahol – legalábbis földi értelemben – nem szenvednek (és aztán persze újból meg kellene halniuk, talán súlyos szenvedések közepette). – b) A bekezdés elején említettek érvényességétől függetlenül *a teremtés rendjének felborítását jelentené*, hiszen a halál – a teremtés rendjéhez tartozó, tehát

Isten által akart – természeti szükségszerűség, s a nem csupán megbetegedett, hanem végérvényesen halott test újraélesztése így teremtésellenes tett lenne. Istenről egyébként is feltételezhetjük, hogy úgy alkotta meg művét, hogy az utólagos belekontrahódása nélkül is elérje célját.

A megmaradó értelmezési lehetőségeket négy csoportba sorolhatjuk:

1. Nagyságának kiemelésére, „krisztológiai bearanyozása”, azaz istenítése céljából *Jézusra alkalmaztak egy*, az egész ókori Keleten ismert *vándorlegendát*. Emellett szól a nagy hasonlóság a Királyok 1. könyvében foglalt, Illés prófétával kapcsolatos történettel (1Kir 17,8-24; ld. még 2Kir 4,32-37 Elizeusra vonatkozóan), de talán még inkább a Tüanai Apollónioszról szóló hellenista elbeszéléssel (Philosztratosz, Apoll. 4,45); annál is inkább, mivel amazokban tetszhalottak életre keltéséről, Lukács beállításában viszont tényleges halott feltámasztásáról van szó, mintha csak azt mondaná: „Íme, az Úr amazoknál is nagyobb csodatevő!”

Megerősíti ezt az értelmezési lehetőséget, hogy Lukács, aki már az előző történetben is (Lk 7,1-10) ennek a felmagasztalásnak az érdekében retusálta a rendelkezésére álló mintát (ld. Lk-komm. 214. láb., 2. bek.), most amazt is felülmúló példával akar szolgálni (vö. Lk 7,22!): „Az Úr nemcsak haldoklókat tud meggyógyítani, hanem valódi halottakat is képes feltámasztani!” Ez a *legendaképződési folyamat* aztán János evangéliumában (11,1-44), Lázár feltámasztásának elbeszélésében éri majd el a csúcát: aszerint ugyanis Jézus egy negyednapos, oszlóban lévő, büzlő hullát kelt életre.

Lukács és János története egyaránt a „*hitébresztés*” szolgálatában áll: A naini ifjú felébresztése után mindnyájan megvallják: „Nagy próféta támadt köztünk”, Lázár fölkelésekor pedig Jézus így imádkozik: „...csak a sokaság miatt..., hogy elhiggyék, hogy te küldtél engem”. Csakhogy *a történeti Jézus kategorikusan elutasította*, hogy látványos csodákkal igazolja önmagát vagy küldetését (ld. Mk 8,12).

2. A felsorolt súlyos érvek ellenére két dolog is kételyt ébreszt az előző értelmezéssel szemben: a) Aki elsőként mesélt arról, hogy Nainban, a kis galileai faluban valami különös tör-

tént egy temetés során, annak számolnia kellett azzal, hogy a kétkedők odamennek, és leleplezik az esetleges szélhámoságot. – b) Lukács Galileától messze, görögöknek írta evangéliumát, és nyilván fogalma sem volt arról, hogy Galileában létezik egy Nain nevű falu. Ha tehát készen talált, vagy netán maga gyártott egy legendát, akkor egyrészt a „Nainban” helyett írhatta volna azt, hogy „valahol”, másrészt ha csupán azért szúrta volna be a konkrét helységnevet, hogy valódi történet látszatát keltse, akkor tudatosan hazudott volna, ami annál is súlyosabban esnék latba, mivel műve elején azt állítja, hogy „az elejétől kezdve mindennek gondosan utánajárt” (Lk 1,3).

Az egyetlen logikus következtetés: Nainban valóban jelentős dolognak kellett történnie, olyasminek, amit érdemes volt továbbmesélni. Ha pedig a bevezetésben mondtak miatt a halottfeltámasztást kizárhatjuk, akkor az első legkézenfekvőbb gondolat: *az illető ifjú tetszhalott volt*, és voltaképp gyógyításról van szó.

E mellett szól *az a szokás*, hogy Palesztinában már a halál bekövetkeztének napján, késő délután, mindenfajta orvosi vizsgálat nélkül eltemették a halottakat, továbbá *az a tény*, hogy Lukács halottfeltámasztássá nagyította (ld. Lk-komm. 375. láb.) Jairus tetszhalott lányának Márk által elbeszélt meggyógyítását (Mk 5,35-43) is.

Ahhoz, hogy itt is halottfeltámasztási „történet” jöjjön létre, *elég volt betoldani* az alább, a 3a pontban említett két mozzanatot, sőt, talán csak az elsőt, *a halott felülését*, ami viszont eleve gyanús cseng, mert *a)* aki felül, az már nem „halott”, tehát ennek kellene ott állnia: „az ifjú felült”; *b)* ha az ember beteg, nem kell felülnie ahhoz, hogy beszélni tudjon; *c)* egy kómából felébredt ember nem fog azonnal felülni.

A 3a pontban látjuk majd, hogy e mozzanat kihagyásával értelmes, „varratmentes” szöveget kapunk, a 3b és 3c pont pedig megmutatja, hogyan érthetjük azt, hogy Jézus „*visszaadta az ifjút anyjának*”. Így már csak azt kell megnéznünk, hogyan értelmezhető természetesen és logikusan a 16-17. vers (Erre félelem fogott el mindenkit, és Istent dicsőítették, mondván: „Nagy próféta támadt körünkben!”, és: „Isten rátekintett az ő

népére!” És elterjedt róla ez a szóbeszéd egész Júdeában és mindenütt a környéken.):

Korabeli zsidók számára, akik Mózes és a régi próféták tanítását követve elfogadták, hogy Jahve a holtakkal nem törődik (ld. pl. Iz 38,18; Zsolt 6,6; 30,10 és 88,6.13), az alapokat, *hitük alapjait* – az istenképüket! – megrendítő üzenet volt, amit Jézus ez esetben is mondhatott: „Isten, a teremtő Atya számára nem léteznek halottak!” (ld. alább: 3. pont, 1. bek.). Ebben az esetben a „*félelem* fogott el mindenkit” nem szóvirág vagy látványos csodát sugalló stíluseselem, hanem annak a hatásnak a pontos leírása, amelyet Jézus hallatlanul új üzenete váltott ki a jelenlévőkben, s akár az özvegyben is (a *phobosz* jelentése ilyen összefüggésekben: megrendültség, rémület, ijedelem Isten túlságos közelségétől), és akik felfogták Jézus üzenetét, valóban azt érezhették: „Nagy, rendkívüli próféta támadt körünkben”, és megérthették: „Isten tényleg rátekintett népére, tényleg törődik velünk” (16. v.).

Mondhatták volna-e ezt, ha egy isteni követ arra jártában csak úgy elejtett volna köztük egy kis varázslatmorzsát (halottfeltámasztást)? Nem; akkor csak azt a „szóbeszédet” lehetett volna terjeszteni Jézusról egész Júdeában és mindenütt a környéken, amelyről a történethez fűzött kiegészítésében Lukács (vagy a végszerkesztő) beszél (17. v.).

3. Jelképes elbeszéléssel van dolgunk, amely teológiai igazságot fejez ki: Isten jósága nem ér véget az ember biológiai halálánál; számára nincsenek halottak, ő mindenkit feltámaszt, rögtön a földi halál után (ld. Mk 8,31; 12,27) – halottainkat tehát nem veszítjük el örökre, s nincs okunk a kétségbeesésre. Ezt a belső meggyőződését juttatja kifejezésre Jézus önkéntelen felkiáltása: „Ifjú, kelj fel!”, erről beszél aztán az özvegynek: „A te fiad is él, és bár láthatatlanul, de szerető közelségben van veled; nem vagy egyedül; gyermekeddel együtt az Atya kezében vagy!”, és így „adja oda, adja vissza” – immár elveszítetetlenül – az ifjút anyjának.

Ahhoz, hogy ez az értelmezés a szöveggel is összhangban álljonak mutatkozzék, és ezáltal elfogadható is legyen, csak három megjegyzést kell tennünk:

a) A feltételezett eredeti szövegbe mindössze két mozzanatot kellett betoldania Lukácsnak: „A halott felült” + „Erre félelem fogott el mindenkit...”, és máris látványos csoda keletkezett. Ha ezeket kihagyjuk, ismét normális eseménnyel van dolgunk. Különösen feltűnő, hogy „A halott felült” szavak kihagyásával milyen természetesen és varratmentesen folytatódik a szöveg, és nyilvánvaló, hogy az „elkezdett beszélni” *nem* az imént még halott ifjúra, hanem *Jézusra* vonatkozik. (Ebben az esetben természetesen nincs is szükség „az Úr” betoldására a 15. v. utolsó tagmondatában.) Ezt megerősíti, hogy

b) A *lalein* (= beszél) ige a szinoptikus evangéliumokban legalább 11 esetben azt jelenti: *igét hirdet, prédikál*: Mt 9,18; 12,47; 13,3.34; 23,1; Mk 2,2; 4,33; 12,1; Lk 5,4; 9,11; 11,37. Különösen jelentős és nyilvánvaló, ráadásul hasonló szövegösszefüggést tükröz Lk 9,11: „*Beszélt* nekik Isten országáról, és meggyógyította a kezelésre szorulókat.”

c) A 15. v. utolsó tagmondatát bevezető „és” („és az Úr odaadta őt az anyjának”) minden további nélkül felfogható „következtetést levonó, következményt megfogalmazó” kötőszóként (*et consecutivum*), s ekkor e tagmondat tényleges jelentése ez: „és *ily módon* odaadta (= visszaadta) őt az anyjának” – ti. az Isten határ nélküli jóságáról, a feltámadásról és az örök életről szóló *tanítása révén* (vö. Mk 12,26-27!).

4. *Jelképes elbeszéléssel* van dolgunk, amely *lélektani igazságot fejez ki*: azt, hogy a túlságosan aggodalmaskodó, illetve túlságos törődést nyújtó (és közben persze rejtetten kisajátító) szülői „szeretet” átvitt értelemben vagy akár szó szerint is képes sírba vinni egy gyereket, másfelől pedig, hogy ennek a görcsös ragaszkodásnak a megszüntetése a gyermek „feltámadását” eredményezi (és bizonyos értelemben a szülőét is). Jairus lányának, illetve a szír-föníciai asszony lányának meggyógyításának történetében is (Mk 5,21-24.35-43 és Mk 7,24-30) észrevehetjük azt a pszichoszomatikai hatásmechanizmust, amelynek alapján az effajta gyógyítások-gyógyulások végbemennek. Ilyesmiről számolhatott be eredetileg a naini ifjú története is, amely hihetetlen tömörséggel mutatja be azt, ami a valóságban többnyire hosszú évek alatt, vagy akár egy egész élet folyamán megy végbe.

Az apa korai halála után a fiatalember, aki feltehetően 12-20. évei között jár (abban az időben 17-18 éves korukban házasodtak a fiúk!), alighanem igyekszik megvigasztalni anyját: „Ne szomorkodj, hiszen itt vagyok én! Mi összetartozunk, és majd megbirkózunk a helyzettel!” Az anya persze készségesen elhiszi ezt, annál is inkább, mert özvegysége okán ettől függetlenül is a fiúban látja egyetlen vigaszát, támaszát és minden reményét. Ettől kezdve bátran dacolnak a sorssal, szorgalmasak és állhatosak, közösségük valóságos szimbiózis.

Csakhogy az idő múlásával az anya szorongásokkal teli, túlságos törődése („Jaj, csak felnőjön..., beváltsa hozzá fűzött reményeimet..., ne legyen baja..., teljesen magamra ne maradjak...!”) egyre fullasztóbbá válik a fiú számára, aki egyre inkább úgy érzi, képtelen felnőtté, önálló lényvé válni, mert minden olyan gondolat, érzés vagy lépés, amely kifelé mutat ebből az együttélésből (pl. saját család alapítása), engedetlenség, hálátlanság és hűtlenség anyjával szemben. Egy napon jelentkeznek nála a testi gyengeség, a betegség vagy a foglalkozásbeli kudarcok tünetei, az egzisztenciális összeomlás árnya, a lelki és testi vérszegénység jelei, és kiderül, milyen vérszívó, milyen fojtogató tud lenni a „szülői (és a gyermeki) szeretet”. Egy ponton tényleg nincs tovább: csak idegösszeomlás, bénulás (vö. Mk 5,23: „Leánykám a végét járja...”) vagy a halál jöhet.

Jézus első szava ezért az anyának szól. Bár együtt érez vele („megesett rajta a szíve”), hiszen „ő csak jót akart”, határozottan felszólítja: „Ne sírj!” Ez azonban kemény szó, s azt jelenti: „Hagyd abba az önsajnálatot! Vessd el a férjed elvesztése miatti szomorúságot, amellyel nyomasztóan rátelepedtél a fiadra! Vess véget annak, hogy a fiadhoz kötöd életed minden boldogságát és reményét, mert ezzel csak megfojtod őt! Ne képzeld, hogy életed sikere vagy kudarca tőle függ! Keresd a magad önálló életének céljait és lehetőségeit!”

Aztán a fiúhoz fordul, aki szintén „csak jót akart”: „Kelj fel!” Ez azonban szinte ostorcsattanásként hangzik, hiszen azt jelenti: „Állj végre a saját lábadra! Ne takarózz többé az anyád iránti tisztelettel, hálával és kötelességekkel! Az ő szoknyája melletti élet túlterhel téged, miközben el is kényeztet. Válj felnőtté, éld a magad életét, különben belepusztulsz!”

Annál meglepőbb, hogy ezután „visszaadja őt anyjának”, hiszen az lenne logikus, ha az önálló élet érdekében a fiú elköltözne otthonról. Ez azonban tévedés lenne. Otthon kell megtanulnia az önállóságot (ahogyan anyjának is), mert amíg fél és menekül az anyjától, addig nem lesz nyugta a távolban sem, hiszen lelkében sötét árnyékként magával viszi őt és beteges kapcsolatukat.

Mi köze ennek az egésznek Istenhez vagy a Jézusban megnyilatkozó isteni erőhöz? (Mert hát a 16. v. szerint a tömeg emiatt dicsőíti Istent!) Azzal a szabadsággal, amelyre az említett önállósuláshoz, illetve a közös éréshez és közös boldogsághoz mind a fiúnak, mind az anyának szüksége van, emberek (rendszerint) nem tudnak megajándékozni minket. Ehhez a minket teljesen komolyan vevő, nekünk teljes szabadságot adó Istennel kell kapcsolatba lépni, s akkor képesek leszünk szakítani a szülői és gyermeki (és egyéb „emberi”) normákkal (vö. Mk 7,8.13; 8,33) – és azzal a „nagy prófétával” kell kapcsolatba kerülnünk, aki úgy tudott Istenről beszélni, hogy hallgatói elég bátrakká váltak az önállósághoz, és így meggyógyultak, halálközeli állapotokból is feltámadtak.

Érthető, hogy erről beszéltek „egész Júdeában és mindenütt a környéken”...

(2019. december 21.)

„Az emberek” vagy Isten?

Általános alany vagy „passivum divinum”?

Az ókori zsidók tiszteletből nem mondták ki Isten nevét, hanem többféle körülírással éltek, s ezek egyike volt a szenvedő szerkezet használata; a szakirodalom ezt *passivum divinum*-nak, „isteni szenvedő igealaknak” nevezi; például a „mondatik” vagy „adatik” az adott szövegekörnyezetben ténylegesen azt jelenti: „Isten mondja”, „Isten adja”. Hasonlóképpen az ún. „személytelen többes szám harmadik személy” („adnak”) olykor éppúgy Isten körülírása („Isten ad”), mint a *passivum divinum*. Az evangéliumokban, Jézus ajkán is számos alkalommal találkozunk ezzel a nyelvi jelenséggel, amelynek a figyelembevétele egészen más fordítást és értelmezést kíván meg az egyik, illetve a másik esetben.

Az alábbiakban csak a nagy valószínűséggel hitelesnek tartható jézusi mondásokból mutatok be egy csokornyit, pontosabban csak azokból, amelyek esetében *elvileg* vitatható, hogy általános alanyról vagy *passivum divinum*ról van-e szó (hiszen ha nyilvánvaló, akkor kár bizonygatni). Minden esetben először bemutatom a két fordítási lehetőséget (előbb a hagyományosat Simon T. László tolmácsolásában – Pannonhalma, 2014 – , aztán a magamét), majd igyekszem érvekkel alátámasztani a saját fordításomat/értelmezésemet.

Márk 2,5

Fiam, bocsánatot nyertek bűneid.

Gyermekem, Isten megbocsátja bűneidet.

A görög eredetiben ez áll: „megbocsátatnak bűneid”. Jézus áthagyományozott mondása egyáltalán nem azt állítja, hogy önmagának igényli a bűnbocsátás hatalmát, hanem csak azt,

hogy „megbocsáttatnak bűneid”, természetesen Isten által, amint ez a *passivum divinum*ból következik.

A hagyományos fordítás képviselőit az vezeti félre, hogy Jézus hiteles mondása és az írástudók hiteles felháborodása után („Ki ez, hogy így mer beszélni? Istent gyalázza!”) Márk *betoldja*: „Mert ki képes megbocsátani a bűnöket, ha nem egyedül Isten?” – ugyanis e szemrehányás betoldásával akarja előkészíteni a 10. versben következő saját krisztológiai tételét, miszerint Jézusnak mint (apokaliptikus) Emberfiának és mennyei Birónak már a földön is van hatalma a bűnök megbocsátására, s ezt a rákövetkező csodatevéssel bizonyítja.

Csakhogy a jelenlévő írástudók nem azért lázadtak Jézus kijelentése ellen, mert azt gondolták, hogy önmagának tulajdonít bűnbocsátó hatalmat, hanem azért, mert a kor teológusaiéként úgy látták: Jézus azt gyalázza, ami Istenben a legistenibb, vagyis hogy Isten abszolút *igazságosan* jutalmaz és büntet (tehát alapvetően nem bocsáthat meg „csak úgy”, „ingyen”), s ettől csak ő maga térhet el *kegyelmi* aktusai révén, másfelől pedig csak az „általa felhatalmazott” személyek (az áldozatot bemutató papok vagy a próféták) ismerhetik fel és jelenthetik ki, hogy adott esetben megbocsátott-e, vagy sem.

Márk 9,31

Az Emberfia emberek kezébe adatik...

Az emberfiát Isten emberi kezeknek szolgáltatja ki...

Márk 14,41

Íme, az Emberfia a bűnösök kezébe kerül.

Isten kiszolgáltatja az embert,

és így engem is a bűnösök kezébe!

A hagyományos fordítás képviselői (és nyomukban az „egyszerű hívők”) vagy általánosságban arra gondolnak, hogy ez az esemény majd megtörténik, vagy konkrétan arra, hogy Júdás szolgáltatja ki Jézust a bűnösök kezébe.

Mindenesetre e jézusi mondás leghitelesebb megfogalmazásának azt a változatát tarthatjuk, amely Lk 9,44-ben található: „Vegyétek fületekbe ti ezeket a szavakat! Az embernek ugyanis, és így *nekem is számolnom kell* azzal, hogy *Isten emberek kezének szolgáltat ki.*”

Nagyon fontos *e vers keretezése*, mert különös súlyt ad a közrefogott mondanivalónak. Arról van szó, hogy az emberek mind csodálják Jézus összes tetteit (43b v.), s ebben a magasra szökött hangulatban mondja el Jézus a rettenetes kijózanító szavakat, amelyeket éppen tanítványainak (hangsúlyos *hümeisz* = *ti*) kellene befogadniuk (44a v.), de ők nem értik beszédét, és félnek is megkérdezni tőle annak értelmét (45. v.), alighanem azért, mert ösztönösen el akarják háritani maguktól annak megértését, sejtve rettenetes mélységeit.

Ami a *fordítást* illeti: 1) Az eredetiben olvasható „*emberfia*” korabeli jelentése: „az ember általában, és így én is”. 2) Az eredeti „kiszolgáltattatik” kifejezés *passivum divinum*, ezért a fordítás: „*Isten* kiszolgáltatta...” 3) Lukács emelkedettebb nyelvezetének tudva be és a jövő idő szokásos körülírásának tekintve a *mellein* + *főnévi igenevet* (*mellei paradidoszthai*), lehetett volna egyszerűen így fordítani: „Isten ki fogja szolgáltatni az emberfiát...” A *mellein* azonban igen gazdag jelentésű ige, sok egyéb mellett azt is jelenti, hogy „kell”, „muszáj”, és azt is, hogy „megemlékezik valamiről, számításba vesz”. A *szövegösszefüggés* (keretezés) és az alábbiakban kifejtett tartalom miatt döntöttem úgy, hogy a fordításban figyelembe veszem az említett jelentéseket.

Ami a jézusi mondás *üzenetét* illeti: Az ember erőszakos emberek kezébe esik. Önmagában véve ez csak mindennapos, szomorú tapasztalat. Mi olyan megfoghatatlan hát Jézus kijelentésében? Az, hogy noha a Messiásnak tartották őt (Mk 8,29), s azt gondolták róla, hogy Isten különleges védelme alatt áll (Mt 16,22!), *ő is alá van vetve* a dzsungel törvényének! *Egyfelől* ezt hangsúlyozza a nagy lelkesedés közepette: „Jegyezzétek meg jól: Nekem is számolnom kell azzal, hogy emberek kezébe kerülök...”

De hol marad Isten? Mindenestül benne van a dologban: éppen *Isten* „*szolgáltatta ki*” az embert, még „kedvenc fiát” is (vö. Mk 1,11; 9,7; 12,6) brutális embereknek (és természeti katasztrófáknak, betegségeknek, baleseteknek...) – anélkül hogy beavatkozna az események menetébe. Ezt hangsúlyozza Jézus *másfelől*.

Ennél keményebb kijózanítás aligha lehetséges Istennel kapcsolatban, ez az ateizmus határát súrolja. Bár különbséget tett Isten be nem avatkozása és a bűnös emberi kiszolgáltatás között (ld. Mk 14,42 és Lk 22,22, ahol nyilvánvalóan Júdás a kiszolgáltató; vö. még Lk 17,1), Jézus nem adott racionális magyarázatot a megmagyarázhatatlanra, hanem szerényen tudomásul vette – és *mégis* bízott Istenben, nem vonta kétségbe abszolút jóságát. Ez a „mégis” választja el Jézus józanságát azok józanságától, akik azt mondják: Nincs Isten. S ha létezik „jézusi misztika”, akkor az ebben a „mégis”-ben áll.

Máté 5,7

Boldogok az irgalmasok, mert irgalomban lesz részük.

Boldogok az irgalmasok, mert Isten irgalmas lesz hozzájuk.

Az eredeti kifejezés: „majd irgalmaztatik nekik”. – A hagyományos fordítás semmit nem árul el arról, hogy kinek/kiknek a részéről, és mi módon lesz részük irgalomban az irgalmasoknak, és az „egyszerű hívő” könnyen gondolhatja, hogy aki irgalmas az embertársaihoz, ahhoz az embertársai is irgalmasok lesznek. Ám a valóság enyhén szólva nem igazolja ezt a feltételezést... – Az általam javasolt fordítás mögött a következő megfontolások állnak:

Az irgalmasság Jézus központi üzenetének egyik fontos megfogalmazása; rokon értelmű kifejezései: „megkönyörül valakin, megszán valakit” (Lk 6,36), „megesik a szíve rajta” (Mt 9,36; 18,27 – Mk 1,41; 6,34 – Lk 7,13; 10,33; 15,20). Az irgalmasság részben a *megbocsátásban* (Mt 18,27; Lk 15,20) és az ellenségszeretetben mutatkozik meg (Lk 6,32-36; Lk 10,33), részben a rászoruló *megsegítésében*, például tanítás (Mk 6,34), vigasztalás (Lk 7,13), gyógyítás (Lk 10,33), anyagi adományok (Mt 6,2-3; Lk 11,41; 12,33a – vö. még Mt 25,35-36!) formájában.

Első hallásra kétségtelenül megdöbbentő, hogy Jézus azt mondja: csak az számíthat irgalomra (megbocsátásra, segítségre, vigasztalásra...) Isten részéről, aki gyakorolta az irgalmat embertársai iránt. A felületes olvasó számára úgy tűnhet, mintha Istent a „szemet szemért, fogat fogért” elv vezérelné, holott csak arról van szó, hogy Isten maga az Irgalom (ld. Lk 6,36;

15,20), s aki irgalmatlanul viselkedik, az ezáltal *automatikus*an kizárja önmagát Isten irgalmából. Tehát nem arról van szó, hogy Isten nem bocsát meg, hanem arról, hogy *nem lehetséges* megbocsátani annak, aki elutasítja magát a megbocsátást (vö. Mt 6,12; 7,1; Mk 3,29; 11,25). Ez egyúttal megerősíti Jézusnak azt a tanítását, hogy „Istenhez nem vezet közvetlen út”, nem lehet az embertársakat figyelmen kívül hagyva vagy szándékosan megkerülve „jóban lenni vele” (ld. Mt 5,23-24; 9,13; 12,7; 23,23).

Máté 5,9

*Boldogok, akik békét teremtenek,
mert Isten fiainak hívják majd őket.*

*Boldogok, akik békét teremtenek,
mert Isten a fiainak fogja hívni őket.*

A hagyományos fordításból nem derül ki, hogy kik és miért hívják majd Isten fiainak a béketeremtőket, és így nem is sejthető, hogy „mi ebben a poén”. Az eredeti kifejezés: „Isten fiainak hívatnak majd”, és a *passivum* azt fejezi ki, hogy „Isten által”.

A „valakinek a fia, valaminek a fia” semitizmus, és azt jelenti: „szorosan az illetőhöz, vagy a szóban forgó tárgyhoz tartozó” (vö. a magyarban „vásárfia, ládafia, hazafi, úrfi, halál fia” stb.). Az „Isten fia” kifejezés értelme tehát: Istenhez szorosan hozzátartozó, Istennek egészen odaadott, Istenhez hasonló (hasonlóvá vált), Isten oltalma alatt álló ember, Isten küldötte.

Ezért az, hogy Isten „a fiainak fogja hívni őket”, azt jelenti, hogy önmagához hasonlóknak, önmagához tartozónak fogja valani őket.

Ezt megerősíti az, hogy a *kaleiszthai* ige („hívatni”) értelme itt – mint más esetekben is – *einai* („lenni”, vö. Mt 5,19; Mk 11,17) vagy *geneszthai* („valamivé válni”, vö. Mt 5,45). Azaz ebben is az rejlik, hogy Isten a „fiainak”, önmagához hasonlóknak, az övéinek fogja elismerni és nyilvánítani a béketeremtőket.

És hogy „mi ebben a poén”? Az, hogy Izrael „udvari teológusai” úgy vélték: Isten az uralkodót fogadja fiává, s annak trónra lépésekor énekelték mindig a 2. zsoltárt: „Az én fiam vagy! Fiammá fogadtalak ma téged!... Kérd tőlem, és neked

adom örökségül a népeket... Összetöröd őket vasvesszővel, szétzúzod, mint a cserépedényt..." (Zsolt 2,7-9). Ezzel szemben Jézus azt állítja, hogy Isten azokat „fogadja fiaivá”, akik békét teremtenek.

Lk 14,11

*Aki felmagasztalja magát, annak **megaláztatásban lesz része, aki pedig megalázza magát, azt felmagasztalják.***

Mindazt, aki megmagasítja magát,

Isten meg fogja alacsonyítani,

viszont aki megalacsonyítja magát,

azt Isten meg fogja magasítani.

Hogy a szóban forgó passzív igealakok („majd megaláztatik”, „majd felmagasztaltatik” / „majd megalacsonyítottatik”, „majd megmagasítottatik”) valóban Isten körülírásai, azt megerősíti az összetetés a Lk 18,14-gyel és Mt 23,12-vel: ez a mondás az ottani szövegösszefüggésekben is *Isten* értékítéletéről beszél.

A hagyományos fordításban ismét teljesen homályos, kiképzik majd a megalázást, illetve a felmagasztalást, és ha a két állítás első és második felében is emberekről van szó, akkor a valóság sem igazolja a vélhető mondanivalót, mert a gyakorlatban pont fordítva szoktak történni a dolgok...

A jézusi tanítás egészének fényében azonban teljesen világos ennek a sokszor félreértett mondásnak – és vele az előtte álló példabeszédnek – az értelme: Aki „magassá, nagyvá akarja tenni” (vagy teszi is) magát, azaz főhelyre (8. v. – vö. Mk 10,37; 12,39;), másképpen: *társadalmi nagyságra* tör, azt *Isten kicsivé* fogja tenni, másképpen: *Isten* szemében, *Isten* értékrendje szerint „alacsony”, *kicsi*, értéktelen lesz. Aki viszont „megalacsonyítja magát”, azaz a *társadalmi ranglétrán* tudatosan alul helyezkedik el, és a „nagyokra” jellemző uralkodás helyett (Mk 10,42; Lk 22,25) a „kicsikre” jellemző szolgálatot gyakorolja (Mk 10,42; Lk 22,26), az *Isten* szemében, *Isten* értékrendje szerint „magas”, *nagy*, értékes lesz.

Ugyanarról van tehát szó itt is, aminek éppen az itteni példabeszéd (Lk 14,8-10) témájába vágó konkretizálásával Mk 9,35-ben is találkozunk: „Aki első akar lenni, mindenki között az utolsó lesz.”

Mindebből az is következik, hogy Jézus e mondásának semmi köze sincs ahhoz az *alázat*-problematikához, amelyet a hagyományos fordítások tükröznek („Aki felmagasztalja magát, azt meg fogják alázni, aki viszont megalázza magát, azt fel fogják magasztalni”), és amely az évszázadok során annyi baj forrása volt egyes emberek életében csakúgy, mint társadalmi-politikai vonatkozásban (pl. lehetett valaki az uralkodó réteg gazdag és erőszakos tagja, és ugyanakkor „alázatos” magánember).

Lukács 14,14

*Boldog leszel, mert nincs miből viszonzniuk,
te pedig **viszonzásban részesülsz majd**
(az igazak feltámadásakor).*

*Boldog leszel, mert nem tudják viszonzni,
de **Isten majd viszonzza neked** (az igazak feltámadásakor).*

Az eredeti „majd viszonztatik neked” kifejezés persze a hagyományos fordításban is egyértelműen Istenre utalna abban az esetben, ha „az igazak feltámadásakor” időmeghatározást is hitelesen jézusinak tekinthetnénk, de ez meglehetősen problematikus: Igaz ugyan, hogy Jézus vallotta Isten végső nagy ajándékozását (vö. pl. Mt 25,21.23; 25,34), de „az igazak feltámadásakor” kifejezés azt a látszatot kelti, mintha Jézus azonosult volna azzal a zsidó, és részben apokaliptikus felfogással, hogy csak az igazak támadnak fel (vö. Lk 20,35-36; 2Makk 7,9), a rosszak viszont sírjukban maradnak. De lehetséges, hogy ezt a nehézséget fel lehet oldani azzal, hogy a feltámadás itt az „igazi életet” jelenti, s ebben valóban csak az igazak részesülhetnek.

A lényeg: ez a buzdítás Jézus egyik paradox „boldogmondását” (vö. Lk 6,20-23) tartalmazza, mondván: Ha odaadod a rászorulóknak azt, ami a tiéd, és az nem tér vissza hozzád ellenadományként, vagyis ha „ajándékozol” ahelyett, hogy csak „kölesönöznél”, akkor látszólag vesztes vagy. Valójában szerencséd van, te vagy a nyertes, mert Isten, aki a szegényekkel és nyomorultakkal azonosul (Mt 25,35-36!), sokszorosan (vö. Lk 6,38) „visszafizeti” majd neked!

A „viszonzás” vagy másutt a „fizetség, bér, jutalom” (*μισθος*) pozitív értelmű emlegetése persze csak ironikus vagy

átvitt értelmű lehet (vö. Mt 6,1-4.5-6.16-18) annak a Jézusnak a szájából, aki maradéktalanul túllépett az igazságosság elvén (ld. Mt 5,20; 20,1-15), és az (értelemszerűen ingyenes) ajándékozásban fogalmazta meg az általa hirdetett „Isten országa” alapelvét, s ennek megfelelően az ember és Isten kapcsolatát is meg akarta tisztítani a kereskedői gondolkodásmódtól („adok, hogy adj”), vö. Mk 11,15.17a; Jn 2,16. A jézusi értelemben vett „fizetség” abban áll, hogy az ember részesévé válik Isten országának, „Isten barátjává” lesz, „Isten fiává”, Istenhez hasonlóvá válik (vö. Mt 5,45-48; Lk 14,10). – Ebben a szellemben kell értelmezni Mk 4,24-et és Lk 6,38-at is!

Máté 24,13

Aki mindvégig kitart, az üdvözüül.

Aki végig állhatatos marad, azt Isten meg fogja menteni.

Az eredeti „majd megmentetik/üdvözíttetik” kifejezés hagyományos fordítása most is megmarad a ködös általánosságok területén. Mert miről is van szó a szövegösszefüggésben (24,9-12)? Jézus figyelmezteti tanítványait, hogy gyűlölet, szorongatás, akár megöletés is várhat rájuk, és ilyenkor sokakban kihűl a szeretet.

A szeretet tulajdonképpeni szakítópróbája, hogy gyakran hiábavaló, amint azt Jézus is megtapasztalta. Talán összefüggött ezzel a tapasztalattal Péter korábbi kérdése is, hogy hányszor kell megbocsátania. Ahogyan amott (Mt 18,21-22), Jézus itt is azt képviseli: Vég nélkül! „Végig” állhatatosnak maradni pedig azt jelenti, a halálig.

Jézus most azzal biztatja követőit, hogy nem kell félniük a teljes önátadástól, és nem kell értelmetlennek tartaniuk: aki mindhalálig megmarad a szeretetben, fölemésztí magát hiábavalónak tűnő szolgálatokban, esetleg a kivégzést is vállalja, anélkül hogy bosszúért kiáltana, azt Isten majd megmenti, talpra állítja. Máskor úgy mondta ezt: „...aki tönkreteszi életét, életre fogja támasztani” (ld. Lk 17,33; vö. Mk 8,35 // Mt 16,25).

Márk 13,2

Nem marad itt kő kövön, amit le ne rombolnának.

*Semmiképp sem hagyatik itt kő kövön,
amely le ne romboltatna majd!”*

Az eredeti kifejezés: „ami le ne romboltatna majd”. A hagyományos fordítás és értelmezés természetesnek tartja, hogy Jézus ekkor a jeruzsálemi templomnak majd a rómaiak által Kr. u. 70-ben végrehajtott lerombolását „jövendölte meg”.

Ami a fordítást illeti, szándékosan őriztem meg az eredeti szöveg „körülményességét”, mert ez valójában nem körülményesség, hanem döntő jelentőségű pontosság a tartalom kifejezése szempontjából. A „hagyatik” és a „le ne romboltatna” két fontos mozzanatra utal: a szenvedő szerkezet mindkét esetben *Isten cselekvésére* utal (*passivum divinum*), az igealak pedig mindkét esetben *aoristos coniunctivus*, amely az *u mé* tagadószóval együtt a jövőre vonatkozó, tagadó kijelentés legerősebb formája – de mivel Isten sem fizikai, sem átvitt értelemben nyilvánvalóan nem foglalkozik templomok lerombolásával, továbbá nem is Isten tényleges cselekvéséről, hanem csak szándékáról van szó, ezért a korábbiaktól eltérően a fordításban *mégsem* állítottam be Istent cselekvő alanyként, hanem meghagytam a szenvedő igealakot.

Jézus válasza ugyanis értelmezésem szerint azt jelenti: „Isten tervében, Isten szándéka szerint ez a templom már nem létezik.”

Indoklásom: Jézus élesen szemügyre vette a „templomi üzemet”, és átlátta annak *istenellenességét*, akár az áldozatbemutatással kapcsolatos üzletelés (Mk 11,15), akár a templomkincstár dolgában (Mk 12,41-44.40). Átlátta, hogy a templomi kultusz, vagy tágabban: a kultusz által jelképezett vallás az Istenbe vetett bizalom helyett az Istennel folytatott üzletelésre, Isten akaratának megcselekvése helyett Isten megvesztegetésére (Mt 9,13), az emberekkel való megbékélés helyett az isteni bocsánat elnyerésének technikáira nevel (vö. Mt 5,23-25). Nem volt hát nehéz arra a *következtetésre* jutnia, hogy ezt a kultuszt, ezt a vallásosságot Isten el akarja törölni, az ő szemében mindez már a múlté (vö. Mk 14,58).

Ezért küzdött Jézus maga is e vallásosság ellen, nemcsak *tanításával*, hanem azzal is, hogy meg akarta ingatni e vallás

pénzügyi alapjait a templomadó megtagadásával (Mt 17,24-26), a papságnak jól jövedelmező „korbán” (Mk 7,9-13) és az áldozati adás-vétel (Mk 11,15) istenellenesnek nyilvánításával, valamint a szegények adományaiból (is) élő papságnak címzett súlyos figyelmeztetéssel (Mk 12,40) – és ezért akart „három nap alatt” (= hamarosan) egy másik „templomot” fölépíteni (feltéve, hogy Jn 2,19-beli mondását hitelesnek tekinthetjük), azt a „modelltársadalmat” (vö. Mk 10,29-30a; Lk 4,18-19), amelyet ő „Isten országának” hívott. Radikális valláskritikájában komoly prófétai hagyományra támaszkodhatott (pl. Iz 58,1-10; Oz 6,6).

Szó sincs tehát itt a jeruzsálemi templom fizikai lerombolásának tényleges megjövendöléséről, legfeljebb *vaticinium ex eventu*-ról, azaz valamilyen megtörtént esemény alapján utólag megfogalmazott jóslásról! Ezt megerősíti, hogy Jézustól idegen volt *mindenféle* apokaliptikus találgatás (vö. Lk 13,23-24; 17,20-21).

Tanulságok? Az olvasóra bízom.

(2019. december 28.)

„Boldogok a lelki szegények”,
vagy
„Boldogok, akik a Lélek ösztönzésére
[lettek] szegények”? (Mt 5,3)

Végignézttem a *pneuma* [= szellem, lélek] előfordulásait a **Máté-evangéliumban**.

Az eredmény:

19-szer fordul elő, ebből:

- **5-ször** a *hagiosz* [szent] jelzővel: „szent Lélek” (1,18,20; 3,11; 12,32; 28,19), illetve
- **4-szer** *Istennel* mint birtokossal:
 - 2-szer *pneuma theu*, Isten Lelke (3,16; 12,28);
 - 1-szer *pneuma patrosz*, az Atya Lelke (10,20);
 - 1-szer *pneuma mu*, [az én] Lelkem (12,18);ebben az 5+4 = **9 esetben** egyértelműen „**Isten Lelkét**”, a „**Szent Lelket**” jelenti,
- **4-szer** *jelző vagy birtokos nélkül* áll (4,1; 5,3; 12,31; 22,43), de ebből **3 esetben szintén** egyértelműen „**Isten Lelkét**”, a „**Szent Lelket**” jelöli (az 5,3 vita tárgya); itt külön ki kell emelni, hogy
 - a 4,1 *párhuzamos* lukácsi helyén (Lk 4,1) egyértelműen „szent Lélek” a jelentése;
 - két egymás mellett álló helyen (12,31 – 12,32) előbb csak „a Lélek” áll magában, és rögtön utána *azonos* jelentéssel „a szent Lélek”;
 - a 22,43 *párhuzamos* helyén (Mk 12,36) egyértelműen „a szent Lélek”-ről van szó,
- 2-szer *az ember* lelkét jelenti (26,41; 27,50),
- 4-szer *tisztátalan lelket/lelkeket* jelent (8,16; 10,1; 12,43; 12,45).

Az (*en*) (*tó*) *pneumati* [= „lélekben” vagy „a Lélek által, hatására, ösztönzésére”] kifejezés 4-szer fordul elő, ebből
1-szer a *hagiosz* [szent] jelzővel (3,11),
1-szer a *theosz*-szal [Istennel] mint birtokossal (12,28),
és 2-szer jelző vagy birtokos nélkül (5,3 és 22,43).

Kérdésem:

Ha az összesen 19 előfordulásból szóba jövő (5+4+4=) **13** helyből **12** helyen *biztosan* „Isten Lelkét”, a „Szent Lelket” jelenti a *pneuma*, akkor konkrétan mi indokolja, hogy a **maradék 1** helyen, a tizenharmadikon, azaz a vitatott Mt 5,3-ban (*ptókhoi tó pneumati* = „lélekben/lelki” vagy „a Lélek által” *szegények*) ne a „Szent Lelket” jelentse (különös tekintettel a fenti harmadik felsorolásban említett, egyértelmű párhuzamokra: „itt külön ki kell emelni, hogy...”)?

Az eddigieket még azzal is alá tudjuk támasztani, ha megnézzük a *ptókhosz* [szegény] összes előfordulásait a *négy evangéliumban*: **24-szer** fordul elő: Mt 5, Mk 5, Lk 10, Jn 4 eset.

Ha kihagyjuk Mt 5,3-at, akkor a maradék **23 helyen mindig** anyagi értelemben vett szegényeket jelent. (Ez *esetleg* Mt 11,5; Lk 4,18 és 7,22 esetében lehetne kétséges a háttérben álló héber *anavim*-ra hivatkozva, amely a kor szóhasználatában „vallásosokat, kegyeseket, jámborokat” is jelentett, mondhatnánk úgy is: „lelki szegényeket”. Csakhogy a szövegkörnyezetben mindhárom helyen vakokról, sántákról, süketekről..., ill. rabokról, elnyomottakról van szó! *Ebben a sorban* a szegények miért jelentenének „jámborokat/lelki szegényeket”?)

Ha tehát a másik 23 helyen *biztosan* anyagi szegényekről van szó, akkor a maradék Mt 5,3-ban miért jelentene a *ptókhosz* „lelki szegényt” – különös tekintettel arra, hogy van értelmes indoklás a *tó pneumati* „a Lélek által/hatására” jelentésének használatára (ld. fent a „Kérdésem”-ben foglaltakat)?

A „tó pneumati” a fordításokban

Mt 5,3

LUT	<i>geistlich arm sind</i>
MOD	<i>die ihre Armut vor Gott erkennen</i>
JER	<i>les pauvres en esprit</i>
TOB	<i>les pauvres de cœur</i>
NEW	<i>those who know that they are poor</i>
DIS	<i>the poor in spirit</i>
WTB	<i>quelli che si rendono conto del loro bisogno spirituale</i>
VAT	<i>i poveri in spirito</i>

Mt 22,43

LUT	im Geist
MOD	durch den <u>Heiligen</u> Geist geleitet
JER	sous l'inspiration
TOB	inspiré par l'Esprit
NEW	by inspiration
DIS	by the inspiration of the <u>Holy</u> Spirit
WTB	per ispirazione
VAT	sotto ispirazione

Lk 2,27

LUT	aus Anregen des Geistes
MOD	vom Geist <u>Gottes</u> geführt
JER	poussé par l'Esprit <u>Saint</u>
TOB	poussé par l'Esprit
NEW	guided by the Spirit
DIS	by the Spirit
WTB	potere dello spirito
VAT	mosso dallo Spirito

Lk 4,1b

LUT	vom Geist geführt
MOD	der Geist hatte ihn gedrängt
JER	conduit par l'Esprit
TOB	conduit par l'Esprit
NEW	led by the Spirit
DIS	led by the Spirit
WTB	e fu condotto dallo spirito
VAT	e fu condotto dallo Spirito

LUT	Luther (rev. 1956)
MOD	modern: Bibel heute (2010)
JER	La Sainte Bible de Jérusalem (1961)
TOB	Traduction Oecuménique de la Bible (1983)
NEW	New English Bible (1964)
DIS	discover revelation (2016)
WTB	Watchtower Bible ... Inc. (1987)
VAT	La Sacra Bibbia, Vatican (2003)

A fenti összevetésből nyilvánvaló, hogy **Mt 5,3-ban** minden fordítás „lelki”-ként értelmezi a *tó pneumatik* kifejezést, **a másik három** esetben pedig kivétel nélkül *mindegyik* a „Lelket” („Isten Lelkét”) érti a *pneuma* szón, ráadásul hárman kiteszik a „Szent” jelzőt (köztük a Jeruzsálemi Biblia is!), egy pedig az „Isten” bir-
tost, holott a görög szövegben ezek nem szerepelnek.

Érdekes még kiemelni a fenti nyolc fordításból a legfonto-
sabb kettőt (TOB és NEW):

	<i>tó pneumatik</i> TOB	<i>tó pneumatik</i> NEW
Mt 5,3	<i>les pauvres de cœur</i>	<i>those who know that they are poor</i>
Mt 22,43	inspiré par l’Esprit	by inspiration
Lk 2,27	poussé par l’Esprit	guided by the Spirit
Lk 4,1b	conduit par l’Esprit	led by the Spirit

Hogy finoman fogalmazzak: érdekes – az is, hogy a görög kifejezést **kizárólag** a Mt 5,3-ban értelmezik „lelki”-ként, és az is, hogy **ugyanazt** a görög kifejezést négy helyen **négyfé-
leképpen** fordítják.

Természetesen föltehetné valaki a kérdést, hogy Mt 5,3-ban – a félreérthetőség elkerülése érdekében – **Máté** (vagy a végszer-
kesztő) miért nem tette oda a „szent” pontosítást. Szerintem azért, mert számára *a mindenkori szövegkörnyezet egyértelművé tette*, hogy a „szent” Lélekről van-e szó, **ugyanis** – amint az elején láttuk – ezt **háromféleképpen** is ki tudta fejezni:

- a „szent” jelzővel: 1,18.20; 3,11; 12,32; 28,19;
- az Istennel vagy az Atyával mint birtokossal: 3,16; 12,28 + 10,20;
- jelző vagy birtokos nélkül: (az 5,3-on kívül) 4,1; 12,31; 22,43 (utóbbihoz ld. Mk 12,36!);

de a legérdekesebb az, amikor egyazon mondaton belül *keveri* a kifejezéseket, noha mindkét esetben a „szent” Lélekről van szó: 12,31 – 12,32.

Mivel pedig ez a jelenség a *tó pneumatik* kifejezésre is érvényes (az 5,3-tól most eltekintve!), azaz a *pneuma* ebben is megjelenik

- a *hagiosz* [szent] jelzővel (3,11),
- a *theosz*-szal [Istennel] mint birtokossal (12,28) és
- jelző vagy birtokos nélkül is (22,43),

ezért immár *elűzhetünk minden kételyt* arra vonatkozóan, hogy a *pneuma* az 5,3-ban Isten Lelkét (a „szent Lelket”) jelenti-e.

Különösen érdekes lehet a Máté-evangéliumnak az írásom elején közölt adatsora, ha tekintetbe vesszük még, hogy

36 Lukács-evangéliumi előfordulásából a *pneuma*

- **13-szor** a *hagiosz* jelzővel egyértelműen a *Szent Lelket* jelenti (1,15.35.41.67; 2,25.26; 3,16.22; 4,1; 10,21; 11,13; 12,10.12),
- **1-szer** az *Úrral* mint birtokossal egyértelműen „*Isten Lelkét*” jelenti (4,18),
- **3-szor** *jelző vagy birtokos nélkül* áll, de mindhárom esetben *szintén* egyértelműen „*Isten Lelkét*”/a „*Szent Lelket*” jelöli (2,27; 4,1; 4,14),
- **5-ször** az *ember lelkét* jelenti (1,17; 1,47; 1,80; 8,55; 23,46),
- **12-szer** *tisztátalan lelkét/lelkeket* jelent (4,33.36; 6,18; 7,21; 8,2.29; 9,39.42; 10,20; 11,24.26; 13,11),
- **2-szer** *test nélküli szellemet* jelent (24,37 és 24,39).

Az *(en)* *(tő) pneumatik* kifejezés itt is 4-szer fordul elő, ebből
 2-szer a *hagiosz* jelzővel (3,16; 10,21),
 2-szer *jelző vagy birtokos nélkül* (2,27; 4,1b),
 és *minden esetben „Isten Lelkét”* jelöli.

Nagyon izgalmas, hogy létezik egy (egyetlen?) olyan – méghozzá magyar – fordítás, amely mintha számot vetne a *to pneumati* tényleges jelentésével: *Csia Lajos* így fordítja Mt 5,3-at: „Boldogok a Szellem által a szegények...” Csak az a baj, hogy nem lehet eldönteni, mit jelent itt *konkrétan* az, hogy „a Szellem által” [„a Lélek/a szent Lélek által”]. Az „a szegények” ugyanis *egyértelműen* arra utal, hogy *Csia minden* [anyagi értelemben vett] szegényre gondol (ez Lukács nézete: 6,20), csak-hogy Máténál *nem* minden szegényről van szó, hanem *csak azokról*, akik „a Lélek ösztönzésére = a Lélek indítására és erejével” önként és tudatosan vállalják a szegénységet. Vagyis *úgy tűnik*, hogy *Csia* valamilyen Lukács és Máté tétele közötti álláspontot képvisel, amit persze csak találgatni lehet. *Talán* azt, hogy a szegények a Szellem/a Szentlélek hatására „jó lélekkel” belenyugszanak [anyagi] szegénységükbe? Ez közel állna a mátéi felfogáshoz, de mégsem lenne az.

Mindenesetre a fontosabb helyeket illetően utánajártam *Csia* fordításainak, és azt kellett megállapítanom, hogy **5** helyen is következetlenül fordította a *pneumával* kapcsolatos kifejezést:

– a legfontosabb Lk 2,27: „Szellem indítására ment el”, holott a görögben *to pneumá* áll: „a szellem” (itt sajnos nem dönthető el biztosan, hogy nagy vagy kis „sz”-szel akarta-e írni, mivel mondatkezdő szóról van szó, és ezért szükségképpen a nagy „Sz”; mindenesetre a 25. és 26. versben „szent lélekről”, ill. „a szent Lélekről” van szó, ezért logikus azt feltételezni, hogy a 27. versben is, az pedig biztos, hogy itt *minden* más fordítás „Isten Lelkeként”, a „Szent Lélekként” értelmezi a *pneumát*);

– aztán Lk 1,47: „szellemem”, holott a görögben *to pneumá mu* [„a szellemem”]

1,80: „a szellem”, holott a görögben *nincs* ott a *to*

23,46: „szellememet”, holott a görögben *to pneumá mu* [„a szellememet”] és

– a legdurvább: Mt 27,50: „elbocsátotta szellemét” –

de a görögben *to pneumá*, vagyis nincs birtokos szerkezet, de van határozott névelő...

(Mivel a görögben nincs határozatlan névelő, ezért a magyarban csak akkor kell határozatlan névelővel vagy névelő nélkül fordítani egy főnevet, ha a görögben nincs kitéve a határozott névelő.)

* * *

Egyre inkább meggyőződése, hogy – nem feltétlenül tudatos! – *lélektani*, vagy ha úgy tetszik, *ideológiai* oka van annak, hogy **Mt 5,3 esetében** a fordítók és az egzegéták ragaszkodnak ahhoz, hogy a *pneuma* az ember lelkét jelenti (nem pedig „Isten Lelkét”, a „Szentlelket”): ez nagyon *kényelmes*, hiszen ha arról van szó, hogy „boldogok a lelki szegények”, vagyis azok, akik „alázatosak”, „üres kézzel állnak Isten előtt”, „semmit nem tulajdonítanak maguknak”, „mindent Istentől várnak” stb. – akkor ezeknek a „lelki szegényeknek” ezen a hozzáálláson kívül *semmi dolguk sincs*; ha viszont arról van szó, hogy „boldogok, akik *a (szent) Lélek inspirációjára, önként és tudatosan* vállalják a tényleges anyagi/társadalmi szegénységet” – akkor ez *kemény következményekkel jár*, és *cselekvést kíván tőlük* (tudatos lemondást a gazdagodásról, a szegénység terheinek viselését, ill. adakozást, ha van miből)...

(2019. március)

**„Isten országa”:
Bennünk van? Köztünk van?
Rajtunk áll vagy bukik!**

Lk 17,20-21 helyes fordítása

(20) Amikor a farizeusok megkérdezték tőle, mikor jön el Isten országa, így válaszolt nekik: **„Isten országa nem kiszámítható módon jön el, (21) és azt sem fogják mondani: »Íme, itt!« vagy »Ott [van]!«, mert íme, Isten országa rajtatok áll vagy bukik!”**

Isten országa eljövetelének időpontja a kor judaizmusának és apokaliptikájának egyik központi kérdése volt (vö. Mk 13. f.), és buzgón kutatták azokat a jeleket, amelyek alapján rögzíthetőnek vélték az időpontot.

A „nem kiszámítható módon” kifejezés görög eredetijét (*uk meta paratérészeósz*) szó szerint úgy kellene fordítani, hogy „nem szemmel láthatóan, nem megfigyelhetően, nem észrevehető módon”; csakhogy a *paratérészisz* a *paratérein* igéből ered, amely azt jelenti: *közvetett* módon megfigyelni valamit (vö. Lk 20,20-at Mk 12,13-mal!), tüneteket megvizsgálni, különösen olyankor, amikor a megismerni kívánt tárgyról lehetetlen is közvetlen tapasztalatot szerezni. (A *paratérészisz* szót elsősorban a csillagászatban, időjárási előrejelzésben, horoszkópkészítésben használták.) Ilyen, közvetlenül nem megfigyelhető valóság a jövő is, amelyről a farizeusok érdeklődnek. Mivel *a kérdés az idővel kapcsolatos*, és válaszában első harmadában (20b v.) Jézus *ezt* az érdeklődést utasítja el, a „nem kiszámítható” fordítás felel meg a tényleges tartalomnak (a bekezdés elején említettek ugyanis *térbeli* képzettársításokat keltenek).

Jézus azonban nemcsak az időmeghatározásra irányuló kérdést utasítja el, hanem válaszában második harmadában (21a v.) – kérdés nélkül – az Isten országa eljövetelének-megvalósu-

lásának **helyével** kapcsolatos találgatásokat is. Ezek egyrészt látványos csodák, csodajelek várásával függtek össze, gondolván, hogy a csodákban „helyileg rögzíthető” Isten működése, „Isten országa” (vö. Mk 4,26-28; 8,11-12; Lk 11,29), másrészt a várakozás politikai formáját jelentették, amennyiben Izrael messiási országának megvalósulását értették „Isten országán” (vö. Mk 10,37; Lk 19,11; ApCsel 1,6).

A két negatív válasz hatásos előkészítése után Jézus válaszában harmadik harmada (21b v.) adja meg a pozitív feleletet: „Rajtatok áll vagy bukik!”

A „rajtatok áll vagy bukik” az eredetiben: **entosz hüimón esztin**. Itt, az *entosz* előjárószo helyes értelmezésében rejlik **az egyik kulcs** Jézus válaszához. A nehézséget egyfelől az okozza, hogy az *entosz*-nak három, egészen különböző jelentése van, másrészt az, hogy – az egyértelmű Mt 23,26-on kívül („a belül lévő”) – az egész Újszövetségben csak itt fordul elő, s így lehetetlen összevetések alapján megadni a jelentését.

Elvileg lehetne az *entosz* „-ban, -ben” jelentését alkalmazni: „(Isten országa) bennetek van” – ezt azonban Lukács könnyedén és egyértelműen kifejezhette volna az ilyen értelmű *en* előjárószóval.

Ugyanez vonatkozik az *entosz* „között” jelentésére: „(Isten országa) köztetek van” – csakhogy ennek kifejezésére Lukács mindig az *en meszó hüimón* kifejezést használja evangéliumában és az Apostolok cselekedeteiben egyaránt, ld. Lk 2,46; 24,36; ApCsel 1,15; 6,15; 27,21 – és különösen Lk 22,27 meg ApCsel 2,22. (Olykor látszólag az *en*-t is használja ebben az értelemben, de alaposabb megfigyelés után látszik, hogy ilyenkor *nem helyhatározói* „között, körében”, hanem „közül” jelentésről [Lk 7,28], vagy személyek egymással kapcsolatos viszonyáról [Lk 22,24], vagy bizonyos magatartásáról van szó [Lk 22,26: „köztetek...” = „ti...” – ez különösen 22,27-tel szembeállítva világos].)

Marad az *entosz* harmadik jelentése: „**valakinek a hatókörében**, hatósugarában, kartávolságában, hatalmi területén, rendelkezési területén belül, befolyási övezetében”. Persze ha ez csak fizikai közelséget akarna itt kifejezni, akkor egyrészt gyakorlatilag azonos lenne az *en meszó* jelentésével, másrészt még-

iscsak „statikus”, azaz helyhatározói értelmű választ adna a farizeusok kérdésére, holott azt Jézus már elutasította a 21. v. első felében. Így aztán csak az *entosz* „dinamikus” alkalmazásáról lehet szó (ami ráadásul harmóniában is van a megoldás másik kulcsával, ld. alább): „a ti hatókörötökben van, ti rendelkeztek vele”, azaz: „tőletek, a ti akaratotoktól és tetteitektől függ, rajtatok áll”, vagy valóban dinamikus megfogalmazásban: „rajtatok múlik”, s még inkább: „rajtatok fordul” (ahogyan az egyházatyák közül Tertullianus is értelmezte).

Az *entosz hümón esztin* jelentésének tisztázása után már nem nehéz felismerni Jézus válaszában **másik kulcsát** (amaz nélkül lehetetlen is lenne), vagyis azt, hogy itt is „*az apokaliptikából a morálba való átkapcsolással*” van dolgunk, ahogyan Lk 13,23-24-ben vagy Mk 13,4,9-ben és Mk 13,28-29-ben is, csak most a legmagasabb szintű elvi megfogalmazásban. Nevezetesen: Miután Jézus elutasította az Isten országa eljövételének idejével és helyével kapcsolatos apokaliptikus találgatásokat, rámutat arra, hogy azt nem mástól (azaz Istentől) kell várnunk, hanem „*tőlünk függ*”, „*rajtunk fordul*”, vagy még világosabban: „**rajtunk áll vagy bukik**” Isten országának „létrejötté, kibontakozása, megvalósulása” (némileg a mondanivaló szándékával ellentétesen fogalmazva: *rajtunk fordul* a „mikor” és a „hol”, illetve a „bennünk” és a „közöttünk” egyaránt).

Ez a „rajtunk áll vagy bukik” **egyaránt jelenti** Isten – Jézus által *felkínált* – országának „egyszerű” *elfogadását, befogadását* (ld. Mk 10,14-15) **és** az érte végbevitt, *élet-halál harc intenzitását erőfeszítéseket* („agonizálást”: Lk 13,24), s a szükség szerinti „láblevágást” (Mk 9,45) és keresztfölvételt is (Mk 8,34).

(Tágabb értelemben erről van szó már Jézus „első mondatában” is [Mk 1,15]: „Elérkezett, *egészen közel van* már Isten országa – *változtassátok meg* gondolkodásotokat és életeteket!”; de ld. még Lk 12,54-56-ot is, amelynek az üzenete: „általam *karnyújtásnyi* közelségbe került hozzátok Isten országa” – amit értelemszerűen így egészíthetnénk ki: „már csak meg kell térnetek, hogy meg is valósuljon”.)

Felvetődhet a kérdés: Miért nem találkozunk ezzel az értelmezéssel *egyetlen* fordításban sem? A kézenfekvőnek tűnő vá-

lasz: A teológusok számára ez azonos lenne az „önmegváltással”, amit teológiájuk – „ideológiai szemüvegük” és „szemlenczőjük” – minden formában és minden mértékben eleve kizár.

Forrás:

A. Rüstow: ENTOC YMON ECTIN, ZNW, 1960

Az *entosz*-t (ezen a helyen) Rüstow-hoz hasonló értelemben fogja fel két másik szerző is:

C. H. Roberts: The Kingdom of Heaven, HTR 41, 1948

C. H. Dodd: The Parables of the Kingdom, New York, 1961

Ókori párhuzamok:

Herod Hist 7,100; **Xen** Hell 2,3,19; **Xen** An 1,10,3; **Plat** Leg 7,789; **Plat** Phaid 247a; **Jos** Ant 6,315; **Arr** An 5,22,4 és az Ószövetség görög fordításaiban Symmachus Ps 87(88),6; 140(141),5; Lam 1,3 – továbbá Aquila Ex 17,7 és Hi 2,8.

Jelentéktelen (?) apróságok (?)

Szándékosan provokatív a cím – a benne lévő két szó és a kérdőjelek is. Az evangéliumok olyan részletkérdéseiről lesz itt szó, amelyek első pillantásra másodlagosnak vagy éppen mellékesnek tűnnek, és amelyeket sokszor – mondhatni: többnyire – a szentírás-magyarázat tudós művelői is figyelmen kívül hagynak.

De mellékes-e például, hogy a lakodalmi vendégek nem böjtölnek, „miközben” velük van a vőlegény, vagy addig nem böjtölnek, „amíg” velük van? „A pusztában” vannak valakik, vagy „a pusztába vezető útra” indulnak? Jézus „kiüzte”, vagy „kiutasította” az eladókat/vásárlókat a templomból? Márta „odaült”, vagy „oda is ült” Jézus lábához”? „Kényszeríteni”, vagy „rábeszélni” kellett valakiket, hogy elfogadják a vacsorameghívást?

Ha alaposan szemügyre vesszük a szóban forgó evangéliumi helyeket, akkor hamar kiderül, hogy egyáltalán nem jelentéktelen apróságokról van szó, hanem az ilyen vagy olyan fordítás/értelmezés messzemenő dogmatikai, morális, spirituális, pasztorális, egyháztörténeti vagy világtörténeti következményekkel jár.

Márk evangéliuma

Koncepciózus idézés

1,2-3: (2) Ahogyan írva van Izajás próféta könyvében: „Íme, elküldöm előtted követemet, aki majd elkészíti utadat. (3) Kiáltó hangja hallatszik a pusztában: Készítsétek el az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit!”

Az idézetnek csak a második fele található valóban Izajás könyvében (40,3), az első fele Malakiás prófétánál olvasható (3,1).

Krisztológiai koncepciója érdekében, vagyis hogy Keresztelő Jánost Jézus „előfutáraként” állíthassa be, az evangélista mindkét idézetben megváltoztatta az eredeti szöveget. A *Malakiás*-idézet eredetijének első felében nincs benne az „előted”, második felében pedig „utadat” helyett „utamat” olvasható (szó szerint: előttem az utat). – Az *Izajás*-idézet értelmét is megváltoztatta az evangélista tagolása. Az eredetiben ez áll: „Kiáltó hangja [hallatszik]: Készítsetek *utat a pusztában* az Úrnak...” Ehelyett most ezt olvassuk: „Kiáltó hangja [*hallatszik*] *a pusztában*: Készítsétek el az Úr útját...”

„Mögém!”

1,17: Jézus így szól hozzájuk: „Jöjjetek utánam, s akkor én megteszem, hogy emberhalászokká lesztek!”

A „Jöjjetek utánam!” egészen pontosan fordítva így hangzik: „[Gyertek] ide! *Mögém!*”

Jézus, akárcsak egy felelősségtudattal bíró hegyi vezető, ragaszkodik ahhoz, hogy tanítványai „mögötte” járjanak (vö. Mk 10,21: „...kövess engem!”), ahelyett hogy őt felülbírálva, mint Péter apostol (vö. Mk 8,32-33!), „jobb” utakra térnének „előtte” (vö. Mk 645. láb.) vagy nélküle.

Kié a bűnbocsátó hatalom?

2,3-7: (3) Ekkor emberek érkeztek, és egy bénát vittek hozzá; négyen emelték. (4) Mivel a tömeg miatt nem tudtak odajutni hozzá, a tetőt bontották meg, pontosan ott, ahol Jézus volt, és miután feltépték azt, leeresztették a hordágyat, amelyen a béna feküdt. (5) Bizalmukat látva Jézus így szól a bénához: „Gyermekem, Isten megbocsátja bűneidet.” (6) Ült ott néhány írástudó is, akik ezt fontolgatták szívükben: (7) „Ki ez, hogy így mer beszélni? Istent gyalázza! Mert ki képes megbocsátani a bűnöket, ha nem egyedül Isten?”

A 7. v. utolsó tagmondata („Mert ki képes megbocsátani a bűnöket...”) Márk betoldása (Lukács is követi ebben). Ez abból látható, hogy Jézusnak az 5. versben áthagyományozott mondanisa („logionja”) az eredeti görög szövegben egyáltalán nem azt állítja, hogy önmagának igényli a bűnbocsátás hatalmát, hanem

csak azt, hogy „megbocsáttatnak bűneid”, természetesen *Isten* által, amint ez az Isten nevét körülíró szerkezetből (*passivum divinum*) következik. E szemrehányás betoldásával azonban Márk elő akarja készíteni majd a 10. versben megfogalmazott krisztológiai tételét, miszerint Jézusnak mint (apokaliptikus) Emberfiának és mennyei Bírónak már a földön is van hatalma a bűnök megbocsátására, s ezt a kijelentését követő csodatevéssel „bizonyítja” (11-12. v.).

Kijátszott megbízatás

5,18-20: (18) ...a rossz szellemektől megszállt ember kérte, hogy vele lehessen. (19) De nem engedte meg, hanem azt mondta neki: „Menj el azonnal a házádba, a tiedhez, és add hírül, mi mindent tett veled az Úr, és hogy megszánt téged!” (20) El is ment, és elkezdte hirdetni a Tízvárosban, mi mindent tett vele Jézus...

Az „új misszionárius” – számtalan későbbi utódához hasonlóan! – nem azt a feladatot teljesítette, amellyel Jézus megbízta: nem az övéihez ment, hanem a Tízvárosba, és nem azt hirdette, hogy mit tett vele az Úr, azaz Isten, hanem azt, hogy mit tett vele Jézus – vagyis *Isten helyett* Jézust állította tanúságtétele középpontjába, *meghiúsítva* ezzel Jézus missziós szándékát! – Lényegében ugyanezt tapasztaljuk Mk 1,44-45-ben is: „...menj el titokban ... erre elkezdte széltében hirdetni és híresztelni a dolgot.”

Jézus csodálkozása

6,1-6: (1) Kiment onnan, és a hazájába ment... (2) Amikor érkezett a szombat, tanítani kezdett a zsinagógában. A sok hallgató rémülten ámuldozott, és így szólt: „Honnan vette ez ezeket? Miféle bölcsesség az, amely megadatott ennek? És ezek az erőtettek, amelyek a keze által történnek!? (3) Nem az ács ez itt...?” És eltántorultak tőle. (4) Jézus erre ezt mondta nekik: „Csak a hazája veti meg a prófétát, meg a rokonai és a családja.” (5) Nem is volt képes ott semmilyen erőtettet végbevinni... (6) És csodálkozott bizalmatlanságukon.

A szövegösszefüggés alapján elsősorban a *Jézus* iránti bizalmatlanságra kell gondolnunk, de tartalmazhatja az *Isten* irán-

ti bizalmatlanságot is: „nem nézték ki” Istenből, hogy egy egyszerű ember („emberfia”!) által szólhat hozzájuk. Annyi biztos: Az evangéliumok szerint Jézus csak két dolgon csodálkozott: a vele (vagy Istennel) szembeni *bizalmatlanságon*, illetve az iránta (vagy Isten iránt) tanúsított *bizalmon* (Mt 8,10), bár a második esetben inkább „megcsodál, értékkel, megbecsül” jelentése van a szónak.

Pihenés kontra krisztológia

6,30-31: (30) Azután az apostolok ismét összegyűltek, oda-mentek Jézushoz, és hírt adtak neki mindarról, amit tettek, és mindarról, amit tanítottak. (31) Ő azt mondta nekik: „Gyertek egyedül ti magatok egy puszta helyre, és pihenjete meg egy kicsit!” Sokan voltak ugyanis, akik jöttek-mentek, és ezért még evésre sem volt alkalmas idejük.

Az elvonulásra és pihenésre hívás látszólag jelentéktelen életrajzi megjegyzés, amely azonban nem illik bele a messiási-krisztológiai elképzelésekbe (ezért Máté és Lukács el is hagyja!), tehát történetileg hitelesnek tekinthetjük.

Jézus nem elvont gondolkodó, és nem is hullákon gázoló vallási fanatikus, hanem mélyen emberséges ember (mert egy mélyen emberséges Isten mozgatja őt!): érzékeny az emberi szükségletekre, a fáradságra és az éhségre egyaránt.

Az apostoloknak tett javaslatában az a *higgadság és Istenre hagyatkozás* is benne van, amely a nyugodtan alvó parasztot jellemzi (ld. Mk 4,26-28): Nem kell örökké aggodalmaskodva nyüzsögnie, mert ha „elvetette a magot”, a többit nem neki magának kell „megcsinálnia”, hiszen az „magától” hoz termést, ha „jó földbe” került (vö. Mk 4,8), így aztán ő nyugodtan megpihenhet.

Vaskos stílus

7,18-19: (18) Erre azt mondta nekik: „... Nem fogjátok föl, hogy semmi, ami kívülről megy be az emberbe, nem teheti tisztátalanná, (19) mivel nem a szívébe megy, hanem csak a gyomrába, majd pedig a budiba kerül?”

Az általam elért (latin, német, angol, francia és magyar nyelvű) fordítások közül *egyetlen egy sem* meri lefordítani Jé-

zusnak az „illemhelyre” használt kifejezését (a görögben *aphedron*), hanem valamennyien szépítik, sőt olykor finomkodva írják körül (még az egyébként enyhén szólva szabad szájú Luther is: „...a gyomrába megy, majd természetes úton távozik”), mint ahogy az egész ókor egyetlen klasszikusa sem vette soha a szájára, és már a **D** kódex is a „kanális, árok, gödör” jelentésű *okhetosz*-szal helyettesítette.

Jézus azonban népiesen, *vaskosan* és talán nevetve magyarázza el, miért nem tehetik tisztátalanná az embert a „tisztátalan” ételek. A legegyszerűbb halász vagy *paraszt is rögtön megérti* az effajta vallási előírások hiábavalóságát, nevet egyet, és megszabadul régi félelmeitől. Csak a *tanítványok* nem értik? Mindenesetre *még húsvét után sem* fogják érteni, lásd ApCsel 10,9-16, ezen belül is főképp a 15. verset, amely szerint látomás közli a semmi „tisztátalant” meg nem evő Péterrel: „Amit az Isten tisztává tett, te ne tartsd tisztátalannak!”

Ki mondta, ha nincs alany?

7,25-27: (25) ... rögtön hallott róla egy asszony, akinek volt egy meg nem tisztult szellem hatása alatt álló kislánya; ez eljött, és Jézus lábai elé vetette magát. (26) Az asszony görög volt, szírföníciai származású, mégis arra kérte őt, hogy űzze ki lányából a démont. (27) Azt mondta neki: „Engedd, hogy előbb a gyerekek lakjanak jól! Nem helyes ugyanis elvenni a gyerekek kenyerét, és a kiskutyák elé vetni.”

A 27. vers bevezetésének görög szövegében *nincs alany* (sem személynév, sem személyes névmás, sem mutató névmás formájában), vagyis nem világos, ki mondta! Annál meglepőbb, hogy a legkiválóbb fordítások is gondtalanul betoldják: „ő”, „Jézus”, sőt: „mondotta neki az Úr”. A 25. és a 26. versnek *az asszony az alanya*, de őrá nyilvánvalóan nem vonatkozhat a 27. v. bevezetése: „Azt mondta neki”.

Másfelől: Képtelenség, hogy Jézus tette a 27. versben leírt kijelentéseket: 1) Lehetetlen, hogy aki *kortársai felfogásával ellentétben* azt tanítja, hogy Isten fölkelti napját jókra és gonoszokra egyaránt, s hogy az ember csak Isten jóságának az ellenség szeretéséig terjedő utánzásával válhat „Isten fiává” (Mt 5,44-45), az kortársaival egyetértésben kijelentse, hogy csak a

zsidók Isten gyermekei, a nem zsidók pedig csak kutyák. Fokozott képtelenség, hogy ezt egy gyermeke egészségéért könyörgő, amúgy is a lábainál heverő asszonynak mondja, mintegy még jól meg is rugdalva őt. – 2) A kenyér elvevésének képe *nem illik bele a helyzetbe*, használata gyengeelméjűnek tünteti föl Jézust, hiszen a zsidók cseppet sem rövidülnének meg, ha meggyógyítana egy pogányt. Ellenkezőleg, csak növekedne a zsidók Istenének tekintélye. Ha viszont a kép nem a kenyér szűkösségére, hanem értékére akarna utalni, akkor azt jelentené, hogy Isten szemében a pogányok csak „kutyák”, és nem érdemlik meg, hogy megkönyörüljön rajtuk. Jézus azonban ennek az ellenkezőjét hirdette és gyakorolta (vö. Mk 5,19; Mt 8,10-13). – 3) Jézus nem mondhatja, hogy „nem helyes”, hogy aztán rögtön *megtegye, amit helytelennek tart*, hacsak közben nem változik meg a helyzet, vagy nem merül fel új nézőpont. Az evangélista leírása szerint azonban mindössze annyi történik, hogy a pogány nő nyomatékosan megismétli eredeti kérését.

A valóságban – az evangélista ábrázolásával ellentétben – kétféleképpen mehettek végbe az események: 1) Ismerve – és Jézusról, a zsidó gyógyítóról is feltételezve – a zsidók felfogását, *az asszony* mondhatta Jézusnak: „Bizony, a ti szemetekben mi csak kutyák vagyunk. De hát a kiskutyák is esznek az asztal alá hullott morzsákból...” 2) Jézus egyik tanítványa, de még inkább *a ház gazdája*, egy diaszpóra-zsidó mondhatta az általánosan Jézusnak tulajdonított mondatokat: „Engedd, hogy előbb a gyerekek... Nem helyes ugyanis...”, s erre reagálhatott az asszony: „De hát a kiskutyák is esznek...”

Az áthagyományozás, ill. az evangéliumszerkesztés folyamatában aztán (a Jézust nem értő, valójában meg nem tért „Jézus-követők”...) *jézusi mondást csináltak* az asszony vagy a diaszpóra-zsidó szavaiból, s a végleges változatban az asszony immár csak megerősíti „Jézus kijelentését”. Erre a bonyolult áthagyományozási folyamatra utalhat, hogy a végleges szövegben az „Azt mondta neki” állításnak nincs alanya, azaz *nyelvtanilag nem állapítható meg*, ki tette a kérdéses kijelentést.

Hajóba szállni a pusztában?

8,1-4: (1) Mivel azokban a napokban ismét nagy tömeg volt vele, de nem volt már mit enniük, Jézus magához hívta tanítványait, és ezt mondta nekik: (2) „Mélyen együtt érzek a tömeggel, mert már három napja kitartanak nálam, és nincs mit enniük. (3) Ha éhesen bocsátom haza őket, kidőlnek az úton, főleg hogy némelyikük messziről jött.” (4) Tanítványai így feleltek neki: „Honnan lesz képes itt valaki jóllakolni ezeket kenyérral a pusztába vezető útra?”

Azt, amit én úgy fordítottam, hogy „a pusztába vezető útra”, minden más fordítás így írja: „itt a pusztában”. Honnan vettem hát a bátorságot ehhez az egyénieskedéshez?

A szóban forgó kifejezés a görög eredetiben: *ep' erémiasz*. Ezt már Máté *en erémia*-ra („a pusztában”-ra) változtatta (nyilván mert vagy nem értette, mit jelenthet az eredeti, vagy tévesnek találta), s őt követték aztán a latin, majd az összes modern fordítások is. Csakhogy *a görög nyelvtan* szerint az *epi* előjárószó tárgyessé (és helyhatározói értelemben) kizárólag a mozgás *irányát* adja meg a „Hová?” kérdésre felelve, tehát csak „-ba, -be, -ra, -re, hoz-, hez-, -höz, irányába, felé” és „-ig” (pl. „Jeruzsálemig mentek”, azaz: Jeruzsálembe) értelemben fordítható. *A kódexekben* egyetlen eltérő (vagyis *en* -es = „-ban, -ben” jelentésű) szövegváltozat sem található!

Az egyetlen logikus magyarázat: Ennek a kenyérmegosztásnak a helyszíne *nem* a pusztá (mint az első ilyen történetben, vö. Mk 6,32-33.35: „magányos hely ... a vidék elhagyatott”), hanem Jézus kafarnaumi háza (vö. Mk 2,1.15; 3,20; 9,33 és Mt 4,13!), pontosabban annak udvara (6. v.: „dőljenek le a földre”), s mielőtt elbocsátaná hallgatóit a pusztába, vagyis a pusztán (= lakatlan helyen) keresztül vezető, hazafelé tartó útra (vö. 3. v.!), megosztja velük az otthon található tartalékokat, hogy „ki ne dőljenek az úton”. Így aztán a tanítványok kérdésében szereplő „itt”-nek nem az az értelme, hogy „itt a pusztában”, hanem az, hogy „itt valaki”, azaz „közülünk valaki”; kérdésüket tehát *nem* az mozgatja, hogy a pusztában vannak, hanem mint az első kenyérmegosztási történetben is (Mk 6,37) az, hogy honnan kerítsenek ennyi embernek elegendő kenyeret.

Értelmezésemet megerősíti, hogy a későbbiekben (8b v.) *a háztartásban* használatos fonott (kézi-) kosarakról esik szó (ld. Mk 389. láb.) s még inkább az, hogy a 10. vers tanúsága szerint az emberek elbocsátása után Jézus „rögtön hajóba szállt tanítványaival együtt”. Hogy kerültek hirtelen hajók a pusztába, és hogyan lehet a pusztában vízre szállni? A nehézség magától megszűnik, ha Kafarnaumot tartjuk helyszínnek, hiszen az a Genezáreti-tó partján terül el.

Bibliakritika

10,2-9: (2) Farizeusok is mentek hozzá, hogy megvizsgálják őt, és megkérdezték: „Vajon szabad-e a férjnek elbocsátania feleségét?” (3) Ő pedig így felelt nekik: „Mit parancsolt nektek Mózes?” (4) Azok azt mondták: „Mózes megengedte, hogy válólevelet írjunk, és így elbocsássuk.” (5) Jézus viszont azt mondta nekik: „Szívetek megkövesedettsége miatt írta nektek Mózes ezt a parancsot. (6) Isten azonban a teremtés kezdetétől fogva férfivá és nővé tette az embereket, (7) ezért hagyja el az ember apját és anyját ... (9) Amit tehát Isten összekötött, ember ne válassa szét!”

Jézus 6-9. versbeli kijelentéséből természetesen az is következik, hogy a mózesi „válóleveles szabályozás” nem Istentől származik – még ha a Bibliában áll is; továbbá hogy Jézus nem tekintette „szentírásnak” a szentírást, legalábbis a tabuizált és így bálvánnyá vált betű, az abszolutizált „kinyilatkoztatás” értelmében nem, és ezért gondtalanul élt a veszélyes bibliakritikával, amit ebben az esetben az is mutat, hogy egy szentírási kijelentéssel (5Móz 24,1) egy másik szentírási kijelentést állít szembe (1Móz 1,27). Ezzel a szentírási helyek közötti válogatással (ld. még Mk 560. láb. eleje, továbbá Lk 4,18-19) kimerítette az *eretnekség* fogalmát, hiszen a „herezis, heretikus” kifejezés a (többek között) „kivesz, eltávolít, válogat” jelentésű görög *haireszthai* igéből származik.

Eljárása szó szerint *életveszélyes* volt számára, hiszen korának felfogása így hangzott: „Nem lesz része a jövőendő életben annak, aki azt mondja: »Az egész Tóra Istentől van ennek a versnek a kivételével, amelyet nem Isten mondott a saját szájából.« Az ilyenre vonatkozik: »Megvetette Jahve szavát, és láb-

bal tiporta parancsait. Az ilyen irtassék ki! Igen, irtassék ki!«” (b. Talmud, Szanhedrin 99a).

Kiűzte vagy kiutasította őket?

11,15: Miután megérkeztek Jeruzsálembe, és bement a templomba, elkezdte kiutasítani azokat, akik eladtak és akik vásároltak a templomban...

Gyakorlatilag minden hivatalos szentírás-fordításban azt találjuk, hogy Jézus elkezdte „kiűzni” az eladókat és a vásárlókat.

Ezzel szemben a problematikus „*kidob*” (*ekballein*) ige összes előfordulásait megvizsgálva állíthatjuk, hogy ez csak a legritkább esetben jelent erőszakos vagy annak mondható magatartást (Mk 12,6; Lk 4,29; Jn 9,34), egyébként pedig sokjelentésű szó, főképpen a „démonok kidobására/kiűzésére” vonatkozik (rengeteg helyen), de van olyan értelme is, hogy „elővesz” (Mt 12,35; 13,52; Lk 10,35), „állatokat kienged” (Jn 10,4), „elküld, kiküld” (Mk 1,43; Mt 9,25), sőt kétszer teljesen pozitív értelemben Isten (Lk 10,2), ill. Isten Lelke az alanya (Mk 1,12; vö. Mt 12,28; Lk 11,20); van aztán még egy, gyakran előforduló és az itteni szövegösszefüggésbe pontosan beleillő (valamint a 16. versbeli „nem engedélyezéssel” összhangban lévő!) jelentése: „elvet, elutasít, *kiutasít*” (Mk 9,47; Lk 6,22.42; 13,28; Jn 6,37; 12,31).

Tehát nem arról van szó, hogy „mindenkit *kiűzött* a templomból” (*ek tu hieru*: Jn 2,15), hanem arról, hogy „*elkezdte kiutasítani* azokat, akik eladtak és akik vásároltak a templomban” (*en tó hieró*: Mk 11,15).

Nyelvtanilag nem igazolható, hogy a János-evangélium szövegében (2,15) a kötelekből font korbács használata az emberekre és az állatokra is vonatkozik, ellenkezőleg: meggyőzően alátámasztható, hogy „a juhokat is, meg az ökröket is” (*te... kai...*) az előző félmondatban található „mindenkit/mindeneket” (*pantasz*) értelmezése, *kifejtése*, tehát a korbácsos „kidobás” csak az állatokra vonatkozik.

Jézusról pedig feltételezhetjük, hogy nemcsak maga nem alkalmazott erőszakot, hanem olyasmit sem tett, ami *másokat* erre ösztönözhetett volna (pl. a pénzváltók asztalainak felborogatá-

sa; még a „legerőszakosabb” leírást adó János is azt mondja: „A galambárusokhoz pedig így szólt: Vigyétek el ezeket innét”).

Nem jövendölés

14,26-28: (26) Zsoltárokat énekelve kimentek az Olajfák-hegyére. (27) Jézus ekkor azt mondta nekik: „Alighanem mindannyian eltántorultok majd... (28) De mihelyt Isten kihúzott engem a bajból, elöttetek megyek majd vissza Galileába.”

Az „elöttetek megyek” kifejezés *nem időbeli* megelőzést jelent, hanem azt, hogy „*az életeken haladva, titeket vezetve megyek majd*”; a *proagein* ige ugyanis egy csoporttal kapcsolatban (és konkrét, azaz nem átvitt értelemben, mint Mt 21,31) az evangéliumokban (talán egy kivétellel: Mk 6,45 = Mt 14,22) azt jelenti, hogy valami (Mt 2,9) vagy valaki (Mk 10,32; 11,9; 16,7; Mt 21,9; 28,7; Lk 18,39) látó-, ill. hallótávolságon belül a csoport előtt megy, annak élén halad. Ezt az értelmezést megerősíti, hogy a *proagein* a pásztornyelv egyik szakkifejezése volt: a keleti pásztor nem tereli a nyáját, hanem a nyáj élén halad, természetesen látó- és hallótávolságban.

A Jézus *reményét és szándékát* tükröző kijelentés azt fejezi ki, hogy Jézus a „Jeruzsálemért folytatott harc” (ld. Mk 604. láb.) szerencsés kimenetele esetén sem akart a fővárosban maradni, hogy ott valamiféle „messiási uralmat” állítson föl, ahogyan övéi remélték (vö. Mk 613., 638-639., 643-645. és 648. láb.), hanem vissza akart térni Galileába, hogy ott folytassa addigi tevékenységét (az igehirdetést, a gyógyítást és tanítványi oktatását-nevelését), mert „uralkodni” egyedül Istennek szabad és kell is (vö. Mk 12,29; 736. láb.), mégpedig megtért emberek által (vö. Mt 6,10a – 6,10b).

Mindez azt is jelenti: szó sincs itt arról, hogy Jézus „megjövendölné” „feltámadását” és galileai „megjelenését” (vö. Mk 16,7; 1019-1020. láb.).

Lukács evangéliuma

Nincs bosszúállás!

4,17-20: (17) Izajás próféta könyvtekercsét adták oda neki. Amikor kinyitotta a könyvtekercsét, arra a helyre talált rá, ahol

ez volt megírva: (18) „Az Úr Lelke szállt le rám, mivel felkent engem, hogy megvigyem az örömmüzenetet a nyomorgóknak ... (19) és követként kihirdessem az Úr kedves esztendejét.” (20) És összegöngyölte a könyvtekerceset, visszaadta a zsinagógaszolgának, és leült.

Ha felütjük az Ószövetségben a szóban forgó prófétai sorokat (Iz 61,1-2), akkor megállapíthatjuk, hogy *Jézus elhagyta* az utolsóként idézett mondat második felét, amely így hangzik: „...és Istenünk bosszújának napját” (szó szerint: „a bosszú napját Istenünk számára”), újabb példáját adva válogatós bibliakezelésének (ld. fönt: *Bibliakritika*).

Álláspontomat megerősíti egyrészt egy *formai* mozzanat, mégpedig az „és összegöngyölte a könyvtekerceset...” megjegyzés (20. v.), amely teljesen fölösleges lenne, ha nem azt akarná kifejezni, hogy Jézus éppen *itt* tett pontot a felolvasott szöveg végére, másrészt az a *tartalmi* érv, hogy Isten bosszújának elvetése tökéletes összhangban áll Jézusnak a „csak szerető Isten”-ről adott tanításával. Csupán a kora keresztény apokaliptikusok „helyesbítik” majd Jézus istenképét, és hirdetik az evangélistáktól kezdve (pl. Lk 19,27) Pálon át (pl. Róm 12,19-20) a Jelenések könyvének szerzőjéig (pl. Jel 6,10 és 8-9. fejezet), hogy Isten bosszújának napja nem marad el, csak későbbre tolódott.

Nem tény, csak vágy

7,24-28: (24) Miután János követei elmentek, Jézus így kezdett beszélni a tömegnek Jánosról: „Mi célból mentetek ki a pusztába? Azért, hogy megbámuljatok egy szél ingatta nádszálat? (25) Vagy mi célból mentetek ki? Azért, hogy puha ruházatba öltözött embert lássatok? ... (26) Vagy mi célból mentetek ki? Azért, hogy prófétát lássatok? Igen, mondom nektek, prófétánál is nagyobbat [akartatok látni], (27) [mivel úgy véltétek]: »Ez az, akiről meg van írva: Íme, elküldöm előtted követemet, aki elkészíti majd utadat!« (28) Mondom nektek: Asszonyok szülőttei közül senki sem nagyobb Jánosnál, de aki a legkisebb Isten országában, nagyobb nála.”

Nem egy Jézus szájába adott mondás értelmezhetetlen, vagy ellentmondásba kerül Jézus más mondásaival, ha feltételezzük,

hogy valóban Jézus mondta, és komolyan gondolta. Megoldódik azonban a rejtély, ha az ilyen mondásokat vagy beszélgetőtársaitól vett idézetnek tekintjük (Mt 5,19; 12,34-35), vagy ironikusan (Lk 16,17), vagy kérdésként (Mk 11,14), vagy ironikus kérdésként (Lk 22,28-30.36) fogjuk fel. Ennek megfelelően kell eljárunk itt is! Ezt annál is inkább megtehetjük, mivel sem az arámban, sem a görögben nem létezett idézőjel (sem más írásjel), s így a Jézus által használt idézetek leírva könnyen saját véleményének tűnhettek.

Ha a szentírás-magyarázók egyöntetű véleményét követve úgy akarnánk értelmezni a görög szöveget, mintha Jézus azt mondta volna, hogy János a prófétáknál is nagyobb valaki, akkor egyrészt Jézust *ellentmondásba kevernénk önmagával* (vö. pl. Lk 7,22-23; 7,28; 16,16), másrészt figyelmen kívül hagyánk, hogy *a görög szövegben hiányos mondatról van szó* (csak ennyi áll ott: „prófétánál is nagyobb”), amelyet – a megelőző kérdések miatt (háromszoros „Mi célból mentetek ki?”) – nem lehet így érteni: „Mondom nektek, hogy prófétánál is nagyobbat [láttatok]”, hanem *csak* így: „Igen, azért mentetek ki, hogy prófétánál is nagyobbat [lássatok].” Ezért kell itt aztán *értelemszerűen betoldanunk* a szögletes zárójelbe foglalt szavakat: [akartatok látni, mivel úgy véltétek:] „Ez az, akiről meg van írva...” (Mal 3,1; vö. Mk 884. láb.).

De ki nagyobb még a prófétáknál is? Kézenfekvő: a Messiás – és maga Lukács evangéliuma tanúskodik arról, hogy valóban *így vélték*: „A nép feszülten várakozott, és valamennyien azt fontolgatták szívükben, *hátha maga János a Messiás*” (Lk 3,15); ezt János evangéliuma is megerősíti (1,19-27)!

Napról napra?

9,23: (23) Így szólt mindenkire: „Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg önmagát, és vegye föl keresztgerendáját napról napra, és úgy kövessen....”

E mondás eredeti megfogalmazását Mk 9,34-ben találjuk (vö. Lk 14,27!); ehhez képest betoldásnak kell tartanunk Lukács – közkeletűvé vált – „napról napra” kifejezését. Mindazonáltal *jézusi* szelleműnek tarthatjuk ezt a betoldást, *ha* a vértanúhalál *állandó* készségét értjük rajta (ld. Mk 454. láb.).

Nem valószínű azonban, hogy *Lukács* erre gondolt, sokkal inkább a legkülönbözőbb nehézségek és szenvedések mindennapos hordozására. Ezzel azonban egyrészt *elmossa a különbséget* a jézusi értelemben vett kereszt (vagyis az Isten országa miatt és Isten országáért vállalt vértanúság, ill. annak készsége) és a hétköznapi, az emberi étellel általánosan együtt járó szenvedések között, másrészt *elősegíti* az önmagában vett szenvedés *misztifikálását* és dicsőítését (vö. Lk 24,26), ami szintén idegen Jézustól: ő egyfelől nem tekintette „Isten akaratának” a betegséget, a balesetet, az éhséget stb., hanem ha tehetett, kiküszöbölte, másfelől kockáztatta ugyan keresztre feszítését, de nem akarta (vö. Mk 883-884. láb.).

Melyik három közül?

10,30-37: (30) Jézus a szavába vágott, és ezt mondta: „Egy ember Jeruzsálemből Jerikóba ment le, de rablók kezébe esett; azok levetkőztették, ütlegekkel halmozták el, majd elmentek, s otthagyták félholtan. (31) Úgy esett a dolog, hogy egy pap ment lefelé azon az úton; amikor meglátta, áttért az út túloldalára, és elment mellette. (32) Hasonlóképpen egy levita is odaért ahhoz a helyhez; amikor meglátta, áttért az út túloldalára, és elment mellette. (33) Egy samaritánus pedig, aki épp úton volt, szintén odaért hozzá; amikor meglátta, megesett rajta a szíve; (34) odament, bort és olajat öntött sebeire, és bekötözte azokat, majd ráültette a sebesültet saját teherhordó állatára, elvitte egy vendégfogadóba, és ápolta őt. (35) Másnap elővett két dénárt, odaadta a vendégfogadónak, és így szólt: »Ápold őt, és ha valamit még ráköltesz, én fogom megadni neked, amikor újra erre járok.« (36) Hogy tűnik neked? E három közül melyik lett embertársa annak, aki a rablók kezébe esett?» (37) A törvénytudó azt mondta: „Aki megtette vele az irgalmasságot.”

A történet alaphelyzete: „egy ember” véletlenül „egy ember” útjába kerül. Semmit sem lehet biztosan tudni róla, csak azt, hogy segítségre szorul. Egymás után *három típus* kiszolgáltattottja lesz. Mindháromnak egyformán idegen. Hármójuk közül melyikük lesz embertársává a bajbajutottnak – ez a döntő kérdés.

De melyik háromról van szó? Mindenki úgy tudja, hogy a papról, a levitáról és a samaritánusról. Csakhogy a féltholtra

vert emberen kívül van a történetnek még egy negyedik szereplője is, a fogadós.

Nem nehéz fölismerni, hogy a levita színre léptetése semmitmondó, szó szerinti ismétlés, még csak fokozást sem jelent (a leviták Jézus korában alsóbb rangú papok voltak, s a jeruzsálemi templomban teljesítettek különféle szolgálatokat), és valószínűleg akkor *toldották be* az elbeszélésbe, amikor már nem értették, hogy a Jézus által összehasonlított három alak a pap, a szamaritánus és a fogadós.– Miről van hát szó?

„Egy pap” látja meg először a félholt, talán eszméletét vesztett sebesültet – de részvéttel és tétlenül, ívben kikerüli, ezzel azonban nem vét vallásának semmilyen törvénye ellen.

„Egy szamaritánus” is arra jár, meglátja – „megesik rajta a szíve”, és rögtön segít, ahogyan tud. Ha csak a törvényhez igazodott volna, ő is továbbmehetett volna. A romlatlan szívű ember azonban képes észrevenni, mi a helyes.

„A vendégfogadós” a történet harmadik szereplője. Amit a fogadósok foglalkozásszerűen és fizetség ellenében teljesítenek, nevezetesen idegenek elszállásolását és ellátását, azt szükséghelyzetben *minden* embernek ingyen kellene megtennie, amennyire csak képes rá. Nos, ennek a fogadósnak nyilvánvalóan egy ilyen szükséghelyzetben lévő embert visznek a házába. A szamaritánus nemcsak maga gondoskodik ott róla, hanem – noha egyáltalán nem kötelessége – előre ki is fizeti a sebesült további gondozásának és szállásának költségeit. Azt lehetne várni, hogy nagylelkűsége átragad a fogadósra. De nem. *Ő nem lép túl az „előírásokon”, az igazságosságon, a jogszerűségen, hanem megmarad üzletembernek, és ragaszkodik a biztonsághoz.* Legalábbis erre utalnak a szamaritánus megnyugtató szavai (amelyeket Jézus kihegyeztetten a történet végére állít, megfelelően ezzel a „*végén csattan az ostor*” elbeszélői törvényének!): „Ha többet költenél rá, megtérítem, amikor visszafelé jövök!” – A fogadós hitvány viselkedése a papénál is szánalmasabb, mert ő könnyebben és kevesebb kockázattal segíthetett volna.

Csak egy „is”?

10,38-42: (38) Amikor úton voltak, bement egy faluba. Egy Márta nevű asszony látta vendégül; (39) ennek volt egy Mária

nevű testvére, aki az Úr lábához is odaült, és kitartóan hallgatta szavát, (40) Márta viszont csak a sokféle szolgálattal foglalkozkodott túlbuzgón. Odalépett hát Jézushoz, és így szólt: „Uram, nem törődöl azzal, hogy a testvérem cserbenhagyott, és egyedül kell kiszolgálnom titeket? Mondd meg hát neki, hogy legyen segítségemre!” (41) Az Úr azonban így válaszolt neki: „Márta, Márta, sok minden aggaszt és tesz zaklatottá téged, (42) pedig kevésre van szükség, vagy csak egyre. Mária ugyanis a jobbik részt választotta, s az nem vétetik el tőle.”

Gyakorlatilag minden kommentár ugyanazt a sematikus értelmezést tartalmazza, mondván: Márta az „cselekvő” (szolgáló) életforma, Mária a „szemlélődő” (spirituális) életforma megsemmisítője.

Ez a félreértés/félremagyarázás egyebek mellett a fordítók hibájából fakad, ugyanis egy-két kivételtől eltekintve nem vesznek tudomást arról, hogy a 39. v. eredeti szövegében az áll, hogy „az Úr lábához is odaült” (*hé kai parakathesztheisza prosz tusz podasz tu küriu*), márpedig ez az „is” – tekintetbe véve a szövegösszefüggést! – fontos részletre mutat rá: Mária nem viselkedett egyoldalúan! Részt vett a konyhai munkában, *a vendégek kiszolgálásában is*, de „az Úr lábához is odaült”. (A 40. versben említett „cserbenhagyást” ezért alighanem úgy kell értenünk: *egy idő után* „cserbenhagyta” nővérét.)

„Valakinek a lábainál ülni” abban a korban szakkifejezés volt, s azt jelentette: „tanítványának lenni” (ld. ApCsel 22,3-at, továbbá a rabbinikus mondást: „Engedd, hogy rád szálljon lábuk pora!”). Csakhogy akkoriban a nőket nem oktatták a Tóra-ra, s a rabbik nem fogadtak tanítványul nőket. Jézus viszont e tekintetben is lerázta magáról a hagyomány béklyóját, és nőket is tanítványaivá fogadott. A mondat folytatása is („hallgatta szavát”) megerősíti, hogy Máriát valóban Jézus tanítványának kell tekintetünk (vö. Lk 319. láb.).

Kényszerítés vagy rábeszélés?

14,16-23: (16) Ő viszont azt mondta neki: „Egy ember nagy vacsorát rendezett, és sokakat meghívott. (17) Aztán a vacsora órájában elküldte rabszolgáját, hogy mondja meg a meghívottaknak: »Gyertek, mert most készült el minden!« (18) Erre el-

kezdték egyszerre mentetetőzni: ... (21) ... A házigazda ekkor megharagudott, és így szólt rabszolgájához: »Menj ki gyorsan a város széles útjaira és keresztutcáira, és vezesd be ide a nyomorgókat és a nyomorékokat és a vakokat és a sántákat!« (22) Azután azt mondta a rabszolga: »Uram, megtörtént, amit megparancsoltál, és még van hely.« (23) Erre az úr így szólt a rabszolgához: »Menj ki az országutakra és a sövényekhez, és nógass mindenkit az eljövételre, hogy megteljék a házam!«»

A „nógass mindenkit” kifejezés a legtöbb fordításban így hangzik: „kényszeríts mindenkit”. Kétségtelenül ez az *anankadzein* ige alapjelentése, csakhogy egyáltalán nem szükségszerű ennek fizikai értelmét alkalmazni, hiszen azt is jelenti: kérlel, biztat, nógat, unszol, ösztönöz.

A kortörténeti ismeretek nyújtanak megbízható felvilágosítást: Keleten a legszegényebbek is *megtartják az udvariassági szabályokat*, ebben az esetben azt, hogy mindaddig ellenszegülnek a megvendégelésnek, amíg sok hívogatás, nógatás, unszolás, *rábeszélés* után kézen nem fogják, és szelíd „erőszakkal” be nem „vonszolják” őket a házba. Szó sincs tehát szoros értelemben vett, fizikai erővel történő kényszerítésről (vö. Mk 6,45 – továbbá Lk 24,29; ApCsel 16,5: az e helyeken használt *parabiadzeszthai* ige sem csak azt jelenti, hogy „erőszakot alkalmaz”, hanem azt is, hogy „kéréssel ostromol”).

Sajnos Hippói Ágostonnak fogalma sem volt minderről, így történhetett meg, hogy ezzel az evangéliumi hellyel akarta igazolni a „pogányok” erőszakos térítésének helyességét... Tehát olykor nem árt a szótáron kívül mást is igénybe venni (vagy legalább helyesen használni a szótárt): egy-egy rossz fordítás évszázadokra rossz irányba viheti a történelmet... (vö. Lk 1517. láb.j!).

Nagyobb öröm

15,3-7: (3) Erre ezt a példázatot mondta nekik: (4) „El tudjátok képzelni, hogy ha közületek egy embernek száz juha van, és elveszít közülük egyet, nem hagyja ott a kilencvenkilencet a pusztában, nem megy az elveszett után, amíg meg nem találja? (5) És ha megtalálta, örvendezve a vállára veszi, (6) és hazamenvén, összehívja barátait és szomszédait, és azt mondja nekik:

»Örüljetek velem együtt, mert megtaláltam az elveszett juhomat!« (7) Mondom nektek, a mennyben ugyanígy nagyobb öröm lesz egy megtérő bűnös miatt, mint kilencvenkilenc »igaz« miatt, akiknek nincs szükségük megtérésre.»

Az ember és Isten összehasonlításának itteni alapja (*tertium comparationis*) nem a pásztor és a nyáj közötti bensőséges kapcsolat (mint a János-evangélium 10. fejezetében), nem is a fáradhatatlan keresés, hanem az elveszett megtalálásán érzett *öröm*. Ez pedig fölhívja a figyelmet egy nagyon fontos mozzanatra: Jézus nem azt mondja, hogy Isten jobban *szere*ti az egy „megkerült elveszettet”, mint az el nem vesztettek, hanem azt, hogy jobban *örül* neki!

Kicsapongás vagy önsorsrontás?

15,11-13: (11) „Egy embernek két fia volt. (12) A fiatalabbik így szólt az apához: »Apám, add ki nekem a vagyonom rám eső részét!« Ő pedig megosztotta köztük a megélhetést szolgáló javakat. (13) Néhány nap múltán a fiatalabbik fiú mindent összeszedett, elutazott egy távoli vidékre, és ott önsorsrontó életmóddal eltékozolta vagyontát...”

Azt a görög kifejezést (*dzón aszótósz*), amelyet én „önsorsrontó életmódnak” fordítottam, többnyire „kicsapongó, züllött”, vagy „dözsölő” életnek fordítják mások, de ez alighanem az idősebbik fiú 30. versbeli vádaskodásának hatására történik („a te vagyonodat szajhákkal élte fel”), aminek a megbízhatósága több mint kétséges, hiszen ő honnan tudhatta volna pontosan, hogyan is élt az öccse a távolban. Az *aszótósz* módhátározószó sokkal tárgyyszerűbb és higgadtabb: a *szódzein*, *szótéria*, vagyis az „üdvösségre vezetés, megmentés, megtartás” szócsaládjá áll mögötte, persze a görög „a” fosztóképző miatt itt az ellentétes tartalmakra kell gondolni, vagyis olyan magatartásra, amely nem üdvösséget, megmentést, megtartást eredményez, hanem romlást, tönkremenést, pusztulást. Tehát az „üdvösségre, jóra vezető, helyes” életmóddal ellentétes, „romlásba vezető” életmódról van itt szó, s ezt próbáltam összefoglalni az „önsorsrontó” jelzővel. Hogy aztán ez az életmód fegyvelenségben, rendtelenségben, hanyagságban, nemtörődömségben, tékozlásban, pocskéklásban, zabolátlanságban, dözsölésben

vagy kicsapongásban (vagy ezek valamilyen keverékében) állt-e, nem tudjuk.

Megalázásról egy szót sem!

15,17-19.21-22: (17) Akkor magába szállt, és így szólt: »Apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt pusztulok éhen! (18) Felkelek, elmegyek apámhoz, és ezt mondom majd neki: Apám, bűnt követtem el az ég ellen és ellened, (19) többé nem érdemlem meg, hogy fiadnak hívjanak; tégy engem a béreseid közül eggyé.« (20) Felkelt hát, és elment apjához. (21) ... azt mondta neki: »Apám, bűnt követtem el az ég ellen és ellened, többé nem érdemlem meg, hogy fiadnak hívjanak...« (22) Az apa azonban így szólt rabszolgáihoz: »Gyorsan! Hozzátok elő a legjobb ruhát, és adjátok rá, és húzzatok gyűrűt az ujjára, és sarut a lábára...«

A távolban a fiú pontosan megfogalmazza, mit fog mondani az apjának, ha hazaért. Odaérve bele is kezd a mondanivalójába, de az első mondat után az apa a fiú szavába vág, és nem engedi, hogy az végigmondja, amit akart (a legkevésbé sem akarja „megalázni” a béres-lét lehetőségének elhangzásával), sőt, a kimondatlanul maradt szavakat ellenkezőjükre fordítja: nem a béressek (napszámosok) egyikeként, hanem díszvendégként kezeli fiát...

Okos gazember?

16,1-8: (1) „Volt egy gazdag ember, akinek volt egy intézője, és ezt bevádolták nála azzal, hogy tékozolja a vagyonát. (2) Hívatta, és ezt mondta neki: »Mit hallok rólad? Számolj el vagyonkezeléseddel, mert nem végezheted többé a vagyonkezelést.« (3) Az intéző erre ezt mondta magában: »Mi tegyek most, hogy uram elveszi tőlem a vagyonkezelést? Kapálni nincs erőm, koldulni szégyellek. (4) Tudom már, mit tegyek, hogy amikor eltávolítanak a vagyonkezelésből, befogadjanak házukba az emberek.« (5) Egyenként magához hívatta urának adósait. Az elsőhöz így szólt: »Mennyivel tartozol uramnak?« (6) Az meg így szólt: »Száz hordó olajjal.« Mire ő azt mondta neki: »Vedd át az adósleveledet, ülj le, és írd gyorsan ötvenet!« (7) Aztán egy másiknak ezt mondta: »Hát te mennyivel tartozol?« Az meg így

szólt: »Száz zsák búzával.« Azt mondta neki: »Vedd át az adósleveledet, és írd nyolcvanra!« (8) És az úr megdicsérte a hamis intézőt, mivel okosan járt el.”

Nehéz elképzelni, hogy a példabeszédbeli úr „megdicsérte intézőjét, mivel az okosan járt el”, de talán mégis lehetséges: például értelmezhető a rászédett úr *rezignált önróniájaként*, amikor más földbirtokosok társaságában elmeséli, hogyan járt az intézőjével.

Lehetne ezt a dicséretet *fordítási hibával* is magyarázni. A héber *bareh* ige ugyanis általában azt jelenti ugyan, hogy „áld, dicsér”, de *eufémizmusként* az ellenkezőjét is: „megátkoz, elátkoz” (ld. Jób 2,9; 1Kir 21,13). Hasonlóképpen az *arúm* melléknév sem csak azt jelenti, hogy „okos, értelmes”, hanem azt is, hogy „ravasz, furfangos, cseles”, és „álnok, alattomos” (ld. 1Móz 3,1). Vagyis a mondat így is hangozhatna: „Ekkor az úr elátkozta az álnok intézőt...” Ami persze kézenfekvő lenne, csak hogy e lapos megállapítás esetén mi lenne a „poén” a történetben? És mi lenne Jézus mondanivalója? Az, hogy „Ti se csináljatok ilyen csúnya dolgokat!”? Ehhez nem kell *példázatot* költeni, és különben is magától értetődő.

A „poén” éppen az, hogy Jézus egy *negatív* magatartás által is szemléltetni tudja *pozitív* mondanivalóját – akárcsak a hamis bírót (Lk 18,1-5), a merénylőt (Tamás-ev. 98, ld. Mk 533. láb., 3. bek.) vagy a hadba készülőt király példázatával (Lk 14,31-32), s ráadásul az utóbbi bizonyos értelemben szintén az *okosságot* köti a hallgatók lelkére! (A példabeszéd részletes magyarázatát ld. Lk 1033. láb.!)

Messiási hangsúlytevés

19,35-36: (35) És elvezették azt Jézushoz, majd rávetvén felsőruháikat a számárcsikóra, ráültették Jézust. (36) Miközben ment, felsőruháikat szórták le az útra.

Márknál azt olvassuk (11,7-8), hogy elvitték a számárcsikót Jézushoz, ő pedig „felült rá”. Lukács átveszi Márk szövegét, de az írja, hogy „ráültették Jézust”. Ez a változtatása nem ártalmatlan stíluskülönbség, hanem a bevonulás *messiási* jellegét hangsúlyozza, amikor ugyanazt a kifejezést használja, mint az 1Kir

1,33 (Hetvenes fordítás), ahol Salamon vonul *királyi beiktatására*. Ugyanezt a célt szolgálja az is, hogy a következő versben kihagyja Márk szövegéből lombos ágaknak az útra szórását, így ugyanis kimarad egy „figyelemelterelő mozzanat”, és közvetlenül egy *újabb királymotívum* következik, a felsőruháknak az útra szórása (vö. 2Kir 9,13).

Képtelen képek

20,17-18: (17) Ő pedig rájuk nézett, és ezt mondta: „Mit jelent hát az, ami így van megírva: »Az a kő, amelyet a házépítők megvizsgáltak, és mint alkalmatlant elvetettek, az lett sarokkövé.« (18) Mindenki, aki erre a kőre esik, szétzúzódik, akire pedig ráesik, azt összemorzsolja.”

A 17. versben Lukács követi Márk szövegét (Mk 12,10), de aztán kihagyja a márki folytatást: „Az Úr által lett ez, és csodálatos dolog a mi szemünkben” (Mk 12,11), és helyette betoldja azt, amit a 18. versben olvasunk.

E mondás hiteltelenségére már a képek ellentmondásossága is felhívja a figyelmet: a falba beépített sarokkőre nem lehet ráesni, és az nem is eshet rá senkire! Nyilvánvaló, hogy itt a Jézustól idegen, *kora keresztény apokaliptika* (Mk 773. láb.) szólal meg (akárcsak más példázatok kiegészítésében, pl. Lk 14,24; Mt 25,5-12). A valódi Jézus ugyanis nem szétmorzsolni akarta ellenfeleit – válaszul arra, hogy nem ismerték fel benne Isten követét (ez a fel nem ismerés csak sírásra indította: Lk 19,41-42) –, hanem megmenteni, ahogyan ezt kifejezetten megvallotta: „Az emberfia nem azért jött, hogy elpusztítsa az emberek életét, hanem hogy megmentse azt” (Lk 9,56).

Tudattalan fordítás?

24,18-19: (18) Egyikük, a Kleofás nevű megfelelt neki, és ezt mondta: „Te vagy az egyetlen a Jeruzsálemben időzők közül, aki nem tudta meg, mi történt ott ezekben a napokban?” (19) Erre azt mondta nekik: „Ugyan mi?” Ők pedig azt mondták neki: „Ami a názáreti Jézussal történt, aki tettben és szóban egyaránt nagy erejű prófétai férfiú volt Isten és az egész nép szemében.”

A „prófétai férfiú” görög megfelelőjében két főnév áll egymás mellett (*anér, prophétész* – férfi, próféta). Itt azonban azzal a nyelvi jelenséggel állunk szemben, amikor a „férfi” (vagy az „ember”: *anthróposz*) főnév melléknévvé alakítja a *rákövetkező* főnevet. További példák az Apostolok cselekedeteiben: „gyilkos férfi”, „zsidó férfi”, „galileai férfiak”, „testvér[i] férfiak”, „athéni férfiak” (3,14; 10,28; 1,11; 1,16; 17,22) stb. (Hasonlóképpen „*anthróposz baszileusz* = királyi ember”, vagy „római ember”, „zsidó ember”: Mt 18,23; ApCsel 16,37; 21,39 – illetve „jövendölő szellem”, szó szerint „szellem jövendölés”, *pneuma püthón*: ApCsel 16,16.)

Kétségtelen, hogy a felsorolt példák egyikében-másikában elegendő, sőt célszerű is egyetlen főnévvel fordítani a jelzős szerkezetet („gyilkos férfi” helyett „gyilkos”, „királyi ember” helyett „király”), mégis feltűnő, hogy az itteni helyen az általam megnevezett *tizenöt* fordítás közül mindössze *egy* (német nyelvű) él a jelzős szerkezettel, különben egyszerűen így fordítják: „próféta volt”.

Talán feltételezhetjük, hogy a fordítók tudattalanja voltaképpen már a „próféta” szó ellen is tiltakozott (hiszen hogyan lehetséges az, hogy Jézus közvetlen tanítványai „csak” prófétának tartották őt?), a még halványabb „prófétai férfiút” pedig végképp nem tudta elviselni...

Máté evangéliuma

Milyen apaság?

1,16: ... Jákob nemzette Józsefet, annak a Máriaának a férjét, akitől született Jézus, akit Krisztusnak mondanak.

A kódexek három különböző formában tartalmazzák ezt a verset: 1) Itteni fordításom szerint, azaz: Jákob nemzette Józsefet, [annak a] Máriaának a férjét, akitől született Jézus, akit Krisztusnak mondanak. 2) Jákob nemzette Józsefet, akinek a [vele] eljegyzett szűz, Mária szülte Jézust, akit Krisztusnak mondanak. 3) Jákob nemzette Józsefet, József pedig – akivel eljegyezték Máriát, a szűzet – nemzette Jézust, akit Krisztusnak mondanak.

A harmadik forma (sínai szír kódex) határozottan József *testi* apaságáról beszél. A vonatkozói mellékmondat („akit Krisztusnak mondanak”) teremti meg a hidat a 18. verssel kezdődő elbeszéléshez, amely majd *jogi* apasággá alakítja át József természetes apaságát, megfelelően a zsidó alapelvnek: „Ha valaki azt mondja: »Ez az én fiam«, akkor az az ő fia.” – A második forma (pl. ólatin kódexek, a Cureton által felfedezett szír, ill. az örmény fordítás) viszont kifejezetten a szúzi szülést hangsúlyozza. (Vö. Lk 16-18. láb.) – Az első forma (pl. **A** és **B** kódex) igyekszik egyensúlyt teremteni a két felfogás között: Józsefről Mária férjeként beszél, Máriáról pedig mint aki Jézust szülte.

Rámenős imádkozás?

6,7-8: „⁽⁷⁾ Amikor pedig imádkoztok, ne hajtogassátok folyton ugyanazt, mint a pogányok! Ők ugyanis úgy vélekednek, hogy sok beszédükért hallgatja meg őket az istenség. ⁽⁸⁾ Ne legyetek tehát hozzájuk hasonlók, hiszen Atyátok tudja, mire van szükségetek, még mielőtt kérnétek őt.”

A „folyton hajtogatást” kifejező, az Újszövetségben csak itt előforduló ige (*battalogein*) pontos jelentését nehéz megfejtani; *hátterében* valószínűleg az áll, hogy a keleti, illetve ókori imádságokra jellemző az istenségek tulajdonneveinek, mellékneveinek és kitüntető elnevezéseinek halmozása. A sok név felsorolásának *oka* pedig az, hogy bizonytalanok, melyik az istenség helyes neve, és arra számítanak, hogy valamiképp majd csak eltalálják, melyikre hallgat. Seneca *fatigare deos*-nak, „az istenek zaklatásának, kifárasztásának” nevezi ezt az eljárást.

Ennek a jelenségnek a *gyökere* az a mágikus felfogás, hogy (helyes) nevének kimondásával és ismételtetésével cselekvésre lehet kényszeríteni az istenséget, konkrétan: „engedelmessé lehet tenni”, rá lehet venni, hogy teljesítse a hozzá forduló ember vágyát, kívánságát. Ez a gondolkodásmód és a belőle fakadó imagyakorlat a zsidóságba is belopózott (vö. Mk 12,40).

Jézus alaptapasztalata (Mk 1,11 – Mk 16. láb.) viszont az, hogy Isten jóságos és gondoskodó Apa („Abba”), ezért mondhatja, hogy értelmetlen és fölösleges úgy viszonyulnunk hozzá, ahogyan a „pogányok” a maguk istenségeihez: nem kell előze-

tesen tájékoztatnunk őt szükségleteinkről, és nem kell rábeszél-
nünk őt a segítségnyújtásra, hiszen ő eleve tudja, mire van szük-
ségünk, s amire valóban szükségünk van, azt kész is megadni.
Ezért imádságunkat is kizárólag az Isten apai gondoskodásába
vetett bizalomnak kell meghatároznia (vö. Mt 7,7-11).

Felébredés vagy feltámadás?

9,18-19.23-25: (18) ... odament hozzá egy elöljáró, térdre bo-
rult előtte, mondván: „Leányom az imént végezte be életét, de
jöjj el, tedd rá a kezedet, és akkor élni fog!” (19) Erre Jézus fel-
kelt, és követte őt, tanítványaival együtt. ... (23) Amikor Jézus
megérkezett az elöljáró házába, és meglátta a fuvolásokat és a
zajongó tömeget, így szólt: (24) „Vonuljatok vissza, mert a le-
ányka nem halt meg, hanem alszik.” Erre kinevették. (25) Ami-
kor pedig kiutasították a tömeget, bement, megragadta a kezét,
és a leányka felébredt.

A 25. versbeli „felébredt” (amit úgy is lehetne fordítani,
hogy „felkelt”) megfelel a 24. versbeli „alszik”-nak (vö. Mk
235-236. lábj.). Érdemes fölfigyelni arra, hogy *ugyanezt* a „fel-
ébredt” (*égerthé*, vö. Lk 8,54) vagy „felkelt” kifejezést (*aneszté*:
Mk 5,42; az *egeirein* és az *anisztémi* rokon értelmű) *a húsvétí*
események leírásában (Mk 16,6; Lk 24,6; Mt 28,6) minden
fordító úgy értelmezi, hogy „feltámadt”. Vajon miért?

Ennyi erővel az itteni 19. versben is fordíthatnák úgy a „Jé-
zus felkelt” (*egertheisz*) kifejezést, hogy „Jézus feltámadt”. (Vö.
Mk 1017. lábj.)

Édes iga?

11,29-30: „(29) Vegyétek magatokra az én igámat, és tölem
tanuljatok, mert szelíd vagyok és alázatos szívű, és majd nyu-
galmat találtok lelketeknek: (30) az én igám ugyanis kényelmes,
és az én terhem könnyű!”

Az iga az Ószövetségben és a rabbinikus irodalomban egy-
aránt jelképezi a Tórát, a mózesi törvényt, illetve annak szerte-
ágazó értelmezését. Jézus látta, hogy a szegénység és betegség
által megkínzottakat (vö. Lk 6,20-21 – Lk 153. lábj.) még pótló-
lagosan is megterhelték szigorú „pásztoraik”, akik „súlyos ter-

heket kötözték össze, és rátették az emberek vállára” (Mt 23,4). Ezeket a szegényeket hívja-csalogatja itt Jézus, hogy a jövőben ne eddigi tanítóikhoz igazodjanak, hanem őhozzá.

Ami az iga jelzőjét illeti, a legkülönbözőbb fordításokkal találkozunk: enyhe, lágy, jó, jóságos, sőt: édes, boldogító. Az eredeti *khresztosznak* kétségtelenül sok jelentése van (használható, alkalmas, hasznos, előnyös, jóleső, üdvös, célszerű, jó, kedvező, szerencsés, kellemes), de itt csak az jöhet számításba, amelyik az „iga” eredeti jelentésének (igavonó állatok nyakára-vállára helyezhető, a vontatást lehetővé tévő eszköz) és Jézus mondanivalójának *egyaránt megfelel*, az említettek közül leginkább az „*alkalmas, célszerű, jó*”. Azért választottam a „kényelmes” jelzőt, mert talán ez fejezi ki a legjobban a „jó iganak” azt a tulajdonságát, hogy *nem nyomja, nem töri* az állat nyakát-vállát; tehát mondhatnánk úgy is: „*testre szabott*” igáról van szó. – A francia ökumenikus fordítás (TOB) és a New English Bible körülírással él: „könnyű hordozni”, „jó hordozni”.

Tömény apokaliptika

13,37-43: „⁽³⁷⁾ Aki a jó magot veti, az az Emberfia, ⁽³⁸⁾ a szántó föld pedig a világ, a jó mag pedig az Ország fiai, a konkoly pedig a Gonosz fiai, ⁽³⁹⁾ az ellenség pedig, aki elvetette a konkolyt, az Ördög, az aratás pedig az e világi élet vége, az aratók pedig az angyalok. ⁽⁴⁰⁾ Ahogyan tehát összeszedik a konkolyt, és tűzben elégetik, úgy lesz az e világi élet végén is: ⁽⁴¹⁾ Az Emberfia elküldi majd angyalait, s azok összeszednek az ő országából minden Isten útjától eltántorító kelepécét és minden törvényszegőt, ⁽⁴²⁾ és a tüzes kemencébe vetik őket: sírás és fogcsikorgatás lesz ott! ⁽⁴³⁾ Akkor az igazak felragyognak majd Atyjuk országában, mint a nap. Akinek van füle (a hallásra), hallja meg!”

A konkoly-példázat allegorikus-apokaliptikus magyarázata Máté alkotása, amely három részből áll: keretezés (36. és 43b v.), a példázat pontról pontra történő allegorikus értelmezése (37-39. v.) és a végítélet apokaliptikus ábrázolása (40-43a v.).

Arról, hogy *mindez idegen Jézustól*, a következő jelenségek tanúskodnak: a) A magyarázat egyetlen szóval sem érinti a példabeszéd döntő mozzanatát, vagyis a konkoly kigyomlálásá-

nak *megtiltását*. *b)* Hemzsegnek benne a Jézustól idegen, de az apokaliptikában *bevett* fogalmak, például: Emberfia országa, az Emberfia angyalai, tüzes kemence, az igazak fényes alakká válása. *c)* Bármilyen hihetetlenül hangzik is, ebben a hét versben – Joachim Jeremias kimutatása szerint – Máté *sajátos nyelvezetének* 37 (!) megnyilatkozása található meg; néhány példa: „akkor” (36. és 43. v.; elbeszélő részekben Máténál összesen hatvanszor fordul elő, Márknál sosem, Lukácsnál kétszer); „odamentek hozzá tanítványai” (ld. még Mt 5,1; 14,15; 24,3; vö. még Mt 24,1; 26,17); „világ” (Mt: 9, Mk: 2, Lk: 3 előfordulás); „az e világi élet vége” (csak Máté használja, itt: 40. v.); „mint a nap” (csak Máté, itt: 43a v., ld. még Mt 17,2).

Jó tettek – vagy jó ember?

19,16-17: (16) És íme, odament hozzá valaki, és ezt mondta: „Mester, mi jót tegyek, hogy örök élet legyen az enyém?” (17) Ő pedig azt mondta neki: „Miért kérdezel engem a jóról? Csak egyetlen valaki van, aki jó...”

A Jézushoz forduló ember kérdése, illetve Jézus viszontkérdése *Márknál* (és aztán *Lukácsnál* is) így hangzik: „Jó mester, mit tegyek...?” – „Miért mondasz engem jónak?”

A *Máté* által végrehajtott változtatások – „Mester, mi jót tegyek?”, illetve „Miért kérdezel engem a jóról? – Jézus *felmagasztalását* szolgálják, azaz dogmatikai jellegűek, s az igen korai „dogmafejlődés” tanúi; azt üzenik, hogy (szerinte) Jézus nem utasíthatta el magától a „jó” jelzöt (ahogyan megtette Márk és Lukács szerint)...

Kétosztályos etika?

19,21: Jézus így szólt hozzá: „Ha teljes akarsz lenni, rajta, menj el, add el, amid van, és add a szegényeknek – így kincset birtokolsz majd Istennél!...”

A „Ha teljes akarsz lenni” kitétel nincs benne sem Márk, sem Lukács szövegében, ez Máté betoldása.

Sokan azt a következtetést vonták-vonják le belőle, hogy Máté (vagy ami rosszabb: Jézus) „kétosztályos etikát” hirdetett:

mindenki számára érvényes „*parancsokat*”, illetve kivételesek – például a gazdag ifjú – számára érvényes, ún. evangéliumi „*tanácsokat*”, s ez utóbbiak közé tartozna a vagyonról való lemondás is (vagy az „önkéntes nötlenség”, vö. Mt 19,12).

Csakhogyan Máté (és az evangélisták közül kizárólag ő) mindössze kétszer használja a „teljes” (*teleiosz*: a legtöbb fordításban „tökéletes”) kifejezést, az 5,48-ban és itt, s az 5,48-beli jelentése és hitelesen jézusi használata (ld. Mt 184-185. láb.) egyértelművé teszi, hogy itt sem kivételről, hanem mindenkire érvényes feltételről van szó.

Két számaron ülni?

21,4-7: (4) Ez pedig azért történt, hogy beteljesedjék, amit az Úr megmondott a próféta által: (5) „Mondjátok meg Sion leányának: Íme, királyod jön hozzád, szelíden, számaron ülve, és csikón, igavonó állat kölykén.” (6) A tanítványok elmentek, és úgy tettek, ahogyan Jézus elrendelte nekik. (7) Odavezették a szamarat és a csikót, rájuk tették felsőruháikat, és ő felült azokra.

Ha az 5. versben a „csikón” előtt nem állna ott az „és” (kérdés, hogy Máté forrásában benne volt-e), akkor nem lenne (annyira) félreérthető a szöveg: a járatlan olvasó is gondolhatja arra, hogy a „csikón, igavonó állat kölykén” a megelőző „számaron” értelmezése, vagyis (egyetlen) szamárcsikóról van szó, ahogyan ez Zakariás eredeti szövegében világos is: „...számaron ül, szamárcsikó hátán” (hasonló kettős kifejezéssel találkozunk 1Móz 49,11-ben is).

Mindenesetre tény, hogy Márk csak egy számarrról beszél. Máténál valószínűleg azért van kettő, mert félreérti az 5. v. Zakariás-idézetének irodalmi jellegzetességét, a gondolatritmust (*parallelismus membrorum*): azt hiszi, hogy Zakariás két számarrról beszél, és hogy szó szerint beteljesedjék a „jövendölés”, ezt a kettősséget már az események leírásába is beleviszi.

Ez szüli azután azt a képtelenséget, hogy Máté szövege szerint Jézus egyszerre két számaron ült. De az is lehetséges, hogy Máté úgy képzelte el: a ruhákat mindkét számarra ráterítették, s így széles „trónus” keletkezett a „király” számára, de Jézus természetesen csak az egyik számaron ült.

Írónia vagy csalódottság?

25,24-27: (24) Odament aztán az is, aki az egy talentumot kapta, és azt mondta: »Uram, úgy ismertelek meg, hogy kemény ember vagy, ott is aratsz, ahol nem vetettél, és onnan is gyűjtesz, ahová nem osztogattál, (25) ezért félelmemben elmentem, és elrejtettem a talentumodat a földben. Nézd, megvan neked, ami a tiéd!« (26) Ura azonban így felelt neki: »Rossz és aggályoskodó szolga! Úgy tudtad, hogy ott is aratok, ahol nem vetettem, és onnan is gyűjtök, ahová nem osztogattam? (27) Oda kellett volna hát adnod a pénzemet a pénzváltóknak, így megérkezésemkor kamatostul kaptam volna vissza azt, ami az enyém!«

A gazda válaszában az „Úgy tudtad, hogy...” kezdetű mondatot szinte minden fordítás kijelentő módban értelmezi; ebben az esetben a szolga 24. versbeli vallomásának („Uram, úgy ismertelek meg...”) *ironikus* igenléseként foghatjuk föl.

De lehetséges kérdő módban is fordítani, s ekkor kétféle értelmezése is lehet: *a)* A kijelentő móddal megegyezően: „Úgy tudtad, hogy...? Hát akkor miért nem adtad oda pénzemet a pénzváltóknak...?” *b)* Ekkor az úr *csalódottságát* fejezi ki amiatt, hogy a szolga ilyen sötét képet alkotott róla. Ebben az esetben persze a folytatásnak is más a felhangja: „Hát akkor legalább oda kellett volna adnod...” – Ez az utóbbi változat nem is visz bele ellentmondásosságot Jézus istenképébe...

Márk + Lukács és/vagy Máté

Nem fizikai folyamat

Mk 1,9-10: (9) Azokban a napokban eljött Jézus a galileai Názáretből, és alámerítette magát Jánossal a Jordánba. (10) Mihelyt kiemelkedett a vízből, látta, hogy meghasadnak az egek, és a Lélek galambként beléje száll.

Jobb lenne Leheletnek, Lélegzetnek fordítani a jelző nélküli *pneumát* („Lélek”), amely a Teremtés könyvének elejét idézi föl: Isten *pneumája* „ott lebegett a vizek fölött”, illetve Isten „belelehelte Ádámba a *pneumát*”(Ter 1,2; 2,7). A „Lélek” ennek alapján a Teremtő lehelete, lélegzete, *életereje*, „energiája, életenergiája” (vö. Zsolt 104,30), elvontabban talán úgy is mondhatnánk, *lényege*, konkrétan: *abszolút jósága*.

Fontos figyelembe venni, hogy Márk szerint a Lélek beleszállt Jézusba (*eisz auton* a görögben, nem pedig *ep' auton*, amire Máté és Lukács javítja), továbbá nem „galamb képében”, „galambhoz hasonló testi alakban” (így nem is szállhatott volna *beléje*), hanem „galambként”, azaz enyhén, szelíden, békésen, mint az a galamb, amelyik az életet jelképező olajágot vitte el Noénak a vízözön után (Ter 8,11), nem pedig viharosan, vadul, pusztítóan, ahogy János prédikálta. – Lehetséges egy másik magyarázat is: A „galambként”-nek megfelelő arám szó más magánhangzókkal ellátva azt jelenti, „egyenesen”: Isten életereje egyenesen beléje szállt.

Lk 3,22: „...a szent Lélek testi alakban galambként leszállt rá, és hang szólt az égből...”

Lukács ebben a mondatban háromszorosan megváltoztatja Márk szövegét: „Lélek” helyett „szent Lélekről” beszél, és azt mondja róla, hogy „testi alakban” szállt le – Jézusra (a Márk-féle „Jézusba” helyett): ezzel megkezdődik a Jézusban lezajlott történés külső, testi-fizikai valósággá alakítása, ami majd Máténál lesz teljessé.

Mt 3,16-17: (16) Miután János alámerítette őt, Jézus rögtön kiemelkedett a vízből. És íme, megnyílt neki az ég, és látta, hogy Isten Lelke mint egy galamb leereszkedik, és leszáll rá. (17) És íme, hang hallatszott az égből, és ezt mondta: „Ez az én szeretett fiam, benne gyönyörködöm.”

Lukácshoz hasonlóan Máté szerint is Jézusra szállt le a Lélek, de ő a Jézushoz intézett isteni szózatot illetően is megmásítja Márk szövegét, amely így hangzik: „Te vagy az én szeretett fiam, benne gyönyörködöm!”, Máténál viszont: „Ez az én szeretett fiam, benne gyönyörködöm.” Ezáltal – de már a kétszeres „és íme” kifejezéssel is – a nyilvánosságához intézett, mindenki által látható-hallható isteni közleménnyé változtatja Jézus bensőséges, benne szellemi-lelki módon végbemenő „látását” és „hallását” (vö. Mk 16. láb.).

„Miközben” vagy „amíg”?

Mk 2,19: „Vajon böjtölhet-e a násznép, miközben a vőlegény velük van a lakodalmas teremben?”

Az Ószövetségből közismert volt a „*Jahve* mint Izrael népének vőlegénye” kép (Iz 54,5; 61,10-11; 62,4-5; Jer 2,2; Ez 16. f.; Oz 2,18), és szokásban volt az a kultikus-aszketikus böjtölés, amely az Isten (Jahve) távolléte miatti *szomorúságot* fejezte ki, illetve Isten uralmának eljövételét akarta siettetni. Jézus viszont azt élte át alámerítkezésekor (Mk 1,9-11), hogy nem kell tovább várakozni („Itt a kedvező idő”), Isten jelen van, mégpedig nem leszámolásra kész Bíróként (ahogyan János prédikált róla), hanem szerető Édesapaként, avagy az itteni képet használva, népének szerető Vőlegényeként. Ha pedig a vőlegény jelen van a lakodalmas teremben, akkor ez *örömmel* tölti el a násznépet, s az képtelen lesz böjtölni.

Az „apostoli korban” már nem értették Jézusnak a Mk 2,19a versben megfogalmazott költői kérdését, s ennek, illetve kivégzésének hatására kiegészítették (már Mk 2,19b-20. v.!), és ezzel *átértelmezték* azt: Itt már nem *Isten* a vőlegény, hanem *Jézus*, s az ő erőszakos elragadása miatt (vö. Iz 53,8!) szomorkodva böjtölnek a keresztyének, visszaesve a jézusiatlan böjtölés gyakorlatába (vö. Mk 82. láb.). Ezt a változást tükrözi Máté szövegváltozata azzal, hogy „miközben” helyett azt írja: „amíg”:

Mt 9,15: „Vajon bánkódhat-e a násznép, amíg velük van a vőlegény? [Jönnek azonban olyan napok, amikor erővel elragadják tőlük a vőlegényt, akkor majd böjtölnek.]”

Ezzel az átértelmezéssel és a nem hiteles jézusi kiegészítéssel (Mk 19b-20 és Mt 9,15b) ráadásul azt a látszatot keltették, *mintha* Jézus már az események kezdetén megjövendölte volna passióját, és úgy rendelkezett volna, hogy „az öröm miatti böjtölni-nem-tudás” csak földi jelenlétének idejére legyen érvényes („amíg”), s azt akarta volna, hogy utána meggyászolják őt, és böjtöljenek távolléte miatt...

„*Nekik*” vagy „*ellenük*”?

Mk 6,10-11: (10) Majd így szólt hozzájuk: „Ha valahol bementek egy házba, maradjatok ott addig, amíg el nem mentek onnan. (11) Ha pedig egy helység nem fogad be titeket, és nem is hallgatnak meg titeket, távozzatok el onnan, és verjétek le a port lábatokról, tanúságtételül nekik.”

Ahhoz, hogy helyesen érthessük Jézusnak a porlerázásra történő felszólítását, feltétlenül figyelembe kell vennünk a hetvenkét tanítvány kiküldésekor mondott szavait: „Ha bementek egy házba, először ezt mondjátok: »Békesség legyen e háznak!« És ha a békesség fia lakik ott, békességetek meg fog nyugodni rajta, ellenkező esetben visszatér majd rátok” (Lk 10,5-6). – Azaz: „Ha békességre fogékony emberek laknak ott, Isten országának békéje majd betölti őket, és kifejti bennük hatását. De számítsatok arra, hogy vannak megkeményedett szívek is, amelyek még nem fogékonyak rá! [Vö. Mt 7,6!] Békességeteket ilyenkor se veszítsétek el! Nem szabad Isten megkeseredett és megkeményedett követeivé válnotok, ne hagyjátok, hogy az ő békétlenségük s a ti haragotok rátok telepedjen, mint a por a lábatokra!”

Ezt fejezi ki jelképesen Jézus biztatása: „Már amikor kimentek a házból (Mt 10,14), rázzátok le a lábatokra ragadt port, a lelketekre rátelepedett békétlenséget! Akkor békétek visszaszáll rátok, mint Noéhoz a békesség galambja (1Móz 8,8-12), és ti békével mehettek tovább!”

Mondásának kiegészítése pedig – „tanúságtételül nekik” – azt jelenti: A porlerázással az apostoloknak azt kell látványosan a lakosok szeme elé állítani, hogy felkínálták nekik Isten országát, ők azonban elutasították az ajánlatot.

Ebből a figyelemfelhívó jelből csak Lukács csinált „Isten ítéletével” fenyegető jelet:

Lk 9,5: „Ahányszor csak nem fogadnak be titeket, menjete el abból a városból, és rázzátok le a port lábatokról – tanúságtételül ellenük!”

Az eredeti jézusi felfogással („*nekik*”) ellentétben ez a beállítás vádlókká teszi Jézus küldötteit: az ítéleten majd tanúskodnak azok *ellen*, akik elutasították őket, s az ő porlerázásuk már előrevetíti Isten büntető ítéletét. Ennek megfelelően a második „missziós parancsban” Lukács még azt is betoldja, hogy Szodomának könnyebb sorsa lesz az ítélet napján, mint az ilyen elutasító városoknak (Lk 10,12; vö. Mt 10,15).

De hogyan feltételezhetett volna ilyeneket Istenről az a Jézus, aki egyébként azt kívánta tanítványaitól, hogy váljanak

olyan irgalmassá, amilyen az Atya (Lk 6,36), és „hetvenszer hatszer” is bocsássonak meg (Mt 18,22)?

Nincs személyi kultusz!

Mk 1,40: Odament hozzá egy leprás, térdre borult előtte, és így esengett hozzá: „Ha akarnád, képes lennél megtisztítani engem!”

Zsidó érzék szerint a térdre borulás egyedül Istent illeti meg. Noha Izraelben Jézusnak nem kellett attól félnie, hogy felcserélik őt Istennel, de már a személyi kultuszt is elutasította (ld. még Mk 10,17-18; Mt 20,20). Isten „uralmában” (vö. Mk 22. láb.) nincs helye semmiféle emberi uralomnak.

Lk 5,12-ben már erősebb kifejezést olvasunk, de ez még úgy-ahogy összhangban lehet Márkéval: „...egy leprával borított férfi meglátta Jézust, arcrá borult előtte.”

Mt 8,2-ben viszont már ez áll: „És íme, egy leprás ment oda hozzá, leborult előtte...”

Márkkal (*gonüpetón*) és Lukáccsal (*peszón epi proszópon*) szemben Máté a kultikus nyelvezet sokkal erősebb, „hódol, imád” felhangú kifejezését (*proszkünein*) használja itt is, meg a későbbiekben is (Mt 9,18; 14,33; 15,25; 20,20), s ezzel a földi Jézus „mögött” az Isten jobbjára emelt Krisztust jeleníti meg (vö. Mt 4,9-10 – Mt 42. láb.).

„Őróla” – „erről” – „ő a Messiás”

Mk 8,27-30: (27) Jézus és tanítványai ezután kimentek a Fülöp Cézaréája körüli falvakba. Az úton megkérdezte tanítványait, és így szólt hozzájuk: „Mit mondanak az emberek, ki vagyok én?” (28) Azok pedig azt mondták neki: „Azt, hogy Keresztelő János, mások azt, hogy Illés, ismét mások pedig azt, hogy a próféták egyike.” (29) Ekkor megkérdezte őket: „De ti, mit mondotok ti, ki vagyok én?” Péter felelt, és ezt mondta neki: „Te vagy a Messiás.” (30) Erre keményen rájuk szólt, hogy senkinek se beszéljenek őróla.

Jézus sehogyan sem foglalt állást Péter véleményével kapcsolatban!! Már csak a messiási cím (elvi) többértelműsége miatt sem válaszolhatott egyszerű igennel (még utalásszerűen sem), de azért sem, mert *a közgondolkodásbeli értelmezést* hatá-

rozottan vissza kellett volna utasítania; ráadásul – noha mindenfajta *hagyományos* messiásvárast elutasított (ld. Mk 12,35-37) –, Istenről szóló üzenetével mégiscsak *valamiféle* „messiási” küldetést akart teljesíteni, azaz nagyon is konkrét „üdvösségre” akarta vezetni népét, *igazi* politikai, társadalmi, vallási stb. szabadságra és békére (vö. Lk 4,17-21; 13,34-35; 19,42 – vagy Mt 5,41).

Jézus állást-nem-foglalását tehát *semmiképp* sem lehet Péterrel *egyetértésként* értelmezni, mint ahogy a nép elképzeléseivel való egyetértéseként sem. – Megerősíti ezt, hogy Péter nyilvánvalóan igenlést várt Jézustól (ahogyan ezt Máté 16,17 majd betoldja), mint ahogy az evangélium első olvasói is, akik már Messiásnak tartották Jézust. Az evangélium feliratának tanúsága szerint (Mk 1,1) Márk is annak tartotta; ha tehát tudott volna olyan hagyományról, amely szerint Jézus egyetértett Péter felfogásával, aligha hallgatta volna el! Írói tisztessége elismerést érdemel!

Jézus csak annyit mond itt, hogy „senkinek se beszéljenek *őróla*” (*peri autu*): azaz a tanítványoknak *nem* Jézus *személyét* kell igehirdetésük középpontjába állítaniuk, *hanem* Jézusnak Istenről és az ő országáról szóló *üzenetét*, és azt tetteikkel is hitelesíteniük kell (vö. Mk 6,12-13).

Lk **9,21** már így zárja a jelenetet: „Erre keményen rájuk szólt, és felszólította őket, hogy senkinek se beszéljenek *erről*.”

A Lukács-féle „senkinek se beszéljenek *erről*”, „senkinek se mondják el *ezt*” (*médeni legein tuto*) is értelmezhető a márki üzenet jegyében, ha azt, hogy „senkinek”, *Jézus szellemében* úgy értjük: „soha többé”; ekkor ugyanis Jézus felszólítása – Márk megfogalmazásával összhangban – azt jelenti: „*Ezt*, [hogy én vagyok a Messiás], soha többé ne mondjátok, mert nem igaz!”

Lukács azonban minden bizonnyal azért változtatta meg Márk szövegét, mert *el akarta venni az egyértelmű tiltás életét*: „Senkinek se beszéljenek *erről*” – és az olvasó könnyen kiegészíthette: „noha Péter igazat mondott”. *Szerinte* ugyanis Jézus a Messiás, de ennek nyilvánvalóvá válásához Jézus szenvedésén vezet keresztül az út (Lk 24,26.46), ezért Jézus Messiás-voltát

csak húsvét után szabad (és kell) majd nyíltan hirdetni (ApCsel 2,36).

Mt 16,20 azonban már nem kertel: „Akkor keményen rászólt a tanítványokra, hogy senkinek se beszéljenek arról, hogy ő a Messiás.”

Jézus felszólítása Márknál még Jézus személyének központba állítása, illetve messiás volta *ellen* szólt: „senkinek se beszéljenek *őróla*”, Lukács már *kétértelművé* tette a szöveget: „senkinek se beszéljenek *erről*”, Máté pedig teljesen az *ellenkezőjére fordította* Márk szövegét és mondanivalóját: „*ő a Messiás*” (*autosz esztin ho khrisztosz*).

Azt is mondhatnánk: a dogmafejlődés érdekes példájának vagyunk tanúi...

(2020. május 21.)

Tartalom

Maga Jézus

Antitézisek	11
Jézusi paradoxonok	21
Az illúzióromboló Jézus	37
Jézus tiltásai – avagy a kemény Jézus	52
Családdellenes Jézus?	61
Jézus kísértései	71
Jézus szenvedésbejelentései	98
Teste és vére?	103
Egy apa meg a két fia	108
Hűtlen avagy okos sáfár?	113
Ha valaki jó, akkor miért rossz – és ha valaki rossz, akkor miért jó?	119
Mennyivel inkább Isten!	124
Akik „az agyára mentek” Jézusnak	134

Az evangélisták és Jézus

„Nyelvi trükkök” a teológia szolgálatában	147
Csodás beállítások	163
Csodás gyógyulások – avagy pszichoszomatika	177
A naini ifjú „feltámasztása”	188
Nem hiteles részletek a Hegyi beszédben	195
Márk kontra Jézus	205
Máté kontra Jézus	219
Lukács kontra Jézus	239

Evangélisták egymás között

A retusálás nagymestere, Lukács	253
A retusáló Máté	270
Harmadik közös forrás?	284

Nyelvészet

Evangéliumi kritériológia	291
Amikor csak a nyelvészet segít	315
Két- vagy többféleképpen értelmezhető...	331
„Az emberek” vagy Isten?	354
„Boldogok a lelki szegények”...	364
„Isten országa”: Bennünk van? Köztünk van? Rajtunk áll vagy bukik!	371
Jelentéktelen (?) apróságok (?)	375

A könyv megrendelhető
a szerzőtől: gromonandras@gmail.com
vagy a kiadó címén:
2120 Dunakeszi, Tánicsics u. 9.